

श्रेष्ठि देवचन्दलालभाई जैनपुस्तकोच्चारि ग्रन्थाङ्कः ७४.

श्रीमहोपाध्यायकीर्तिविजयशिव्य-महोपाध्याय-श्रीविनयविजयगणपुपत्रः

श्रीलोकप्रकाशः ।

(द्वितीयविभागे-सप्तविंशतिसर्गान्तः क्षेत्रलोकप्रकाशः)

मुद्रणकारिका-श्रेष्ठि-देवचन्द-लालभाई-जैनपुस्तकोद्धारसंस्था ।

प्रसिद्धिकारकः-जीवनचन्द-साकरचन्दः जहेंरी, असाः कार्यवाहकः ।

इदं पुस्तकं मोहमय्यां जीवनचन्द-साकरचन्द जहेंरी इत्यनेन

निर्णयसागरयन्त्रणालये कोलभाटवीथ्यां २६-२८ तमे रामचंद्र येसू शेट्टगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

वीरराजम्बत् २४५४.

प्रति १०००]

विक्रमसंवत् १९८४.

पण्यम् रु. २-८-०

सन् १९२८.

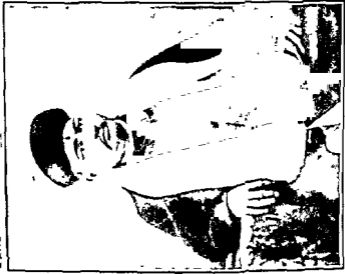
[Rs. 2-8-0

[अस्याः पुनर्मुद्रणायाः सर्वेऽधिकारा एतन्नाण्डागारस्कायंवाहकणामायत्ताः स्थापिताः]

(All Rights reserved by the Trustees of the Fund.)

PRINTED BY-Ramechandra Yesu Shedge, at the "Nirnaya Sagar" Press, 26-28, Kolbhat Lane, Bombay.

PUBLISHED BY-Jivanchand Sakerchand Javeri, for Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddbara Fund.
No. 114-116, Javeri Bazar, Bombay.

श्री देवचन्द लालभाई जह्करी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे

कार्तिकशुक्लैकादश्यां (देवदीपावली सोमवासरे)

पौषकृष्णवृत्तीयायाम् (भकरसंक्रान्तमंदवासरे)

सूर्यपुरे.

मुम्बय्याम्.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 22nd Nov. 1852 A. D. Surat,

Died 13th January 1906 A. D. Bombay.

7-27 :- Copies 5000.

N. S. P.

॥ अथ श्रीक्षेत्रलोको लोकप्रकाशे प्रारभ्यते ॥

तत्र द्वादशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

जयत्यभिनवः कोऽपि, शंखेश्वरदिनेश्वरः । त्रिविष्टपोयोतहेतुर्नक्षेत्रस्थितोऽपि यः ॥ १ ॥ स्वरूपं क्षेत्रलो-
कस्य, यथाश्रुतमथोच्यते । गुरुश्रीकीर्त्तिविजयप्रसादासधिया मया ॥ २ ॥ नरं वैशाखसंस्थानस्थितपादं कटी-
तटे । न्यस्तहस्तद्वयं सर्वदिक्षु लोकोऽनुगच्छति ॥ ३ ॥ चिरमूर्ध्वदमतया, चिरंतनतयापि च । असौ लोकनरः
श्रान्त, इव कव्यां न्यधात्करो ॥ ४ ॥ अथवाऽधोमुखस्थायिमहाशारावपृष्ठगम् । एष लोकोऽनुकुरुते, शाराव-
संपुटं लक्षु ॥ ५ ॥ घृतः कृतो न केनापि, स्वयंसिद्धो निराश्रयः । निरालम्बः शाश्वतश्च, विहायसि परं
स्थितः ॥ ६ ॥ उत्पत्तिविलयध्रौव्यगुणपद्द्रव्यपूरितः । मौलित्यसिद्धमुदितो, नृत्यायेवाततक्रमः ॥ ७ ॥ अस्य
सर्वस्य लोकस्य, कल्प्या भागाश्चतुर्दश । एकैकश्च विभागोऽयमेकैकरज्जुसंमितः ॥ ८ ॥ सर्वाधस्तनलोकान्ता-
दारभ्योपरिगं तलम् । यावत्सप्तममेदिन्या, एका रज्जुरियं भवेत् ॥ ९ ॥ प्रत्येकमेवं सप्तानां, शुवासुपरिवर्त्तिषु ।
तलेषु रज्जुरैकैका, स्युरेवं सप्त रज्जवः ॥ १० ॥ रत्नप्रभोपरितलादारभ्यादिमताविषे । पर्यासेषु विमानेषु, स्यादेषा
रज्जुरष्टमी ॥ ११ ॥ तत आरभ्य नवमी, महेन्द्रान्ते प्रकीर्त्तिता । अतः परं तु दशमी, लान्तकान्ते समाप्यते
॥ १२ ॥ भवेदेकादशी पूर्णा, सहस्रारान्तसीमनि । स्याद् द्वादश्यच्युतस्यान्ते, क्रमादेवं त्रयोदशी ॥ १३ ॥

भवेद् ग्रैवेयकस्थान्ते, लोकान्ते च चतुर्दशी । धर्मोद्धर्षभागदृष्टधर्षीधः, सप्त ससेति रज्जवः ॥ १४ ॥ अप्यं चावश्यकनिर्युक्तिचूर्णिसंग्रहण्याद्यभिप्रायः, भगवत्यादौ च धर्माया अधोऽसंख्ययोजनेलोकमध्यमुक्तं, तदनुसारेण तत्र सप्त रज्जवः समाप्यन्ते, परं तदिह स्वल्पत्वात् विषक्षितमिति संभाव्यते, योगशास्त्रदृष्टौ तु तत्र धरणीतलात्समभागात् सौधर्मेशानौ यावत्सार्द्धैरञ्जुः, सन्तकुमारमाहेन्द्रौ यावत्सार्द्धं रञ्जुद्वयं, ब्रह्मलोकेऽर्द्धचतुर्थो रज्जवः, अन्युतं यावत्पञ्च रज्जवः, ग्रैवेयकं यावत् षट्, लोकान्तं यावत्सप्त रज्जव इत्युक्तमिति ज्ञेयं, जीवाभिगमदृष्टावपि बहुसमरमणिजाओ षड् चंदिमसूरियगहगणकूबत्ततारास्वाणं बहुइओ ज्योषणकोडीओ यावत् दूरं षड् षण्णहत्ता एत्थणं सोहम्मीसाणे'त्यादिसूत्रव्याख्याने "अत्र बह्वीयोजनकोटीरुद्धं दूरसुत्तुल्य-गत्वा, एतच्च सार्द्धैरञ्जुपलक्षणमित्युक्त"मिति ॥ लोकनालिस्तवेऽपि—"सोहम्मंमि दिवद्वा अद्वाइजा य रञ्जु माहिदे । चत्तारि सहरसारे षण्णञ्चुए सत्त लोगंते ॥ १ ॥" इत्युक्तमिति ॥

रज्जवाश्चतुर्थो भागो घस्तत्तलण्डुकमिति स्मृतम् । विष्कम्भायामपिण्डस्तत्समानं घनहस्तवत् ॥ १५ ॥ षट्-पञ्चाशत्तलण्डुकोबा, सचतुःखण्डुकायता । त्रसनाडी भवेदत्र, त्रसजीवात्रयावधिः ॥ १६ ॥ रेखाः पञ्चोद्धर्षगाः सप्तपञ्चाशस्तिर्यगायताः । आलिख्य कापि षट्पादौ, भावनीया तदाकृतिः ॥ १७ ॥ सा चतुर्दशरञ्जूबा, तथैकरञ्जु-

१ प्रथमदृष्टीपकल्पयोर्ध्वभागस्योभयथा विभगे नासंगतिः, एवमप्रेऽपि । जीवाभिगमदृष्टिपाठोऽपि सौधर्मोदिसीमादर्शकतया नासंगतः ।
२ असंख्यकोटिकोटीयोजनमाना हि रञ्जुः, खण्डुकमपि तथा, परं रञ्जुचतुर्थीरूपं.

विस्तृता । सर्वलोकस्याथ मानं, वक्ष्ये खण्डुकसङ्ख्याया ॥ १८ ॥ रज्ज्वाः सर्वाधःस्थितायाः, खण्डुकेषु चतुर्ष्वपि ।
 स्युरष्टाविंशतिस्तिर्यक्, खण्डुकानीति तद्विदः ॥ १९ ॥ तत्रोद्यं त्रसनाडीस्थं, खण्डुकानां चतुष्टयम् । द्वादश
 द्वादशः ततः, परितः पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ २० ॥ एवं सर्वत्रापि । पञ्चविंशतिर्द्वितीयस्या, रज्ज्वाः खण्डचतुष्टये ।
 तृतीयस्याः खण्डुकेषु, चतुर्षु जिनसङ्ख्याया ॥ २१ ॥ नखसङ्ख्यानि तुर्याया, रज्ज्वास्तेषु चतुर्ष्वपि । पञ्चम्याः
 षोडश दश, पष्ठ्याः खण्डचतुष्टये ॥ २२ ॥ सप्तम्या अपि खण्डेषु, चतुर्षु तच्चतुष्टयम् । अष्टम्याः प्राक्
 खण्डुके द्वे, चतुःखण्डुकविस्तृते ॥ २३ ॥ अपरे द्वे खण्डुके च, पट्खण्डुकसमातते । अष्टखण्डुकविस्तारं, नवम्या
 आयखण्डुकम् ॥ २४ ॥ दशखण्डुकविस्तारं, द्वितीयं द्वे-ततः परे । द्वादशखण्डुकव्यासे, स्युरित्यं नव
 रज्ज्वः ॥ २५ ॥ दशम्याः प्राच्यमर्द्धं च, षोडशखण्डुकाततम् । परमर्द्धं तथैतस्या, नखखण्डुकविस्तृतम् ॥ २६ ॥
 एकादश्याः पूर्वमर्द्धमपि तावत्समाततम् । द्वितीयमर्द्धमस्याश्च, षोडशखण्डुकाततम् ॥ २७ ॥ द्वादश्याः
 प्राक्तनं ल्यर्द्धं, प्रोक्तं द्वादशखण्डुकम् । दशखण्डुकविस्तारमंल्यमर्द्धमुदीरितम् ॥ २८ ॥ आद्यं खण्डं त्रयोदश्या,
 निर्दिष्टं तावदाततम् । अष्टखण्डुकविस्तीर्णमग्निं खण्डुकत्रयम् ॥ २९ ॥ चतुर्दश्याः प्राक्तनेऽर्द्धे, खण्डुकानि
 पडायतिः । चत्वारि खण्डुकान्यस्या, विस्तृतिः पश्चिमेऽर्द्धके ॥ ३० ॥ प्रत्येकमेपामर्द्धकानां, स्वस्ववर्गविधानतः ।
 भवेद्द्विगितलोकस्य, मितिः खण्डुकसङ्ख्याया ॥ ३१ ॥ भवेत्स तदुणो वर्गो, इति वर्गस्य लक्षणम् । यथाऽष्टाविंशतेः
 सप्तशती चतुरशीतियुक् ॥ ३२ ॥ एवं सर्वत्र स्थापना विलोक्या । खण्डुकानां शतान्यष्टावधिकानि च षोडश ।

दृष्टलोकै दृष्टलोकैरुक्तानि सर्वसङ्ख्याया ॥३३॥ प्रोक्तं वर्गितलोकै व, सर्वाग्रं खण्डकोद्भवम् । संहस्राणि पञ्चदश,
दे शते नवतिश्च पद ॥ ३४ ॥ लोकस्य वर्गकरणे , ज्ञेयमेतत्प्रयोजनम् । प्रमाणं सर्वतोऽनेन, लोकस्य भवति
ध्रुवम् ॥ ३५ ॥ दशहस्तपृथोर्यद्वत्तावदीर्घस्य वेदमनः । दशानां वर्गकरणे, सर्वं क्षेत्रफलं भवेत् ॥ ३६ ॥ पद-
पञ्चाशत्खण्डकोचयथोक्तपृथुलस्य च । लोकस्यास्य त्रयो भेदा, मध्याधऊर्ध्वभेदतः ॥ ३७ ॥ ऊर्ध्वमध्याधः-
स्थितत्वाद्ध्यपदिश्यन्त इत्यमी । यद्वोत्कृष्टमध्यहीनपरिणामात्तथोदिताः ॥ ३९ ॥ यदुक्तं भगवतीष्टौ स्थाना-
ङ्गवृत्तौ च—“आह चऽहोपरिणामो खेत्तणुभावेण जेण उस्सण्णं । असुभो अहेत्ति भणिओ, द्वाणं तेणऽहो-
लोओ ॥३९॥ उहुं उवरिं जं ठिअ सुभखित्तं खित्तओ अ द्दगुणा । उप्पज्जंति सुभा वा जेण तओ उहुलोउत्ति ॥४०॥
मज्झणुभावं खित्तं जं तं तिरियन्ति वयणपज्जवओ । भन्नइ तिरिअ विसालं अओ अ तं तिरियलोगोत्ति ॥४१॥”
रत्नप्रभाया उपरि, क्षुल्लकप्रतरद्वये । मेर्वन्तः कन्दोर्ध्वभागं, रुचकोऽष्टप्रदेशकः ॥ ४२ ॥ तत्रोपरिस्थे प्रतरे,
खप्रदेशचतुष्टयम् । चिद्यते गोस्तनाकारं, तथैवायस्तनेऽपि तत् ॥ ४३ ॥ खप्रदेशाष्टकं तत्रोपर्यधोभावतः
स्थितम् । चतुरैश्चतुरस्रात्मन्, प्रोच्यते रुचकाख्यया ॥४४॥ स्थापना । तस्मान्नव शतान्यूर्ध्वमधो नव शतानि च ।
एतावान्मध्यलोकः स्यादाकृत्या झल्लरीनिभः ॥ ४५ ॥ योजनानां नव शतान्यतीत्य रुचकादितः । आलोकान्त-
मथोलोकस्तप्राकृतिरुद्राहृतः ॥ ४६ ॥ गत्वा नव शतान्येव, रुचकायोजनान्यथ । ऊर्ध्वीकृतमृदङ्गाभ, ऊर्ध्व-
लोकः प्रकीर्तितः ॥ ४७ ॥ स्थापना । सातिरेकसतरज्जुमानोऽधोलोक इष्यते । ऊर्ध्वलोकः किञ्चिदूनसतरज्जुमितः

स्मृतः ॥४८॥ स्थापना । घर्माघनोवधिघनतनुवातान् विहायसः । असंख्यभागं चातीत्य, मध्यं लोकस्य कीर्तितम्
 ॥ ४९ ॥ अस्मादूर्ध्वमधश्चैव, संपूर्णाः सप्त रज्जवः । अथ त्रयाणां लोकानां, प्रत्येकं मध्यमुच्यते ॥५०॥ घर्मायां
 सर्वतः झुल्लमत्रास्ति प्रतरद्वयम् । मण्डकाकारमैकैकप्रदेशात्मकं च तत् ॥ ५१ ॥ रुक्केऽत्र प्रदेशानां,
 यच्चतुष्कद्वयं स्थितम् । तत्समश्रेणिकं तच्च, विशेषं प्रतरद्वयम् ॥ ५२ ॥ स्थापना । लोकवृद्धिरूर्ध्वमुखी, तयोरुपरि-
 संस्थितात् । अधःस्थितात्पुनस्तस्माद्लोकवृद्धिरधोमुखी ॥ ५३ ॥ तस्मिंश्च लोकपुरुषकटीतटपटीयसि । मध्य-
 भागे समभूमिशापको रुक्कोऽस्ति यः ॥ ५४ ॥ स एव मध्यलोकस्य, मध्यमुक्तं महात्मभिः । दिग्चिदिगनिर्ग-
 मश्चास्मान्नाभेरिव शिरोद्गमः ॥५५॥ युग्मम् । तथाहुः—“अट्टपणसो रुअगो तिरिअं लोगस्स मज्झयारंमि । एस पभवो
 दिसाणं एसेव भवे अणुदिसाणं ॥ ५६ ॥” पूर्वा पूर्वदक्षिणा च, दक्षिणा दक्षिणाऽपरा । पश्चिमा पश्चिमोद्रीची,
 चोत्तरोत्तरपूर्विका ॥५७॥ ऊर्ध्वा तथाऽधस्तनी च, दशैवं गदिता दिशः । दिशः पट् तत्र शुद्धाख्याश्चतस्रो
 विदिशोऽपराः ॥ ५८ ॥ विजयद्वारदिक् प्राची, प्रादक्षिण्यात्ततः पराः । एतासां देवतायोगान्नामान्यूचुः परा-
 ष्यपि ॥ ५९ ॥ ऐन्द्र्याग्नेयी तथा याम्या, नैर्ऋती किंच वारुणी । वायव्येतः परा सौम्येशानी च, विमला
 तमा ॥ ६० ॥ रुचकानन्तरं दिक्षु, द्वौ द्वौ व्योन्नः प्रदेशकौ । विदिक्षु पुनरेकैक, एपाऽद्या पङ्क्तिराहिता ॥ ६३ ॥
 द्वितीयस्यां पुनः पङ्क्तौ, चत्वारो दिक्प्रदेशकाः । एवं द्वौ द्वौ विवर्द्धते, प्रतिपङ्क्ति प्रदेशकौ ॥ ६२ ॥ एवं च—
 असंख्येयतमा पङ्क्तिरसंख्येयप्रदेशिका । लोकान्तं स्पृशति द्वाभ्यामन्ताभ्यां भृशमायता ॥ ६३ ॥ ततो

काशे
क्षेत्रे किं
सर्गः १२
॥१३४॥

लोकस्य दृत्तत्वात्प्रतिपङ्क्तिं प्रदेशकौ । हीयेते तेन लोकान्ते, पङ्क्तिश्चतुष्पददेशिका ॥ ६४ ॥ एकतो द्विप्रदेशत्वं, चतुष्पददेशताऽन्यतः । ततो हि सुरजाकारो, भवेल्लोकदिशामिह ॥ ६५ ॥ एकतो यस्य संकीर्णं, सुखं पृथुलमन्यतः । स मृदङ्गविशेषः स्यान्सुरजेति प्रसिद्धिभाक् ॥ ६६ ॥ यथैकस्मिन् खप्रन्तरे, भाविता सुरजाकृतिः । सर्वेष्वपि प्रन्तरेषु, तथा भाव्या दिगाकृतौ ॥ ६७ ॥ स्थापना । शकटोर्ध्वोस्थिताः किंचालोकव्यपेक्षया दिशः । त्रुण्डं तु शकटस्यास्य, रुचकोपरि भाव्यताम् ॥ ६८ ॥ रुचकस्योपरितनं, यत्प्रदेशचतुष्टयम् । विमलाया दिशस्तद्य, प्रोक्तमादितया जिनैः ॥ ६९ ॥ तत्समश्रेणिकैस्तावन्मितैर्जाता प्रदेशकैः । ऊर्ध्वलोकालोकगता, विमला दिग्गुदीरिता ॥ ७० ॥ रुचकस्याघस्तनं घत्प्रदेशानां चतुष्टयम् । तत्तस्माया दिशः प्रोक्तं, जिनैरादितया श्रुते ॥ ७१ ॥ तन्मूला विमला तुल्या, किंत्वधोगामिनी तस्मा । तदिमे रुचकाकारे, चतुष्पददेशविस्तृते ॥ ७२ ॥ द्वयोर्द्वयोर्दिशोरन्तश्चिन्नमुक्तावलीसमाः । एकप्रदेशा विदिशो, लोकालोकान्तसीमया ॥ ७३ ॥ दिशः स्युर्द्विप्रदेशाया, द्युत्तरा रुचकोद्भवाः । विदिशोऽनुत्तरा एकप्रदेशा रुचकोद्भवाः ॥ ७४ ॥ दिशोऽप्येता असंख्यप्रदेशा लोकसीमया । अलोकापेक्षया सर्वाः, स्युरनन्तंप्रदेशिकाः ॥ ७५ ॥ प्रत्येकमासां सर्वासां, दिशां सर्वे प्रदेशकाः । कृतयुगममिताः सन्ति, सिद्धान्तपरिभाषया ॥ ७६ ॥ तदुक्तमाचाराङ्गनिर्युक्तौ—‘सखा य हर्वति कड-जुग्मे’ति । कृतयुगमादिस्वरूपं चैवं—चतुष्केण हियमाणश्चतुःशेषो हि यो भवेत् । अभावाङ्गागशेषस्य, संख्यातः कृतयुगमकः ॥ १ ॥ तदुक्तं भगवत्यष्टादशशतकचतुर्थोद्देशकवृत्तौ—‘कृतं सिद्धं पूर्णं, ततः परस्य

राशिसंज्ञांतरस्याभावेन, न त्वोजःप्रभृतिषदपूर्णं, यद् युग्मं—समराशिविशेषस्तत्कृतयुग्म”मिति । चतुष्केण
हियमाणस्त्रिशेषरह्योज उच्यते । द्विशेषो द्वापरयुग्मः, कल्योजश्चैकशेषकः ॥ २ ॥ तथा च भगवतीसूत्रे—
“गो०। जे णं रासी चउक्कणेणं अवहारेणं अवहीरमाणे चउपज्जवसिए से णं कडजुम्मे, एवं तिपज्ज-
वसिए तेओए, इपज्जवसिए दावरजुम्मे, एगपज्जवसिए कलिओगे” इति । यो मूलतोऽपि राशिः स्याच्चतुस्त्रिद्व्ये-
करूपकः । सोऽपि ज्ञेयः कृतयुग्मत्रयोजादिनामधेयभाक् ॥ ३ ॥ तदुक्तं भगवतीश्रुतौ—“त्रिभिः आदित एव
कृतयुग्माद्द्वोपरिवर्त्तिभिः ओजो—विषमराशिविशेषरह्योज इति, द्वाग्यामादित एव कृतयुग्माद्द्वोपरिवर्त्तिभ्यां
यद्परंयुग्मादन्यत् नामनिपातनविधेर्द्वापरयुग्मं, कल्पेन (लिना) एकेन आदित एव कृतयुग्माद्द्वोपरिवर्त्तिना
ओजो—विषमराशिविशेषः कल्योज” इति । कर्मप्रकृतिश्रुतौ त्वेतेषां निरुक्तिरेवं दृश्यते—“इह कश्चिद्विवक्षितो
राशिः स्थाप्यते, तस्य कलिद्वापरत्रेताकृतयुगसंज्ञैश्चतुर्भिर्भागो हियते, भागे च हते सति यथेकः शेषो भवति
तर्हि स राशिः कल्योज उच्यते, यथा त्रयोदश, अथ द्वौ शेषौ तर्हि द्वापरयुग्मो, यथा चतुर्दश, अथ त्रयः
शेषास्तत्रत्रेतौजो, यथा पंचदश, यदा तु न किंचिद्ववतिष्ठते, किंतु सर्वात्मना निर्लेप एव भवति तदा स
कृतयुगो, यथा षोडशेत्यादि.” लोकमाश्रित्य साधन्ता, एताः सर्वा अपि स्फुटम् । साधनन्ता विनिर्दिष्टा,
अलोकापेक्षया पुनः ॥ ७६ ॥ स्थापना ॥

दिशामन्येऽपि भेदाः स्युर्नामदिक् (१) स्थापनाख्यदिक् २ । द्रव्य ३ क्षेत्र ४ ताप ५ भाव ६ प्रज्ञापका (७)-

भिषा विशः ॥ ७७ ॥ यद्रव्यस्य सचिन्तावेर्दिमित्येवं कृताभिधा । सा नामदिग् चिन्तिर्विष्टा, शिष्टैर्दृष्टजग
द्रवैः ॥ ७८ ॥ पदादौ चित्रितस्याथ, जम्बूद्वीपादिकस्य यत् । दिग्बिदिकस्थापनं सोत्तल, स्थापनाशा
विचारदेः ॥ ७९ ॥ स्याद् द्रव्यदिगागमतो, नोआगमत इत्यपि । दिक्पदार्थधुधस्तत्रानुपयुक्तः किला-
दिमा ॥८०॥ त्रिधा च नोआगमतः, प्रज्ञसा द्रव्यतो विशः । तत्राया दिक्पदार्थज्ञशरीरं जीववर्जितम् ॥ ८१ ॥
द्वितीया च दिक्पदार्थः, शास्यन् चालादिरुच्यते । शशरीरमव्यदेहव्यतिरिक्ताऽप्यथोच्यते ॥ ८२ ॥ या प्रवृत्ता
समाश्रित्य, द्रव्यं त्रयोदशाणुकम् । तावद्धोमांशावगाढं, द्रव्यदिक सा निवेदिता ॥८३॥ इतो न्यूनानुजाते तु,
दिग्बिदिकपरिकल्पनम् । न स्याद् द्रव्ये ततश्चैतज्जघन्यं दिगपेक्षया ॥८४॥ स्थापना चैवं-स्त्रिबाहुकं नवप्रावेदिक
समभिलिख्य च । कार्यैकैकयुहृद्विद्विभं विष्णु चतस्र्यु ॥८५॥ स्थापना । क्षेत्राशास्यधुनेचोक्तास्तापाशाः पुनराहिताः ।
सूर्योदयापेक्षयेय, पूर्वाभासा यथाक्रमम् ॥ ८६ ॥ यत्र यस्योवेति भानुः, सा पूर्वोऽनुक्रमत्पराः । विसंयवन्त
यताथ, क्षेत्रदिग्भिर्न्यायथम् ॥ ८७ ॥ तथाहि-रूपकापेक्षया या स्यादक्षिणा क्षेत्रलक्षणा । तापाशापेक्षया सा
स्यादस्माकं ध्रुवध्रुवोरा ॥८८॥ अष्टादशविधा भावविशस्तु जगदीश्वरैः । प्रोक्ता मनुष्याविभेदभिन्ना इत्यं भवन्ति
ताः ॥८९॥ कर्माकर्मभूमिजान्तद्वीपसंमूर्धजा नराः । तथा द्वित्रिचतुष्षेत्रेन्निर्यास्तिर्यज्ञ आहिताः ॥९०॥ कायाश्चतुर्ज-
श्रुथिबीजलतेजोऽनिला इति । स्युर्वनस्पतयो मूलकन्धाग्रपर्यसंभवाः ॥ ९१ ॥ पौडशेला विशो देयनारकास्त्रि-

१ उत्तरयुवस्थापोमागात् भूतलात् उत्तरभागापेक्षया.

समन्विताः । भवन्त्यष्टादश भावदिशस्तीर्थकरोदिताः ॥ ९२ ॥ यत्र क्वचिदपि स्थित्वा, प्रज्ञापको दिशां पलात् । निमित्तं वक्ति घर्मं वा, गुरुः प्रज्ञापकाख्यदिक ॥ ९३ ॥ यस्या दिशः संमुखस्यः, प्रज्ञापकः प्ररूपयेत् । घर्मं निमित्तादिकं वा, सा पूर्वाऽनुक्रमात्पराः ॥ ९४ ॥ एताश्चाष्टादशविधाः, स्युस्तिर्यक् तत्र षोडश । तिर्क्ष-
स्तिन्नः प्रतिविदिक्, दिक्ष्वेकैकेति कल्पनात् ॥ ९५ ॥ शकदोर्धीस्थिताः प्रज्ञापकोपान्तेऽतिसंकटाः । विस्तीर्णा
यद्विरुध्वाऽधोयुक्ताश्चाष्टादश सृताः ॥ ९६ ॥ अथ प्रकृतं—

पृथिव्योस्तुर्यपञ्चम्योर्मध्ये यद्वियदन्तरम् । तदूर्द्ध्वेऽधस्तने न्यूनेऽधोलोकमध्यमीरितम् ॥ ९७ ॥ अधस्ताद्ब्रह्म-
लोकस्य, रिष्टाल्यप्रस्तटे स्फुटम् । मध्यं तत्रोर्ध्वलोकस्य, लोकनाथैर्विलोकितम् ॥ ९८ ॥ तथा—पूर्णेकरजू-
पृथुलात्, शुद्धकप्रतरादितः । ऊर्ध्वं गतेऽहुलासंख्यभागे तिर्यग्बिबद्धते ॥ ९९ ॥ अहुलस्यासंख्यभागः, पर-
मत्रेति भाव्यताम् । ऊर्ध्वगादहुलस्यांशादंशस्तिर्यग्गतौ लघुः ॥ १०० ॥ एवमधोऽपि । एवं चोर्ध्वलोकमध्यं,
पृथुलं पञ्च रज्जवः । हीयतेऽतस्तस्यैवोर्ध्वं, रज्जुरेकाऽवशिष्यते ॥ १ ॥ किञ्च—रज्जुमानाद् द्वितीयस्मात्, शुद्धक-
प्रतराचितिः । अधोमुखी च तिर्यक् चाहुलासंख्यांशमात्रिका ॥ २ ॥ एवं चाधोलोकमूले, पृथुलं सप्त रज्जवः ।
अथात्र सूचीरज्ज्वादिमानं किञ्चिन्निगयते ॥ ३ ॥ इदं च संग्रहणीष्टुत्त्यनुसारेण, लोकनाडीस्तिवे तु प्रदेश-
पृद्धिहानी दृश्येते लोकतिर्यग्पृद्धौ । स्थापना ।

१ प्रतिकोणं तदपरभागद्वयस्य विशां मध्यादपकपोत् प्रज्ञापकदिशोऽष्टादश.

लो
त्रलोके
सर्गः १२

॥१३६॥

चतुर्भिः खण्डुकैः सूची, रज्जुः श्रेण्या व्यवस्थितैः । तामिच्छतुर्भिः प्रतररज्जुः षोडशखण्डुका ॥ ४ ॥ चतसृ-
भिश्च प्रतररज्जुभिर्जायते किल । घनरज्जुश्चतुःषष्टिः, खण्डुकाः सर्वतः समाः ॥५॥ क्रमात् स्थापना । अष्टाविंशं शत-
मघ, ऊर्ध्वं षट्सप्ततिर्मताः । सर्वाश्चतुर्भिरधिके, द्वे शते सूचिरज्जवः ॥ ६ ॥ दन्तैर्मिता अधोलोके, ऊर्ध्वमेकोन-
विंशतिः । एकपञ्चाशदाख्याताः, सर्वाः प्रतररज्जवः ॥ ७ ॥ अधोऽष्टावूर्ध्वलोके च, निर्दिष्टा घनरज्जवः ।
पादोनाः पञ्च सर्वात्रे, स्युः पादोनास्त्रयोदश ॥ ८ ॥ इदं दृष्टलोकमानं । वर्गितस्य च लोकस्याधोलोके घनरज्जवः ।
साद्धया पञ्चसप्तत्याऽधिकमेकं शतं मतम् ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वलोके भवेत्सार्द्धा, त्रिषष्टिः सर्वसंख्यया । ध्रुवमेको-
नया चत्वारिंशत्तल्लं शतद्वयम् ॥ १० ॥ आसां चतुर्गुणत्वे च, सर्वाः प्रतररज्जवः । शतानि नव षट्पञ्चा-
शता युक्तानि तत्र च ॥ ११ ॥ शतानि सप्तद्व्यधिकान्यधोलोके प्रकीर्त्तिताः । ऊर्ध्वलोके द्वे शते च, चतुः-
पञ्चाशताधिके ॥१२॥ चतुर्गुणत्वे चैतासां, भवन्ति सूचिरज्जवः । चतुर्विंशत्युपेतानि, त्वष्टात्रिंशच्छतानि चै
॥ १३ ॥ तत्रापि—अधोलोके शतान्यष्टाविंशतिः स्फुटमष्ट च । ऊर्ध्वलोके पुनस्तासां, सहस्रं षोडशाधिकम् ।
॥ १४ ॥ इति वर्गितलोकमानं ॥

घनीकृतो भवेल्लोकः, ससरज्जुमितोऽभितः । विज्जम्भायामथाहल्यैः, स बुद्धैवं विधीयते ॥ १५ ॥ एकरज्जु-
विस्तृतायास्त्रसनाख्यास्तु दक्षिणम् । अधोलोकवर्षिखण्डमूनरज्जुत्रयातम् ॥ १६ ॥ सर्वाधस्ताद्धीयमानविस्ता-
रत्वादुपर्यथ । रज्जवसंख्येयभागोरुससरज्जुच्छ्रयं च तत् ॥ १७ ॥ गृहीत्वोत्तरदिग्भागे, त्रसनाख्याः प्रकल्प्यते ।

सूची
रज्जादि
१५

२०

२५
॥१३६॥
२७

विरचय्याघस्तनांशमुपर्युपरिगं त्वघः ॥ १८ ॥ ततोऽघस्तनलोकार्द्धं, किञ्चिद्बृजचतुष्टयम् । रञ्जुनामाततं सातिरेकं
 ससकमुच्छ्रितम् ॥ १९ ॥ क्वचित्किञ्चिद्बृजससराञ्जुबाहल्यमप्यघः । अपरत्र त्वनियतं, बाहल्यमिदमास्थितम्
 ॥ २० ॥ किञ्च—ऊर्ध्वलोके त्रसनाब्द्या, दक्षिणभागवर्तिनी । द्वे खण्डे ये कटीन्यस्तहस्तकूर्परसंस्रियते ॥ २१ ॥
 ब्रह्मलोकमध्यदेशादघस्तनं तथोर्ध्वगम् । ते प्रत्येकं ब्रह्मलोकं, मध्ये द्विरञ्जुविस्तृते ॥ २२ ॥ किञ्चिद्बृजनादूर्ध्व-
 रञ्जुत्रयोच्छ्रिते च ते उभे । त्रसनाब्द्या वामपार्श्वे, वैपरीत्येन कल्पयेत् ॥ २३ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । ततश्च रञ्जवात-
 तथा, त्रसनाब्द्या समन्वितम् । याहक्षमूर्ध्वलोकार्द्धं, जातं तदभिधीयते ॥ २४ ॥ अञ्जुलसहस्रान्शाभ्यां, ह्याभ्यां
 रञ्जुत्रयं युतम् । विष्कम्भतः किञ्चिद्बृजा, रञ्जवः सप्त चोच्छ्रयात् ॥ २५ ॥ बाहल्यतो ब्रह्मलोकमध्ये तत्पञ्चर-
 ङ्गुम् । अन्यस्थले त्वनियतबाहल्यमिदमास्थितम् ॥ २६ ॥ तदेतदुपरितनं, गृहीत्वाऽर्द्धं निवेशयेत् । अधस्तनं
 संवर्तितलोकार्द्धस्योत्तरान्तिके ॥ २७ ॥ एवं संयोजने चाधोलोकखण्डोच्छ्रयेऽस्ति यत् । अतिरिक्तमुप-
 रितनात्तत्खण्डत्वाऽभिगृह्य च ॥ २८ ॥ ऊर्ध्वलोकार्द्धबाहल्यपूर्यै चोर्ध्वायतं न्यसेत् । एवमस्य सातिरेका,
 बाहल्यं पञ्च रञ्जवः ॥ २९ ॥ तथाऽस्त्यधोलोकखण्डं, देशोनससरञ्जुम् । बाहल्येनोपरितनं, त्वधिकपञ्चरञ्जुम्
 ॥ ३० ॥ ततश्चाघस्तने खण्डे, न्यूनं रञ्जुद्वयं किल । अतिरिक्तमतोऽस्यार्द्धं, द्वितीयसिखिविशेषयेत् ॥ ३१ ॥ सर्वस्यास्य
 चतुरस्रीकृतस्य भवति क्वचित् । रञ्जवसंख्येयभागाद्या, बाहल्यं रञ्जवो हि षट् ॥ ३२ ॥ तथापि व्यवहारेण,
 बाहल्यं सप्त रञ्जवः । मन्यते व्यवहारी हि, वस्तुन्यूनोऽपि पूर्णताम् ॥ ३३ ॥ विष्कम्भायामतोऽप्येवं, देशोनाः

सप्त रज्जवः । व्यवहारेण विज्ञेयाः, संपूर्णाः सप्त रज्जवः ॥ ३४ ॥ एवमेष सप्तरज्जुमानो लोको घनीकृतः । यत्र
 काप्यागमेऽध्रांशश्रेणिरुक्ताऽस्य सा ध्रुवम् ॥ ३५ ॥ अस्मिन् घनीकृते लोके, प्रज्ञसा घनरज्जवः त्रिचत्वारिं-
 शताढ्यानि, शतानि त्रीणि तार्विकैः ॥ ३६ ॥ तच्चैवं—आयामरज्जवः सप्त, सप्तभिव्यासरज्जुभिः । हता एको-
 नपञ्चाशद्भवन्ति घनरज्जवः ॥ ३७ ॥ सप्तभिर्गुणिता एता, बाहल्यसत्करज्जुभिः । यथोक्तमानाः पूर्वोक्ता,
 भवन्ति घनरज्जवः ॥ ३८ ॥ चतुर्गुणत्वे चासां स्युः, सर्वाः प्रतररज्जवः । अधिकानि द्विसप्तत्या, शतान्येव
 त्रयोदश ॥ ३९ ॥ आसामपि चतुर्गुणत्वे, भवन्ति सूर्चिरज्जवः । चतुष्पञ्चाशच्छतानि, ह्यष्टाशीत्यधिकानि च
 ॥ ४० ॥ चतुर्भिर्गुणने त्वासां, खण्डुकान्येकविंशतिः । सहस्राणि नवशती, द्विपञ्चाशत्समन्विता ॥ ४१ ॥
 इति घनीकृतलोकमानं । स्थापना । असंख्याभिर्योजनानां, कोटाकोटीभिरुन्मितः । नायं लोको गणनया, वक्तुं
 केनापि शक्यते ॥ ४२ ॥ ततो दृष्टान्ततः स्पष्टं, निर्दिष्टो ज्ञानदृष्टिभिः । स चायमुदितः पञ्चमाङ्गस्यैकादश
 शते ॥ ४३ ॥ तथाहि—जम्बूद्वीपाभिधे द्वीपे, परितो मेरुचूलिकाम् । पद् निर्जराः स्थिताः किंच, चतस्रो दिक्कुमा-
 रिकाः ॥ ४४ ॥ बलिपिण्डान् समादाय, बाह्याभिसुल्यतः स्थिताः । जम्बूद्वीपस्य पर्यन्तदेशे दिक्षु चतस्र्यु
 ॥ ४५ ॥ क्षिपन्ति बलिपिण्डांस्ताः, खल्वदिक्षु बहिर्मुखान् । तेपामथैककः कश्चित्, पण्णां मध्यात्सुधासु-
 जाम् ॥ ४६ ॥ पृथ्वीपीठमसंप्राप्तान्, सर्वानप्याददीत तान् । जम्बूद्वीपस्य परितो, भ्राम्यन् गत्या यया द्रुतम् ॥ ४७ ॥
 तथा गत्याऽथ ते देवा, लोकान्तस्य दिदृक्षया । आशासु पदसु युगपत्, प्रस्थिताः पथिका इव ॥ ४८ ॥ इतश्च

गद्ये

त्रलोकै

सर्गः १२

॥ १३७ ॥

तस्मिन् समये, कस्यचिद्ध्वज्वहारिणः । पुत्रो वर्षसहस्रायुर्जातोऽसौ वर्द्धते क्रमात् ॥ ४९ ॥ क्रमादथास्य पितरौ, विपन्नावायुषः क्षयात् । स्वायुः समापयामास, तत एषोऽप्यनुक्रमात् ॥ ५० ॥ कालेन कियता चास्य, अस्थिमज्जाः क्षयं गताः । लोकान्तं न च ते देवाः, प्रायुः श्रान्ता इवाश्रयम् ॥ ५१ ॥ अस्य वंशः ससमोऽपि, क्रमेणैवं क्षयं गतः । कालेन तस्य नामादि, समस्तमस्तमीयिवत् ॥ ५२ ॥ अथास्मिन् समये कश्चित्, सर्वशं यदि पृच्छति । क्षेत्रं तेषां किमगतम्, गतं वा बहुलं ? प्रभो ! ॥ ५३ ॥ तदादिशेज्जिनस्तेषां, गतं बहुगतं मितम् । गतादन्यदसह्येऽंशे, संख्यप्रमगताश्च तत् ॥ ५४ ॥ संवर्तितचतुरस्रीकृतस्य लोकस्य मानमेतदिति । संभवति यथावस्थितलोके तु तस्य वैपम्यात् ॥ ५५ ॥ आर्या । इति भगवतीशतक ११ उद्देशे १० ।

वसन्ति तत्राधोलोके, भवनाधिपनारकाः । तिर्यक् च व्यन्तरनराब्धिद्वीपज्योतिषादयः ॥ ५६ ॥ वैमानिकाः सुराः सिद्धा, ऊर्ध्वलोके वसन्ति च । इति सामान्यतो लोकस्वरूपमिह वर्णितम् ॥ ५७ ॥ अथ त्रयाणां लोकानां, प्रत्येकं तन्निरूप्यते । तत्रादौ कथ्यते किञ्चिदधोलोको विशेषतः ॥ ५८ ॥ पृथिव्यस्तत्र निर्दिष्टाः, सप्त सप्तमयापहैः । गोत्रतो नामतश्चैवं, गोत्रभित्प्रणतक्रमैः ॥ ५९ ॥ आद्या रत्नप्रभा पृथ्वी, द्वितीया शर्कराप्रभा । ततः परा च पृथिवी, तृतीया बालुकाप्रभा ॥ ६० ॥ पङ्कप्रभा चतुर्थी स्याद्द्रुमप्रभा च पञ्चमी । पृष्ठी तमःप्रभा सप्तमी स्यात्समस्तमःप्रभा ॥ ६१ ॥ अन्वर्थजानि सप्तानां, गोत्राण्याहुरमृनि वै । रत्नादीनां प्रभायोगात्प्रथितानि तथा तथा ॥ ६२ ॥ घर्मा १ वंशा २ तथा शैलां ३ ऽजना ४ रिष्टा ५ मघा ६ तथा । माघवती ७ ति नामानि, निरन्वर्थान्यमृनि

काशे
त्रलोकै
सर्गः १२
॥१३८॥

यत् ॥६३॥ स्थापना । अधो महत्तमं छत्रं, तस्योपरि ततो लघु । छत्राणामिति ससानां, स्थापितानां समा इमाः
॥६४॥ स्यातामायामविष्कम्भौ, सप्तम्याः सप्त रज्जवः । पष्ठ्याः पद्म पञ्च पञ्चम्यास्ताश्चतस्रोऽञ्जनासुवः ॥ ६५ ॥
रज्जुत्रयं तृतीयाया, द्वितीयायास्तु तद्द्वयम् । स्यातामायामविष्कम्भौ, रज्जुरेकादिमक्षितेः ॥ ६६ ॥ रत्न-
प्रभाया बाहल्यं, योजनानां प्रकीर्तितम् । एकं लक्षं सहस्राणामशीत्या साधिकं किल ॥ ६७ ॥ तच्चैवं—सह-
स्राणि षोडशाद्यं, खरकाण्डं द्वितीयकम् । सहस्राः पङ्कबहुलं, चतुरशीतिरीरितम् ॥ ६८ ॥ तृतीयं जलबहुलं,
स्यादशीतिसहस्रकम् । ततोऽशीतिसहस्राढ्यं, लक्षं पिण्डोऽग्रिमक्षितेः ॥ ६९ ॥ खरकाण्डे च काण्डानि,
षोडशोक्तानि तास्त्रिकैः । प्रत्येकमेपां बाहल्यं, योजनानां सहस्रकम् ॥७०॥ तत्रादिमं रत्नकाण्डं १, वज्रकाण्डं
२ द्वितीयकम् । वैदूर्यं ३ लोहिताढ्यं ४ च, मसारगल्ल ५ संज्ञकम् ॥ ७१ ॥ हंसगर्भं ६ च पुलकं ७, सौगन्धि-
काभिधं ८ परम् । ज्योतीरस ९ मञ्जनं १० चाञ्जनपुलकं ११ संज्ञकम् ॥ ७२ ॥ रजतं १२ जातरूपं १३ च, अङ्कं
१४ स्फटिकसंज्ञकम् १५ । रिष्टकाण्डं चेल्यमूनि, यथार्थोक्त्यान्यनुक्रमात् ॥ ७३ ॥ स्थापना । एतेषु तत्तज्जातीय-
रत्नबाहुल्ययोगतः । रत्नप्रभेति गोत्रेण, पृथ्वीयं परिकीर्त्यते ॥ ७४ ॥ तिर्यग्लोके भवन्त्यस्या, योजनानां
शता नव । ऊर्ध्वगाः (शतानि च । नवोर्ध्वे) शेषपिण्डस्तु, स्यादधोलोकसंस्थितः ॥ ७५ ॥ चतुर्भिश्च किला-
धारैर्भूमिरेषा प्रतिष्ठिता । घनोदधिघनवाततनुवातमरूपैः ॥ ७६ ॥ त्रिभिश्च बलधैरेषा, परितः परिचेष्टिता ।
घनोदधिघनवाततनुवातात्मकैः क्रमात् ॥ ७७ ॥ तत्र प्रतिष्ठिता भूमिराधारेण घनोदधेः । महाकटाहविन्यस्त-

स्थानाज्यघनपिण्डवत् ॥ ७८ ॥ योजनानां सहस्राणि, विंशतिः परिकीर्तितम् । घनोद्धेर्मध्यभागे, बाहल्यं
 क्रमतस्ततः ॥ ७९ ॥ प्रदेशान्याऽसौ हीयमानोऽत्यन्ततनूभवनम् । पृथ्वीं बलघाकारेण, स्वयमावृत्य तिष्ठति
 ॥ ८० ॥ युग्मं ॥ बलयस्यास्य विष्कम्भः, प्रज्ञसो योजनानि पट् । उचल्वं तु वसुमतीबाहल्यस्यानुसारतः ॥ ८१ ॥
 असौ घनोद्धिरपि, घनवाते प्रतिष्ठितः । असंख्यानं योजनानि, मध्ये तस्यापि पुष्टता ॥ ८२ ॥ प्रदेशान्या
 तनुतां, भजमानो घनोद्धेः । आवृत्य बलयं तस्यौ, बलयाकृतिनाऽऽत्मना ॥ ८३ ॥ अस्यापि बलयस्यैवं, मान-
 माथैरुदीरितम् । चतुष्टयी योजनानां, सार्द्धोचल्वं तु पूर्ववत् ॥ ८४ ॥ घनवातोऽपि सततं, तनुवाते प्रतिष्ठितः ।
 अस्यापि मध्ये बाहल्यमसंख्यं घनानिलात् ॥ ८५ ॥ ततस्तनूभवन्नेप, घनवातस्य सर्वतः । आवृत्य बलयं
 तस्यौ, बलयाकृतिनाऽऽत्मना ॥ ८६ ॥ तनुवातस्य बलये, विष्कम्भः परिकीर्तितः । एकं योजनमध्यद्विसुचल्वं
 पुनरुक्तवत् ॥ ८७ ॥ तनुवातोऽप्यसौ तस्थावाधारेण विहायसः । तच्च प्रतिष्ठितं स्वसिद्धसंख्ययोजनोन्मितम्
 ॥ ८८ ॥ सप्तस्यपि महीष्वेवं, घनोद्ध्यादयो मताः । बलयानां तु विष्कम्भो, यथास्थानं प्रवक्ष्यते ॥ ८९ ॥
 भाति भूः स्वसमश्रेणिस्थायिभिर्वलयैस्त्रिभिः । पूर्णेन्दुवत्परिधिभिः, सुधाकुण्डमिवोरगैः ॥ ९० ॥ स्थापना । भव-
 त्येवमलोकश्च, घर्मापर्यन्तभागतः । योजनैर्दशभिर्द्वाभ्यामतिरिक्तैः समन्ततः ॥ ९१ ॥

अथैतस्यां रत्नाकाण्डस्याधस्तनं तथोद्धेर्वगम् । विमुच्य शतमेकैकं, मध्येऽष्टशतयोजने ॥ ९२ ॥ असंख्येयानि
 भौमेयनगराण्यासते सदा । बहिर्विभागे वृत्तानि, चतुरस्राणि चान्तरे ॥ ९३ ॥ अधोभागेऽनुकुर्वन्ति, चारुपु-

वकरकणिकायम् । गन्धीरखातपरिखाप्राकारालङ्कृतानि च ॥ ९४ ॥ शतंघ्घ्यादिमहापन्त्रजटिलानि समन्ततः ।
द्रुष्यवेदान्ययोध्यानि, गुप्तानि श्रीभृतानि च ॥ ९५ ॥ उल्लासिपूर्णकलशतोरणद्वारवन्ति च । अनारतं रश्मि-
तानि, द्रुषिभ्यः किङ्करामरैः ॥ ९६ ॥ परिष्कृतानि कुसुमैः, पञ्चवर्णैः सुगन्धिभिः । काकतुण्डतुण्डकादिष्टूप-
सौरभ्यवन्ति च ॥ ९७ ॥ जन्वुद्धीपेयमानानि, विष्कम्भापामानतः । उत्कृष्टानि विदेहाजुकारीणि मध्य-
मान्यपि ॥ ९८ ॥ अपि यान्यल्पमानानि, निरूपितानि तान्यपि । भरतक्षेत्रसदृशान्येतेषु च वसन्त्यमी
॥ ९९ ॥ स्थापना । अष्टधा व्यन्तरा वेवा, महासमृद्धिशालिनः । पिशाचा भृतयश्चाख्या, राक्षसाः किन्नरा
अपि ॥२००॥ किंपुरुषा महोरगा, गन्धर्वाश्च तथा परे । सर्वेऽप्येते दाक्षिणालोदीच्यभेदात्स्मृता द्विधा ॥२०१॥
सर्वेऽप्येतेऽतिसुभगाः, सुरूपाः सौम्यदर्शनाः । हस्तग्रीवादिषु रत्नमयभूषणभूषिताः ॥२॥ गान्धर्वगीतरतयः,
कौतुकाक्षिसचेतसः । प्रियक्रीडा हास्यलास्या, अनवस्थितचेतसः ॥ ३ ॥ विकृर्वितस्फारवनमालासुकुटुकु-
ण्डलाः । स्वैरोल्लापाः स्वैरुपधारिणः स्वैरचारिणः ॥ ४ ॥ नानावर्णवस्त्रनानादेशनेपथ्यधारिणः । सुन्दरास्त्रि-
न्तशक्तिचापाविव्यग्रपाणयः ॥ ५ ॥ तत्र यक्षाः पिशाचाश्च, गन्धर्वाश्च महोरगाः । किञ्चित्कृष्णाः किम्पुरुषा,
राक्षसाश्च सितत्वपिः ॥ ६ ॥ किन्नराः इयामभासोऽपि, किञ्चिद्दलीलत्विपरे मताः । भृताः पुनः कालवर्णाः,
कजलैर्वेदिता इव ॥ ७ ॥ कदम्बः सुलसत्त्रैव, वटः खट्वाङ्गमेव च । अशोकश्चम्पको नागस्तुम्बहश्च यथाक्रमम्
॥ ८ ॥ भवन्ति चिह्नान्यग्रानां, पिशाचादिषुधासुजाम् । ह्वजेषु तत्र खट्वाङ्गं, विना सर्वेऽपि पादपाः ॥ ९ ॥

खद्वाङ्गं तूपकरणं, तापसानामुदीरितम् । प्रायः क्रीडाविनोदार्थं, नरलोके चरन्त्यमी ॥ १० ॥ चैत्यवृक्षास्तथै-
 वैषामष्टानां क्रमतो मताः । कदम्बाद्यास्तथा चोक्तं, तृतीयाङ्गे गणाधिपैः ॥ ११ ॥ “एएसि णं अट्टविहाणं
 वाणमंतरदेवाणं अट्ट चेतितरुक्खा पणत्ता, तंजहा-कलंबो उ विसायाणं, वडो जक्खाण चेतितं । तुलसी
 भूयाण भवे, रक्खसाणं च कंडओ ॥ १२ ॥ असोओ किन्नराणं च, किंपुरिसाण य चंपओ । णागरुक्खो सुअं-
 गाणं, गंधवाण य तेंदुओ ॥ १३ ॥” चैत्यवृक्षा मणिपीठिकानामुपरिवर्तिनः सर्वरत्नमया उपरि छत्रध्वजादिभि-
 रलङ्कृताः सुधर्मादिसभानामग्रतो ये श्रूयंते त एत इति संभाव्यन्ते, ये तु ‘चिंथाइं कलंबक्षए’ इत्यादि,
 ते चिह्नभूता एतेभ्योऽन्य एवेति स्या० ८ सूत्रवृत्तयोः । प्रायः शैलकन्दरादौ, यच्चरन्ति वनान्तरे । ततः पृषोद-
 रादित्वादेते सुर्वानमन्तराः ॥ १४ ॥ भृत्यवचक्रवर्त्याधारधनादिकृतस्ततः । व्यन्तरा वाऽभिधीयन्ते, नरेभ्यो
 विगतान्तराः ॥ १५ ॥ एकैकस्मिन्निकायेऽथ, द्वौ द्वाचिन्द्राद्युदाहृतौ । दक्षिणोत्तरभेदेन, कालाद्यास्ते च षोडश
 ॥ १६ ॥ कालश्चैव महाकालः, पिशाचचक्रवर्तिनी । सुरूपः प्रतिरूपश्च, भूतेन्द्रौ दक्षिणोत्तरौ ॥ १७ ॥ पूर्णम-
 द्रमाणिभद्रौ, यक्षाणामधिपावुभौ । भीमश्चैव महाभीमो, राक्षसानामधीश्वरौ ॥ १८ ॥ किन्नरश्च किम्पुरुषः,
 किन्नराणां महीक्षितौ । इन्द्रौ किम्पुरुषाणां च, सन्महापुरुषौ स्मृतौ ॥ १९ ॥ अतिकायमहाकायौ, महोरगध-
 राधिपौ । गन्धर्वाधिपती गीतरतिर्गीतयशा इति ॥ २० ॥ सुरेन्द्राः षोडशाप्येते, महाबला महाश्रियः । महा-
 सौख्या महोत्साहाः, स्युरनुत्तरशक्तयः ॥ २१ ॥ कमला चैव कमलप्रभोत्पला सुदर्शना । प्रत्येकमेतन्नाश्रयः

स्युः, प्रियाः पिशाचराजयोः ॥ २२ ॥ रूपवती बहुरूपा, सुरूपा सुभगापि च । भूताधिराजयोरथ्रमद्विष्यः
कथिता जिनैः ॥ २३ ॥ पूर्णां यदुपुत्रिका चोत्तमा तथा च तारका । पूर्णभद्रमणिभद्रदेवयोर्दयिता इमाः ॥ २४ ॥
वतंसिका केतुमती, रतिसेना रतिप्रिया । गदिता दयिता पुताः, कित्तराणामधीशयोः ॥ २५ ॥ रोहिणी च
नवमिका, हीनाग्नी पुष्पवत्यपि । प्राणप्रिया इमाः प्रोक्ता, जिनैः किम्पुरुषेन्द्रयोः ॥ २६ ॥ भुजगा भुजगवती,
महाकच्छा स्फुटाभिधा । चतस्रो जीवितेश्वर्यो, महोरगाधिराजयोः ॥ २७ ॥ सुघोषा विमला चैव, सुखरा च
सरस्वती । चतस्रः प्राणदयिता, गन्धर्वाणामधीशयोः ॥ २८ ॥ साम्प्रतीनास्तु—कालादीनां दाक्षिणात्येन्द्राणां
याः कमलादयः । ता नागपुरवास्तव्या, द्वात्रिंशत्पूर्वजन्मनि ॥ २९ ॥ महाकालाद्यौत्तरालेन्द्राणां याः कमलादयः ।
साकेतपुरवास्तव्यास्ता द्वात्रिंशदपि स्मृताः ॥ ३० ॥ एवं चतुष्पट्टिरपि, महेश्वरपुत्रकन्यकाः । स्वस्वनामप्रतिरूप-
जननीजनकाभिधाः ॥ ३१ ॥ पुष्पचूलार्थिकाशिष्याः, श्रीपार्श्वार्थीर्षितसंयमाः । शबलीकृतचारित्रा, मासादर्श-
नशनस्पृशः ॥ ३२ ॥ अतिचाराननालोच्याप्रतिक्रम्य स्मृतास्ततः । कालादिव्यन्तरेन्द्राणां, बभूवुः प्राणवल्लभाः
॥ ३३ ॥ पञ्चभिः कुलकं ॥ प्रत्येकमासां साहस्रः, परिवारो भवेदथ । एकैकेयं च देवीनां, सहस्रं रचितुं क्षमा
॥ ३४ ॥ प्रत्येकमेपाभिन्द्राणां, चतुःसहस्रसंमिताः । अवरोधे भवन्त्येवं, देव्यो लावण्यबन्धुराः ॥ ३५ ॥ प्रत्येक-
मेपां सर्वेषां, तिस्रो भवन्ति पर्पदः । ईषा तथा च शुद्धिता, सभा दृढरथाभिधा ॥ ३६ ॥ सहस्राण्यष्ट देवानां,
तत्राभ्यन्तरपर्पदि । मध्यायां दश बाह्यायां, द्वादशेति यथाक्रमम् ॥ ३७ ॥ देवीनां शतमेकैकं, पर्पत्सु स्यात्ति-

सृष्ट्वपि । देवदेवीनामथात्र, स्थितिः क्रमान्तिरूप्यते ॥ ३८ ॥ पूर्णं पल्योपमस्याद्धं, तद्देशेनं तथाधिकम् ।
 पल्योपमस्य तुर्योऽंशो, देवानां क्रमतः स्थितिः ॥ ३९ ॥ साधिकः पल्यतुर्यांशः, पूर्णः स एव च स्थितिः ।
 स एव देशेन न्यूनो, देवीनां क्रमतः स्मृता ॥ ४० ॥ एवं च—सामानिकानामेतेषां, तथाऽग्रयोपितामपि ।
 पर्पदस्तिन्न ईपा शुद्धिता दृढरथाभिधा ॥ ४१ ॥ चतुर्भिरेवं सर्वेऽमी, सामानिकसहस्रकैः । प्रेयसीभिश्चतसृभिः,
 स्वपरिच्छदचारुभिः ॥ ४२ ॥ पार्षदैस्त्रिविधैर्देवैः, सप्तभिः सैन्यनायकैः । गन्धर्वनटहस्त्यश्वरथपादाल्यकामरैः
 ॥ ४३ ॥ अमीभिः सप्तभिः सैन्यैश्चतुर्भिश्चात्मरक्षणाम् । स्थितैः प्रत्याशं सहस्रैरन्वहं सेवितांहयः ॥ ४४ ॥
 स्वस्वमीमेयनगरलक्षणां चक्रवर्तिताम् । असंख्येयानामजलं, प्रत्येकं विभ्रतोऽद्भुताम् ॥ ४५ ॥ व्यन्तराणां
 व्यन्तरीणां, स्वस्वनिकायजन्मनाम् । स्वस्वदिग्वर्तिनां स्वैरं, साम्राज्यमुपसुञ्जते ॥ ४६ ॥ पञ्चभिः कुलकं ।
 दिव्यस्त्रीसंप्रयुक्तेषु, नाट्येषु व्यापृतेन्द्रियाः । न जानते गतमपि, कालं पल्योपमायुपः ॥ ४७ ॥ तथोक्तं—“तहि
 देवा वंतरिया वरतरुणीगीयवाइयरवेणं । निचं सुहियपमुइया गयंपि कालं न याणंति ॥ १ ॥” व्यन्तराणा-
 ममी अष्टौ, मूलभेदाः प्रकीर्तिताः । अष्टाऽवान्तरभेदाः स्युर्ऋणपर्णमुखाः परे ॥ ४८ ॥ तथाहि—अणपत्नी पणपत्नी
 इतिवाहं भूयवाहए चैव । कंदी य महाकंदी कोहंडे चैव पयए य ॥ ४९ ॥ प्राग्वत्प्रतिनिकायेऽत्र, द्वौ द्वाचिन्द्रा-
 बुदीरितौ । क्षेत्रयो रुचकाद्याभ्यौत्तराहयोरधीश्वरौ ॥ ५० ॥ इन्द्रौ सन्निहितः सामानिकश्चायनिकाययोः ।
 घाता विघातेत्यधिपौ, निकाये च द्वितीयके ॥ ५१ ॥ तार्त्तीयीकनिकायेन्द्रौ, ऋषिश्च ऋषिपालितः । चतुर्थस्य

निकायस्य, ताधीश्वरमहेश्वरौ ॥ ५२ ॥ सुवत्सश्च विशालश्च, निकाये पञ्चमेऽधिपौ । पष्ठे निकाये नेतारौ, हास्यहास्यरती इति ॥ ५३ ॥ अघोमहाश्रेयांसौ च, निकाये सप्तमेऽधिपौ । पद्मगः पद्मगपतिर्निकायस्याष्टमस्य तौ ॥ ५४ ॥ तथाहुः स्थानांगे-‘दो अणपन्निदा पन्नत्ता’ इत्यादि । एतेऽपि रत्नकाण्डस्य, शतं शतसुपर्ययः । परि-
त्यज्य वसन्त्यष्टशतयोजनमध्यतः ॥ ५५ ॥ तथाहुः प्रज्ञापनायां-“कहि णं भंते ! वाणमंतराणं देवाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता?, कहि णं भंते ! वाणमंतरा देवा परिवसंति?, गोयमा ! से रयणप्पमाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोअणसहस्सवाहलस्स उवरिं एगं जोअणसयं उगाहेत्ता हेट्ठाचि एगं जोअणसयं वज्जेत्ता मज्जे अट्ठसु जोअणसएसु एत्थ णं वाणमंतराणं तिरियमसंखेज्जा भोमेज्जा नगरावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खाया, ते णं” इत्यादि । “तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा परिवसंति, तंजहा-पिसाया भूया जक्खा यावत् अणपन्निय पणपन्निय इत्यादि.” संग्रहण्यां तु-“इय पढमजोअणसए रयणाए अट्ठ वंतरा अचरे । तेसिं इह सोलसिंदा रुअगअहो दाहिणुत्तरओ ॥ १ ॥” योगशास्त्रचतुर्थप्रकाशवृत्तौ त्वेवं-“रत्नप्रभायामेव प्रथमस्य शतस्याध उपरि च दश दश योजनानि सुक्तवा मध्येऽशीतियोजनेषु अणपन्नियपणपन्नियप्रसृतय” इति । एषां वक्तव्यता सर्वा, विज्ञेया प्राक्तनेन्द्रवत् । जाता द्वात्रिंशदित्येवं, व्यन्तरामरनायकाः ॥५६॥ भोमेयनगरेष्वेषु, व्यन्तराः प्रायशः खलु ।

१ रत्नप्रभाया उपरितनं शतं योजनानां विहाय नान्यत् स्थानं, भेदद्वयेऽपि पृथगिन्द्रभणत्तात् स्थानपार्थक्यं, प्रज्ञापनादौ तु सामान्येन लि-
देषः, चतुर्निकायतया निर्धारणात्, अन्यथा पञ्चमनिकायभावात् ।

उत्पद्यन्ते प्राच्यभवाऽनुष्ठिताज्ञानकष्टतः ॥ ५७ ॥ मृताः पाशविपाहारजलाग्निशुचृडादिभिः । मृगुपातादि-
 भिश्च स्युर्व्यन्तराः शुभभावतः ॥ ५८ ॥ स्थितिरुत्कर्षतोऽमीपां, पत्यमर्द्धं च योपिताम् । सहस्राणि दशा-
 व्दानामुभयेपां जघन्यतः ॥ ५९ ॥ स्वाभाविकं ससहस्तमानमुत्कर्षतो वपुः । अङ्गुलासंख्यांशमानं, जघन्यं
 प्रथमक्षणे ॥ ६० ॥ लक्षयोजनमानं चोत्कृष्टसुत्तरवैक्रियम् । प्रक्रमेऽङ्गुलसंख्येयभागमानं जघन्यतः ॥ ६१ ॥
 एपां लेइयाश्चतस्रः स्युः, पद्मां शुक्लां विना पराः । उच्छ्वसन्ति सप्तभिस्ते, स्रोकैर्जघन्यजीविनः ॥ ६२ ॥
 शुसुक्ष्वश्चैकदिनान्तरेऽथोत्कृष्टजीविनः । समुच्छ्वसन्त्याहरन्ति, सुहृत्ताहःपृथक्त्वकैः ॥ ६३ ॥ आहारे चित्त-
 संकल्पोपस्थिताः सारपुद्गलाः । सर्वाङ्गिषु परिणमन्त्येषां कावलिकस्तु न ॥ ६४ ॥ ये तु हिंसाः सुरा वीरचण्डि-
 काकालिकादयः । मद्यमांसाद्याहुतिभिस्तुष्यन्ति तर्पितां इव ॥ ६५ ॥ तेऽपि पूर्वभवाभ्यासात्पापा मिथ्यात्व-
 मोहिताः । मद्यमांसादि वीक्ष्यैव, तुष्यन्ति न तु सुञ्जते ॥ ६६ ॥ युग्मम् । संसृष्टिमा गर्भजाश्च, तिर्यश्चो गर्भजा
 नराः । उत्पद्यन्ते पङ्क्तिरपि, युताः संहननैरिह ॥ ६७ ॥ च्युत्वोत्पद्यन्त एते नृतिरश्चोर्गर्भजन्मनोः । पर्यासबा-
 दरदस्मान्मभःप्रत्येकमूरुहेषु च ॥ ६८ ॥ एकेन समयेनैकादयोऽसंख्यावसानकाः । उत्पद्यन्ते च्यवन्तेऽमी, उत्कृ-
 ष्टमेपु चान्तरम् ॥ ६९ ॥ श्रेयं सुहृत्तानि चतुर्विंशतिस्तज्जघन्यतः । एकसामयिकं नूनं, च्यवनोत्पत्तिगोचरम्
 ॥ ७० ॥ पश्यन्त्यवधिना पञ्चविंशतियोजनाग्यमी । जघन्यजीविनोऽन्ये च, संख्येययोजनावधि ॥ ७१ ॥
 तिर्यग्लोकवासिनोऽपि, व्यन्तरा यदिहोदिताः । तद्वै रत्नप्रभापृथ्वीवत्कव्यताप्रसङ्गतः ॥ ७२ ॥ इति व्यन्तराणां

सुराणां पुराणां, पुराणोपदिष्टां व्यवस्था न्यरूपि । तृतीयाच्चतुर्थदुर्पागाच्च शेषं, विशेषं विदन्तु प्रबुद्धाः
समेधाः ॥ ७३ ॥ (सुजङ्गप्रयातं) विश्वाश्चर्यदकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिपद्राजश्रीतनयोऽतनिष्ट
विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्कल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे, सर्गो निर्गलितार्थसार्यसुभगः
पूर्णः सुखं द्वादशः ॥ ७४ ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे द्वादशः सर्गः समाप्तः ॥ (ग्रन्थाग्रं ३२५ अ० १९)

॥ अथ त्रयोदशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

योजनानां सहस्रं च, सुक्तैकैकमुपर्यधः । मध्येऽष्टसप्ततिसहस्राद्ये लक्षे क्षिताविह ॥ १ ॥ वसन्ति भवना-
धीशानिकाया असुरादयः । दशैतेऽपि द्विधा प्राग्वदक्षिणोत्तरभेदतः ॥ २ ॥ तेषु प्रत्येकमिन्द्रो द्वौ, भवतो
दक्षिणोत्तरौ । भवनेन्द्रा विंशतिः स्युरित्येवं चमरादयः ॥ ३ ॥ तथोक्तं—“असुरा नाग सुवर्णा विज्जू अग्नी
य दीव उदही य । दिसि पवण थणिय दसविह भवणवई तेषु दुडुइंदा ॥ ४ ॥” अन्ये त्वाहुः—“नवतियोजन-
सहस्राणामधस्ताद्भवानि, अन्यत्र चोपरितनमधस्तनं च योजनसहस्रं सुक्त्वा सर्वत्रापि यथासंभवमावासा”
इति । “आवासा नाम कायमानसन्निभा महामण्डपा” इति लघुसंग्रहणीवृत्तौ तत्त्वार्थभाष्येऽपि, “तत्र भव-

नानि रत्नप्रभायां बाहल्याद्धमवगाह्य मध्ये भवन्तीत्युक्त"मिति ज्ञेयं । चतुर्दिशत्क्रमात्रिंशलक्ष्याः स्युर्दक्षिणो-
 चराः । भवना असुराणां ते, चतुरः पट्टिश्च मीलितः ॥ ५ ॥ लक्षाश्चतुर्दिशत्क्रमात्रिंशलक्ष्याः द्वयोर्दिशोः ।
 नागालयानां चतुरशीर्दक्ष्याश्च मीलितः ॥ ६ ॥ अष्टात्रिंशच्चतुर्दिशत्क्रमाद् द्वयोर्दिशोः । सर्वोत्तरेण
 सुपर्णानां, गृहलक्षा द्विसप्ततिः ॥ ७ ॥ चत्वारिंशच्च पट्टिंशद्दक्षिणोत्तरयोः क्रमात् । वैद्युता वासलक्षाः स्युः,
 पट्टसप्ततिश्च मीलितः ॥ ८ ॥ एवमत्रिकुमाराणां, द्वीपवाद्धिदिशां तथा । विद्युत्कुमारवत्संख्या, भवनानां
 प्रकीर्त्तिता ॥ ९ ॥ पञ्चाशदथ पट्टचत्वारिंशद्दिशोर्द्वयोः क्रमात् । लक्षा वायुसुरावासाः, सर्वे पणवतिश्च ताः ॥
 ॥ १० ॥ चत्वारिंशत्तथा पट्टिंशदुक्ता दिग्द्वये क्रमात् । स्तनितानां गृहाः सर्वे, लक्षाः पट्टसप्ततिः किल ॥ ११ ॥
 स्यापना ॥ चतस्रः कोटयो लक्षाः, षड् गृहा दक्षिणाश्रिताः । उत्तराहास्तु पट्टपट्टिलक्ष्यास्तित्रश्च कोटयः ॥ १२ ॥
 द्वयोर्दिशोश्च सर्वांग्रं, भवनानामुदाहृतम् । कोटयः सप्त लक्षाणां, द्वासप्तत्या समन्विताः ॥ १३ ॥ आकारेण सुप-
 मया, प्राकारपरिखादिभिः । व्यन्तराणां नगरवत्, प्रायो ज्ञेयान्यमून्यपि ॥ १४ ॥ गुरुणि तान्यसंख्येयैर्मि-
 तानि खलु योजनैः । मध्यानि संख्येयैर्जम्बुद्वीपाभानि लघून्यपि ॥ १५ ॥ तत्रासुरनिकायस्य, दक्षिणस्यां दिशि
 प्रसुः । चमरेन्द्रः शरच्चन्द्रचन्द्रिकाविलसद्यशाः ॥ १६ ॥ तथाहि—विद्यते दक्षिणदिशि, तिर्यग्मेरोः सुदर्श-

१ जावसानामुपष्टिद् स्थानश्रुतेः भवनानां नारकावासासन्नतया स्थानश्रुतेरेवंविभागः, बाहुल्येनैवं भावे अत्र अमे प्रतिनिकायं स्थान-
 भेदेऽपि न विरोधः ।

नात् । असंख्यद्वीपान्निपरो, द्वीपोऽरुणवराभिघः ॥ १७ ॥ तस्य बाह्यवेदिकान्तान्मध्येऽरुणवराभ्युधेः । योज-
नानां द्विनव्यारिंशत्सहस्राण्यतीत्य वै ॥ १८ ॥ चमरस्यासुरेन्द्रस्य, महानुत्पातपर्वतः । तिगिच्छिकूटनामास्ति,
प्रशस्तश्रीमरोदुरः ॥ १९ ॥ योजनानां सप्तदश, शतान्यथैकविंशतिः । स उच्छ्रितस्तनुयुर्याशो (४३०), निमग्नो
चयुगान्तरे ॥ २० ॥ मूलं सहस्रं द्वाविंशं, योजनानां स विस्तृतः । मध्ये शतानि चत्वारि, चतुर्विंशानि विस्तृतः
॥ २१ ॥ शतानि सप्त विस्तीर्णत्रयोविंशानि चोपरि । ऊर्ध्वोधो विस्तृतो मध्ये, क्षामो महासुकुन्दवत् ॥ २२ ॥
सुकुन्दो घायविशेष इति ॥ सर्वरत्नमयस्यास्य, वेदिकावनशालिनः । शिरस्तले मध्यदेशे, स्यात्प्रासादावतं-
सकः ॥ २३ ॥ सादं द्वे योजनशते, तुङ्गः सप्तत्रयविंशतिः । ततः शतं योजनानि, रम्पोद्धोकमहीतलः ॥ २४ ॥
अष्टयोजनमानाय, तत्रास्ति मणिपीठिका । चमरेन्द्रस्यात्र सिंहासनं सहपरिच्छदम् ॥ २५ ॥ तिर्यग्लोकं जिग-
मिपुर्जिनजन्मोत्सयादिषु । प्रथमं चमरेन्द्रोऽस्मिन्नुपैति स्वाश्रयाद्गिरो ॥ २६ ॥ ततो यथेप्सितं स्थानमुत्पतत्य-
विलम्बतः । तेनार्यं चमरेन्द्रस्य, ह्यात् उत्पातपर्वतः ॥ २७ ॥ पद् शतान्यथ कोटीनां, पञ्चपञ्चाशदेव च । कोट्यो
लक्षायथ पञ्चत्रिंशद्दशार्द्धमेव च ॥ २८ ॥ योजनानि तिर्यगसान्तिगिच्छिकूटपर्वतात् । अतिक्रम्य दक्षिणस्यां,
मध्येऽरुणवरोदधेः ॥ २९ ॥ यो देशस्तदधोभागे, मध्ये रत्नप्रभाक्षितेः । चत्वारिंशद्योजनानां, सहस्राण्यवगाद्य
च ॥ ३० ॥ राजधान्यस्ति चमरचञ्चा चञ्चन्मणीमयी । व्यासायामपरिक्षेपैर्जम्बूद्वीपसर्धर्मिणी ॥ ३१ ॥ वप्र-

आस्या योजनानामप्यर्द्धं शतमुन्नतः । पञ्चाशद्विस्तृतो मूले, मौलौ द्वादशं सार्द्धकाः ॥ ३२ ॥ आयतैर्यो-
 जनस्यार्द्धं, न्यूनार्द्धयोजनोच्छ्रितैः । क्रोशं विस्तीर्णैश्च रम्या, रत्नजैः कपिशिर्षकैः ॥ ३३ ॥ एकैकस्यां सचाहायां,
 पञ्चद्वारशताश्रितः । सार्द्धं द्वे योजनशते, द्वारं चैकैकमुच्छ्रितम् ॥ ३४ ॥ सपादशतविस्तीर्णतोरणाद्युपशो-
 भितम् । मध्येऽथ चप्रस्यैतस्य, पीठबन्धो विराजते ॥ ३५ ॥ योजनानां षोडशैप, सहस्रान्विस्तृतायतः । पद्म-
 वरवेदिकया, परीतः काननेन च ॥ ३६ ॥ तस्य मध्ये रम्यभूमावस्ति प्रासादशेखरः । सार्द्धं द्वे योजनशते,
 तुङ्गस्तदूर्ध्वविस्तृतः ॥ ३७ ॥ चतुर्भिरेप प्रासादैश्चतुर्दिशमलङ्कृतः । शतं सपादमुत्तुङ्गैः, सार्द्धद्विपष्टिविस्तृतैः
 ॥ ३८ ॥ प्रत्येकमेतेऽपि चतुर्दिशं चतुर्भिराश्रिताः । सार्द्धं द्विपष्टिमुत्तुङ्गैस्तदूर्ध्वविस्तृतैस्तथा ॥ ३९ ॥ सपादक-
 त्रिंशदुच्चैस्तदूर्ध्वविस्तृतैर्घृताः । प्रासादास्तेऽपि प्रत्येकं, पुनस्तेऽपि चतुर्दिशम् ॥ ४० ॥ ससार्द्धद्विक्रोशपञ्चदश-
 योजनतुङ्गकैः । तदूर्ध्वविस्तृतैरेवं, चतुर्दिशमलङ्कृताः ॥ ४१ ॥ एवं समूलप्रासादाः, प्रासादाः सर्वसंख्यया । चम-
 रस्य भवत्येकचत्वारिंशं शतत्रयम् ॥ ४२ ॥ प्रासादास्ते रत्नमया, मरुचञ्चलकेतवः । मृदुस्पर्शाश्चारुगन्धा, हृदयाः
 सुवर्णचालुकाः ॥ ४३ ॥ अथ प्रासादेभ्य एभ्य, ऐशान्यां स्युर्यथाक्रमम् । सभा सुधर्मा सिद्धायतनं समोपपा-
 तकृत् ॥ ४४ ॥ इदोऽभिपेकालङ्कारव्यवसायसभाः क्रमात् । सर्वेऽप्यमी सुधर्माद्याः, पद्मत्रिंशद्योजनोच्छ्रिताः
 ॥ ४५ ॥ दीर्घाः पञ्चाशतं पञ्चविंशतिं विस्तृता इह । वैमानिकसभादिभ्यो, मानतोऽर्द्धमिता इति ॥ ४६ ॥
 इत्यर्थतो भगवतीद्वितीयशताष्टमोद्देशके ॥ अत्रायं विशेषः—“चमरस्त एं सभासुहृन्मा एकावन्नलम्भसय-

सन्निविष्टा पं०, एवं बलीयस्सचि", इति तुर्याङ्गे । अथैतस्यामुपपातसभायां सुकृती जनः । देवदुष्पचच्छत्रशरयो-
 रत्सङ्ग वत्पद्यते क्षणात् ॥ ४७ ॥ चमरेन्द्रतयाऽध्यासादुत्थाय शयनीयतः । गत्वा हृदे कृतलानस्ततोऽभियेकपर्वदि-
 ॥ ४८ ॥ कृताभियेकः सोऽस्य हैरसुरैः समहोत्सवम् । अलङ्कारसभायां च, गत्वाऽलङ्कृतभूषणः ॥ ४९ ॥ व्यवसा-
 यसभां गत्वा, पुस्तकावसितस्थितिः । स्यात्वा नन्वापुष्करिण्यां, अतस्या कृतजिनार्चनः ॥ ५० ॥ समागल्य
 सुधर्मायां, सभायां सपरिच्छदः । दिव्यान् सिंहासनासीनो, भोगान् सुक्ते यथारुचि ॥ ५१ ॥ पञ्चमिः कुलकं ॥
 कामकेलिलालसस्तु, जिनस्याशातनाभयात् । गत्वा बहिः सुधर्मायां नृपादिवत् ॥ ५२ ॥ स वैवं-अस्याश्चमरचञ्चाया,
 चमरचञ्चावासे मनोरमे । सकान्तः क्रीडितुं याति, क्रीडोद्याने नृपादिवत् ॥ ५३ ॥ पञ्चाशच्च सहस्रकान् ।
 नैकल्यां ककुभि ध्रुवम् । पद्कोटीनां शतान्पञ्चाशत्कोटिसंयुतान् ॥ ५४ ॥ पञ्चत्रिंशच्च लक्ष्णाणि, पञ्चाशच्च सहस्रकान् ।
 योजनानामतिक्रम्य, तस्मिन्नेवाकणोद्भवौ ॥ ५५ ॥ आवासो भाति चमरचञ्चश्चञ्चिष्णुयां निधिः । क्रमः क्रीडा-
 रतिस्यानं, चमरस्यासुरेशिभुः ॥ ५६ ॥ सहस्राण्येप चतुरशीतिमायतचित्तुः । समन्ततः परिक्षिप्तः, प्राकारेण
 महीयसा ॥ ५७ ॥ सर्वं चमरचञ्चावत्प्रासादादि भवेदिह । न विद्यन्ते परं पञ्च, सुधर्माद्याः सभाः शुभ्नाः
 ॥ ५८ ॥ स एष साम्प्रतीनस्तु, जम्बूद्वीपेऽत्र भारते । वेभेलाब्धे सन्निवेशे, विन्ध्याचलसमीपगे ॥ ५९ ॥
 आसीद्बृहस्पतिश्रेष्ठः, पुरपाख्यो महृदिकः । जाग्रत्कुटुम्बजागर्षा, निश्चि संवेगमाप सः ॥ ६० ॥ प्रातर्नि-
 मद्ये खजनान्, भोजयन्वस्त्रादिभिर्गृह्यन् । सन्तोष्य ज्येष्ठपुत्राय, कुटुम्बमारमार्षयत् ॥ ६१ ॥ पतद्ब्रह्मं दारुमर्षं,

नेकप्रकाये
१३ सर्गे
॥ १४४ ॥

कारयित्वा चतुष्पुटम् । दीक्षां लात्वाऽऽदानमयीं, चक्रे सातापनं तपः ॥ ६२ ॥ पष्ठस्यैव पारणायामुत्तीयांऽऽ-
 तापनास्थलात् । भिक्षार्थमादीद्विभेले, करे धृत्वा पतद्ग्रहम् ॥ ६३ ॥ भिक्षां ददानः पान्थेभ्यः, पतितां प्रथमे
 पुटे । काकशालादृकादीनां, द्वितीयपुटसंगताम् ॥ ६४ ॥ तां मत्स्यकच्छपादीनां, तृतीयपुटगं ददत् । पतितां
 च पुटे तुयं, भिक्षामादत्स्वयं मिताम् ॥ ६५ ॥ एवं द्वादश वर्षाणि, तपः कृत्वाऽतिदुष्करम् । स पादपोषगम-
 नमङ्गीकृत्यैकमासिकम् ॥ ६६ ॥ मृत्वाऽशुष्यां राजधान्यां, चमरेन्द्रतयाऽभवत् । सर्वपर्यासिपर्यासस्तत्कालोत्पन्न
 एव सः ॥ ६७ ॥ ऊर्ध्वमालोकयामास, स्वभावाद् ज्ञानचक्षुषा । आसौधर्मदेवलोकं, तत्र दृष्ट्वा सुरेश्वरम्
 ॥ ६८ ॥ शक्रसिंहासनासीनं, पीनतेजःसुखश्रियम् । अचिंतयन्मुमुषुः कः, क्रीडत्येव ममोपरि ? ॥ ६९ ॥ युगमं ॥
 ततः सामानिकान् देवान्, स आहूयेति पृष्टवान् । भो भोः क एव योऽस्माकमपि मूर्द्धनि तिष्ठति ? ॥ ७० ॥
 तेऽपि व्यजिज्ञपन् नत्वा, स्वामिन्नेप सुधर्मराट् । नित्या स्थानव्यवस्थेयं, सौधर्मन्द्रासुरेन्द्रयोः ॥ ७१ ॥ हन्त
 तेऽन्ये येऽसुरेन्द्रा, एनमित्थं शिरःस्थितम् । सेहिरे न सहेऽहं तुं पातयिष्याम्यधः क्षणात् ॥ ७२ ॥ निश्चि-
 त्येति पुनश्चित्ते, व्यमृशत्क्षेत्रेऽपि वज्रशृत् । यद्यनेनाभिहन्येऽहं, शरणं मम कस्तदा ? ॥ ७३ ॥ विचिन्त्येत्यव-
 धिज्ञानोपयोगाचमराधिपः । सुसुमारपुरोद्यानेऽपश्यद्वीरजिनेश्वरम् ॥ ७४ ॥ दधयो चायं जिनो वीरः, प्रतिमा-

१ भक्तपरिक्षेपिनीयादयोगयनेषु यच्छक्षणमेवत् तन्नात्र, किंतु अङ्गोपाङ्गचलनाभावात् रुडिरहितं योगिकमेव । २ सामानिकानामिन्द्रतु-
 स्यावधिकत्वात्, इन्द्रस्य त्वस्य तद्वत्त्वात्, असुराणामूर्ध्वमवधेयोऽहस्यम् ।

मेकरात्रिकीम् । प्रतिपद्याष्टमतपा, एकपुद्गलदत्तदक ॥ ७५ ॥ निर्निमेपो निष्प्रकम्पः, कोयोत्सर्गेऽस्यवस्थितः ।
 एकादशाब्दपर्यायं, शरण्योऽस्तु स एव मे ॥७६॥ युग्मम् ॥ इति ध्यात्वाऽवश्यकार्यं, लत्त्वाऽहर्द्वर्चनादिकम् ।
 उत्थायोत्पादशय्यायास्तेद्देवदूष्यसंभृतः ॥ ७७ ॥ उपादाय प्रहरणरत्नं परिघमुद्धतः । तिगिञ्छिक्कटमुत्पातगिरि-
 मागल्य सत्वरम् ॥ ७८ ॥ नव्यं वपुर्विधायैत्य, सुसुमारपुराद्वहिः । अशोककाननेऽशोकतरोर्मूले शिलोपरि
 ॥ ७९ ॥ नमस्कृत्य जिनं युष्मन्निश्रया याम्यहं युधे । यूयं मे त्राणमित्युत्त्वा, भूयोऽप्युत्तरवैक्रियम् ॥ ८० ॥
 वपुर्भोष्मं मापराशिकुहूरात्रिसहोदरम् । कृत्वा योजनलक्षोचमुत्पपात नभस्तलम् ॥ ८१ ॥ कुर्वन् क्वचित्सह-
 नादं, क्वचिच्च गजगर्जितम् । हयहेपारवं क्वापि, क्वचित्कलकलध्वनिम् ॥ ८२ ॥ क्षोभयन्निव पातालं, कम्पय-
 न्निव मेदिनीम् । तिर्यग्लोकं व्याकुलयन्, स्फोटयिष्यन्निवाम्बरम् ॥ ८३ ॥ विद्युद्दृष्टिगर्जितानि, रजस्तमांसि
 चोत्किरन् । त्रासयन् व्यन्तरान् देवान्, कुर्वन् ज्योतिषिकान् द्विधा ॥ ८४ ॥ विमानस्याथ सौधमावतंसकस्य
 वेदिकाम् । आक्रम्यैकेनापरेण, सुधर्मासंसदं पदा ॥ ८५ ॥ जघान परिघेणेन्द्रकीलकं त्रिस्ततोऽवदत् । क रे
 शक्रः क रे सामानिकाः क रे सुराः परे ? ॥ ८६ ॥ पातयामि घातयामि, शातयाम्यधुनाऽखिलान् । करोम्यप्सरसः
 सर्वाः, स्वायत्ताः सह वैभवैः ॥ ८७ ॥ फलं मद्राशातनायाः, शक्रोऽनुभवतादिति । गिरः श्रुत्वाऽश्रुतपूर्वा,
 शुकुटीभीषणो हरिः ॥ ८८ ॥ सक्रोधहासमित्याह, किं रे चमर ! दुर्दश ! नवोत्पन्नोऽसि रे मूढ !, सुसूर्प-
 स्यधुनैव किम् ? ॥ ८९ ॥ यदा तवेयानुत्साहोऽनर्थार्थैव न संशयः । पक्षौ पिपीलिकानां हि, जायेते मृत्युहेतवे

॥ ९० ॥ इमां गृहाणातिथेयीं, मद्वज्राफलं मनाक् । सुमोच वज्रमित्युत्त्वा, ज्वलज्ज्वालाकरालितम् ॥ ९१ ॥
 तद् दृष्ट्वा चकितोऽत्यन्तं, नश्यन् संकोच्य भूधनम् । प्रविष्टो रक्ष रक्षेति, वदन् वीरक्रमान्तरे ॥ ९२ ॥ ततः
 शक्तोऽपि विज्ञाय, वीरं तच्छरणीकृतम् । चतुरंगुलमप्राप्तमादाय पविमिल्यवक्त्र ॥ ९३ ॥ कम्पसे किमिदानीं भोः,
 पशुः सिंहेक्षणादिव । वीरप्रसादान्मुक्तोऽसि, न ते मत्तोऽधुना भयम् ॥ ९४ ॥ इत्युत्त्वा वामपादेन, त्रिः प्र-
 हृत्य वसुन्धराम् । क्षमयित्वा जिनेन्द्रं च, सुरेन्द्रः स्वास्पदं ययौ ॥ ९५ ॥ ततो वज्रभयान्मुक्तश्चमरेन्द्रो निजा-
 श्रयम् । गत्वा सामानिकादीनामुवाचोदन्तमादितः ॥ ९६ ॥ भद्रं स्तात्रैशलेयाय, तस्मै त्रैलोक्यबन्धवे । येन
 त्रातोऽसि मरणाद्धन्त वज्राग्निदुस्सहात् ॥ ९७ ॥ उपकारमिति प्राज्ञस्तं सरन् सपरिच्छदः । गत्वा पुनर्भहा-
 वीरमभ्यर्च्य ताण्डवादिभिः ॥ ९८ ॥ आगत्य स्वास्पदं प्रीतो, विस्मृतैर्द्रपराभवः । धर्मकर्मस्थितिं सर्वामाराध्य
 सुखभागमूत् ॥ ९९ ॥ अयं च चमरोऽयासीद्यत्सौधर्मावन्तंसकम् । आश्चर्यमेतद्विशेषमनन्तकालसंभवि
 ॥ १०० ॥ चतुःपष्टिसहस्राणि, सामानिकसुधाभुजः । अस्य त्रायस्त्रिंशकाश्च, त्रयस्त्रिंशत्सुधाशिनः ॥ १ ॥ एते
 च जम्बूद्वीपेऽत्र, क्षेत्रे भारतनामनि । काकन्यां पुर्यवर्तन्त, त्रयस्त्रिंशन्महर्द्धिकाः ॥ २ ॥ अद्भालवो ज्ञाततत्त्वाः,
 सहायाश्च परस्परम् । पूर्वं ते भावितात्मानोऽभूवन्नुग्रकियाश्रयाः ॥ ३ ॥ पश्चाच्च कर्मवशतो, जाता धर्मे
 श्लुथाशयाः । पार्श्वस्था अवसन्नाश्च, कुशीलाः स्वैरचारिणः ॥ ४ ॥ एवं च भूरिवर्षाणि, श्रमणोपासकक्रियाम् ।
 आराध्यार्द्धमासिकीं ते, कृत्वा संल्लवनामपि ॥ ५ ॥ अनालोच्याप्रतिक्रम्यातिचारांस्तान् पुराकृतान् । मृत्वा

त्रायस्त्रिंशत्कत्वं, लेभिरे चमरेशितुः ॥ ६ ॥ त्रायस्त्रिंशत्करुडिस्तु, नैतेभ्य एव किंतु ते । उटपद्यन्ते चपवन्ते च, स्वस्वस्थित्या परापराः ॥ ७ ॥ तिस्त्रोऽस्य पर्षदस्तत्राभ्यन्तरा समिताभिधा । मध्या चण्डाभिधा ज्ञेया, बाह्या जाताहया पुनः ॥ ८ ॥ स्युश्चतुर्विंशतिर्देवसहस्राण्याद्यपर्षदि । सार्द्धपल्पोपमद्भस्त्रितीन्यथात्र पर्षदि ॥ ९ ॥ शतान्यर्द्धतृतीयानि, सार्द्धपल्पोपमायुषाम् । देवीनां मध्यमायां चाष्टाविंशतिः महस्रकाः ॥ १० ॥ द्विपल्यायु-निर्जराणां, देवीनां त्विह पर्षदि । शतानि त्रीण्येकपल्यायुषामथान्यपर्षदि ॥ ११ ॥ स्युर्द्वात्रिंशत्सहस्राणि, सार्द्धपल्यायुषः सुराः । शतान्यर्द्धचतुर्थानि, देव्योऽर्द्धपल्यजीविताः ॥ १२ ॥ यथैवं पर्षदस्त्रिस्त्रो, वर्णिताश्चमरेशितुः । एवं सामानिकत्रायस्त्रिंशत्कानां तद्दाहयाः ॥ १३ ॥ महिपीलोकपालानां, पुनस्त्रिस्त्रो भवन्ति ताः । तपाऽथ इडिता पर्वा, इत्यैतैर्नामभिर्युताः ॥ १४ ॥ इदमर्थतः स्थानाङ्गसूत्रे । काली राजी च रत्नी च, विद्युन्मेघाभिधा परा । पश्चात्स्याद्यमहिष्यः स्यू, रूपलावण्यचन्धुराः ॥ १५ ॥ कालीयं प्राग्भवे जम्बूद्वीपे दक्षिणभारते । पुर्यामिमलकल्पायां, कालाख्यस्य गृहेशितुः ॥ १६ ॥ कालश्रीतनुसंभृता, कालीनाप्राभचत्सुता । वृहत्कुमारी श्रीपार्श्वपुष्पचूलार्पितव्रता ॥ १७ ॥ यथाछन्दीभूय दोषानप्रतिक्रम्य पाक्षिकीम् । कृत्वा संलेखनां मृत्वा, चमरेन्द्रप्रियाऽभवत् ॥ १८ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । कालावतंसं भवनं, कालं सिंहासनं भवेत् । काल्या देव्याः परा-सामप्येवं स्वाख्यानुरूप्यतः ॥ १९ ॥ स्वस्वनामसदृगनामजननीजनका इति । ज्ञेयाः शेषाश्चतस्त्रोऽपि, तथैव मलिनव्रताः ॥ २० ॥ स्वाख्यावतंसं भवने, स्वाख्ये सिंहासनेऽभवन् । चमरेन्द्रप्रिया एताः, सार्द्धपल्पद्वयायुषः

॥ २१ ॥ घलीन्द्रदयितानामप्यैतिल्यमनया दिशा । आवस्त्यासां पुरी सार्द्धमायुः पत्यत्रयं पुनः ॥ २२ ॥ एकै-
 काग्रमहिष्यष्टसहस्रपरिवारयुक् । सहस्राण्यष्ट देवीनां, नव्यानां रचितुं क्षमा ॥ २३ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणि,
 स्युर्देव्यः सर्वसंख्यया । सुक्लेऽसुरेन्द्रश्चैताभिः, कृतैतावत्तनुः सुखम् ॥ २४ ॥ सोमो यमश्च वरुणस्तथा वैश्रमणा-
 भिधः । चत्वारोऽस्य लोकपालाश्चतुर्दिगधिकारिणः ॥ २५ ॥ चतुर्णामप्यथैतेपां, चतस्रः प्राणवल्लभाः । कनका
 कनकलता, चित्रगुप्ता वसुन्धरा ॥ २६ ॥ एकैकेयं च साहस्रपरिवारविराजिता । देवी सहस्रमेकैकं, नव्यं विष्णु-
 विंतुं क्षमा ॥ २७ ॥ स्वस्वनामराजधान्यां, स्वस्वसिंहासने स्थिताः । चत्वारोऽमी लोकपाला, सुञ्जते दिव्यसं-
 पदम् ॥ २८ ॥ तथास्य चमरेन्द्रस्य, सप्त सैन्यानि तत्र च पादाल्याश्चैभमहिपरथसंज्ञानि पञ्च वै ॥ २९ ॥
 पृते सुरा अपि स्वामिशासनात्कार्यहेतवे । ताद्रूप्यं प्रतिपद्यन्ते, नायकोर्त्किर्नटा इव ॥ ३० ॥ एतानि पञ्च सै-
 न्यानि, युद्धसज्जान्यहर्निशम् । गंधर्वनटसैन्ये ये, ते भोगायेति सप्तकम् ॥ ३१ ॥ सप्त सेनान्योऽप्यमीपां, सर्वदा
 वशवर्तिनः । सेवन्तेऽसुरनेतारं, चमरं चिनयानताः ॥ ३२ ॥ द्रुमः १ सौदासश्च २ कुन्धु ३ लोहिताक्षश्च
 ४ किन्नरः ५ । रिष्टो ६ गीतरतिश्चेति ७, सेनान्यामभिधाः क्रमात् ॥ ३३ ॥ द्रुमस्य तत्र पादाल्याधिपस्य चम-
 रेशितुः । स्युः सप्त कच्छाः कच्छा च, स्वशो नाकिनां गणः ॥ ३४ ॥ आद्यकच्छायां सुराणां, चतुष्पष्टिः
 सहस्रकाः । ततो यथोत्तरं कच्छाः, षडपि द्विगुणाः क्रमात् ॥ ३५ ॥ इन्द्राणामपरेपामप्येवं षत्त्रिंशत्सूतेः ।
 वाच्याः सप्त सप्त कच्छाः, स्थानद्विगुणिता मिथः ॥ ३६ ॥ चतुःषष्टिः सहस्राणि, प्रत्याशामात्मरक्षकाः । लक्ष-

द्वयं पट्टपथाशत्सहस्राणीति तेऽखिलाः ॥ ३७ ॥ एवमुक्तपरीवारसुरैराराधितक्रमः । घनश्यामस्त्रिगधवणः, किञ्चि-
दारक्तलोचनः ॥ ३८ ॥ विद्रुमोष्ठः श्वेतदन्तः, सरलोत्तुङ्गनासिकः । दीप्ररक्ताम्बरो मेघ, इव सन्ध्याभ्रसंभृतः
॥ ३९ ॥ मुकुटेनाङ्कितो मौलौ, सच्चूडामणिलक्ष्मणा । पूर्वोद्भ्रिक्त्व तिग्मांशुबिम्बेनोदित्वरश्रिया ॥ ४० ॥
चतुस्त्रिंशदक्षमानभवनानामधीश्वरः । सर्वेषां दाक्षिणात्यानामसुराणां सयोपिताम् ॥ ४१ ॥ साम्राज्यं शास्ति
दिव्यस्त्रीनाटकादिषु दत्तदृक् । एकार्णवायुश्च्युत्वेतो, भवे भाविनि सेत्स्यति ॥ ४२ ॥ च्युते चास्मिन्नस्य पदे,
पुनरुत्पत्स्यतेऽपरः । एवमव्युच्छित्तिनयान्नित्य एवैप उच्यते ॥ ४३ ॥ पूर्णं जम्बूद्वीपमेकमेप पूरयितुं क्षमः ।
असुरैरसुरीभिश्च, निजशक्त्या विकुर्वितैः ॥ ४४ ॥ तिर्यक् पुनरसंख्येयान्, द्वीपपाथोनिर्धींस्तथा । एवं सामा-
निकास्त्रायस्त्रिंशत्शास्त्रास्य प्रभूष्णवः ॥ ४५ ॥ अस्यैवं लोकपालाग्रमहिष्योऽप्यथ किंतु ते । शक्ताः पूरयितुं
तिर्यक्, संख्येयद्वीपवारिधीन् ॥ ४६ ॥ इत्यर्थतो भगवत्यां ॥ देवेन्द्रस्तवे तु—“जाव य जम्बुद्वीवो, जाव य चम-
रस्त चमरचंचाओ । असुरेहिं असुरकन्नाहिं, अतिथ विसृज भरेडं जे ॥ ४७ ॥

अथान्योऽसुरदेवेन्द्रो, वली नामा निरूप्यते । उत्तरस्यां दिशि विशुर्योऽसौ सौभाग्यसेवधिः ॥ ४८ ॥
तथाहि दिशि कौबेर्यां, जम्बूद्वीपस्यमेरुतः । असंख्यद्वीपाब्धिपरो, द्वीपोऽरुणवराभिधः ॥ ४९ ॥ तस्य बाह्य-
वेदिकान्तात्तस्मिन्नेव पयोनिधौ । द्विचत्वारिंशत्सहस्रयोजनानां व्यतिक्रमे ॥ ५० ॥ रुचकेन्द्राभिधोऽस्त्यत्र,

१ सान्तरैः उभयैश्च मिश्रैरिति ज्ञेयं, तेन लक्षयोजनस्य नैरन्तर्येण एकतरुणेषु चोक्त्यां पूर्त्तौ न विरोधः

बलेरुत्पातपर्वतः । तिर्यग्लोके जिगमिषोर्धलेरुत्पातनास्पदम् ॥ ५१ ॥ तिगिञ्चिकूटतुल्योऽसौ, प्रमाणादिस्वरूपतः ।
 बलेः प्रासादोऽस्ति तत्र, प्राग्बत् सिंहासनाश्रितः ॥ ५२ ॥ कोटयः पञ्चपञ्चाशत्, षट् कोटीनां शतानि च ।
 पञ्चत्रिंशच्च लक्षाणि, पञ्चाशच्च सहस्रकाः ॥ ५३ ॥ योजनानि व्यतिक्रम्याम्भोधाबुत्पातपर्वतात् । गर्भे रत्नप्र-
 भापृथ्व्या, गत्वाऽथो योजनानि च ॥ ५४ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणि, वर्त्तते तत्र मञ्जुला । बलिचञ्चा राजधानी,
 स्थानीभूता इव त्विषः ॥ ५५ ॥ अस्याश्चरमचञ्चावत्, स्वरूपमखिलं भवेत् । वप्रप्रासादादि तेषां, प्रमाणानु-
 क्रमादि च ॥ ५६ ॥ अतोपपादसदसि, देवदूर्य्यपरिष्कृते । इन्द्रत्वेनोत्पद्यतेऽङ्गी, शय्योत्सङ्गे महातपाः ॥ ५७ ॥
 अस्य षष्टिः सहस्राणि, सामानिकसुधाशुजाम् । त्रायञ्चिंशकदेवाश्च, त्रयञ्चिंशदुदीरिताः ॥ ५८ ॥ साम्प्रतीना-
 स्त्वमी बेभेलकग्रामनिवासिनः । श्रद्धालवस्त्रयञ्चिंशत्सुहृदश्च परस्परम् ॥ ५९ ॥ प्रागंते दृढधर्माणः, पञ्चाद्वि-
 श्वचेतसः । उत्पन्ना अत्र चमरत्रायञ्चिंशकदेववत् ॥ ६० ॥ प्राग्वत्सिन्नः पर्यदोऽस्य, तिसृष्वपि सुराः क्रमात् ।
 सहस्राणां विंशतिः स्युश्चतुरष्टाधिका च सा ॥ ६१ ॥ सार्द्धे द्वे च शते द्वे च, सार्द्धे शतमनुक्रमात् । देव्यः
 पर्यत्सु तिस्रु, देवानां क्रमतः स्थितिः ॥ ६२ ॥ पत्न्यानां त्रितयं सार्द्धं, त्रयं सार्द्धं द्वयं क्रमात् । देवीनां तु
 स्थितिः सार्द्धे, द्वे ते द्वे सार्द्धमेव च ॥ ६३ ॥ तिस्रस्तिन्नः पर्यदोऽस्य, भवन्ति प्राग्बदेव च । सामानिकत्राय-
 त्रिशलोफपालाग्रयोपिताम् ॥ ६४ ॥ शुभा निशुम्भा रम्भा च, निरम्भा मदनेति च । स्युः पञ्चाग्रमहिष्योऽ-
 ११, मागप्रासां परिच्छदः ॥ ६५ ॥ एवं सहस्रैश्चत्वारिंशताऽन्तःपुरिकाजनैः । सुधर्माया बहिर्मुङ्के, कृतैताव-

द्रुः सुखम् ॥ ६६ ॥ चत्वारीऽस्य लोकपालाश्चतुर्दिगधिकारिणः । सोमो यमश्च वरुणस्तुर्यो वैश्रमणाभिधः ॥ ६७ ॥ एषां चतस्रः प्रत्येकं द्रयिता नामतस्तु ताः । मीनका च सुभद्रा च, विद्युदाल्या तथाऽशनिः ॥ ६८ ॥ स्वस्वनामराजधान्यां, सिंहासने खनामनि । उपविष्टाः सुखं दिव्यं, मुदा तेऽप्युपभुञ्जते ॥ ६९ ॥ महाद्रुमो ? महासौदासाह्वयः २ परिकीर्तितः । मालङ्कारोऽपि ३ च महालोहिताक्षामिधः ४ सुरः ॥ ७० ॥ किंपुरुषो ५ महारिष्ठ ६ स्तथा गीतयशा इति । बलिनान्नोऽसुरपतेः, क्रमात्सप्तति सैन्यपाः ॥ ७१ ॥ पत्नीशस्यायकच्छायां, पट्टिर्द्रवसहस्रकाः । कच्छाः पडन्याश्च ततः, स्युरस्य द्विगुणाः क्रमात् ॥ ७२ ॥ एवं सामानिकैस्त्रायस्त्रिंशकैर्लोकपालकैः । सेव्योऽग्रमहिषीभिश्च, सप्तभिः सैन्यसैन्यैः ॥ ७३ ॥ पृथया सहस्रैः प्रत्याशं, सेव्यमानोऽङ्गरक्षकैः । चत्वारिंशत्सहस्राढ्यलक्षद्वयमितैः समैः ॥ ७४ ॥ श्यामवर्णो रक्तवासाश्चूडामणयङ्कमौलिभृत् । सुरूपः सातिरैकसागरोपमजीवितः ॥ ७५ ॥ भवनावासलक्षाणां, त्रिंशतोऽनुभवत्यसौ । असुरीणां चासुराणामुदीच्यानामधीशताम् ॥ ७६ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ परिवारयुतस्यास्य, शक्तिर्विकुर्वणाश्रिता । चमरेन्द्रस्येव किंतु, सर्वत्र सातिरेकता ॥ ७७ ॥ इत्येवमस्मिन्नसुरनिकाये प्रभवो दश । चमरेन्द्रो बलीन्द्रश्च, लोकपालस्तथाऽष्ट च ॥ ७८ ॥ लक्षेष्वेवं चतुःपटौ, भवनेष्वपरेऽपि हि । उत्पद्यन्तेऽसुरवराः, खल्वपुयानुसारतः ॥ ७९ ॥ उत्पत्तिकाले शर्यायां, भूषणान्धर्वजिताः । ततश्चालङ्कृतास्तेन, वपुषा नूतनेन वा ॥ ८० ॥ सर्वेऽप्यमी श्यामवर्णा, दिम्बोष्ठाः कृष्णमूर्द्धजाः । शुभ्रवन्ता चामकर्णावसक्तदीप्रकुण्डलाः ॥ ८१ ॥ व्रन्ताः केशाश्यामीषां वै-

क्रिया द्रष्टव्याः, न स्वाभाविकाः, वैश्रियशरीरत्वात्, इति जीवाभिगमवृत्तौ । आर्द्रचन्दनलिसाह्या, अंरुणाम्ब-
 रधारिणः । चिह्नेन चूडामणिना, सदाऽऽलङ्कृतमौलयः ॥ ८२ ॥ कुमारत्वमतिक्रान्ता, असंप्राप्ताश्च यौवनम् ।
 ततोऽतिमुग्धमधुरमृदुयौवनशालिनः ॥ ८३ ॥ केयूराद्गदहाराद्यैर्भूषिता विलसन्ति ते । द्वीपा दशसङ्कुलीषु,
 मणिरत्नाङ्कुलीयकैः ॥ ८४ ॥ देव्योऽप्येवंविधाः कामक्रीडाविधिविचक्षणाः । घनस्तना युवजनोन्मादिलाव-
 ण्ययौवनाः ॥ ८५ ॥ सप्त हस्ता देहमानमेपामुत्कर्षतो भवेत् । अङ्गुलासंख्यांशमानमुत्पत्तौ तज्जघन्यतः ॥ ८६ ॥
 लक्षयोजनमानं चोत्कर्षाद्दुत्तरवैक्रियम् । प्रारम्भेऽङ्गुलसंख्येयभागमानं जघन्यतः ॥ ८७ ॥ एषां च दाक्षिणा-
 ल्यानां, स्थितिरुत्कर्षतो भवेत् । सागरोपममेकं तद्दुदीच्यानां च साधिकम् ॥ ८८ ॥ देवीनां दाक्षिणात्यानां,
 सार्द्धं पत्यत्रयं स्थितिः । ज्येष्ठोत्तराहदेवीनां, सार्द्धं पत्यचतुष्टयम् ॥ ८९ ॥ जघन्या तु वत्सराणां, सहस्राणि
 दश स्थितिः । सर्वेषां मध्यमा ज्येष्ठाकनिष्ठान्तरनेकया ॥ ९० ॥ ज्येष्ठायुषो दाक्षिणात्या, मासार्द्धेनोच्छ्वस-
 न्यथ । आहारकाङ्क्षिणो वर्षसहस्रेण भवन्ति च ॥ ९१ ॥ उदीच्याः सातिरेकेण, मासार्द्धेनोच्छ्वसन्ति वै । सा-
 धिकाब्दसहस्रेण, भवन्याहारकाङ्क्षिणः ॥ ९२ ॥ मध्यमस्थितयस्वेते, स्वस्वस्थित्यनुसारतः । सुहृत्ताहःप्रयत्तैः
 स्युरुच्छ्वासाहारकाङ्क्षिणः ॥ ९३ ॥ जघन्यजीविनः स्तोकैः, सप्तभिः प्रोच्छ्वसन्त्यमी । एकाहान्तरमाहारं,
 समीहन्ते च चेतसा ॥ ९४ ॥ ततः संकल्पमात्रेणोपस्थितैः सारपुङ्गुलैः । ते तुष्येयुः कावलिकाहारानपेक्षिणः
 सदा ॥ ९५ ॥ विषयः स्याद्गतेरेपामधस्तमस्तमावधि । तृतीयां पुनरवनीं, गता यास्यन्ति च स्वयम् ॥ ९६ ॥

प्रजोजनं तत्र पूर्वोरिपोः पीडाप्रवर्द्धनम् । प्राग्जन्मसुहृद्स्तावत्कालं पीडानिवर्त्तनम् ॥ ९७ ॥ तिर्यक् चैषाम-
संख्याब्धिद्वीपाः स्युर्विषयो गतेः । नन्दीश्वरं पुनर्द्वीपं, गता यास्यन्ति च स्वयम् ॥ ९८ ॥ तत्र प्रयोजनं त्वहं-
त्कल्याणकेषु पञ्चसु । संवत्सरचतुर्मासादिषु चाष्टाहिकोत्सवः ॥ ९९ ॥ तथैषां गतिविषय, ऊर्ध्वमप्यच्युता-
वधि । स्वर्गं सौधर्मं च यावद्गता यास्यंति च स्वयम् ॥ २०० ॥ प्रयोजनं तत्र भवप्रत्ययं वैरमूर्जितम् । मातंगपं-
चाननवदेपां वैमानिकैः सह ॥ १ ॥ ततो वैरादमी मत्ता, गत्वा वैमानिकाश्रयान् । कुर्वन्ति व्याकुलं स्वर्गं,
त्रासयन्त्यात्मरक्षकान् ॥ २ ॥ शक्रमप्याक्रोशयन्ति, प्रागुक्तचमरेन्द्रवत् । वैरप्रसिद्धिलोकैऽपि, देवदानवयो-
रिति ॥ ३ ॥ रत्नान्यप्सरसस्तेषां, प्रसह्यापहरन्ति च । गत्वैकान्ते स्वानुरक्तास्ताः खैरं रमयन्त्यपि ॥ ४ ॥

अथ नागनिकायस्य, दाक्षिणाल्यः सुरेश्वरः । धरणेन्द्रो वरिवर्त्ति, साम्प्रतीनस्त्वसौ पुरां ॥५॥ आसीदहिर्वहिः
काशीपुरतः काननान्तरे । शुष्ककाष्ठकोटरान्तः, सोऽर्कतापादितोऽविशत् ॥ ६ ॥ कमठेन परिप्लुष्टः, पञ्चा-
ग्निकष्टकारिणा । तापात्तः कर्पितः काष्ठात्, श्रीपार्श्वेन कृपालुना ॥ ७ ॥ स चार्हदर्शनान्नष्टपाप्मा श्रुतनम-
स्कृतिः । उपार्जितोर्जितश्रेयान्, धरणेन्द्रतयाऽभवत् ॥ ८ ॥ ततो मेघसुरीभूतकमठेनाकालिकाम्बुदैः(?) एष पा-
श्वसुपद्रूयमानमाच्छादयत्फणैः ॥ ९ ॥ श्रीपार्श्वस्तोत्रमन्त्राख्यासरणालुष्टमानसः । अद्यापि शमयन् कष्टमि-
ष्टानि वितरत्यसौ ॥ १० ॥ पष्टिश्च ससतिश्चैवाशीतिः क्रमात्सहस्रकाः । पर्षत्रये स्युर्देवानां, स्थितिश्चैषां यथा-
क्रमम् ॥ ११ ॥ पल्पस्यार्द्धं सातिरेकमर्द्धं देशोर्नितं च तत् । सपञ्चसप्ततिशतं, पञ्चाशं पञ्चविंशकम् ॥ १२ ॥

देव्यः पर्पत्सु देशोनं, पत्यस्यार्द्धमिह स्थितिः । साधिकः पत्यतुर्योशस्तुर्योश एव च क्रमात् ॥ १३ ॥
 समिताचण्डाजाताख्याः, स्युः सभा धरणेशितुः । अपि सामानिकत्रायस्त्रिशानामेतदाह्वयाः ॥ १४ ॥ लोक-
 पालानां तथात्रमहिषीणां भवन्ति ताः । ईपा तथाग्या द्रुडिता, ततो दृढरथाभिधा ॥ १५ ॥ शोपाणां भवने-
 न्द्राणां, पर्पदासभिधाः किल । तृतीयमङ्गमालोक्य, विज्ञेया धरणेन्द्रवत् ॥ १६ ॥ स्युः पडग्रमहिष्योऽस्य,
 अला १ मक्षा २ शतेरिका ३ । सौदामिनी ४ न्द्रा ५ च घनविद्युते ६ ति च नामतः ॥ १७ ॥ पङ्क्तिः सहस्रैर्दे-
 वीनां, प्रत्येकं परिवारिताः । पद्द सहस्राणि देवीनां, चिकुर्वितुमपि क्षमाः ॥ १८ ॥ शोपाणामप्यथेन्द्राणाम-
 घटानां याम्यदिग्भुवाम् । पद्द पडग्रमहिष्यः स्युरेतेरेव च नामभिः ॥ १९ ॥ काशीनगरवास्तव्याश्चतुष्पञ्चाशद-
 प्यमूः । बृहत्कन्याः स्वाभिधानुरूपाल्यपितरोऽभवन् ॥ २० ॥ पार्श्वपार्श्वादात्तदीक्षाः, शिक्षिताः पुष्पचुलया ।
 धिराद्धसंयमाः पक्षं, संलिल्य च मृतास्ततः ॥ २१ ॥ स्वाख्यावतंसभवने, स्वाख्यसिंहासनस्युशि । देवीत्वेन
 ससुत्पन्नाः, सार्द्धपत्यमितायुपः ॥ २२ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ भूतानन्दाद्योत्तराहेन्द्राणामपि मनःप्रियाः ।
 सन्ति पद्द पद्द वक्ष्यमाणै, रूपान्यैः पङ्क्तिराह्वयैः ॥ २३ ॥ चतुष्पञ्चाशतोऽप्यूनपत्योपमयुगायुपाम् । प्रागासां नगरी
 चम्पा, याच्या शोपमिहोक्तवत् ॥ २४ ॥ अथ प्रकृतं—कालपालः, शैलपालोऽस्य च क्रमात् । शङ्ख-
 पालश्च चत्वारो, लोकपालाः सुरेशितुः ॥ २५ ॥ अशोका विमला चैव, सुप्रभा च सुदर्शना । एषां चतस्रो
 द्रयिताः, प्रत्येकमेतदाह्वयाः ॥ २६ ॥ भद्रसेनो १ स्य च यशोधरः २ सुदर्शनः ३ क्रमात् । नीलकण्ठ ४ स्ताथा-

ऽऽनन्दो, ५ नन्दन ६ स्तलीति ७ च ॥ २७ ॥ पत्तिवाजीभमहिपरथाख्यानां यथाक्रमम् । नटगन्धर्वयो-
श्चापि, सैन्यानामधिपाः स्मृताः ॥ २८ ॥ अस्याद्यकच्छायां पत्तिनेतुर्देवसहस्रकाः । स्युरष्टाविंशतिः कच्छाः,
पडन्या द्विगुणाः क्रमात् ॥ २९ ॥ एतदेव च सप्तानां, कच्छानां मानमूह्यताम् । उक्तान्यभवनेशेन्द्रापत्तिसै-
न्याधिकारिणाम् ॥ ३० ॥ पद्भिः सहस्रैरिन्द्रोऽयं, सामानिकैरुपासितः । पर्पत्रायन्त्रिशालोकपालसैन्यतदीश्वरैः
॥ ३१ ॥ प्रत्याशं सेवितः पद्भिः, सहस्रैश्चात्मरक्षिणाम् । सर्वांग्रेण चतुर्विंशत्या सहस्रैर्महाबलैः ॥ ३२ ॥ भय-
नानां चतुश्चत्वारिंशलक्षालिपालयन् । समृद्धः शास्ति साम्राज्यं, सार्द्धपत्योपमस्थितिः ॥ ३३ ॥ त्रिभिर्विंशो-
पकं ॥ दधिपाण्डुरवर्णाङ्गो, नीलाम्बरमनोरमः ॥ सर्पशफटाचिह्नशालिभूपणो गतदृपणः ॥ ३४ ॥ भूषणमत्र
सुकुटो द्रष्टव्य इति जीवाभिगममृत्तौ, एवमग्रेऽपि । एकया शफटया जम्बूद्वीपं छादयितुं क्षमः । धरणेन्द्रः सा-
धिकं तं, वक्ष्यमाणो सुजङ्गराट् ॥ ३५ ॥ इन्द्रो नागनिकायस्योदीच्योऽय परिकीर्त्यते । भूतानन्दोऽस्य पर्पत्सु,
तिसृष्वपि सुराः क्रमात् ॥ ३६ ॥ पञ्चाशदथ पष्टिश्च, सप्ततिश्च सहस्रकाः । पत्यं देशोनमर्द्धं च, पत्यस्य सा-
धिकं तथा ॥ ३७ ॥ अर्द्धं पत्योपमं चैषां, स्थितिः क्रमात् शतद्वयम् । पञ्चविंशं द्वे शते च, शतं देव्यः क्रमा-
दिह ॥ ३८ ॥ आसां पत्योपमस्यार्द्धं, देशोनमर्द्धमेव च । सातिरेकश्च तुर्यांशः, स्थितिज्ञेया यथाक्रमम् ॥ ३९ ॥
रूपा रूपांशा सुरूपा, प्रेयस्यो रूपकान्ता तथा रूपप्रभाऽस्य नागचक्रिणः ॥ ४० ॥ आसां परि-
च्छदः प्राग्वह्योऽकपालास्तथाऽस्य च । कालकौलशङ्खशैलाः, स्युः पालोपपदा अमी ॥ ४१ ॥ सुनन्दा च सुभद्रा

च, सुजाता सुमना इति । एषां चतुर्णां प्रत्येकं, चतस्रो दयिताः स्मृताः ॥ ४२ ॥ सप्त सेनान्योऽस्य दक्षः १, सुग्रीवश्च २ सुचिक्रमः ३ । श्वेतकण्ठः ४ क्रमानन्दोत्तरो ५ रतिश्च ६ मानसः ७ ॥ ४३ ॥ सैन्यक्रमस्तु प्रागुक्त एव । पङ्क्तिः सहस्रैरिन्द्रोऽयं, सामानिकैरुपासितः । त्रायस्त्रिंशोः लोकपालैः, पार्षदैः सैन्यसैन्यपैः ॥ ४४ ॥ सहस्रैः पङ्क्तिरैकदिश्यात्मरक्षकैः श्रितः । चतुर्विंशत्या सहस्रैरित्येवं सर्वसंख्यया ॥ ४५ ॥ चत्वारिंशच्च भवनलक्षाणि परिपालयन् । साद्याज्यं शास्ति नागानां, न्यूनद्विपत्यजीवितः ॥ ४६ ॥ त्रिभिर्विंशेषकं ॥ देहवल्खवर्णचिह्नो-
त्कृष्टस्थित्यादिकं भवेत् । सर्वेषां भवनेशानां, स्वजातीयसुरेन्द्रवत् ॥ ४७ ॥

इन्द्राणां वक्ष्यमाणेषु, निकायेष्वष्टसु स्थितिः । तिस्रणां पर्पदां देवदेवीसंख्याऽथ तत्स्थितिः ॥ ४८ ॥ लोकपाल-
प्रियाभिख्याः, सामानिकात्मरक्षणाम् । संख्याऽत्रमहिषीणां च, संख्यानामपरिच्छदाः ॥ ४९ ॥ अष्टानां
दाक्षिणात्यानां, चिन्नेया धरणेन्द्रवत् । अष्टानामौत्तराहाणां, भूतानन्दसुरेन्द्रवत् ॥ ५० ॥ केवलं लोकपालानां,
सुरेन्द्राणां च नामसु । विशेषोऽस्ति स एवाथ, लाघवाय प्रतन्यते ॥ ५१ ॥ दक्षिणोत्तरयोर्लोकपालानां किंतु
नामसु । सर्वत्रापि व्यतीहारः, स्यात्तृतीयतुरीययोः ॥ ५२ ॥ दक्षिणस्यां तृतीयो यस्तुरीयः स भवत्युदक् ।
दाक्षिणात्यस्तुरीयस्तु, स्यादुदीच्यां तृतीयकः ॥ ५३ ॥ वेणुदेवो वेणुदारी (वेणुदालिः), स्वर्णभौ श्वेतवाससौ ।
द्वौ सुपर्णकुमारेन्द्रौ, गरुडाङ्कितमूपणौ ॥ ५४ ॥ चित्रो विचित्रश्च चित्रपक्षो विचित्रपक्षकः । एतयोरिन्द्रयो-
र्लोकपालाः स्युरिति नामतः ॥ ५५ ॥ जम्बूद्वीपं वेणुदेवः, पक्षेणावरितुं क्षमः । एनमेव सातिरेकं, वेणुदारी

सुवर्णराट् ॥ ५६ ॥ इन्द्रो विद्युत्कुमारेषु, हरिकान्तहरिस्सहो । तप्तस्वर्णारुणो नीलाम्बरो यज्राङ्कभूपणौ ॥ ५७ ॥
प्रभस्तथा सुप्रभश्च, प्रभाकान्तस्तथापरः । सुप्रभाकान्त इत्येते, लोक्पालाः सुरैरतयोः ॥ ५८ ॥ एकया विद्युता
जम्बूद्वीपं हरिः प्रहाशयेत् । विद्युत्कुमाराधिपतिः, साधिकं तं हरिस्सहः ॥ ५९ ॥ स्यातामप्रिकुमारैन्द्रावग्नि-
शिलासिमाणवी । तप्तस्वर्णतनू नीलवस्त्रौ कुम्भाङ्कभूपणौ ॥ ६० ॥ तेजस्तेजःशिशस्तेजःकान्तस्तेजःप्रभोऽपि च ।
पतयोः स्युर्लोकपाला, विशिष्टोत्कृष्टबुद्धयः ॥ ६१ ॥ एकाग्निज्वालया जम्बूद्वीपं लोपयितुं क्षमः । सुरेन्द्रोऽग्नि-
शिलस्तं सातिरेकमग्निमाणवः ॥ ६२ ॥ इन्द्रो द्वीपकुमाराणां, पूर्णो वसिष्ठ इत्युभौ । तप्तस्वर्णप्रभौ नीलक्षीमौ
सिंहाङ्कभूपणौ ॥ ६३ ॥ रूपो रूपांशश्च रूपकान्तो रूपप्रभोऽपि च । लोकपाला अमी द्वीपकुमारचक्रवर्तिनोः
॥ ६४ ॥ जम्बूद्वीपं हस्ततलैकं स्थगयितुं क्षमः । पूर्णो द्वीपकुमारेन्द्रो, वसिष्ठस्तं च साधिकम् ॥ ६५ ॥ अथो-
दधिकुमारेन्द्रौ, जलकान्तजलप्रभौ । शुक्लद्युती नीलवस्त्रावश्वरूपाङ्कभूपणौ ॥ ६६ ॥ जलश्च जलरूपश्च, जल-
कान्तो जलप्रभः । लोकपालाः स्युर्बुद्धिभिकुमारसुरराजयोः ॥ ६७ ॥ एकेनाम्युतरङ्गेण, जम्बूद्वीपं प्रपूरयेत् ।
जलकान्तः सुराधीशः, साधिकं तं जलप्रभः ॥ ६८ ॥ दिक्षुमारेशावमितगतिश्चामितवाहनः । स्वर्णगौरौ शुभ्र-
वस्त्रौ, गजरूपाङ्कभूपणौ ॥ ६९ ॥ एतयोस्त्वरितः क्षिप्रः, सिंहश्च सिंहधिक्रमः । चत्वारो गत्युपपदा, लोक-
पालाः प्रकीर्तिताः ॥ ७० ॥ एकपाणिप्रहारेण, जम्बूद्वीपं प्रकम्पयेत् । इन्द्रोऽमितगतिः सातिरेकं त्वमितवा-
हनः ॥ ७१ ॥ इन्द्रो वायुकुमारेषु, वेलम्ब्याख्यप्रभञ्जनौ । श्यामौ संध्यारागवस्त्रौ, मकराङ्कितभूपणौ ॥ ७२ ॥

कालध्याय महाकालोऽञ्जनश्च रिष्ट एव च । स्युर्लोकपाला वेलम्बप्रमञ्जनसुरेन्द्रयोः ॥ ७३ ॥ मरुत्तरङ्गणेकेन,
 जम्बूद्वीपं प्रपूरयेत् । वेलम्बेन्द्रः सातिरेकं, तं पूरयेत्प्रमञ्जनः ॥ ७४ ॥ इन्द्रो घोपमहाघोषो, स्तनिताख्यकुमा-
 रयोः । स्वर्णवर्णो शुक्रवस्त्रो, चर्द्धमानाङ्गभूषणो ॥ ७५ ॥ आवर्त्तो व्यावर्त्तनामा, नन्यावर्त्तस्तथापरः । महा-
 नन्यावर्त्त एते, लोकपालाः स्युरेतयोः ॥ ७६ ॥ स्तनितध्वनिनेकेन, वधिरीकर्त्तुमीश्वरः । घोपो जम्बूद्वीपमेनं,
 महाघोपस्तु साधिकम् ॥ ७७ ॥ एवं सर्वनिकायेषु, देवा दश दशाधिपाः । दाक्षिणात्योत्तराहेन्द्रो, लोकपाला-
 स्तथाऽष्ट च ॥ ७८ ॥ एवं च धरणेन्द्राद्या, इन्द्रा अष्टादशाप्यमी । सैः सैः सामानिकैस्त्रायस्त्रिशकैर्लोकपा-
 लकैः ॥ ७९ ॥ पार्षदैस्त्रिविधैरग्रमहिषीभिरुपासिताः । सेनानीभिस्तथा सैन्यैः, समन्तादात्तमरक्षकैः ॥ ८० ॥
 दाक्षिणात्योदीर्यनिजनिकायजैः परैरपि । सेविताः स्वस्वभयनलक्षाणां दधतीशताम् ॥ ८१ ॥ त्रिभिर्विशे-
 पकम् ॥ स्वप्लायण्यसौभाग्यादिभिस्तु चमरेन्द्रवत् । महर्द्धिका महासौख्या, महाबला महोदयाः ॥ ८२ ॥
 एकं जम्बूद्वीपमेते, स्वैः पूरयितुं क्षमाः । स्वजातीयैर्नवैस्तिर्यक, संख्येयद्वीपवारिधीन् ॥ ८३ ॥ एवं सामानिका-
 त्रायस्त्रिशका लोकपालकाः । एवामग्रमहिष्योऽपि, कर्त्तुं विकुर्वणां क्षमाः ॥ ८४ ॥ अल्पाल्पकान् किंतु ति-
 र्यक, द्वीपाब्धीन् पूरयन्त्यमी । प्राच्यपुण्यप्रकर्षस्वखलब्धधनुसारतः ॥ ८५ ॥ तथाहुः—‘धरणे णं भंते !
 नागकुमारिदे नागकुमारराया’ इत्यादि भगवतीस्त्रे । जम्बूद्वीपं मेरुमूर्धि, धृत्वा छत्राकृतिं क्षणात् । कर्त्तुमे-
 पामन्यतमः, क्षमः स्ववललीलया ॥ ८६ ॥ इयं प्रत्येकं प्रागुक्ता चैषा शक्तिर्देवेन्द्रस्तवे ॥ शक्तेर्विषय एवायं, नाक-

रोन्न करिष्यति । न चैवं कुरुते कश्चिद्विक्रुर्वणादि शक्तिवत् ॥ ८७ ॥ उत्पद्यन्ते परेऽप्येवं, निकायेषु नवस्त्रिह ।
सुखानि मुञ्चते देवाः, प्राच्यपुण्यानुसारतः ॥ ८८ ॥ दशानामसुरादीनां, भवनाधिपनाकिनाम् । अश्वत्था-
याश्चैत्यवृक्षा, दश प्रोक्ता यथाक्रमम् ॥ ८९ ॥ तथोक्तं स्थानाङ्गे दशमस्थानके-“अस्सत्थ १ सत्तवन्ने २, साम-
लि ३ उंवर ४ सरीस ५ दहिवन्ने ६ । वंजुल ७ पलास ८ वप्पो, तत्ते ९ कणियाररुख्ले य १० ॥९०॥” “अनेन
क्रमेणाश्वत्थादयश्चैत्यवृक्षा ये सिद्धायतनादिद्वारेषु श्रूयन्ते” इतिस्थानाङ्गवृत्तौ ॥ एतेषां दक्षिणात्यानां, सान्द्र
पत्त्योपमं स्थितिः । उदीच्यानां तु देशोनं, स्थितिः पत्त्योपमद्वयम् ॥ ९१ ॥ देवीनां दक्षिणात्यानामद्वपत्त्यो-
पमं स्थितिः । उदीच्यानां तु देशोनमेकं पत्त्योपमं स्थितिः ॥ ९२ ॥ दशाब्दानां सहस्राणि, सर्वेषां सा जघ-
न्यतः । आहारोच्छ्वासकालाङ्गमानं व्यन्तरदेववत् ॥ ९३ ॥ वसन्ति यद्यप्यसुरा, आवासापरनामसु । प्रायो
महामण्डपेषु, रामणीयकशालिषु ॥ ९४ ॥ कदाचिदेव भवनेष्वन्ये नागादयः पुनः । वसन्ति भवनेष्वेव, कदा-
चिन्मण्डपेषु तु ॥ ९५ ॥ तथापि भवनेष्वेषां, निवासस्त्वपेक्षया । सामान्यतोऽमी भवनवासिनः स्युर्दशापि
हि ॥ ९६ ॥ संमूर्द्धिमा गर्भजाश्च, तिर्यञ्चो गर्भजा नराः । पट्संहननसंपन्ना, चिराद्दार्ढतदर्शनाः ॥ ९७ ॥
मिथ्यात्विनथोग्रवालतपसः प्रोत्कटक्रुधः । गर्वितास्तपसा वैरशूरा द्वैपायनादिवत् ॥ ९८ ॥ उत्पद्यन्त एषु मृत्वा,
च्युत्वाऽमी यान्ति चामराः । गर्भजेषु नृतिर्यक्षु, संख्येयस्थितिशालिषु ॥ ९९ ॥ पर्यासवादर्धमाश्वप्रत्येकपा-
देषु च । आरभ्यैक्रमसंख्येयावधेयकसमयेन ते ॥ ३०० ॥ उत्पद्यन्ते व्ययन्तेऽत्र, जघन्यं शुरु चान्तरम् । सम-

पञ्च मुहूर्त्सांश्च, चतुर्विंशतिसंभिताः ॥ १ ॥ एषां लेख्याः कृष्णनीलतेजःकापोतसंश्रिताः । सुश्रुतस्रो नान्तिमे
 दे, तथा भवस्वभावतः ॥ २ ॥ किञ्चिद्भूनार्द्धपाथोधिजीविनोऽवधिचक्षुषा । संख्येयानि योजनानि, पश्यन्ति
 मवनाधिपाः ॥३॥ परे पुनरसंख्यानि, तान्येवं तत्र भावना । यथा यथाऽऽयुषो वृद्धिः, क्षेत्रवृद्धिस्तथा तथा ॥४॥
 एवं च—अवधेर्विषयो नागादिषु संख्येययोजनः । अक्षुरेषु त्वसंख्येयद्वीपवार्द्धिमितो गुरुः ॥ ५ ॥ सर्वेऽप्यपि
 लघुः पञ्चविंशत्या योजनैर्मितः । विषयः स्यात् स च दशासहस्रवर्षजीविषु ॥ ६ ॥ भवनेशा व्यन्तराश्व, पश्य-
 न्त्वधिना षड् । ऊर्ध्वं यथासौ चमरोऽश्वाक्षीत्सौधर्मवासवम् ॥ ७ ॥ अधस्तिर्यक् चालपमेवमाकृतिर्जायतेऽवधेः ।
 तमख्येयायतत्र्यलस्तमः स विदितो जने ॥ ८ ॥ भवनपतिभिरेवं भूपितः स्वयसाभिस्तिस्मिरनिकरभीष्मं कोऽप्य-
 धोलोक एपः।ततिभिरिव निशीथो दीपदीपाङ्कुराणामिव घनवनलण्डः पुण्डरीकैः प्रफुल्लैः ॥ ९ ॥ (मालिनी) विश्वा-
 श्रयदक्षीरिंकीर्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिपद्राजश्रीतनयोऽत्तनिष्ठ विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्किल
 तत्र निश्चितजगत्सात्त्वमदीपोपमे, सर्गोऽयं सुभगखयोदशतमः सार्थः समाप्तः सुखम् ॥ ३१० ॥ ग्रन्थान्तं ३२५-६

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे त्रयोदशः सर्गः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ चतुर्दशतमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

सुखसैकं सहस्रं चोपर्यधः प्रथमक्षिप्तेः । सहस्रैरष्टसप्तत्याऽधिके योजनलक्षके ॥ १ ॥ त्रयोदश प्रस्तटाः स्यु-

नरकावासवीथयः । समश्रेणिस्थायिभिस्तैरैकैकः प्रस्तदो हि यत् ॥ २ ॥ तथोक्तं श्रीजीवाभिगमे—‘इमीसे णं रय-
णप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोअणसयसहस्सवाहल्लाए उवरिं एगं जोअणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं
जोअणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे अट्ठहुत्तरे जोअणसयसहस्से, इत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए तीसं नरयावाससय-
सहस्सा भवंतीतिमक्खाया” सर्वेऽप्यमी योजनानां, सहस्रत्रयसुच्छ्रिताः । सर्वास्वपि क्षितिष्वेपां, मानं ज्ञेय-
मिदं बुधैः ॥ ३ ॥ एकादश सहस्राणि, शतानि पञ्च चोपरि । त्र्यशीतिर्योजनान्यंशस्तृतीयो योजनस्य च ॥ ४ ॥
प्रतायदन्तरं ज्ञेयं, प्रस्तदानां परस्परम् । प्रतिप्रतरमैकैको, भवेच्च नरकेन्द्रकः ॥ ५ ॥ तथाहि—सीमन्तकः स्या-
त्प्रथमे, द्वितीये शेरकाभिधः । भ्रान्तस्तृतीये उद्भ्रान्तश्चतुर्थे प्रस्तटे भवेत् ॥ ६ ॥ संभ्रान्तः पञ्चमे ज्ञेयः, पष्ठे-
ऽसंभ्रान्तसंज्ञकः । विभ्रान्तः सप्तमे तप्तसंज्ञितः पुनरष्टमे ॥ ७ ॥ नवमे शीतनामा स्याद्दशान्तो दशमे भवेत् ।
एकादशे त्वचक्रान्तो, विक्रान्तो द्वादशे भवेत् ॥ ८ ॥ त्रयोदशे सेवकः स्यादेवमेते त्रयोदश । प्रतिप्रतरमे-
भ्यश्च, निर्गता नरकालयः ॥ ९ ॥ स्थापना । प्रथमप्रतरे तत्र, सीमन्तनरकेन्द्रकात् । निर्गता नरकावासावलयो दिक्षु
विदिक्षु च ॥ १० ॥ एकोनपञ्चाशद्वासा, दिशां नरकपङ्क्तिषु । अष्टचत्वारिंशद्वेते, विदिग्नरकपङ्क्तिषु ॥ ११ ॥
स्थापना । त्रिशत्येकोननवतिः (३८९), प्रथमे सर्वपङ्क्तिगाः । प्रतिप्रतरमैककन्युना अष्टापि पङ्क्तयः ॥ १२ ॥
सैकाशीतिस्त्रिशती च, त्रिशती च त्रिसप्ततिः । त्रिशती पञ्चपष्टिश्च, स्याद् द्वितीयादिषु त्रिषु ॥ १३ ॥
त्रिशती सप्तपञ्चाशत्पञ्चमे प्रतरे भवेत् । त्रिशत्येकोनपञ्चाशत्, पष्ठे प्रतर इष्यते ॥ १४ ॥ एकचत्वारिंशदाद्या,

त्रिशती सप्तमे मता । त्रिशती च त्रयस्त्रिंशत्, त्रिशती पञ्चविंशतिः ॥ १५ ॥ त्रिशती सप्तदश च, त्रिशती
 स्याद्योचरा । एकाधिका च त्रिशती, प्रतरेष्वष्टमादिषु ॥ १६ ॥ त्रयोदशेऽथ प्रतरे, आवलीनरकालयाः ।
 त्रिनवत्यधिके प्रोक्ते, द्वे शते तत्त्ववेदिभिः ॥ १७ ॥ शेषाः पुण्यावकीर्णाः स्युः, पङ्क्तीनामन्तरेषु ते । सर्वेष्वपि
 प्रतरेषु, विकीर्णकुसुमौघवत् ॥ १८ ॥ चत्वारि स्युः सहस्राणि, तावन्त्येव शतानि च । त्रयस्त्रिंशच्च घर्मायामा-
 वलीनरकालयाः ॥ १९ ॥ एकोनत्रिंशल्लक्षानि, शतानि पञ्च चोपरि । सहस्राः पञ्चनवतिः, सप्तपट्टिः प्रकी-
 र्णकाः ॥ २० ॥ त्रिंशल्लक्षश्च निखिला, घर्मायां नरकालयाः । सर्वेऽपि चैतेऽन्तर्दृशा, बहिश्च चतुरस्रकाः ॥ २१ ॥
 यद्दुक्तं प्रज्ञापनायां—‘ते णं णरगा अंतो बटा बाहिं चउरंसा’ इति, स्थापना । पीठादि सर्वं चापेक्ष्य, दृशाः स्युः
 केऽपि केऽपि च । त्रयस्त्राश्च चतुरस्राश्च, पाङ्क्त्या नरकालयाः ॥ २२ ॥ दृशा एव भवन्यन्न, सर्वेऽपि नरके-
 न्रकाः । ततश्चानन्तरं त्रयस्त्रा, नूनमष्टासु पङ्क्तिषु ॥ २३ ॥ चतुरस्रास्ततो दृशाश्चयस्त्राश्चेति यथाक्रमम् । शेषाः
 पुण्यावकीर्णास्तु, नानासंस्थानसंस्थिताः ॥ २४ ॥ योजनानां सहस्राणि, त्रीणि सर्वेऽपि चोच्छ्रिताः । अधोसु-
 गम्यस्तकुण्डाकाराः कारागृहोपमाः ॥ २५ ॥ योजनानां सहस्रं च, पीठे बाह्यमीरितम् । सहस्रमेकं शुपिरं,
 स्तूपिकैकसद्वस्त्रिका ॥ २६ ॥ यद्दुक्तं—‘हेष्टा घणा सहस्रं, उषिं संकोयओ सहस्रं तु । मज्ज्जे सहस्ससुसिरा,
 त्तिन्निसहस्सुसिया निरया ॥ २७ ॥’ स्थापना । संख्यातयोजनाः केऽपि, परेऽसंख्यातयोजनाः । विस्वाराद्विधृत-
 यापि, प्रज्ञप्ता नरकालयाः ॥ २८ ॥ सर्वास्वपि पृथिवीषु, तादृशाः किंतु मानतः । सीमन्तकः पञ्चचत्वारिंशद्योजन-

लक्षकः ॥ २९ ॥ अप्रतिष्ठानश्च लक्षयोजनः ससमक्षितौ । परितस्तं च चलारोऽसंख्यातकोटियोजनाः ॥ ३० ॥
 धर्माद्यप्रतरे सीमन्तकाद्यनरकेन्द्रकात् । आवलीनरकाः प्रोक्ताः, सीमन्तकप्रभादयः ॥ ३१ ॥ तदुक्तं स्थानाङ्ग-
 धृतौ—“सीमन्तगण्यभो खलु नरओ सीमन्तगस्स पुषेण । सीमन्तगमज्झिमओ उत्तरपासे सुणेयधो ॥ ३२ ॥
 सीमन्तावत्तो पुण नरओ सीमन्तगस्स अवरण । सीमन्तगावसिट्ठो दाहिणपासे सुणेयधो ॥ ३३ ॥” आव-
 ल्याश्चान्तिमौ द्वौ स्तो, लोललोष्टपसंज्ञकौ । विंशतितमैकविंशौ, सीमन्तनरकेन्द्रकात् ॥ ३४ ॥ उद्दग्धनि-
 र्दग्धसंज्ञौ, ज्वरप्रज्वरकौ पुनः । पञ्चत्रिंशद्विंशौ, प्राच्यावल्यां स्मृता अमी ॥ ३५ ॥ उदीच्याद्यावलिकासु,
 मध्यावत्तावशिष्टकैः । पदैर्विशिष्टाः प्रज्ञप्ताः, प्रागुक्ता नरकाः क्रमात् ॥ ३६ ॥ यथोदीच्यां लोलमध्यलोलुपम-
 ध्यसंज्ञकौ । पश्चिमायां लोलावर्त्तलोलुपावर्त्तसंज्ञकौ ॥ ३७ ॥ लोलावशिष्टलोलुपावशिष्टसंज्ञकावपाग ।
 भाव्या नामव्ययस्यैवं, प्रागुक्तेष्वखिलेष्वपि ॥ ३८ ॥ तदुक्तं स्थानाङ्गधृतौ—“मज्झा उत्तरपासे आवत्ता अव-
 रओ सुणेयधा । सिद्धा दाहिणपासे पुषिद्धाओवि भइयवत्ति ॥ ३९ ॥” सर्वेऽपि ते रौद्ररूपाः, क्षुरप्रोपमभूमयः ।
 देहिनां दर्शनादेवोद्वेजकाः कम्पकारिणः ॥ ४० ॥ पुद्गलानां परिणतिर्दशधा बन्धनादिका । सापि क्षेत्रस्य
 स्वभावात्तत्र दुःखप्रदा भवेत् ॥ ४१ ॥ तथाहि-बन्धनं चाहुसमयमाहार्यैः पुद्गलैः सह । संबन्धो नारकाणां
 स, ज्वलज्ज्वलनदारुणः ॥ ४२ ॥ गतिरुष्टूलरादीनां, सदृशी दुस्सहश्रमा । तसलोहपदन्यासादपि दुःखप्रदा
 मृशम् ॥ ४३ ॥ संस्थानमत्यन्तदुण्डं, लूनपक्षाण्डजोपमम् । कुब्जादिभ्यः पुद्गलानां, भेदः सोऽप्यखवत्कडुः

॥ ४४ ॥ वर्णः सर्वनिकृष्टोऽतिभीषणो मलिनस्तथा । निलान्धतमसा ह्येते, द्वारजालादिवर्जिताः ॥ ४५ ॥
 किञ्चामी श्लेष्मविण्मूत्रकफायालिसमृतलाः । मांसकेशनखदन्तचर्मस्तीर्णाः । इमशानवत् ॥ ४६ ॥ कुथितश्चा-
 हिमार्जारमृतकेभ्योऽपि दारुणः । गन्धस्तत्र रसो निम्बघोपातकघादितः कटुः ॥ ४७ ॥ स्पर्शो बह्विष्टुश्चिकादि-
 स्पर्शाद्विष्यतिदारुणः । परिणामोऽगुरुलघुरप्यतीव व्यथाकरः ॥ ४८ ॥ शब्दोऽपि सततं पीडाक्रान्तानामतिदा-
 रुणः । विलापरूपः श्रवणादपि दुःलैककारणम् ॥ ४९ ॥ कुब्जेषु वाञ्छिकेष्वत्र, सन्ति वातायनोपमाः । अचिन्ता
 योनयस्तासूत्पथन्ते नारकाः किल ॥ ५० ॥ इत्यर्थतस्तत्त्वार्थदृत्तौ । तथा-शीतोष्णक्षुत्पिपासाख्याः, कण्डूश्च
 परतश्चता । ज्वरो दाहो भयं शोकस्तत्रैता दश वेदनाः ॥ ५१ ॥ माघरात्रौ शीतवायौ, हिमाद्रौ खेऽत्रवर्जिते ।
 निरमेर्यातविकृतेर्दुःस्यंपुंसो निराधृतेः ॥ ५२ ॥ तुपारकणसिक्तस्य, घा भवेच्छीतवेदना । तेभ्योऽप्यनन्तगुणिता,
 तेषु स्याच्छीतवेदना ॥ ५३ ॥ तेभ्यः शीतवेदनेभ्यो, नरकेभ्यश्च नारकाः । यथोच्यतेरूपस्थाने, स्याप्यन्ते यदि
 ते तदा ॥ ५४ ॥ प्राप्नुवन्ति सुखं निद्रां, निर्वातस्थानगा इव । अथोष्णकाले मध्याह्ने, निरत्रे विषदङ्गणे ॥ ५५ ॥
 पुंसः पित्तमतसस्य, परितो ज्वलनस्पृशः । योष्णपीडा ततोऽनन्तगुणा तेषूष्णवेदना ॥ ५६ ॥ तथोष्णवेदनेभ्यस्ते,
 नरकेभ्यश्च नारकाः । उत्पाद्य किंशुकाकारखदिराङ्गरराशिषु ॥ ५७ ॥ ध्मायन्ते यदि निक्षिप्य, तदा ते चन्द-
 नद्रव्यैः । लिप्सा इवात्यन्तसुखाग्निद्रां यान्ति क्षणादपि ॥ ५८ ॥ सदा क्षुद्रह्विता दक्षमानास्ते जगतोऽपि हि ।
 शृताग्नादिपुद्गलौघैर्न तृप्सन्ति कदाचन ॥ ५९ ॥ तेषां पिपासा तु तालुकण्ठजिह्वादिशोषणी । सकलाम्भोधि-

पानेऽपि, नोपशाम्यति कर्हिचित् ॥ ६० ॥ क्षुरिकाशैरप्यजय्या, कण्डूद्वेहेऽतिदुःखदा । अनन्तगुणितोऽत्रत्याया-
यम्पीयं ज्वरस्ताथा ॥ ६१ ॥ अनन्तमं पारवश्यं, दाहशोकमयाद्यपि । कष्टं विभङ्गमप्येषां, वैरिशस्त्रादिदर्शनात्
॥ ६२ ॥ तत्रत्यश्माम्भोऽग्निमरुद्दुमरुशोऽतिदुःखदः । अग्निस्त्वत्रोपचरितः, क्षमादिकायास्तु चास्तवाः ॥ ६३ ॥
तथोक्तं—“रयणस्पभापुढविणेरुआ णं भंते ! केरिसयं पुढविफासं पचणुब्भवमाणा विहरंति ?, गो० ! अणिट्टं
जाय अमणामं, एयं जाय अहे सत्तमापुढविणेरुआ, एवं आउफासं, जाव वणस्सइफासं,” इति भगवत्यां
श० १३ उ० ४ सूत्रे । इत्ययं विविधा तेषु, वर्तते क्षेत्रवेदना । मिथ्यादशां नारकाणां, परस्परकृतापि सा ॥ ६४ ॥
तथाहि—दूरादन्योऽन्यमालोक्य, श्वानः श्वानमिवापरम् । ते युद्धन्ते ससंरम्भं, ज्वलन्तः क्रोधवह्निना ॥ ६५ ॥
विषाय धैक्रियं रूपं, शस्त्रैः क्षेत्रानुभायजैः । पृथ्वीरूपैर्वैक्रियैर्वा, कुन्तासितोमरादिभिः ॥ ६६ ॥ करांहिद-
न्ताचातैश्च, ते निम्नन्ति परस्परम् । भूमौ लुठन्ति कृत्ताङ्गाः, शूनान्तर्महिपादिवत् ॥ ६७ ॥ परोदीरितदुःखानि,
सहन्ते नापरेषु ते । उदीरयन्ति सम्यक्त्वन्तस्तत्त्वविचारात् ॥ ६८ ॥ अत एव खल्पपीडाः, खल्पकर्मण
एव च । मिथ्यादृग्भ्यो नारकेभ्यो, नारकाः शुद्धदृष्टयः ॥ ६९ ॥ मिथ्यादृशस्तु क्रोधेनोदीरयन्तः परस्परम् ।
पीडाः कर्माण्यर्जयन्ति, भूयांसि भूरिवेदनाः ॥ ७० ॥ तथाहुः—“नेरइया दुविहा प०, तं०-माइमिच्छदिट्ठीउ-
यवणगा य अमाइसम्मदिट्ठीउववणगा य, तत्थ णं जे से माइमिच्छदिट्ठी से णं महाकम्मतराए चेव जाव
साहायेपणतराए चेय, तत्थ णं जे से अमाइसम्मदिट्ठी से णं अप्पकम्मतराए चेव अप्पवेअणतराए चेव.”

भगवती शत० १८ पञ्चमोद्देशके । मनोदुःखापेक्षया तु, सदृष्टशो भूरिवेदनाः । यदेते पूर्वकर्माणि, शोचन्ति न तथा परे ॥ ७१ ॥ तथाहुः—“तत्थ णं जे ते सन्निभूया ते णं महावेअणा, तत्थ णं जे ते असन्निभूया ते णं अप्पवेअणतरणा” अत्र ‘सन्निभूय’ति संज्ञा-सम्यग्दर्शनं तद्वन्तो भूताः, यद्वा पूर्वभवे संक्षिपञ्चेन्द्रियाः सन्तो नारकत्वं प्राप्ताः; अथवा संज्ञीभूताः—पर्यासकीभूताः, तद्विपरीताः सर्वत्रासंज्ञीभूताः, इति भगवतीशत० १ द्वितीयोद्देशके । तसायःपुत्रिकाश्लेषः, संतसत्रपुपायनम् । अयोधनादिघाताध्वरोपणं कूटशाल्मलौ ॥ ७२ ॥ क्षते क्षारोष्णतैलादिक्षेपणं श्राष्ट्रभर्जनम् । कुन्तादिप्रोतनं यन्त्रे, पीडनं च तिलादिवत् ॥ ७३ ॥ क्रकचैः पाटनं तसवाल्लुकाश्लवतारणम् । वैक्रियोत्कहर्षक्षकङ्कादिभिः क्रदर्थनम् ॥ ७४ ॥ ह्लावनं वैतरण्यां च, योधनं कुङ्कुटादिवत् । प्रवेशनं चासिपत्रवने कुम्भीपु पाचनम् ॥ ७५ ॥ परमाधार्मिकैः ह्रसा, इत्याद्या विविधा व्यथाः । चेदयन्ते नारकास्ते, दुष्कर्मवशवर्त्तिनः ॥ ७६ ॥ यदाहुः—“श्रवणलवनं नेत्रोद्धारं करक्रमपाटनं, हृदयदहनं नासाछेदं प्रतिक्षणदारुणम् । कटविदहनं तीक्ष्णाघातत्रिशूलविभेदनं, दहनवदनैः कङ्कैर्वरैः सहन्ति च भक्षणम् ॥ ७७ ॥ (हरिणी) छिद्यन्ते कृपणाः कृतान्तपरशोस्तीक्ष्णेन धारासिना, क्रन्दन्तो विपविच्युभिः परिवृताः संभक्षणव्यापृतैः । पाट्यन्ते क्रकचेन दारुवदसिप्रच्छिन्नवाहुदयाः, कुम्भीपु त्रपुपानदग्धतनवो मूपासु चान्तगताः ॥ ७८ ॥ (शार्दूल) भृङ्गयन्ते ज्वलदम्बरीपहुतभुगज्ज्वालाभिरारावणः, दीप्ताङ्गारनिभेषु वज्रभवनेष्वङ्गारकेपूत्थिताः । दधन्ते विकृतोद्धवाहुवदनाः क्रन्दन्त आसंस्वराः, पश्यन्तः कृपणा दिशो विशरणास्त्राणाय को नो भवेत् ?

॥ ७९ ॥ (शार्दूल०) । तीक्ष्णैरसिभिर्दीप्तैः कुन्तैर्विपमैः परश्वधैश्चक्रैः । परशुत्रिशूलमुद्गरतोमरवासीसुसुण्डीभिः
॥ ८० ॥ संभिन्नतालुशिरसश्छिन्नमुजाश्छिन्नकर्णनासीष्ठाः । भिन्नहृदयोदराभ्रा भिन्नाक्षिपुटाः सुदुःखात्ताः
॥ ८१ ॥ निपतन्त उत्पतन्तो विचेष्टमाना महीतले दीनाः । नेक्षन्ते त्रातारं नैरयिक्ताः कर्मपटलान्घाः ॥ ८२ ॥”
(आर्याः) इत्यादि । स्थापना । तथा-कुम्भीषु पच्यमानास्ते, प्रोच्छलत्यूर्ध्वमर्दिताः । उत्कर्षतो योजनानां, श-
तानि पञ्च नारकाः ॥ ८३ ॥ त्रोट्यन्ते निपतन्तस्ते, वज्रचञ्चूविहङ्गमैः । व्याघ्रादिभिर्विलुप्यन्ते, पतिता सुवि चैक्रि-
द्यैः ॥ ८४ ॥ परमाधार्मिकास्ते च, पापिनोऽत्यन्तनिर्दयाः । पञ्चाभ्यादितपःकष्टप्रासासुरविभूतपः ॥ ८५ ॥ मृग-
यासक्तवन्मेषमहिपाद्याजिदर्शिवत् । एते हृष्यन्ति ताच्छीलयाद्, दृष्ट्वाऽऽत्तान् हन्त नारकान् ॥ ८६ ॥ हृष्टाः
कुर्वन्त्यदृहासं, त्रिपद्यास्फालनादिकम् । इत्थं यथैषां स्यात्प्रीतिर्न तथा नाटकादिभिः ॥ ८७ ॥ स्थापना ।
मृत्वाऽण्डगोलिकाभिख्यास्तेऽपि स्युर्जलमानुषाः । भक्ष्यैः प्रलोभ्यानीतास्ते, तटेऽण्डगोलकार्थिभिः ॥ ८८ ॥
घञ्जेषु पीड्यमानाश्च, सोढकष्टकदर्यनाः । पङ्क्तिमासैर्मृता यान्ति, नरकेष्वसकृत्तथा ॥ ८९ ॥ घर्मायां च त्रिधा-
प्येताः, पूर्वोक्ताः सन्ति वेदनाः । परं शीतोष्णयोर्मध्ये, उष्णैव क्षेत्रवेदना ॥ ९० ॥ तथाहि-उत्पत्तिस्थानका-
न्येषां, सन्त्याद्युतगवाक्षवत् । तत्रोत्पत्याधः पतन्ति, कष्टात्पुष्टवपुर्भूतः ॥ ९१ ॥ अन्यत्र चोत्पत्तिदेशात्,
प्रालेयाचलशीतलात् । सर्वत्र नरकेषु क्षमा, खदिराङ्गारसन्निभा ॥ ९२ ॥ ततः शीतयोनिकानां, तेषां नारक-
द्रेहिनाम् । जनयत्यधिकं कष्टं, क्षेत्रमुष्णं हुताशवत् ॥ ९३ ॥ प्रथमप्रतरे चास्यां, नारकाणां भवेद्गुः । हस्त-

त्रयं द्वितीयेऽस्मिन्, हस्ताः पञ्चाधिकानि च ॥ ९४ ॥ अष्टाङ्गुलानि सार्द्धानि, तृतीये प्रस्तटे पुनः । सप्त हस्ता
 सप्तदशाङ्गुलान्युपरि निर्दिशेत् ॥ ९५ ॥ चतुर्थे प्रस्तटे हस्ता, दश सार्द्धं तथाङ्गुलम् । दशाङ्गुलाधिका श्रेया,
 हस्ता द्वादश पञ्चमे ॥ ९६ ॥ पष्ठे चतुर्दश कराः, सप्तार्द्धाष्टादशाङ्गुलाः । सप्तमे च सप्तदश, कराः स्युर्दशङ्गुला-
 धिकाः ॥ ९७ ॥ एकोनविंशतिर्हस्ताः, सप्तार्द्धकादशाङ्गुलाः । अष्टमप्रस्तटे देहो, नवमप्रस्तटे पुनः ॥ ९८ ॥
 युक्ताङ्गुलानां विंशत्या, कारणामेकविंशतिः । दशमे जिनसंख्यास्ते, सप्तार्द्धचतुरङ्गुलाः ॥ ९९ ॥ एकादशे कराः
 पञ्चविंशतित्रयोदशाङ्गुलाः । द्वादशेऽष्टाविंशतिस्तेऽङ्गुलाः सार्द्धैकविंशतिः ॥ १०० ॥ पञ्चदश्याधिका एकत्रिंशद्-
 स्तात्रयोदशे । प्रतरेषु चतुर्मानं, क्रमाद्ब्रह्मभाक्षितेः ॥ १ ॥ स्वाभाविकतनोर्देहमानमेतद्दुदीरितम् । स्वदेहेहाद्
 द्विगुणितं, सर्वत्रोत्तरवैक्रियम् ॥ २ ॥ जघन्यतस्तु सहजोत्तरवैक्रिययोः क्रमात् । अङ्गुलासंख्यसंख्यांशौ, मानं
 प्रारंभ एव तत् ॥ ३ ॥ सर्वास्वपि क्षितिर्व्वेवं, सर्वेषां नारकाङ्गिनाम् । स्वाभाविकाङ्गुल द्विगुणं, श्रेयमुत्तरवै-
 क्रियम् ॥ ४ ॥ अत्रायमास्त्रायः—पइपर बुद्धि अंगुल सहा छप्पल हुंति रयणाए । तिकरतिअंगुल करसत्त अंगुला
 सत्तियुणवीसं ॥ ५ ॥ पणघणुअंगुलवीसं धारसधणु बुद्धि हत्थ सहा य । वासट्ठियणुहसहा वीयाइसु पयरबुद्धि
 कमा ॥ ६ ॥” स्यापना । सहस्राणि दशाब्दानां, प्रथमप्रतरे स्थितिः । जघन्या पुनरुत्कृष्टा, सहस्रा नवतिः
 स्मृताः ॥ ७ ॥ दश लक्षाश्च चर्याणां, लक्षाणां नवतिस्तथा । क्रमाजघन्योत्कृष्टा च, द्वितीयप्रतरे स्थितिः ॥ ८ ॥
 एयं च—नवत्यब्दसहस्रेभ्यः । समपाथधिकस्थितिः । दशाब्दलक्षोनायुश्च, न संभवति नारकः ॥ ९ ॥ चर्याणां

नवतिलक्षाः, पूर्वकोटिस्तथैव च । तृतीयप्रतरे ज्ञेया, जघन्योत्कर्षतः स्थितिः ॥ १० ॥ जघन्या पूर्वकोट्येका, चतुर्थप्रतरे स्थितिः । दशभागीकृतस्यैको, भागोऽब्धेः परमा पुनः ॥ ११ ॥ एको भागः पञ्चमे च, जघन्यो-
त्कर्षतः पुनः । स्यातां द्वौ दशमौ भागौ, तौ पष्ठे च जघन्यतः ॥ १२ ॥ उत्कर्षतश्च पष्ठे स्युल्लयो भागास्त एव
च । जघन्यतः सप्तमे स्युरुत्कर्षात्तच्चतुष्टयम् ॥ १३ ॥ जघन्यतोऽष्टमे भागाश्चत्वार एव तादृशाः । उत्कर्ष-
तश्चाष्टमे स्युर्मंगाः पञ्च पयोनिधेः ॥ १४ ॥ पञ्चैव भागास्तादृक्षा, नवमे तु जघन्यतः । उत्कर्षाद्नवमे पट्ट ते,
दशमे पट्ट जघन्यतः ॥ १५ ॥ उत्कर्षाद्दशमे सप्तैकादशे ते जघन्यतः । एकादशेऽष्ट चोत्कर्षाद्, द्वादशेऽष्ट
जघन्यतः ॥ १६ ॥ द्वादशे पुनरुत्कर्षाद्नव भागा जघन्येनोत्कर्षतः सागरोपमम् ॥ १७ ॥
स्यापना । अस्यां लेश्या च कापोती, जघन्योऽवधिगोचरः । गव्यूतानां त्रयं सार्द्धं, परस्तेषां चतुष्टयम् ॥ १८ ॥
उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च, सर्वदा नारका इह । कदाचिद्विरहोऽपि स्याज्जघन्यः समयं स च ॥ १९ ॥ उत्कर्षतो
मुहूर्त्तानां, चतुर्विंशतिराहिता । सर्वासां समुदाये च, मुहूर्त्ता द्वादशान्तरम् ॥ २० ॥ एकेन समयेनैकादशोऽ-
संख्यावसानकाः । उत्पद्यन्ते च्यवन्तेऽस्यामेवं सर्वक्षितिष्वपि ॥ २१ ॥ इति रत्नप्रभापृथिवी ॥

अथ वंशाभिधा पृथ्वी, द्वितीया परिकीर्त्यते । या शर्कराणां बाहुल्याद्गोत्रेण शर्कराप्रभा ॥ २२ ॥ घनो-
दध्यादिकं सर्वं, ज्ञेयमन्नापि पूर्ववत् । घनोदध्यादिवलयविष्कम्भस्तु विशिष्यते ॥ २३ ॥ स चैवं—योज-
नैकतृतीयांशयुतानि योजनानि पट्ट । वंशायामायवलये, विष्कम्भः परिकीर्त्तितः ॥ २४ ॥ पादोनानि

योजनानि, पञ्च मानं द्वितीयके । योजनं योजनस्य द्वादशांशाः सप्त चान्तिमे ॥ २५ ॥ त्रयोदशभिरित्येवं,
 तृतीयमागवर्जितैः । अलोकः शर्कराष्टवीपर्यन्तात्किल योजनैः ॥ २६ ॥ स्थापना । एकं लक्षं योजनानां,
 सद्वात्रिंशत् सहस्रकम् । अस्या याहृत्यमादिष्टं, विशिष्टज्ञानशालिभिः ॥ २७ ॥ मुत्तवैकैकं सहस्रं च, प्राग्वद-
 स्याशुपर्ययः । एकलक्षे योजनानां, सहस्रैस्त्रिंशतान्विते ॥ २८ ॥ एकादश प्रस्तदाः स्युस्तेषां प्रत्येकमन्तरम् ।
 योजनानां सहस्राणि, नव सप्त शतानि च ॥ २९ ॥ प्रतिप्रतरमैकैको, भवेच्च नरकेन्द्रकः । मध्यभागेऽथ
 नामानि, तेषां शेषान्यनुक्रमात् ॥ ३० ॥ घनिको १ घनकश्चैव २, मनको ३ वनकस्तथा ४ । घट्ट ५ संघट्ट-
 ६ जिहाख्या ७ वपजिह्वस्तथापरः ८ ॥ ३१ ॥ लोलश्च ९ लोलावर्त्तश्च १०, घनलोल ११ स्तथैव च । प्रतिप्रतर-
 मेभ्योऽष्टावष्टौ स्युर्नरकालयः ॥ ३२ ॥ तत्रायप्रतरमध्यनरकाद्वावलीं प्रति । पट्टत्रिंशद्विधु नरकाः, पञ्चत्रिंश-
 द्द्विदिधु च ॥ ३३ ॥ प्रथमे पङ्क्तिगाः पञ्चाशीतियुक्तं शतद्वयम् । द्वितीयादिषु चैकैकहीनाः स्युः सर्वपङ्क्तयः ॥ ३४ ॥
 द्वितीयप्रतरे तस्माद्, द्विशती सप्तसप्ततिः । तृतीये पङ्क्तिनरका, द्विशत्येकोनसप्ततिः ॥ ३५ ॥ चतुर्थे पङ्क्तिन-
 रका, द्वे शते सैकपष्टिके । पञ्चमे द्विशती तेषां, त्रिपञ्चाशत्समन्विता ॥ ३६ ॥ पञ्चचत्वारिंशदाद्ये, द्वे शते
 पष्ठ ईरिताः । सप्तमप्रस्तटे सप्तत्रिंशताऽऽख्या शतद्वयी ॥ ३७ ॥ एकोनत्रिंशदधिके, द्वे शते प्रस्तटेऽष्टमे ।
 एकविंशत्यधिके च, द्वे शते नवमे मताः ॥ ३८ ॥ शतद्वयं च दशमे, त्रयोदशाधिकं भवेत् । एकादशे प्रस्तटे च,
 पञ्चोत्तरं शतद्वयम् ॥ ३९ ॥ पञ्चविंशतिः शतानि स्युर्नवतिः पञ्चभिर्युता । वंशायां नरकावासाः, सर्वे पङ्क्ति-

नवतिलक्षाः, पूर्वकोटिस्तथैव च । तृतीयप्रतरे ज्ञेया, जघन्योत्कर्षतः स्थितिः ॥ १० ॥ जघन्या पूर्वकोट्येका, चतुर्थप्रतरे स्थितिः । दशभागीकृतस्यैको, भागोऽब्धेः परमा पुनः ॥ ११ ॥ एको भागः पञ्चमे च, जघन्यो-
त्कर्षतः पुनः । स्यातां द्वौ दशमौ भागौ, तौ पष्ठे च जघन्यतः ॥ १२ ॥ उत्कर्षतश्च पष्ठे स्युल्लयो भागास्त एव
च । जघन्यतः सप्तमे स्युरुत्कर्षात्तचतुष्टयम् ॥ १३ ॥ जघन्यतोऽष्टमे भागाश्चत्वार एव तादृशाः । उत्कर्ष-
तश्चाष्टमे स्युर्भागाः पञ्च पयोनिधेः ॥ १४ ॥ पञ्चैव भागास्तादृक्षा, नवमे तु जघन्यतः । उत्कर्षाद्भवमे पट् तै,
दशमे पट् जघन्यतः ॥ १५ ॥ उत्कर्षाद्दशमे ससैकादशे ते जघन्यतः । एकादशेऽष्ट चोत्कर्षाद्, द्वादशेऽष्ट
जघन्यतः ॥ १६ ॥ द्वादशे पुनरुत्कर्षान्नव भागास्त्रयोदशे । नव भागा जघन्येनोत्कर्षतः सागरोपमम् ॥ १७ ॥
स्थापना । अस्यां लेख्या च कापोती, जघन्योऽवधिगोचरः । गव्यूतानां त्रयं सार्द्धं, परस्तेषां चतुष्टयम् ॥ १८ ॥
उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च, सर्वदा नारका इह । कदाचिद्विरहोऽपि स्याज्जघन्यः समयं स च ॥ १९ ॥ उत्कर्षतो
मुहूर्त्तानां, चतुर्विंशतिराहिता । सर्वासां समुदाये च, मुहूर्त्ता द्वादशान्तरम् ॥ २० ॥ एकेन समयेनैकादशोऽ-
संख्यावसानकाः । उत्पद्यन्ते च्यवन्तेऽस्यामेवं सर्वक्षितिष्वपि ॥ २१ ॥ इति रत्नप्रभापृथिवी ॥

अथ वंशाभिधा पृथ्वी, द्वितीया परिकीर्त्त्यते । या शर्कराणां बाहुल्याद्गोत्रेण शर्कराप्रभा ॥ २२ ॥ घनो-
दध्यादिकं सर्वं, ज्ञेयमत्रापि पूर्ववत् । घनोदध्यादिवलयविष्कम्भस्तु विशिष्यते ॥ २३ ॥ स चैवं—घोज-
नैकतृतीयांशयुतानि योजनानि पट् । वंशायामाधवलये, विष्कम्भः परिकीर्त्तितः ॥ २४ ॥ पादोनानि

शैथ्य, युक्तमन्विद्वयं गुरुः ॥ ५६ ॥ अष्टमे तु त्रिभिर्भागैः, सहाब्धिद्वितयं लघुः । अत्रितं पञ्चभिर्भागैर्वोरि-
धिद्वितयं गुरुः ॥ ५७ ॥ नवमेऽल्पीयसी पञ्चभागाढ्यमम्बुधिद्वयम् । पयोधिद्वितयं सप्तभागोपेतं गरीयसी
॥ ५८ ॥ जघन्या दशमे सप्तभागाढ्यं सागरद्वयम् । उत्कृष्टा सागरद्वन्द्वं, भागैर्नर्वभिरन्वितम् ॥ ५९ ॥ नव-
भागान्वितं चाद्भिद्वयमेकादशे लघुः । उत्कृष्टा च वारिधीनां, संपूर्णं त्रितयं भवेत् ॥ ६० ॥ स्थापना । प्राग्व-
क्षेत्र्या च कापोती, एवधेर्गोचरो गुरुः । गन्धूतानां त्रयं साद्धं, गन्धूतत्रितयं लघुः ॥ ६१ ॥ नारकच्यवनो-
त्पत्तिविरहोऽत्र जघन्यतः । समयं यावदुत्कर्पादिनानि सप्त कीर्त्तितः ॥ ६२ ॥ इति शर्कराप्रभाष्यथिषी ।

अथ शैलाभिघा पृथ्वी, तृतीया परिकीर्त्यते । या बालुकानां बालुकाप्रभा ॥ ६३ ॥ अस्यां
प्रथमचलये, विष्कम्भो योजनानि पद् । द्वौ त्रिभागौ योजनस्य, द्वितीये चलये पुनः ॥ ६४ ॥ पञ्चैव योजनानि
स्युर्चलयेऽथ तृतीयके । योजनस्य द्वादशांशैरष्टभिः सह योजनम् ॥ ६५ ॥ त्रयोदशभिरित्येवं, सप्ततीयांश-
योजनैः । अलोको बालुकापृथ्वीपर्यन्ततः प्ररूपितः ॥ ६६ ॥ शेषं घनोदध्याद्विस्वरूपं घर्मावत् ॥ अष्टाविंशत्या
सहस्रैर्योजनानां समन्वितम् । लक्षं बाहल्यमादिष्टमस्यां दृष्टजगत्त्रयैः ॥ ६७ ॥ मुक्त्वा चैकैकं सहस्रं, प्राग्वद-
स्यामुपर्ययः । मध्ये पञ्चविंशतिसहस्राढ्यैकलक्षयोजनम् ॥ ६८ ॥ नव स्युः प्रस्तास्तेषां, प्रत्येकमिदमन्तरम् ।
सहस्राणि द्वावशैथ, त्रिशती पञ्चसप्ततिः ॥ ६९ ॥ प्रतिप्रतरमैकैको, मध्ये स्यान्नरकेन्द्रकः । ते च तप्त ? स्तापि-
तथ ३, तपन ३ स्तापन स्तथा ॥ ७० ॥ निदाघश्च ५ प्रज्वलितः ६, पर उज्ज्वलिताभिधः ७ । तथा संज्वलिता-

गताः किल ॥४०॥ सहस्राः सप्तनवतिश्चतुर्विंशतिलक्षकाः । त्रिशती पञ्चभिर्युक्ता, प्राग्वत्पुष्पावकीर्णकाः ॥४१॥
सर्वे च नरकावासा, लक्षाः स्युः पञ्चविंशतिः । वंशायां ज्ञानिभिर्दृष्टा, ज्ञानेन सर्वगामिना ॥ ४२ ॥ स्थापना ।
एषा संस्थानमुद्यत्पं, स्वरूपं वेदनाविकम् । रत्नप्रभावद्विशेषं, त्र्यस्रायनुक्रमोऽपि च ॥ ४३ ॥ पञ्चदशलाधिका
एकत्रिंशत्करा वपुर्भवेत् । प्रथमप्रस्तटे वंशाद्युत्थिष्यां नारकाङ्गिनाम् ॥ ४४ ॥ द्वितीये च चतुस्त्रिंशत्करा नवा-
हुलाधिकाः । द्वादशाहुलयुक् सप्तत्रिंशत्करास्तृतीयके ॥४५॥ चत्वारिंशत्करास्तुर्येऽधिकपञ्चदशाहुलाः । पञ्चमे
ते त्रिचत्वारिंशत् सहाष्टादशाहुलाः ॥४६॥ करणां सप्तचत्वारिंशद्विहीनद्विलेस्त्रिभिः । पष्ठेऽथ सप्तमे पूर्णाः,
कराः पञ्चाशदाहिताः ॥ ४७ ॥ अष्टमे त्रिपञ्चाशत्कराख्यदशाहुलाः । नवमेऽहुलपट्टकाढ्याः, पद्मपञ्चाश-
त्करा मताः ॥ ४८ ॥ एकोनपष्टिर्दस्तानां, दशमे सनवाहुलाः । एकादशे च द्वापष्टिः, कराः सद्वादशाहुलाः
॥ ४९ ॥ स्थापना । स्थितिर्जघन्याऽस्यामायेऽम्बुधिमानाऽपरा तु सा । कृतैकादशभागस्याम्बुधेर्भागद्वयान्विता
॥ ५० ॥ द्वितीयप्रस्तटे लब्धी, द्विभागसहितोऽम्बुधिः । उत्कृष्टा चैकादशांशैश्चतुर्भिरधिकोऽम्बुधिः ॥ ५१ ॥
तृतीये प्रस्तटे वाद्विंशतुर्भागयुतो लघुः । पङ्क्तिर्भागैर्युतश्चाब्धिः, उत्कृष्टा स्थितिराहिता ॥५२॥ जघन्या प्रस्तटे
तुर्ये, पद्मभागयुतवारिधिः । उत्कृष्टा चाष्टभिर्भागैर्युक्त एकः पयोनिधिः ॥ ५३ ॥ पञ्चमेऽल्पीयसी भागैरष्टभिः
सह वारिधिः । गरीयसी चात्र भागैर्दशभिः सह तोयधिः ॥ ५४ ॥ दशभागान्वितश्चाब्धिः, पष्ठे तु स्याब्धय-
न्यतः । उत्कर्षतश्चैकभागसंयुक्तं सागरद्वयम् ॥ ५५ ॥ सागरद्वयमेकांशसंयुक्तं सप्तमे लघुः । त्रिभिरेकादशां-

शैश्व, युक्तमन्विषद्वयं गुरुः ॥ ५६ ॥ अष्टमे तु त्रिभिर्भागैः, सहाब्धिद्वितयं लघुः । अश्रितं पञ्चभिर्भागीर्वारि-
 धिद्वितयं गुरुः ॥ ५७ ॥ नवमेऽल्पीयसी पञ्चभागाढ्यमम्बुधिद्वयम् । पयोधिद्वितयं सप्तभागोपेतं गरीपसी
 ॥ ५८ ॥ जघन्या दशमे सप्तभागाढ्यं सागरद्वयम् । उत्कृष्टा सागरद्वन्द्वं, भागैर्नर्वभिरन्वितम् ॥ ५९ ॥ नव-
 भागान्वितं चाद्भिद्वयमेकादशे लघुः । उत्कृष्टा च वारिधीनां, संपूर्णं त्रितयं भवेत् ॥ ६० ॥ स्यापना । प्राग्ब-
 ह्देद्या च कापोती, ह्यवधेर्गोचरो गुरुः । गव्यूतानां त्रयं सार्द्धं, गव्यूतत्रितयं लघुः ॥ ६१ ॥ नारकच्यवनो-
 त्पत्तिविरहोऽत्र जघन्यतः । समयं यावदुत्कर्षादिनानि सप्त कीर्त्तितः ॥ ६२ ॥ इति शर्कराप्रभाषृथिवी ।

अध शैलाभिघा पृथ्वी, तृतीया परिकीर्त्यते । या चालुकानां बाहुल्याद्भोत्रेण चालुकप्रभा ॥ ६३ ॥ अस्यां
 प्रथमचलये, विष्कम्भो योजनानि पद्म । द्वौ त्रिभागौ योजनस्य, द्वितीये चलये पुनः ॥ ६४ ॥ पञ्चैव योजनानि
 स्युर्वलयेऽथ तृतीयेके । योजनस्य द्वादशांशैरष्टभिः सह योजनम् ॥ ६५ ॥ त्रयोदशभिरित्येवं, सप्ततीयांश-
 योजनैः । अलोको चालुकापृथ्वीपर्यन्ततः प्ररूपितः ॥ ६६ ॥ शेषं घनोदध्यादिस्वरूपं वर्मावत् ॥ अष्टाविंशत्या
 सहस्रैर्योजनानां समन्वितम् । लक्षं बाहुल्यमादिष्टमस्यां दृष्टजगत्रयैः ॥ ६७ ॥ मुत्तवा चैकैकं सहस्रं, प्राग्बद-
 स्यामुपर्यघः । मध्ये पद्मविंशतिसहस्राढ्यैकलक्षयोजनम् ॥ ६८ ॥ नव स्युः प्रस्तटास्तेषां, प्रत्येकमिदमन्तरम् ।
 सहस्राणि द्वादशैव, त्रिशती पञ्चसप्ततिः ॥ ६९ ॥ प्रतिप्रतरमेकैको, मध्ये स्यान्नरकेन्द्रकः । ते च तप्त ३ स्तापि-
 तश्च २, तपन ३ स्तापन स्तथा ॥ ७० ॥ निदाघश्च ५ प्रज्वलितः ६, पर उज्ज्वलितभिधः ७ । तथा संज्वलिता-

भिल्यः ८, संप्रवृत्तिसंज्ञकः ९ ॥ ७१ ॥ स्थापना । एग्यश्च पङ्क्तयो दिक्षु, विदिशासु च निर्गताः । पञ्चविंश-
तिराचासास्त्र दिग्बर्त्तिपङ्क्तिषु ॥ ७२ ॥ विदिशापङ्क्तिषु चतुर्विंशतिर्नरकालयाः । प्रथमप्रतरे सप्तनवत्याङ्गं शतं सप्तमे
शतं सप्तमे ॥ ७३ ॥ द्वितीयादिप्रस्तटे स्युः, श्रेण्य एकवर्जिताः । ततो द्वितीय एकोननवत्याङ्गं शतं सप्तमे ॥ ७५ ॥ पष्ठे च
॥ ७४ ॥ सैकाशीति तृतीये तच्चतुर्थे सत्तिसप्तति । पञ्चमे प्रतरे प्रोक्तं, पञ्चपष्टियुतं शतम् ॥ ७६ ॥ अष्टमे त्वैकचत्वारिंशतोपेतं
प्रस्तटे सप्तपञ्चाशं संमतं शतं । शतमेकोनपञ्चाशद्युक्तमुक्तं च सप्तमे ॥ ७७ ॥ एवं चतुर्दशशती, पञ्चाशीतिसप्तमन्विता । वालु-
शतं मतम् । त्रयस्त्रिंशं शतं चैकं, नवमे प्रस्तटे भवेत् ॥ ७७ ॥ एवं चतुर्दशशती, पञ्चाशत्तुर्दश । शताः पञ्च पञ्चदश-
कायां पङ्क्तिगताः, सर्वेऽपि नरकालयाः ॥ ७८ ॥ सहस्राण्यष्टनवतिस्तथा लक्षाश्चतुर्दश । शताः पञ्च पञ्चदश प्रोक्तास्त्रयज्ञा-
धिक्याः पुष्ट्यायकीर्णकाः ॥ ७९ ॥ एवं च वालुकापृथ्व्यां, नरकाः सर्वसंख्यया । लक्षाः पञ्चदश प्रोक्तास्त्रयज्ञा-
नमहार्णवैः ॥ ८० ॥ स्थापना । शेषं सर्वं स्वरूपं धर्मावत् ॥ द्वापष्टिः पाणयः सार्द्धोः, प्रथमप्रस्तटे तनुः ।
सार्द्धसप्तसहस्राख्याश्च, द्वितीये सप्ततिः कराः ॥ ८१ ॥ तृतीयेऽष्टसप्ततिस्ते, संयुक्ता अहुलैस्त्रिभिः । तुये
सार्द्धाहुलन्यूनाः, पञ्चशीतिः कराः किल ॥ ८२ ॥ पञ्चमे च त्रिनवतिः, कराः साष्टादशाहुलाः । एकोत्तर-
शतं पष्ठेऽध्यङ्गत्रयोदशाहुलाः ॥ ८३ ॥ नवोत्तरं शतं हस्ताः, सप्तमे सप्तवाहुला । सार्द्धाहुलचतुष्काङ्गं, शतं
सप्तदशोत्तरम् ॥ ८४ ॥ कारणामष्टमे शेषं, नवमप्रस्तटे तथा । शतं सपादं संपूर्णं, द्विद्वं तूत्तरवैक्रियम् ॥ ८५ ॥
स्थापना । प्रथमेऽग्निवलयं लघ्वी, स्थितिरुत्कर्षतोऽम्बुधेः । नवभागीकृतस्यांशचतुष्काद्यास्त्रयोऽर्णवाः ॥ ८६ ॥

एषैव च द्वितीये स्याज्जघन्या परमा पुनः । वार्द्धित्वयं प्रोक्तरूपैर्भागैरष्टभिरश्रितम् ॥ ८७ ॥ तृतीये तु जघ-
 न्याऽन्वित्वयं भानैः सहाष्टभिः । उत्कर्षतस्त्रिभिर्भागैर्युक्तमन्विचतुष्टयम् ॥ ८८ ॥ भागत्रयान्वितं तुर्ये, जघ-
 न्यान्विचतुष्टयम् । उत्कर्षतः सप्तभागयुक्तमन्विचतुष्टयम् ॥ ८९ ॥ एषैव प्रतरे लघ्वी, पञ्चमे परिकीर्त्तिता ।
 उत्कर्षतो द्विभागाढ्या, प्रज्ञप्ता पञ्चसागरी ॥ ९० ॥ पष्ठे जघन्यतः पञ्चपारावारी द्विभागयुक् । उत्कर्षतः पञ्च-
 पारावारी पङ्गागसंयुता ॥ ९१ ॥ इयमेव जघन्या च, सप्तमप्रतरे भवेत् । युक्तान्येकेन भागेन, परमा साग-
 राणि षट् ॥ ९२ ॥ सागराणि, पडेकांशसंयुक्तान्यष्टमे लघुः । उत्कृष्टा षट् सागराणि, पञ्चभागयुतानि च
 ॥ ९३ ॥ नवमे पञ्चभागाढ्या, जघन्या षट् पयोधयः । उत्कर्षतः स्थितिश्चाल, संपूर्णाः सप्त सागराः ॥ ९४ ॥
 प्रथमप्रतरे चाल, केषांचिन्नारकाङ्गिनाम् । कापोतलेऽश्या सर्वेषु, नीलेऽश्याऽपरेषु च ॥ ९५ ॥ स्थितिः कापोतले-
 श्याया, भवेदुत्कर्षतोऽपि यत् । पत्योपमासंख्यभागाभ्यधिकं सागरत्वम् ॥ ९६ ॥ द्वितीयादिप्रस्तटे तु, जघ-
 न्यापि न सा स्थितिः । तदाद्य एव प्रतरे, कापोलस्यामिति स्थितम् ॥ ९७ ॥ तत्रापि पत्यासंख्यांशाधिका-
 म्भोधित्रयावधि । चित्रतामायुरेपा स्याद्वीलैवातोऽधिकायुषाम् ॥ ९८ ॥ सजातीयापि लेइया स्यादधोऽधोऽनु-
 क्रमादेह । क्लिष्टा क्लिष्टतरा क्लिष्टतमा सर्वासु भूमिषु ॥ ९९ ॥ उत्कर्षतोऽवधिक्षेत्, गन्धूतत्रयमत्र च ।
 जघन्यतश्च गन्धूतद्वयं साद्धं तदाहितम् ॥ १०० ॥ अत्रोत्पत्तिव्यवयधोरन्तरं परमं भवेत् । दिनानि पञ्चदश
 तज्जघन्यं समपात्मकम् ॥ १ ॥ इति वालुकाप्रसा ॥

अथाञ्जनाभिधा पृथ्वी, चतुर्थीयं निरूप्यते । या प्रोक्ता पङ्कबाहुल्यात्पङ्कप्रभेति गोत्रतः ॥ २ ॥ सप्तयोजन-
विस्तीर्णमस्यां वलयमग्निमम् । सपादपञ्चपादोनद्वयमाने क्रमात्परे ॥३॥ चतुर्दशभिरिलेवं, संपूर्णनेतु योजनैः ।
पङ्कप्रभायाः पर्यन्तादलोकः परिकीर्तितः ॥ ४ ॥ स्थापना । लक्षं सहस्रैर्विशत्याधिकं बाहल्यमत्र च । सुत्तवा
सहस्रमेकैकं, प्राग्वदत्राप्युपर्ययः ॥ ५ ॥ मध्ये चाष्टादशसहस्राब्जयोजनलक्षके । भवन्ति प्रस्तथाः सप्त, तेषां
प्रत्येकमन्तरम् ॥ ६ ॥ योजनानां सहस्राणि, षोडशैकं तथा शतम् । सपट्टपट्टिद्वौ त्रिभागौ, योजनस्येति कीर्तितम्
॥ ७ ॥ प्रतिप्रतरेमैकको, भवेच्च नरकेन्द्रकः । ते चामी गदिता आर १ नारौ २ मार ३ स्तथापरः ॥ ८ ॥ वर्च ४ स्तमः
५ साडस्रड ६ स्तथा खडखडाभिधः ७ । प्रतिप्रतरेमेभ्यश्च, प्राग्वदष्टापट्टपङ्कपः ॥ ९ ॥ स्थापना । स्युः षोडश
पञ्चदशावासा विधु विविधु च । शतं सपादं प्रथमप्रतरे सर्वसंख्यया ॥ १० ॥ द्वितीयादिषु चैकैकहीना
अष्टापि पङ्कयः । ततो द्वितीयप्रतरे, सर्वे सप्तदशं शतम् ॥ ११ ॥ नवोत्तरं तृतीये तत्, तुयै एकोत्तरं शतम् ।
पञ्चमे च त्रिनवतिः, पञ्चाशीतिश्च षष्ठके ॥ १२ ॥ सर्वे च पङ्कनरकाः, सप्तमे सप्तसप्ततिः । सप्ताधिका सप्त-
शती, सर्वेऽस्यां पङ्कसंश्रयाः ॥ १३ ॥ सहस्रा नवनवतिर्नव लक्षास्तथा परे । द्विशती सत्रिनवतिरस्यां
पुष्पावकीर्णकाः ॥ १४ ॥ स्थापना । एवं च सर्वे नरकावासाः पङ्कप्रभाक्षितौ । निर्दिष्टा दश लक्षाणि, साक्षा-
त्कृतचराचरेः ॥ १५ ॥ इत आरभ्य नो पीडाः, परमाधार्मिकोद्भवाः । ततोऽस्यां द्विविधा पव, क्षेत्रजाश्च

लोकप्रकाशे
नारका-
धिकारः
सर्गः १४
॥१६०॥

मिथःकृताः ॥ १६ ॥ परमेताः प्राक्तनाभ्योऽनन्तानन्तगुणाधिकाः । तीव्रास्तीव्रतरास्तीव्रतमाश्चानुक्रमादधः ॥ १७ ॥
 तत्प्राप्यत्रोपरितनप्रतरेषु पशुष्वपि । उष्णा स्तोकेष्वधःस्येषु, शीता च क्षेत्रवेदना ॥ १८ ॥ उष्णेषु च नरकेषु,
 नारकाः शीतयोन्मयः । नरकेषु च शीतेषु, नारका उष्णयोन्मयः ॥ १९ ॥ सर्वेष्वपि नरकेषु, ज्ञेय एवं विपर्ययः ।
 नारकोत्पत्तिदेशान्यक्षेत्रयोः सोऽतिदुःखवः ॥ २० ॥ हैमलिपट्टिचरिते ससमपर्वणि त्वत्रापि परमाधार्मिककृता
 वेदनोक्ता, तथाहि—“सिंहादिरूपैर्विकृतैस्तत्र शम्बूकरावणौ । लक्ष्मणेन समं कुड्दौ, युद्ध्यमानौ ददर्श सः ॥ १ ॥
 नैयं चो युद्ध्यमानानां, दुःखं भावीति चादिनः । परमाधार्मिकाः कुड्दा, अत्रिकुण्डेषु तान्मपयुः ॥ २ ॥” शतं
 सपावं हस्तानां, प्रथमेऽङ्गं द्वितीयेके । स्यात् पद्मचत्वारिंशत्तमूनं चतुर्भिरंगुलैः ॥ २१ ॥ करास्तृतीये पद्मपट्टि-
 शतं सपोडशाङ्गुलम् । सप्ताशीतिशतं तुर्येऽङ्गुलैर्धादशभिर्पुतम् ॥ २२ ॥ अष्टाधिके द्वे शते च, पञ्चमेऽष्टाङ्गु-
 लाधिके । पष्ठे च प्रस्तटे देहमानं हस्तशतव्यम् ॥ २३ ॥ एकोनत्रिंशता हस्तैश्चतुर्भिश्चाङ्गुलैर्युतम् । ससमप्रस्तटे
 देहो, हस्ताः सार्द्धं शतद्वयम् ॥ २४ ॥ स्थापना । प्रथमप्रस्तटेऽथायुर्जघन्यं सप्तसागरी । उत्कृष्टा सा त्रिभिर्वो-
 द्विभागैर्युक्ता च सासिकैः ॥ २५ ॥ द्वितीयप्रस्तटे त्वेषा, जघन्या कीर्त्तिता स्थितिः । उत्कृष्टा पद्मससिकांश-
 समेताः सप्त वार्द्धयः ॥ २६ ॥ तृतीये तु जघन्येषा, गदिता परमा पुनः । द्वाभ्यां सासिकभागाभ्यां, संयुक्ता
 अष्ट सागराः ॥ २७ ॥ अष्टाब्धयो द्विभागाख्यास्तुर्ये जघन्यतः स्थितिः । पञ्चभिः सासिकैर्भोगैः, सहाष्टाभ्यो-

१ काशाचिकल्पभेताष्टशस्य पतस्य, यद्वा नात्र परमाधार्मिका असुराः किंतु तत्सजातीया एव.

धयः पराः ॥ २८ ॥ पञ्चमे पञ्चभिर्भगैः, सहाष्टसिन्धवो लघुः । एकेन सासिकांशेन, सहोत्कृष्टा नवार्णवाः ॥ २९ ॥ षष्ठे जघन्याः त्वेकांशसंयुक्ताः सागरा नव । चतुर्भिः सासिकैर्भगैः, सहोत्कृष्टा नवाब्धयः ॥ ३० ॥ इयमेव जघन्येन, सप्तमे स्थितिरास्थिता । उत्कर्षतः स्थितिश्चात्र, जिनैरुक्ता दशाब्धयः ॥ ३१ ॥ स्थापना । नीला भवेद्दत्र लेइया, परमोऽवधिगोचरः । गव्यूतद्वयमध्यर्द्धं, गव्यूतद्वितयं लघुः ॥ ३२ ॥ उत्पत्तेश्चयवन-
स्यापि, नारकाणामिहान्तरम् । मासमेकं भवेज्ज्येष्ठं, जघन्यं समयवधि ॥ ३३ ॥ इति पङ्कप्रभा ।

अथ रिष्ठाभिधा पृथ्वी, पञ्चमी परिकीर्त्यते । या धूमरूपवाहुल्याद्भूमप्रभेति गोत्रतः ॥ ३४ ॥ बलयस्येह विष्कम्भः, प्रथमस्य प्ररूपितः । योजनस्य तृतीयांशसंयुता सप्तयोजनी ॥ ३५ ॥ द्वितीयबलये सार्द्धपञ्चयोजन-
विस्तृतिः । तृतीये च द्वादशांशैर्दशभिः सह योजनम् ॥ ३६ ॥ स्थापना । इत्येवं पञ्चदशभिर्भगैर्भगैश्च समन्ततः । स्याद्लोकस्तृतीयांशान्यूनैर्धूमप्रभान्ततः ॥ ३७ ॥ अष्टादशसहस्राब्जलक्षयोजनसंमितम् । बाहल्य-
मस्याशुदितशुदितमितवाङ्मयैः ॥ ३८ ॥ सुत्वा सहस्रमेकैकं, प्राग्वदत्राप्युपर्यधः । मध्येऽत्र षोडशसहस्रा-
ब्जयोजनलक्षके ॥ ३९ ॥ भवन्ति प्रस्तदाः पञ्च, तेषां प्रत्येकमन्तरम् । योजनद्विशती सार्द्धाः, सहस्राः पञ्च-
विंशतिः ॥ ४० ॥ तेषु प्रत्येकमेकैकः, कथितो नरकेन्द्रकः । स्वात १ स्तमो २ भ्रम ३ श्वान्ध ४ स्तथान्धतमसोऽपि च ५ ॥ ४१ ॥ स्थापना । प्रतिभतरमेभ्यश्च, निर्गता अष्ट पङ्कयः । चतस्रो दिग्गतास्तद्वृत्तचः स्युर्विदिग्गताः ॥ ४२ ॥ दिक्पङ्क्तिषु नव नव, भवन्ति नरकाश्रयाः । परास्वष्टाष्ट सर्वाश्रमाद्य एकोनसप्ततिः ॥ ४३ ॥ प्रतिप्रतरमेकैक-

हीना अष्टापि पङ्क्तयः । ततो द्वितीये पाङ्क्त्या, एकपष्टिः प्ररूपिताः ॥ ४४ ॥ तृतीये च त्रिपञ्चाशत्तुरीये प्रस्तटे
 पुनः । पञ्चचत्वारिंशदेव, सप्तविंशच्च पञ्चमे ॥ ४५ ॥ एवं पङ्क्तिगताः सर्वे, द्विशती पञ्चपष्टियुक् । शेषाः पुष्पा-
 चकीर्णास्तु, लक्षयोद्वितयं तथा ॥ ४६ ॥ सहसा नवनवतिः, शतानि सप्त चोपरि । पञ्चविंशदिति त्रीणि,
 लक्षाणि सर्वसंख्याया ॥ ४७ ॥ पङ्क्तप्रभावद्विशेषा, द्विधा पीडाऽत्र किन्त्वह । स्तोत्रेषु नरकेपूष्णा, शेषेषु शीत-
 वेदना ॥ ४८ ॥ करणां द्विशती सार्द्धा, प्रथमे प्रस्तटे तनुः । द्वितीये त्रिशती द्वादशोत्तराः द्वादशाङ्गुलाः
 ॥ ४९ ॥ हस्तास्तृतीये त्रिशती, पञ्चसप्ततिसंयुता । सार्द्धसप्तविंशदाढ्या, तुर्ये चतुःशती कराः ॥ ५० ॥
 शतानि पञ्च हस्तानां, पञ्चमे प्रस्तटे जिनैः । पञ्चमज्ञानपटुभिस्तनुमानं निरूपितम् ॥ ५१ ॥ स्थापना । दशा-
 न्वयो जघन्येन, प्रथमप्रस्तटे स्थितिः । उत्कृष्टा च पञ्चभागीकृतस्य जलधेः किल ॥ ५२ ॥ युक्ता द्वाभ्यां
 विभागाभ्यामेकादश पयोधयः । एवैव च जघन्येन, द्वितीयप्रस्तटे भवेत् ॥ ५३ ॥ युग्मम् । ज्येष्ठा चात्र युता
 मागेश्वतुभिर्द्रादिशाब्धयः । इयमेव जघन्येन, तृतीयप्रतरे स्थितिः ॥ ५४ ॥ उत्कर्षतस्तृतीये च, स्युश्चतुर्दश
 चार्द्धयः । पञ्चभागीकृतस्याब्धेर्भागैर्नैकेन संयुताः ॥ ५५ ॥ एषा लघुश्चतुर्थे स्यादुत्कृष्टात्र स्थितिः पुनः । त्रिभिः
 पूर्वोदितैर्भागैर्युताः पञ्चदशाब्धयः ॥ ५६ ॥ पञ्चमेऽशत्रयोपेता, लघुः पञ्चदशाब्धयः । उत्कृष्टा च सप्तदश,
 संपूर्णा जलराशयः ॥ ५७ ॥ स्थापना । केषांचिदाद्यप्रतरे, नारकाणां भवेदिह । नीललेइया यदुत्कर्षादप्यस्याः
 स्थितिराहिता ॥ ५८ ॥ पल्योपमासंख्यभागाधिका दश पयोधयः । ततोऽधिकस्थितीनां तु, तेषां कृष्णैव

केवलम् ॥ ५९ ॥ गन्धूतद्वयमुत्कृष्टो, भवेद्वधधिगोचरः । जघन्धतस्तु गन्धूतं, सार्द्धमुत्कोऽत्र पारगैः ॥ ६० ॥
 च्यवनोत्पत्तिविरहो, नारकाणां भवेदिह । मासयोर्द्वयमुत्कर्षज्जघन्यात्समयावधिः ॥ ६१ ॥
 इति धूमप्रभा पृथिवी, पृथ्वी स्पष्टं निरूप्यते । तमसामतिबाहुल्याद्या गोत्रेण तमःप्रभा ॥ ६२ ॥ तृतीयांशोनिता-
 न्यष्टौ, योजनानि घनोदधेः । बलये विस्तृतिः पट्ट च, पादोनानि द्वितीयके ॥ ६३ ॥ योजनं योजनस्य द्वादशभागी-
 कृतस्य च । भागा एकादशेत्युक्ता, तृतीये बलये मितिः ॥ ६४ ॥ योजनैः पञ्चदशभिस्तृतीयभागसंयुतैः ।
 भवत्येवमलोकश्च, मघापर्यन्तभागतः ॥ ६५ ॥ स्थापना । लक्षमेकं योजनानां, सपोडशसहस्रकम् । बाह्व्य-
 मस्यां निर्दिष्टं, प्राग्वदत्राप्युपर्यधः ॥ ६६ ॥ मुत्तवा सहस्रमेकैकं, मध्ये स्युः प्रस्तदाख्यः । सहस्राणि द्विपञ्चा-
 शत्सार्द्धान्येतेषु चान्तरम् ॥ ६७ ॥ हिम १ वार्दिल २ लल्लाका ३ ल्यपोऽमी नरकेन्द्रकाः । क्रमात्रिषु प्रस्तटेषु,
 प्राग्वदेभ्योऽष्ट पङ्क्तयः ॥ ६८ ॥ स्थापना । दिश्यपङ्क्तिषु चत्वारश्चत्वारो नरकालयाः । त्रयस्त्रयो विदिद्वेव-
 मेकोनत्रिंशदादिमे ॥ ६९ ॥ द्वितीयादिषु चैकैकहीना अष्टापि पङ्क्तयः । एवं द्वितीयप्रतरे, पाङ्क्त्या एकविंशतिः
 ॥ ७० ॥ त्रयोदश तृतीये स्युस्त्रिपष्टिः सर्वसंख्यया । मघायां पङ्क्तिनरकाः, शेपाः पुष्पावकीर्णकाः ॥ ७१ ॥
 सहस्रा नवनवतिः, शतानि नव चोपरि । द्वात्रिंशदिति सर्वाग्रं, लक्षं पञ्चोनमाहिताः ॥ ७२ ॥ द्वेधाऽत्र वेदना
 किंतु, शीतैव क्षेत्रवेदना । मिथःकृता वेदनाश्च, विना प्रहरणैरिह ॥ ७३ ॥ मघामाघवतीजाताः, शस्त्राणि न
 हि नारकाः । विक्षुर्वितुं शक्नुवन्ति, तथा भवस्वभावतः ॥ ७४ ॥ ततः प्रहरणाभावाग्निमथोऽङ्गेषु प्रवेदितैः ।

यत्तुण्डकृन्धुर्लपैः, पीडयन्ति चिकुर्वितैः ॥ ७५ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमे-“छट्सत्तमासु षं-पुढवीसु नेरइया
 महंताइं लोहियकुंथुरुवाइं वयरमपतुंडाइं गोमयकीडसमाणाइं विवधित्ता अन्नमन्नस्स कायं समतुरंगेमाणा
 २ त्याएमाणा २ सयपोराकिमिया इव दालेमाणा २ अंतो २ अणुपविसेमाणा वेयणं उइरैति” अत्र ‘समतुरं-
 गेमाणा २ इति’ समतुरंगायमाणाः, अश्वा इवान्योऽन्यमारोहन्त इत्यर्थः ‘सयपोराकिमिय’त्ति शतपर्वकृमयः-
 इधुकृमयः ॥ प्रथमप्रस्तटे हस्ताः, शतानि पञ्च भूधनम् । शतानि सप्त सार्द्धानि, द्वितीयप्रस्तटे तनुः ॥ ७६ ॥
 सहस्रं पाणयः पूर्णास्तृतीयप्रस्तटे वपुः । स्थापना । स्थितिर्जघन्या प्रथमे, स्यात्सप्तदश सार्द्धयः ॥ ७७ ॥ त्रिभा-
 गीकृतपाथोथेर्भागद्रयसमन्विताः । उत्कर्षतः स्थितिश्चाद्यप्रस्तटेऽष्टादशाब्धयः ॥ ७८ ॥ द्वितीये लघुरेपैव,
 ज्येष्ठा विंशतिरब्धयः । चार्द्धेस्त्रिंशा ल्पण्डितस्य, भागेनैकेन संयुताः ॥ ७९ ॥ इयमेव जघन्येन, तृतीयप्रस्तटे
 स्थितिः । उत्कर्षतश्च संपूर्णा, द्वाविंशतिपयोधयः ॥ ८० ॥ स्थापना । अवधेर्विपयो ज्येष्ठः, सार्द्धेगव्यूतिसं-
 मितः । लघीयांश्चैकगव्यूतमानः प्रोक्तोऽत्र तार्त्तिकैः ॥ ८१ ॥ अन्तरं मरणोत्पत्त्योर्जघन्यं समयावधि ।
 चतुष्टयं च मासानामुत्कृष्टं तन्निरूपितम् ॥ ८२ ॥ इति तमःप्रभा पृथ्वी ॥ क्रमात्सप्तस्वपि नरकेषु वेदना-
 स्थापना । अथ माघवती नाम्ना, सप्तमी कथ्यते मही । या घोरेध्वान्तरूपत्वाद्गोत्रात्तमस्तमःप्रभा ॥ ८३ ॥
 प्रथमे योजनान्यष्टौ, द्वितीये योजनानि षट् । तृतीये द्वे योजने च, वलयाततयः क्रमात् ॥ ८४ ॥
 एवं षोडशभिः पूर्णैर्योजनैर्जिनभानुभिः । तमस्तमायाः पर्यन्तादलोकः परिकीर्तितः ॥ ८५ ॥

नारका-
धिकारः
वर्गः १४
॥१६३॥

स्थापना । लक्ष्मैकं योजनानां, सहस्रैरष्टभिः सह । बाह्यमस्यामादिष्टमत्र चोपर्यधः पृथक् ॥ ८६ ॥
द्विपश्चात्सदस्यानि, सार्द्धान्युन्मुच्य मध्यतः । एक एव प्रस्तटः स्यात्, सहस्रत्रितयोन्नतः ॥ ८७ ॥ लक्षयो-
जनविस्तारस्तन्मध्ये नरकेन्द्रकः । अप्रतिष्ठानको नाम्ना, तस्मात्प्राग्वचतुर्विंशत् ॥ ८८ ॥ एकैको नरकावास-
रूपस्रो भूरिभयङ्करः । असंख्ययोजनायामयिष्कम्भपरिधिः स्मृतः ॥ ८९ ॥ तथाहि—प्राच्यां कालः प्रतीच्यां
च, महाकाल इति स्मृतः । महारोरुत्तरस्यां, रोरूर्दक्षिणतो भवेत् ॥ ९० ॥ विविधु चात्र नैकोऽपि, तत्प-
त्नीनां परिक्षपात् । प्रतरोऽयं यदेकोनपश्चात्सप्तम आहितः ॥ ९१ ॥ तमःप्रभावद्विशेषा, विविधाऽत्रापि
वेदना । सर्वोत्कृष्टा तीव्रतमाऽनन्तघ्ना सर्वतोऽपि हि ॥ ९२ ॥ देहमानं भवेदत्र, सहस्रद्वितयं कराः । स्वाभा-
यिकं कुत्रिमं तु, सर्वत द्वियुगं भवेत् ॥ ९३ ॥ द्वाविंशतिर्जलघघः, स्थितिरत्र जघन्यतः । उत्कर्षतस्तु संपूर्णा-
ग्रयस्त्रिंशत्पयोधयः ॥ ९४ ॥ नारकोद्दर्शनोत्पत्तिचिरहोऽत्र जघन्यतः । समयं यावदुत्कर्षात्, पणमासावधिरा-
दतः ॥ ९५ ॥ गन्धूतं च तदूर्द्ध्वोत्कर्षाज्जघन्यतः क्रमात् । अधधेधिपयः प्रोक्तो, जिनैर्दृष्टजगद्भ्रयैः ॥ ९६ ॥ स्यापना ।
अथास्तु येषां जीवानां, यैश्च संहननैर्गतिः । लब्धिध्याभ्यो निर्गतानां, या स्यात्तत्सर्वमुच्यते ॥ ९७ ॥
संमूर्च्छिमा हि तिर्यञ्च, उत्कर्षात्प्रथमां क्षितिम् । यावदुत्स्पणन्त पृते, न द्वितीयादिषु ध्रुवम् ॥ ९८ ॥
तत्राप्येषां दशाब्दानां, सहस्राणि स्थितिल्लुः । ज्येष्ठा पल्यासंख्यभागी, भवेन्नातः परा पुनः ॥ ९९ ॥
उत्पणमानाश्चैतेऽद्य, प्राग्जन्मयोधिमान्यतः । अपर्याप्तत्वे लभन्ते, षड्यक्तमपि नावधिम् ॥ ३०० ॥ तथाह

जीयाभिगमे—‘नेरइया अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी’ द्वितीयामेव यावच्च, गर्भजाताः सरी-
 सृपाः । तृतीयायधि गच्छन्ति, गृध्रायाः पापपक्षिणः ॥ १ ॥ क्ष्मां चतुर्थीमेव यावत्सिंहादयश्चतुष्पदाः ।
 तथोरःपरिसर्पास्तां, पञ्चमीं यावदेव च ॥ २ ॥ म्रियः षष्ठीमेव यावद्यान्ति यावत्सप्तमस्तमाम् । नरा महारम्भ,
 मन्त्रा, मत्स्याद्याश्च जलाङ्गिनः ॥ ३ ॥ ससेवार्त्तसंहनना, आद्यशुश्रूषीद्वयावधि । यान्ति यावचतृतीयां च-
 कीलिकाश्चित्भूयनाः ॥ ४ ॥ सार्द्धेनाराचाश्चतुर्थी, सनाराचाश्च पञ्चमीम् । षष्ठीं यावत्सश्रुपभनाराचा
 अप सप्तमीम् ॥ ५ ॥ सवज्रर्पभनाराचा, एव गच्छन्ति नापरे । नरके गच्छतामेपामेपोत्कर्षाद्भवेद्भृतिः ॥
 ॥ ६ ॥ आद्यक्षमाद्यप्रतरे, सर्वेषां सा जघन्यतः । जघन्योत्कर्षयोर्मध्ये, मध्या गतिरनेकधा ॥ ७ ॥
 आद्याया एव चोद्धृता, भवन्ति चक्रवर्त्तिनः । पृथिवीभ्यो न शेषाम्यस्तथा भवस्वभावतः ॥ ८ ॥
 एवमाद्यदयादेव, यत्तदेवाद्धचक्रिणौ । आद्यत्तयादेव तीर्थकरा नान्यचतुष्टयात् ॥ ९ ॥ उद्धृताः स्युः केवलिन,
 आद्यशुश्रूषीचतुष्टयात् । अन्त्यत्रयागतानां तु, कैवल्यं नैव संभवेत् ॥ १० ॥ चारित्रिणो भवन्त्याद्यपंचकादाद्य-
 पद्रुतः । उद्धृता देशचिरताः, स्युः सप्तभ्योऽपि सवृद्धशः ॥ ११ ॥ एताश्च लब्धीः प्राक्कवल्यसपुण्यौघा नरकेषु
 तु । प्राग्बद्ध्युर्वशोत्पन्ना, लभन्ते नान्यनारकाः ॥ १२ ॥ ये स्युस्तीर्थङ्करास्तेऽपि, प्राग्बद्धनरकायुषः । पश्चात्तद्वे-
 दुभिर्षद्वतीर्थङ्कनामकर्मकाः ॥ १३ ॥ ततो यद्भ्यायुष्कतयाऽनुभूय नारकस्थितिम् । उद्धृत्य नारकेभ्यः स्युरर्हन्तः
 श्रेणिकादिषत् ॥ १४ ॥ युग्मम् । गर्भजेषु नृतिर्यद्भूत्पचन्ते संख्यजीविषु । पद्भ्यस्ताहशतिर्यद्भु, सप्तम्या निर्गताः

परम् ॥ १५ ॥ किंच—सर्वास्वपि क्षितिज्वाद्यु, नारकाः केचनानघाः । नवीनमपि सम्यक्त्वं, लभन्ते कर्मलाघ-
यात् ॥ १६ ॥ पञ्चेन्द्रिययधेर्मासाहारैर्महापरिग्रहैः । महारम्भैश्च यद्यन्त्रि, नरकायुः शरीरिणः ॥ १७ ॥
तथोक्तं—“ वंघइ नरयाउ महारंभपरिगहरओ रुधो ” स्थानाङ्गेषु—“ चउहि ठाणेहि जीवा नेरइयाउयत्ताप
कम्मं पकरंति, तं०-महारंभयाप महारपरिगहराप कुणिमादारेणं-वंचिदियवहेणं” अहर्निशं नारकाणां, दुःख-
मायुःक्षयावधि । पीडाभिः पच्यमानानां, प्राग्भूरीकृतपाप्मनाम् ॥ १८ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमे—“ अच्छिनिमी-
लणमित्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव अणुबद्धं । नरए नेरइयाणं अहोनिंसं पच्चमाणाणं ॥ १९ ॥” कदाचिदेव घत्सो-
रुपमरुपकालं तदरुपकम् । उपपातादिभिर्वध्यमाणैर्भवति हेतुभिः ॥ २० ॥ तथोक्तं—“ उववाएण व सायं
नेरइओ देवकम्मुणा घाचि । अज्झवसाणनिमित्तं, अहवा कम्माणुभावेणं ॥ २१ ॥” तथाहि—विनाऽङ्गदाहच्छेदादि,
मृतौ यः पूर्वजन्मनि । नारको नातिपीडार्त्तं, उत्पद्येतास्य तत्क्षणे ॥ २२ ॥ न प्राग्भवानुसंबंधं, नापि क्षेत्रा-
दिसंभवम् । असातं सातमित्यस्योपपातसमये भवेत् ॥ २३ ॥ पुग्मम् । पूर्वमित्तं सुरः कश्चिद्यथा कृष्णस्य सात्वतः ।
करोति पीडोपशमं, तदाऽमी देवकर्मणा ॥ २४ ॥ कियत्कालं सुखं किञ्चिद्धमन्तेऽथ ततः परम् । क्षेत्राद्यन्य-
तरा पीडा, तेषां प्रादुर्भवेद् ध्रुवम् ॥ २५ ॥ सम्यक्त्वलाभे प्रथमं, चक्षुर्लाभे इवान्धलाः । ततः परं चार्हदादि-
गुणानामनुदनात् ॥ २६ ॥ एवमध्यवसायेन, सुखमासादयन्त्यमी । अपेक्ष्य जिनजन्मादि, सातकर्मोदयेन
या ॥ २७ ॥ कतिचिदिति चिद्व्या नारकास्तारकाणाशुचितमनुसरंतस्तीर्थकृत्नामकर्म । सुकुलजनिमवाप्य प्राप्त-

चारित्रचर्या, जिनपतिपदभाजः प्राप्नुयुर्मोक्षलक्ष्मीम् ॥ २८॥ (मालिनी)विश्वाश्रयर्षदकीर्तिकीर्तिविजयश्रीवाच-
केन्द्रान्तिपद्मराजश्रीतनयोऽतनिष्ठं विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्किल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे,
सर्गेश्वरुतमश्चतुर्दशतमोऽपूर्वः समाप्तः सुखम् ॥ ३२९ ॥ ग्रन्थाग्रं ३५९ ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे चतुर्दशः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ पञ्चदशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

उल्लिजीय जरासन्धजराजर्जरितं जवात् । यतो यद्बुबलं सोऽस्तु, पीयूषप्रतिमः श्रिये ॥ १ ॥ तिर्यग्लोकस्य
स्वरूपमथ किञ्चिद्वितन्यते । मया श्रीकीर्तिविजयार्णवप्राप्तश्रुतश्रिया ॥ २ ॥ तत्र च-तिर्यग्लोकवर्तिनोऽपि,
योजनानां शता मव । घर्मापिण्डस्थिता आद्यास्तद्वर्णनप्रसंगतः ॥ ३ ॥ उक्ता अधोलोक एव, तत्रस्या
व्यन्तरा अपि । रत्नप्रभोपरितलं, वर्णयाम्यथ तत्र च ॥ ४ ॥ सन्ति तिर्यगसंख्येयमाना द्वीपपयोधयः । साद्वो-
द्धाराम्भोधियुग्मसमयैः प्रमिताश्च ते ॥ ५ ॥ तत्र जम्बूद्वीपनामा, प्रथमो मध्यतः स्थितः । लवणाब्धिस्तमा-
वेष्ट्यावस्थितो वलयाकृतिः ॥ ६ ॥ तमावेष्ट्य पुनर्द्वीपो, घातकीखण्डसंज्ञकः । तमन्यावेष्ट्य परितः, स्थितः
कालोदवारिधिः ॥७॥ कक्षीकृत्य च कालोदं, पुष्करद्वीप आस्थितः । पुष्करद्वीपमावेष्ट्य, स्थितः पुष्करवारिधिः
॥ ८ ॥ एवमग्रेऽपि सकलाः, स्थिता द्वीपपयोधयः । परः पूर्वं समावेष्ट्याब्धयो द्वीपसमाभिधाः ॥ ९ ॥ ते

चैवं—वारुणीयरनामा च, द्वीपोऽब्धिर्वारुणीवरः । वरुणवरेत्येषापि, श्रूयतेऽस्य श्रुतेऽभिधा ॥ १० ॥ ततः
 क्षीरवरो द्वीपः, क्षीरोदश्चास्य वारिधिः । ततो घृतवरो द्वीपो, घृतोदः पुनरम्बुधिः ॥ ११ ॥ तत इक्षुवरो द्वीपः,
 इक्षूदश्च तदम्बुधिः । नन्दीश्वराभिधो द्वीपो, नन्दीश्वरोदवारिधिः ॥ १२ ॥ स्थापना । स्युस्त्रिप्रत्यवताराणि,
 नामधेयान्यतः परम् । अरुणप्रभृतिद्वीपाब्धिनां तस्मात्तथा ब्रुवे ॥ १३ ॥ अरुण १ श्वारुणवरो २ऽरुणवराव-
 भासकः ३ । कुण्डलः ४ कुण्डलवर ५स्तथा तदवभासकः ६ ॥ १४ ॥ शङ्खः ७ शङ्खवरः ८ शङ्खवरावभास-
 ९ इत्यपि । रुचको १० रुचकवर ११स्तदवभासकोऽपि १२ च ॥ १५ ॥ मुजगो १३ मुजगवर १४ स्तदवभास-
 कोऽपि १५ च । कुशाः १६ कुशवरश्चैव १७, कुशवरावभासकः १८ ॥ १६ ॥ क्रोञ्चः १९ क्रोञ्चवरः २० क्रोञ्च-
 वरावभासकोऽपि च २१ । एकविंशतिरित्येते, समनामाब्धिर्वेष्टिताः ॥ १७ ॥ स्थापना । एवं चामी असंब्य-
 त्वान्नियतैर्नामभिः कथम् । शक्यन्ते चकुमिल्यत्राम्नायो नाम्नां निरूप्यते ॥ १८ ॥ विभूषणानि वस्त्राणि,
 गन्धाः पद्मोत्पलानि च । तिलकानि निधानानि, रत्नानि सरितोऽद्रयः ॥ १९ ॥ पद्मादयो हृदाः कच्छाप्रमुखा
 विजया अपि । वक्षस्कारादयो वर्षधराश्च कुरुमन्दराः ॥ २० ॥ सौधर्मप्रमुखाः स्वर्गाः, शक्रादयः सुरेश्वराः ।
 चन्द्रसूर्यग्रहऋक्षताराः कूटानि भृशुताम् ॥ २१ ॥ इत्यादिशस्तवस्तूनां, यानि नामानि विष्टये । द्वीपाब्धयः
 स्युस्तैः सर्वेस्त्रिंशः प्रत्यवतारितैः ॥ २२ ॥ एकैकेनाभिधानेनाभिधेयास्तेऽप्यसंब्यशः । यथा जम्बुद्वीपनाम्ना
 द्वीपाः परेऽप्यसंब्यशः ॥ २३ ॥ यावदेवं क्रमाद् द्वीपं, सूर्यवरावभासकम् । परिषेष्ट्य स्थितः सूर्यवरावभा-

सवारिधिः ॥ २४ ॥ ततश्चैकैकेन नाज्ञा, न त्रिः प्रत्यवतारणम् । देवक्षीपो देववाद्धिर्नागक्षीपस्तदम्बुधिः ॥ २५ ॥
 यक्षक्षीपो यक्षवाद्धिर्भूतद्वीपस्तदम्बुधिः । स्वयम्भूरमणक्षीपः, स्वयम्भूरमणाम्बुधिः ॥ २६ ॥ स्थापना । जम्बूक्षी-
 पादयश्चैते, स्यानद्विगुणविस्तृताः । सर्वे स्वयम्भूरमणार्णवान्ता द्वीपवाद्धयः ॥ २७ ॥ जम्बूद्वीपाद्यथा सिन्धुर्ल-
 वणो द्विगुणस्ततः । घातकीखण्ड इत्येवमन्त्याद् द्वीपासदम्बुधिः ॥ २८ ॥ तत्रायं सर्वतः क्षुल्लः, सर्वाभ्यन्तरतः
 स्थितः । विष्वक्प्रतरष्टुत्तश्च, पूर्णेन्दुमण्डलाकृतिः ॥ २९ ॥ अस्म द्वीपस्याधिपतेरेकपल्पोपमायुपः । महर्द्धिकाना-
 दृताख्यदेवस्याश्रयभूतया ॥ ३० ॥ जम्बवा भानारत्नमय्या, वक्ष्यमाणखरूपया । सदोपलक्षितो द्वीपो, जम्बूद्वीप इति
 स्मृतः ॥ ३१ ॥ युगम् । नित्यं कुसुमितैस्त्वत्र, तत्र देशे चिराजते । वनैरेकैर्जम्बूनां, जम्बूद्वीपस्ततोऽपि च ॥ ३२ ॥
 विष्कम्भायामतश्चैप, लक्षयोजनसंमितः । परितः परिधिस्त्वस्य, श्रूयतां यः श्रुते श्रुतः ॥ ३३ ॥ लक्षत्रयं योजनानां,
 सहस्राणि च षोडश । क्रोशाख्यस्तदधिकमष्टाविंशं धनुःशतम् ॥ ३४ ॥ त्रयोदशाहुलाः सार्द्धो, यथाः पञ्चैकयू-
 किका । जम्बूद्वीपस्य गणितपदं वक्ष्येऽथ तत्त्वदः ॥ ३५ ॥ शतानि सप्त कोटीनां, नवतिः कोटयः पराः । लक्षाणि
 सप्तपञ्चाशत्, पद्सहस्रो नितानि च ॥ ३६ ॥ सार्द्धं शतं योजनानां, पादोनक्रोशायामलम् । धनूपि पञ्चदश च,
 सार्द्धं करद्वयं तथा ॥ ३७ ॥ अङ्कतोऽपि ७९०६९४१५० को० १ धनुः १५१५ कर २ अं १२ ॥ जम्बूद्वीप स्थापना ।
 अयं भावः—इयन्ति जम्बूक्षीपस्य, योजनप्रमितानि वै । चतुरस्राणि खण्डानि, स्युः क्रोशाद्यतिरिच्यते ॥ ३८ ॥
 असौ सहस्राणि नवनवतिः स्यात्समुच्छ्रितः । साधिकानि योजनानामूर्ध्वाधश्च सहस्रकम् ॥ ३९ ॥ उद्वेधोच्छ्र-

ययोगे तु, स्यादूर्ध्वाधः प्रमाणतः । जम्बूद्वीपो योजनानां, लक्षमेकं किलाधिकम् ॥ ४० ॥ आह—जलाश-
यादौ शैलादौ, व्यवहारो हि संमतः । उद्वेधोच्चत्वयोर्जम्बूद्वीपे स तु कथं भवेत् ? ॥ ४१ ॥ अत्र ब्रूमः—हीय-
माना प्रतीच्यां भूर्धर्माणां समभूतलात् । सहस्रयोजनोपेन्द्रान्ते, स्यात्क्रमाद्विजयद्वये ॥ ४२ ॥ तत्राधोलौकिक-
ग्रामाः, सन्ति सर्वेषु तेषु च । द्वीपस्यास्य व्यवहारोत्तावानुद्वेघ उच्यते ॥ ४३ ॥ जम्बूद्वीपार्हतामेतत्सुमेरोः
पाण्डुके वने । अभिषेकशिलोत्सङ्गमिषेकः क्रियते यतः ॥ ४४ ॥ जम्बूद्वीपव्यवहारं, मेरौ संभाव्य सुष्ठु तत् ।
प्रज्ञसं तावदुच्यते, जम्बूद्वीपस्य तान्त्रिकैः ॥ ४५ ॥ तथाह जम्बूद्वीपप्रज्ञस्यां—‘एगं जोअणसहस्सं उवेहेणं, णवणड-
तिजोअणसहस्साहं साहेगाहं उहं उचत्तेणं, साहेगं जोअणसयसहस्सं सवग्गेणं पणत्ते’ पृथ्व्यब्जीवपुद्गला-
ह्मा, जम्बूद्वीपोऽस्ति वस्तुतः । पृथ्व्यब्जीवपुद्गलानां, परिणामो यदीदृशः ॥ ४६ ॥ शाश्वतोऽशाश्वतश्चायं, द्रव्य-
तस्तत्र शाश्वतः । चर्णगन्धरसस्पर्शपर्यायैः स्यादशाश्वतः ॥ ४७ ॥ अथास्य जम्बूद्वीपस्य, भाति
वज्रमणीमयः । प्राकार आगमे ख्यातो, जगतीत्यपराख्यया ॥ ४८ ॥ धेनुपुच्छाकृतिः सोऽष्टौ, योजनानि
समुच्छ्रितः । योजनानि द्वादशास्य, मूले विस्तार आहितः ॥ ४९ ॥ मूलादुत्पत्यते यावद्धनुः क्रोशादिकं किल ।
मूलव्यासस्तावतो नस्तत्र तत्रास्य जायते ॥ ५० ॥ यथा—मूलादूर्ध्वं क्रोशयुगे, व्यतीते तत्र विस्तृतिः । सार्द्ध-
रुद्रयोजनानि, सर्वत्रैवं विभाव्यताम् ॥ ५१ ॥ एवं च मूलादुत्क्रान्ते, योजनानां चतुष्टये । मूलव्यासे चतुरस्रे,
स्याद्विस्तारोऽष्टयोजनः ॥ ५२ ॥ तथाऽस्य मूर्ध्नि पूर्णेषु, योजनेषु किलाष्टसु । मूलव्यासेऽष्टभिन्न्युने, व्यासोऽ-

कीर्णः सुगन्धिभिः ॥ ६९ ॥ नचरं विापनेऽन्तःस्थे, न स्यात्तृणमणिध्वनिः । वेदिकोत्थितिरुद्धस्य, तादृग्वायोरसं-
गतेः ॥ ७० ॥ वनयोरेतयोश्चित्रकरयोः स्युः पदे पदे । पुष्करिण्यो दीर्घिकाश्च, महासरोवराणि च ॥ ७१ ॥
सुस्रोत्तारास्तपनीयतलाः सद्वज्रभित्तयः । नानारत्नवद्धतीर्थोः, सुवर्णरूप्यवालुकाः ॥ ७१ ॥ काश्चिज्जाल्यास-
चरसाः, काश्चिच वारुणीरसाः । सुधोषभजलाः काश्चित्काश्चिदधुरसोदकाः ॥ ७२ ॥ एवं नानाखादजलाः,
शतपत्रादिपङ्कजैः । मनोज्ञास्ताः पुष्करिण्यः, क्रीडाभिर्भाति नाकिनाम् ॥ ७३ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ स्पष्टाष्ट-
मङ्गलैश्छत्रयामरध्वजराजिभिः । त्रिसोपानान्यासु चतुर्दिशं राजन्ति तोरणैः ॥ ७४ ॥ भान्ति क्रीडासरां-
स्येवं, यथाहं दीर्घिका अपि । चतुर्दिशं त्रिसोपानादिभी रत्नमणीमयैः ॥ ७५ ॥ रम्याः क्रीडापर्वताश्च, भान्ति
तत्र पदे पदे । तेषां प्रत्येकमैकैकः, मासादो भाति मूर्द्धनि ॥ ७६ ॥ प्रतिप्रासादमैकैकं, मध्ये सञ्चितमास-
नम् । अस्ति क्रीडासनं क्वापि, हंसासनमपि क्वचित् ॥ ७७ ॥ पद्मासनं च गरुडासनं सिंहासनं क्वचित् । भद्रा-
सनं च मकरासनं चातिमनोहरम् ॥ ७८ ॥ तथा—नानाक्रीडागृहाः सन्ति, तयोश्च वनलण्डयोः । क्वचित्प्रे-
क्षणकगृहं, क्वचिच केतकीगृहम् ॥ ७९ ॥ लतागृहं गर्भगृहं, क्वचिच कदलीगृहम् । कुत्रचिन्मज्जनगृहं, प्रसाध-
नगृहं क्वचित् ॥ ८० ॥ प्रत्येकं च गृहेष्वेपु, विभाल्यैकरुमासनम् । क्रीडतां तत्र देवानां, योग्यं रत्नमणीमयम्
॥ ८१ ॥ तथा—शुत्रि(मृद्री)कामल्लिकाजातीमाल्यादिलताततेः । रत्नात्मनस्तत्र तत्र, भूयांसो भान्ति मण्ड-
पाः ॥ ८२ ॥ मण्डपेषु तथैतेषु, जालकाश्चननिर्मिताः । शिलानां पटकाः सन्ति, क्रीडायासनसंस्थिताः ॥ ८३ ॥

एतेषु पर्वतेष्वेषु, ग्रहेषु मण्डपेषु च । दीर्घिकादिषु च खैरं, क्रीडन्ति व्यन्तरामराः ॥ ८४ ॥ तथा—परितो जगती भाति, गवाक्षवलयेन सा । गवाक्षवलयं तच्च, गव्यूतद्वितयोच्छ्रितम् ॥ ८५ ॥ शतानि पञ्च धनुषां, विस्तीर्णं चारुचित्रितम् । कृतनेत्रमनोमोदं, सुराणां रमणोचितम् ॥ ८६ ॥ लवणोदसमासन्नजगतीभित्तिमध्यगम् । दृश्यमानान्धिक्रुक्तं, ज्ञातव्यं सर्वतः स्थितम् ॥ ८७ ॥ अत्रेवं गवाक्षकटकं जम्बूद्वीपप्रशसिष्टृतौ जगतीभित्तिमध्यगतमुक्तं, जम्बूद्वीपसंग्रहणीधृतौ जगत्या उपयुक्तं, तथा च तद्वग्रन्थः—“तस्याः पार्श्वद्वयेऽपि द्वौ पनराण्डौ पेरिकामानदैर्घ्यौ वियोते, नवरं विस्तारेणाभ्यन्तरः सार्द्धधनुःशतद्वयोनयोजनयुग्मप्रमाणः, बाह्यस्तु यनलण्डोऽऽर्दीष्टमधनुःशतदीनयोजनयुग्ममानो, यतस्तत्र अभ्यन्तराद्धनखण्डादधिकानि पञ्चधनुःशतानि जालरुदकेनावरूढानि.” परं श्रीमलयगिरिपार्वेन तद्वियक्षितं, द्वयोरपि वनखण्डयोरेकमेव मानमुक्तं, तत्त्वं तु प्रशुभ्रता विवर्न्तीति ॥ सर्वे रीपाः समुद्राश्च, जगत्स्यैवं विराजिताः । सर्वासां जगतीनां च, स्वरूपमनया दिशा ॥ ८८ ॥ स्वापना । अथैतास्यां जगत्यां च, द्वाराणि सुधातुर्दिशम् । विजयं चैजयन्तं च, जयन्तं चापराजितम् ॥ ८९ ॥ सप्तसप्त पञ्चपत्वारिंशतमुष्टयुष्य मेरुतः । योजनानां दिशि प्राच्यां, शीताकूलङ्कपोपरि ॥ ९० ॥ विजयं द्वार-

१ गव्यूतद्वयोच्छ्रिततयाश्च सिपापेव स्थानं, तस्योपरितनो भागो न यनखण्डतया विवक्ष्यते तत्र, अन्यत्र तु तथा विवक्ष्यत इति.

२ गणोक्तं शेषतयातो—“पदैरामर्दि निभनियदीधोरिमरुद्गणिसमूलादि । अद्गुमादि वारस षडमूले उवरि वंदादि ॥ १ ॥” इत्यादि.

३ श्रीशशिगणो पदे लणसमुद्रादिषु फेरुलं येसिकैवोष्णा, तत्र स लवणनामा समुद्र एकया पञ्चवरवेदिकया अष्टयोजनोच्छ्रितजगत्युपरि-

शे
त्रलोकै
सर्गः १५
॥ १६८ ॥

माख्यातमेवं वित्थ पराण्यपि । दक्षिणस्यां पश्चिमायामुदीच्यां च यथाक्रमम् ॥ ९१ ॥ प्रत्येकमेपां द्वाराणां,
उच्छ्रयो योजनाष्टकम् । चप्रभित्तिसमाना हि, युक्ता द्वारेषु तुङ्गता ॥ ९२ ॥ प्रत्येकं तेषु विस्तारो, योजनानां
चतुष्टयी । क्रोशं पृथुद्वारशाखा, प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ९३ ॥ एवं सामस्यतो द्वारविस्तारो यदि भाव्यते ।
तदा साद्धीनि चत्वारि, योजनानि भवेदसौ ॥ ९४ ॥ तत्रेदं विजयं भूमिप्रवेशे वज्रनिर्मितम् । भूमेरुध्वं
रिष्टरत्नमयमुक्तं जिनेश्वरैः ॥ ९५ ॥ स्तम्भाः सर्वत्र वैदूर्यवर्णरत्नविनिर्मिताः । पञ्चवर्णैर्मणीरत्नैर्निर्मितं तत्र
कुट्टिमम् ॥ ९६ ॥ हंसगर्भरत्नमयी, देहल्यथेन्द्रकीलकः । गोमेयरत्नघटितो, द्वारशाखे तथाऽत्र च ॥ ९७ ॥
लोहितारूपरत्नमय्यौ, परिघो वज्रनिर्मितः । कपाटे अपि वैदूर्यमये प्रोक्ते जिनेश्वरैः ॥ ९८ ॥ नानामणिमये
तत्र कपाटचूलिकागृहे । ज्योतीरसरत्नमयमुत्तरङ्गं निरूपितम् ॥ ९९ ॥ विजयस्योपरितनो, भागो भाति विभू-
षितः । रत्नभेदैः षोडशभिस्ते चामी कथिताः श्रुते ॥ १०० ॥ रत्नं १ वज्रं २ वैदूर्यं ३ लोहिताक्षे ४ मसारगच्छं
५ च । अपि हंसगर्भं ६ पुलकं ७ सौगन्धिकं ८ मञ्जनं ९ रजतम् १० ॥ १ ॥ ज्योतीरस ११ मङ्गा-
१२ ज्ञानपुलकं १३ रिष्टं च १४ जातरूपं च १५ । स्फटिकं १६ चैताः षोडश रत्नभिदस्तत्र राजन्ते ॥ २ ॥
श्रीवत्स १ मत्स्य २ दर्पण ३ भद्रासन ४ वर्द्धमान ५ वरकलशाः ६ । स्वस्तिक ७ नन्दावर्त्ता द्वारोपरि मङ्गला-

भाविन्येति गम्यते, इति तद्द्वयो व्याख्यातं, एवं धातकीस्रण्डाद्विष्वपि, (द्वीपान्त्यजगतीगता वेदिकाऽन्त्या समुद्रसत्का नान्येति समुच्चितं
सर्वं, अन्यथा समुद्रजगत्वाऽऽवरणात्) ।

न्यष्टौ ॥ ३ ॥ द्वारस्यास्य वज्रमयो, माढभागः प्रकीर्तितः । माढस्य शिखरं रौप्यमुल्लोकस्तपनीयजः ॥ ४ ॥
 मणिवंशलोहिताक्षप्रतिवंशै रजतघट्टमूर्भागैः । द्वारं गवाक्षकटकैर्विराजते तत्समुद्रदिशि ॥ ५ ॥ (आर्या)
 भित्तांबुभयतो भित्तिशुलिकाः पीठसन्निभाः । अष्टपट्याऽधिकशतं, शय्यास्ताचल्य एव च ॥ ६ ॥ रात्रानि
 व्यालरूपाणि, मणिमय्यश्च पुत्रिकाः । अलङ्कुर्वन्ति तद् द्वारं, मणिदामादिभ्रूपितम् ॥ ७ ॥ तथा निपदन-
 स्थानमैकं पार्श्वयोर्द्वयोः । तत्र द्वौ द्वौ च प्रत्येकं, माङ्गल्यकलशौ मतौ ॥ ८ ॥ तथा द्वौ द्वौ नागदन्तौ, मुक्ता-
 दामायलङ्कृतौ । तयोरूर्ध्वं पुनर्द्वौ द्वौ, धूपघट्यन्वितौ च तौ ॥ ९ ॥ साक्षादिव स्वर्गिकन्ये, द्वे द्वे च शाल-
 भञ्जिके । द्वौ द्वौ च जालकटकौ, द्वे द्वे घण्टे शुभखरे ॥ १० ॥ नानाद्रुकिसलाकीर्णं, द्वे द्वे च वनमालिके ।
 अमङ्गमरश्मङ्कारगीतारवमनोरमे ॥ ११ ॥ आत्मदशार्कृती द्वौ द्वौ, पीठौ प्रकण्ठकाभिधौ । तौ च द्वियोजन-
 स्थूलौ, चतुर्योजनविस्तृतौ ॥ १२ ॥ चत्वारि योजनान्युचो, योजनद्वयविस्तृतः । तेषु प्रत्येकमैकैकः, प्रासा-
 दोऽस्ति मनोरमः ॥ १३ ॥ प्रासादास्ते तुङ्गशृङ्गा, ध्वजच्छत्रमनोहराः । सिंहासनैः सविजयदृष्यैर्विराजिता-
 न्तराः ॥ १४ ॥ आस्थानस्थानयोः किंच, द्वे द्वे स्तस्तोरणे तयोः । तोरणानां पुरः शालभञ्जिकानां द्वयं द्वयम्
 ॥ १५ ॥ तथाच—द्वौ नागदन्तावश्वेमनरकिम्पुरुपाङ्गिनाम् । किन्नरोरगगन्धर्वधृपभाषां युगानि च ॥ १६ ॥
 धीथयः पङ्क्त्यश्चैषां, निलयं कुसुमिता लताः । पद्मनागाशोकलताश्चम्पकात्रादयोऽपि च ॥ १७ ॥ माङ्गल्यक-
 लशा शृङ्गारकास्तथाऽऽत्तमदशकाः । स्थालानि साक्षतानीव, पात्र्यः फलभृता इव ॥ १८ ॥ सर्वोपधिप्रसाधन-

भाण्डभृताः सुप्रतिष्ठकाश्चैव । पीठात्ममनोगुलिकायुताः फलकनागदन्ताद्यैः ॥ १९ ॥ (आर्या) राणाः करण्डिका
राणा, हृयकण्ठादयोऽष्ट च । चङ्गेयस्तेष्वष्टविधाः, पटलान्यपि चाष्टधा ॥ २० ॥ तथाहि-पुष्पैर्मात्स्यैश्चूर्णगन्धैर्वस्त्र-
सिद्धार्थभूषणैः । लोमहस्तैश्च संपूर्णाश्चङ्गेयः पटलानि च ॥ २१ ॥ सिंहासनातपत्रे चमराणि समुद्भूकाश्च दश-
भेदाः । प्रतितोरणमेतेषां द्रयं द्रयं भवति सर्वेषाम् ॥ २२ ॥ (आर्या) समुद्भूकसंग्रहगाथा चयं-तेछे १ कोट्ट-
२ समुग्गे पत्ते ३ चोए अ ४ तगर ५ एला य ६ । हरिआले ७ हिंगुलए ८ मणोसिला ९ अंजणसमुग्गे १०
॥ २३ ॥ तथात्र विजयद्वारं, शतमष्टाधिकं ध्वजाः । प्रत्येकं चक्रादिचिह्ना, दशधा ते त्वमी मताः ॥ २४ ॥
चक्रभृगगरुडसिंहाः पिच्छवृकच्छत्रवर्यहर्यक्षाः । वृषभचतुर्दन्तगजाः सर्वेऽशीलन्वितसहस्रम् ॥ २५ ॥
(आर्या) विशिष्टस्थानरूपाणि, भौमानि नवसंख्यया । विजयद्वारस्य पुरः, स्युर्भोग्यानि तदीशितुः ॥ २६ ॥
तथाहुर्जीवाभिगमे-“विजयस्स णं दारस्स पुरओ नव भोमा पणत्ता” इत्यादि, समवायाङ्के तु “विजयस्स णं
दारस्स एगमेगाए बाहाए नव नव भोमा पणत्ता” इति दृश्यते, तदत्र तत्त्वं सर्वविद्वेद्यं । मध्ये च तेषां
भौमानां, पञ्चमे सपरिच्छदम् । सिंहासनमधीशस्यान्येषु भद्रासनानि च ॥ २७ ॥ स्थापना । इत्येवं विजय-
द्वारं, लेशतो वर्णितं मया । तृतीयोपाङ्गमालोक्यं, विशेषविस्तरार्थिभिः ॥ २८ ॥ यो योऽस्याधिपतिर्देवस्तं तं

१ द्वायणामप्रतो भौमानां सत्त्वं न शोभावं, तथैवैकस्यामपि वाहायां, जीवाभिगमे तु जालपेक्षया निर्देशः स्यात्, यद्वा वर्णनमन्थ-
त्वात् अन्यातिदेशविवक्षया स ग्रन्थः ।

सामानिकादयः । आह्वयन्ति विजयेति, पुस्तकेषु तथोक्तितः ॥ २९ ॥ तदिदं विजयस्वामियोगाद्विजयनाम-
 कम् । अथवाऽमुष्य नामेदं, तैकालिकं च शाश्वतम् ॥ ३० ॥ एवं क्षेत्रद्वीपवार्द्धिनामानि स्युर्यथायथम् ।
 नित्यानि स्वामियोगस्तु, यथास्थानं प्रवक्ष्यते ॥ ३१ ॥ यथेदं विजयद्वारं, तथा तीण्यपराण्यपि । समरूपाणि
 किंत्वीशा, द्वारतुल्याभिधाः सुराः ॥ ३२ ॥ वैजयन्तो जयन्तश्चापराजित इति क्रमात् । चत्वार्येषां सहस्राणि,
 सामानिकसुधासुजाम् ॥ ३३ ॥ सहस्राणि च देवानामष्टाभ्यन्तरपर्पदि । देवानामयुतं मध्यपर्पदि स्फातिशा-
 लिनाम् ॥ ३४ ॥ स्युर्द्वादश सहस्राणि, देवानां बाह्यपर्पदि । चतस्रोऽग्रमहिष्यश्च, स्युः साहस्रपरिच्छदाः
 ॥ ३५ ॥ सेनाः सेनान्यश्च सप्त, पूर्वोक्तव्यन्तरेन्द्रयत् । आत्मारक्षकदेवानां, सहस्राणि च षोडश ॥ ३६ ॥
 प्रत्येकमेवं विजयप्रमुखाणां परिच्छदः । सर्वेऽपि विजयाद्यास्ते, तुल्याः पत्यायुपः स्मृताः ॥ ३७ ॥ पूर्वोक्तानां
 निजनिजनगरीवासिनां च ते । व्यन्तराणां व्यन्तरीणामैश्वर्यमुपभुञ्जते ॥ ३८ ॥ एवं द्वाराणि चत्वारि,
 सर्वासु जगतीष्वपि । तत्र जम्बूद्वीपसत्कविजयद्वारनाकिनः ॥ ३९ ॥ विजयद्वारतः प्राच्यां, दिक्षि तिर्यगसं-
 ह्यकान् । द्वीपाब्धीन् समतिक्रम्य, जम्बूद्वीपेऽस्थथापरे ॥ ४० ॥ योजनानां सहस्राणि, द्वादशायतविस्तृता ।
 राजधानी परिक्षेपस्तस्याश्चैवमुदीरितः ॥ ४१ ॥ सप्तत्रिंशत्सहस्राणि, योजनानां शतानि च । नवैवं सप्तच-
 त्वारिंशत् किञ्चिदधिकान्यपि ॥ ४२ ॥ बभ्रो रत्नमयस्तस्या, राजधान्या विराजते । सप्तत्रिंशद्योजनानि,
 सार्द्धानि स समुच्छ्रितः ॥ ४३ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमे-“से पागारे सत्तत्तीसं जेअणाइं अब्जजेअणं च उहुं उच्च-

त्तेषां." श्रीसमवायांगे तु- "सषासु णं विजयंवेजयंतजयंतअपराजिआसु रायहाणीसु पागारा सत्तत्तीसं जोअ
णाई उहं उचत्तेणं पणत्ता," इत्युक्तमिति ज्ञेयं । मूले च विस्तृतः सोऽयं, सार्द्धौ द्वादशयोजनीम् । मध्ये च
विस्तृतः क्रोशाधिकानि योजनानि पट्ट ॥ ४४ ॥ अर्द्धक्रोशाधिकं मौली, विस्तृतो योजनत्रयम् । असौ नाना-
रत्नमयैः, कपिशः कपिशिर्पकैः ॥ ४५ ॥ अर्द्धक्रोशमितायामं, क्रोशतुर्यांशविस्तृतम् । देशोनाद्धक्रोशतुल्लभे-
कैकं कपिशिर्पकम् ॥ ४६ ॥ स्थापना । चप्रस्य तस्यैकैकस्यां, बाहायां जिनुल्लुवैः । पञ्चविंशं पञ्चविंशं, द्वाराणां
शतमीक्षितम् ॥ ४७ ॥ शतानि पञ्च द्वाराणामेवं स्युः सर्वसंख्यया । विजयद्वारवत्सर्वमेपां वर्णनमीरितम्
॥ ४८ ॥ किंत्वियान् विशेषः-द्वापष्टियोजनान्युचं, सार्द्धानि द्वारमेककम् । योजनानि सपादान्येकत्रिंशतं च
धिस्तृतम् ॥ ४९ ॥ ये च प्रकण्ठकार्ण्ये पीठे तत्रोदिते तयोरिह तु । पञ्चदश योजनानि च सार्द्धौ क्रोशौ च
तुल्लभम् ॥ ५० ॥ (आर्या) एकत्रिंशयोजनानि, क्रोशाश्चायतिविस्तृती । प्रत्येकमेपासुपरि, स्युः प्रासादावतं-
सकाः ॥ ५१ ॥ एकत्रिंशयोजनानि, सक्रोशानि समुच्छ्रिताः । उच्छ्रयार्द्धेन ते सर्वे, प्रासादा विस्तृतायताः
॥ ५२ ॥ द्वारस्यैकैकस्य नातिदूरासन्ने सुवस्तले । सप्तदश सप्तदश, भौमाः प्रासादशेखराः ॥ ५३ ॥ तेषां मध्ये
नवमे नवमे सिंहासनं विजयमरुतः । सामानिकादिसुरगणभद्रासनपरिवृतं भाति ॥ ५४ ॥ (आर्या) अष्ट-

१ कपिशिर्पकमानस्य न चेद्विबक्षा का हानिः ? , प्राक् तु तेषामपि सा, सपीठिकमूलानि कपिशिर्पकाण्यत्र, यद्वा समवायाङ्गे सप्तत्रिंशत्तमसं-
ख्याप्रस्तावात् तथोक्तिः.

खष्टसु भूमिषु, स्थितेषु भयतस्ततः । अस्ति प्रत्येकमेकैकं, रत्नभद्रासनं महत् ॥ ५५ ॥ स्थापना । तथा तस्या राज-
 धान्या, दहिर्दिक्षु चतस्रसु । योजनानां पञ्चशत्याः, पुरतो वनमेककम् ॥ ५६ ॥ प्राच्यामशोकविपिनमपाच्यां
 साप्तपर्णिकम् । प्रतीच्यां चम्पकवनमुदक् चूतवनं क्रमात् ॥ ५७ ॥ सहस्राणि योजनानां, द्वादशायामतोऽथ
 ते । स्युः पञ्चशतविष्कम्भा, वनखण्डाः पृथक् पृथक् ॥ ५८ ॥ प्रत्येकं चप्रवलयपरिक्षिप्ताः समन्ततः । मध्ये
 तेषां तथैकैकः, स्यात्प्रासादावतंसकः ॥ ५९ ॥ द्वापष्टिं योजनान्यर्द्धाधिकानि ते समुन्नताः । योजनान्येकलि-
 शत्, सन्नोशानि च विस्तृताः ॥ ६० ॥ प्रत्येकं रत्नघटितसिंहासनविभूषिताः । पलयोपमायुरेकैकनिर्जराधि-
 ष्टिता अपि ॥ ६१ ॥ स्थापना । मध्येऽथास्या राजधान्या, भूमिभागे मनोहरे । शुद्धजाम्बूनदमयः, पीठबन्धो
 विराजते ॥ ६२ ॥ योजनानां शतान्येषु, द्वादशायतविस्तृतः । क्रोशार्द्धमेदुरः पद्मवेदिकावनवेष्टितः ॥ ६३ ॥
 त्रिसोपानकमेकैकं, द्वारं चारु विराजते । मणीमयं तोरणेन, तत्र दिक्षु चतस्रसु ॥ ६४ ॥ मध्येऽस्य पीठब-
 न्धस्य, भूमिभागेऽस्ति चन्दुरे । महानेकस्तपनीयमयः प्रासादशेखरः ॥ ६५ ॥ द्वापष्टिं योजनान्यर्द्धाधिकानि
 स समुन्नतः । उचत्वस्यार्द्धमानेन, भवत्यायतविस्तृतः ॥ ६६ ॥ तस्य प्रासादस्य मध्ये, महती मणिपीठिका ।
 सा द्विगव्यूतयाहृत्या, योजनं विस्तृतायता ॥ ६७ ॥ तस्या मणिपीठिकाया, मध्ये सिंहासनं महत् । वृत्ते
 विजयदेवार्ह, सामानिकादिकासनैः ॥ ६८ ॥ तत्रैवं-मूलसिंहासनाद्वायूत्तरैशानदिशां लये । सामानिकानां
 चत्वारि, सहस्राण्यासनानि वै ॥ ६९ ॥ प्राच्यामग्रमहिषीणामासनानि चतस्रणाम् । चत्वार्येवातिचतुरपरिवा-

रसुरीजुषाम् ॥ ७० ॥ मूलसिंहासनादत्रिकोणेऽभ्यन्तरपर्यदः । भद्रासनसहस्राणि, भवन्त्यष्टौ सुधासुजाम्
॥ ७१ ॥ दक्षिणस्यां दिशि तथा, भान्ति मध्यमपर्यदः । दशासनसहस्राणि, तावताममृताशिनाम् ॥ ७२ ॥
भद्रासनानि नैर्ऋत्यां, बाह्यपर्यत्सुधासुजाम् । स्युर्द्वादश सहस्राणि, पश्चिमायामथो दिशि ॥ ७३ ॥ सेनाप-
तीनां सप्तानां, सप्त भद्रासनानि च । ततः परं परिक्षेपे, द्वितीयसिंश्रतुर्दिशम् ॥ ७४ ॥ चत्वारि चत्वारि
सहस्राणि भान्ति चतुर्दिशम् । आत्मरक्षकदेवानां, सहस्राणीति षोडश ॥ ७५ ॥ स्थापना । स चैप मूलप्रासाद-
श्चतुष्पासादवेष्टितः । उचत्वायामविष्कम्भैस्तेऽर्द्धमानाश्च मौलतः ॥ ७६ ॥ प्रासादास्तेऽपि चत्वारश्चतुर्भिरपरै-
रपि । स्वप्रमाणादर्द्धमानैः, प्रत्येकं परितो दृताः ॥ ७७ ॥ परिवारपरीवारभृता एते च मौलतः । चतुर्थभागमा-
नेन, प्रोचुद्गायतविस्तृताः ॥ ७८ ॥ एतेऽपि च स्वार्द्धमानैश्चतुर्भिरपरैर्दृताः । चतुर्दिशं स्युरित्येवं, प्रत्येकमेकविं-
शतिः ॥ ७९ ॥ परिवारपरीवारपरीवारास्तु मौलतः । विष्कम्भायामतुङ्गत्वेरष्टमांशमिता मताः ॥ ८० ॥ पञ्चा-
शीतिरमी सर्वे, जीवाभिगमपुस्तके । दृत्तौ तु तुर्यां प्रासादपरिपाटी निरीक्ष्यते ॥ ८१ ॥ तथाहि—परिवारप-
रीवारपरीवारा अपि स्फुटम् । चतुर्भिरपरैर्मालात्, षोडशांशमितैर्दृताः ॥ ८२ ॥ तदैकैकस्यां दिशायां,
पञ्चाशीतिर्भवन्त्यतः । शतानि लीण्येकचत्वारिंशानि सर्वसंख्यया ॥ ८३ ॥ विना च मूलप्रासादं, सर्वेऽप्येते
विमृषिताः । एकैकैव विजययोग्यसिंहासनेन च ॥ ८४ ॥ स्थापना । अथास्त्युत्तरपूर्वस्यां, मूलप्रासादतः

१ जीवाभिगमस्य दृष्टिरत्यथाविधादर्शमूला, स्पष्टं चैतत्तदीयदेवकुर्वादिव्याख्या विलोकनेन.

सभा । सुधर्मानाम सत्तदिव्यनाख्याप्सरोभृता ॥ ८५ ॥ योजनानि द्वादशैषा, सार्द्धान्यायामतो मता ।
सक्रोशानि योजनानि, पद् विष्कम्भत ईरिता ॥ ८६ ॥ योजनानि नवोत्तुङ्गा, द्वारैस्त्रिभिरलङ्कृता ।
प्राच्यामुदीच्यां चापाच्यामेकैकमथ तान्यपि ॥ ८७ ॥ द्वे योजने उच्छ्रितानि, योजनं विस्तृतानि
च । तेषां पुरस्तादैकैकः, प्रत्येकं सुखमण्डपः ॥ ८८ ॥ तेऽप्युत्तमतपनीयचन्द्रोदयविराजिताः । सातिरेके
योजने द्वे, समुत्तुङ्गा मनोरमाः ॥ ८९ ॥ ते सुधर्मासभातुल्या, विष्कम्भायामतः पुनः । तेषां पुरस्ता-
दैकैकः, स्यात्प्रेक्षागृहमण्डपः ॥ ९० ॥ सुखमण्डपतुल्यास्ते, प्रमाणैः सर्वतो मताः । प्रत्यक्षं तेष्वक्ष-
पादश्चतुरस्राकृतिः स्मृतः ॥ ९१ ॥ मध्ये चाक्षपाटकानां, एकैका मणिपीठिका । अर्द्धयोजनबाहल्या, योजनं
विस्तृतायता ॥ ९२ ॥ स्थापना । तासां प्रत्येकमुपरि, सिंहासनशुरु स्फुरत् । तेषां प्रेक्षामण्डपानां, पुरतोऽथ
प्रकीर्त्तिता ॥ ९३ ॥ एकयोजनबाहल्या, द्वे च ते विस्तृतायता । रचिता विविधै रत्नैरेकैका मणिपीठिका ॥ ९४ ॥
क्षेत्रसमासबृहद्दृत्तौ तु इयं द्वियोजनायामविष्कम्भबाहल्योक्तति ज्ञेयांसाधिके योजने तुङ्ग, स्तूपस्तदुपरि स्मृतः ।
देशोने च योजने द्वे, प्रत्येकं विस्तृतायतः ॥ ९५ ॥ क्षेत्रसमासबृहद्दृत्तौ तु अयं देशो न द्वियोजनायामविष्कम्भः
परिपूर्णद्वियोजनोच उक्त इति ज्ञेयं । तेषां च चैत्यस्तूपानामुपर्यतन्वते श्रियम् । रात्नानि मङ्गलान्यष्टौ, चैत्य-
स्तूपपुरः पुनः ॥ ९६ ॥ योजनायामविष्कम्भा, भवेद्विधु चतस्रसु । अर्द्धयोजनबाहल्या, प्रत्येकं मणिपीठिका

१ मणिपीठिकानां समचतुरस्रतामपेक्ष्य तत्, स्तूपस्थापनापेक्षया चैतत् स्यात् . २ मणिपीठिकानां विवक्षा अविषक्षा कारणं स्यात् .

॥ १७ ॥ तासु प्रत्येकमेकैका, जिनमूर्तिविराजते । पञ्चचापशतोत्तुङ्गा, शाश्वती स्तूपसंभुषी ॥ १८ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमवृत्तौ—“जिनोत्सेघ उत्कर्षतः पञ्च घनुःशतानि, जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च घनुःशतानि संभाव्यन्ते” ऋषभो वर्द्धमानश्च, चन्द्राननजिनेश्वरः । वारिपेणश्चेति निलनामानो नाकिभिर्नुताः ॥ १९ ॥ पुर-
स्तासां पीठिकानामेकैका मणिपीठिका । स्थूलैकयोजनं द्वे च, योजने विस्तृतायता ॥ २० ॥ तासां प्रत्येकमुपरि, स्यादष्टयोजनोच्छ्रयः । चैत्यदृक्षस्ते च सर्वे, नानातरुभिरावृताः ॥ १ ॥ वज्रमूला रिष्टकन्दा, वैदूर्यस्कन्धवन्धुराः । सद्रूपविडिमाः स्वर्णशाला रत्नप्रशाखकाः ॥ २ ॥ सुवर्णवृन्तवैदूर्यमयपत्रमनोहराः । जम्बूनदपल्लवाश्च, रत्नैः पुल्पफलैर्भृताः ॥ ३ ॥ अत्र रक्तन्धविडिमादिमानं तु वक्ष्यमाणजम्बूदृक्षवद् श्रेयं । तेषां च चैत्यवृक्षाणां, पुरतो मणिपीठिका । योजनायामविष्कम्भा, योजनाद्धं च मेदुरा ॥ ४ ॥ महेन्द्रध्वज एकैकस्तास्वार्द्धकोशविस्तृतः । सार्द्धसप्तयोजनोच्चः, पताकाछत्रमण्डितः ॥ ५ ॥ इदं जीवाभिगमसूत्रवृत्तौ, क्षेत्रसमासवृहद्वृत्तौ तु “ते च महेंद्र-
ध्वजाः प्रत्येकमष्टयोजनोच्छ्रया” इत्युक्तमिति श्रेयं । तेषां महेन्द्रध्वजानां, पुरः प्रत्येकमेकिका । नन्दापुष्करिणीप-
द्मयैदिका यनयेष्टिता ॥ ६ ॥ योजनानि दशोण्डास्ताः, सार्द्धां द्वादशयोजनीम् । आयताः षड् योजनानि, क्रोशा-
धिकानि विस्तृताः ॥ ७ ॥ स्थापना । एवं सुधर्मसभाया, वहिर्भागो निरूपितः । अधैतस्या मध्यभागो, यथा-
ऽऽन्नायं निरूप्यते ॥ ८ ॥ तस्यां सुधर्मसभायां, षट् सहस्राणि पीठिकाः । द्वे सहस्रे दिशि प्राच्यां, पश्चिमायां

१ पूर्वपर मणिपीठिकोत्सेपयुतत्वे विवक्षिते न पाया.

तथैव च ॥१॥ दक्षिणस्यामुत्तरस्यां, तासां सहस्रमेककम् । ताः सर्वा अपि रैरूप्यफलकैः खचिता शुबम् ॥१०॥
 नागदन्ता वज्रमयाः, फलकैष्वथ तेष्वपि । सुगन्धिषुष्णपदामानि, लम्बमानान्यनेकशः ॥ ११ ॥ सुघर्मायां सभायां
 च, स्युर्धूपवासपीठिकाः । पद्म सहस्राणि ताः प्राग्वद्भावनीया यथाक्रमम् ॥ १२ ॥ एता अपि स्वर्णरूप्यफलकैरुप-
 शोभिताः । फलकेषु लसद्ब्रजनागदन्ता अमीषु च ॥ १३ ॥ वाञ्छिकानि सिक्कयकानि, सिक्कयकेषु च वज्रजाः ।
 उद्गिरन्त्यो धूपघट्यो, धूपघूममहर्निशम् ॥ १४ ॥ स्थापना । तथैतस्याः सुघर्माया, मध्येऽस्ति मणिपीठिका । योज-
 नद्वयचिक्कम्भायामा योजनमेदुरा ॥ १५ ॥ चैत्यस्तम्भ उपर्यस्या, महान्माणवकामिधः । सार्द्धसप्तयोजनोच्चः,
 क्रोशार्द्धेऽधूलविस्तृतः ॥ १६ ॥ उपर्यधस्त्वसौ स्तम्भः, पद्म पद्म क्रोशान् विहाय च । मध्यांशेऽष्टादशकोशे, रैरू-
 प्यफलकाञ्चितः ॥ १७ ॥ प्राग्वत्तेषु नागदन्ता, निरुद्धा वज्रसिक्कयकैः । तेषु वज्रसिक्कयकेषु, दृत्ता वज्रसमुद्भक्ताः
 ॥१८॥ तेषु वज्रसमुद्गेषु, जिनसक्थीनि सन्ति च । विजयस्वर्गिणाऽन्यैश्चाञ्चितानि व्यन्तरामरैः ॥१९॥ पूज्यत्वमेवां
 सक्थनां तु, तादृगमहिमयोगतः । यदेतत्क्षालनजलं, सुराणामपि दोषहृत् ॥ २० ॥ तथोक्तं श्राद्धविधिवृत्तौ-
 “नव्योत्पन्नतया तर्हि, सौधर्मेशानशक्रयोः । विवादोऽभूद्विमानार्थं, हर्म्यार्थमिव हर्मियणोः ॥ २१ ॥ तयोरिवोर्वो-
 भ्वरयोर्विमानचिप्रलब्धयोः । नियुद्धादिमहायुद्धान्यप्यभूवन्ननेकशः ॥२२॥ निवार्यते हि कलहस्तिरश्चां तरसा नरैः ।
 नराणां च नराधीशैर्नराधीशां सुरैः क्वचित् ॥ २३ ॥ सुराणां च सुराधीशैः, सुराधीशां पुनः कथम् । केन वा स
 निचार्येत ?; वज्राग्निरिव दुःशमः ॥२४॥ माणवकाख्यस्तम्भस्थार्द्धेऽष्टाशान्तिवारिणा । साधिव्याधिमहादोषमहा-

धैरनिवारिणा ॥ २५ ॥ कियत्कालव्यतिक्रान्तौ, सिक्तौ महत्तरैः सुरैः। बभूवतुः प्रशान्तौ तौ, किं वा सिद्धयेन्न
तज्जलात् ? ॥ २६ ॥” इत्यादि। स्तम्भस्य तस्य पूर्वस्यामस्येका मणिपीठिका। अर्द्धयोजनवाहल्या, योजनायतविस्तृता
॥ २७ ॥ उपर्यस्या महदेकं, सिंहासनमनुत्तरम्। स्तम्भस्यास्य पश्चिमायां, तथाऽन्या मणिपीठिका ॥ २८ ॥
सापि योजनविष्कम्भायामा द्विक्रोशमेदुरा। उपरि स्वर्णमाणिक्यशयनीयमनोहरा ॥ २९ ॥ तल्पादुदीच्यां
शुद्धेन्द्रध्वजः पूर्वोत्तरेकेतुवत्। मानतोऽस्मात्पश्चिमायां, कोशः प्रहरणैर्भृतः ॥ ३० ॥ तस्मिन्परिघरत्नादि, नाना-
प्रहरणानि च। किञ्चिदेवं सुधर्मायाः, स्वरूपमुपवर्णितम् ॥ ३१ ॥ अस्याश्चोत्तरपूर्वस्यां, सिद्धायतनमुत्तमम्।
आपामादिप्रमाणेन, तत्सुधर्मासभासमम् ॥ ३२ ॥ तस्य मध्यदेशभागे, एकयोजनमेदुरा। भाति द्वियोजनाया-
मविष्कम्भा मणिपीठिका ॥ ३३ ॥ उपर्यस्या रत्नमयोऽधिकद्वियोजनोन्नतः। द्वियोजनायतततो, देवच्छंदक आहितः
॥ ३४ ॥ इदं श्रीजीवाभिगमवृत्तौ, क्षेत्रसमासवृहद्वृत्तौ तु असौ द्वियोजनप्रमाणविष्कम्भोच्चत्व उक्त इति
ज्ञेयं। तस्मिन् देवच्छंदके च, सुरासुरनमस्कृतम्। जघत्यर्हत्प्रतिमानां, शतमष्टोत्तरं किल ॥ ३५ ॥ तस्य सिद्धाय-
तनस्य, विभात्युत्तरपूर्वतः। उपपातसभा सापि, सुधर्मेव प्रमाणतः ॥ ३६ ॥ अर्द्धयोजनवाहल्या, योजनायत-
विस्तृता। तस्यां मणिपीठिकाऽच्छा, दिव्यशय्याऽस्ति तत्र च ॥ ३७ ॥ तस्यां विजयदेवस्योपपातो बोभवीत्यथ।
अस्या उत्तरपूर्वस्यां, दिशि चैको महाहृदः ॥ ३८ ॥ नन्दापुष्करिणीतुल्यो, विष्कम्भोद्विधदैर्घ्यतः। वेष्टितो

१ मणिपीठिकाया य उन्नतो भागो मध्यवर्ती तस्य सहविवक्षाऽत्र स्यात्, तत्र क्षेत्रं न.

वनखण्डेन, पद्मेवेदिकयापि च ॥ ३९ ॥ हृदस्योत्तरपूर्वस्यामभिपेकसभाऽत्र च । सिंहासनपीठिकायां, विजयो-
 ऽत्राभिमिच्यते ॥ ४० ॥ इतोऽप्युत्तरपूर्वस्यां, ससिंहासनपीठिका । अलङ्कारसभा तत्र, भूष्यते विजयामरः
 ॥ ४१ ॥ अस्या उत्तरपूर्वस्यां, व्यवसायसभाऽत्र च । सिंहासनं पीठिकायां, विजयस्य च पुस्तकः ॥ ४२ ॥
 स्वर्णरूप्यमणिमयः, समस्तस्थितिसूचकः । सपीठिके सभे चैते, उपपातसभासभे ॥ ४३ ॥ व्यवसायसभायाश्च,
 चर्वत्युत्तरपूर्वतः । द्वियोजनमितायामव्यासयोजनमेदुरम् ॥ ४४ ॥ बलिपीठं रत्नमयं, तस्याप्युत्तरपूर्वतः ।
 नन्दापुष्करिणी प्रोक्तहृदमाना विराजते ॥ ४५ ॥ यथा चैवं विजयस्य, नगरी विजयाभिधा । तथा
 स्याद्वैजयन्तस्य, वैजयन्ताभिधा पुरी ॥ ४६ ॥ वैजयन्ताभिधद्वाराद्, दक्षिणस्यामसंख्यकान् । द्वीपाब्धीन्
 समतिक्रम्य, जम्बूद्वीप इहैव हि ॥ ४७ ॥ जयन्तस्यापि साऽत्रैव, द्वीपे तद्द्वारतो दिशि । पश्चिमायामसंख्ये-
 यद्वीपाब्धीनामतिक्रमे ॥ ४८ ॥ अपराजितदेवस्योत्तरस्यामपराजितात् । द्वारादसंख्यद्वीपाब्धीन्, मुक्त्वा द्वीप
 इहैव सा ॥ ४९ ॥ एताः सर्वा राजधान्योऽवगाथा द्वीपमेतकम् । सहस्राणि योजनानां, द्वादशाभ्यन्तरे स्थिताः
 ॥ ५० ॥ एवं सर्वद्वीपवाद्धिजगतीदारनाकिनाम् । पुर्यः स्वस्वद्वीपवाद्धितुल्याख्यद्वीपवाद्धिषु ॥ ५१ ॥

अथास्य जम्बूद्वीपस्य, द्वाराणामन्तरं मिथः । द्वारविस्तारहितपरिधेः पादसंमितम् ॥ ५२ ॥ अर्द्धपञ्चमवि-
 स्तारं, द्वारमैकैकमग्रतः । अष्टादश योजनानि, तैरुनं परिधिं कुरु ॥ ५३ ॥ ३१६२०९ क्रोश इ घ. १२५ अं १३ ॥
 तस्य त्रुपांशु एकानाशीतिः खलु सहस्रकाः । योजनानि, द्विपञ्चाशत्क्रोशैकस्तथाधिकः ॥ ५४ ॥ सार्द्धं सहस्रं

घनुपां, वात्रिशच्चापसंयुतम् । त्रीण्यङ्गुलानि त्रियुषी, यूके द्वे साधिके इति ॥ ५५ ॥ ७९०५२ क्रोश १ घनुः
१५३२ अंगुल ३ यव ३ यूका २ ॥ इत्यस्य जम्बूद्वीपस्य, बहिर्भागो निरूपितः । अथैतस्य मध्यभागो, यथाज्ञायं
निरूप्यते ॥ ५६ ॥ क्षेत्राणि सप्त सन्त्यस्य, जम्बूद्वीपस्य मध्यतः । एकैकेन पर्वतेनान्तरितानि परस्परम्
॥ ५७ ॥ प्रथमं भरतक्षेत्रं, परं हैमवताभिघम् । तृतीयं हरिषर्पाख्यं, तुर्यं महाविदेहकम् ॥ ५८ ॥ पंचमं
रग्यकं पठं, हैरण्यवत्सीरितम् । ऐरावतं सप्तमं चान्तराऽसूनि जगा इमे ॥ ५९ ॥ अथद्वितीययोर्मध्ये, हिम-
याश्रामपर्वतः । महाहिमवदद्रिश्च, द्वैतीयीकतृतीययोः ॥ ६० ॥ तृतीयतुर्ययोरन्तर्निपद्यो नाम सानुमान् ।
तुर्यपञ्चमयोर्नीलवाश्रगः सीमकारकः ॥ ६१ ॥ रूप्यी शैलः क्षेत्रमध्ये पञ्चमपट्टयोः । पट्टसप्तमयोश्चैव,
शिलरी मूधरोऽन्तरे ॥ ६२ ॥ वर्षवर्षधरनाममात्रतो, द्वीप एव कथितो यदोधतः । तद्विशेषविधिवर्णनेच्छयो-
देश एव विहितोऽवसीयताम् ॥ ६३ ॥ (रथोद्गता) विश्वाश्रयार्धकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रातिपद्मजश्री-
तनयोऽस्तनिष्ठ विजयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्किल तल निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे, सर्गः पञ्चदशः
समाप्तिमगमत्सिद्धान्तसारोज्ज्वलः ॥ २६४ ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे पंचदशः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ षोडशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

द्वीपस्यास्याथ पर्यन्ते, स्थितं दक्षिणगामिति । नानावस्यं कालचक्रभरतं क्षेत्रमीरितम् ॥ १ ॥ अधिज्यंघनुरा-
कारं, स्पृष्टं तत्र पयोधिना । पूर्वपश्चिमयोः कोट्योः, पृष्ठभागे च सर्वतः ॥ २ ॥ यो योऽत्रोत्पद्यते क्षेत्रेऽधिष्ठाता
पत्यजीवितः । तमालुपन्ति भरतं, तस्य सामानिकादयः ॥ ३ ॥ कल्पस्थितिपुस्तकेषु, तथा लिखितदर्श-
नात् । तत्स्वामिकत्वाद्भरतं, किंचिदं नाम शाश्वतम् ॥ ४ ॥ अत्र क्षेत्रादिप्रमाणं, षोडश विष्कम्भत १ स्तथा ।
इषु २ जीवा ३ धनुःपृष्ठ ४ याहा ५ क्षेत्रफलै ६ हुंवे ॥ ५ ॥ तत्र विष्कम्भः प्रतीतः, शेषाणां त्विमानि लक्ष-
णानि—विचक्षितस्य क्षेत्रस्य, जीवाया मध्यभागतः । विष्कम्भो योऽर्णवं यावत्स इषुः परिमापितः ॥ ६ ॥
विचक्षितस्य क्षेत्रस्य, पूर्वापरान्तगोचरः । आयामः परमो योऽत्र, सा जीवेल्यभिधीयते ॥ ७ ॥ विचक्षितक्षे-
त्रजीवापूर्वापरान्तसीमया । योऽब्धियस्पर्शी परिक्षेपो, धनुःपृष्ठं तद्दक्षिरे ॥ ८ ॥ पूर्वक्षेत्रधनुःपृष्ठाद्धनुःपृष्ठेऽग्निमे-
ऽधिकम् । खण्डं चक्रयाद्द्वयत्सा द्वाहेत्यभिधीयते ॥ ९ ॥ विचक्षितस्य क्षेत्रस्य, यानि योजनमात्रया ।
खण्डानि सर्वक्षेत्रस्य, तत्क्षेत्रफलमुच्यते ॥ १० ॥ उच्यत्वस्यापि यन्मानं, सर्वतो योजनादिभिः । एतद् घनक्षे-
त्रफलं, पर्वतेष्वेव संभवेत् ॥ ११ ॥ स्थापना । छिन्नस्यैकोनविंशत्या, विभागो योजनस्य यः । सा कला ताभि-
रेकोनविंशत्या पूर्णयोजनम् ॥ १२ ॥ एकोनविंशतितमः, कलाया अपि यो लयः । विकला ताभिरेकोन-
विंशत्यैका कला भवेत् ॥ १३ ॥ इति परिभाषा ॥

व्यासो भरतहिमवदादिक्षेत्रमहीभृताम् । स्थानद्विगुणितो ज्ञेय, आविदेहमतः पुनः ॥ १४ ॥ यथारोहा-
 चरोहेण, विष्कम्भोऽर्द्धाद्द्विहानितः । भवेदेवमैरवते, विष्कम्भो भरतोपमः ॥ १५ ॥ तच्चैवं—चेज्जम्बूद्वीपवि-
 ष्कम्भे, भागा नवतियुक् शतम् । कल्पन्ते तत्र भरतमेकभागमितं भवेत् ॥ १६ ॥ इतः स्थानद्विगुणत्वाद्,
 द्वौ भागौ हिमवद्गिरिः । हैमवतं च चत्वारोऽष्टौ महाहिमवद्गिरिः ॥ १७ ॥ पौडशांशा हरिवर्ष, द्वात्रिंशच्चि-
 पद्याचलः । विदेहाश्च चतुःपष्टिर्द्यात्रिंशद्वीलवान्नगः ॥ १८ ॥ पौडशांशा रम्यकार्ख्यं, भागा रुक्मी नगोऽष्ट
 च । चत्वारो हैरण्यवन्तं, द्वौ भागौ शिखरी गिरिः ॥ १९ ॥ एक ऐरावतक्षेत्रं, नवत्या च शतेन च । भागैरेवं
 योजनानां, लक्षमेकं समाप्यते ॥ २० ॥ यद्वेदं भरतक्षेत्रप्रमाणं योजनादिकम् । नवत्याल्यशतगुणं, योजनानां
 हि लक्षकम् ॥ २१ ॥ जम्बूद्वीपस्य विष्कम्भो, यथैवं लक्षयोजनः । एवमायामोऽपि लक्षं, योजनानां भवेद्यथा
 ॥ २२ ॥ सहस्राः पञ्च वनयोर्व्यासः पूर्वापरस्थयोः । योजनानां चतुश्चत्वारिंशान्यष्टौ शतानि च ॥ २३ ॥
 पञ्चत्रिंशत्सहस्राणि, पञ्चतरा चतुःशती । विजयानां पौडशानां, विष्कम्भोऽयं समुचितः ॥ २४ ॥ पणामन्त-
 र्नेदीनां च; पञ्चाशा सप्तशल्यसौ । चतुःसहस्री विष्कम्भो, वक्षस्काराष्टकस्य च ॥ २५ ॥ मेरुर्वेशसहस्रोर्भद्र-
 सालस्य चायतिः । सहस्राणि चतुश्चत्वारिंशत्पूर्वापरस्थितेः ॥ २६ ॥ एषां संकलने लक्षं, योजनानां भवे-
 दिति । चक्ष्यमाणविदेहानामायामोऽप्येवमूह्यताम् ॥ २७ ॥ दक्षिणोत्तरवर्तिन्योर्जगत्योर्मूलविस्तृतिः । भरतै-
 रवतक्षेत्रव्यासेऽन्तर्भाव्यतां क्रमात् ॥ २८ ॥ जगत्योर्मूलविष्कम्भः, पूर्वपश्चिमयोस्तु यः । स्वस्वदिकस्यवनसु

ख्यव्यासेऽन्तर्भाव्यतामसौ ॥ २९ ॥ विष्कम्भो भरतस्याथ, शरश्च कथितो जिनैः । पञ्चविंशानि योजनानि,
 शतानि पञ्च पद्म कलाः ॥ ३० ॥ चतुर्दश सहस्राणि, चतुःशत्येकसप्ततिः । योजनान्यस्य जीवा स्यात्किञ्चि-
 दूनाञ्च पद्म कलाः ॥ ३१ ॥ धनुःषष्ठं सहस्राणि, चतुर्दश तथोपरि । अष्टाविंशा पञ्चशती, कला एकादशा-
 धिकाः ॥ ३२ ॥ योजनानां त्रिपञ्चाशल्लक्षा अशीतिरेव च । सहस्राणि पद्म शतानि, तथैकाशीतिरित्यथ
 ॥ ३३ ॥ कलाः सप्तदश तथा, तावत्यो विकला अपि । एतावद्भरतक्षेत्रे, प्रोक्तं क्षेत्रफलं जिनैः ॥ ३४ ॥ याहा
 त्वत्र न संभवति ॥ तद्येदं भरतं त्रेधा, वैताल्यगिरिणा कृतम् । दक्षिणात्वं भरतार्द्धमुत्तरार्द्धं तथाऽपरम्
 ॥ ३५ ॥ पोढा हिमवदुत्थाभ्यां, भित्त्वा वैताल्यभूधरम् । गङ्गासिन्धुभ्यां कृतं तद्भूत्वा पूर्वोपराम्बुधी ॥ ३६ ॥
 अर्द्धस्य दक्षिणाल्यस्य, स्याद्विष्कम्भः शरोऽपि च । अष्टात्रिंशो योजनानां, त्रे शते च कलात्रयम् ॥ ३७ ॥
 योजनानां सहस्राणि, नव सप्त शतानि च । जीवाऽष्टचत्वारिंशानि, द्वादशात्र कलास्तथा ॥ ३८ ॥ धनुःषष्ठं
 योजनानां, सहस्राणि नवोपरि । शतानि सप्त पद्मपष्टिः, कलैका दक्षिणार्द्धके ॥ ३९ ॥ लक्षाण्यष्टादश पञ्चत्रिं-
 शदेव सहस्रकाः । चतुःशती योजनानां, पञ्चाशीतिस्तथोपरि ॥ ४० ॥ कला द्वादश विकलाः, पडिल्येवं जिने-
 श्वरैः । दक्षिणाल्ये भरतार्द्धे, सर्वं क्षेत्रफलं मतम् ॥ ४१ ॥ याहा त्वल न संभवति । स्थापना । वैताल्यदक्षिणस्यां
 चोत्तरस्यां लघुगार्णवात् । चतुर्दशाधिकशतं, योजनानि कलास्तथा ॥ ४२ ॥ एकादशातीत्य मध्यखण्डेऽयो-
 ध्यापुरी भवेत् । नवयोजनविस्तीर्णा, द्वादशयोजनायता ॥ ४३ ॥ खण्डेऽतैवार्धदेशानां, स्यात्सार्द्धा पञ्च-

विंशतिः । खण्डोऽनार्यस्तान् विनाऽसौ, खण्डाः पञ्चापरे तथा ॥ ४४ ॥ मध्यखण्डगतेष्वार्यदेशेष्वेव भवे-
ज्जनिः । अर्हतां चक्रिणामर्द्धचक्रिणां शीरिणां तथा ॥ ४५ ॥

अष्टात्रिंशो योजनानां, द्वे शते त्रिकलाधिके । अतिक्रम्य हिमवतो, दक्षिणस्यां तथाऽम्बुधेः ॥ ४६ ॥ एतावदेवा-
तिक्रम्योत्तरस्यामत्र राजतः । वैताळ्यो मध्यस्थ इव, व्यभजद्भरतं स च ॥ ४७ ॥ पञ्चाशतं योजनानि, विस्तीर्णः
पंचविंशतिम् । योजनान्युन्नतः क्रोशाधिकानि पद्म सुवोऽन्तरे ॥ ४८ ॥ युग्मं ॥ विहाय मन्दरं सर्वपर्वतानां भवे-
न्नतः । स्वस्रोच्छ्रयस्य तुर्यांशो, व्यवगाढो सुवोऽन्तरे ॥ ४९ ॥ द्वे योजनशते साष्टाशीतिके त्रिकलाधिके । इषुवैता-
ळ्यशैलस्य, प्रत्यञ्चाऽस्य प्रपद्मपते ॥ ५० ॥ योजनानां सहस्राणि, दश सप्त शतानि च । विंशतिश्च कलाः किञ्चिद्दूना
द्वादश कीर्त्तिताः ॥ ५१ ॥ धनुःशृङ्गं सहस्राणि, दश सप्त शतानि च । त्रिचत्वारिंशताऽऽख्यानि, कलाः पञ्चदशा-
धिकाः ॥ ५२ ॥ साष्टाशीतियोजनानां, चतुःशती तथा कलाः । सार्द्धाः षोडश बाहाऽस्य, प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः
॥ ५३ ॥ स्यापना । ऊर्ध्वं च पर्वतस्यास्य, दक्षिणोत्तरपार्श्वयोः । अतिक्रमे योजनानां, दशानां समभूमितः
॥ ५४ ॥ अत्रास्ति मेखलैकैका, दशयोजनविस्तृता । आयामेन च वैताळ्यसमाने ते उभे अपि ॥ ५५ ॥ पृथु-
त्रिंशद्योजनानि, वैताळ्यः स्यादतः परम् । प्रतिमेखलमैकैका, मानतो मेखला समा ॥ ५६ ॥ शोभिता वन-
खण्डेन, पद्मवेदिकयापि च । वर्त्तते खेचरश्रेणीरत्नयद्भूमहीतला ॥ ५७ ॥ युग्मम् । स्युस्तत्र दक्षिणश्रेणौ,
पृतानि विपयैर्नैजैः । महापुराणि पञ्चाशत्परस्यां पृष्टिरेव च ॥ ५८ ॥ दक्षिणस्यां पुरं मुख्यं, भवेद्गगनबल्ल-

भम् । उदीच्यां रथनूपुरचक्रवालालुह्यं भवेत् ॥ ५९ ॥ अयं जम्बुद्वीपप्रज्ञप्त्यभिप्रायः, ऋषभचरित्रादौ तु दक्षिणश्रेण्यां रथनूपुरचक्रवालमुत्तारश्रेण्यां गगनवह्निममुक्तमिति ज्ञेयं । मुख्यत्वं त्वनयोर्ज्ञेयं, स्वश्रेण्या-
धिराजयोः । राजधानीरूपतया, महासमृद्धिशालिनोः ॥ ६० ॥ वसन्तस्तपु चोत्तुङ्गलप्रासादशालियु ।
तृणायापि न मन्यन्ते, स्वर्गं विधाधरेश्वराः ॥ ६१ ॥ दशधोजनतुङ्गस्य, पञ्चाशद्विस्तृतेरपि । खण्डस्या-
चस्य सकलं, प्रतरं स्याद् मुख्यस्तले ॥ ६२ ॥ पञ्च लक्षाः सहस्राणि, द्वादशाथ शतत्रयम् । सप्ताख्यं द्वादश
कलाः, खण्डेऽथ प्रथमे धनम् ॥ ६३ ॥ लक्षाणामेकपञ्चाशत्रयोविंशतिरेव च । सहस्रा योजनानां पट्टसप्ततिः
पट्ट कलास्तथा ॥ ६४ ॥ श्रेणीभ्यामथ चैताभ्यां, योजनानामतिक्रमे । दशानां मेरुलैकैस्त, वर्तते पार्श्वयोर्द्वयोः
॥ ६५ ॥ तत्र दाम्प्योत्तराभिख्ये, श्रेण्यौ गिरिसमायते । वसन्त्यत्र शक्रसत्कलोकपालाभियोगिनः ॥ ६६ ॥ तथाऽऽहुः
क्षमाश्रमणपादाः—“ विज्जाहरसेहीओ उहुंगंतूण जोअणे दस उ । दसजोअणपिट्टलाओ सेवीओ सफारायस्स
॥ ६७ ॥ सोमजमकाइयाणं देवाणं वरुणकाइयाणं च । वेसमणकाइयाणं देवाणं आभियोगाणं ॥ ६८ ॥ ” स्थापना ।
यहनि भवनान्यत्र, तेषां पत्योपमायुषाम् । यहिदृत्तानि रात्रानि, चतुरस्राणि चान्तरे ॥ ६९ ॥ वेदिकाचनरा-
जिन्योः, श्रेण्योर्व्यासोऽनयोर्भवेत् । योजनानि दशैतावान्, वैताल्यस्यापि तत्र सः ॥ ७० ॥ दशधोजनतुङ्गस्य,
धियाधोजनविस्तृतेः । खण्डस्यास्य द्वितीयस्य, गणितं प्रतरात्मकम् ॥ ७१ ॥ तिस्रो लक्षाः सहस्राणि, सप्त

१ परितानुवादत्वाद् गौर्णं, प्रज्ञप्तिवाक्यं तु विधितया मुख्यं,

श्रीणि शतानि च । तथा चतुरशीतिश्च, कला एकादशाधिकाः ॥ ७२ ॥ अत्र च सर्वत्र यथोपयोगं योजन-
पदमनुक्तमपि अध्याहार्यं ॥ तथा खण्डे द्वितीयस्मिन्, निश्चितं सर्वतो घनम् । त्रिंशल्लक्षा योजनानां, सहस्राणि
त्रिसप्ततिः ॥ ७३ ॥ शतान्यष्टौ पञ्चचत्वारिंशदाढ्यानि चाधिकाः । कलाः पञ्चदशेत्युक्तं, व्यक्तं युक्तिविशारदैः
॥ ७४ ॥ अभियोगिश्रेणितश्च, योजनानामतिक्रमे । पञ्चानामूर्ध्वमत्रात्योपरिभागो विराजते ॥ ७५ ॥ नाना-
रत्नालङ्कृतस्य, दशयोजनविस्तृतैः । मध्ये पद्मवेदिकाऽस्य, तस्याश्चोभयतो वने ॥ ७६ ॥ तयोः क्रीडापर्वतेषु,
रुदल्यादिद्युहेषु च । दीर्घिकादिषु च खैरं, क्रीडन्ति व्यन्तरामराः ॥ ७७ ॥ पञ्चयोजनतुङ्गस्य, दशयोजनविस्तृतैः ।
पण्डस्यास्य तृतीयस्य, प्रतरं परिकीर्त्तितम् ॥ ७८ ॥ एकं लक्षं द्वे सहस्रे, चतुःशल्लेकपष्टियुक्त् । कला दशाथ
गणितं, त्रवीम्यस्मिन् घनात्मकम् ॥ ७९ ॥ पञ्च लक्षा योजनानां, सहस्रा द्वादशापरि । सप्तातिरेका त्रिशती,
कलाश्च द्वादशाधिकाः ॥ ८० ॥ त्रयाणामपि खण्डानां, घनेष्वेकीकृतेषु च । वैताल्यस्याखिलस्यापि, जायते
गणितं घनम् ॥ ८१ ॥ तत्रेदं-सप्ताशीतिश्च लक्षाणि, द्विनवतिः शतान्यपि । एकोनत्रिंशदाढ्यानि, कलाश्चतु-
र्दशाधिकाः ॥ ८२ ॥ सिद्धायतनं कूटं ? दक्षिणभरतार्द्धनामधेयं च । खण्डप्रपातकूटं ३ तुयं तन्माणिभद्रा-
ख्यम् ४ ॥ ८३ ॥ वैताल्याख्यं ५ पञ्चममय पठं पूर्णभद्रसंज्ञं ६ च । भवति तमिन्नगुहं ७ चोत्तरभरतार्द्धं ८ च
चैत्रमणम् ९ ॥ ८४ ॥ वैताल्ये नव कूटान्येवं ज्ञेयानि तत्र पूर्वाब्धेः । सविधे सिद्धायतनं ततः क्रमात्प्रत्यगखिलानि
॥ ८५ ॥ (आर्याः) कूटान्येतानि सक्त्रोशान्युचत्वे योजनानि पट्ट । तावन्त्येव मूलभूमौ, विष्कम्भायामतो

ऽपि च ॥ ८६ ॥ मध्ये देशानानि पञ्च, योजनानि शिरस्यथ । साधिकानि त्रीण्युदस्तगोपुच्छसंस्थितान्यतः
 ॥ ८७ ॥ परिक्षेपा मूलमध्यशिरस्स्थानानि विंशतिः । तथोनानि पञ्चदश, साभ्राणि नव च क्रमात् ॥ ८८ ॥
 अधस्ताच्छिखराद्यावदागतं तत्किलाद्धितम् । कूटोत्सेघार्द्धयुक्कूटे, व्यासो यथेप्सितास्पदे ॥ ८९ ॥ तथाहि—
 सक्रोशाद्धं योजनानां, त्रयेऽतीते शिरोऽग्रतः । यदा जिज्ञास्यतेऽमीषु, व्यासस्तदा तदद्धयेत् ॥ ९० ॥ स्युः
 पद् क्रोशाः सपादास्ते, कूटोत्सेघार्द्धसंयुताः । सपादक्रोशहीनैवं, संजाता पञ्चयोजनी ॥ ९१ ॥ मध्यप्रदेशे
 विष्कम्भ, एतावानेषु जायते । एवं द्विमवदादीनां, सर्वकूटेषु भावना ॥ ९२ ॥ सिद्धायतनकूटस्योपरि रम्यं
 विराजते । सत्सिद्धायतनं मौली, किरीटमिव भूपतेः ॥ ९३ ॥ स्थापना । सद्रत्नकनकमणिमयमेकक्रोशायतं तद-
 र्द्धतम् । चापशतानि चतुर्दश चत्वारिंशानि चोचुङ्गम् ॥ ९४ ॥ (आर्या) पूर्वोत्तरादक्षिणासु, द्वारमेकैकमत्र तत् ।
 घनुः पञ्चशतोचुङ्गं, तदद्धं किल विस्तृतम् ॥ ९५ ॥ पञ्चघनुः शतविष्कंभायामा स्यात्तदद्धंचाहल्या । मणिपी-
 ठिका तदन्तर्द्वेवच्छन्दक उपरिचास्याः ॥ ९६ ॥ (आर्या) पञ्चचापशतान्येषु, विष्कंभायामतो मतः । तान्येव सा-
 त्तिरेकाणि, तुङ्गत्वेन प्ररूपितः ॥ ९७ ॥ अष्टोत्तरं शतं नित्यप्रतिमास्तत्र चार्हताम् । उत्सेघाङ्गुलनिष्पन्नघनुः पञ्चश-
 तोच्छ्रिताः ॥ ९८ ॥ एकैकस्यां दिशि सप्तविंशतिः । एवं चतुर्विंशं ताः स्युर्नाम्ना च ऋपभादयः
 ॥ ९९ ॥ तासां च जिनमूर्त्तीनामङ्करत्नमया नखाः । अन्तर्लोहिताक्षरत्नप्रतिसेकमनोहराः ॥ १०० ॥ पाणि-
 पादतलनाभिजिह्वाश्रीवत्सचूचुकम् । ताडनि च तपनीयमयानि रिष्टरत्नजाः ॥ १०१ ॥ इमथुरोमराजयश्च,

ओष्ठा चिट्टमनिर्मिताः । नासा अन्तर्लोहिताक्षप्रतिसेकान्यक्षीण्यङ्गम-
गानि च । तारका अक्षिपथमाणि, ध्रुवश्च रिष्टरंलजाः ॥३॥ ललाटपट्टत्रयणकपोलं कनकोद्भवम् । केशभूमिस्त-
पनीगमयी केशाश्च रिष्टजाः ॥ ४ ॥ वज्रजाः शीर्षघटिकास्तथा कनकनिर्मिताः । ग्रीवाबाहुपादजङ्घागुल्फो-
न्ननुगष्टयः ॥ ५ ॥ नन्देतानि भावजिनप्रतिरूपाणि तेषु च । उचितं इमश्चुकूर्चादि, आमण्यानुचितं कथम् ?
॥ ६ ॥ तदुक्तं तपागच्छनायकश्रीदेवेंद्रसूरिशिष्यश्रीधर्मघोषसूरिभिर्भाष्यवृत्तौ—“भगवतोऽपगतके-
शशीर्षमुषनिरीक्षणेन आमण्यावस्था सुज्ञानैवे”ति, अत्र उच्यते—भावाहतामपि इमश्चुकूर्चादीनाम-
संभवः । न सर्वथा किं तु तादृगदिव्यातिशयसंभवात् ॥ ७ ॥ स्यादवस्थितता तेषां, आमण्य-
ग्रहणादनु । पुरुषत्वप्रतिपत्तिः, सौन्दर्यं चेत्यमेव हि ॥ ८ ॥ युग्मम् ॥ यदुक्तं श्रीसमवायाङ्गे—‘अचट्टियके-
समंसुरोमणहे’ इति, औपपातिकेऽप्युक्तं—‘अचट्टियसुविभक्तवत्तमंसू’ एवं च— तासां भावजिनाधीश-
प्रतिरूपतया ततः । शाश्वताहृतप्रतिमानां, इमश्चुकूर्चादि युक्तिमत् ॥९॥ भाष्ये त्वकेशशीर्षाऽस्या, या आमण्य-
दशोद्धिता । साऽचट्टिष्णुतयाऽल्पत्वात्तदभावविवक्षयां ॥१०॥ एकैकस्याः प्रतिमायाः, पृष्ठतद्दृष्टत्रधारिणि (के) ।
द्वे द्वे चामरधारिण्यौ, पार्श्वतः पुरतः पुनः ॥ ११ ॥ यक्षभूतकुण्डधारप्रतिमानां द्वयं द्वयम् । चिनयाचनतं

१ आमण्यप्रतिपत्तिकाले हि मुष्टिपथकेन लोचकरणात् अकेदावस्था, पश्चाद् यथायोग्यवृद्धिसन्नावावयस्थितकेदशता, तथा चोभयमपि
निरूपचरित्तमेव ।

पादपतितं घटिताञ्जलि ॥ १२ ॥ यथा देवच्छन्दकेऽसिन्, घण्टाघूपकदुच्छकाः । तथा चन्दनकुम्भायाः, प्रत्येकं
 शतमष्टयुक् ॥ १३ ॥ तथाहि—चंदणकलसा १ भिंगारगा २ य आयसगा य ३ धाला य ४ । पाईड ५ सुप्पइडा
 ६ मणगुलिया ७ वायकरगा य ८ ॥ १४ ॥ चित्ता रयणकरंडग ९ ह्य १० गय ११ नरकंठगा य १२ चंगेरी
 १३ । पडलग १४ सीहासण १५ छत्त १६ चामरा १७ समुगय १८ क्षया य १९ ॥ १५ ॥ तथा—एण्डप्रपात-
 कूटे स्याद्भृत्तमालः सुरो विशुः । ससने कृतमालश्च, स्यात्तमिन्नगुहामिधे ॥ १६ ॥ पण्णां च शेषकृतानां, कूट-
 नामसमाभिधाः । सुराः कुर्वन्त्याधिपत्वं, सर्वे पल्योपमायुपः ॥ १७ ॥ एतेषां च परीवारो, देवीसामानिका-
 दिकः । तत्तदासनरीतिश्च, सर्वं विजयदेवघत् ॥ १८ ॥ पूर्णभद्रं माणिभद्रं, कूटं चैताढ्यनामकम् । त्रीण्येतानि
 स्वर्णजानि, रात्रिकान्यपराणि पट्ट ॥ १९ ॥ उपर्येषामथैकैकः, स्यात्प्रासादावावतंसकः । रात्रिकः क्रोशबुद्धोऽर्द्धक्रोशं
 च विस्तृतायतः ॥ २० ॥ इदं जम्बूद्वीपमज्ञसिष्टृत्तिवृहत्क्षेत्रसमासाभिप्रायेण, श्रीउमास्वातिकृते जम्बूद्वी-
 पसमासे त्वमी प्रासादावतंसकाः क्रोशदैर्घ्यविस्ताराः किञ्चिद्भयूनतदुच्छ्रया उक्ताः सन्ति । तस्य प्रासा-
 दस्य मध्ये, महती मणिपीठिका । धनुःपञ्चशतायामव्यासा तदर्द्धमैदुरा ॥ २१ ॥ उपर्यस्या रत्नमयं,
 सिंहासनमनुत्तरम् । तत्तत्कूटस्वामिधोग्यं, परिवारासनैर्घृतम् ॥ २२ ॥ यदा स्वस्वराजधान्याः, कूटानां
 स्वामिनः सुराः । अत्रायान्ति तदैतस्मिन्, प्रासादे सुखमासते ॥ २३ ॥ मेरोर्दक्षिणतोऽसंख्यवीपाब्धी-

१ अत्र उभयतो वनएण्डमानं विवक्षितं, उच्छ्रये च स्तूपिका न विवक्षिता, एवं उभयोरवैपम्यम् ।

नामतिक्रमे । जम्बूद्वीपेऽपरत्रैपां, राजधान्यो यथायथम् ॥ २४ ॥ वैताल्यस्य पर्वतस्य, द्वे गुहे भवतः क्रमात् ।
 खण्डप्रपाता प्राच्येऽंशे, तमिन्ना परतः पुनः ॥ २५ ॥ उन्नते योजनान्यष्टौ, तानि द्वादश विस्तृते । निलान्ध-
 कारगहने, पश्चाशयोजनायते ॥ २६ ॥ दक्षिणस्यासुदीच्यां च, द्वारमेकैकमेतयोः । उच्छ्रितं योजनान्यष्टौ,
 तानि चत्वारि चिस्तृत्तम् ॥ २७ ॥ वृत्तमालकृत्तमालावेकपत्यायुषौ सुरौ । महर्द्धिकौ विजयवदेतयोः स्वामिनौ
 क्रमात् ॥ २८ ॥ प्रतिद्वारं द्वौ कपाटौ, वाञ्छिकौ घटितौ सदा । अष्टावष्टौ योजनानि, तुङ्गौ द्वे द्वे च विस्तृतौ
 ॥ २९ ॥ यदेह चक्री भरतोऽन्तरभागं जिगीपति । सेनान्या रत्नदण्डेनाहतौ तदाऽवसर्पतः ॥ ३० ॥ उद्धघटित-
 स्यैकैकस्य, पश्चाद्भागोऽस्ति तोदकः । चतुर्योजनविष्कम्भायामोऽवष्टम्भ एतयोः ॥ ३१ ॥ हस्तिरत्नं समारुह्य,
 कुम्भस्यलस्फुरन्मणिः । चक्री तनुद्योतिताध्वा, तमिन्नां प्रविशेदुद्दाम् ॥ ३२ ॥ तत्र प्रविश्य पाश्चात्यसैन्यप्रका-
 शहेतवे । रत्नेन काकिणीनाम्ना, खटीपिण्डावलेखिना ॥ ३३ ॥ ऊर्ध्वाधो योजनान्यष्टौ, तिर्यग्द्वादशयोजनीम् ।
 प्रकाशयेयोजनं चैकैकं दक्षिणवामयोः ॥ ३४ ॥ आदिमं योजनं सुक्त्वा, प्रथमं मण्डलं लिखेत् । पञ्चचापशताया-
 मविष्कम्भं भानुसन्निभम् ॥ ३५ ॥ युग्मं ॥ ततोऽपि योजनं सुक्त्वा, द्वितीयं मण्डलं लिखेत् । इत्येवमुत्तरद्वारे,
 शेषेऽन्त्ये योजनेऽन्तिमम् ॥ ३६ ॥ एवं च—स्यादेकं दक्षिणाल्यप्राक्कपाटोपरि मण्डलम् । द्वे तोदके लिचत्वार्ति-
 शत्प्रागभिन्नावनुक्रमात् ॥ ३७ ॥ ततो द्वे उत्तराहप्राक्तोदकेऽन्त्यं च मण्डलम् । उदीच्यप्राक्कपाटेऽयं, पश्चिमाया-
 मपि क्रमः ॥ ३८ ॥ एवमेकोनपञ्चाशत्पूर्वभिन्नौ भवन्ति द्वौ । तावन्यपरभिन्नौ तत्तुल्यानि संमुखानि च ॥ ३९ ॥

अयं च मलयगिरिकृतक्षेत्रविचारवृहद्वृत्त्याद्यभिप्रायः, आवश्यकवृहद्वृत्तिदीप्पनकप्रवचनसारोद्धारवृहद्वृत्तिआ-
 वश्यकवृहद्वृत्त्याद्यभिप्रायस्त्वयं-गुहायां प्रविशन् भरतः पाश्चात्यपान्थजनप्रकाशकरणाय दक्षिणद्वारे पूर्वदिक्पाटे
 प्रथमं योजनं सुक्त्वा प्रथमं मण्डलमालिखति, ततो गोमूत्रिकान्यायेनोत्तरतः पश्चिमदिक्पाटतोदके तृतीययो-
 जनादौ द्वितीयं मण्डलमालिखति, ततस्तेनैव न्यायेन पूर्वदिक्पाटतोदके चतुर्थयोजनादौ तृतीयं, ततः पश्चिम-
 दिग्भित्तौ पञ्चमयोजनादौ चतुर्थं, ततः पूर्वदिग्भित्तौ षष्ठयोजनादौ पञ्चमं यावदष्टचत्वारिंशत्तममुत्तरद्वार-
 सत्कपश्चिमदिक्पाटे प्रथमयोजनादौ एकोनपञ्चाशत्तमं चोत्तरदिग्द्वारसत्कपूर्वदिक्पाटे द्वितीययोजनादावा-
 ल्लिखति, एवमेकस्यां भित्तौ पञ्चविंशतिरपरस्यां चतुर्विंशतिरित्येकोनपञ्चाशत् मण्डलानि भवन्तीति ॥
 दक्षिणात्तोदकात्सप्तशभिर्योजनैः परा । अस्त्युन्मज्जलानामनदी त्रियोजनातता ॥ ४० ॥ द्वादशयो-
 जनायामा, पूर्वभित्तिविनिर्गता । विभियु पश्चिमां भित्तिं, प्रविष्टा सिन्धुनिम्नगाम् ॥ ४१ ॥ अस्यां पतति
 गत्किञ्चिद्, इषत्काष्ठनराविकुम् । तत्सर्वमस्त्रिराह्वय, बहिः प्रक्षिप्यते स्थले ॥ ४२ ॥ ततः परं योजनयोर्द्वयो-
 रतिक्रमे परा । स्यात्तिम्नगजलानामनदी त्रियोजनातता ॥ ४३ ॥ द्वादशयोजनायामा, पूर्वभित्तिविनिर्गता ।
 प्रत्यग्भित्तिं प्रविभिय, सिन्धुं विशल्यसावपि ॥ ४४ ॥ अस्यां पतति यत्किञ्चित्चतृणकाष्ठनरादिकम् । अधो मज्जति

१ मण्डलसोभयपार्श्वयोर्जलप्रकाशकत्वेन विरञ्चि पावदुहायामप्रकाशकत्वेन च युक्तोऽयं, क्षेत्रविचारद्यभिप्रायस्तु द्वयोर्गुहयोः
 स्पर्शयोर्भेदज्ञान्याभिल स्यात् वदा न कोऽपि विरोधः ।

तत्सर्वमीदृक् स्वभाय एनयोः ॥ ४५ ॥ ततश्चोत्तरतः सप्तदशभिर्योजनैः परः । चतुर्योजनचिष्कम्भायाम उत्त-
रतोदृक् ॥ ४६ ॥ ततश्च—उभाभ्यां द्वारभागाभ्यामित्येवं सर्वसंख्यया । योजनैरेकविंशत्या, नद्यौ स्यातां
यथोदिते ॥ ४७ ॥ स्थापना । अथ चार्द्धकिरलेन, सद्यः सञ्जितपथया । नद्यायुग्मे समुत्तीर्य, यावद्गच्छति चक्रभृत्
॥ ४८ ॥ तावद्विना प्रपासेन, कपाटायुत्तराश्रितौ । उद्व्येतेते स्वयमेव, कृतकौश्वारवौ रयात् ॥ ४९ ॥ युग्मम् ।
निर्गल्य तेन द्वारेण, चिजित्योत्तरभारतम् । दर्याः खण्डप्रपातायाश्चक्री समीपमापतेत् ॥ ५० ॥ उत्तरद्वारमुद्घाट्य,
सेनानीकृतयत्नतः । मण्डलान्यालिखन् प्राग्वचक्री विशति तां गुहाम् ॥ ५१ ॥ पूर्वं निमग्नसलिलां, समुत्तरेत्ततः
पराम् । तूर्णं चार्द्धकिरलेन, कृतया ह्यथपथया ॥ ५२ ॥ इमे मानादिभिः प्राग्वत्प्रत्यभिभक्तिविनिर्गते । प्राच्य-
भित्तिं किंतु भित्त्या, प्राप्ते गङ्गामहानदीम् ॥ ५३ ॥ द्वारेण द्वाक्षिणालेन, स्वयमुद्घटितेन च । निर्गल्य कृतकृत्यः
संथाक्री निजपुरं विशेत् ॥ ५४ ॥ स्याथावचक्रिणो राज्यं, तावत्तिष्ठन्ति संततम् । मण्डलानि च पथे च, गुहामार्गे
गतागते ॥ ५५ ॥ अयं च प्रयत्नसरोद्वारदृत्त्यभिप्रायः, त्रिपटीयाजितचरित्रे तु—उद्घाटितं गुहाद्वारं, गुहान्त-
र्मण्डलानि च । तावत्तान्यपि तिष्ठन्ति, यावज्जीवति चक्रभृत् ॥ ५६ ॥ इत्युक्तमिति ज्ञेयं । द्वारात्खण्डप्रपा-
ताया, याम्यायाम्यादिशि युयम् । गङ्गायाः पश्चिमे कूले, वसन्ति निधयो नच ॥ ५७ ॥ इति दक्षिणार्धभरतम् ।

१ न चक्रिणः पराभयः तद्भये इति चक्रिणो राज्यजीवनमर्यादयोर्न भेदः, तत्त्वतस्तु यावद्वाज्यमित्येव सुखं, यतो नदि चक्रिणः
पुत्रधामी, यतः स्पष्टो मण्डलाद्यनुपयोगः ।

उदीच्यामथ वैताब्बाद्, हिमवद्गिरिसीमया । स्यादुत्तरभरताद्धि, पर्यकासनसंस्थितम् ॥ ५८ ॥ अष्टात्रिंशो
 योजनानां, द्वे शते त्रिकलाधिके । विष्कम्भतोऽथ बाह्याऽस्य, प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ५९ ॥ योजनानां शतान्य-
 ष्टादश द्विनवतिस्तथा । सार्द्धाः सप्त कलाः क्षेत्रफलमस्याथ कीर्त्यते ॥ ६० ॥ लक्षात्रिंशत्सहस्राणि, द्वात्रिंशदथ
 चोपरि । शतान्यष्टौ योजनानामष्टाशीतिरथाधिका ॥ ६१ ॥ कला द्वादश चिकला, एकादश प्रकीर्त्सिताः ।
 उक्तसामान्यभरतवच्छेपं तु शरादिकम् ॥ ६२ ॥ नितम्बस्य हिमवतो, दक्षिणालयस्य सन्निधौ । क्षेत्रेऽसिन्न-
 न्तरे गङ्गासिन्धुप्रपातकुण्डयोः ॥ ६३ ॥ गिरिर्दृपभङ्गदाख्य, उचत्वेनाष्टयोजनः । द्वे योजने भूमिमग्नश्चाफ्लो-
 पुच्छसंस्थितः ॥ ६४ ॥ मूलेऽसौ योजनान्यष्टौ, मध्ये पद्म योजनानि च । चतुष्टयं योजनानामुपर्यायतवि-
 स्तृतः ॥ ६५ ॥ पञ्चविंशतिरेवाष्टादशैव द्वादशापि च । साधिकानि परिक्षेपो, मूले मध्ये च मूर्ध्नि च
 ॥ ६६ ॥ द्वादशाष्ट च चत्वारि, मूले मध्ये शिरस्यपि । योजनानि क्रमादस्य, व्यासायामौ मतान्तरे ॥ ६७ ॥
 सप्तत्रिंशत्क्रमात्पञ्चविंशतिर्द्वादशापि च । साधिकानि परिक्षेपो, मूले मध्ये तथोपरि ॥ ६८ ॥ इदं च मत्तद-
 यमपि जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धे । मतान्तरे ननु कथं, श्रुते सर्वज्ञमूलके । तुल्यकैवल्यभाजां यदेकमेवाहतां मतम्
 ॥ ६९ ॥ अत्रोच्यते-दुर्भिक्षे स्कन्दलाचार्यदेवद्विगणिवारके । गणनाऽभावतः साधुसाध्वीनां विस्मृतं श्रुतम्
 ॥ ७० ॥ ततः सुभिक्षे संजाते, सङ्घस्य मेलकोऽभवत् । बलभ्यां मथुरायां च, सूत्रार्थघटनाकृते ॥ ७१ ॥

. १ पृष्पभङ्गस्य शश्वत्तगिरिगणे गणनाऽभावात् प्रायःशाश्वतता, तत आद्यान्यचक्रिकाले मानद्वयं स्यात् ।

यलभ्यां संगते सद्धे, देवर्द्धिगणिरग्रणीः। मथुरायां संगते च, स्कन्दलायौऽग्रणीरसूत् ॥७२॥ ततश्च वाचनाभे-
दस्तत्र जातः क्वचित् क्वचित्। विस्मृतस्मरणे भेदो, जातु स्यादुभयोरपि ॥७३॥ तत्सैस्ततोऽर्वाचीनैश्च, गीताथैः
पापभीरुभिः। मतद्वयं तुल्यतया, कक्षीकृतमनिर्णयात् ॥ ७४ ॥ सत्यप्येवं साम्प्रतीना, विसंवादं श्रुतस्थि-
तम्। निर्णेतुमुत्सहन्ते ये, ते ज्ञेया मातृशासिताः ॥ ७५ ॥ एवमेवोक्तं श्रीमलयगिरिभिर्ज्योतिष्करण्ड-
वृत्तौ ॥ देशेनक्रोशतुङ्गोऽर्द्धक्रोशविस्तृत एव च। क्रोशायाम उपर्यस्य, प्रासादोऽतिमनोरमः ॥७६॥ देवोऽत्र
दृपभाभिल्य, एकपल्योपमस्थितिः। महर्द्धिको विजयवत्तथाऽस्य राजधान्यपि ॥ ७७ ॥ शैलोऽयं चित्रित इव,
चक्रिभिर्र्जितभारतैः। काकणीरत्रललितैः, समन्तान्निजनामभिः ॥ ७८ ॥ स्थापना। नद्योऽष्टाविंशतिरिह,
सहस्रा द्युत्तरा मताः। अमुष्य भरतक्षेत्रस्योर्वीशस्याङ्गना इव ॥ ७९ ॥ अरकाश्च पडप्यत, सुपमासुपमा-
द्वयः। सदा विपरिवर्तन्ते, नियोगिन इवेशितुः ॥ ८० ॥ इति भरतक्षेत्रम् ॥

अथोत्तरार्द्धभरतपर्यन्त उत्तराश्रिते। जालखर्णमयो भाति, हिमवान्नामपर्वतः ॥ ८१ ॥ स्पृशन् द्वाभ्यां
निजान्ताभ्यां, पूर्वापरपयोनिधी। योजनानां शतं तुङ्गो, भूमग्नः पंचविंशतिम् ॥ ८२ ॥ योजनानां दशशती,

१ अत्र चिन्त्यं तावदेतद् यदुत स्कन्दिलाचार्यदेवर्द्धिक्षमाश्रमणौ एककालीनौ न वा?, नन्यादिगतावलिनिरीक्षकाणां स्पष्ट एव द्वयोर्भिन्न-
फालता, दुर्भिधं च न देवर्द्धिगणिवारके श्रूयते, अशक्यसमाधानमथले मत्तान्तरतायाः समुचितत्वं, नान्यत्र, संदेहव्याघ्रपाशपातादुद्धार एवं,
न तु कापि हानिः, नहि ययामति समादधानानां मातृशासितत्वं कथंचनापि, परःशतं च मवान्तराणि द्वयोः, न च तानि सूत्रादर्शवद्धानि।

द्विपञ्चाशत्समन्विता । कला द्वादश विष्कम्भः, पर्वतस्यास्य कीर्तितः ॥ ८३ ॥ योजनानां पञ्चदश, शतान्य-
थाष्टसप्ततिः । अष्टादश कलाश्चात्र, शरः प्रोक्तो जितसरैः ॥ ८४ ॥ योजनानां सहस्राणि, चतुर्विंशतिरेव
च । सद्धान्त्रिंशन्नवशती, प्रत्यश्चाऽस्य कलाद्वियुक्त ॥ ८५ ॥ धनुःषष्ठं योजनानां, सहस्राः पञ्चविंशतिः । द्वे
शते त्रिंशदधिके, चतस्रश्चाधिकाः कलाः ८६ ॥ योजनानां सहस्राणि, पञ्च त्रीणि शतानि च । सार्द्धानि
घाहैकैकाऽस्या, द्व्यर्द्धाः पञ्चदशांशकाः ॥ ८७ ॥ (कला इत्यर्थः) कोटीद्वयं च लक्षाणि, योजनानां चतुर्विंश ।
पट्पञ्चाशत्सहस्राणि, शतानि नव चोपरि ॥ ८८ ॥ एकसप्ततिरेवाष्टौ, कलाश्च विकला दश । भूमौ प्रतरग-
णितं, निर्दिष्टं हिमवद्भिरेः ॥ ८९ ॥ कोटीनां द्वे शते कोट्यश्चतुर्विंशत्यंशं लक्षकाः । पट्पञ्चाशत्सहस्राणि सप्तनवतिश्च
सहस्रकाः ॥ ९० ॥ एकं शतं चतुश्चत्वारिंशं कलाश्च षोडश । विकला द्वादशेत्युक्तं, शैलेऽस्मिन् सर्वतोघ-
नम् ॥ ९१ ॥ वेदिकाचनखण्डाभ्यां, रम्योऽयं पार्श्वयोर्ग्रयोः । वेदिकाचनखण्डानां, सर्वं मानादि पूर्ववत्
॥ ९२ ॥ अत्रैकादश कूटानि, विभ्रति प्रकटप्रभाम् । सिद्धायतनमुख्यानि, प्राच्या आरभ्य पूर्ववत् ॥ ९३ ॥
स्यात्सिद्धायतनं १ क्षुद्रहिमवन्नामकं २ परम् । तृतीयं भरताभिरुच्य ३ मिलाकूटं ४ ततः परम् ॥ ९४ ॥ गङ्गा-
वर्तनकूटं ५ च, श्रीदेवीकूटं ६ मिलयि । रोहितांशासुरीकूटं ७, सिंधवावर्तनसंज्ञकम् ८ ॥ ९५ ॥ सुरादेवीकूट-
मिति ९, परं हैमवताभिधम् १० । एकादशं वैश्रमणं ११, कूटानि हिमवद्भिरेः ॥ ९६ ॥ सर्वाण्यमूनि
राजानि, मूले च व्यासदैर्घ्यतः । योजनानां पञ्चशती, तावदेवोच्छ्रितानि च ॥ ९७ ॥ मध्ये च त्रिंशतीं पञ्च-

ससत्याह्यां शिरस्यथ । ततानि द्वे शते साद्धं, गोपुच्छसंस्थितान्यतः ॥ ९८ ॥ शताः पञ्चदशैकाशीत्यधिकाः
किञ्चिनाधिकाः । एकादश किञ्चिद्वूनपडशीतियुताः शताः ॥ ९९ ॥ शताः ससैकनवतिसंयुताः किञ्चिद्वूनकाः ।
परिक्षेपाः क्रमादेषु, मूले मध्ये च मूर्द्धनि ॥ २०० ॥ सिद्धायतनकूटस्योपरि सिद्धालयो महान् । पञ्चाशद्योज-
नान्यायामतः स परिकीर्तितः ॥ १ ॥ विष्कम्भतो योजनानि, प्रज्ञप्तः पञ्चविंशतिः । पद्द्विंशद्योजनान्यु-
चन्निद्वारो भास्वरप्रभः ॥ २ ॥ विना प्रतीचीं त्रिदिशं, द्वारमैकैकमुच्छ्रितम् । योजनान्यष्ट चत्वारि, स्याद्वि-
स्तारप्रवेशयोः ॥ ३ ॥ सिद्धायतनमध्येऽथ, विभाति मणिपीठिका । योजनान्यष्ट विस्तीर्णायता चत्वारि
मेदुरा ॥ ४ ॥ उपर्यंतस्या अथैको, देवच्छन्दक आहितः । उच्चैस्त्वेन साधिकानि, योजनान्यष्ट स श्रुतः
॥ ५ ॥ स्थापना । विष्कम्भायामतोऽप्येप, योजनान्यष्ट तत्र च । अष्टोत्तरशतं सिद्धप्रतिमास्तास्तु पूर्ववत्
॥ ६ ॥ दशानां शेषकूटानामुपर्यैक आलयः । द्वापष्टिं योजनान्यर्द्धाधिकान्यायतविस्तृतः ॥ ७ ॥ एकात्रिंश-
द्योजनानि, सक्तोशानि समुन्नतः । तत्तत्कूटसमाह्वानस्वामिना समधिष्ठितः ॥ ८ ॥ कूटे द्वितीये तृतीये,
दशमे रुद्रसंमिते । चतुर्थेषु सुरा ईशा, देव्यः शेषेषु पद्सु च ॥ ९ ॥ तत्रापि—इलादेवी १ सुरादेवी २, देहमे
दिवकुमारिके । तिस्रश्च नवधिष्ठाण्यः, श्रीश्चेति प्रथिता इमाः ॥ १० ॥ देवा देव्यश्च सर्वेऽमी, एकपत्योपमा-
युपः । महर्द्धिका विजयवत्तथैषां राजधान्यपि ॥ ११ ॥ एता देव्यश्च भवनपतिजातिगता मताः । व्यन्तरीणा-

दक्षिणोत्तरपूर्वतः ॥ २३ ॥ पञ्चचापशतोलुङ्गं, तद्वर्द्धव्यासमेककम् । द्वारं तत्राय भवनमध्येऽस्ति मणिपीठिका
॥ २४ ॥ सापि पञ्चशतधनुर्व्यासायामार्द्धमेवुरा । उपर्यस्याः शयनीयं, श्रीदेवीयोग्यमुत्तमम् ॥ २५ ॥ पद्भजातीयैः
परिक्षेपैर्वैष्टितं मूलपङ्कजम् । क्रमाद्वर्द्धमानाब्जाः, परिक्षेपाः समेऽप्यमी ॥ २६ ॥ अष्टोत्तरं शतं पद्माः, प्रथमे परिधौ
स्थिताः । मूलपद्माद्वर्द्धमानाः, श्रीदेवीमूपणैर्भृताः ॥ २७ ॥ वायूत्तरेशानदिक्षु, सामानिकसुधाभुजाम् । चतुः-
सहस्री पद्मानां, तावतां परिकीर्तिताः ॥ २८ ॥ महत्तराणां देवीनां, प्राक् चत्वार्यम्बुजानि च । सहस्राण्यष्ट
वाग्नेय्यामभ्यन्तरसभाजुषाम् ॥ २९ ॥ सहस्राणि दशाब्जानामपाच्यां मध्यपर्यदाम् । द्वादशाब्जसहस्राणि, नैर्ऋत्यां
पाल्यपर्यदाम् ॥ ३० ॥ सेनापतीनां सप्तानां, प्रत्यक् सप्तान्बुजानि च । द्वितीयोऽयं परिक्षेपो, मूलपद्मस्य वर्णितः ॥ ३१ ॥
आत्मरक्षिसहस्राणां, षोडशानां चतुर्विंशम् । चतुःसहस्री प्रत्येकं, परिवेषे तृतीयके ॥ ३२ ॥ त्रयः परे परिक्षेपा,
अभियोगिपयोरुहाम् । द्वात्रिंशत्प्रथमे लक्षा, अभ्यन्तराभियोगिनाम् ॥ ३३ ॥ चत्वारिंशत्पद्मलक्षा, मध्ये मध्या-
भियोगिनाम् । लक्षणासष्टचत्वारिंशद्दालो बालसेचिनाम् ॥ ३४ ॥ कोट्येका विंशतिलक्षाः, पद्मानां सर्वसं-
ख्याया । सहस्राणि च पञ्चाशच्छतं विंशतिसंयुतम् ॥ ३५ ॥ अत्र पट्ट परिक्षेपा इति पद्भजातीयाः परिक्षेपा
इति वाच्यं, तथाहि—आद्या मूलपद्माद्वर्द्धमाना जातिः, द्वितीया तद्यतुर्थभागमाना जातिः, यावत्पट्टी चतुःप-
ष्टितमभागमाना जातिरिति । अन्यथा तु योजनात्मना सहस्रत्रयात्मके घनुरात्मना चत्वारिंशद्दक्षधाधिक-
द्विकोटिप्रमिते इव परमपरिधौ पट्टपरिक्षेपपद्मानां पट्टिकोटिधनुःक्षेत्रमातन्व्यानामेकया पङ्क्याऽवकाशो न

संभवति । ततश्च तत्तत्परिधिद्वेषपरिक्षेपप्रसंख्याविस्तारान् परिभाष्य यत्र यावत्पयः पङ्क्तयः संभवन्ति तत्र
 तावतीभिः पङ्क्तिभिरेक एव परिक्षेपो ज्ञेयः, पद्मानामेकजातीयत्वात्, एवं च पञ्चलक्षयोजनात्मके हृदक्षेत्र-
 फले तानि सर्वाण्यपि पद्मानि सुलेन मान्त्येव, पद्मरुद्धक्षेत्रस्य सर्वसंकलनया विंशतिः सहस्राणि पञ्चाधि-
 कानि योजनानां षोडशभागीकृतस्यैकयोजनस्य त्रयोदश भागा इत्येतावत् एव संभवात्, इत्यधिकं तु ७०
 श्रीशान्तिचन्द्रगणिकृतजम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धिचिंतोऽवसेयं, ततः पद्महृदाद्गङ्गा, प्राच्यतोरणनिर्गता । योजनानां
 पञ्चशतीं, गिरो पूर्वेण गच्छति ॥ ३६ ॥ गङ्गावर्त्तनकूटस्याधस्तादाष्टस्य सा ततः । दक्षिणाभिमुखीमूल्वा,
 प्रवृत्ता पर्वतोपरि ॥ ३७ ॥ त्रयोविंशां पञ्चशतीं, योजनानां कलात्रयम् । सार्द्धं गत्वा दक्षिणस्यां, पतेञ्जि-
 ह्विकया नगात् ॥ ३८ ॥ सा च प्रणालिकारूपा, भाल्यर्द्धकोशमेदुरा । द्विक्रोशदीर्घां सक्रोशपङ्कयोजनप्रवि-
 स्तृता ॥ ३९ ॥ वाञ्छिकी व्यात्तमकरवक्त्राकारा तथाऽथ सा । सातिरेकं योजनानां, शतमेकं पतत्यधः ॥ ४० ॥
 योजनानि दशोद्विद्धे, षष्टिं च विस्तृतायते । कुण्डे गङ्गाप्रपाताख्ये, चारुमुक्तावलीसमा ॥ ४१ ॥ युग्मं ॥ तथाहुः
 क्षमाश्रमणपादाः—“आयामो विक्रवंभो सट्टिं कुंडस्स जोअणा हुंति । नउअसयं किंचूणं परिही दसजोअ-
 णोगाहो ॥ ४२ ॥” इति बृहत्क्षेत्रसमासे, उमास्वातिकृतजम्बूद्वीपसमासे करणविभाचनायां च—मूले पद्मासं-
 जोअणवित्थारो उवरि सट्टिं इति विशेषोऽस्ति, इत्थं च कुण्डस्य यथार्थनामोपपत्तिरपि भवति, एवमभ्ये-
 त्वपि यथायोगं ज्ञेयमिति । तच्च कुण्डं वेदिकया, वनखण्डेन वेष्टितम् । पूर्वापरादक्षिणासु, सोपानश्रेणि-

३३ ॥ सोपानश्रेणयः सर्वा, वज्रस्तम्भाः सतोरणाः । रत्नालम्बनवाहाढ्या, रैरूप्य-
 ४४ ॥ गङ्गाद्वीपश्च भाल्यसिन्धु, द्वौ क्रोशाबुच्छित्तौ जलात् । अष्टौ च योजनान्येष, विष्कम्भा-
 ५ ॥ गङ्गाद्वीपोपरि गङ्गाभवनं पीठिकादियुक् । स्वरूपतो मानतश्च, श्रीदेवीभवनोपमम् ॥ ४६ ॥
 न, गङ्गाप्रपातकुण्डतः । निर्गल्य वैताह्योपान्ते, नदीसप्तसहस्रयुक् ॥ ४७ ॥ खण्डप्रपाताप्रा-
 र्ताह्यभूधरम् । दक्षिणाल्यसप्तनदीसहस्रपरिवारिता ॥ ४८ ॥ एवं चतुर्दशनदीसहस्रापूरिताऽ-
 द्रतीं भित्त्वा, गङ्गा विशति वारिधिम् ॥ ४९ ॥ त्रिभिविशेषकम् ॥ सक्तोशानि योजनानि,
 रे । व्यासः क्रोशाद्धसुद्वेधः, कुण्डप्रपातावधिः स च ॥ ५० ॥ तथोक्तं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रे—“ गंगा-
 प्रकोसाहं जोअणाहं विक्रवंभेणं पणत्ता, अद्धकोसं उद्वेहेणं ” समवायाङ्के तु—“ गंगासिधूओ
 सातिरेगाहं चउवीसं कोसाहं चित्थरेणं पणत्ता” इत्युक्तमिति ज्ञेयं । कुण्डोद्गमादनु व्यासो,
 ति । पार्श्वद्वये समुदितो, धनूपि दश वर्द्धते ॥ ५१ ॥ एवं च-वारिधेः संगमे साद्धा, द्वापट्टियो-
 लाषशन्नो यद्वासो, नदीनामब्धिः संगमे ॥ ५२ ॥ व्यासात्पश्चात्तमोऽंशः, सर्वलोद्वेध ईरितः ।
 मूले, प्रान्ते सक्तोशयोजनम् ॥ ५३ ॥ वेदिकावनखण्डौ च, प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः । महानदीनां
 प्रजगत्रयैः ॥ ५४ ॥ तथोक्तं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रे गङ्गावर्णने—“ उभओ पासि दोहिं पउमवर-

ऽभागल्येकत्र विवक्षणात्, यद्वा कुण्डनिर्गमावसरे कदाचिदधिको व्यासः ।

स्वायत्तिपितृती । द्वीपस्यायामधिष्ठाकम्भौ, योजनानीह षोडश ॥ ७९ ॥ अस्याः प्रपातकुण्डस्योद्वेधो द्वीपस्य
षोडशः । भवनस्य स्वरूपं च, श्रेयं गङ्गासमं दुर्गैः ॥ ८० ॥

गिरेर्हिमपतोऽथास्य, प्राचीनपश्चिमान्तयोः । लवणोदजलस्पर्शादारभ्य किल निर्गता ॥ ८१ ॥ दाढकैका
यिविशालु, गजदन्तसमाकृतिः । ऐशान्यामथ चाग्नेय्यां, नैऋत्यां वायुकोणके ॥ ८२ ॥ युग्मं ॥ ऐशान्यां तत्र
जगतीपर्यन्ताष्टवणोवधौ । दाढायां योजनशतत्रयस्य समतिक्रमे ॥ ८३ ॥ द्वीप एकोरुकाख्योऽस्ति, योज-
नानां शतत्रयम् । विष्कम्भायामतः पद्मवेदिकावनमण्डितः ॥ ८४ ॥ किञ्चिद्दूनेकोनपञ्चाशता समधिका किल ।
योजनानां नवशती, परिक्षेपोऽस्य कीर्त्तितः ॥ ८५ ॥ अस्य जम्बूद्वीपदिशि, जलोपरि समुच्छ्रयः । सार्द्धं द्वयं
योजनानां, भागाश्चोपरि विंशतिः ॥ ८६ ॥ पश्चनवतिभक्तस्य, योजनस्य तथोच्छ्रयः । लवणाम्भोधिदिश्यन्ते,
क्रोशगुमुदीरितः ॥ ८७ ॥ तत्रैव दाढायां तस्माद्, द्वीपाचतुःशतोत्तरः । हयकर्णाभिधो द्वीपश्चतुःशताय-
तस्ततः ॥ ८८ ॥ शतानि द्वादश न्यूनपञ्चपष्ठियुतानि च । परिक्षेपोऽस्याब्धिदिशि, द्वौ क्रोशाबुच्छ्रयो जलात्
॥ ८९ ॥ योजनानां द्वयं सार्द्धमशीत्यांशैः समन्वितम् । अस्य जम्बूद्वीपदिशि, ह्यातः खलु समुच्छ्रयः ॥ ९० ॥
अत्राग
गं त्रिभिः शतैः । षोडशाढ्यैः संकलिते, परिक्षेपोऽग्रिमो भवेत् ॥ ९१ ॥
सुच्छ्रयः । स पाश्चनयतेयांशसत्या संयुतोऽग्रिमे ॥ ९२ ॥ जम्बू-
र्णमृमिरूपमुक्तं, योजनानां चतुःशती ॥ ९३ ॥ तत्रैव दाढायां

तटयोस्तापोः । कल्पान्तेऽग्रादिवीजानां, स्थानानीति द्विसप्ततिः ॥ ६५ ॥ पश्चस्वेवं भरतेषु, पञ्चस्वैरचतेषु च ।
थिलानि भायनीयानि, द्विसप्ततिर्द्विसप्ततिः ॥ ६६ ॥

उत्तराहतोरणेन, तस्मात्पद्महृदादथ । निर्गता रोहितांशाख्योत्तराशाभिमुखी नदी ॥ ६७ ॥ द्वे योजनशते
युक्ते, पद्मसप्तत्या कलाश्च पद्म । पर्वतोपर्यतिफ्रम्य, चञ्चलजिह्विकया नगात् ॥ ६८ ॥ रोहितांशाप्रपाताख्ये, कुण्डे
निपत्य हारयत् । उर्वीच्यतोरणेनास्माच्चिर्गतोत्तरसंमुखी ॥ ६९ ॥ मार्गे चतुर्दशनदीसहस्रपरिवारिता ।
तत्रत्यट्टचर्यिताढ्यं, मुक्त्या क्रोशद्वयान्तरे ॥ ७० ॥ स्थानात्ततः परादृश्य, प्रस्थिता पश्चिमामुखी । पुनश्चतुर्द-
शानदीसहस्रसेयिताऽभितः ॥ ७१ ॥ अष्टाविंशत्या सहस्रेर्नदीभिरेवमन्विता । त्रेधा विदधती हैमवतस्याद्धं च
पश्चिमम् ॥ ७२ ॥ अथो विभिन्न जगती, याति पश्चिमवारिधिम् । गङ्गासिन्धयोः सपत्नीय, त्रिगुणाद्धिः पति-
प्रिया ॥ ७३ ॥ सप्तभिः कुलकं ॥ कुण्डाद्विनिर्गमं यावदारभ्य हृदनिर्गमात् । सार्द्धानियोजनान्यस्या, विष्कम्भो
यादशोदितः ॥ ७४ ॥ गन्धूतमेकमुद्बेधस्ततः कुण्डोद्गमादनु । प्रतियोजनमेकैकपार्श्वे व्यासो विवर्द्धते ॥ ७५ ॥
क्रोदण्डानि दश दशोभयतस्तानि विंशतिः । लघः पञ्चाशत्तमश्च, व्यासस्योद्बेध आदितः ॥ ७६ ॥ योज-
नानां शतं चैवं, सपावमब्धिसंगमे । व्यासोऽस्याः क्रोशदशकमुद्बेधश्च प्रजायते ॥ ७७ ॥ व्यासायामौ जिहि-
कायाः, सार्द्धां द्वादशयोजनी । पादुल्यमस्या निर्दिष्टमेकक्रोशमितं जिनैः ॥ ७८ ॥ सविंशं योजनशतं, कुण्ड-

स्यायतिविस्तृती । द्वीपस्यायामविल्कम्भौ, योजनानीह पोडश ॥ ७९ ॥ अस्याः प्रपातकुण्डस्योद्वेधो द्वीपस्य चोच्छ्रयः । भवनस्य स्वरूपं च, हेयं गङ्गासमं बुधैः ॥ ८० ॥

गिरिहिंसवतोऽथास्य, प्राचीनपञ्चिमान्तयोः । लवणोदजलस्पर्शादारभ्य किल निर्गता ॥ ८१ ॥ दाढिकैका विदिशासु, गजदन्तसमाकृतिः । ऐशान्यामथ चाग्नेय्यां, नैऋत्यां वायुकोणके ॥ ८२ ॥ युग्मं ॥ ऐशान्यां तत्र जगतीपर्यन्ताह्रवणोदधौ । दाढायां योजनशतत्रयस्य समतिक्रमे ॥ ८३ ॥ द्वीप एकोरुकाख्योऽस्ति, योजनानां शतत्रयम् । विल्कम्भायामतः पद्मवेदिकावनमण्डितः ॥ ८४ ॥ किञ्चिद्वनैकोनपञ्चाशता समधिका किल योजनानां नवशती, परिक्षेपोऽस्य कीर्त्तितः ॥ ८५ ॥ अस्य जम्बूद्वीपदिशि, जलोपरि समुच्छ्रयः । साह्रं द्वयं योजनानां, भग्नाश्चोपरि विंशतिः ॥ ८६ ॥ पञ्चनवतिभक्तस्य, योजनस्य तथोच्छ्रयः । लवणाम्भोधिदिश्यन्ते, योजनानां, भग्नाश्चोपरि विंशतिः ॥ ८७ ॥ तत्रैव दाढायां तस्माद्, द्वीपाचतुःशतोत्तरः । हयकर्णाभिधो द्वीपश्चतुःशताय-
 तस्ततः ॥ ८८ ॥ शतानि द्वादश न्यूनपञ्चपष्टियुतानि च । परिक्षेपोऽस्याब्धिदिशि, द्वौ क्रोशाबुच्छ्रयो जलात् ॥ ८९ ॥ योजनानां द्वयं साह्रमशीत्यांशैः समन्वितम् । अस्य जम्बूद्वीपदिशि, ख्यातः खलु समुच्छ्रयः ॥ ९० ॥ अत्रायमाघ्रायः—पूर्वद्वीपपरिक्षेपे, योजनानां त्रिभिः शतैः । पोडशाढ्यैः संकलिते, परिक्षपोऽग्निमो भवेत् ॥ ९१ ॥ तथा—जम्बूद्वीपदिशि जलात्प्राग्द्वीपे यः समुच्छ्रयः । स पाञ्चनवतेयांशसप्तत्या संयुतोऽग्निमे ॥ ९२ ॥ जम्बू-
 द्वीपजगत्प्राग्, द्वीपस्यास्य मिथोऽन्तरम् । कर्णभूमिरूपमुक्तं, योजनानां चतुःशती ॥ ९३ ॥ तत्रैव दाढायां

तस्माद्, द्वीपात्पञ्चशतान्तरः । आदर्शमुखसंज्ञोऽस्ति, द्वीपः पञ्चशतायतः ॥ ९४ ॥ तावदेव च विस्तीर्णो,
जगत्यास्तावदन्तरः । सैकाशीतिः पञ्चदशशती परिरयोऽस्य च ॥ ९५ ॥ जम्बूद्वीपदिशि भवेज्जलादस्य समु-
च्छ्रयः । साध्वी त्रियोजनी भागाः, पञ्चपट्टिः पुरोदिताः ॥ ९६ ॥ द्वौ क्रोशौ लवणदिशि, जलादस्य समुच्छ्रयः ।
दाढायां पुनरत्रैवातीत्य योजनपद्दशतीम् ॥ ९७ ॥ पद्दुयोजनशतायामविष्कम्भोऽश्वमुखाम्बिधः । द्वीपो भाति
शतैः पङ्क्तिर्जगत्या दूरतः स्थितः ॥ ९८ ॥ योजनत्रितयोनानि, शतान्येकोनविंशतिः । द्वीपस्यास्य परिक्षेपः,
प्रोक्तः शास्त्रपरीक्षकैः ॥ ९९ ॥ साध्वीं चतुर्योजनीं सचत्वारिंशल्लवाधिकाम् । द्वीपदिशुद्भ्रतोऽश्वोऽब्धि-
दिशि तु क्रोशायामलम् ॥ ३०० ॥ सप्तभिर्योजनशतैरस्ति द्वीपस्ततः परम् । अश्वकर्णाभिधः सप्त, शतान्या-
यतविस्तृतः ॥ १ ॥ जगत्यास्तावता दूरे, जम्बूद्वीपदिशि स्फुटः । योजनान्यर्द्धपष्टानि, भागान् पञ्चदशो-
च्छ्रितः ॥ २ ॥ द्वौ क्रोशौ परितो व्यक्तः, परिक्षेपस्थाऽस्य च । द्वे सहस्रे द्वे शते च, योजनानि त्रयोदश
॥ ३ ॥ अतीत्य योजनशतान्यष्टौ द्वीपात्ततः परम् । द्वीप उल्कामुखोऽस्त्यष्टौ, शतान्यायतविस्तृतः ॥ ४ ॥
जगत्या दूरतोऽष्टाभिर्योजनानां शतैः स्थितः । अम्भोनिधेर्दिशि जलादुच्छ्रितः क्रोशयोर्द्वयम् ॥ ५ ॥ अर्द्धप-
ष्टयोजनानि, पञ्चाशीतिं तथाधिकान् । भागान् पाञ्चनवतेयान्, जम्बूद्वीपदिशि स्फुटः ॥ ६ ॥ एकोनत्रिं-
शदाढ्यानि, शतानि पञ्चविंशतिः । योजनानि परिक्षेपो, द्वीपस्यास्य निरूपितः ॥ ७ ॥ योजनानां नव शता-
न्यतिक्रम्य ततः परम् । शतानि नव विस्तीर्णायतोऽस्ति घनदन्तकः ॥ ८ ॥ नवयोजनशत्याऽसौ, जगत्याः

वमेते मृत्वा समाधिना ॥ २४ ॥ एवं वक्ष्यमाणहैमवतादियुग्मिनोऽपि हि । पण्मासशेषे सुवतेऽपत्यान्यायुपि
नान्यथा ॥ २५ ॥ तथोक्तं प्रथमारकस्वरूपाधिकारे जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तौ, अन्तरद्वीपाधिकारे जीवाभिगमे च—
“छम्मासावसेसाडया जुगलं पसवंती”ति ॥ इति हिमवान् पर्वतः ॥ स्थापना ।

क्षेत्रं विभाति हिमवन्महाहिमवदन्तरे । अविभक्तं द्रव्यमिव, द्वाभ्यां ताभ्यां सुरक्षितम् ॥ २६ ॥ द्वाभ्यां
पूर्वापरान्ताभ्यां, संस्पृष्टलवणार्णवम् । द्वारि हैमवताभिर्यं, वर्षं पर्यङ्कसंस्थितम् ॥ २७ ॥ ददाति हेम युग्मि-
भ्य, आसनादितया ततः । यद्वा देवो हैमवतः, स्वामी हैमवतं ततः ॥ २८ ॥ द्वे सहस्रे योजनानां, शतं
पञ्चोत्तरं तथा । कलाः पञ्चैव विष्कम्भः, क्षेत्रस्यास्य निरूपितः ॥ २९ ॥ तथा शतानि पद्मत्रिंशच्चतुरशीतिरेव
च । योजनानि चतस्रश्च, कलाः शर इह स्मृतः ॥ ३० ॥ सप्तत्रिंशत्सहस्राणि, योजनानां शतानि पद्म । चतुः-
ससतिरस्य ज्या, न्यूनाः कलाश्च षोडश ॥ ३१ ॥ अष्टात्रिंशत्सहस्राणि, तथा सप्त शतानि च । चत्वारिंशानि
कोदण्डपृष्ठमस्य कला दश ॥ ३२ ॥ सहस्राः पद्म सप्तशती, पञ्चपञ्चाशदन्विता । तिस्रः कलाश्च बाहाऽत्र,
प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ३३ ॥ अत्र क्षेत्रफलं कोट्यः, पद्म लक्षाणि द्विसप्ततिः । त्रिपञ्चाशत्सहस्राणि, योज-
नानां शतं तथा ॥ ३४ ॥ पञ्चचत्वारिंशदाढ्यं, कलाः पञ्च तथोपरि । अष्टौ च विकलाः प्रोक्तं, खण्डैर्योजनसं-
मितैः ॥ ३५ ॥ सर्वरत्नमयो वृत्तवैतालो धरणीधरः । मध्यभागे विभालत्र, पत्यवत्सर्वतः समः ॥ ३६ ॥ जम्बू-

द्वीपसंग्रहणीवृत्तौ तु पञ्चवर्णरत्नमयः ॥ नाम्ना च शब्दापातीति, सहस्रयोजनोन्नतः । शतान्यर्द्धतृतीयानि,
 स निमग्नो सुवोऽन्तरे ॥ ३७ ॥ सहस्रयोजनायामचिक्कम्भः परिवेपतः । त्रयः सहस्रा द्वापष्ट्या, योजनानां
 शतं युतम् ॥ ३८ ॥ अभितोऽयं गिरिः पद्मवेदिकावनमण्डितः । प्रासादो भात्युपर्यस्य, स्वरूपं तस्य पूर्ववत्
 ॥ ३९ ॥ स्वातिनामा सुरस्तस्य, स्वाम्येकपत्न्यजीवितः । राजधान्यादिकं त्वस्य, सर्वं विजयदेववत् ॥ ४० ॥
 अयं क्षेत्रसमासाभिप्रायः, यत्तु जम्बूद्वीपप्रज्ञस्यामत्र शब्दापातिनामा देव उक्तस्तन्नामान्तरं वा मतान्तरं
 वेति सर्वविद्वेयं ॥ द्विधा विभक्तं गिरिणाऽनेन हेमवतं किल । पूर्वहेमवतं चैवापरहेमवतं तथा ॥ ४१ ॥ पुनरेकैक-
 मर्द्धं तत्, सरिन्ध्यां चिहितं द्विधा । रोहितांशारोहिताभ्यां, स्तुपाभ्यामिव मन्दिरम् ॥ ४२ ॥ दक्षिणाद्धं चोत्त-
 राद्धमिति जातं चतुर्विधम् । पद्मपञ्चाशत्सहस्राणि, द्युत्तराण्यत्र निम्नगाः ॥ ४३ ॥ क्षेत्रानुभावतस्तत्र, भूः
 शर्करादिजिल्वरी । चक्रिमोज्यजिदाखादफलपुष्पाः सुरद्रुमाः ॥ ४४ ॥ येऽपि यूका मत्कुणाद्या, लोकसंताप-
 कारिणः । यक्षभृतामयाद्युत्था, दोषास्तत्र न सन्ति ते ॥ ४५ ॥ भवन्त्यहिसका व्याघ्रसिंहाद्याः स्वर्गगामिनः ।
 उद्गतांन्यपि धान्यानि, नराणां नोपभुक्तये ॥ ४६ ॥ मनुजास्तत्र गन्धर्वोत्तुङ्गाः पत्योपमायुषः । उत्कर्षतो
 जघन्याच्च, देशोनपत्न्यजीविनः ॥ ४७ ॥ चतुःपष्टिपृष्ठकरण्डकाः सुन्दरभूधनाः । दिनान्यशीतिमेकोनां,
 १ न हि वर्णान् पृथक् विरह्यान्यो वर्णः, अन्येषां तत्संयोगजत्वात्, सर्वजातीयरत्नमयः पञ्चवर्णरत्नमयश्चेत्यनयोर्न कापि भिदा ।
 २ साईइति नाम प्राकृते, तस्यार्थत्वाद् शाब्धीतिसंस्कारे नेयमत्यन्तविरुद्धता ।

विहितापत्यपालनाः ॥ ४८ ॥ सत्यपि स्वर्णरत्नादौ, ममत्वावेशवर्जिताः । सतामपि गजादीनामग्रहात्पादचारिणः ॥ ४९ ॥ विचक्षणाश्चारुवेपाः, प्रेथप्रपकतोच्चिताः । चतुर्थान्ते चामलकफलप्रमितभोजिनः ॥ ५० ॥ आद्यसंहननाः पृथ्वीखट्टुपुष्पफलाशिनः । प्रकृत्या प्रतनुद्वेपरागाः खलौक्यायिनः ॥ ५१ ॥ बद्धश्लेह इवैतस्मिन्, कालः सुपमदुष्पमा । सार्वदीनस्तत्स्वरूपं, दिष्टलोकैः प्रथक्ष्यते ॥ ५२ ॥ इति हैमवतक्षेत्रं ॥ स्थापना ॥ अस्योत्तरान्ते च महाहिमवान्नाम पर्वतः । सर्वरत्नमयो भाति, द्वियोजनशतोन्नतः ॥ ५३ ॥ अयं जम्बूद्वीपप्रज्ञस्यभिप्रायः, बृहत्क्षेत्रविचारादौ तु अस्य पीतस्वर्णमयत्वमुक्तमिति मतान्तरमवसेयं, अनेनैव च मतांतराभिप्रायेण जम्बूद्वीपपट्टादौ अथ पीतवर्णत्वं दृश्यते इति । पञ्चाशतं योजनानि, स निमग्नो धरान्तरे । पूर्वापराम्भोनिधिसृष्टक, प्रमिमासुरिवान्तरम् ॥ ५४ ॥ योजनानां सहस्राणि, चत्वार्यस्य शतद्वयम् । दशोत्तरं दश कला, विष्कम्भोऽथ शरं श्रुवे ॥ ५५ ॥ योजनानां सहस्राणि, सप्तैवाष्टौ शतानि च । चतुर्नवत्युपेतानि, चतुर्दश तथा कलाः ॥ ५६ ॥ त्रिपञ्चाशत्सहस्राणि, शतानि नव चोपरि । एकत्रिंशद्योजनानि, ज्याऽस्य सार्द्धाश्च पद् कलाः ॥ ५७ ॥ सहस्राः सप्तपञ्चाशत्त्रिनवत्यधिकौ (के) शतौ (ते) । महाहिमवति प्रोक्तं, धनुः पृष्ठं कला दश ॥ ५८ ॥ सहस्राणि नव शतद्वयं पद्सप्ततिस्तथा । सार्द्धा नव कलाः प्रोक्ता, बाह्यस्यैकैकपार्श्वतः ॥ ५९ ॥ एकोनविंशतिः कोट्यो, योजनानां समन्विताः । अष्टपञ्चाशता लक्षैरष्टपट्या सहस्रकैः ॥ ६० ॥ शतं च पडशीताढ्यं, कला दश तथाधिकाः । विकलाः पञ्च शैलेऽस्मिन्, गणितं प्रतरात्मकम् ॥ ६१ ॥ शता-

न्येकोनचत्वारिंशत्कोटीनां तथा पराः । कोट्यः सप्तदश लक्षाः, पट्टत्रिंशदथः चोपरि ॥ ६२ ॥ सर्वात्रिंशत्स-
 हस्राणि, त्रिंशती.सहिताऽष्टभिः । विकला द्वादशेत्युक्तं, महाहिमवतो घनम् ॥ ६३ ॥ कूटान्यष्टौ पर्वतेऽस्मिन्,
 सिद्धायतनमादिमम् १ । महाहिमवदाहानं २, तथा हेमवताभिधम् ३ ॥ ६४ ॥ रोहिताख्यं ४ च हीकूटं ५,
 हरिकान्ताभिधं ६ तथा । हरिवर्षं ७ च वैडूर्यं ८, कूटानि हिमवद्भिः (कूटान्यस्य महागिरिः) ॥ ६५ ॥ पूर्वाप-
 रायतश्रेण्या, स्थितिर्मानं च पूर्ववत् । प्राग्वत्सिद्धायतने च, प्रासादः शश्वतोऽर्हताम् ॥ ६६ ॥ शेषेषु देवदे-
 चीनां, प्रासादास्तेऽपि पूर्ववत् । स्वरूपं राजधान्यश्च, प्राग्वत्तत्त्वामिनामपि ॥ ६७ ॥ महापद्मद्वादश्यास्योपरि
 मध्ये विराजते । द्वे सहस्रे योजनानामायामेनोदितः स च ॥ ६८ ॥ एकं सहस्रं विस्तीर्णं, उद्विच्छो दशयोज-
 नीम् । तस्य मध्ये पद्ममेकं, पट्टपरिक्षेपशोभितम् ॥ ६९ ॥ पद्महृदाब्जतुल्यानि, पद्मान्येतानि सहस्रया । विष्क-
 म्भायामबाहल्यैर्द्विगुणानि ततः पुनः ॥ ७० ॥ तत्समानोद्विद्धतया, हृदस्यास्य कजान्यपि । तावदेवोच्छि-
 तानि स्युरेवमग्नेऽपि भाव्यताम् ॥ ७१ ॥ मूलपद्मे च भवनं, श्रीदेवीभवनोपमम् । हीदेवी च वसत्यसिद्धेक-
 पत्योपमस्थितिः ॥ ७२ ॥ द्वाक्षिणात्यतोरणेन, महापद्महृदात्ततः । निर्गता रोहिता नाम्नी, दक्षिणाभिमुखी
 नदी ॥ ७३ ॥ सहस्रं योजनानां पट्टशतीं पञ्चसमन्विताम् । कलाः पञ्च दक्षिणस्यां, सा गत्वा पर्वतोपरि ॥ ७४ ॥
 चञ्जिह्विकया शैलात्प्रवाहेण पतत्यधः । सद्रोहिताप्रपाताख्ये, कुण्डे रज्जुरिवावटे ॥ ७५ ॥ अत्रायमात्रायः-
 व्यासं हृदस्य संशोध्य, गिरिव्यासेऽर्द्धिते च यत् । तावन्नदीनां क्रमणं, गिरौ स्यादक्षिणोत्तरम् ॥ ७६ ॥

दाक्षिणात्यंतोरणेन, तस्मान्निर्गल्य कुण्डतः । प्राच्यं हेमवतस्यार्द्धं, द्वेषा विदधती किल ॥ ७७ ॥ क्रोशद्वयेना-
संप्राप्ता, शब्दापातिमहीधरम् । आलीव रोहितांशया, रुष्टाऽगात्पूर्वसंमुखी ॥ ७८ ॥ अष्टाविंशत्या सहस्रै-
र्नदीभिः परिवारिता । अधो विभिद्य जगती, पूर्वोन्धि याति रोहिता ॥ ७९ ॥ प्रवाहजिहिकाकुण्डद्वीपादिषु
भवेदिह । विष्कम्भद्वयद्विधादि, रोहितांशासमं समम् ॥ ८० ॥ उत्तराहतोरणेन, महापद्मद्वद्रात्ततः । हरि-
कान्तेति तटिनी, निर्गतोत्तरसंमुखी ॥ ८१ ॥ पूर्वोक्तमानमुल्लङ्घ्य, गिरिं सोत्तरसंमुखम् । हरिकान्ताप्रपा-
ताख्ये, कुण्डे पतति जिहया ॥ ८२ ॥ उत्तराहतोरणेन, तस्मान्निर्गल्य कुण्डतः । अष्टाविंशत्या सहस्रैर्नदीभिः पथि
संगता ॥ ८३ ॥ स्थापना । गन्धापातिनमप्रासाऽन्तरितं योजनेन सा । स्मृतप्रयोजनेवेतः, प्रस्थिता पश्चिमाशुखी
॥ ८४ ॥ अष्टाविंशत्या सहस्रैर्नदीभिः पुनराश्रिता । एवं नदीनां पट्टपञ्चाशता सहस्रैर्कैर्धृता ॥ ८५ ॥ हरिवर्ष-
पश्चिन्नार्द्धं, द्वेषा विदधती किल । अधो विभिद्य जगती, पतिता पश्चिमाशुधौ ॥ ८६ ॥ योजनानि ध्रुवं पञ्च-
विंशतिर्हृदनिर्गमे । विष्कम्भोऽस्या योजनार्द्धं, चोद्वेधः कुण्डसीमया ॥ ८७ ॥ ततश्च वर्द्धते व्यासो, धनूपि
प्रति योजनम् । एकतो विंशतिश्चत्वारिंशच्चोभयतः पुनः ॥ ८८ ॥ एवं च द्वे शते सार्द्धं, योजनान्यधिद्विसंगमे ।
विष्कम्भोऽस्यास्तत्र पुनरुद्वेधः पञ्चयोजनी ॥ ८९ ॥ योजनायामवाहल्या, जिहिकाऽस्याः प्रकीर्तिता । विष्क-
म्भतः पुनः पञ्चविंशतियोजनान्यसौ ॥ ९० ॥ द्वे शते योजनानां च, चत्वारिंशत्सप्तन्धिवते । कुण्डस्यायाम-

शतं तेषां, देहे पृष्ठकरण्डकाः ॥ ६ ॥ चतुःपष्टिं च दिवसान्, विधायापत्यपालनाम् । स्वलोकमेव ते यान्ति,
कालश्च सुपमाऽन्वहम् ॥ ७ ॥ क्षेत्रानुभावः सर्वं च, बलसंहननादिकम् । अनन्तगुणपर्यायं, ज्ञेयं हैमवतादिह
॥ ८ ॥ इति हरिवर्षक्षेत्रं ॥ स्थापना ।

हरिवर्षस्योत्तरान्ते, निपधो नाम पर्वतः । स चतुर्योजनशतोच्छ्रो रक्तसुवर्णजः ॥ ९ ॥ योजनानां शतं
भूमौ, मग्नोऽन्तस्पृष्टवारिधिः । दक्षिणात्या भित्तिरिव, महाविदेहवेश्मनः ॥ १० ॥ योजनानां सहस्राणि,
पोडशाष्टौ शतानि च । द्विचत्वारिंशदाढ्यानि, विष्कम्भोऽस्य कलाद्वयम् ॥ ११ ॥ त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि, सप्त-
पञ्चाशता युतम् । शतमेकं सप्तदश, कलाश्च निपधे शरः ॥ १२ ॥ योजनानां सहस्राणि, चतुर्नवतिरेव च ।
पट्टपञ्चाशं शतमेकं, प्रत्यञ्चाऽस्य कलाद्वयम् ॥ १३ ॥ लक्षं चतुर्विंशतिश्च, सहस्राणि शतत्रयम् । पट्टचत्वारिंश-
तोपेतं, धनुःपृष्ठं कलानव ॥ १४ ॥ विंशतिश्च सहस्राणि, पञ्चपष्टियुतं शतम् । साद्धं कलाद्वयं ज्ञेयं, बाहा-
ऽस्यैकैकपार्श्वतः ॥ १५ ॥ कोटीनां शतमेकं द्विचत्वारिंशच्च कोटयः । चतुष्पञ्चाशच्च लक्षाः, पट्टपष्टिश्च सह-
स्रकाः ॥ १६ ॥ सैकोनसप्ततिः पञ्चशती तथाऽधिकाः कलाः । अष्टादशास्य प्रतरगणितं श्रुवि कीर्तितम् ॥ १७ ॥
सप्तपञ्चाशत्सहस्राः, कोटीनां कोटयः पराः । अष्टादश तथा लक्षाः, पट्टपष्टिरथ चोपरि ॥ १८ ॥ सहस्राणि योज-
नानां, सप्तविंशतिरेव च । शतानि नव सैकोनाशीतीन्यत्र भवेद् घनम् ॥ १९ ॥ सिद्धायतनकूटं १ च, द्वितीयं
निपधाभिधम् २ । हरिवर्षाभिधं कूटं ३, पूर्वविदेहसंज्ञकम् ४ ॥ २० ॥ हरिकूटं ५, धृतिकूटं ६, शीतोदाकूट ७

भिलयि । अपरविदेहदृष्टं ८, कूटं च रुचकाहयम् ९ ॥ २१ ॥ निषधे नच कूटानि, श्रेण्या स्थितानि पूर्ववत् ।
 आग्ने नैल्यं देवदेव्योऽन्वेषु कूटसमाभिधाः ॥ २२ ॥ तिगिञ्छिस्तु पौष्परजस्तत्प्रधान इह द्रवः । तिगिञ्छि-
 नामा गत्यारि, सहस्राण्यपमायतः ॥ २३ ॥ विस्तीर्णश्च द्वे सहस्रे, उद्विद्धो वशयोजनीम् । पद्मह्रदसमसहस्रैः,
 गन्त्रीः संशोभितोऽभितः ॥ २४ ॥ विष्कम्भादि तु पद्मेभ्यस्तेभ्य एषां चतुर्गुणम् । यथाऽत्र स्यान्मूलपत्रं, चतु-
 र्गोजनसंभितम् ॥ २५ ॥ भवनं मूलपद्मेऽत्र, श्रीदेवीभवनोपमम् । भीवेदी स्वामिनी तस्य, सैकपल्योपम-
 म्यितिः ॥ २६ ॥ दक्षिणालयतोरणेन, तिगिञ्छिह्रदतोऽमुतः । तटिनी हरिसलिला, निर्गता दक्षिणामुली ॥ २७ ॥
 गोजनानां सहस्राणि, ससोपरि शतानि च । चत्यारि नैकविंशानि, कलां च पर्वतोपरि ॥ २८ ॥ गत्याऽसौ
 हरिमल्लिकुण्डे पतति पर्यतात् । दक्षिणेन तोरणेन, तस्माद्निर्गल्य कुण्डतः ॥ २९ ॥ हरिवर्षपूर्वभागं, विभजन्ती
 द्विधा किल । गर्भेन योजनेनार्वाह, गन्धापातिधराधरात् ॥ ३० ॥ चलिता प्राङ्मुखीभूय, विशति प्राच्यवा-
 रितौ । पद्पद्माश्चैयलिनीसहस्रैः परियारिता ॥ ३१ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । प्रमाणं जिहिकाकुण्डद्वीपप्रवाहपृ-
 ष्ठीयम् । हरिकान्तात्ममं सर्वं, श्रेयमद्याविशेषितम् ॥ ३२ ॥ उत्तराहतोरणेन, तिगिञ्छिह्रदतस्ततः । शीतो-
 द्येति निर्धरिणी, निर्गतोत्तरसम्पुरी ॥ ३३ ॥ प्रागुक्तमानमुल्लङ्घय, क्षेत्रं क्षितिधरोपरि । शीतोवाकुण्डे पतति,
 पद्मजिह्विरुपा नगात् ॥ ३४ ॥ कुण्डाबसादौत्तराहतोरणेनोत्तरामुखी । यान्ती कुरुह्रदान् पञ्च, ललेच कुर्वती
 क्षिपा ॥ ३५ ॥ नदीसहस्रेधातुरशीला पथ्याश्रिता क्रमात् । यान्ती देयकुरुप्रान्ते, भद्रशालधनान्तरे ॥ ३६ ॥

यावद् द्वाभ्यां योजनाभ्यां, सुमेरुदूरतः स्थितः । तावत्तत्संमुखं याता, कामुकीव रसाकुला ॥ ३७ ॥ वक्ष-
स्कारगिरेर्विद्युत्प्रभस्याधो विभागतः । परावृत्ता पश्चिमातो, लज्जितेवाभिसारिका ॥ ३८ ॥ द्वेधाऽपरविदेहांश्च,
कुर्वती सरितां त्रिता । अष्टाविंशत्या सहस्रैरेकैकविजयोद्गतैः ॥ ३९ ॥ त्रिताऽम्भोधिप्रवेशे च, मूलतः सर्व-
सङ्ख्या । नदीनां पञ्चभिर्लक्षैः, सद्वात्रिंशत्सहस्रकैः ॥ ४० ॥ अधो जयन्तद्वारस्य, विभिद्य जगतीतटम् ।
प्रविष्टा पश्चिमाम्भोधौ, शीतोदाख्या महानदी ॥ ४१ ॥ नवभिः कुलकम् ॥ पञ्चाशद्योजनान्यस्या, विष्कम्भो
द्दनिर्गमे । एकं योजनमुद्वेधः, स कुण्डनिर्गमावधि ॥ ४२ ॥ व्यासेऽशीतिश्च वर्द्धन्ते, धनूपि प्रति योजनम् ।
तत्पञ्चयोजनशतव्यासेयं वाद्विसंगमे ॥ ४३ ॥ तत्रोद्वेधो योजनानि, दशैतस्याश्च जिह्विका । पञ्चाशद्विस्तृतां द्वे च,
योजने मेदुरायता ॥ ४४ ॥ चत्वारि योजनशतान्यशीतिश्च तथोपरि । कुण्डस्यायामविष्कम्भौ, दशोद्वेधश्च
कीर्त्तितः ॥ ४५ ॥ चतुःपष्टियोजनानि, द्वीपोऽस्या विस्तृतायतः । योजनार्द्धमुच्छ्रितोऽद्भ्यो, गङ्गावद्भवनादि-
कम् ॥ ४६ ॥ शीताप्येवं नीलवतो, निर्गता केसरिहदात् । शीताकुण्डे निपत्यातः, प्रस्थिता दक्षिणासुखी
॥ ४७ ॥ प्राग्वद्विदधती द्वेधा, पञ्चोत्तरकुरुहदान् । नदीसहस्रैश्चतुरशीत्योदकुलैः त्रिताः ॥ ४८ ॥ प्रासोत्तर-
कुरुप्रान्ते, भद्रशालवनं क्रमात् । असंप्राप्ता योजनाभ्यां, द्वाभ्यां मन्दरभूधरम् ॥ ४९ ॥ गिरेर्माल्यवतो-
ऽधस्तात्प्रस्थिता पूर्वसंमुखी । द्वेधा विदधती पूर्वविदेहान् पथि चात्रिता ॥ ५० ॥ अष्टाविंशत्या सहस्रैरेकै-
कविजयोद्गतैः । नदीनां पञ्चभिर्लक्षैः सद्वात्रिंशत्सहस्रकैः ॥ ५१ ॥ सर्वांग्रेणेति संयुक्ता, विभिद्य जगतीत-

टम् । द्वारस्य विजयस्याधो, विशति प्राच्यवारिधिम् ॥ ५२ ॥ पद्भिः कुलकं । अस्या वाद्धिप्रवेशान्तमारभ्य
 इदनिर्गमात् । शीतोदया समं सर्वं, ज्ञातव्यमविशेषितम् ॥ ५३ ॥ इति निषधपर्वतः, प्रसंगात् शीतास्वरूपं
 च ॥ स्थापना । हिमवता महता च कनीयसा, जलधिना निषधेन च ये त्रिधा । तदिह दक्षिणपार्श्वमिहोदितं,
 बहुविधं नियतानियतारकैः ॥ ५४ ॥ (द्वुतविलं०) विश्वाश्चर्यदकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिपद्राजश्रीतन-
 योस्तनिष्ट विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्किल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे, सर्गो निर्गलितार्थसा-
 र्धसुभगः पूर्णः सुखं पोडशः ॥ ४५५ ॥ ॥ इति श्रीलोकप्रकाशे पोडशः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ सप्तदशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

मध्ये द्वयोः पर्वतयोर्नीलवन्निपधाख्ययोः । भालायतचतुरस्रं, क्षेत्रं महाविदेहकाः ॥ १ ॥ सर्वक्षेत्रगुरुत्वा-
 न्महाप्रमाणाङ्गजनयुतत्वाद्वा । इदमुत महाविदेहाभिधसुरयोगान्महाविदेहाख्यम् ॥ २ ॥ (गीतिः) त्रयस्त्रि-
 शयोजनानां, सहस्राणि च पद्मशती । युक्ता चतुरशीत्याऽस्य, व्यासः कलाचतुष्टयम् ॥ ३ ॥ वर्षवर्षधराद्री-
 णामन्येषां तु जिनेश्वरैः । अन्यप्रदेशपङ्क्तिर्या, सा जीवेति निरूपिता ॥ ४ ॥ अस्मिन् क्षेत्रे पुनर्मध्यप्रदेशप-
 ङ्क्तिरायता । सा प्रत्यया भवेत्पूर्णलक्षयोजनसंमिता ॥ ५ ॥ ततश्चापेक्ष्य तां जीवां, धनुःपृष्ठद्वयं भवेत् । तत्रैकं
 दक्षिणाग्निस्पृष्टराग्निघञ्जितं परम् ॥ ६ ॥ एवं शरोऽपि द्विविधो, दक्षिणोत्तरभेदतः । पूर्वोपरैवं बाहासि,

प्रत्येकं द्विविधा भवेत् ॥ ७ ॥ लक्षाद्धं योजनान्यस्य, विशिखौ दक्षिणोत्तरो । द्राक्षिणाल्येतरधनुःपृष्ठमानमथ
 सुये ॥ ८ ॥ अष्टपथाशत्सहस्राधिकं योजनलक्षकम् । शतं त्रयोदशयुतं, सार्द्धाः कलाश्च षोडश ॥ ९ ॥
 सहस्राः षोडश शतान्यष्टौ त्र्यशीतिरेकिका । बाहा त्रयोदश कलाः, कलातुर्यांशसंयुताः ॥ १० ॥
 शतानि त्रीणि फोदीनां, कोटयः सप्तविंशतिः । लक्षाश्चतुर्दश तथा, सहस्राण्यष्टसप्ततिः ॥ ११ ॥
 पञ्चभिधाम्यधिकानि, योजनानां शतानि पद् । कलाद्वयं च विकला, एकादश तथोपरि ॥ १२ ॥ एतन्महा-
 विदेहस्य, गणितं प्रतरात्मकम् । भव्यलोकोपकाराय, तत्त्वविद्विन्निरूपितम् ॥ १३ ॥ महाविदेहक्षेत्रं तच्चतुर्द्धा
 वर्णितं जिनैः । पूर्वोपरंविदेहाश्च, द्विविधाः कुरवस्तथा ॥ १४ ॥ तत्र मेरोरुत्तरस्यामुत्तराः कुरवः स्मृताः ।
 गन्यमावनसन्माल्ययतोरन्तर्गिरीन्द्रयोः ॥ १५ ॥ दक्षिणस्यां पुनर्देवकुरवः सुरभृश्रुतः । विद्युत्प्रभसौमनस-
 गजदन्तनगान्तरे ॥ १६ ॥ मेरोश्च पूर्वतः पूर्वविदेहाः परिकीर्तिताः । तथाऽपरविदेहाश्च, मेरोः पश्चिमतः
 स्मृताः ॥ १७ ॥ शीतया सरिता पूर्वविदेहा चिहिता द्विधा । कृताः शीतोदयाऽप्येवं, द्विधाऽपरविदेहकाः
 ॥ १८ ॥ अष्टौ पूर्वविदेहेषु, शीतोत्तरतटे किल । भवन्ति विजयाश्चक्रिजेयपद्मलण्डलक्षिताः ॥ १९ ॥ स्थापना ।
 अन्तर्नदीभिस्त्रिभिर्यक्षस्काराचलैस्तथा । चतुर्भिः कृतसीमानो, भवन्तीत्येवमष्ट ते ॥ २० ॥ शीताया दक्षि-
 णतटे, तथैव विजयाष्टकम् । अष्टाष्टौ विजया एव, शीतोदाकुलयोरपि ॥ २१ ॥ पूर्वोर्द्धे च विदेहानां, मही
 फरतलोपमा । ततो नगद्विविजयाः, समश्रेण्या स्थिता इह ॥ २२ ॥ अपराद्धं तु धरणी, वियोगिनी च हीयते ॥

समभूमेः समारभ्य, पश्चिमापां क्रमात्ततः ॥ २३ ॥ विजये नलिनावल्यां, यप्राख्ये चान्तवर्तिनः । सहस्रं
योजनान्युपगृह्य, ग्रामा भवन्ति केचन ॥ २४ ॥ ततोऽधोलौकिकग्रामा, इति ते ख्यातिमैयरुः । तेषामन्ते
स्थिता मूर्ध्निभिस्ती रोडुमिचार्णयम् ॥ २५ ॥ तत्रैव जगतीभित्तिर्जयन्तद्वारराजिता । ऊर्ध्वं स्थिताऽधोग्रामाणां,
विदधुरिव कौतुरुम् ॥ २६ ॥ शीतोदाऽपि स्त्रीस्वभावादिवाधोगामिनी क्रमात् । योजनानां सहस्रेऽब्धि, याति
भित्त्या जगत्पथः ॥ २७ ॥ एवं च पश्चिमार्द्धस्य, क्रमनिम्ना क्षितिर्भवेत् । कूपकोशसमाकर्षिष्ठुपगन्तव्यभूरिव
॥ २८ ॥ ततो निम्ननिम्नतरा, भवन्ति समभूतलात् । तत्रत्या विजयाः शैलाः, सरितश्च यथोत्तरम् ॥ २९ ॥
माल्ययद्गजदन्तस्य, पूर्वतो विजयो भवेत् । कच्छाल्यस्तस्य पूर्वान्ते, सीमकृच्चित्रपर्वतः ॥ ३० ॥ ततः सुक-
च्छविजयस्तस्यापि सीमकारिणी । गाहावतीनाम नदी, महाकच्छस्ततः परम् ॥ ३१ ॥ विजयस्यास्य पूर्वान्ते,
ब्राह्मशूद्राभियो गिरिः । कच्छावतीति विजयस्ततः परमुदीरितः ॥ ३२ ॥ ह्रदावती नदी तस्य, मर्यादाकारिणी
ततः । आवर्त्तविजयोऽस्यान्ते, नलिनीकूटपर्वतः ॥ ३३ ॥ मङ्गलावर्त्तविजय, एतस्मात्पूर्वतो भवेत् । तस्य वेग-
वती नाम, नदी सीमाविधायिनी ॥ ३४ ॥ विजयः पुष्कलस्तस्याः, पूर्वतस्तस्य सीमकृत् । एकशैलगिरिस्त-
स्माद्विजयः पुष्कलावती ॥ ३५ ॥ विजयेऽस्मिन् विजयते, सीमन्धरजिनोऽधुना । जगद्भिनकरः पुण्यप्रफर्पमा-
प्यवर्शनः ॥ ३६ ॥ ततः परं वनमुखमित्येवं विजयाष्टकम् । शीताया उत्तरतटे, पर्यन्ते वनराजितम् ॥ ३७ ॥
तरसंमुखं वनमुखं, शीताया दक्षिणे तटे । तस्मात्पश्चिमतो वत्सनामा विजय आहितः ॥ ३८ ॥ बाहुनामा

जिनः श्रीमान्, विजयेऽस्मिन् विराजते । सुरेश्वरकरामशैरसकृन्मसृणक्रमः ॥ ३९ ॥ त्रिकूटः पर्वतोऽस्यान्ते,
सुवत्सविजयस्ततः । तप्तानामान्तरनदी, तस्य सीमाविधायिनी ॥ ४० ॥ ततो महाचत्सनामा, विजयोऽस्य
च सीमनि । शैलो वैश्रमणकूटस्तस्य पश्चिमतः पुनः ॥ ४१ ॥ चत्सावतीति विजयस्तस्य सीमाविधायिनी ।
नदी मत्ता ततः प्रत्याग, रम्याख्यो विजयस्ततः ॥ ४२ ॥ अञ्जनाद्रिरसुष्यान्ते, रम्यको विजयस्ततः । उन्म-
चाख्या नदी तस्या, विजयो रमणीयकः ॥ ४३ ॥ मातञ्जनगिरिस्तस्य, सीम्नयो मङ्गलावती । विजयोऽस्य च
सीमायां, गिरिः सौमनसाभिधः ॥ ४४ ॥ अस्य पश्चिमतो देवकुरवस्तदनन्तरम् । गिरिविद्युत्प्रभनामा, गज-
दन्ताकृतिः स्यितः ॥ ४५ ॥ तस्य पश्चिमतः पक्ष्मविजयः परिकीर्त्तितः । ततोऽङ्गापाती क्षितिभृत्सुपक्ष्मो
विजयस्ततः ॥ ४६ ॥ ततः क्षीरोदाख्यनदी, महापक्ष्माभिधस्ततः । विजयोऽन्तेऽस्य च पक्ष्मपातीति क्षितिभृ-
द्भवेत् ॥ ४७ ॥ पक्ष्मावतीति विजयः, कथितस्तदनन्तरम् । शीतस्रोता नाम नदी, तस्य सीमाविधायिनी
॥ ४८ ॥ तस्याः पश्चिमतः शङ्खविजयोऽन्तेऽस्य राजते । आशीचिपगिरिस्तस्माद्विजयो नलिनोऽग्रतः ॥ ४९ ॥
नयन्तर्वाहिनी तस्य, मर्यादाकारिणी भवेत् । तस्याः पश्चिमतः ख्यातो, विजयः कुमुदाभिधः ॥ ५० ॥
सुखावहो गिरिस्तस्य, मर्यादाकारको भवेत् । ततः परं च नलिनावतीति विजयो मतः ॥ ५१ ॥ नमस्यते
सुकृतिभिः, सुबाहुजगदीश्वरः । विजये विहरन्नस्मिन्, शतकंतुशतस्तुतः ॥ ५२ ॥ शीतोदादक्षिणतटाश्रितं

१ सूर्येन्दूनामसंख्येयानां भावात् शतशब्दोऽत्र शतश इत्यर्थकः, न तु शतमेवेन्द्राः, द्वात्रिंशतः चतुष्पष्टेः असंख्यातानामेव वा भावात् ।

यनमुत्तमं ततः । तत्संमुखं वनमुखं, शीतोदीत्तरकूलजम् ॥ ५३ ॥ वनस्यैतस्य पूर्वस्यां, विजयो वप्रनामकः ।
 पूर्वतस्तस्य चन्द्राख्यो, वक्षस्कारगिरिर्भवेत् ॥ ५४ ॥ विजये विहरत्यस्मिन्, युगन्धरजिनेश्वरः । अधुना देश-
 नासारः, पुनानो भव्यमण्डलम् ॥ ५५ ॥ ततः सुवप्रविजयस्ततो नगूर्भिमालिनी । ततो महावप्रनामा, विजयः
 कथितो जिनेः ॥ ५६ ॥ ततः सूरुो नाम गिरिस्ततो वप्रावती भवेत् । विजयोऽन्तेऽस्य गम्भीरमालिनी कथिता
 नदी ॥ ५७ ॥ ततश्च यल्युविजयस्ततो नागाभिधो गिरिः । ततः सुवल्युविजयस्ततश्च फेनमालिनी ॥ ५८ ॥
 स्यादन्तरनदी तस्या, गन्धिलो विजयः परः । ततो गिरिर्देवनामा, ततश्च विजयः किल ॥ ५९ ॥ स्याद्गन्धि-
 लायती नाम्ना, ततश्च गन्धमादनः । गजदन्तगिरिस्तस्मादुत्तराः कुरवः पराः ॥ ६० ॥ एवं च—कच्छः
 सुकच्छश्च महाकच्छः कच्छावतीति च । आवर्तो मङ्गलावर्त्तः पुष्कलः पुष्कलावती ॥ ६१ ॥ वच्छः सुवच्छश्च
 महावच्छो वच्छावतीति च । रम्यो रम्यकरमणीयौ मङ्गलावतीति च ॥ ६२ ॥ पक्ष्मः सुपक्ष्मश्च महापक्ष्मः
 पक्ष्मावतीति च । शङ्खश्च नलिनश्चैव कुमुदो नलिनावती ॥ ६३ ॥ वप्रः सुवप्रश्च महावप्रो वप्रावती तथा ।
 यल्युः सुवल्युर्विजयो, गन्धिलो गन्धिलावती ॥ ६४ ॥ द्वात्रिंशद्वेते विजयाः, कच्छायाः सृष्टितः क्रमात् ।
 माल्यपद्मजदन्तात्रैरारम्यागन्धमादनम् ॥ ६५ ॥ द्वाविंशतिः शतानीपद्मयूनानि च त्रयोदश । योजनानीह
 विष्कम्भः, सर्वेषु विजयेष्वथ ॥ ६६ ॥ सहस्राणि षोडशैपामायामः पञ्चभिः शतैः । योजनानां द्वावनचत्या, चा-
 श्रानि द्विकलाप्या ॥ ६७ ॥ अन्तर्नदीनां सर्वासां, वक्षस्कारमहीभृताम् । सर्वेषामप्यसावेवायामो ज्ञेयो

विचक्षणैः ॥ ६८ ॥ अत्रायमात्रायः—शीताशीतोदयोर्वाद्धिप्रवेश एव यद्यपि । विष्कम्भः स्याद्योजनानां, पूर्णपञ्चशतात्मकः ॥ ६९ ॥ हीनो हीनतरोऽन्यत्र, तथाप्युभयकूलयोः । कच्छादीनां विजयानां, समीपे रमणोचितौ ॥ ७० ॥ द्वौ द्वौ तयोः स्तो रमणप्रदेशौ तदपेक्षया । सर्वत्राप्यनयोर्व्यासो, भाव्यः पञ्चशतात्मकः ॥ ७१ ॥ ततो विदेहविष्कम्भे, शीताव्यासेन वर्जिते । अर्धितेऽन्तर्नदीवक्षस्काराद्रिविजयात्ततिः ॥ ७२ ॥ एते च विजयाः सर्वे, वैताल्यैर्विहिता द्विधा । पूर्वोपरायततया, स्थितै रजतकान्तिभिः ॥ ७३ ॥ स्थापना । स्वरूपतोऽमी भरत-वैताल्यस्य सहोदराः । आयामतश्च विजयविष्कम्भसदृशा इमे ॥ ७४ ॥ समक्षेत्रस्थितेश्चैपां, धनुर्वाहाद्यसंभयः । मूलादूर्ध्वं योजनानां, दशानां समतिक्रमे ॥ ७५ ॥ एषु द्वे खेचरश्रेण्यौ, तयोर्विद्याभृतामिह । पुराणि पञ्चपञ्चाशत्प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ७६ ॥ ततः पुनर्योजनानां, दशानां समतिक्रमे । शक्रेशानाभियोग्यानां, द्वे श्रेण्यौ पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ७७ ॥ तत्रापि—शीताया दक्षिणतटे, वैताल्यविजयेषु ये । तत्राभियोग्यश्रेण्यो यास्ताः सौधर्मस्य चञ्चिनः ॥ ७८ ॥ शीतायाश्चोत्तरतटे, वैताल्यविजयेषु ये । तत्राभियोग्यश्रेण्यो यास्ता ईशानसुरेशितुः ॥ ७९ ॥ सर्वेऽप्यमी नवनचकूटालङ्कृतमौलयः । मानं स्वरूपं कूटानामुक्तवैताल्यकूटवत् ॥ ८० ॥ पूर्वस्यां प्रथमं कूटं, सिद्धायतनसंज्ञितम् । ततः स्वस्वविजयादूर्ध्वकूटं दक्षिणशब्दयुक् ॥ ८१ ॥ खण्डप्रपातकूटं स्यान्माणिभद्रं ततः परम् । वैताल्यं पूर्णभद्रं च, तमिन्नगुहमित्यपि ॥ ८२ ॥ ततः स्वस्वविजयादूर्ध्वकूटमुत्तरशब्दयुक् । वैताल्येष्वन्तिमं कूटं, ज्ञेयं वैश्रमणाभिधम् ॥ ८३ ॥ वैताल्येषु हि सर्वेषु, कूटं द्वितीयमष्टमम् । स्याद्वि-

गोत्तरस्वविजयाद्धीभिर्धं क्रमात् ॥८४॥ यथा दक्षिणकच्छार्द्धकूटं द्वितीयमष्टमम् । भवेदुत्तरकच्छार्द्धं, कच्छ-
 वैताल्यपर्वते ॥ ८५ ॥ अर्द्धे द्वे द्वे विजयानां, वैतालयगिरिणा कृते । यथा दक्षिणकच्छार्द्ध, तथा कच्छार्द्धमु-
 त्तरम् ॥ ८६ ॥ अर्द्धस्य तस्यैकैकस्य, सहस्राण्यष्ट दीर्घता । योजनानां द्विश्लोकससत्याख्या तथा कला ॥ ८७ ॥
 नीलयन्निपथश्मामृष्टक्षिणोदग्नित्रययोः । शैली वृषभकूटः स्याद्विजयं विजयं प्रति ॥ ८८ ॥ तस्य चाद्रेरुभयतः,
 कुण्डमैकैकमस्ति तत् । सिन्धुकुण्डं पश्चिमतो, गङ्गाकुण्डं च पूर्वतः ॥ ८९ ॥ ते च पष्टिं योजनानि, विष्क-
 म्भायामतो मते । किञ्चिद्गूननयत्याद्यं, शतं च परिवेपतः ॥ ९० ॥ योजनानि दूशोद्विद्धे, विमलोदकपूरिते ।
 द्वीपेनैकैकेन रम्ये, स्वदेवीभवनस्पृशा ॥ ९१ ॥ एताभ्यामथ कुण्डाभ्यां, सिन्धुगङ्गा च निम्नगे । दक्षिणेन तोर-
 णेन, निर्गते दक्षिणामुखे ॥ ९२ ॥ अपान्तरालेऽनेकाभिर्नदीभिः पथि संश्रिते । वैतालयसन्धिषु सप्तनदीसह-
 स्रसेविते ॥ ९३ ॥ तमिस्त्रायाः पश्चिमतः, सिन्धुर्वैतालयमूधरम् । गङ्गा खण्डप्रपातायाः, प्राग्निविद्य च निर्गते
 ॥ ९४ ॥ याम्यार्द्धेऽपि नदीसप्तसहस्रसंश्रिते इति । सरित्सहस्रैः प्रत्येकं, चतुर्दशभिरन्विते ॥ ९५ ॥ शीता-
 नदीं प्रविशतो, दक्षिणाभिमुलाध्वना । ततो भवन्ति पट्टखण्डाः, सर्वेऽपि विजया इमे ॥ ९६ ॥ पंचभिः
 कुलकम् ॥ स्थापना । शीताया याम्यफूलेऽपि, विजयेष्वेवमष्टसु । निपथस्योदग्नित्रय्ये, एकैको वृषभाचलः
 ॥ ९७ ॥ तस्याप्युभयतः प्राग्यत्, कुण्डे द्वे द्वे तथाविधे । प्रत्यग् रक्तवतीकुण्डं, रक्ताकुण्डं च पूर्वतः ॥ ९८ ॥
 एताभ्यामपि कुण्डाभ्यां, निर्गते उत्तरामुखे । रक्तारक्तवतीनयी, भित्त्या वैतालयमूधरम् ॥ ९९ ॥ शीतानदीं

प्रविशतः, स्वरूपं पुनरेतयोः । पूर्वोक्ताभिर्नदीभिः स्यान्निःशेषमविशेषितम् ॥ १०० ॥ शीतोदायाम्यकूलेऽपि, विजयेष्वेवमष्टसु । निपद्यस्योदप्रितम्बे, एकैको दृपभाचलः ॥ १ ॥ तस्याप्युभयतः कृण्डे, प्राग्वद् द्वे द्वे मनोरमे । सिन्धुकुण्डं पश्चिमतो, गङ्गाकुण्डं च पूर्वतः ॥ २ ॥ ताभ्यां गङ्गासिन्धुनद्यौ, प्रव्यूहे उत्तराध्वना । प्राग्वद्विभिन्नवैताढ्ये, शीतोदां विशतो नदीम् ॥ ३ ॥ इत्थमेवोत्तरतटे, शीतोदासरितः किल । नितम्बे दक्षिणे नीलवतोऽस्ति दृपभाचलः ॥ ४ ॥ प्राग्वद्वृपभकूटस्य, गिररस्यास्ति पूर्वतः । रक्ताकुण्डं रक्तवतीकुण्डं पश्चिम-तस्ततः ॥ ५ ॥ एताभ्यामपि कुडाभ्यां, निर्गल्य दक्षिणामुखे । रक्तारक्तवतीनद्यौ, भिन्त्वा वैताढ्यभूधरम् ॥ ६ ॥ शीतोदायां प्रविशतो, याम्येन ऋजुनाऽध्वना । गङ्गासिन्धुश्रवन्तीभ्यामिमाः सर्वात्मना समाः ॥ ७ ॥ तथाहुः क्षमाश्रमणमित्राः—“सीयाइ उइन्नेसु सीओयाए य जम्मविजएसु । गंगासिन्धुनईओ इयरेसु य रत्तरत्तवई ॥ ८ ॥” कुण्डान्येवं चतुःपट्टिर्द्वात्रिंशद्दृपभाद्रयः । स्वरूपमेपां भरतवत्तिकुण्डर्पभाद्रिवत् ॥ ९ ॥ चतुःपट्टेस्त-धैयासां, नदीनां हृदनिर्गमात् । आरभ्य शीताशीतोदावाहिनीसंगमावधि ॥ १० ॥ सर्वं स्वरूपं भरतगङ्गा-सिन्धुसरित्समम् । प्रत्येकं परिवारोऽपि, तावान् श्रेयो विशारदः ॥ ११ ॥ गङ्गारक्तान्यतरस्याः, प्रवेशे मागधा-भिभ्यम् । शीताशीतोदयोरन्यतरस्यां तीर्थमाहितम् ॥ १२ ॥ एवं सिन्धुरक्तवलयोर्योगे प्रभासनामकम् । तयो-र्द्वयोरन्तराले, वरदामं भवेदिह ॥ १३ ॥ एवं तीर्थत्रयं श्रेयं, विजयं विजयं प्रति । स्वरूपमेपां भरततीर्थवत्प-रिभाव्यताम् ॥ १४ ॥ उत्तराहेषु शीतायाः, कच्छादिविजयेष्विमाः । राजधान्यो दक्षिणार्द्धमध्यखण्डेषु

कीर्तिताः ॥ १५ ॥ क्षेमा क्षेमपुरी चैवारिष्ठा रिष्ठवती पुरी । लङ्गी मञ्जुपौपधिश्च, पुरी च पुण्डरीकिणी ॥ १६ ॥
 शीताया दाक्षिणाल्येषु, बटसादिविजयेष्विमाः । राजधान्य उत्तरार्द्धे, मध्यखण्डेषु वर्णिताः ॥ १७ ॥ सुसीमा
 कुण्डला चैवापराजिता प्रभङ्गरा । अङ्गावती पद्मवती, शुभाऽथ रत्नसंचया ॥ १८ ॥ शीतोदाया याम्यतटे,
 पद्मादिविजयेष्विमाः । उत्तरार्द्धमध्यखण्डे, राजधान्यो निरूपिताः ॥ १९ ॥ अश्वपुरी सिंहपुरी, महाह्वया
 विजयाभिधा । अपराजिताऽपराह्वया, शोका च वीतशोकिका ॥ २० ॥ शीतोदाया उदीच्येषु, चप्रादिविजये-
 ष्विमाः । याम्यार्द्धे मध्यखण्डेषु, राजधान्यो जिनैः स्मृताः ॥ २१ ॥ विजया वैजयन्ती च, जयन्ती चापरा-
 जिता । चक्रपुरी लङ्गपुर्यवन्ध्याऽयोधेति नामतः ॥ २२ ॥ विजयेष्वेषु मञ्जुजाः, पञ्चचापशतोद्भवाः । जघन्यो-
 त्कर्षतः पूर्वकोटिध्रुवभवायुपः ॥ २३ ॥ नानासंहनना नानासंस्थाना विविधाशयाः । मृत्वा नानागतिं
 यान्ति, स्वस्वकर्मानुसारतः ॥ २४ ॥ कालः सदाऽत्र सुपमादुष्पमारम्भसन्निभः । सांप्रतीनभरतचङ्गर्भापत्या-
 यनाविक्रम् ॥ २५ ॥ आहारस्यान्तरे माने, चानैयत्वं तथैव हि । ततश्चतुःशतगुणं, मानं च स्याद्गृहादिषु ॥ २६ ॥
 चित्राद्यान् देयशैलान्तान्, चक्षस्कारगिरीन्विदुः । चतुरथतुरः शीताशीतोदयोस्तद्वये ॥ २७ ॥ चित्रश्च ब्रह्म-
 ऋदश, नलिनीकूट इत्यपि । एकशैलश्चेति शीतोत्तरकूले धराधराः ॥ २८ ॥ त्रिकूटश्च वैश्रमणोऽञ्जनो मातञ्जनो-
 ऽपि । शीताया दक्षिणतटे, चक्षस्कारायला इमे ॥ २९ ॥ अङ्गापाती पद्मपाती, आशीचिपः सुलावहः ।
 शीतोदाया याम्यतटे, चक्षस्काराद्रयः श्रुताः ॥ ३० ॥ चन्द्रः सूर्यश्च नागश्च, देयश्चेति महीधराः । शीतोदाया

उदण्डे, सर्व एव च वोडश ॥ ३१ ॥ एकतोऽमी नीलवता, सज्यन्ते निपथेन चा । द्वितीयान्तेन शीतोदां,
शीतां चा संसृशन्ति च ॥ ३२ ॥ योजनानां पञ्च शतान्येते विष्कम्भतो मताः । सर्वत्र सर्वे सदृशाः, सर्वर-
त्नमया अपि ॥ ३३ ॥ नीलचक्षिपथक्षमाभ्रुत्समीपेऽमी समुद्रताः । चतुःशतीं योजनानां, शतमेकं भुवोऽन्तरे
॥ ३४ ॥ ततश्च मात्रया वर्द्धमानाः सर्वे यथाक्रमम् । शीताशीतोदयोः पार्श्वे, जाताः पञ्चशतोदताः ॥ ३५ ॥
पञ्चविंशं योजनानां, शतं तत्र भुवोऽन्तरे । तुरङ्गस्कन्धसंस्थानसंस्थिता इति वर्णिताः ॥ ३६ ॥ स्वस्वाह्वानस-
मालानैकैकदृन्दारकाश्रिताः । यथा चित्रगिरौ चित्रः, स्वाम्येवमपरेष्वपि ॥ ३७ ॥ अथ चत्वारि चत्वारि, कूटा-
न्येषु किलात्रिषु । भवन्त्येवं चतुःपट्टिरेतानि सर्वसंख्यया ॥ ३८ ॥ आद्यं त्रिचक्षितगिरिप्राग्वात्त्रिंविजयाख्यया ।
नीलचक्षिपथमाब्धोः, समीपेऽन्यतरस्य तत् ॥ ३९ ॥ यः पश्चिमायां विजयो, द्वैतीयीकं तदाख्यया । तृतीयं
निजनाम्नैव, सिद्धायतनमन्तिमम् ॥ ४० ॥ विपद्भुम्बिचलत्केतुसिद्धायतनयन्धुरम् । शीताशीतोदयोरन्यतरस्याः
सन्धिषे च तत् ॥ ४१ ॥ कच्छासुकच्छयोर्मध्यस्थिते चित्रगिरौ यथा । आद्यं सुकच्छकूटं स्यात्, कच्छकूटं
द्वितीयम् ॥ ४२ ॥ तृतीयं चित्रकूटं स्यात्सिद्धायतनमन्तिमम् । शीताशीतोदयोरेयमुदग्रोधसि भाव्यताम्
॥ ४३ ॥ त्रिकूटे च गिरौ चत्सकूटं निपथसन्निधौ । द्वितीयं तु सुवत्साख्यं, तत्रत्रिकूटसंज्ञितम् ॥ ४४ ॥ तुर्यं
च सिद्धायतनं, सर्वेष्वप्येषमत्रिषु । शीताशीतोदयोर्पाम्यतदस्थेषु विभाव्यताम् ॥ ४५ ॥ एवं चतुर्णां चतुर्णां,
सिद्धायतनशालिनाम् । कूटानां श्रेणयः शीताशीतोदोभयकूलयोः ॥ ४६ ॥ विधानमालिनां दिव्यकलयाना-

मिवालयः । भान्त्वहृदभिपेकाय, न्यस्तानामम्बुपूर्त्तये ॥ ४७ ॥ युग्मम् ॥ सिद्धायत्तनवर्जानि, स्वखतुल्याख्य-
 नाकिना । तान्याश्रितानि विजयदेववत् ते महर्द्धिकाः ॥ ४८ ॥ शीताशीतोदयोर्षाम्योत्तरयोर्षे सुधासुजः ।
 क्रमात्तेषां राजधान्यो, मेरुतो दक्षिणोत्तराः ॥ ४९ ॥ गाहावती ह्रदावती, तृतीया वेगवत्यपि । शीताया
 उत्तरतटे, स्युस्तिष्ठोऽन्तरनिम्नगाः ॥ ५० ॥ शीतायाम्यतटे तप्ता, मत्तोन्मत्तेति निश्चिताः । क्षीरोद्रा ग्रीतलो-
 ताश्चान्तर्वाहिनीति नामतः ॥ ५१ ॥ शीतोदाया याम्यतटे, तस्या उत्तरतः पुनः । ऊर्मिगम्भीरफेनेभ्यो, मा-
 लिन्योऽन्तरनिम्नगाः ॥ ५२ ॥ द्वादशानामप्यमूपामैकैकं कुण्डमीरितम् । स्वतुल्याख्यं नीलवतः, समीपे निप-
 धस्य वा ॥ ५३ ॥ कुण्डं पुनस्तदैकैकं, विष्कम्भायामतो मतम् । सपादं योजनशतमुद्धिद्धं दशयोजनीम् ॥ ५४ ॥
 परिक्षेपेण साशीतियोजनानां शतत्रयम् । मध्ये च द्वीप एकैको, नदीकुण्डसमाभिधः ॥ ५५ ॥ यथा गाहा-
 वतीनयाः, कुण्डं गाहावतीति च । तत्र गाहावतीद्वीपो, भवत्येवं परेऽप्यमी ॥ ५६ ॥ योजनानि षोडशामी,
 विष्कम्भायाममानतः । सातिरेकाणि पञ्चाशत्, प्रज्ञप्ताः परिवेपतः ॥ ५७ ॥ किञ्च सर्वेऽप्यमी द्वीपा, द्वौ
 क्रोशायुच्छ्रिता जलात् । पद्मवेदिकया सर्वे, वनेन च विराजिताः ॥ ५८ ॥ मध्ये च तेषां द्वीपानामैकैकं भवनं
 भवेत् । नदीनामसहस्राश्या, देव्या योग्यमनुत्तरम् ॥ ५९ ॥ अर्द्धक्रोशव्यासमेकक्रोशायतं मनोहरम् । देशोन-
 क्रोशतुङ्गं स्वदेवीशय्याविभूषितम् ॥ ६० ॥ युग्मम् ॥ एताश्च गाहावत्याद्या, निमग्ना निखिला अपि । पञ्चविंश
 योजनानां, शतं विष्कम्भतो मताः ॥ ६१ ॥ सार्द्धे द्वे योजने निम्ना, आरभ्य ह्रदनिर्गमात् । शीताशीतोदाप्र-

वेशपर्यंतं सर्वतः समाः ॥ ६२ ॥ यत्तु श्रीमलयगिरयः क्षेत्रसमासवृत्तौ जम्बूद्वीपाधिकारे एताश्च गाहावती-
प्रमुखा नद्यः सर्वा अपि सर्वत्र कुण्डादिनिर्गमे शीताशीतोदयोः प्रवेशे च तुल्यप्रमाणविष्कम्भोद्धेया इति
स्वयमुक्त्वा तस्मिन्नेव ग्रन्थे घातकीखण्डपुष्कराद्धीधिकारयोस्तत्रत्यनदीनां द्विगुणविस्तारातिदेशं व्याख्यान-
यन्तः प्रोचुः, यथा जम्बूद्वीपे रोहितांशारोहितासुवर्णकूलारूप्यकूलानां ग्राहात्यावदीनां च द्वादशानामन्तरन-
दीनां सर्वाग्नेण षोडशानां नदीनां प्रवाहे विष्कम्भो द्वादश योजनानि सार्द्धानि उद्धेयः क्रोशमेकं, समुद्रप्र-
वेशे ग्राहायत्यादीनां च महानदीप्रवेशे विष्कम्भो योजनानि (१२५) उद्धेयो योजने (२) क्रो २, तदभि-
प्रायं न विद्मः, किंच—आसां सर्वत्र समविष्कम्भकत्वे आगमवद्युक्तिरप्यनुकूला, तथाहि—आसां विष्कम्भ-
वैपम्ये उभयपार्श्ववर्तिनोर्धिजययोरपि विष्कम्भवैपम्यं स्यात्, इष्यते च समविष्कम्भकत्वमिति । जगतीस-
न्निधौ शीताशीतोदयोस्तद्वये । स्यादैकैकं वनमुखमेवं चत्वारि तान्यपि ॥ ६३ ॥ आद्यं वनमुखं शीतानील-
चङ्गुरान्तरे । द्वितीयं च वनमुखं, शीतां निपथमन्तरा ॥ ६४ ॥ तृतीयं च वनमुखं, शीतोदानिपथान्तरे ।
शीतोदानीलवन्मध्ये, चतुर्थं परिकीर्तितम् ॥ ६५ ॥ याम्योत्तरायतानां प्राक्प्रत्यग्विष्कम्भशालिनाम् । एषां
धिजयवर्षेर्द्वयं, सर्वेषामपि भाव्यताम् ॥ ६६ ॥ एका कलैषां विष्कम्भो, नीलवन्निपथान्तिके । ततो जगत्या

१ एताश्चेत्यादि तुल्यप्रमाणविष्कम्भोद्धेया इति प्रान्तो ग्रन्थः परस्परं नदीनां साम्यार्थे इति न विरोधः, न विपम-विष्कम्भेऽपि
विजयानां विपमता, सत्यामपि च तस्यां न किञ्चित् मानं विजयानां समचतुरस्रत्वे, प्रमाणं तु कर्णगलैव सर्वत्र, सह रस्मणेन वा ।

चक्रत्वाद्वर्द्धते जगतीविशि ॥ ६७ ॥ त्रिसहस्री योजनानामष्टसप्ततिवर्जिता । शीताशीतोदयोः पार्श्वे, वर्द्ध-
मानः क्रमाद्भूत् ॥ ६८ ॥ अत्रायमाग्रायः—पोडशानां विजयानां, वक्षस्काराष्टकस्य च । पणामन्तर्निम-
ग्नानां, कुरूर्णां गजदन्तयोः ॥ ६९ ॥ नीलवन्निपघज्याभ्यां, विष्कम्भे शोधिते स्थितम् । कलाद्वयं तत्सै-
कैका, विष्कम्भो वनयोर्द्वयोः ॥ ७० ॥ दैर्घ्येऽतीते योजनादौ, यावति व्यास इष्यते । निहन्यते तद् द्वाविंशै-
रेकोनत्रिंशता शतैः ॥ ७१ ॥ पुनरेकोनविंशत्याहृत्य लक्षैस्त्रिभिर्भजेत् । सहस्रपञ्चदशकसाद्धिद्विशतसंयुतैः
॥ ७२ ॥ लब्धं व्यासो योजनादिः, स्यादत्राभीप्सितास्पदे । भाज्यभाजकयोरेत्रोपपत्तिलिख्यते स्फुटा ॥ ७३ ॥
परमन्यासरूपोऽत्र, सर्वत्र गुणको ध्रुवः । तेन इत्वेकोनविंशत्या इतिस्तु कलाकृते ॥ ७४ ॥ आयाम एव परमो,
भाजकोऽत्र ध्रुवो भवेत् । उपरिस्थकलायुग्मप्रक्षेपाय कलीकृतः ॥ ७५ ॥

अथोत्तरकुरूर्णां यौ, पर्वतौ सीमकारिणौ । गन्धमादनसन्माल्यवन्तौ तौ वर्णयाम्यहम् ॥ ७६ ॥ तत्रोत्तर-
कुरूर्णां यः, पश्चिमायां व्यवस्थितः । वायव्यां मेरुतः सोऽयं, प्रज्ञसो गन्धमादनः ॥ ७७ ॥ गन्धः कोष्ठपुटा-
द्विभ्यो, रम्यो यदिह पर्वते । तथा क्षेत्रस्वभावेन, ततोऽयं गन्धमादनः ॥ ७८ ॥ गन्धमादननामा च, देवः
पत्योपमस्थितिः । स्वाम्यस्येति तथा ख्यातोऽपरं च शाश्वताभिधः ॥ ७९ ॥ पीतरत्नमयश्चैप, मतान्तरे हिर-
ण्मयः । शोभितः सप्तभिः कूर्टर्नानारत्नोपशोभितैः ॥ ८० ॥ जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रे तु अयं 'सधरयणामए' इति
सर्वात्मना रत्नमय उक्तः । जम्बूद्वीपसमासे तु कनकमय उक्तः, बृहत्क्षेत्रसमासे तु 'गिरि गंधमायणो पीयओ

अ' पीतकः—पीतमणिमय इत्येतद्भृत्तौ । तत्राद्यं मन्दरासत्रं, वायव्यां मन्दराचलात् । कूटं सिद्धायतनाख्यं, तत्रोत्तुप्तो जिनालयः ॥ ८१ ॥ कूटास्ततोऽपि वायव्यां, कूटं स्याद्गन्धमादनम् । स्याद्गन्धिलायतीकूटं, वायव्या-
ममुतो दिशि ॥ ८२ ॥ तुर्यं तूत्तरकुर्याख्यं, स्याद्वायव्यां तृतीयतः । पञ्चमात्तदक्षिणस्यां, वक्रत्वेनास्य भ्रूभृतः
॥ ८३ ॥ तुरीयादुत्तरस्यां च, पञ्चमं स्फटिकाभिधम् । अस्मादुत्तरतः पष्ठं, लोहिताक्षाभिधं भवेत् ॥ ८४ ॥
लोहिताक्षादुत्तरस्यां, सप्तमं कूटमाहितम् । आनन्दाख्यमिति सप्त, कूटानि गन्धमादने ॥ ८५ ॥ भोगङ्कराभो-
गयलौ, द्वयोः पञ्चमपष्ठयोः । दिङ्गुमार्यावपरेषु, कूटतुल्याभिधाः सुरीः ॥ ८६ ॥ एतत्कूटाभिधदेवेदेवीनां मन्दरा-
चलात् । राजधान्योऽन्यत्र जम्बूद्वीपे वायव्यकोणके ॥ ८७ ॥ अथोदकुस्तः प्राच्यां, याम्यां नीलवत्तो गिरिः ।
पेशान्यां मन्दरात्कच्छात्प्रतीच्यां माल्यवान् गिरिः ॥ ८८ ॥ नानाकुसुमगुल्मानि, विधूतानि समीरणेः ।
कुर्वन्त्येनं कीर्णपुष्पं, ततोऽगं माल्यवानिति ॥ ८९ ॥ महर्द्धिको वसत्यत्र, माल्यवान् नाम निर्जरः । पल्योप-
मायुरिति वा, यद्वाऽसौ शाश्वताभिधः ॥ ९० ॥ सद्रवैर्दूर्यमयश्चायं, नचकूटोपशोभितः । मेर्वासन्नं
कूटमायं, सिद्धायतनसंज्ञितम् ॥ ९१ ॥ द्वितीयं माल्यवत् कूटं, तृतीयं तु ततः परम् । भवेदुत्तरकूर्वाख्यं, तुर्यं
कच्छाभिधं मतम् ॥ ९२ ॥ पञ्चमं सागराभिख्यं, पष्ठं तु रजताभिधम् । शीताकूटं पूर्णभद्रकूटं हरिस्सहा-
भिधम् ॥ ९३ ॥ पेशान्यां मन्दरात्पद्भ्या, स्थितं कूटचतुष्टयम् । तुर्यात्पञ्चममैशान्यां, पष्ठादक्षिणतश्च
तत् ॥ ९४ ॥ पञ्चमादुत्तरस्यां च, पष्ठं राजतमित्यथ । दक्षिणोत्तरया पद्भ्या, शेषं कूटत्रयं ततः ॥ ९५ ॥

पूर्णभद्रादुत्तरस्यां, याम्यां नीलवतो गिरेः । कूटं नाम्ना सहस्राङ्कं, ख्यातं हरिस्सहं च तत् ॥ ९६ ॥ एतन्नी-
लवतो वर्षधरस्यासन्नमीरितम् । जाल्यखर्णमयं दीप्रप्रभापटलपिञ्जरम् ॥ ९७ ॥ योजनानां सहस्रं तलुङ्गं वृत्ताकृति
श्रुवम् । अद्भुतं योजनशतदयमुद्देघतो भवेत् ॥ ९८ ॥ तथोक्तं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धौ—अथशिष्टं यमकगिरिप्र-
माणेन नेतव्यं, तच्चेदं—‘अद्वाहज्जाइं जोअणसयाइं उद्वेहेणं’ सहस्रं योजनानां च, स्यान्मूले विस्तृतायतम् ।
मध्ये साह्यीं सप्तशतीं, शतानि पञ्च चोपरि ॥ ९९ ॥ योजनानां त्रिसहस्री, सद्वापष्टिशतान्विता । द्वे सहस्रे
च द्विससत्यधिकत्रिशताऽश्चिते ॥ २०० ॥ सहस्रं साधिकैकाशीत्याख्यपञ्चशतान्वितम् । क्रमादस्य परिक्षेपा,
मूले मध्ये तथोपरि ॥ १ ॥ शतानि पञ्च विस्तीर्णं, गजदन्तगिराचिदम् । सहस्रयोजनश्रु, कूटं माति कथं
ननु ? ॥ २ ॥ अत्रोच्यते—गजदन्तगिरिं व्याप्य, निजाद्धेन स्थितं ततः । गिरेरुभयतो व्योम्नि, शोपाद्धेन
प्रतिष्ठितम् ॥ ३ ॥ तथोक्तं क्षेत्रसमासवृहद्भृतौ—“एवं हरिकूटहरिस्सहस्रकूटयोरपि निजनिजाश्रयगिर्योर्यथा-
रूपशुभयपार्श्वे आकाशमवरुद्ध्य स्थितत्वं परिभावीय”मिति । आचकूटे जिनशृङ्गं, तथा पञ्चमपष्ठयोः । सुभो-
गाभोगमालिन्यौ, दिक्कुमार्ये निरूपिते ॥ ४ ॥ शेषेषु पद्मसु कूटेषु, पत्योपमायुपः सुराः । कूटानुरूपनामानो,
महर्द्ध्यां विजयोपमाः ॥ ५ ॥ एतेषां देवदेवीनामैशान्यां मन्दराद्विरेः । जम्बूद्वीपेऽन्यत्र राजधान्यो हरिस्सहं
विना ॥ ६ ॥ हरिस्सहस्य तु ख्याता, राजधानी सुमेरुतः । उत्तरस्यामन्यजम्बूद्वीपे हरिस्सहाभिधा ॥ ७ ॥
सहस्राश्चतुरशीतिर्योजनानां भवेदिह । व्यासायामावपरं तु, तुल्पं चमरचञ्चया ॥ ८ ॥ इमावद्वी योजनानां,

दक्षिणोत्तरमायतौ । त्रिंशत्सहस्रान् द्विशतीं, नवोत्तरां सपद्कलाम् ॥ ९ ॥ पूर्वापरं च चिस्तीर्णां, समीपे नील-
 चद्विरेः । शतानि पञ्च पर्यन्तेऽङ्गुलासहस्रांशविस्तृतौ ॥ १० ॥ चतुःशतीं योजनानां, गिरेर्नीलवतोऽन्तिके ।
 अभ्युन्नतौ शतमेकमयगाढौ सुयोऽन्तरे ॥ ११ ॥ समीपे मन्दरस्याथ, स्यातां पञ्चशतोन्नतौ । निमग्नौ पञ्च गव्यू-
 तशतानि यसुधान्तरे ॥ १२ ॥ नीलवत्पर्यतोपान्तादूर्द्धमानाविमौ क्रमात् । समुत्सेधावगाहाभ्यां, विस्तृत्या
 हीयमानकौ ॥ १३ ॥ पूर्वोक्तमानचिस्तीर्णां द्विद्वोचाबुपमन्दरम् । नीलवच्छैलकरिणो, दशनाविव राजतः
 ॥ १४ ॥ प्रत्येकं च पद्मपर्येदिकावनमण्डितौ । कुरुतस्तौ मिथो योगादधिज्यधनुराकृतिम् ॥ १५ ॥ गन्ध-
 मादनसन्माल्यवतोः पर्वतयोरथ । अभ्यन्तरे स्थिताः कान्तशुजयोरिव कामिनी ॥ १६ ॥ मन्दराद्रे-
 रुत्तरस्यां, दक्षिणस्यां च नीलतः । उत्तराः कुरवः ख्याता, अनुत्तरचिदाश्रयैः ॥ १७ ॥ युग्मम् ॥
 ज्वग्दक्षिणचिस्तीर्णास्ताः पूर्वपश्चिमायताः । अर्द्धन्डुमण्डलाकारा, सुवो भालमिवाहिताः ॥ १८ ॥ स्थापना ।
 अत्रोत्तरकुरुर्नाम, देवः पत्योपमस्यितिः । वसत्यतस्तथा ख्याता, यद्वेदं नाम शाश्वतम् ॥ १९ ॥ एकादश
 सहस्राणि, शतान्यष्ट तथोपरि । योजनानां द्विचत्वारिंशत्कलादितयं तथा ॥ २० ॥ दक्षिणोत्तरविस्तारः,
 एतासां वर्णितो जिनैः । ज्ञातव्यात्रोपपत्तिश्च, पूर्वोचार्यप्रदर्शिता ॥ २१ ॥ महाविदेहविष्कम्भे, मेरुविष्कम्भ-
 वर्जिते । अर्धोऽकृते कुरुव्यासमानं भवति निश्चितम् ॥ २२ ॥ त्रिपञ्चाशद्योजनानां, सहस्राणि भवेदिह । प्रत्य-
 ज्ञा नीलवत्पार्श्वे, सा चैवं परिभाव्यताम् ॥ २३ ॥ भद्रशालवनायामो, द्विगुणो मंदरान्वितः । गजदन्तव्यास-

हीनः, कुरुजीवामितिभवेत् ॥ २४ ॥ योजनानां सहस्राणि, पट्टिः किञ्च चतुःशती । अष्टादशाधिका शेषा,
 कला द्वादश तद्धनुः ॥ २५ ॥ तत्रैवं—आयाममानयोग्योङ्गे, उभयोर्गजदन्तयोः । भवेत्कुरुधनुःषष्ठमानं मेरुस-
 मीपतः ॥ २६ ॥ अत्यन्तं रमणीयाऽत्र, क्षितिरीतिविचर्जिता । कल्पद्रुमा दशविधाः, पूरयन्ति जनेप्सितम्
 ॥ २७ ॥ सदा युगलघर्माणो, जना ललितमूर्त्तयः । गव्यूतत्रयमुत्तुङ्गाः, कलाकौशलशालिनः ॥ २८ ॥ दधाना-
 क्षायुरुक्तपर्पात्पूर्णं पत्योपमद्यम् । पत्यासहस्रेषुभागोनं, पत्यत्रयं जघन्यतः ॥ २९ ॥ पट्टपञ्चाशत्संयुते द्वे,
 शते षष्ठकरण्डकान् । धारयन्तः क्रोधमानमायालोभालपताजुपः ॥ ३० ॥ ते पोढा स्थुः पद्मगन्धा १, मृग-
 गन्धा २ स्तथा समाः ३ । सहाश्च ४ तेजस्तलिनः ५, शनैश्चारिण ६ इत्यपि ॥ ३१ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ सकृ-
 दष्टमभक्तान्ते, तुवरीकणमात्रया । पृथ्वीकल्पद्रुमफलभोजिनो मनुजाश्च ते ॥ ३२ ॥ एकोनपञ्चाशद्व्यस्रविहि-
 तापत्यपालनाः । कासजृम्भादिभिस्त्वक्तप्राणा यान्ति त्रिविष्टपम् ॥ ३३ ॥ युग्मम् । अनन्तगुणमाधुर्यो, हरिव-
 र्योपेक्षया । पृथ्वीपुरुषफलादीनामाखादस्तत्र वर्णितः ॥ ३४ ॥ तादृशा एव तिर्यञ्चस्तत्र हिंसादिवर्जिताः ।
 पालयित्वा युग्मधर्मं, गच्छन्ति नियमाद्विवम् ॥ ३५ ॥ आहारयंलमी पठान्तरमित्थं यथागमम् । अन्ययुग्मि-
 त्तिरध्यामप्याहरेऽन्तरमूद्यताम् ॥ ३६ ॥ पञ्चेन्द्रियतिरथां यद्वल्भने परमान्तरम् । भाषितं षष्ठरूपं तदेपामेव
 व्यपेक्षया ॥ ३७ ॥ तयोक्तं—‘पञ्चिदित्तिरराणं साहाविय छट्टअट्टमओ’ इत्यादि । कालः सदाऽत्र सुपम-
 ण्णमाख्यः प्रवर्त्तते । दृढः साधुरिव क्षेत्रपरावृत्तिपराद्भुतः ॥ ३८ ॥ क्षेत्रेऽसिंश्च नीलवतो, गिरेर्दक्षिणतः किल ।

योजनानां शतान्यष्टौ, चतुस्त्रिंशत्तमेव च ॥ ३९ ॥ चतुरः सासिकान् भागानतिक्रम्य स्थिताविह । यमकाख्यौ
गिरी शीतार्पूर्वपश्चिमकूलयोः ॥ ४० ॥ मिथस्तुल्यस्वरूपौ तौ, यमलभ्रातराविच । तदेतौ यमकाभिख्यौ,
कथितौ जिननायकैः ॥ ४१ ॥ अधवा यमकानामशकुन्याकृतिशालिनौ । ततस्तथोदितौ स्वर्णमयौ गोपुच्छ-
संस्थितौ ॥ ४२ ॥ व्यासायामपरिक्षेपतुङ्गत्वोद्धितादिभिः । हरिस्सहोपमौ पद्मवेदिकावनमण्डितौ ॥ ४३ ॥
तयोः पर्वतयोर्मौलौ, भूमिभागोऽतिबन्धुरः । प्रत्येकं तत्र चैकैकः, स्यात्प्रासादावतंसकः ॥ ४४ ॥ द्वापष्टिं योज-
नान्यर्द्धाधिकानि स समुच्छ्रितः । योजनान्येकत्रिंशत्, क्रोशं च विस्तृतायतः ॥ ४५ ॥ तन्मध्ये सपरीवार-
मस्ति सिंहासनं महत् । यमकाख्यामराहं तच्छेषं विजयदेववत् ॥ ४६ ॥ मेरोरुत्तरतो जम्बूद्वीपेऽन्यत्र निरू-
पिते । राजधान्यौ यमकयोर्निःशेषं विजयोपमे ॥ ४७ ॥ यदुक्तमन्तरं नीलवतीर्यमकभूमृतोः । यमकाख्याद्यह-
दयोस्तावदेवान्तरं भवेत् ॥ ४८ ॥ परस्परं हृदानां च, तावदेवोक्तमन्तरम् । अन्यहृदात्तावतैव, क्षेत्रपर्यन्तभू-
रपि ॥ ४९ ॥ एवं च—यमकहृददीर्घत्वैः, सप्तभिश्च तथान्तरैः । यथोक्तसुत्तरकुरूप्यासमानं प्रजायते ॥ ५० ॥
तदुक्तं—“जावह्यंमि पमाणंमि होति जमगाओ नीलवंतो उ । तावह्यमंतरं खलु जमगदहाणं दहाणं च
॥ ५१ ॥” अथाभ्यां यमकाद्रिभ्यां, दक्षिणस्यां समान्तराः । शीतायाः सरितो मध्ये, इदाः पञ्च यथाक्रमम्
॥ ५२ ॥ प्रथमो नीलवन्नाम, नीलवद्भिरिसन्निभैः । शोभितः शतपत्रार्थैस्तत्तथा प्रथिताभिधः ॥ ५३ ॥ यद्वा
नागकुमारेन्द्रो, नीलवान्नाम निर्जरः । पालयत्यस्य साम्राज्यमित्येवं प्रथिताभिधः ॥ ५४ ॥ द्वितीपस्तुत्तरकुरु-

संस्थानाद्यादिमत्तया । तुल्याख्यव्यन्तराचासाद्यद्वोत्तरकुरुहदः ॥ ५५ ॥ चन्द्राभशतपत्रादिमत्त्वाचन्द्राभिधो
द्रदः । व्यन्तरेन्द्रचन्द्रदेवत्वामित्याद्या तृतीयकः ॥ ५६ ॥ ऐरावताकारहारिपद्मादिमत्तयाऽथवा । व्यन्तरेराव-
तात्पत्न्यासुर्व्यैश्वरावतो ह्रदः ॥ ५७ ॥ माल्यवत्पर्वताकाराम्बुजादिमत्तयाऽथवा । माल्यवद्व्यन्तरावासात्,
पञ्चमो माल्यवान् ह्रदः ॥ ५८ ॥ पद्मह्रदसमाकाराः, सर्वे सहोदरा इव । तथैव पद्मवल्लयैः, पद्मजातीयैरलङ्कृताः
॥ ५९ ॥ विशेषस्तु पद्मह्रदः, परिक्षिप्तः समन्ततः । एकेन वनखण्डेन, पद्मवेदिकयैकया ॥ ६० ॥ विभक्ताभ्यां
प्रविश्यान्तर्विनिर्यान्त्या च शीतया । असी पद्मवेदिकाभ्यां, वनाभ्यां च परिष्कृताः ॥ ६१ ॥ याम्योत्तरायताश्चामी,
पूर्वपश्चिमविस्तृताः । सहस्रयोजनायामाः, शतानि पञ्च विस्तृताः ॥ ६२ ॥ तथाहुः—“सीयासीओषाणं
पहुमज्ज्ञे हुंति पंच हरया उ । उत्तरहृदाहिणदीहा पुष्पावरवित्थडा इणसो ॥ ६३ ॥” पद्महृदादयो ये तु, परे
वर्षधरहृदाः । ते स्युः पूर्वापरायामा, दक्षिणोत्तरविस्तृताः ॥ ६४ ॥ हृदाधिदेवतानां च, पञ्चानामममृताशि-
नाम् । राजधान्योऽन्यत्र जम्बुद्वीपे मेरोरुदग्दिशि ॥ ६५ ॥ एकैकस्य ह्रदस्यास्य, पूर्वपश्चिमयोर्दिशोः । योज-
नानि दश दश, सुक्त्वा तटमुवि स्थिताः ॥ ६६ ॥ शैलाः काञ्चननामानो, मूले लघ्नाः परस्परम् । एकैकतो दश
दश, क्षेत्रेऽस्मिन्नखिलाः शतम् ॥ ६७ ॥ सर्वेऽपि योजनशततोत्तुङ्गा रम्या हिरण्मयाः । विष्कम्भायामतो मूले,
योजनानां शतं मताः ॥ ६८ ॥ मध्ये पञ्चसप्ततिं च, योजनानि प्रकीर्त्तिताः । पञ्चाशतं योजनानि, मस्तके
विस्तृतायताः ॥ ६९ ॥ शतत्रयं पोटशालं, किञ्चिद्विशेषतोऽधिकम् । योजनानि परिक्षेपस्तेषां मूले प्रकीर्त्तिताः

॥ ७० ॥ मध्ये विशेषाभ्यधिका, सप्तत्रिंश शतद्वयी । सातिरेकाष्टपञ्चाशद्युक्तं शतमथोपरि ॥ ७१ ॥ वसु-
न्धरायघ्नूक्रीडास्वर्णसारिसमाः स्थिताः । दक्षिणोत्तरपङ्क्त्यैते, वेदिकावनमण्डिताः ॥ ७२ ॥ काञ्चनप्रभपाथोजा-
ग्रलङ्कृतजलाश्रयाः । काञ्चनाख्यास्ततो यद्वा, काञ्चनाख्यैः सुरैः श्रिताः ॥ ७३ ॥ सर्वेऽप्येकैकप्रासादावतंसा-
श्रितमौलयः । प्रासादास्ते च यमकप्रासादसदृशा मताः ॥ ७४ ॥ सपरिच्छदमेकैकं, तत्र सिंहासनं स्फुरत् ।
पेन्धर्यं युजते तेषु, निर्जराः काञ्चनाभिधाः ॥ ७५ ॥ ऋद्धिश्चैषां विजयवद्रायुः पत्योपमं स्मृतम् । मेरोरुदग्र
राजधान्यो, जम्बूद्वीपेऽपरत्र च ॥ ७६ ॥

अथोत्तरशुक्रक्षेत्रस्थिता जम्बूनिरूप्यते । सुदर्शनाख्या यन्नाम्ना, जम्बूद्वीपोऽयमुच्यते ॥ ७७ ॥ उत्तराः
कुरवो द्वेषा, विभक्ताः शीतया किल । पूर्वापरार्द्धभावेन, सीमन्तेनालका इव ॥ ७८ ॥ तत्र च—दक्षिणस्यां
नीलगिरिरुद्रीच्यां मन्दराचलात् । पश्चिमायां माल्यवतः, शीतायाः प्राक्तने तटे ॥ ७९ ॥ उदङ्कुरुप्राक्तनार्द्धम-
ध्यभागे निरूपितम् । जान्बूनदमं जम्बूपीठं नम्रसुरासुरैः ॥ ८० ॥ युगमम् ॥ शतानि पञ्च विष्कम्भायामौ
परिधिरस्य च । एकाशीत्यधिकं सार्द्धसहस्रं किञ्चनधिकम् ॥ ८१ ॥ पीठस्यास्य मध्यभागे, बाह्वल्यं परिकी-
र्तितम् । योजनानि द्वादशान्त्यभागेषु क्रोशयोर्द्वयम् ॥ ८२ ॥ तदेकया पद्मवरवेदिकया वनेन च । समावृतं
तन्मानादि, जगतीवेदिकादिवत् ॥ ८३ ॥ दिक्षु पूर्वाद्यास्तु तस्य, जम्बूपीठस्य तीर्थपैः । एकैकं द्वारमुक्तं त्रिसो-
पानप्रतिरूपकम् ॥ ८४ ॥ तदेकक्रोशविस्तीर्णं, क्रोशद्वयसमुच्छ्रितम् । चञ्जरत्नमथैर्भूमिमूलभागैर्भनोहरम् ॥ ८५ ॥

मूर्ध्नि प्रतिष्ठानमूर्तैश्च रिष्टरत्नजैः । प्रदेशैः शोभितं वर्णवैदूर्यस्तम्भवन्धुरम् ॥ ८६ ॥ सुवर्णरूप्यफलकैर्वैदूर्य-
 सन्धियन्धुरैः । रत्नालम्बनयाहाभी, रत्नालम्बनकैर्युतम् ॥ ८७ ॥ आदितश्चतुर्भिः कलापकम् ॥ द्वारेषु तेषु सर्वेषु,
 प्रत्येकं तोरणं भवेत् । रत्नस्तम्भसन्निविष्टं, वृषभाश्यादिचित्रयुक्तम् ॥ ८८ ॥ तोरणानामुपर्येषामुत्तरेङ्गेषु सन्ति
 वै । अष्टावष्टौ मङ्गलानि, तथा तत्तोरणोपरि ॥ ८९ ॥ दण्डा वज्रमयाः पञ्चवर्णाश्च चामरध्वजाः । पताकाति-
 पताकाश्च, छत्रातिच्छत्रकाणि च ॥ ९० ॥ भ्रूयांसि घण्टायुग्मानि, भ्रूयांस उत्पलोच्चयाः । भ्रूयांसः पद्मकुमुद-
 निकराः सन्ति रत्नजाः ॥ ९१ ॥ मध्यभागेऽस्य पीठस्य, स्याच्चतुर्योजनोन्नता । योजनान्यष्ट विस्तीर्णायतैका
 मणिपीठिका ॥ ९२ ॥ उपर्यस्याः पीठिकाया, जम्बूवृक्षोऽस्ति वेष्टितः । वेदिकाभिर्द्वादशभिः, प्राकाराकारचा-
 रुभिः ॥ ९३ ॥ अथास्य जम्बूवृक्षस्य, मूलं वज्रमयं मतम् । मूलादुपरि यः कन्दो, भ्रूमध्यस्थः स रिष्टजः
 ॥ ९४ ॥ स्कन्धः कन्दादुत्थितो यः, स तु वैदूर्यरत्नजः । सुवर्णमयस्तच्छाखाः, प्रशाखा जातरूपजाः ॥ ९५ ॥
 शाखानां दिक्प्रसृतानां, मध्ये स्कन्धात्समुच्छ्रिता । योर्द्व्यंशास्त्रा विडिमाख्या, सोऽक्ता रजतनिर्मिता ॥ ९६ ॥
 पत्राणि तस्य वैदूर्यमयानि जगदुर्जिनाः । तपनीयधृन्तवन्ति, गुच्छा जाम्बूनवेद्भवाः ॥ ९७ ॥ रजतोत्थास्त-
 त्प्रवालाङ्कुराः पुष्पफलावली । नानारत्नमयी जम्बूतरुरीदृग् श्रुतः श्रुते ॥ ९८ ॥ शाखाप्रभवपर्यन्तः, स्कन्धः
 कन्दाय ऊर्द्धगः । द्वे योजने स उत्तुङ्गो, विस्तीर्णः क्रोशयोर्द्वयम् ॥ ९९ ॥ या दिक्प्रसृतशाखान्तर्जिता शाखो-

द्वुगामिनी । विद्धिमापरपर्याया, सोऽनुज्ञा योजनानि पंद्र ॥ ३०० ॥ एवं च कन्ददादारभ्य, सर्वात्रिणाष्टयोजनीम् । जम्बूतरुः समुत्तुङ्गो, भूममः क्रोशयोर्द्वयम् ॥ १ ॥ या तस्य प्रसृता स्कन्धाच्छाला दिक्षु चतस्रुषु । पूर्वादिषु किलैकैकाः शिष्यशाला गुरोरिव ॥ २ ॥ क्रोशेनोनानि चत्वारि, योजनान्यायताश्च ताः । प्रत्येकं चित्रकृत्पत्रफलपुष्पायलङ्कृताः ॥ ३ ॥ एवं चोभयतः शालादैर्धर्मैः स्कन्धोरुतान्विते । विष्कम्भायामतः सोऽयं, भवेत्पूर्णाष्टयोजनः ॥४॥स्थापना । शालायाः प्रसृतायाः प्राक्, मध्यभागे विराजते । अनादृतस्य देवस्य, भवनं रत्ननिर्मितम् ॥५॥ अनेकरत्नस्तम्भाढ्यं, क्रोशमायामतो मतम् । विष्कम्भतस्तु क्रोशाद्धं, देशेनं क्रोशमुद्वतम् ॥ ६ ॥ धनुःपञ्चशतोलुङ्गं, तद्वद् दृशुलं क्रमात् । प्राच्युदीचीदक्षिणासु, द्वारमेकैकमत्र च ॥ ७ ॥ धनुःपञ्चशतायामचिद्विष्कम्भा मणिपीठिका । तद्वद्दमानवाहल्या, तत्र शय्या विराजिता ॥ ८ ॥ शेषशालासु तिस्रुषु, स्युः प्रासादायतंसकाः । प्राक्शालाभाविभवनानुकाराः सर्वमानतः ॥ ९ ॥ सर्वरत्नमया दीप्रप्रभापटलभासुराः । अनादृतस्वर्गयोग्यसिंहासनविमृषिताः ॥ १० ॥ यद्यपि विपमायामविष्कम्भं भवनं श्रीदेव्यादिभयनयत् समायामविष्कम्भः प्रासादो विजयादिप्रासादवदिति भवनप्रासादयोर्विशेषमामनन्ति तथापि श्रीजम्बूद्वीपप्रशसित्सूत्रश्रीजिनभद्रगणिक्षमात्रमणकृतक्षेत्रसमासश्रीउमालातिवाचककृतंजवृद्धीपसमासश्रीसोमलिलकश्चरिःकृतनव्यवृहक्षेत्रसमासादिष्वेतेषां वक्ष्यमाणचनगतानां च प्रासादतया व्यपदिष्टत्वात्क्रोशायाम-

क्रोशार्द्धविष्कम्भत्वस्य चोक्तत्वाज्जम्बूप्रकरणे प्रासादा अपि विपमायामविष्कम्भा इति ध्येयमित्यर्थत उ०
 श्रीशरंतिचन्द्रोपज्ञजम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धौ ॥ जीवाभिगमसूत्रे त्वेषामपि समायामविष्कम्भत्वमेव दृश्यते,
 तथा च तद्ग्रन्थः—“तद्य जे दाहिणिछे साले एत्थ णं एगे महं पासापवडिसए पणत्ते, कोसं च
 उहं उवत्तेणं अड्कोसं आयामविकखंभेणं” इति, शेषप्रासादसूत्राण्यपि अस्यैव सूत्रस्यातिदेशनोक्तानीति
 श्रेयं । चतुर्दिगत्शाखान्तः, शाखा या विडिमाभिधा । तस्या मौलौ मध्यभागे, सिद्धायतनमुत्तमम्
 ॥ ११ ॥ विष्कम्भायामतश्चैतत्प्राक्शाखाभवनोपमम् । देशेनक्रोशस्तुत्तुङ्गद्वुद्धारत्रयान्वितम् ॥ १२ ॥
 तस्य मध्ये महत्येका, शोभते मणिपीठिका । धनुःपञ्चशतायामव्यासा तदर्थमेदुरा ॥ १३ ॥ उपर्यस्या
 महानेको, देवच्छन्दक आहितः । पञ्चचापशतायामविष्कम्भः सर्वरत्नजः ॥ १४ ॥ सातिरेकधनुःपञ्च-
 शतौत्तुङ्गोऽथ तत्र च । अष्टाधिकं जिनाचीनां, शतं वैताल्यचैत्यवत् ॥ १५ ॥ एवमुक्तस्वरूपोऽयं, जम्बू-
 वृक्षः समन्ततः । भाल्यष्टाग्रेण जम्बूनां, शतेन परिवेष्टितः ॥ १६ ॥ अमी आद्यपरिक्षेपगता जम्बूम-
 हीरहः । नूलजम्बूतरोरुदमाना भवन्ति सर्वथा ॥ १७ ॥ यथा द्वादशभिः पद्मवेदिकाभिः स वेष्टितः । तथाऽमी
 निखिटाः पद्मिर्वेदिकाभिरलङ्कृताः ॥ १८ ॥ श्रीदेवीपद्मवद्भैते, सर्वेऽनादृतनाकिनः । स्त्रीयामरणसर्वस्वनिक्षे-
 पवणिगापगाः ॥ १९ ॥ एतेषु च (१०८) जम्बूवृक्षेषु श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धीजीवाभिगमक्षेत्रविचारादौ सूत्र-

१ नूलस्त्वान् भवनानीति तत्त्वार्थधृत्यभिप्रायातुसरणेऽत्र सुस्थता ।

कृद्भिर्गृत्तिकाङ्गिश्च जिनभवनप्रासादचिन्ता न कापि चक्रे, बहवो बहुश्रुताः श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रचूर्णिकारादयः
शाश्वतजिनस्तोत्रकर्तृश्रीजयानन्दसूरिप्रभृतयश्च मूलजम्बूद्वृक्षवत्प्रथमवलयजम्बूद्वृक्षप्रथमवनखण्डगतकूटाष्ट-
कजिनभवनेः सह जम्बूद्वृक्षे सप्तदशोत्तरं जिनभवनानां शतं मन्यमाना इहाप्येकैकं सिद्धायतनं पूर्वोक्तमानं
मेनिरे, ततोऽत्र तत्त्वं केवलिनो विदुरिति जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धितौ । मूलजम्बूतरोस्तस्माद्यथाक्रमं दिशां त्रये ।
वायव्यामुत्तरस्यां चैशान्यां च तुल्यनाकिनाम् ॥ २० ॥ जम्बूसहस्राश्चत्वारस्तावतां कीर्त्तिता जिनैः ।
जम्बूद्वृक्षतत्रः पूर्वस्यां, महिषीणां चतसृणाम् ॥ २१ ॥ सहस्राण्यष्ट चाग्नेय्यां, जम्ब्वोऽभ्यन्तरपर्पदाम् । जम्बूस-
हस्राणि दश, याम्यां मध्यमपर्पदाम् ॥ २२ ॥ ता द्वादश सहस्राणि, नैर्ऋत्यां बाह्यपर्पदाम् । प्रत्यक् च सप्त
सेनान्यां, परिक्षेपे द्वितीयके ॥ २३ ॥ जम्बूसहस्राश्चत्वारः, प्रत्येकं दिक्चतुष्टये । सहस्राः षोडशेत्यात्मरक्ष-
काणां तृतीयके ॥ २४ ॥ यद्यप्युक्तं वलययोर्मानं नैवानयोः स्फुटम् । पूर्वाचार्यैरुच्यतादेः, प्राज्ञैर्ज्ञेयास्तथापि हि
॥ २५ ॥ श्रीदेवीपद्मदृष्टान्तात्प्रथमाद्द्वलयादिह । अर्द्धादिमानका जम्ब्वोऽनयोर्वलययोर्द्वयोः ॥ २६ ॥ तथाहु-
र्जिनभद्रगणिपादाः क्षेत्रसमासे—“पञ्चमद्देहे सिरीए जो परिवारो कमेण निदिद्धो । सो चेव य नायवो जंबू-
एऽणाढियसुरस्स ॥ २७ ॥” तथैव जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धितौ । अत्राप्येकैकया पङ्क्त्या, परिक्षेपे विवक्षिते । न जम्बू-
नामवकाशः, श्रीदेवीपद्मवद्भवेत् ॥ २८ ॥ तदिहापि परिक्षेपजातयस्तिष्ठ इत्यहो । ज्ञेयं जम्बूपङ्क्तयस्तु, यथा-
योगमनेकशः ॥ २९ ॥ स चैवं सपरीवारो, जम्बूद्वृक्षः समन्ततः । काननैर्योजनशतमानैस्त्रिभिः समाधृतः ॥ ३० ॥

आन्तरेण मध्यमेन, घाथेन च यथाक्रमम् । तत्रादिमे वने पूर्वादिषु दिक्षु चतसृषु ॥ ३१ ॥ पञ्चाशतं योज-
 नानि, वगाहात्रान्तरे महत् । एकैकं भवनं जम्बूशालाभवनसन्निभम् ॥ ३२ ॥ भवनेष्वेषु सर्वेषु, प्रत्येकं
 मणिपीठिका । तत्रानादृतदेवस्य, शयनीयं श्रमापहम् ॥ ३३ ॥ तस्मिन्नेवादिमवनखण्डेऽखण्डश्रियोऽज्वले ।
 पञ्चाशतो योजनानामैशान्यां समतिक्रमे ॥ ३४ ॥ अत्रान्तरे पुष्करिण्यश्चतस्रः स्युश्चतुर्दिशम् । प्राच्यां पद्मा
 वक्षिणस्यां, पद्मप्रभेति नामतः ॥ ३५ ॥ कुमुदाख्या पश्चिमायामुदीच्यां कुमुदप्रभा । सर्वाः क्रोशाद्धविष्क-
 म्भा, एकक्रोशायताश्च ताः ॥ ३६ ॥ धनुःपञ्चशतोद्धेया, सचतुर्द्वारतोरणाः । वृताः पद्मवेदिकया, वनखण्डेन
 चाभितः ॥ ३७ ॥ तासां चतसृणां मध्ये, प्रासादः परिकीर्तितः । स च जम्बूदृक्षशालाप्रासादसदृशोऽभितः
 ॥ ३८ ॥ एवमस्मिन्नेव वने, वायव्यां दिशि योजनैः । पञ्चाशता पुष्करिण्यश्चतस्रः स्युश्चतुर्दिशम् ॥ ३९ ॥
 प्राच्यामुत्पलशुल्माख्या, याम्यां च नलिनाभिघा । स्यादुत्पला पश्चिमायामुदीच्यामुत्पलोऽज्वला ॥ ४० ॥
 अयं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रजीवाभिगमसूत्राभिप्रायः, बृहत्क्षेत्रसमासे तु—'उत्पलभोमा नलिणुज्जलुत्पला उत्प-
 ला य धीयसि' इति वचनात् तृतीयतुर्ययोर्नास्ति व्यत्ययः प्रथमायां नाम्नि विशेषश्च दृश्यते इति ज्ञेयं । उत्त-
 पुष्करिणीतुल्या, एता अपि प्रमाणतः । मध्ये तथैव प्रासादो, जम्बूप्रासादसन्निभः ॥ ४१ ॥ वनेऽस्मिन्नेव
 नैर्ऋत्यां, पञ्चाशयोजनोत्तुराः । यथाक्रमं पुष्करिण्यः, प्राच्यादिदिक्चतुष्टये ॥ ४२ ॥ भृङ्गा भृङ्गनिभा किञ्चा-
 जनाऽप्य कज्जलप्रभा । मध्ये प्रासाद एतासां, सर्वे मानं तु पूर्ववत् ॥ ४३ ॥ आग्नेय्यां च योजनानां, पञ्चाशतो

व्यतिक्रमे । वनेऽत्रैव पुष्करिण्यो, दिक्चतुष्के यथाक्रमम् ॥ ४४ ॥ श्रीकान्ता श्रीमहिता च, श्रीचन्द्रा च,
ततः परम् । श्रीनिलयाग्येति शेषं, प्रासादादि तु पूर्ववत् ॥ ४५ ॥ प्रासादेष्वेव चैकैकमस्ति सिंहासनं महत् ।
अनादृतस्य देवस्य, क्रीडाहं सपरिच्छदम् ॥ ४६ ॥ अत्र जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धे 'सीहासना सपरिवारा' इति,
जीवाभिगमे च 'सीहासनं अपरिवारं' इति, असिन्नेव घने पूर्वदिग्भाविभवनान्तिकल । उदीच्यां दक्षिणस्यां
देशानीप्रासादशेखरात् ॥ ४७ ॥ एकः कूटो द्वितीयस्तु, प्राग्भाविभवनान्तिकः । दक्षिणस्यामुदीच्यां चाग्नेयी-
प्रासादपुद्गवात् ॥ ४८ ॥ पश्चिमायामथाग्नेयीप्रासादात्पूर्वतोऽपि च । दक्षिणाल्याङ्गवन्तः, कूटोऽत्रास्ति तृती-
यकः ॥ ४९ ॥ दक्षिणाल्यभवनतोऽपरस्यां पूर्वतोऽपि च । प्रासादादूर्ध्वं कृतीनिष्ठात्तुर्यः कूटो भवेद्विह ॥ ५० ॥
प्रासादादूर्ध्वं कृतीसंस्थादुदीच्यामथ याम्यतः । प्रतीचीनभवनतः, कूटो भवति पञ्चमः ॥ ५१ ॥ प्रतीचीनभवनत,
उदीच्यामथ याम्यतः । वायव्यकोणप्रासादात्, षष्ठः कूटो निरूपितः ॥ ५२ ॥ वायव्यकोणप्रासादात्प्राच्यां
पश्चिमतोऽपि च । उदग्मयनतस्तत्र, कूटो भवति सप्तमः ॥ ५३ ॥ उदग्भवन्तः प्राच्यामथ पश्चिमतोऽपि च ।
पेशानकोणप्रासादादत्र कूटोऽष्टमो मतः ॥ ५४ ॥ एवमष्टाप्यमी कूटा, जालखर्णमयाः स्मृताः । द्वे योजने
मूनिमन्ना, योजनान्यष्ट चोच्छ्रिताः ॥ ५५ ॥ विष्कम्भमायामतो मूले, योजनान्यष्ट कीर्त्तिताः । मध्ये पद्भ्रङ्ग
पत्यारि, गोपुच्छाकृतपस्ततः ॥ ५६ ॥ एषां मूले परिक्षेपोऽधिकानि पञ्चविंशतिः । मध्येऽष्टादश मौली च,
योजनान्यर्कसङ्ख्यया ॥ ५७ ॥ तथोक्तं—पणवीसट्टारस वारसेव मूले अ मज्झि उवरिं च । सचिसेसाहं परिरओ

कृडस्त इमस्त योद्धवो ॥ ५८ ॥' अयं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धाभिप्रायः, जिनभद्रगणिकक्षमाश्रमणैस्तु 'अदुसहकूड-
 सरिता संघे जंबूणया भणिया' इत्यस्यां गाथायां कपभकूटसमत्वेन भणितत्वात् मूले द्वादश योजनानि अष्टौ
 मध्ये चत्वारि चोपर्यायामचिष्कम्भेनेत्यादि ऊचे, तथैव मलयगिरिपादैर्व्याख्यातमपि, जीवाभिगमसूत्रेऽपी-
 त्यमेवैषां मानं दृश्यते इति तत्त्वं बहुश्रुतगम्यमिति ध्येयं । प्रत्येकमेपासुपरि, चैकैकं सिद्धमन्दिरम् । एतच्च
 जम्बूचिडिमासिद्धायतनसन्निभम् ॥ ५९ ॥ अष्टाप्येते पद्मचरवेदिकावनमण्डिताः । दिगङ्गनानामष्टानां, क्री-
 डायै निर्मिता इय ॥ ६० ॥ स्थापना । एयमुक्तस्वरूपाया, अस्या जम्बवा महातरोः । नामानि द्वादशैतानि,
 प्रज्ञसानि जिनेश्वरैः ॥ ६१ ॥ सुदर्शना तथाऽमोवा, सुप्रबुद्धा यशोधरा । भद्रा विशाला सुमनाः, सुजाता
 नित्यमण्डिता ॥ ६२ ॥ विदेहजम्बूर्नियता, सौमनस्येति कीर्तिता । रत्नमय्या अप्यमुज्या, द्रुमेषु मुख्यतां
 विदुः ॥ ६३ ॥ तथोक्तं बहुश्रुताध्ययने-“जहा सा दुमाण पवरा, जंबूनाम सुदंसणा । अणादियस्स देवस्स,
 एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ६४ ॥” जम्बूद्वीपपतिर्देवो, वसत्यस्यामनादतः । जम्बूत्वामित्त्वो यः, प्राग्भवे सोऽ-
 धुनाऽस्त्यसौ ॥ ६५ ॥ चतुःसामानिकसुरसहस्रसेवितक्रमः । महिपीभिश्चतस्रभिः, खेहिनीभिः कटाक्षितः
 ॥ ६६ ॥ पर्पद्भिस्तिष्ठभिर्जुष्टः, सप्तभिः सैन्यसैन्यपैः । उदायुधैः षोडशभिः, सहस्रैश्चात्मरक्षिणाम् ॥ ६७ ॥
 व्यन्तराणां व्यन्तरीणामन्येषामपि भूयसाम् । अनादतराजधानीवास्तंब्यानामधीश्वरः ॥ ६८ ॥ मेरोरुद्वीच्या-
 मन्यत्रं, जम्बूद्वीपे महर्द्धिकः । पुर्यामनादताख्यायां, साम्राज्यं पालयत्यसौ ॥ ६९ ॥

“यद्यप्युत्तरकुरुक्षेत्रकारयोर्ध्यायोगं सिद्धहरिस्सहकृद्वर्जकृटाधिपराजधान्यो यथाक्रमं वायव्यामैशान्यां च यथा प्रागभिहितास्तथा देवकुरुक्षेत्रकारयोर्ध्यायोगं सिद्धहरिकृद्वर्जकृटाधिपराजधान्यो यथाक्रममाग्नेय्यां नैऋत्यां च वक्तुमुचितास्तथापि प्रस्तुतसूत्रसंबन्धि यावदादर्शेषु पूज्यश्रीमलयगिरिकृतक्षेत्रविचारदृष्टौ च तथा दर्शनाभावात् अस्माभिरपि राजधान्यो दक्षिणेने” ललेखि इति श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धौ । अनयोर्नगयोर्दृष्ट्य-
न्यासोऽयत्वादिकं समम् । गन्धमादनसन्माल्यवतोरिव विभाव्यताम् ॥ ९६ ॥ सन्त्यथाभ्यां पर्वताभ्यामङ्क-
पालीकृता इव । मेरोर्दक्षिणतो देवकुरवो निपथाद्बुदक् ॥ ९७ ॥ अत्र देवकुरुनाम, देवः पत्न्योपमस्थितिः ।
यस्यत्वतस्तथा श्रुता, यद्वेदं नाम शाश्वतम् ॥ ९८ ॥ धनुःशृष्टव्यासजीवादिकं मानं तु धीधनैः । अत्राप्युत्तर-
कुरुक्षेत्रेयमविशेषितम् ॥ ९९ ॥ किन्त्वत्र निपथासद्भा, जीवा कल्प्या विचक्षणैः । विद्युत्प्रभसौमनसायामानुसा-
रतो धनुः ॥ १०० ॥ शतान्यष्ट योजनानां, चतुर्त्रिंशद्युतानि च । चतुरः सासिकान् भागान्, व्यतीत्य निपथाचलात्
॥ ११ ॥ शीतोदायाः पृथते, विचित्रकृदपर्वतः । चित्रकृदः परतटे, सामस्याद्यमकोपमौ ॥ १२ ॥ किन्त्वेतत्स्वामिनोर्नूनं,
विचित्रचित्रदेवयोः । जम्बूद्वीपेऽन्यत्र पुर्यो, मेरोर्दक्षिणतो मताः ॥ ३ ॥ अथैताभ्यां पर्वताभ्यामुत्तरस्याममी
स्मृताः । इदाः पञ्चोत्तरकुरुह्रदतुल्याः स्वरूपतः ॥ १४ ॥ निपथाचलसंकाशशतपत्रादिशोभितः । निपथाह्यसु-
रायासः, प्रथमो निपथह्रदः ॥ ५ ॥ स देवकुरुसंस्थानशतपत्राचलद्वृतः । देवकुर्वमरायासो, ह्रदो देवकुरुः परः
॥ ६ ॥ सूत्रनामा तृतीयस्तु, ह्रदः सुरसुराश्रितः । सुलसस्थासिकस्तुर्यो, ह्रदः स्यात्सुलसाश्रियः ॥ ७ ॥ श्रुयितः

शतपत्रायैर्विशुद्धयोत्पारुलैः । विशुद्धप्रभः पञ्चमः स्याद्विशुद्धप्रभाधिदैवतः ॥ ८ ॥ पञ्चपद्मपरिक्षेपतत्सङ्ख्याभ-
 वनादिकम् । अत्रापि पद्मद्वयद्विशेषमविशेषतः ॥ ९ ॥ पूर्वपश्चिमविस्तीर्णास्ते दक्षिणोत्तरायताः । प्राक् प्रत्यक्
 च दशदशकाञ्चनाचलचारवः ॥ १० ॥ काञ्चनाविह्वदेशानामेषां विजयदेववत् । समृद्धानां राजधान्यो, दक्षि-
 णस्यां सुमेरुतः ॥ ११ ॥ विचित्रचित्रौ निपथायावहूरे व्यवस्थितौ । विचित्रचित्रशैलाभ्यां, तावता निपथो
 द्वदः ॥ १२ ॥ द्वितीयादिह्वदानामप्येवमन्योऽन्यमन्तरम् । तुल्यं तथान्तिमह्वक्षेत्रपर्यन्तयोरपि ॥ १३ ॥ एताः
 शीतास्पद्द्वयैव, शीतोदाया द्विधाकृताः । पूर्वापराद्धभावेन, सर्वेशुरवोऽपि हि ॥ १४ ॥ शीतोदायास्तु यत्प्रा-
 च्यां, तत्पूर्वाद्धिमिहोच्यते । शीतोदायाः प्रतीच्यां यदपराद्धं तदीरितम् ॥ १५ ॥ तत्रैतासासामपराद्धंमध्यभागे
 निरूपितः । समानः शाल्मलीवृक्षो, जम्बूवृक्षेण सर्वथा ॥ १६ ॥ किञ्चित्च्छाल्मलीपीठं, ख्यातं रजतनिर्मितम् ।
 प्रासादभवनान्तःस्थाः, कूटा अप्यत्र राजताः ॥ १७ ॥ शिखराकृतिमत्त्वेन, ख्यातोऽयं कूटशाल्मली । वेणुदे-
 वाख्यः सुपर्णजातीयोऽस्य च नायकः ॥ १८ ॥ तथोक्तं स्थानाङ्गसूत्रद्वितीयस्थानके—“तत्थ णं दो महतीम-
 शालया महहुमा पणरा यावत् कूडसामली चेव जम्बू चेव सुदंसणा, तत्थ णं दो देवा महिहिया जाव महा-
 मोक्षया पलिओवमठितीया परिचसंति, तं०-गरुले चेव वेणुदेवे अथादिए चेव जम्बूदीवाहिबती, एतद्वृत्ता-
 यपि-गरुडः सुपर्णकुमारजातीयो वेणुदेवो नाम्ना इत्यादि” एयं च नायं सुपर्णकुमाराणां दक्षिणाल्य इन्द्रः
 संमान्यने, किन्त्यन्य एव, तस्य हि इन्द्रत्वेन सार्द्धपत्न्योपमरूपाया उत्कृष्टस्थितेन्याथ्यत्वात्, अयं तु पत्न्यो-

पमस्यत्तिक इति । मतान्तरे तु-क्रीडास्थानमयं वृक्षः, स्यात्सुपर्णकुमारयोः । वेणुदेववेणुदालिसुरयोरुभयोरपि ॥१९॥ तथा चाह सूत्रकृताङ्गचूर्णिकृत् शालमलीवृक्षवक्तव्यतावसरे-‘तत्थ वेणुदेवे वेणुदाली य वसद्, तयोर्हि तत्क्रीडास्थान’मिति । स्वरूपसुत्तरकुरुदृतिरथां यदीरितम् । आयुःशरीरमानादि, तदत्राप्यनुवर्त्तते ॥ २० ॥ कुरयो द्विविधाः समा इमाः, सुपमाभिः सुतमां परस्परम् । मिलिताः कलहाय मेरुणा, प्रविभक्ता इव मध्यवर्तिना ॥ २१ ॥ (वैतालीयं) विश्वाश्रयदकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिपद्राजश्रीतनयोऽतनिष्ठ विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्कल तत्र निश्चितजगत्स्वप्रदीपोपमे, सर्गः सप्तदशः समाप्तिमगम-द्विद्यत्प्रमोदप्रदः ॥ २० ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे सप्तदशः सर्गः समाप्तः । ग्रन्थाग्रं ४१८ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ अष्टादशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

पार्श्वं शङ्खेश्वरोत्तंसं, नत्वा तत्त्वावयोधदम् । स्वरूपं स्वर्णशैलस्य, यथाश्रुतमथोच्यते ॥ १ ॥ उत्तरस्यां स्थितो देवकुरुभ्यः कनकाचलः । उत्तराभ्यः कुरुभ्यश्च, दक्षिणस्यां प्रतिष्ठितः ॥ २ ॥ प्रलक् पूर्वविदेहेभ्यः, प्राक् पश्चिमविदेहतः । रत्नप्रभाचक्रनाभिरिव मध्येऽस्स्यवस्थितः ॥ ३ ॥ निमित्तहेतोर्बुवनपर्यायभाण्डसंभवे ।

अमतः कालचक्रस्य, अमिदण्ड इवोच्छ्रितः ॥ ४ ॥ मानदण्ड इवोदस्तो, जम्बूद्वीपमीमिषया । तथैव स्थापितो
 घात्रा, मेयं मत्वाऽमितोल्यकम् ॥ ५ ॥ स्निग्धयोर्द्विकृतो घात्रीमात्रा स्वाङ्केऽतिकौतुकात् । नीलचूलो बाल
 इव, प्रभावलयचोलकः ॥ ६ ॥ चन्द्रार्कैश्चहृन्क्षत्रतरावृषभसंततेः । अमन्त्या मनुजक्षेत्रे, मेढीदण्ड इवाहितः
 ॥ ७ ॥ नीलवन्निपधोन्मत्तदन्तिनोर्युद्धवतोर्मिथः । मध्ये सीमास्तम्भ इव, गजदन्ताद्रिदन्तयोः ॥ ८ ॥ तिर्य-
 ग्लोकमहाबास्य, स्पष्टाष्टाशादलत्रियः । बीजकोश इवान्तःस्थः, परागभरपिञ्जरः ॥ ९ ॥ जम्बूद्वीपोरूपोत्स्य,
 मुक्तस्य लवणार्णवे । कूपस्तम्भ इवोत्क्षिप्तः, प्रभासितपटाञ्चितः ॥ १० ॥ न्यस्तपादो भद्रशालकाननास्तरणो-
 परि । पद्मयस्त्रिवोर्ध्वन्दमोऽयं, नगेन्द्रः सेविनो नगान् ॥ ११ ॥ नरक्षेत्रकटाहेऽसिन्नानापदार्थपायसम् । पचतो
 विधिसूदस्य, दर्वीदण्ड इवोन्नतः ॥ १२ ॥ प्रादुश्चूलः सौमनसोत्तरीयोऽंशुजलक्षुतः । देवार्चक इवोन्नन्दिनन्द-
 नारामधौतिकः ॥ १३ ॥ एकादशभिरादिकुलकं । स चैकया पद्मवरवेदिकया परिष्कृतः । वनेन
 चाभितो नानारत्नज्योतिःप्रभासुरः ॥ १४ ॥ सहस्रात्रवन्वर्ति, योजनानां स उन्नतः । योजनानां
 सहस्रं चावगाढो वसुधान्तरे ॥ १५ ॥ लक्षयोजनमानोऽसौ, सर्वांग्रेण भवेदिति । चत्वारिंशदधिकानि,
 चूलाया योजनानि तु ॥ १६ ॥ योजनानां सहस्राणि, दशान्या नवतिस्तथा । योजनस्यैकादशांशा, दश मूले-
 ऽस्य विस्तृतिः ॥ १७ ॥ अयं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धवृहत्क्षेत्रसमासाभिप्रायः, श्रीसमवायाङ्के तु 'मंदरे णं पवए

मूले वस जोषणसहरसाइं चिक्खंभेणं पणत्ते' इतिज्ञेयं, एकत्रिंशत्सहस्राणि, शता नव दशाधिकाः ।
योजनानां त्रयद्व्यैकादशांशः परिधिस्त्रिहृ ॥ १८ ॥ योजनानां सहस्राणि, दशास्य समभूतले । सहस्रमेकं
शिल्लरे, व्यासश्चलोपलक्षिते ॥ १९ ॥ एकत्रिंशत्सहस्राणि, योजनानां शतानि षट् । त्रयोविंशत्पधिकानि,
परिधिः समभूतले ॥ २० ॥ ऊर्ध्वं च परिधिस्तस्य, योजनानां भवेद्द्विरेः । सहस्राणि त्रीणि चैकं, द्वापष्ट्याऽभ्य-
धिकं शतम् ॥ २१ ॥

अथ सर्वत्र चिष्कम्भज्ञानाय करणं-सहस्रयोजनव्यासान्मेरोरुपरिभागतः । यत्रोत्तीर्य योजनादौ, चिष्कम्भो
ज्ञातुमिष्यते ॥२२॥ तयोजनमभृत्येकादशभिः प्रचिभज्यते । लब्धे सहस्रसंयुक्ते, व्यासोऽस्य वाञ्छितास्पदे
॥२३॥ यथाऽप्यो नयनवर्ति, सहस्राण्यूर्ध्वभागतः । अतीत्यात्र प्रदेशे वेद्विष्कम्भं ज्ञातुमिच्छसि ॥२४॥ तदेतैर्नवन-
वंतिसहस्रै रुद्रभाजितैः । सहस्राद्यव संमांसान्, सहस्रसहितान् कुरु ॥ २५ ॥ एवं दश सहस्राणि, जातानि
धरणीतले । चिष्कम्भो मेरुशैलस्य, सर्वत्रैवं विभाव्यताम् ॥ २६ ॥ अथवा प्रकारान्तरेणेदमेव करणं-मूला-
णत्र योजनादावुत्पत्य ज्ञातुमिष्यते । व्यासस्तस्मिन् योजनादौ, विभक्ते रुद्रसंख्यया ॥ २७ ॥ यद्दुब्धं तन्मू-

१ दृश्यमानमेकमूले, समभूतलभूमागे इत्यर्थः, अपोऽवगाढस्य सहस्रस्य लक्षत्यायुः सेकाद्यवशांशानवतियोजनपाठः सुखाचयेयः,
एकादशांशदुष्टेऽयमूले महस्रमानस्य च तत्रापि संगतत्वात्, पशुवस्तु मूले इति पाठ एव तत्र नास्ति, रुपकनाधिसूत्रे परिधिचयेऽत्रापि
च एतत्परिणितलक्ष्येय स्पष्टो षट् ।

लसत्कादिस्ताराच्छोधयेद्दुधः । यच्छेषं तन्मितस्तस्य, व्यासोऽभीष्टस्थले यथा ॥ २८ ॥ कन्दात्सहस्रमुत्पत्य,
व्यासं जिज्ञाससे यदि । सहस्रमेकादशभिर्भज लब्धमिदं पुनः ॥ २९ ॥ नवतियोजनान्यंशा, दश चैकादशा-
त्मकाः । कन्दव्यासाच्छोधयेदं, ततः शेषाणि यानि तु ॥ ३० ॥ योजनानां सहस्राणि, दशतावान्महीतले ।
विष्कम्भः स्वर्णशैलस्य, सर्वत्रैवं विभाव्यताम् ॥ ३१ ॥ व्यासानुसारेण सर्वत्रोचत्वज्ञानाय करणं-यावान् यत्रा-
स्य विस्तारो, निश्चितो भूतलादिषु । तस्मिन्मूलस्य विस्ताराच्छोधिते यत्तु शिष्यते ॥ ३२ ॥ गुण्यं तदेकादश-
भिर्यद्भवेत्तत्प्रमाणतः । उचत्वमस्य विष्कम्भस्यानुसारेण तद्यथा ॥ ३३ ॥ योजनानां सहस्राणि, दश व्यासो-
ऽस्य मूतले । मूलविष्कम्भतस्तेषु, विशोधितेष्वदः स्थितम् ॥ ३४ ॥ नवतियोजनान्यंशा, दश चैकादशा-
त्मकाः । अस्मिन्नेकादशगुणे, सहस्रमियमुच्यता ॥ ३५ ॥ मूलभूतलयोर्मध्ये, सर्वत्रैवं विभाव्यताम् । विस्तार-
स्यानुसारेण, तुङ्गत्वमीप्सितास्पदे ॥ ३६ ॥ अथ सर्वत्र विष्कम्भवृद्धिहानिज्ञानाय करणं-उपरितने विस्तारे-
ऽथस्त्वनविस्तारतः कृते दूरम् । तन्मध्यवर्त्तिसैलोच्छ्रयेण शेषं हृते चिदुपा ॥ ३७ ॥ यल्लब्धं तदुभयतो वृद्धि-
र्गिरिमौलितो ह्यधःपतने । तावत्येव च हानिमौलावारोहणेऽधस्तः ॥ ३८ ॥ आर्यायुग्मम् ॥ तथाहि-साहस्रं
(१०००) मौलिविष्कम्भे, कन्दव्यासाद्विशोधिते । (१००९० $\frac{१}{११}$) शेषं नवत्यधिकानि, शतानि नव-
तिः स्थितम् ॥ ३९ ॥ (९०९० $\frac{१}{११}$) अंशा दशैकादशोत्थाश्चैषां कर्तुं स्वर्णनम् । योजनानां राशि-
मेकादशभिर्गणयेद्दुधः ॥ ४० ॥ भागान् दशोपरितनान्, क्षिपेज्जाता इमे ततः । लक्षं (१०००००) भाज्य-

राशिमेनं, क्वचित्संस्थापयेद्बुधः ॥ ४१ ॥ नगोच्छ्रयो लक्षरूपो, भांजको रुद्रसंगुणः । लक्षण्येकादश जातस्तं
 भागार्थमधो न्यसेत् ॥ ४२ ॥ (१/३ शु०) अल्पत्वेन विभाज्यस्य, भूयस्त्वाद्भाजकस्य च । भागाप्राप्त्याऽपव-
 र्त्तयेत्, लक्षणे भाज्यभाजकौ ॥ ४३ ॥ उपर्येकः स्थितोऽथस्तादेकादश स्थितास्ततः । लब्ध एकादशभागो
 १/३ योजनं योजनं प्रति ॥ ४४ ॥ यद्वा भाज्यभाजकयोर्भूयोर्योर्लक्षरूपयोः । राशिर्भाज्योऽंशरूपोऽस्ति,
 भाजको योजनात्मकः ॥ ४५ ॥ प्रतियोजनमेकोऽंशस्तत्सुखेनैव लभ्यते । इयं मेरोरुमयतो, बृद्धिहानी
 निरूपिते ॥ ४६ ॥ ज्ञातुमिष्टे बृद्धिहानी, तत्र यथेकपार्श्वतः । द्वाविंशतिविभक्तस्य, योजनस्य लवस्तदा
 ॥ ४७ ॥ ततोऽयं भावः-यावदुत्पत्यते कन्दादद्बुल्योजननादिकम् । एकादशस्तस्य भागो, कन्दव्यासात्क्षयं
 ब्रजेत् ॥ ४८ ॥ तथाहि-एकादशबुलेषु, समुत्क्रान्तेषु मूलतः । क्षीयते मूलविष्कम्भात्, संपूर्णमेकमङ्गुलम्
 ॥ ४९ ॥ योजनेष्वपि तावत्सु, समुत्क्रान्तेषु मूलतः । क्षीयते मूलविष्कम्भात्संपूर्णमेकयोजनम् ॥ ५० ॥
 एवं योजनशतसहस्रेष्वपि भाव्यं । अत एव योजनानां, सहस्रे मूलतो गते । नवतिर्योजनान्यंशा,
 एकादशोद्भवा दश ॥ ५१ ॥ एतावन्नेकादशोऽंशः, सहस्रस्य क्षयं गतः । ततः सहस्राणि दश, विष्कम्भो
 घरणीतले ॥ ५२ ॥ एकादशलेकादशस्वतिक्रान्तेषु भूमितः । सहस्रेषु किलैकैकं, सहस्रं व्यासतो हृषेत् ॥ ५३ ॥
 एवं च नवनवतेः, सहस्राणामतिक्रमे । शिरोभागेऽस्य विष्कम्भः, सहस्रमवशिष्यते ॥ ५४ ॥ स्थापना । यद्वा

शो
१८ सौं

॥ २०९ ॥

कन्दायोजनानां, लक्षेऽतीते शिरस्तले । लक्षस्यैकादशो भाग, पृतावान् परिहीयते ॥५५॥ नवतिर्योजनशतान्यधिका नवतिस्तथा । अंशा दशैकादशोत्थाः, सहस्रं शिष्यते ततः ॥ ५६ ॥

प्रत्येकं परितः पञ्चशतविस्तृतयोर्ननु । नन्दनसौमनसयोः, सद्भावान्मेखलाद्वये ॥ ५७ ॥ योजनानां सहस्रस्य, द्विर्भवेद्युगपत् बुटिः । कथमेकादशभागहानिस्तदुपपद्यते ? ॥५८॥ युग्मम् । अत्रोच्यते कर्णगत्या, समानधेयमिदं बुधैः । का कर्णगतिलेवं, यदि पृच्छसि तच्छृणु ॥५९॥ कन्दादारम्य शिखरं, यावत्तदुभयसृष्टि । दत्तायां द्वरिकायां, स्थिरहस्तेन धीमता ॥ ६० ॥ अपान्तराले यत् क्वापि, कियदाकाशमास्थितम् । तत्समग्रं कर्णगत्या, मेरोराम्नाव्यमित्यतः ॥ ६१ ॥ तत्प्रकल्प्य मेरुतया, प्रादुर्गणितकोविदाः । सर्वत्रैकादशभागपरिहाणि यथोदिताम् ॥ ६२ ॥ अयं चार्थः श्रीजिनभद्रगणिकक्षमाश्रमणपूज्यैरपि विशेषणवलां लवणोदधिघनगणितनिरूपणावसरे दृष्टान्तद्वारेण ज्ञापित एवेति । अतोऽयं मेखलायुग्माविवक्षया क्रमात्तनुः । मूले च विस्तृतः सुष्ठूदस्तगोपुच्छसंस्थितः ॥ ६३ ॥

अथात्र त्रीणि काण्डानि, वर्तन्ते कनकाचले । काण्डं विभागो नियतविशिष्टपरिणामवान् ॥ ६४ ॥ चतुर्विधं काण्डमाद्यं, मृत्तिकावहुलं क्वचित् । पापाणबहुलं वज्रबहुलं शर्करामयम् ॥ ६५ ॥ काण्डं द्वितीयमप्येवं, चतुर्द्धाऽस्य निरूपितम् । अङ्गजं स्फाटिकं क्वापि, सौवर्णं राजतं तथा ॥ ६६ ॥ जालजान्बुनदमयं, तृतीयं काण्डमीरितम् । त्रयाणामपि काण्डानां, परिमाणमथोच्यते ॥ ६७ ॥ सहस्रयोजनोन्मानमायमारभ्य कन्दतः ।

त्रिपष्टिश्च सहस्राणि, द्वितीयं समन्वृतलात् ॥ ६८ ॥ ततस्तृतीयं पट्टत्रिंशत्सहस्रावधि कीर्तितम् । एवं काण्डे-
स्त्रिभिस्तस्य, लक्षमेकं समाप्यते ॥ ६९ ॥ अयं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धिभूमिप्रायः, समवायाङ्गे तु अष्टत्रिंशत्सहस्र-
समवाये द्वितीयविभागोऽष्टात्रिंशत्थोजनसहस्राण्युच्चत्वेन भवतीत्युक्तमिति 'ज्ञेयं । चतुर्विधत्वे नन्वेवमाद्यद्वि-
तीयकाण्डयोः । सृष्टिकादिविभागानां, न पृथक्काण्डता कथम् ? ॥ ७० ॥ अत्रोच्यते-पृथ्व्यादिवस्तुजत्वेऽपि,
नैयत्येनोक्तकाण्डयोः । पृथ्व्यादिरूपभागानामविवेकात्त काण्डता ॥ ७१ ॥

चतुर्भिश्चायमभितोऽवचनखण्डैरलङ्कृतः । दानशीलतपोभार्थिजनधर्म इवोन्नतः ॥ ७२ ॥ तत्र भूमौ भद्र-
शालं, क्रमान्मेखलयोर्द्वयोः । नन्दनं सौमनसं च, शिखरे पण्डकं वनम् ॥ ७३ ॥ तत्राद्यं भद्रशालाख्यं, मेरोः
पश्चिमपूर्वतः । द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः, सहस्राण्यायतं मतम् ॥ ७४ ॥ सार्द्धे द्वे योजनशते, दक्षिणोत्तरविस्तृ-
तम् । स्थितं मेरुं परिक्षिप्य, बलयाकृतिनाऽऽत्मना ॥ ७५ ॥ अत्रेयद्युपपत्तिः-पूर्वस्यां पश्चिमायां वा, य आयामो-
ऽस्य वर्णितः । सोऽष्टाशीत्या चिमक्तः सन्, विस्तारोऽद्वैकपार्श्वतः ॥ ७६ ॥ किञ्च-उदीच्यो दाक्षिणात्यो वा,
विस्तारोऽस्य वनस्य यः । सोऽष्टाशीत्या ताडितः सन्नायामोऽस्यैकपार्श्वतः ॥ ७७ ॥ भद्रशालचनं चैतदृष्टवा
विहितं किल । शीतोदया शीतया च, गजदन्तात्रिमैरुभिः ॥ ७८ ॥ तथाहि-एको भागो मन्दरस्य, प्राच्यां

१ वहिर्द्विदयमेवैषेक्षया द्वितीयः, तथा च मूलापेक्षया तृतीयः, कर्णद्वयिकापेक्षया च प्रद्वणं उग्रत्वस्य, द्वावरिकान्तौ च सौमन-
सयाद्यपरिधौ चूलागन्धे च, व्यवहारेण साधिकसप्तत्रिंशलपि तथोक्तिर्न विरुद्धा ।

पश्चिमतः परः । विद्युत्प्रमसौमनसमध्येऽपाच्यां तृतीयकः ॥ ७९ ॥ तुर्यश्चोत्तरतो माल्यवद्गन्धमादनान्तरे ।
 भागाः सर्वेऽप्यमी शीताशीतोदान्यां द्विधा कृताः ॥ ८० ॥ तत्रैवं-उदीच्यांशो द्विधा चक्रे, शीतया प्राक्-
 प्रवृत्तया । प्राचीं प्रति प्रस्थितया, प्राक्खण्डोऽपि द्विधा कृतः ॥ ८१ ॥ शीतोदया गाम्यखण्डो, द्विधोदग्ग-
 तया कृतः । द्विधा पश्चिमखण्डोऽपि, कृतः प्रत्यङ्प्रवृत्तया ॥ ८२ ॥ इत्येवमष्टभागेऽस्मिन्, मेरोर्विशु चतस्रसु ।
 सिद्धायतनमेकैकं, पञ्चाशद्योजनोत्तरम् ॥ ८३ ॥ उक्तान्येतानि हिमवद्वैत्यतुल्यानि सर्वथा । स्वरूपतो मान-
 तश्च, सेवितानि सुरासुरैः ॥ ८४ ॥ विदिशु पुनरैकैकः, प्रासादस्तावदन्तरे । योजनानां पञ्च शतान्युचोद्ध-
 विस्तृतायतः ॥ ८५ ॥ चतुर्विंशं चतसृभिस्ते चापीभिरलङ्कृताः । योजनानि दशोद्विद्वास्ताः पौडशापि चापि-
 काः ॥ ८६ ॥ पञ्चाशद्योजनायामा, आयामार्द्धं च विस्तृताः । स्वरूपतो नामतश्च, जम्बूवापीसमाः समाः
 ॥ ८७ ॥ आधेय्यामथ नैर्कल्यां, यो प्रासादो प्रतिष्ठितौ । तो सौधर्मसुरेन्द्रस्य, तदर्हसिनशालिनौ ॥ ८८ ॥
 वायव्यामथ चैशान्यां, यो प्रासादो प्ररूपितौ । तावीशानसुरेन्द्रस्य, तद्योगयासनशोभनौ ॥ ८९ ॥ अष्टौ
 दिग्गजकूटानि, वनेऽस्मिन् जगद्वर्जिनाः । गजाकृतीनि कवयो, गान्याहुर्द्विग्गजा इति ॥ ९० ॥ पद्मोत्तरो
 नीलचांश्च, सुहस्रधाञ्जनागिरिः । कुमुदश्च पलाशाश्च, चतंसो रोचनागिरिः ॥ ९१ ॥ अन्ये तु रोचनागिरि-
 स्थाने रोहणागिरिं पठन्ति । मेरोरुत्तरपूर्वस्यां, शीतायाः सरितः पुनः । गन्धन्त्याः प्राग्भिमुखमुत्तरस्यामि-
 हादिमः ॥ ९२ ॥ प्रादक्षिण्यक्रमेणाथ, मेरोर्दक्षिणपूर्वतः । शीतायाः प्राक्प्रवृत्ताया, दक्षिणस्यां च नीलवान्

॥ ९३ ॥ मेरोर्दक्षिणपूर्वस्यां, शीतोदायाश्च पूर्वतः । मेरोर्दक्षिणदिवस्थायाः, सुहस्ती नाम दिग्गजः ॥ ९४ ॥
 अज्जमो नाम विम्रागो, नैर्ऋत्यां मेरुभूधरात् । शीतोदायाः पश्चिमतः, प्रयान्त्या उत्तरां प्रति ॥ ९५ ॥ दिग्भागः
 कुमुदोऽप्येवं, नैर्ऋत्यामेव मेरुतः । शीतोदाया दक्षिणतः, प्रयान्त्या वारुणीं प्रति ॥ ९६ ॥ उत्तरापरतो मेरोः,
 पलाशो नाम दिग्गजः । पश्चिमाभिमुखं यान्त्याः, शीतोदाया उदक् च सः ॥ ९७ ॥ अथावतंसकोऽप्येवं,
 चायुकोणे सुमेरुतः । स शीतायाः पश्चिमतः, प्रयान्त्या दक्षिणां प्रति ॥ ९८ ॥ मेरोरुत्तरपूर्वस्यामष्टमो रोचना-
 यलः । दक्षिणाभिमुखं यान्त्याः, शीतायाः पूर्वतश्च सः ॥ ९९ ॥ एकैकस्यां चिदिदृशेवं, द्वौ द्वौ कूटौ निरू-
 पितौ । प्रासादसिद्धायतनान्तरालेषु किलाष्टसु ॥ १०० ॥ तथाहि वृद्धसंप्रदायः--भद्रशालवने मेरोश्चतस्रोऽपि
 दिशः किल । नदीप्रयाहे रुद्धास्तद्विधेवार्हद्गृहाणि न ॥ १ ॥ किंतु नवयन्तिकस्थानि, भवनानि किलार्हताम् ।
 गजवन्तासमीपस्थाः, प्रासादाश्च विडौजसाम् ॥ २ ॥ तदन्तरालेष्वष्टासु, करिकूटा यथोदिताः । दक्षिणतः
 स्थाननियमस्तत्राप्येव विशेषतः ॥३॥ यहिरुत्तरकुरुभ्यो, मेरोरुत्तरपूर्वतः । शीताया उत्तरदिशि, प्रासादः परिकी-
 र्त्तितः ॥ ४ ॥ मेरोः प्राच्यां दक्षिणतः, शीतायाः सिद्धमन्दिरम् । पृतस्योभयतः कूटौ, द्वौ प्रज्ञप्तौ जिनेश्वरैः
 ॥ ५ ॥ यहिर्दक्षिणपूर्वतः, शीतोदाया दक्षिणदिशि, प्रासादः कीर्तितो जिनेः ॥ ६ ॥ मध्ये
 देयकुरूणां वै, शीतोदायाश्च पूर्वतः । मेरोर्दक्षिणतः सिद्धायतनं स्पृतमागमे ॥ ७ ॥ अस्याप्युभयतः कूटौ,
 समथ्रेण्या व्यचस्थितौ । धुर्यां युगन्धरस्येव, महीन्द्रस्येव चामरौ ॥ ८ ॥ शीतोदाया दक्षिणतो, नैर्ऋत्यां

स्वर्णभूतः । वहिर्देवकुरूणां च, प्रासादः प्राग्वदाहितः ॥ ९ ॥ शीतोदाया उत्तरतः, पश्चिमायां सुमेरुतः ।
 सिद्धानां सदनं कूटी, तस्याप्युभयतः स्थितौ ॥ १० ॥ शीतोदाया उत्तरतो, वायुकोणे सुमेरुतः । वहिरुत्तर-
 कुरुभ्यः, प्रासादः सुरभूतः ॥ ११ ॥ पूर्वस्यामथ शीताया, उदीच्यां मन्दराचलात् । उत्तरासां कुरूणां च,
 मध्येऽस्ति सिद्धमन्दिरम् ॥ १२ ॥ कूटी द्वौ तदुभयतो, मेरोः सर्वेऽप्यमी स्थिताः । विहारकूटप्रासादाः, पश्चा-
 शयोजनान्तरे ॥ १३ ॥ योजनानां पञ्च शतान्युच्चैस्त्वेन भवन्त्यमी । गव्यूतानां पञ्चशतीं, निमग्नाश्च धरोदरे
 ॥ १४ ॥ मूले पञ्चयोजनानां, शतान्यायतविस्तृताः । मध्ये त्रीणि पञ्चसप्तत्यधिकानि शतानि च ॥ १५ ॥
 उपर्यर्द्धतृतीयानि, शतानि विस्तृतायताः । कूटा इमे वर्षधरगिरिकूटसमा इति ॥ १६ ॥ सर्वेऽमी वनखण्डेन,
 पद्मवेदिकयाऽन्विताः । सिंहासनाढ्यस्वस्त्रेशप्रासादभ्राजिमौलयः ॥ १७ ॥ द्वापष्टिं योजनान्येते, प्रासादा
 विस्तृतायताः । एकत्रिंशद्योजनोच्चा, रम्या विविधरत्नजाः ॥ १८ ॥ एकपत्यायुपस्तेषु, स्वस्वकूटसमाभिधाः ।
 क्रीडन्ति नाकिनः स्वैरं, दिक्कुम्भकूटनायकाः ॥ १९ ॥ स्वस्वकूटविदिवेपां, राजधान्यः प्रकीर्त्तिताः । जम्बू-
 द्वीपेऽन्यत्र यथायोगं विजयेदेववत् ॥ २० ॥ एतेषु करिकूटेषु, पूर्वाचार्यैश्चिरन्तनैः । पठ्यन्ते जिनचैल्यानि,
 स्तोत्रेषु शाश्वताहताम् ॥ २१ ॥ जम्बूद्वीपप्रज्ञायादिसूत्रे तूपलभामहे । न सांप्रतं तत्र तत्त्वं, जानन्ति श्रुत-
 पारगाः ॥ २२ ॥ अत एवोक्तं रत्नशेखरसूरिभिः स्वोपज्ञक्षेत्रविचारे—“करिकूडकुंडनइदहकुरुकंचणजमलसम-
 विअद्वेसु । जिणभवणविसंवाओ जो तं जाणंति गीअत्था ॥ २३ ॥”

भद्रशालवनस्यास्य, समभूमेरुपर्यथ । स्यात्पञ्चयोजनशतातिक्रमे नन्दनं वनम् ॥ २४ ॥ योजनानां पञ्च शतान्येतद्विष्कम्भतो मतम् । स्थितं मेरुं परिक्षिप्य, बलयाकृतिनाऽऽत्मना ॥ २५ ॥ बाह्याभ्यन्तररूपं हि, विष्कम्भद्वितयं भवेत् । गिरीणां मेखलाभागे, ततोऽत्र द्वयमुच्यते ॥ २६ ॥ एक एकादशभागो, योजनस्यापचीयते । प्रतियोजनमेवं च, पञ्चशत्या व्यतिक्रमे ॥ २७ ॥ लब्धानि पञ्चचत्वारिंशद्योजनानि पञ्चभिः । एकादशांशैर्युक्तानि, त्यज्यन्ते मूलविस्तृतेः ॥ २८ ॥ दशसहस्ररूपायास्तदैतदवशिष्यते । शतानि नवनवतिश्चतुष्पञ्चाशदेव च ॥ २९ ॥ एकादशांशाः पृष्ठबाह्यो, व्यासोऽयं तत्र भूभृतः । दक्षिणोत्तरयोः पूर्वापरयोर्वा वनान्तयोः ॥ ३० ॥ एकत्रिंशद्योजनानां, सहस्राणि चतुःशती । एकोनाशीतिरधिका, परिक्षेपोऽत्र बाह्यतः ॥ ३१ ॥ बाह्ये च गिरिविष्कम्भे, सहस्रयोजनो निते । स्यादन्तर्गिरिविष्कम्भः, स चायं परिभाष्यते ॥ ३२ ॥ सहस्राणि योजनानामष्टौ नव शतानि च । चतुःपञ्चाशत्तथांशाः, पङ्केकादशनिर्मिताः ॥ ३३ ॥ सहस्रा योजनान्यष्टार्षिशत्त्रिंशती तथा । षोडशाद्या तथा भागा, अष्टावेकादशोत्थिताः ॥ ३४ ॥ अन्तः परिरयोऽयं च, भवेदस्मिन् चने गिरिः । वनमेतदथो पञ्चवेदिकावनचेष्टितम् ॥ ३५ ॥ एवं चत्वार्यपि वनानि ज्ञेयानि । सिद्धापतनमेरुकं, पूर्वोद्विद्विक्चतुष्टये । सुवर्णशैलतः पञ्चाशद्योजनव्यतिक्रमे ॥ ३६ ॥ विदिक्षु तावतैवास्मात्, प्रासादा भद्रशालवत् । तेषां चतुर्विंशं बाप्यः, प्रत्येकमिति षोडश ॥ ३७ ॥ नन्दोत्तरा तथा नन्दा, सुनन्दा वर्द्धनापि च । ऐशान्यां विदिशि प्रादुर्वापीनामानि सप्तमाः ॥ ३८ ॥ नन्द्वेपेणा तथाऽमोघा, गोस्तृपा

च सुवर्शना । आग्नेयां विदिशि प्राहुर्वापीनामानि सत्तमाः ॥ ३९ ॥ भद्रा विशाला कुसुवा, तथा च पुण्ड-
 रीकिणी । नैर्ऋत्यां विदिशि प्राहुर्वापीनामानि सत्तमाः ॥ ४० ॥ विजया वैजयन्ती चापराजिता जघन्त्यपि ।
 वायव्यां विदिशि प्राहुर्वापीनामानि सत्तमाः ॥ ४१ ॥ स्युश्चतस्रश्चतस्रस्ताः, पूर्वोदिदिगजुक्त्वात् । स्थिताः
 परीत्य परितः, प्रासादांस्तान् विदिग्गतान् ॥ ४२ ॥ आग्नेयामथ नैर्ऋत्यां, प्रासादौ शक्रभर्तृकौ । वायव्या-
 मथ चैशान्यां, तावीशानसुरेशितुः ॥ ४३ ॥ कूटा नव भवन्त्यत्र, नन्दनाख्यं च मन्दरम् । निपधाख्यं च
 हिमचत्कूटं रजतनामकम् ॥ ४४ ॥ रुचकं सागरचित्रं, कूटं वज्रबलाभिधम् । पञ्चाशता योजनैः स्युर्मैरोरेतानि
 नन्दने ॥ ४५ ॥ पौरस्त्यसिद्धायतनैशानीप्रासादयोः किल । अन्तरे नन्दनं कूटं, तत्र मेघङ्करा सुरी ॥ ४६ ॥
 जम्बूद्वीपेऽपरत्रास्या, राजधानी सुमेरुतः । ऐशान्यां विदिशि प्रोक्ता, यथाहं विजयादिवत् ॥ ४७ ॥ पौरस्त्य-
 सिद्धायतनाग्नेयीप्रासादयोः किल । अन्तरे मन्दरं कूटं, तत्र मेघवती सुरी ॥ ४८ ॥ राजधानी पुनरस्याः,
 पूर्वस्यां मेरुतो मता । जम्बूद्वीपेऽन्यत्र यथास्थानं विजयदेवघत् ॥ ४९ ॥ अपाच्यसिद्धायतनाग्नेयीप्रासादयोः
 किल । अपान्तराले निपथं, सुमेधा तत्र देवता ॥ ५० ॥ मेरोर्दक्षिणतस्तस्या, राजधानी जगुर्बुधाः । सहस्रान्
 द्वादशातीत्य, जम्बूद्वीपेऽपरत्र वै ॥ ५१ ॥ अपाच्यसिद्धायतनात्प्रतीच्यां पूर्वतः पुनः । प्रासादाद्वैर्ऋतीनिष्ठा-
 त्कूटं हैमवतं स्थितम् ॥ ५२ ॥ शोभते खामिनी तत्र, देवता मेघमालिनी । जम्बूद्वीपेऽन्यत्र तस्या, मेरुतो
 राजधान्यपाक् ॥ ५३ ॥ मेघमालिनीस्थाने हैममालिनीति जम्बूद्वीपप्रज्ञसिस्त्रे । दक्षिणस्यां प्रतीचीनातिसिद्धा-

पतनतस्तथा । प्रासादादौर्गतीनिष्ठादुदीच्यां रजताभिधम् ॥ ५४ ॥ सुवत्सा देवता तत्र, प्रतीच्यां कनका-
बलात् । जम्बूद्वीपेऽन्यत्र तस्या, राजधानी निरूपिता ॥ ५५ ॥ उत्तरस्यां प्रतीचीनात्, सिद्धायतनतस्तथा ।
वायव्यकोणप्रासादादपाच्यां रुचकाभिधम् ॥ ५६ ॥ वत्समित्रा तत्र देवी, पश्चिमायां सुमेरुतः । जम्बूद्वीपे-
ऽन्यत्र तस्या, राजधानी जिनैः स्मृता ॥ ५७ ॥ एवं च जम्बूद्वीपप्रज्ञसिखूत्रवृत्तिबृहत्क्षेत्रसमाससूत्रवृत्ति'सि-
रिनिलय'क्षेत्रसमाससूत्रवृत्त्यायभिप्रायेण सौमनसगजदन्तसंबन्धिपञ्चमकूटपठकूटवासिन्यौ नन्दनवनपञ्च-
मपठकूटवासिन्यौ च दिक्कुमार्यौ तुल्याख्ये एव, स्थानाङ्गसूत्रकल्पान्तर्वाच्यटीकादिषु तु ऊर्ध्वलोकवासिनीषु
सुवत्सावत्समित्रास्थाने तोयधाराविचित्रे दृश्येते । उदीच्यसिद्धायतनात्प्रतीच्यामथ पूर्वतः । प्रासादाद्वायु-
कोणस्यात्कूटं सागरचित्रकम् ॥ ५८ ॥ बलाहका तत्र देवी, मेरोरुत्तरतः पुनः । जम्बूद्वीपेऽन्यत्र तस्या, राज-
धानी जिना जगुः ॥ ५९ ॥ उदीच्यसिद्धायतनात्प्राच्यां वायव्यकोणजात् । प्रासादात्पश्चिमायां च, वज्रकू-
टमिदान्तरे ॥ ६० ॥ वज्रसेना तत्र देवी, राजधानी सुमेरुतः । उत्तरस्यामन्यजम्बूद्वीपे श्रेया ग्रंथानगमम् ॥ ६१ ॥
अयं तापक्षेत्रसमासवृहद्दृश्यभिप्रायः, जम्बूद्वीपप्रज्ञसिखूत्रे च सागरचित्रकूटे वज्रसेनादेवी वज्रकूटे बला-
हका देवी पठ्यते इति श्रेयं । तथा क्षेत्रसमाससूत्रे 'वारिसेणे'ति पाठः, किरणावल्यादावपि वारिपेणेति,
जम्बूद्वीपप्रज्ञसिखूत्रे 'वज्रसेणे'ति बृहत्क्षेत्रसमासवृत्तौ च वज्रसेनेति नामेति श्रेयं । एता अष्टाप्यूर्ध्वलोकवा-
सिन्यो दिक्कुमारिकाः । सुगन्ध्यम्बुपुण्ड्रिणं, कुर्वन्ति जिनजन्मनि ॥ ६२ ॥ भद्रशालवनकूटतुल्पत्वेन भव-

न्यमी । मूले पञ्च योजनानां, शतान्यायतविस्तृताः ॥ ६३ ॥ वनेऽपि पञ्चशतिके, पञ्चाशद्योजनोत्तरम् । स्थितेरपां स्थितिः किञ्चिदाकाशे बलकूटवत् ॥ ६४ ॥ अत्रैव नन्दनवने, सुधाशनघराघरात् । ऐशान्यां विद्विषी प्रोक्तं, बलकूटं जिनेश्वरैः ॥ ६५ ॥ तथोक्तं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिखेत्रे—संदरस्स षं पद्मयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थणं णंदणवणे बलकूडे णामं कूडे पणत्ते'इत्यादि । विद्विषीऽपि विशालाः स्युर्महतौ वस्तुनः किल । तद् घटेतावकाशोऽत्र, प्रासादबलकूटयोः ॥ ६६ ॥ अर्द्धेन नन्दनवने, कूटमेतद्रवस्थितम् । अपराद्धेन चाकाशे, तदुक्तं पूर्वसुरिभिः ॥ ६७ ॥ आह—नन्दनवने बलकूटं, नन्दनवनं च पञ्चयोजनशतविस्तीर्णायां मेरोः प्रथममेखलायां ततः कथं तत्र माति ?, बलकूटेन पञ्च योजनशतानि नन्दनवनसत्कानि रुद्रानि, पञ्च योजनशतानि पुनर्मेरोर्बहिराकाशे, ततो न कश्चिद्दोषः । उक्तं च—“नन्दनवण रुंभित्ता पञ्चसए जोअणाइं नीसरिओ । आयासे पञ्चसए रुंभित्ता ठाइ बलकूडो ॥ १ ॥” इति क्षेत्रसमासघृत्तौ, जम्बूद्वीपप्रज्ञसिखेत्रघृत्तौ तु—मेरुतः पञ्चाशद्योजनतिक्रमे ईशानकोणे ऐशानप्रासादः, ततोऽपीशानकोणे बलकूटमित्युक्तं, तदभिप्रायं न विद्मः । माल्यवद्विरिसंबन्धिहरिस्सहाख्यकूटवत् । सर्वात्मनेदं विशेषं, व्यासायामोचतादिभिः ॥ ६८ ॥ बलनामा सुरस्तत्र, स्वामी तद्राजधान्यपि । मेरोरुत्तरपूर्वस्यां, जम्बूद्वीपेऽपरे मता ॥ ६९ ॥ बलाख्याया राजधान्याः, खरुपमखिलं खलु । हरिस्सहायाः सदृशं, विशेषमविशेषितम् ॥ ७० ॥ गच्छद्भिश्चैत्यनत्यर्थं, पाण्डकेऽदौ वनं

१ ईशानेशानस्यैशानत्वाविरोधात् न भिन्नता, सहस्रद्वीर्धत्वाच्चास्य न तथात्वाभावः.

पथि । विश्रान्त्यै श्रीयते विद्याचारणैर्मुनिवारणैः ॥ ७१ ॥ स्थापना । प्रत्यागच्छद्भिरानम्य, पाण्डके शाश्वतान्
जिनान् । विश्राम्यद्भिर्भूष्यतेऽदो, जङ्घाचारणसाधुभिः ॥ ७२ ॥ अधास्य नन्दनाभिल्यवनस्य समभूतलात् ।
योजनानां सहस्राणि, द्वार्याष्ट पञ्चभिः शतैः ॥ ७३ ॥ समन्वितान्यतीत्यास्ति, वनं सौमनसाभिधम् । योज-
नानां पञ्चशतीं, विस्तीर्णं सर्वतोऽपि तत् ॥ ७४ ॥ अस्मिन्नपि परिक्षिप्य, स्थिते मेरुं समन्ततः । वक्ष्ये बाह्या-
न्तररूपौ, विष्कम्भौ पूर्ववद्भिरैः ॥ ७५ ॥ योजनानां सहस्राणि, चत्वारि द्वे शते अपि । द्विसप्तत्यधिके भागा,
अष्टायेकादशोद्भवाः ॥ ७६ ॥ बहिर्वनाद्भिरव्यास, एष पूर्वापरान्तयोः । दक्षिणोत्तरयोर्वापि, तत्रोपपत्तिरु-
च्यते ॥ ७७ ॥ मेरुच्छ्रयस्यातीतानि, सुवः सौमनसावधि । त्रिपष्टिर्योजनसहस्राणि रुद्रैर्भजेद्बुधः ॥ ७८ ॥
शतानि सप्तपञ्चाशत्सप्तविंशानि तत्र च । लब्धानि योजनान्यंशास्त्रयश्चैकादशोद्भवाः ॥ ७९ ॥ अस्मिन्
राशौ भूमिगतान्मेरुव्यासाद्विशोधिते । मानं यथोक्तं जायेत, बाह्याया गिरिविस्तृतेः ॥ ८० ॥ व्यासो वन-
स्योभयतः, पञ्चपञ्चशतात्मकः । बाह्यव्यासात्तत्सहस्रे, शोधिते शोपमान्तरः ॥ ८१ ॥ स चार्यं-योजनानां
सहस्राणि, त्रीणि किञ्च शतद्वयम् । द्विसप्तत्यधिकं भागा, अष्ट चैकादशोद्भवाः ॥ ८२ ॥ तथा-गिरेर्बाह्यः
परिक्षेपस्त्रयोदश सहस्रकाः । एकादशशताः पञ्च, षट् चैकादशजा लवाः ॥ ८३ ॥ अन्तर्गिरिपरिक्षेपः, सह-
स्राणि दश त्रयः । शताश्चैकोनपञ्चाशास्त्रयो भागाश्च रुद्रजाः ॥ ८४ ॥ एवमुक्त्वाभिलापेन, श्रेया वक्तव्यता-
ऽखिला ! अत्रापि नन्दनाभिल्यवनचतूद्वर्जिता ॥ ८५ ॥ तथैवैकमाशासु, विशेषं सिद्धमन्दिरम् । विदिक्षु

पुनरेकैकः प्रासादो वापिकावृतः ॥ ८६ ॥ सुमनाः सौमनसा च, सौमनांसा मनोरमा । ऐशान्यां विदिशि
 प्रोक्ता, वाप्यः प्राच्यादिदिक्कृमात् ॥ ८७ ॥ सदुत्तरकुर्व्वकुर्व्विहिविदिश्यथ । वाप्यश्चतस्रः क्रमतो, वारि-
 पेणा सरस्वती ॥ ८८ ॥ विशाला माघभद्रा चाभयसेना च रोहिणी । वाप्यश्चतस्रो नैर्ऋत्यां, श्रियाः पूर्वार्धनु-
 क्रमात् ॥ ८९ ॥ भद्रोत्तरा तथा भद्रा, सुभद्रा च तथाऽपरा । भद्रावतीति वायव्यकोणे वाप्यो यथाक्रमम् ॥ ९० ॥
 आग्नेध्यामथ नैर्ऋत्यां, प्रासादौ शक्रभर्तृकौ । ऐशान्यां वायव्यायां च, तावीशानसुरेशितुः ॥ ९१ ॥ एवं वनं
 सौमनसं, लेशतो वर्णितं मया । वर्णयामि वनमथ, पाण्डुकं शिखरस्थितम् ॥ ९२ ॥ अतीत्योर्ध्वं सौमनसव-
 नस्य समभृतलात् । योजनानां सहस्राणि, पद्त्रिंशत्सुपर्यधः ॥ ९३ ॥ प्रज्ञसं पण्डकवनमनेकसुरसेवितम् ।
 चारणश्रमणश्रेणीश्रितकल्पद्रुमाश्रयम् ॥ ९४ ॥ चतुर्नवला संयुक्ता, योजनानां चतुःशती । वनस्यास्य चक्र-
 वालविष्कम्भो वर्णितो जिनैः ॥ ९५ ॥ उपपत्तिश्चात्र मेरुमौलेः सहस्रविस्तृतात् । शोधयेच्चूलिकामूलव्यासं
 द्वादशयोजनीम् ॥ ९६ ॥ अवशिष्टेऽर्द्धीकृते च, यथोक्तमुपपद्यते । मानमस्य मरकतमणिध्रैवेयकाकृतेः ॥ ९७ ॥
 यथा मेरुं परिक्षिप्य, स्थिता पूर्व्ववनत्रयी । परिक्षिप्य स्थितमिह, तथेदं मेरुचूलिकाम् ॥ ९८ ॥ त्रिसहस्री
 योजनानां, द्वापठ्या संयुतं शतम् । विशेषाभ्यधिकं किञ्चित्परिक्षेपोऽस्य वर्णितः ॥ ९९ ॥ अस्मिन् मेरुचुलि-
 कायाः, पञ्चाशद्योजनोत्तरम् । सिद्धायतनमेकैकं, प्राग्बदिशां चतुष्टये ॥ २०० ॥ विदिशु पुनरेकैकः, प्रासादो
 वापिकावृतः । नामान्यासां वापिकानामैशान्यादिविदिक्कृमात् ॥ १ ॥ पुण्ड्रा-पुण्ड्रप्रभा चैव, सुरक्ताख्या

तथापरा । रक्तायतीति चैशानप्रासादे वापिका मताः ॥ २ ॥ क्षीररसा चेशुरसा, तथाऽमृतरसाभिधा ।
 चारुणीति किलाग्रेयप्रासादे वापिकाः स्मृताः ॥ ३ ॥ शङ्खोचरा तथा शङ्खा, शङ्खावर्त्ता बलाहका । प्रासादे
 नैर्ऋतीसंस्थे, वापिकाः परिकीर्त्तिताः ॥ ४ ॥ पुष्पोत्तरा पुष्पवती, सुपुष्पा पुष्पमालिनी । वायव्यकोणे वाप्यः
 स्युः, सर्वाः पूर्वार्दितः क्रमात् ॥ ५ ॥ आग्नेयनैर्ऋत्यगतौ, प्रासादौ स्तः शतक्रतोः । वायव्यैशानसत्कौ तावी-
 शानेन्द्रस्य वर्णितौ ॥ ६ ॥ चैत्यप्रासादवापीनां, मानं त्रिपु वनेष्वपि । सद्भद्रशालवनवद्विशेषमविशेषितम् ॥ ७ ॥
 अथास्मिन् पण्डकवनेऽभिषेकार्हाः स्वयम्भुवाम् । शिलाश्चतस्रः प्रज्ञसाः, स्नात्रोदकपवित्रिताः ॥ ८ ॥ आद्या
 पाण्डुशिलानाम्नी, द्वितीया पाण्डुकम्बला । तृतीया च रक्तशिला, चतुर्थी रक्तकम्बला ॥ ९ ॥ अमू-
 न्यासां नामानि जम्बूद्वीपप्रज्ञसित्त्वरे, क्षेत्रसमासे तु पाण्डुकम्बला १ अतिपाण्डुकम्बला २ रक्तकम्बला ३
 अतिरक्तकम्बला ४ एवमासां नामानि पठ्यन्ते । प्राच्यां मेरुचूलिकायाः; प्राक् पर्यन्ते वनस्य च । भाल्यर्जुन-
 स्वर्णमयी, शिला पाण्डुशिलाभिधा ॥ १० ॥ सा पूर्वापरविस्तीर्णा, तथोदग्दक्षिणायता । आयामतो योज-
 नानां, शतानि पञ्च कीर्त्तिता ॥ ११ ॥ शतान्यर्द्धतृतीयानि, मध्ये विष्कम्भतो मता । अर्द्धचन्द्राकृतेस्तस्या,
 मध्ये परमविस्तृतिः ॥ १२ ॥ पूर्वोपरः शरत्वेन, व्यासोऽस्याः परमो बुधैः । जीवात्वेन च परमायामस्तु
 दक्षिणोत्तरः ॥ १३ ॥ परिक्षेपो घनुःपृष्ठतया भाव्यो यथोचितः । तत्तत्करणरीत्या वा, समानेयं शारादिकम्
 ॥ १४ ॥ चतुर्योजनपिण्डायामस्यां भाति चतुर्दिशम् । तोरणालङ्कृतं कर्षं, सोपानानां त्रयं त्रयम् ॥ १५ ॥

अधिज्यचापाकारा या, वक्रता चूलिकादिशि । ऋजुता स्वदिकक्षेत्राभिमुखाऽस्या विभाव्यताम् ॥ १६ ॥
 अत्यन्तकमनीयायामस्यां वृन्दारकव्रजाः । आसीनाश्च शयानाश्च, विदन्ति परमां सुदम् ॥ १७ ॥ वेदिकाव-
 नखण्डाभ्यां, समन्तादियमावृता । काशीदामनीलपरिधानाभ्यामिव कामिनी ॥ १८ ॥ दक्षिणस्यामुदीच्यां
 चं, तस्यां सिंहासने स्थिते । घनुःपञ्चशतव्यासायामे तदर्द्धमेदुरे ॥ १९ ॥ श्रेयो ग्रन्थान्तरात्सिंहासनयोरिह
 वर्षकः । अनावृतस्थलस्थानादेपां चन्द्रोदयं विना ॥ २० ॥ तुल्यत्वादनयोर्व्यासायामाभ्यां चतुरस्रता ।
 चतुरस्रपीठवन्धरूपे श्रेये इमे ततः ॥ २१ ॥ उत्तराहे तत्र सिंहासने देवाथतुर्विधाः । अभिपिञ्चन्ति कच्छा-
 दिविजयाष्टकतीर्थपान् ॥ २२ ॥ सिंहासने दक्षिणाले, विजयेषु किलाष्टसु । वत्सादिकेषु संजातान्, लप-
 यन्ति जिनेश्वरान् ॥ २३ ॥ अयं भावः—शिलायाः संमुखं ह्यस्याः, पूर्वस्यां दिशि वर्त्तते । क्षेत्रं पूर्वविदे-
 हारूपं, विजयास्तत्र षोडश ॥ २४ ॥ उत्कर्षतोऽपि तत्र द्वौ, जायते युगपज्जिनौ । तत्र शीतोत्तराभाविविज-
 याष्टकजो जिनः ॥ २५ ॥ सिंहासने सुराधीशैरौत्तराहेऽभिपिच्यते । दक्षिणाले दक्षिणात्यविजयाष्टकजो
 जिनः ॥ २६ ॥ एवं भाव्यं पश्चिमायामपि सिंहासनद्वयम् । प्रत्यग्विदेहार्हयोग्यं, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ॥ २७ ॥
 तदेकैकं दक्षिणालोदीच्ययोः शिल्पोः किल । यद्भारतैरवतयोरेकैकस्यार्हतो जनिः ॥ २८ ॥ वनस्याथो दा-
 क्षिणात्यपर्यन्ते पाण्डुकम्बला । दक्षिणस्यां दिशि मेरुचूलिकायाः प्रतिष्ठिता ॥ २९ ॥ दक्षिणोत्तरचिस्तीर्णा,
 प्राक्पश्चिमायता च सा । ऋजुताऽस्यादक्षिणस्यां, वक्रता चूलिकादिशि ॥ ३० ॥ उपर्यस्या मध्यभागे, सिंहा-

सनमनुचारम् । सुरेन्द्रैस्तत्र भरतजातो जिनोऽभिषिच्यते ॥ ३१ ॥ अमुष्या दक्षिणा मुख्या, सन्मुखं भरतं यतः । ततस्तत्रत्यसार्वस्य, युक्तमत्राभिषेचनम् ॥ ३२ ॥ शेषं तु मानसंस्थानसोपानवेदिकादिकम् । सर्वासामपि विज्ञेयमविशेषेण पाण्डुवत् ॥ ३३ ॥ वर्णतथोक्तरूपे द्वे, कुमुदोदरसोदरे । वक्ष्यमाणे पुनः कोकनद्विद्वुमयन्दुरे ॥ ३४ ॥ अयं तावज्जम्बूदीपप्रज्ञसिखत्रवृत्त्यभिप्रायः, बृहत्क्षेत्रसमाससूत्रवृत्तौ तु सर्वाः श्वेतसुवर्णमदय उक्ता इति ज्ञेयं । वनपश्चिमपर्यन्ते, शिला रक्तशिलाभिधा । प्रतीच्यां मेरूचूलायास्तपनीयमयी मता ॥ ३५ ॥ पूर्वपश्चिमचिस्तीर्णा, सा दक्षिणोत्तरायता । ऋजुताऽस्याः पश्चिमायां, यक्रता चूलिकादिशि ॥ ३६ ॥ स्यात्प्रतीचीसंमुखायामस्यां सिंहासनद्वयम् । जिनजन्माभिषेकार्हं, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ॥ ३७ ॥ शीतोदोत्तरदिग्भाविपक्षमादिविजयाष्टके । संजातोऽर्हन्नोत्तरार्हसिंहासनेऽभिषिच्यते ॥ ३८ ॥ शीतोदादक्षिणाभाविप्रादिविजयाष्टके । जातो जिनो दाक्षिणात्यासिंहासनेऽभिषिच्यते ॥ ३९ ॥ उदीच्यां मेरूचूलाया, उदीच्यान्ते वनस्य च । रक्तखर्णमयी रक्तकम्बला वर्त्तते शिला ॥ ४० ॥ दक्षिणोत्तरचिस्तीर्णा, सा पूर्वपश्चिमायता । उदग्र ऋज्वी चूलिकातो, वक्रा तथोत्तरामुखी ॥ ४१ ॥ अस्यां सिंहासनं मध्ये, मणिरत्नमनोहरम् । ऐरावतक्षेत्रजातो, जिनस्तत्राभिषिच्यते ॥ ४२ ॥ एवं मेरुगिरावस्मिन्नभिषेकासनानि पट्ट । अभिषेकस्तु युगपच्चतुर्णामथवा द्वयोः ॥ ४३ ॥ पूर्वापरविदेहेषु, निशीथेऽर्हज्जनिर्यदा । भरतैरवतक्षेत्रे, मध्याह्नः स्यात्तदा पतः ॥ ४४ ॥ शेषेष्वपि व्यवस्थेयं, तुल्या चतुर्षु मेरुषु । सिंहासनान्यतस्त्रिंशद्भवन्ति सर्वसंख्यया

॥ ४५ ॥ स्थापना । त्रिंशत्तस्तीर्थराजां तु, युगपन्न जनिर्भवेत् । भरतैरावतविदेहेषु कालविपर्ययात् ॥ ४६ ॥
 युक्तैवोक्ता ततः प्राच्यैरर्हतां युगपज्जनिः । उत्कर्षाद्विंशतेरेव, दशानां च जघन्यतः ॥ ४७ ॥ भारतेष्वैराव-
 तेषु, कालस्य साम्यतो मिथः । हीनाधिकानां पूर्वोक्तसंख्यातो न जनिर्भवेत् ॥ ४८ ॥ पाण्डुकाव्यवनस्यास्य,
 मध्यभागे सुनिश्चिते । चकास्ति चूलिका मेरोर्वयवद्वयैर्ब्रजजा ॥ ४९ ॥ विस्फुरत्पण्डकवनशरायान्तःप्रतिष्ठितः ।
 यवारकस्तम्य इव, भद्रकृज्जिनजन्मनि ॥ ५० ॥ चत्वारिंशद्योजनानि, तुङ्गत्वेन भवेद्दसौ । द्वादशैव योजनानि,
 मूले विष्कम्भतो मता ॥ ५१ ॥ मध्ये च योजनान्यष्टौ, चत्वार्युपरि विस्तृता । उदस्तातुच्छगोपुच्छसुस्थसंस्था-
 नशालिनी ॥ ५२ ॥ सप्तत्रिंशद्योजनानि, सातिरेकाणि किञ्चन । मूलेऽस्याः परिधिर्मध्ये, साधिका पञ्चविंशतिः
 ॥ ५३ ॥ साधिकानि द्वादशेषत्परिक्षेप उपर्यथ । व्यासासनुसारतो भाव्योऽन्यत्रापि परिधिर्बुधैः ॥ ५४ ॥ अथै-
 तस्यां चूलिकायानुत्क्रान्ते योजनादिके । मूलात्तत्पञ्चमलयः, क्षीयते मूलविस्तृतेः ॥ ५५ ॥ मेरोर्वयैकादश-
 भिर्योजनैर्योजनं ह्रसेत् । क्षीयते योजनं तद्वत्पञ्चभिर्योजनैरिह ॥ ५६ ॥ उत्क्रान्तायां मूलभागाद्यथा योजन-
 विंशतौ । विंशतेः पञ्चमो भागः, स्याच्चतुर्योजनात्मकः ॥ ५७ ॥ तस्मिंश्च मूलविष्कम्भादपनीते भवेदिह ।
 विष्कम्भो योजनान्यष्टावित्थं सर्वत्र भावना ॥ ५८ ॥ यद्वा मौलिरतिक्रान्तमधो यथोजनानादिकम् । विभक्ते
 पञ्चभिस्तस्मिन्, लब्धे चतुर्भिरन्विते ॥ ५९ ॥ जायतेऽभीप्सिते स्थाने, विष्कम्भोऽत्र यथोर्ध्वतः । अप-
 क्रान्तौ योजनानां, विंशतेः स विभाव्यते ॥ ६० ॥ विंशतेः पञ्चभिर्भागे, योजनानां चतुष्टयी । लब्धा चतु-

भिर्भुक्ताऽष्टौ, योजनानीति भावना ॥ ६१ ॥ असौ पद्मवेदिकया, परीता काननेन च । सहकारलतेवोच्चैराल-
यालेन राजते ॥ ६२ ॥ एतस्याश्च शिरोभागे, कमनीयमहीतिले । प्राप्नुवन्ति परां प्रीतिं, निर्जराः सुखनिर्भराः
॥ ६३ ॥ मध्येऽत्र सिद्धायतनं, तदेकं क्रोशार्द्धचिस्तारं, देशोनं क्रोशसुन्नतम् ॥ ६४ ॥
अष्टोत्तरशतं तत्र, प्रतिमाः शाश्वतार्हताम् । वैताल्यचैत्यवत्सर्वं, वक्तव्यमिह वर्णनम् ॥ ६५ ॥ अनेके सुरग-
न्धर्वास्तत्र गायन्ति लीलया । शृण्वन्ति श्रोत्रसुभगं, जिनगीतं सुरेश्वराः ॥ ६६ ॥ जिनाग्रे तत्र नृत्यन्त्यः,
कुर्वन्ति त्रिदशाद्रनाः । मेरुमौलिस्यमरुतां, वंशारूढनटीश्रमम् ॥ ६७ ॥ किंचायं मन्दरो १ मेरुः २, सुदर्शनः
३ स्वयंप्रभः ४ । मनोरमो ५ गिरिराजो ६, रत्नोच्चय ७ शिलोच्चयो ८ ॥ ६८ ॥ लोकमध्ये ९ लोकनाभिः १०,
सूर्याचर्त्तो ११ ऽस्तसंज्ञितः १२ । दिगादि १३ सूर्यावरणा १४ वतंसक १५ नगोत्तमाः १६ ॥ ६९ ॥ एभिः
षोडशभिः कृपातो, नामभिर्भूयतो भुवि । स्पृशन्नभ्रमदभ्रांशुः, कलाभिरिव चन्द्रमाः ॥ ७० ॥ तत्रापि मन्दर
इति, मुख्यनामैषु नामसु । मन्दराख्यः सुरो ह्यत्र, स्वामी पत्योपमस्थितिः ॥ ७१ ॥ महर्द्धिको निवसति,
क्यातं तयोगतो ण्डः । यद्वेदं शाश्वतं नाम, भरतैरवतादिवत् ॥ ७२ ॥ एवं महाविदेहानां, स्वरूपं लेशतो
मया । कीर्त्तितं कीर्त्तिविजयगुरुक्रमकजालिना ॥७३॥ सततमहतमोक्षं न्यक्षलधमीनिधानं, जयति जगति वर्ष
श्रीधिदेहाभिधानम् । अचिरहितमनेकैर्देवदेवैर्न्दैर्देवैरतियलयलदेवैर्वासुदेवैः सदैव ॥ ७४ ॥ (मालिनी) तत्र तीर्थ-
करणकवर्त्तिनां, वासुदेवयलदेवयोरपि । स्याज्जयन्यपदतथ्यतुष्टयं, ब्रुमहेऽथ परमप्रकर्षतः ॥ ७५ ॥ (रथोद्धता)

द्वात्रिंशत्तीर्थनाथाः प्रतिविजयमिहैकैकभावेन बोध्या, अष्टाढ्या विंशतिः स्यात्प्रथमहलभृतां शार्ङ्गिणां चक्रिणां च । एकत्रोत्पत्ययोगाद्धरिहलधरयोश्चक्रिभिः साकमेवं, व्यत्यासोऽन्योऽन्यमेपामकधि' गणधरेन्द्रैः प्रकर्षाप्रकर्षे ॥ ७६ ॥ (स्रग्धरा) विश्वाश्चर्यदकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिपद्राजश्रीतनयोऽतनिष्ट-
 विनयः श्रीतेजपालात्मजः । 'काव्यं' यत्किल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे, सर्गो निर्गलितार्थसार्थ-
 सुभगः पूर्णोऽयमष्टादशः ॥ २७७ ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशेऽष्टादशः सर्गः समाप्तः ॥ ग्रन्थाग्रं ३०७

॥ अथैकोनविंशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

अथो महाविदेहानामुदकसीर्माविधायकः । भूधरो नीलवाद्याम, स्याद्वैद्वर्षमणीमयः ॥ १ ॥ स्वामिनो
 नीलवाद्यामो, योगात्पत्योपमस्थितेः । नीलवांनिलसौ ख्यातो, यद्वेदं नामं शाश्वतम् ॥ २ ॥ जम्बूद्वीपेऽन्यत्र
 चास्य, मेरोरुत्तरतः पुरी । विक्ष्यमाणसुराणामप्येवं पुर्यायुरादिकम् ॥ ३ ॥ दक्षिणोत्तरविस्तीर्णः, स पूर्वपश्चि-
 मागतः । सर्वमस्य निपधवद्, ज्ञेयं धनुःशरादिकम् ॥ ४ ॥ किंतु जीवा दक्षिणस्यामुत्तरस्यां शारासनम् ।
 दक्षिणामिमुखो याण, एवमग्रेऽपि भाव्यताम् ॥ ५ ॥ दीप्रप्रभैरयं कूटैर्नवभिः शोभितोऽभितः । ब्रह्मव्रत-
 श्रुतरुक्च, इय गुप्तिनिरूपणैः ॥ ६ ॥ तत्र सिंहायतनाख्यं; संसुद्रासन्नमादिमम् । द्वितीयं नीलवत्कूटं, नील-

वत्पर्वतेशितुः ॥ ७ ॥ ततः पूर्वविदेहेशसुपवर्ष्यशालितम् । कूटं पूर्वविदेहाख्यं, तृतीयं परिकीर्तितम् ॥ ८ ॥
शीताकूटं तुरीयं च, शीतानदीसुरीश्रितम् । नारीकान्तं पञ्चमं तन्नारीकान्तासुरीश्रितम् ॥ ९ ॥ केसरिहृदवा-
सिन्याः, कीर्त्तिदेव्या निकेतनम् । पष्ठं स्पष्टं जिनप्रष्टैः, कीर्त्तिकूटं प्रकीर्त्तितम् ॥ १० ॥ तथाऽपरविदेहाख्यं,
कूटं सप्तममीरितम् । सदाऽपरविदेहेशनिर्जरस्थानमुत्तमम् ॥ ११ ॥ रम्यकक्षेत्रनाथेन, रम्यकाख्यसुधासुजा ।
अधिष्ठितं यच्छिष्टैस्तद्विष्टिष्ठितमष्टमम् ॥ १२ ॥ तथा चानवमज्ञानैः, कूटं नवममीरितम् । उपदर्शनसंज्ञं तद्रूप-
दर्शनदैवतम् ॥ १३ ॥ एषामाद्ये जिनगृहं, शेषेषु पुनरष्टसु । तत्तत्कूटसमाख्यानं, प्रासादाः कूटनाकिनाम् ॥ १४ ॥
उक्तवक्ष्यमाणकूटप्रासादचैत्यगोचरम् । स्वरूपं हिमवत्कूटप्रासादजिनसम्भवत् ॥ १५ ॥ अस्योपरि महानेकश्चकास्ति
केसरिहृदः । निपथोपरिभागस्थतिगिच्छेरिव सोदरः ॥ १६ ॥ अत्यन्तसुन्दराकारकेसरालीपरिष्कृतैः । शोभते
शतपत्राद्यैः, ह्ययातोऽयं केसरी ततः ॥ १७ ॥ द्वे निम्नगे हृदादस्माद्भिर्गते कन्यके इव । शीता च नारीकान्ता
च, दक्षिणोत्तरगे क्रमात् ॥ १८ ॥ दक्षिणाल्यतोरणेन, निर्गल्य दक्षिणासुखी । शीता पूर्वविदेहान्तर्गतैवैति
प्राक्पयोनिधिम् ॥ १९ ॥ विशेषतोऽस्याः स्वरूपं च प्रागुक्तमेव । उत्तराहतोरणेन, विनिर्गल्योत्तरासुखी । नारी-
कान्ता स्वप्रपातकुण्डे निपत्य निर्गता ॥ २० ॥ दक्षिणाद्धं रम्यकस्य, विदधाना द्विधा खलु । असंप्राप्ता योज-
नेन, माल्यवन्तं नगं ततः ॥ २१ ॥ रम्यकस्यापरभागं, द्विधा कृत्वाऽपराम्बुधौ । पट्टपद्मागच्छैवल्लिनी-
सहस्रैर्याति संश्रिता ॥ २२ ॥ अस्या वार्द्धिप्रवेशान्तं, स्वरूपमाहदोद्गमात् । विज्ञेयं हरिसलिलानया इवा-

विशेषितम् ॥ २३ ॥ हृदेऽसिन्मूलकमलं, चतुर्योजनसंमितम् । तदद्वार्द्धप्रमाणानि, पद्मानां चलयानि पट्ट ॥ २४ ॥
 पत्योपमस्थितिस्तत्र, कीर्तिता कीर्त्तिदेवता । भवनादिस्थितिस्त्वस्याः, श्रीदेव्या इव भाव्यताम् ॥ २५ ॥
 इति नीलवान् पर्वतः ॥ स्थापना ॥

उत्तरस्यां नीलवतो, दक्षिणस्यां च रुक्मिणः । राजते रम्यकक्षेत्रं, रम्यकामरभर्तुकम् ॥ २६ ॥ स्वर्ण-
 माणिक्यखचितैर्भ्रूप्रदेशैर्मनोरमैः । नानाकल्पद्रुमै रम्यतयेदं रम्यकाभिधम् ॥ २७ ॥ परमायामरूपाऽस्य,
 प्रत्यश्चा हरिवर्षवत् । किंत्वत्र सा दक्षिणस्यामुत्तरस्यां शरासनम् ॥ २८ ॥ ह्युवाहाक्षेत्रफलाद्यपीह हरिवर्ष-
 वत् । क्षेत्रानुभावकालादिस्वरूपं तद्देव च ॥ २९ ॥ क्षेत्रस्यास्य मध्यभागे, विभाजकोऽर्द्धयोर्द्वयोः । माल्य-
 वानिति विख्यातो, धृतवैताढ्यपर्वतः ॥ ३० ॥ माल्यवत्सदृशाकारैस्तद्देवारुणप्रभैः । सदा राजन्नुत्पलाद्यै-
 र्माल्यवानिति कीर्त्त्यते ॥ ३१ ॥ जम्बूद्वीपप्रज्ञसिखेत्रे तु माल्यवत्पर्याय इति नाम दृश्यते । प्रभासाख्यसुरस्तत्र,
 स्वामी पत्योपमस्थितिः । मेरोरुत्तरतस्तस्य, पुरी नीलवदादिवत् ॥ ३२ ॥ हरिवर्षस्याधिगन्धापातिवैताढ्यशौ-
 लवत् । शैयमस्यापि सकलं, स्वरूपमविशेषितम् ॥ ३३ ॥

उदग्र रम्यकवर्षस्यापाग ह्यैरण्यवतस्य च । रुक्मी नाम्ना वर्षधरः, प्रज्ञप्तः परमर्षिभिः ॥ ३४ ॥ स पूर्व-
 पश्चिमायामो, दक्षिणोत्तरविस्तृतः । महाहिमवतो बन्धुरिवात्यन्तसमाकृतिः ॥ ३५ ॥ रुक्मं रूप्यं तदस्यास्ती-
 त्यन्वर्थकलिताभिधः । सर्वात्मना रूप्यमयो, रुक्मिणामसुराश्रितः ॥ ३६ ॥ इदं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिधुत्तौ, क्षेत्र-

समासवृत्तौ तु रुक्मं-श्वेतं हेम, तन्मयोऽयमुक्त इति ज्ञेयं । विशिष्टैरष्टभिः कूटैः, सोऽतिदुर्लभः । दिग-
ङ्गानामष्टानां क्रीडापर्वतकैरिव ॥ ३७ ॥ आद्यं पूर्वाणवासन्नं, सिद्धायतनसंज्ञितम् । रुक्मिदेवाधिष्ठितं च,
रुक्मिसंज्ञं द्वितीयकम् ॥ ३८ ॥ रम्यकाधीश्वरस्थानं, तृतीयं रम्यकाभिधम् । तुर्यं नरकान्तादेव्या, नरकान्ताभिधं च
तत् ॥ ३९ ॥ तथा महापुण्डरीकहृद्देशायाः शुभास्पदम् । बुद्धिकूटं बुद्धिदेव्याः, पञ्चमं परिकीर्तितम् ॥ ४० ॥ रूप्य-
कूलानदीदेव्याः, षष्ठं कूटं तदाख्यया । सप्तमं हैरण्यवतं, हैरण्यवतदेवतम् ॥ ४१ ॥ मणिकांचनदेवाढ्यं, मणिकाञ्च-
नमष्टमम् । आद्ये जिनालयोऽन्येषु, प्रासादाः स्वामिनाकिनाम् ॥ ४२ ॥ मानं स्वरूपं कूटानां, चैत्यनिर्जरसद्मनाम् ।
हिमवद्भिरिवत्सर्वं, तथैवास्य गिरेरपि ॥ ४३ ॥ हृदो महापुण्डरीको, महापद्महृदोपमः । विभाति सलिलैः स्वच्छै-
र्निर्जयन्मानसं सरः ॥ ४४ ॥ अस्मिन् मूलकमलं, योजनद्वयसंमितम् । तदर्धार्धप्रमाणानि, शेषाब्जवलयानि
पद् ॥ ४५ ॥ स्थापना ॥ अत्राधिष्ठायिका बुद्धैर्बोधिता बुद्धिदेवता । भवनादिसमृद्ध्या सा, श्रीदेवतानुकारिणी ॥ ४६ ॥
इदादस्मादापने द्वे, दक्षिणोदगमुखे क्रमात् । विनिर्गते इमश्चुलेखे, इवोत्तरोष्ठमध्यतः ॥ ४७ ॥ दक्षिणाल्यतो-
रणेन, निःसृत्य दक्षिणामुखी । नरकान्ता स्वके कुण्डे, गत्वा स्वाखेव निर्गता ॥ ४८ ॥ रम्यकोदीच्यभागस्य,
द्वैधीकारभयादिव । अर्वाक स्थिता योजनेन, माल्यवद्धरणीधरात् ॥ ४९ ॥ ततो बलिवा भिन्दाना, पूर्वाद्धं
रम्यकस्य सा । पूर्वाम्भोधौ याति नदीपद्मश्चाशत्सहस्रयुक् ॥ ५० ॥ उत्तराहतोरणेन, विनिर्गत्योत्तरामुखी ।
रूप्यकूला स्वप्रपातकुण्डे निपत्य निर्गता ॥ ५१ ॥ दक्षिणाद्धं च हैरण्यवतस्य कुर्वती द्विधा । क्रोशद्वयेनासं-

प्राप्ता, विकटापातिनं गिरिम् ॥ ५२ ॥ ततो निवृत्त्य हैरण्यचतापराद्धं भेदिनी । अष्टाविंशत्या सहस्रेः, सरि-
त्रिरात्रिता षडि ॥ ५३ ॥ तादृक्क्षेत्रविभेदोत्थपातक्रानुशयादिव । पपात पश्चिमान्भोधी, तदुच्युतजिघां-
सया ॥ ५४ ॥ इति रुक्मिपर्यतः ॥ स्थापना ॥

क्षेत्रं च हैरण्यतमुदीच्यां रुक्मिणो गिरिः । दक्षिणस्यां शिखरिणोर्द्वयोर्लीनमिवान्तरे ॥ ५५ ॥ ख्यं
हिरण्यशब्देन, सुवर्णमपि शोच्यते । ततो हिरण्ययन्ती द्वौ, तन्मयत्वाद्द्वाराधरो ॥ ५६ ॥ रुक्मी च
शिखरी चापि, तद्धिरण्यवतोरिदम् । हैरण्यवतंमिलाद्दुः, क्षेत्रमेतन्महाधियः ॥ ५७ ॥ प्रयच्छति हिरण्यं
या, युक्तिमनामासनाविपु । यत्सन्ति तत्र पश्यः, शिलापट्टा हिरण्यजाः ॥ ५८ ॥ प्रसूतं तं द्वित्य-
नोगि, याऽस्यास्तीति हिरण्यवत् । तदेव हैरण्यवतमित्याहुर्मुनिसत्तमाः ॥ ५९ ॥ हैरण्यवतनामा वा,
द्वयः पत्योपमस्थितिः । तेष्वर्गं कलयत्यत्र, तयोगात्प्रथितं तथा ॥ ६० ॥ क्षेत्रानुभावो मानं च, नृतिर-
व्यामपि स्थितिः । निलिलं हैमवतावद्विश्लेषमिह धीचनेः ॥ ६१ ॥ क्षेत्रस्यास्य मध्यभागे, चतुरंशविभाजकः ।
धेतादयो विकटापाती, राक्षिकः पत्यसंस्थितः ॥ ६२ ॥ पद्मोत्पलंशतंपत्रादीनि सन्त्यत्र संततम् । विकटापाति-
पर्णानि, विकटापाल्ययं ततः ॥ ६३ ॥ आस्ते देवोऽरुणाख्योऽत्र, स्वामी पत्योपमस्थितिः । जम्बूद्वीपेऽन्यत्र
नार्ग्युदीच्यामस्य मेरुतः ॥ ६४ ॥ शोपमस्य स्वरूपं तु, गन्धापातिनगेन्द्रवत् । एवं चत्वारोऽपि दृत्तवैताल्या
राक्षिकाः समाः ॥ ६५ ॥ एवं च क्षेत्रविचारसूत्रद्वयभिर्यायेण हैमवंते शब्दापाती हैरण्यवते विकटापाती

हरिवर्षे गन्धापाती रम्यके माल्यवानिति वृत्तवैताड्यानां व्यवस्था, जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यभिप्रायेण तु हैमवते शब्दापाती हरिवर्षे विकटापाती रम्यके गंधापाती हैरण्यवते माल्यवानिति व्यवस्थेयत्र तत्त्वं सर्वविद्वेष्यम् । इति हैरण्यवतक्षेत्रं ॥ स्थापना ॥

उदीच्यां हैरण्यवतादपागैरवतादपि । पष्ठो वर्षधरः ह्यातः, शिखरी नाम पर्वतः ॥ ६६ ॥ ज्ञेयः शिखरिशब्देन, वृक्षस्तदाकृतीनि च । भूयांसि रत्नकूटानि, सन्त्यत्रेति शिखर्यसौ ॥ ६७ ॥ सन्त्येकादश कूटानि, वक्ष्यमाणानि यानि तु । तेभ्योऽमून्यतिरिक्तानि, कूटानीति विभाव्यताम् ॥ ६८ ॥ अन्यथा सर्वशैलानां, यथोक्तकूटयोगतः । शिखरित्वव्यपदेशः, संभवन् केन वार्यते ? ॥ ६९ ॥ स चैकादशभिः कूटैः, परितोऽलङ्कृतो गिरिः । प्रतिमाभिरिव श्राद्धधर्मः शर्मददर्शनः ॥ ७० ॥ आद्यं सिद्धायतनाख्यं, पूर्ववारिधिसन्निधौ । द्वितीयं शिखरिखर्गिकूटं शिखरिसंज्ञकम् ॥ ७१ ॥ तृतीयं हैरण्यवतकूटं तत्त्वामिदैवतम् । तुयं सुवर्णकूलाख्यं, तत्रदीदेवतास्पदम् ॥ ७२ ॥ दिक्कुमार्याः सुरादेव्याः, पञ्चमं च तदाख्यम् । पष्ठं रक्तावर्तनाख्यं, लक्ष्मीकूटं च सप्तमम् ॥ ७३ ॥ रक्तवत्यावर्तनाख्यं, प्रज्ञसं कूटमष्टमम् । इलादेव्या दिक्कुमार्या, नाम्ना च नवमं मतम् ॥ ७४ ॥ दशमं चैरावताख्यमैरावतसुराश्रितम् । स्यात्तिगिञ्छिह्णदेशायास्तिगिञ्छिकूटमन्तिमम् ॥ ७५ ॥ इदं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्राभिप्रायेण, क्षेत्रसमासेषु त्वत्र पञ्चमं श्रीदेवीकूटं, नवमं गन्धापातीकूटमिति दृश्यते । आद्ये चैवं शेषकूटदशके च सुधासुजाम् । तत्तत्कूटसमाख्यानं, स्युः प्रासादावतंसकाः ॥ ७६ ॥ पुण्डरीकहृदधात्र, पद्महृदसहो-

द्रः । अस्मिंश्च मूलरुमलभेकयोजनसंमितम् ॥ ७७ ॥ तदद्भर्द्धिप्रमाणानि, शेषाञ्जलयानि पद्म । लक्ष्मीदेवी
 यस्यत्र, स्थिता श्रीदेवतेव सा ॥ ७८ ॥ हिमवद्भिरियत्सर्वं, मानमत्रापि चिन्त्यताम् । ज्यायाहाधनुरादीनां,
 केवलं दिग्विपर्ययः ॥ ७९ ॥ नद्यस्त्रिस्तो ह्रदादसाग्निर्गतास्त्रिभिरध्वभिः । नदी सुवर्णकूलाख्या, रक्ता रक्तव-
 तीति च ॥ ८० ॥ दक्षिणेनाध्यना तत्र, निर्गल दक्षिणामुखी । सुवर्णकूला पतति, कुण्डे खसमनामनि ॥ ८१ ॥
 ततो निर्गल ऐरण्यवतोत्तरार्द्धभेदिनी । योजनाद्धेन दूरस्था, विकटापातिभूधरात् ॥ ८२ ॥ प्राक् परावर्त्य
 ऐरण्यवत्पूर्वार्द्धमादितः । सूत्रधारस्येव रज्जुर्विधा विदधती क्रमात् ॥ ८३ ॥ अष्टाविंशत्या सहस्रैर्नदीभिः
 परिपूरिता । गृहिणीच स्वाभिगेहे, विशति प्राच्यवारिधौ ॥ ८४ ॥ असादेव ह्रदात्प्राच्यतोरणेन विनिर्गता ।
 रक्तानदी पूर्वविशि, प्रवृत्ता पर्वतोपरि ॥ ८५ ॥ योजनानां पञ्चशतीमतिक्रम्य ततः परम् । रक्तावर्त्तनकूटस्या-
 भस्तादुत्तरतो भवेत् ॥ ८६ ॥ त्रयोविंशां पञ्चशतीं, योजनानां कलात्रयम् । सार्द्धं गत्वाऽधिकमुदकशिखरिधमा-
 भरोपरि ॥ ८७ ॥ यत्रजिह्विकयोत्तीर्य, कुण्डे रक्ताप्रपातके । शतयोजनप्रपाता, सुजङ्गीवाविशद्विले ॥ ८८ ॥
 उदीच्यतोरणेनास्माद्विनिर्गल्योत्तरामुखी । नदीसप्तसहस्राख्या, वैताल्यगिरिसीमया ॥ ८९ ॥ दूर्याः खण्डप्रपा-
 नागाः, प्राच्यां वैताल्यभूधरम् । भित्तयोदीच्यैः सप्तनदीसहस्रैराश्रिताऽध्वनि ॥ ९० ॥ सहस्रैः सरिताभेवं,
 पनुदुग्गभिराश्रिता । विभिय जगतीं पूर्वार्णवेऽसौ विशति द्रुतम् ॥ ९१ ॥ पश्चिमेन तोरणेन, ह्रदादस्मादि-
 निर्गना । रक्तायती पश्चिमायां, प्रवृत्ता पर्वतोपरि ॥ ९२ ॥ अतिक्रम्य पञ्चशतीं, निजावर्त्तनकूटतः । पर्वतो-

पर्युत्तरस्थां, व्यूढा तत्र व्यतीत्य च ॥ ९३ ॥ त्रयोविंशां पञ्चशतीं, साग्रं सार्द्धकंलात्रयम् । वज्रमद्यया जिह्वि-
कया, योजनैकशतोन्नतात् ॥ ९४ ॥ निपत्य पर्वताद्रक्तावतीप्रपातकुण्डके । रोपावेशान्मानिनीय, दत्तहम्पा
महावटे ॥ ९५ ॥ उदीच्येनाध्वना तस्माद्दुद्रमुखी विनिर्गता । आवैताढ्यान्तिकं ससनदीसहस्रसेविता ॥ ९६ ॥
कन्दरायास्तमिस्रायाः, पश्चिमायां धराधरम् । द्रुतं विभिद्य वैताढ्यमुत्तरार्द्धं समागता ॥ ९७ ॥ उदीच्यैः
ससभिः सिन्धुसहस्रैः सह गच्छति । पश्चिमाब्धाविति नदीचतुर्दशसहस्रयुक् ॥ ९८ ॥ इति शिखरि-
पर्वतः ॥ स्थापना ॥

उत्तरस्थां शिखरिण, उदीच्यलवर्णार्णवात् । दक्षिणस्यामैरवतक्षेत्रं भाति मनोहरम् ॥ ९९ ॥ ऐरावतः
सुरो ह्यस्य, स्वामी पत्योपमस्थितिः । वसत्यत्र ततः ख्यातमिदमैरावताख्यया ॥ १०० ॥ भरतस्य प्रतिधिम्ब-
मिवेदं संमुखेऽम्बुधौ । तत्प्रमाणं तेन तुल्यं, सदा तदनुवर्त्तते ॥ १ ॥ भानुना भासिते तस्मिंस्तेनेदमपि भासि-
तम् । इन्दुना शोभिते तत्रादोऽपि स्यात्तेन शोभितम् ॥ २ ॥ तद्यदा पङ्क्तिरकैर्भिन्नां भिन्नां दशां त्रयेत् ।
तथेदमपि सन्मित्रमिव मित्रानुवृत्तिकृत् ॥ ३ ॥ जिने तत्र जिनोऽत्रापि, चप्रयत्र तत्र चक्रिणि । वासुदेवा-
दिषु सत्सु, तत्रात्रापि भवन्ति ते ॥ ४ ॥ इदं दशाश्चर्ययुतं, स्यात्तत्राश्चर्यशालिनि । हसंतीच निजं मित्रं,
भरतं तुल्यचेष्टया ॥ ५ ॥ मध्येस्थितेन द्वेधेदं, वैताढ्यगिरिणा कृतम् । दक्षिणालैरावतार्द्धमुदीच्यैरावतार्द्ध-
कम् ॥ ६ ॥ यदुदीच्यार्णवासन्नमुत्तरार्द्धं तदुच्यते । शिखरिध्माधरासन्नं, दक्षिणार्द्धमुदीरितम् ॥ ७ ॥ क्षेत्रा-

शापेक्षया ह्येषा, दक्षिणोदगव्यवस्थितिः । सूर्याशापेक्षया त्वस्य, याम्यार्द्धं वार्द्धिसन्निधौ ॥ ८ ॥ उदीच्यार्द्धं
नगासन्नं, व्यवहारस्त्वयं पुनः । क्षेत्राशापेक्षया सर्वो, न तापविगपेक्षया ॥ ९ ॥ उदीच्यार्द्धमस्य याम्यभर-
तार्द्धेन सन्निभम् । तद्वज्जीविपुचापानि, बाहाऽत्रापि न संभवेत् ॥ १० ॥ इतः प्रभृति याम्यार्द्धोद्विषु सर्वं चिव-
र्जते । आविदेहार्द्धमिष्वासजीवाबाहाशारादिकम् ॥ ११ ॥ वैताल्यस्याप्यत्र तत, उत्तरस्यां किलाल्पकः ।
आयामो दक्षिणस्यां च, बर्द्धमानः क्रमान्महान् ॥ १२ ॥ याम्यवियाधरश्रेण्यां, वियाधरपुराण्यतः । पष्टिर्भ-
वन्तुदीच्यायां, श्रेण्यां पञ्चाशदेव च ॥ १३ ॥ शेषं सर्वमाभियोगश्रेणिवेदीवनादिकम् । ज्ञेयं भरतवैताल्यो-
पममुक्तानुसारतः ॥ १४ ॥ कुटान्येकादशात्रापि, तन्नामानि तथा क्रमात् । किंतु नाम्नि विशेषोऽस्ति, द्विती-
यस्याष्टमस्य च ॥ १५ ॥ दक्षिणैरवतार्द्धाल्यं, द्वैतीयिकं भवेदिह । उत्तरैरावतार्द्धाल्यं, भवेच्च कूटमष्टमम्
॥ १६ ॥ रक्तारक्तवतीश्रोतस्त्रिनीभ्यां तस्युषाऽन्तरे । वैताल्येन च पद्मखण्डमिदमैरावतं कृतम् ॥ १७ ॥ तत्र
च—उत्तरार्द्धमध्यतरण्डे, उदीच्यलवणोद्धेः । दक्षिणस्यामुदीच्यां च, वैताल्यभिधभूधरात् ॥ १८ ॥ चतुर्द-
शाधिकशतं, योजनानां कलास्तथा । एकादशातिरुन्याब्धिवैताल्यभ्यामिहान्तरे ॥ १९ ॥ नगरी स्यादयो-
ग्याल्पा, नवयोजनवित्तृता । द्वादशयोजनायामाऽल्लुतोत्तमपूरुषैः ॥ २० ॥ शेषाः पञ्चापि खण्डाः स्युर-
गार्णो धर्मपतिताः । अत्रापि चार्यदेशानामध्यर्द्धो पञ्चविंशतिः ॥ २१ ॥ एतेष्वेव हि देशेषु, जिनचक्रपद्ध-
न्निगात् । स्वायुत्तमत्तुर्णां जन्म, प्रायो धर्मव्यवस्थितिः ॥ २२ ॥

एवं च जम्बूद्वीपेऽस्मिन्, सप्तक्षेत्री विराजते । मध्ये महाविदेहाख्यमपागुदकं त्रयं त्रयम् ॥ २३ ॥ भर-
तैरावते तत्र, तुल्यरूपे निरूपिते । समस्वरूपे हैरण्यवतहैमवते अपि ॥ २४ ॥ रम्यकाख्यहरिवर्षे, उभे तुला-
धृते इव । पूर्वापरविदेहानामप्येवं तुल्यता मताः ॥ २५ ॥ देवोत्तरकुर्णामप्येवं तुल्यत्वमाहितम् ।
विना भरतैरवतविदेहानपराः पुनः ॥ २६ ॥ अकर्मभूमयः पद्मस्युः, कृष्णादिकर्मवर्जिताः । तिस्रो भरतै-
रवतविदेहाः कर्मभूमयः ॥ २७ ॥ तथा चात्र वर्षधरपर्वताः पद्मप्रकीर्तिताः । विदेहेभ्यो दक्षिणस्यामु-
दीच्यां च त्रयं त्रयम् ॥ २८ ॥ हिमवच्छिखरी चैकादशकूटौ मिथःसमौ । रुक्मिमहाहिमवतावष्टकूटौ
तथैव च ॥ २९ ॥ नीलवन्निपथौ तुलयौ, नवकूटौ परस्परम् । मेरुर्निरुपमः सोऽपि, नवकूटोपशोभितः ॥ ३० ॥
भरतैरावतक्षेत्रद्वान्निशादियजयोद्भवाः । वैताढ्याः स्युश्चतुर्विंशत्प्रत्येकमेकभावतः ॥ ३१ ॥ सर्वेऽप्येते रूप्यवर्णा,
नवकूटोपशोभिताः । दशोत्तरशतद्रुणाभियोग्यालिङ्गयान्विताः ॥ ३२ ॥ चत्वारो वृत्तवैताढ्याः, समरूपाः पर-
स्परम् । हरिवर्षहैमवतहैरण्यवतरम्यके ॥ ३३ ॥ देवोत्तरकुर्णस्थेषु, ह्रदेषु दशसु ध्रुवम् । प्राक्प्रत्यक् च दश
दश, काञ्चनाचलभावतः ॥ ३४ ॥ द्वे शते काञ्चननगाः, परस्परानुकारिणः । स्थिता भोक्तुं चतसृभिः, पङ्क्ति-
भिर्वाधवा इव ॥ ३५ ॥ गजदन्तौ सौमनसगन्धमादनसंज्ञितौ । रूप्यपीतरत्नमयौ, सप्तकूटोपशोभितौ ॥ ३६ ॥
विद्युत्प्रभमाल्यवन्तौ, वैदूर्यतपनीयजौ । नवकूटाश्रितौ तुल्या, इत्याकृत्या नगा अमी ॥ ३७ ॥ चतुःकूटाः
पोडशापि, वक्षस्काराद्रयः समाः । विचित्रचित्रयमकाः, समरूपाः परस्परम् ॥ ३८ ॥ द्विशलेकोनसप्तत्याधि-

मित्यतः । सर्ववैतालयकूटानि, पडुत्तरं शतत्रयम् ॥ ३९ ॥ प्रतिवैतालयमेतेषु, कूटत्रयं तु मध्यमम् । सौवर्णं शेष-
 कूटाश्च, रालिका इति तद्विदः ॥ ४० ॥ सक्रोशपद्मयोजनोच्चाश्चैत्यप्रासादशोभिताः । सर्वेऽपि भरतस्थायिवै-
 तालयकूटसोदराः ॥ ४१ ॥ कूटाः सप्त सौमनसगन्धमादनशैलयोः । रुक्मिमहाहिमवतोरष्टावष्टौ पृथक् पृथक्
 ॥ ४२ ॥ विद्युत्प्रभमाल्यवतोर्नीलवस्त्रिपधागयोः । मेरोश्च नन्दनवने, कूटा नव नवोदिताः ॥ ४३ ॥ हिमवच्छि-
 खरिक्कूटा, एकादश पृथक् पृथक् । पौडशानां चतुःपट्टिर्वक्षस्कारमहीभृताम् ॥ ४४ ॥ हरिस्सहहरिक्कूटवलकू-
 टोञ्जिता इमे । शतं सर्वेऽष्टपंचाशं, हिमवत्कूटसन्निभाः ॥ ४५ ॥ योजनानां पञ्च शतान्युच्चा राला मिथः समाः ।
 साहस्राः खर्णजास्तुल्या, हरिस्सहादयस्त्रयः ॥ ४६ ॥ एवं च गिरिकूटानां, त्रिविधानां प्रमाणतः । सर्वसंख्या
 सप्तपष्ट्या, समन्विता चतुःशती ॥ ४७ ॥ द्वात्रिंशति विजयेषु, भरतैरवताख्ययोः । चतुस्त्रिंशद्धि दृपभकूटा-
 स्तुल्याः परस्परम् ॥ ४८ ॥ भद्रशालाभिधवने, जम्बूशालमलिवृक्षयोः । अष्टाष्टैत्यष्टपञ्चाशद्भूमिकूटा मिथः
 समाः ॥ ४९ ॥ एतेषां यक्षतुमुचिते, पर्वतत्वेऽपि वस्तुतः । कूटत्वव्यवहारोऽयं, पूर्वाचार्यानुरोधतः ॥ ५० ॥
 महाद्रदाथ पद्मपण्डरीकौ समाधिह । महापद्ममहापुंडरीकावपि मिथः समौ ॥ ५१ ॥ तिगिञ्छिकेसरिणौ
 च, तुल्यौ द्विमौ यथोत्तरम् । दश देवोत्तरकुल्हदाः पद्महृदोपमाः ॥ ५२ ॥ एवं हृदाः पौडशैते, पणमहाहृददे-
 यताः । श्रीहीघृतिकीर्त्तिबुद्धिलक्ष्म्यः परस्परं समाः ॥ ५३ ॥ चतुर्दश महानथो, गङ्गायाः सपरिच्छदाः । जम्बू-
 द्वीपशुभक्षेत्रे, कुल्पातुल्या विमान्ति याः ॥ ५४ ॥ गङ्गासिन्धू रोहितांशा, रोहिता च तथापरा । हरिकान्ता-

हरिनदी, शीतोदा चेति नामतः ॥ ५५ ॥ मेरोर्दक्षिणतः सप्त, ख्याता एता महापगाः । मेरोरुत्तरतोऽप्येवं, शोभन्ते सप्त सिन्धवः ॥ ५६ ॥ शीता च नारीकान्ता च, नरकान्ता तथा परा । रूप्यकूला स्वर्णकूला, रक्ता रक्तचतीति च ॥ ५७ ॥ हिमवत्पर्वतस्यापि पद्महृदाद्विनिर्गताः । गङ्गासिन्धुरोहितांशानाम्यस्तिष्वो महापगाः ॥ ५८ ॥ महाहिमवद्रिस्थमहापद्महृदात्पुनः । रोहिता हरिकान्तेति, निर्गते द्वे महापगे ॥ ५९ ॥ निपयाचलमौलिस्थितिगिच्छिहृदमध्यतः । समुद्भूते हरिनदी, शीतोदेति महापगे ॥ ६० ॥ नीलवत्पर्वतगतकेसरिहृततः किल । शीता च नारीकान्ता च, निर्गते द्वे महापगे ॥ ६१ ॥ तथा महापुण्डरीकहृदाद्भुक्तिमनगाश्रितात् । नरकान्ता रूप्यकूलेन्युद्गते निम्नगे उभे ॥ ६२ ॥ शिखरिक्षमाधरस्यापि पुण्डरीकहृदोत्थिताः । रक्तारक्तवतीस्वर्णकूलाभिधा महापगाः ॥ ६३ ॥ एवं च—तिस्रो नद्यो हिमवतस्तिष्ठः शिखरिणो गिरिः । शेषवर्षधरेभ्यश्च, महानद्योर्द्वयं द्वयम् ॥ ६४ ॥ वर्षाण्याश्रित्य सरितः, प्रतिवर्षं द्वयं द्वयम् । द्वे विदेहेष्वपाच्यां पद्म, पङ्कदीच्यां ततो यथा ॥ ६५ ॥ गङ्गासिन्धू च भरते, रोहितारोहितांशिके । हैमवते हरिवर्षे, हरिकान्ताहरी उभे ॥ ६६ ॥ शीताशीतोदे विदेहक्षेत्रे तथा च रम्यके । नारीकान्तानरकान्ते, हैरण्यवतगे उभे ॥ ६७ ॥ रूप्यकूलास्वर्णकूले, तथा चैरवतस्थिते । नद्यौ रक्तारक्तवत्यावेवमेताश्चतुर्दश ॥ ६८ ॥ गङ्गासिन्धुरक्तवतीरक्तानां सरितामिह । चतुर्दश सहस्राणि, परिवारः प्रकीर्तितः ॥ ६९ ॥ रूप्यकूलास्वर्णकूलारोहितारोहितांशिकाः । अष्टार्धिशल्या सहस्रैः, श्रोतस्विनीभिराश्रिताः ॥ ७० ॥ नारीकान्ता नरकान्ता, हरिकान्ता हरिस्तथा । पद्मपद्माश्चैव खिनीसहस्रैः

परिवारिताः ॥ ७१ ॥ शीताशीतोदयोर्नद्योः, प्रत्येकं च परिच्छदः । पञ्च लक्षाः सहस्राणि, द्वात्रिंशत्परिकी-
र्तितः ॥ ७२ ॥ श्लोकक्रमेण सरितामिह श्लोकचतुष्टये । खिगुणं जिहिकामानविस्तारोद्विद्धतादिकम् ॥ ७३ ॥
एकश्लोकोदितानां तु, सर्वं तुल्यं परस्परम् । गङ्गासिन्धुरक्तवतीरक्तानां तुल्यता यथा ॥ ७४ ॥ दश लक्षाश्च-
तुःपट्टिः, सहस्राणि विदेहगाः । नद्योऽपाच्यां लक्षमेकं, पृणवतिसहस्रयुक् ॥ ७५ ॥ उदीच्यामपि तावन्त्य, एवं च
सर्वसंख्यया । पट्टपञ्चाशत्सहस्राद्या, नदीलक्षाश्चतुर्दश ॥ ७६ ॥ जम्बूद्वीपोऽभितो रुद्धः, स्वविरुद्धेन वार्द्धिना ।
स्यमोक्षायेच वत्सेऽसौ, कनीः शैवल्लिनीरिमाः ॥ ७७ ॥ स्थापना । चतुःपट्टिविजयगा, महानद्यश्चतुर्दश । अन्त-
र्नद्यो द्वादशातिरिच्यन्ते नवतिस्त्वियम् ॥ ७८ ॥ तथाहुः श्रीरत्नशेखरसूरयः स्वक्षेत्रसमासे—“अडसपरि
महाणइओ यारस अंतरणईओ सेसाओ । परिअरणईओ चउदस लक्खा छप्पणसहसा य ॥ १ ॥” श्रीम-
लयगिरयस्तु प्रवेशे च सर्वसंख्यया आत्मना सह चतुर्दशभिर्नदीसहस्रैः समन्विता भवन्तीति क्षेत्रसमास-
वृत्तौ कच्छविजयगतसिन्धुनदीं वर्णयन्ते महानदीनां न पृथग्गणनेति सूचयांचक्रुः, तथापि द्वादशान्तर-
नद्योऽतिरिच्यन्त एवेत्यत्र तत्त्वं बहुश्रुतगम्यमिति ज्ञेयं । तथापि पूर्वाचार्यानुरोधात् संख्या तथोदिता । नात्र
पर्यनुयोगार्हो, घयं प्राच्यपथानुगाः ॥ ७९ ॥ केचित्तु ‘माहावहमहानई पयूढा समाणी सुकच्छमहाकच्छविजए
दुहा विभयमाणी अट्टावीसाए सलिलासहसेहिं समग्गा वाहिणेणं सीयं महानई समप्पेइ’ इत्यादिजम्बूद्वी-
पमहासिचचनात्, तथा “नद्यो विजयच्छेदिन्यो रोहितावत्कुण्डाः स्वनामसमदेवीवासा अट्टाविंशतिनदीसहस्रा-

नुगाः प्रत्येकं सर्वसर्वसमाः पञ्चविंशशतचिरतृता अर्द्धतृतीययोजनावगाहा गाहावती पङ्कवती” इत्याद्युमास्वा-
तिवाचकवचनाच्च द्वादशानामन्तर्नदीनामपि प्रत्येकमष्टाविंशतिसहस्ररूपं परिवारं मन्यमानाः पट्टत्रिंशत्सह-
स्राधिकनदीलक्षत्रयेणान्तर्नदीपरिवारेण सह द्विनवतिसहस्राधिकानि सप्तदश नदीलक्षाणि मन्यन्ते, उक्तं
च—“सुप्ते चउद्दस लक्खा छप्पन्नसहस्स जंबुदीवंमि। हुंति उ सतरस लक्खा थाणवइ सहस्स मेलविया ॥ १ ॥”
अन्ये तु यद्यन्तर्नदीष्वनेकानि परिवारनदीसहस्राणि प्रविशेषुस्तदा कथं तासां क्रमेण परतः परतो गच्छन्तीनां
विस्तारविशेषो गंगानदीनामिव न संपद्येत?, यस्तु परिवारः सिद्धान्तेऽभिदधे स तु यथाष्टाशीतिर्गहाश्चन्द्र-
स्यैव परिवारतया प्रसिद्धा अपि सूर्यस्यापि स एव परिवारः, न पुनः पृथक् प्रतीयते, उक्तं च समवायाङ्ग-
वृत्तौ—“अष्टाशीतिर्महाग्रहा, एते यद्यपि चन्द्रस्यैव परिवारोऽन्यत्र श्रूयते, तथापि सूर्यस्यापीन्द्रत्वादेत एव
परिवारतयाऽवसेया” इति, तथा गङ्गादिसंबन्धीन्येवाष्टाविंशतिनदीसहस्राणि अन्तर्नदीनामपि परिवार इति।
एवं चान्तर्नदीनां पृथक्परिवारमनभ्युपगच्छन्तो यथावस्थितामेव नदीसंख्यां मन्यन्ते इत्यादिकं जम्बूद्वीपसंग्र-
हणीवृत्तौ, तथा चाहुः श्रीहरिभद्रसूरयः—“सीया सीओयाविय वत्तीससहस्सपंचलक्खेहिं । सवे चउद्दस
लक्खा छप्पन्न सहस्स मेलविया ॥ १ ॥” दिक्रपटोऽप्येवमाह—“जंबूद्वीवि निराहिवसंखा सधनइ चउद्दह य
लक्खा । छप्पन्नं च सहस्सा नवई नईओ कहंति जिणा ॥२॥” कुण्डोदेधस्तथा धीपोच्छ्रायस्तद्भवस्य च। परि-
माणं समग्रासु, नदीपु सदशं भवेत् ॥ ८० ॥ शीता च हरिसलिता, गङ्गासिन्धु च रोहिता । स्वर्णकृत्वा नर-

कान्ता, नयोऽमूर्द्धक्षिणामुखाः ॥ ८१ ॥ उदग्याता रक्तवती, रक्ता च रूप्यकूलिका । नारीकान्ता रोहितांशा,
 शीतोदा हरिकान्तिका ॥ ८२ ॥ सिन्धुं विना याः सरितो, दक्षिणां दिशमागताः । ताः पूर्वोब्धिं गामिन्यः,
 सिन्धुस्तु पश्चिमाब्धिगा ॥ ८३ ॥ उदग्याताश्च या नद्यो, विना रक्तामहानदीम् । ताः पश्चिमाब्धिगामिन्यो,
 रक्ता पूर्वोब्धिगामिनी ॥ ८४ ॥ स्वकीयहृदविस्तारेऽशीतिभक्ते यदाप्यते । दक्षिणाभिमुखीनां सा, नदीनां
 मुखविस्तृतिः ॥ ८५ ॥ उत्तराभिमुखीनां तु, स्वकीयहृदविस्तृतौ । चत्वारिंशद्विभक्तायां, यल्लब्धं तन्मिता
 मताः ॥ ८६ ॥ व्यवस्येयं दक्षिणस्यां, सरितां मन्दराचलात् । उदग्याम्योत्तरदिशाभिमुखीनां विपर्ययात्
 ॥ ८७ ॥ सर्वासां मुखविस्तारे, दशमे प्रान्तविस्तृतिः । व्यासपञ्चाशत्तमांशः, सर्वत्रोद्वेघ आहितः ॥ ८८ ॥
 मुखपर्यन्तविस्तारविश्लेषे • गतयोजनैः । युगिते पञ्चचत्वारिंशत्सहस्रविभाजिते ॥ ८९ ॥ लब्धं यत्तदुभयतो,
 व्यासवृद्धिरभीप्सिते । योजनादौ गते सर्वास्वपि तस्याद्धमेकतः ॥ ९० ॥ चतुःपट्टिर्विजयेषु, सप्तवर्ष्या चतुर्दश ।
 द्वादशान्तर्नदीनां च, कुण्डानां नवतिस्त्वियम् ॥ ९१ ॥ द्विघ्नद्विघ्नप्रमाणानि, कुण्डानि जिहिकादिवत् । तुल्या-
 न्यन्तर्निघ्नगानां मिथो विजयगानि च ॥ ९२ ॥ प्रागुक्ताः पर्वताः कूटाः, कुण्डानि च महापगाः । सर्वं घृता
 वेदिकया, वनाढ्योभयपार्श्वया ॥ ९३ ॥ वेदिकावनखण्डानां, सर्वत्राप्यविशेषितम् । स्वरूपं जगतीस्थायिवेदि-
 कायनखण्डयत् ॥ ९४ ॥

१ भरतादिषु गङ्गादिवत् महाविदेहेषु शीताशीतोदाभावात् सप्तवर्ष्या इति, चतुष्पट्टिः विजयेषु तु गङ्गायाः ।

पैरावते च भारते, विजयेष्वखिलेषु च । प्रत्येकं त्रित्रिसद्वाधात्तीर्थानां द्युत्तरं शतम् ॥ १५ ॥ अण्यश्चतस्रः
 प्रत्येकं, चैताख्येषु गुहाद्वयम् । अण्यः शतं स्युः पद्त्रिंशमष्टपष्टिश्च कन्दराः ॥ १६ ॥ दशोत्तरं पुरशतं, प्रति-
 चैताख्यपर्वतम् । सप्तत्रिंशच्छतान्येवं, चत्वारिंशानि तान्यपि ॥ १७ ॥ द्वात्रिंशच्च विदेहस्था, भरतैरवते
 इति । विजयाः स्युश्चतुस्त्रिंशच्चक्रिजेतव्यभूमयः ॥ १८ ॥ चतुस्त्रिंशद्राजधान्यो, द्वौ कुरुक्षेत्रौ महाद्रुमौ ।
 अस्यान्तिकेऽन्तरदीपाः, पद्पञ्चाशच्च वार्द्धिगाः ॥ १९ ॥ एवं च संग्रहद्वारा, यद्भुक्तमप्यनूदितम् । सुखावयो-
 धोद्यतानां, तदस्माकं न दोषकृत् ॥ २० ॥ जिनैश्चक्रिभिः सीरिभिः शार्ङ्गिभिश्च, चतुर्भिश्चतुर्भिर्जघन्येन
 युक्तः । सनाथस्तथोत्कर्षतस्तीर्थनाथैश्चतुस्त्रिंशताऽयं भवेद् द्वीपराजः ॥ १ ॥ (सुजङ्गप्रयातं) चक्रवर्त्तिचल-
 देयकेशवैस्त्रिंशता परिचितः प्रकर्षतः । भरतैरवतयोर्द्वयं तथा, ते परे खलु महाविदेहगाः ॥ २ ॥ (रथोद्धता)
 जम्बूद्वीपे स्युर्निधीनां शतानि, पद्भुक्तानि त्रीणि सत्तामपेक्ष्य । पद्त्रिंशत्से चक्रिभोग्या जघन्यादुत्कर्षेण
 द्वे शते सप्ततिश्च ॥ ३ ॥ (शालिनी) चक्री गङ्गाद्यापगानां सुखस्थानेतानात्ताशेषपद्बलण्डराज्यः । व्यावृत्तः सन्न-
 एमस्य प्रभावात्साधिष्ठातृनात्मसात्निर्मितीति ॥ ४ ॥ (शालिनी) पञ्चाक्षरब्रह्मिणी दशाधिकोत्कर्षेण भोग्याऽत्र
 च चक्रवर्त्तिनाम् । जघन्यतोऽष्टाभ्यधिकैव विंशतिरेकाक्षरत्वेष्वपि भाव्यतामिदम् ॥ ५ ॥ (इन्द्रवंशा) द्वौ चन्द्रौ
 द्वौ दिनेन्द्राविह परिलसतो दीपकौ सधनीच, पद्सप्तत्या समेतं ग्रहशतमभितः कान्तिमाविष्करोति । पद्-
 पञ्चाशच्च क्रक्षाण्यनिलपथपृथुञ्जिन्द्रचन्द्रोदयान्तमुचुक्ताश्रेण्याः अयन्ति अियमतिविततश्रीभरोर्विश्रुतानि ॥ ६ ॥

एकं लक्षं सहस्राः सततमिह चतुस्त्रिंशदुद्योतहया, न्यूनाः पञ्चाशतोर्ध्वेर्धति रुचिरतां तारकाकोटिकोव्यः (१३३९५०) । प्रोयत्प्रस्वेदधिन्द्रावलय इव निशि व्योमलक्ष्मीमृगाक्ष्याः, रत्यध्यासं विधातुं प्रियतमविधुना गाढमालिङ्गितायाः ॥ ७ ॥ (स्वर्गधरे) कोटाकोटिपदेन केचन बुधाः कोटिं वदन्त्यत्र यत्, क्षेत्रस्तोकतयाऽवकाशघटना नैपां भवेद्वन्यथा । अन्ये कोटय एव तारकतैरोत्सेधिकैरुल्लैः, कोटाकोटिदशां भजन्ति घटिता इत्युचिरे स्वरपः ॥ ८ ॥ (शार्दूल०) तथा च संग्रहणीघृतौ-इह द्वे मते, तत्रैके कोटीनामेव कोटीकोटीति संज्ञान्तरं-नामान्तरं मन्यन्ते, क्षेत्रस्य स्लोकत्वेन, तथा पूर्वाचार्यप्रसिद्धेः, अन्ये त्वाहुः-‘नगपुढवीमाणाहं, मिणसु पमाणंगुलेणं तु’ इति वचनात्ताराविमानानां स्वरूपेण कोटय एव सत्यो यदौत्सेधाहुलेन सर्वतो मीयन्ते तदा कोटीकोटयो जायन्ते, तथोक्तं विशेषणवत्यां-‘कोडाकोडी सन्नतरं तु मन्नति केह थोवतया । अन्ने उस्सेहंगुलमाणं काऊण ताराणं ॥१॥’ जयति जगति जम्बूद्वीपभूमिधवोऽयं, सततमितरचाद्धिद्वीपसामन्तसेव्यः । सुरगिरियमुच्चैरंशुको नीलचूलः, श्रयति कनकदण्डो यस्य राजध्वजत्वम् ॥ ९ ॥ (मालिनी) विश्वाश्रयद-कीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिपद्, राजश्रीतनयोऽतनिष्ट विनयःश्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत् किल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे सर्गः पूर्त्तिमितो युतोऽद्भुतगुणैरेकोनविंशः सुखम् ॥ ३१० ॥

॥ इति लोकप्रकाशे एकोनविंशः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ विंशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

प्रणम्य परमज्ञानप्रभाप्रस्तावकं प्रभुम् । द्वीपेऽस्मिन्नथ सूर्येन्दुचाररीतिर्विभाव्यते ॥ १ ॥ सर्वेषां काल-
मानानामादिरादित्य एव हि । ततोऽस्य वक्तुमुचिता, पूर्वं चारनिरूपणा ॥ २ ॥ तथाहुः पंचमंगे-“से
केणट्टेणं भंते ! एवं बुचद्-सूरे आइधे सूरे० ? गो० सूर्याहयाणं समयाइ वा आवलियाइ वा जाव ओस-
प्पिणीति वा अवसप्पणीति वा” ततोऽत्र बहुवाच्यापि, प्रथमं सैव तन्यते । पञ्चानुयोगद्वाराणि,
तस्यामाहुर्जिनेश्वराः ॥ ३ ॥ मण्डलानामिह क्षेत्रप्ररूपणा ततः परम् । संख्याप्ररूपणा तेषां, तदावाधा-
प्ररूपणा ॥ ४ ॥ ततः परं मण्डलानामन्तरस्य प्ररूपणा । चारप्ररूपणा चैषां, भाव्यन्तेऽनुक्कमादिमाः ॥ ५ ॥
इह प्रकरणे यत्र, काप्यंशा अविशेषतः । कथ्यन्ते तत्रैकपष्टिच्छिन्नांस्तान् परिचिन्तयेत् ॥ ६ ॥ अभ्यन्तरा-
दिभिर्याह्यपर्यन्तैः सूर्यमण्डलैः । आकाशं स्पृश्यते घत्तन्मण्डलक्षेत्रमुच्यते ॥ ७ ॥ योजनानां पञ्चशती,
दशोत्तरा तथा लवाः । अष्टचत्वारिंशदस्य, विष्कम्भश्चक्रचालतः ॥ ८ ॥ तथाहि-अष्टचत्वारिंशदंशा,
विष्कम्भः प्रतिमण्डलम् । मण्डलानां च चतुरशीत्याह्यं शतमीरितम् ॥९॥ अष्टचत्वारिंशता सा, गुण्यते मण्ड-
लावली । द्वात्रिंशानि शतान्यष्टाशीतिर्भागा भवन्ति ते ॥ १० ॥ विभज्यन्ते चैकपष्ट्या, योजनानयनाय ते ।
पूर्वोदितानामंशानामेकपष्ट्यात्मकत्वतः ॥ ११ ॥ चतुश्चत्वारिंशमेवं, योजनानां शतं भवेत् । अष्टचत्वारिंश-

दंशाः, शेषमत्रावशिष्यते ॥ १२ ॥ मण्डलानामन्तराणि, सुखयशीलधिकं शतम् । स्युः सर्वत्राप्यन्तराणि,
रूपो नान्यहुलीष्विव ॥ १३ ॥ योजनद्वयमानं स्यादेकैकं मण्डलान्तरम् । शतं श्यशीत्याभ्यधिकं, द्विकेन गुण्यते
ततः ॥ १४ ॥ शतानि त्रीणि पट्टपट्टाभ्यधिकानि भवन्त्यतः । प्राच्यमत्र चतुश्चत्वारिंशं प्रक्षिप्यते शतम्
॥ १५ ॥ योजनानां पञ्चशती, दशोत्तरा तथा लघाः । अष्टचत्वारिंशदेषा, मण्डलक्षेत्रविस्तृतिः ॥ १६ ॥
इति सूर्यमण्डलक्षेत्रम् ॥

समाक्रम्य योजनानामशीतिसंयुतं शतम् । पञ्चपट्टिर्मण्डलानि, जम्बूद्वीपे विवस्वतः ॥ १७ ॥ विशेषश्चाप-
मत्र-पञ्चपट्टया मण्डलैः स्यादेकोनाशीतियुक्तं शतम् । योजनानामेकपट्टिभागैर्नवभिरञ्चितम् ॥ १८ ॥ ततः
पट्टपट्टितमस्य, मण्डलस्य लघैः सह । स्याद् द्विपञ्चाशताऽशीतियुक्तयोजनशतं ह्यदः ॥ १९ ॥ तथा-साष्टाच-
त्वारिंशद्भागं योजनशतत्रयीं त्रिंशाम् । व्याप्याब्धौ मण्डलशतमर्द्धस्यैकोनचिंशं स्यात् ॥ २० ॥ (आर्या)
एवं च मण्डलशतं, रवेश्चतुरशीतिमत् । पूर्वोक्तं मण्डलक्षेत्रं, समाक्रम्य व्यवस्थितम् ॥ २१ ॥ अत्र जम्बूद्वीप-
वर्तिनां पञ्चपट्टेर्मण्डलानां विषयव्यवस्थायां संग्रहणीवृत्त्याद्युक्तोऽयं दृढसंप्रदायः-यथैकतो मेरुगिरेस्त्रिपट्टिर्नि-
पथोपरि । हरिवर्षजीवाकोट्यां, विशेषं मण्डलद्वयम् ॥ २२ ॥ मेरोरपरतोऽप्यूर्ध्वं, त्रिपट्टिर्नीलवद्भिरेः । रम्यक-
जीवाकोट्यां च, मण्डले द्वे विवस्वतः ॥ २३ ॥ इयं भरतैरवतापेक्षया मण्डलस्थितिः । अग्निवायुस्योर्मैरोक्ष्या
निपथनीलयोः ॥ २४ ॥ प्राग्निवेदेहापेक्षया तु, मेरोरैशानकोणगे । स्युस्त्रिपट्टिर्नीलवति, मण्डलानीति

तद्विदः ॥ २५ ॥ एवं प्रत्यग्विदेहानामपेक्षया सुमेरुतः । नैर्ऋतस्थायिनिपथे, विज्ञेया मण्डलावली ॥ २६ ॥
 किंच-चिदिगताभ्यां श्रेणीभ्यां, मण्डलाल्यौ स्थिते इमे । औदधिकक्षेत्रपरावर्त्तादयनयोर्द्वयोः ॥ २७ ॥ कान्ति-
 हान्याऽप्यने घाम्येऽर्चागर्वागागतौ रवी । दृश्यन्ते कान्तिदृष्ट्या च, दूरतोऽप्युत्तरायणे ॥ २८ ॥ एवं हरिवर्षरम्य-
 कजीचाकोट्योरपि भावना ॥ तथाहुर्जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रे “जंबूद्वीवे णं भन्ते ! दीवे सूरिया उदीणपाईणमुगच्छ
 पाईणदाहिणमागच्छन्ति १ (पूर्वविदेहापेक्षयेदं) पाईणदाहिणमुगच्छ दाहिणपडीणमागच्छन्ति २ (भरता-
 पेक्षयेदं) दाहिणपडीणमुगच्छ पडीणउदीणमागच्छन्ति ३ (पश्चिमविदेहापेक्षयेदं) पडीणउदीणमुगच्छ उदी-
 णपाईणमागच्छन्ति ४ (ऐरवतापेक्षयेदं) या मण्डलानां विषयव्यवस्थेयमुदीरिता । भारतादिमध्यभागापेक्षया
 सा विभाव्यताम् ॥ २९ ॥ अन्यत्र तु खल्वभानूद्वयक्षेत्रे यथोदिता । मण्डलानां व्यवस्था सा, व्यक्त्या वक्तुं
 न शक्यते ॥ ३० ॥ एवं च-येषामदृश्यो दृश्यत्वं, दृश्यो वा याल्लहृदयताम् । यत्र तत्रैवोदयास्तौ, तेषां भानु-
 मतौ तृणाम् ॥ ३१ ॥ नन्वेवं सति सूर्यस्योदयास्तमयने खलु । स्यातामनियते घाटं, स्तां यदुक्तं पुरातनैः ॥ ३२ ॥
 “जह जह समए समए पुरथो संचरइ भक्खरो गयणे । तह तह इओचि नियमा जायइ रयणीइ भावत्थो
 ॥ १ ॥ एवं च सइ नराणं उदयत्थमणाइं होतऽनिययाइं । सइ देसकालभेए कस्सइ किंचि वदिस्सए नियमा
 ॥ ३३ ॥ सइ चेव अ निद्धिओ रुक्खुहुत्तो कमेण सधेसिं । केसिंचीदीर्णिपिय विसयपमाणो रवी जेसिं ॥ ३४ ॥”
 भगवतीसूत्रशत ५ प्रथमोद्देशककृतौ ॥ इति सूर्यमण्डलसंख्या, प्रसङ्गात्तद्विषयव्यवस्था च ॥

वाच्याऽथ मण्डलाबाधा, त्रिविधा सा निरूपिता । ओघतो मण्डलक्षेत्राबाधाऽधिकृत्य मन्दरम् ॥ ३५ ॥
 मेरुमेवाधिकृत्यान्या चाबाधा प्रतिमण्डलम् । मण्डले मण्डलेऽबाधा, तृतीया त्वर्कयोर्मिथः ॥ ३६ ॥ सहस्राणि
 षतुश्चत्वारिंशदष्टौ शतानि च । विशानि मेरुतो दूरे, मण्डलक्षेत्रमोघतः ॥ ३७ ॥ तथाहि जम्बूद्वीपान्तः, सर्वोभ्यन्तर-
 मण्डलम् । साशीतियोजनशतं, स्थितं चगाह्य सर्वतः ॥ ३८ ॥ ततश्च द्वीपविष्कम्भाष्टक्षरूपाद्वियोज्यते । साशी-
 तियोजनशतं, प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ३९ ॥ सहस्रा नवनवतिश्चत्वारिंशा च षट्शती । ईदृश्रूपः स्थितो राशिर-
 स्मादप्यपनीयते ॥ ४० ॥ सहस्राणि दश व्यासो, मेरोस्ततोऽवशिष्यते । नवाशीतिः सहस्राणि, चत्वारिंशा च
 षट्शती ॥ ४१ ॥ एतावन्मण्डलक्षेत्रे, मेरुव्यासो न यद्यपि । तथापि भूतलगतो, व्यवहारादिहोच्यते ॥ ४२ ॥
 तथाहुः श्रीमलयगिरिपादा बृहत्क्षेत्रसमासवृत्तौ—“यद्यपि च नाम मण्डलक्षेत्रे मेरोर्विष्कम्भो दशयोजनसह-
 स्रात्मको न लभ्यते, किंतु न्यूनः, तथापि धरणितले दशयोजनसहस्रप्रमाणः प्राप्यते इति तत्रापि स तावान्
 व्यवहारतो विवक्ष्यते” अस्मिन्नाशायद्धिते च, संपद्यते यथोदितम् । ओघतो मण्डलक्षेत्रान्तरं मेरुव्यपेक्षया
 ॥ ४३ ॥ इति मेरुं प्रतीय मण्डलक्षेत्राबाधा ॥ एतदेवान्तरं मेरोः, सर्वान्तरमण्डलस्य च । अतः परं यदपरं,
 नास्ति मण्डलमान्तरम् ॥ ४४ ॥ सर्वान्तरानन्तरे तु, द्वितीयमण्डले ततः । साष्टाचत्वारिंशदंशं, बद्धते
 योजनद्वयम् ॥ ४५ ॥ इत्थं प्राग्मण्डलादृश्यमण्डले योजनद्वयम् । साष्टाचत्वारिंशदंशमबाधायां विवद्धते
 ॥ ४६ ॥ एवं यावत्, सर्ववाह्यमण्डलं मेरुतः स्थितम् । सहस्रैः पञ्चचत्वारिंशता त्रिंशैस्त्रिभिः शतैः

॥ ४७ ॥ "इति मेघं प्रतीत्य प्रतिमण्डलमवाधा ॥ यदाऽर्कौ चरतः प्राप्य, सर्वाभ्यन्तरमण्डलम् । तदा सूर्यस्य सूर्यस्य, स्यात्परस्परमन्तरम् ॥ ४८ ॥ सहस्रा नवनवतिश्चत्वारिंशत् च पट्टशती । द्वीपव्यासाद्भूमयतो मण्डलक्षेत्र (१८०) कर्षणात् ॥ ४९ ॥ सर्वान्तरानन्तरं तौ, द्वितीयं मण्डलं यदा । उपसंक्रम्य चरतस्तदा मिथोऽन्तरं तयोः ॥ ५० ॥ सहस्रा नवनवतियोजनानां च पट्टशती । पञ्चचत्वारिंशदाढ्या, पञ्चत्रिंशत्तथा लवाः ॥ ५१ ॥ तथाद्येकोऽप्यर्क इह, द्वितीयमण्डले व्रजन् । साष्टाचत्वारिंशदंशे, द्वे योजने व्यतिक्रमेत् ॥ ५२ ॥ एवं द्वितीयोऽपि ततो, वर्द्धन्ते प्रतिमण्डलम् । योजनानि पञ्च पञ्चत्रिंशद्भागानि मिथोऽन्तरे ॥ ५३ ॥ एवं यावत् सर्ववाण्यमण्डले चरतस्तदा । तयोर्मिथोऽन्तरं लक्षं, सपष्टीनि शतानि पट्ट ॥ ५४ ॥ अन्तर्विशन्तौ तौ सर्ववाण्यमण्डलतः पुनः । अर्वाचीने सर्ववाण्यमण्डले चरतस्तदा ॥ ५५ ॥ तदाऽर्कयोरन्तरं स्याद्वक्षमेकं शतानि पट्ट । चतुष्पञ्चाशानि लवाः, पट्टिशतिः पुरोदिताः ॥ ५६ ॥ एवमन्तः प्रविशतः, प्रतिमण्डलमन्तरम् । पञ्चभियोजनैः पञ्चत्रिंशत्तांशैश्च हीयते ॥ ५७ ॥ एवं पूर्वोदितमेव, सर्वाभ्यन्तरमण्डले । मिथोऽन्तरं द्वयोर्भान्योः, पुनस्तदवशिष्यते (९९६४०) ॥ ५८ ॥ इति मण्डले २ सूर्ययोः परस्परमवाधा ॥ द्वे द्वे च योजने सूर्यमण्डलानां मिथोऽन्तरम् । कथमेतदिति श्रोतुं, श्रद्धा चेच्छ्रूयतां तदा ॥ ५९ ॥ सूर्यमण्डलविष्कम्भे, स्फुरत्पुरशीतिना । शतेन गुणिते ल्यरे, मण्डलक्षेत्रविस्तृतेः ॥ ६० ॥ शेषा स्थिता योजनानां, सपट्टपष्टिः शतत्रयी । सन्पशीतिशतेनास्यां, भक्तायामेतदन्तरम् ॥ ६१ ॥ इति मण्डलान्तरप्ररूपणा ॥

कर्त्तव्या मण्डलचारप्ररूपणा च संप्रति । सप्तानुयोगद्वाराणि, तत्राष्टुस्तत्त्ववेदिनः ॥ ६२ ॥ प्रत्यब्दं मण्डलाचार-
संख्याप्ररूपणा रवेः १ । वर्षान्तः प्रत्यहं रात्रिदिनमानप्ररूपणा २ ॥ ६३ ॥ मण्डले मण्डले क्षेत्रविभागोनाप्यह-
निशोः । प्ररूपणा ३ मण्डलानां, परिक्षेपप्ररूपणम् ४ ॥ ६४ ॥ प्रतिमण्डल मुहूर्त्तगतिमानप्ररूपणा ५ । मण्डले
मण्डले दृष्टिपथप्राप्तिप्ररूपणा ६ ॥ ६५ ॥ प्ररूपणा सप्तमी च, ख्याताऽर्द्धमण्डलस्थितेः ७ । अनुयोगद्वारमथ,
प्रथमं परितन्यते ॥ ६६ ॥

चरतोऽर्द्धौ यदा सर्वान्तरानन्तरमण्डले । सूर्यसंवत्सराहोरात्रोऽयं प्रथमस्तदा ॥ ६७ ॥ त्र्यशीतियुक्-
शततमे, द्वैतीयीकालु मण्डलात् । परिषाठ्या सर्वबाह्यमण्डले तौ यदागतौ ॥ ६८ ॥ संपूर्णाः सूर्यवर्षस्य, पण्मासाः
प्रथमे तदा । एतदेव च वर्षेऽस्मिन्, दक्षिणायनमुच्यते ॥ ६९ ॥ युगम् । सर्वबाह्याऽर्द्धोक्तनेऽथ, मण्डलेऽर्द्धौ
यदा पुनः । तदोत्तरायणस्याहोरात्रोऽयं प्रथमो भवेत् ॥ ७० ॥ त्र्यशीतियुक्शततमे, बाह्यार्वाचीनमण्डलात् ।
यदा क्रमाव्रवी प्राप्तौ, सर्वाभ्यन्तरमण्डले ॥ ७१ ॥ पूर्णा द्वितीयाः पण्मासाः, पूर्णं तथोत्तरायणम् । पूर्णं वर्षं
सर्पदृष्यहोरात्रत्रिशतात्मकम् ॥ ७२ ॥ युगम् । एवं च-सर्वान्तरसर्वबाह्यमण्डलयोः किलैकशः । प्रत्यब्दं
सूर्यचारः स्यात्सर्वेष्वन्येषु च द्विशः ॥ ७३ ॥ तथा चागमः-“जआ णं स्वरिए सव्वभंतराओ मण्डलाओ सववाहिरं
मंडलं उयसंक्रमित्ता चारं चरइ सववाहिराओ य मंडलाओ सव्वभंतरमंडलं उवसंक्रमित्ता चारं चरइ एस णं
अंदा केवइएणं राइदियगेणं आहियत्ति वएज्जा?, तिन्नि छावट्ठे राइदियसए राइदियगेणं आहियत्ति वएज्जा,

ता एयाए णं अद्धाए सुरिए कइ मण्डलाइं चरइ, ता चुलसीयं मंडलसयं चरइ, चासीयं मंडलसयं दुक्खुत्तो चरइ, तंजहा-निक्खममाणे चैव, पुवे य. खलु मंडलाइं सइं चरइ, तंजहा-सघब्भंतरं चैव सघयाहिंरं चैव मंडलं” ॥ इति मण्डलचारसंख्याप्ररूपणा ? ॥

आक्रमेते यदा भानू, सर्वाभ्यन्तरमण्डले । अष्टादशसुहूर्तात्मा, सर्वोत्कृष्टो दिनस्तदा ॥ ७४ ॥ रात्रिः सर्व-
जघन्या तु, स्यात् द्वादशसुहूर्तिका । अथ क्रमाद्रात्रिवृद्धिर्भावनीया दिनक्षतिः ॥ ७५ ॥ यदा तस्माद्विनिर्यान्तौ,
सर्वाभ्यन्तरमण्डलात् । आरंभमाणौ नव्याब्दमहोरात्रेऽस्य चादिमे ॥ ७६ ॥ संक्रम्य चरतः सर्वाभ्यन्तरानन्त-
रस्थितम् । द्वितीयं मण्डलं सूर्यो, द्वीपमन्दिरदीपकौ ॥ ७७ ॥ द्वाभ्यां सुहूर्त्तैकपष्टिभागाभ्यां दिवसस्तदा । हीयते
वासतेयी च, ताभ्यामेव विवर्द्धते ॥ ७८ ॥ अहोरात्रे द्वितीयेऽस्य, तृतीयमण्डले यदा । संक्रान्तौ तरणी सर्वान्त-
रानन्तरमण्डलात् ॥ ७९ ॥ सुहूर्त्तैकपष्टिभागैश्चतुर्भिर्दिवसस्तदा । हीयते वर्द्धते रात्रिभागैस्तावन्निरेव च ॥ ८० ॥
एवं सुहूर्त्तैकपष्टिभागौ द्वौ प्रतिमण्डलम् । हापयन्तौ दिनक्षेत्रे, वर्द्धयन्तौ निशादिशि ॥ ८१ ॥ अर्को यदा
सर्वषाद्यमण्डले समुपस्थितौ । अहोरात्रेऽस्य वर्षस्य, ज्यशीतियुक्कशतोन्मिते ॥ ८२ ॥ तदा ताभ्यां सुहूर्त्तैक-
पष्टंशानां शतत्रयम् । सप्तपष्टि दिनात्कृष्टं, रजन्यां चाभिवर्धितम् ॥ ८३ ॥ तावन्निश्च सुहूर्त्तैकपष्टिभागैर्य-
थोदितैः । विभाजितैरेकपष्ट्या, सुहूर्त्तानि भवन्ति पट्ट ॥ ८४ ॥ अहोरात्रेऽत्र तद्वात्रिरष्टादशसुहूर्त्तिका । उत्कृ-
ष्टाऽहंश्चापकृष्टं, स्याद् द्वादशसुहूर्त्तकम् ॥ ८५ ॥ याम्यायनस्य पूर्णस्याहोरात्रोऽयं किलान्तिमः । ज्यशीतियुगहो-

रात्रिशतेनेदं हि पूर्यते ॥ ८६ ॥ लोके तु " रसद्विनाढ्योऽर्कपला मृगे स्युः । सचापकुम्भेऽष्टकृतैः पलैस्ताः । अलौकिकमीनेऽष्टयमाः सशक्रा, मेपे तुलायामपि त्रिंशदेव ॥ ८७ ॥ कन्यावृषे भृशखिनोऽङ्गवेदाः, सार्कास्त्रिरामामिथुने च सिंहे । कर्के त्रिरामा । वसुवेदयुक्ता, एषा मितिः संक्रमवासरानाम् ॥ ८८ ॥

म.	५	कु	शु	मी	मे	शु	क	शु	मि	सि	क
२६	२६	२८	२८	३०	३१	३१	३१	३३	३३	३३	३३
३२	३८	३८	३४	३४	३६	३६	३२	३२	३२	३८	३८

ततश्च-एकार्कपक्षद्विशरास्त्रिदंतास्त्रिदंतपक्षद्विशराः कुसूर्योः । मृगादिपक्षेऽहनि दृष्टिरेवं, कर्कादिपक्षेऽपचितिः पलाढ्या ॥ ८९ ॥ "

प्रविशन्तौ सर्वबाह्यमण्डलात्तरणी यदा । संक्रम्य चरतः सर्वबाह्यार्वाचीनमण्डले ॥ ९० ॥ तदा द्वाभ्यां मुहूर्तैकपष्टंशाभ्यां विवर्द्धते । दिवसः क्षीयते रात्रिस्ताभ्यामेव यथोत्तरम् ॥ ९१ ॥ क्रमादेवं यदा प्रातौ, सर्वाभ्यन्तरमण्डले । इयशीतियुक्कशततमे, बाह्यार्वाचीनमण्डलात् ॥ ९२ ॥ तदोत्कृष्टं दिनमानमष्टादशमुहूर्तकम् । रात्रिः सर्वजघन्या तु, स्याद् द्वादशमुहूर्तिका ॥ ९३ ॥ एतदेवोदगयनस्यान्यं दिनमुदीरितम् । पूर्णे चास्मिन्नहोरात्रे, संपूर्णः सूर्यवत्सरः ॥ ९४ ॥ अत्युत्कृष्टं चापकृष्टं, प्रत्यब्दमेकमेव हि । दिनं रात्रिस्तथैवैका, सर्वोत्कर्षोपकर्षभाक् ॥ ९५ ॥ रात्रिर्याम्यायनान्तेऽतिगुर्धी लघुतमं दिनम् । दिनः सौम्यायनान्तेऽतिगुरुर्निशा लघीयसी ॥ ९६ ॥ तथा च राद्धान्तः- "इह खलु तस्सेवं आइचसंवच्छरस्स सइं अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, सइं अट्टारसमुहुत्ता राई भवइ, सइं दुवालसमुहुत्तो दिवसो भवइ, सयं दुवालसमुहुत्ता राई भवइ" जम्बूद्वीपे यदा मेरोर्दक्षिणोत्तरयोर्दिनम् । चकितेव तदा रात्रिः, स्यात्पूर्वापरयोर्दिशोः ॥ ९७ ॥ सर्वो-

स्कृष्टं दिनमानं, दक्षिणोत्तरयोर्यदा । रात्रिः सर्वजघन्या स्यात्पूर्वपश्चिमयोस्तदा ॥१८॥ सर्वोत्कृष्टं दिनमानं, पूर्व-
पश्चिमयोर्यदा । रात्रिः सर्वजघन्या स्यादक्षिणोत्तरयोस्तदा ॥१९॥ किंच क्षेत्रेषु सर्वेषु, समं मानमहर्निशोः । किं
त्वेतयोरवस्थाने, यथोक्तः स्याद्विपर्ययः ॥१००॥ क्षेत्रे काले च सर्वस्मिन्नहोरात्रो भवेद्भुवम् । त्रिंशन्मुहूर्त्तप्रमाणो,
न तु न्यूनाधिकः क्वचित् ॥ १०१ ॥ लोके तु-“भवेत्पैत्रं त्वहोरात्रं, मासेनाब्देन देवतम् । देवे युगसहस्रे द्वे, ब्राह्मं
कल्पौ तु तौ वृणाम् ॥१॥ एवमहोरात्रे विशेषं वदन्ति, अत एव दक्षिणाघनं देवानां रात्रिरुत्तरायणं तेषां दिनमिति
शुभकार्यं तत्र विहितमिति मन्यन्ते” ननु चाष्टादशमुहूर्त्तात्माऽहर्भरते यदि । स्यात्तदा च विदेहेषु, रात्रिः
सर्वलघीयसी ॥ २ ॥ तर्हि रात्रेर्द्वादशानां, मुहूर्त्तानां व्यतिक्रमे । स्यात् क्षेत्रे तत्र कः कालः, इति चेदुच्यते
शृणु ॥ ३ ॥ द्युरात्रिमानविश्लेषे, शोषार्धं भवेद् द्वयोः । सामान्यं क्षेत्रयो रात्रिदिनपूर्वापराशयोः ॥४॥ तद्यथा-
क्षणभ्योऽष्टादशभ्यो द्वादशापकर्षणे स्थिताः । पद् तदद्धं त्रयं साधारणं ज्येष्ठदिनोपयोः ॥ ५ ॥ एवं च अष्टा-
दशमुहूर्त्तात्मा, यदोत्कृष्टो दिनस्तदा । पश्चात्त्रिंशणशेषेऽह्नि, भवेद्भानूदयोऽग्रतः ॥ ६ ॥ तथाहि-मुहूर्त्तत्रय-
शेषेऽह्नि, भरतैरवताह्ययोः । भवेदभ्युदयो भानोः, पूर्वापरविदेहयोः ॥ ७ ॥ दिने त्रिंशणशेषे च, पूर्वापर-
विदेहयोः । स्याद्भारतैरवतयोस्तरणे रुदयः खलु ॥८॥ एवं च-स्याद्भारतैरवतयोरहोऽन्त्यं यत् क्षणत्रयम् । ज्येष्ठेऽ-
हनि तदेवाद्यं, पूर्वापरविदेहयोः ॥ ९ ॥ दिने गुरौ यदेवाद्यं, पूर्वापरविदेहयोः । तद्भारतैरवतयोरहोऽन्त्यं स्यात्
क्षणत्रयम् ॥ १० ॥ तथा-अष्टादशमुहूर्त्ता स्याद्यदोत्कृष्टा निशा तदा । तन्मुहूर्त्तत्रयेऽतीते, भवेद्वर्कोदयः पुरः

॥ ११ ॥ तथाहि-पूर्वापरविदेहेषु, भानोरस्तात्रिभिः क्षणैः । स्याद् भारतैरयतयोस्तरणेऋदयः खल्लु ॥ १२ ॥ भार-
 तैरवतयोश्च, भानोरस्तादनन्तरम् । त्रिभिः क्षणैः स्यात्प्रत्युपं पूर्वापरविदेहयोः ॥ १३ ॥ क्षणशब्दश्चात्र प्रकरणे
 शुद्धर्त्तवाचीति ध्येयं ॥ तथा च-भवेद्विदेहयोरायं, यन्शुद्धर्त्तत्रयं निशः । स्याद्भारतैरवतयोस्तदेवान्त्यं क्षणत्रयम्
 ॥ १४ ॥ स्याद्भारतैरवतयोऽन्त्यं क्षणत्रयम् । भवेद्विदेहयो रात्रेस्तदेवान्त्यं क्षणत्रयम् ॥ १५ ॥ इह च प्रा-
 त्बिदेहादिक्षेत्राहानोपलक्षिताः । पूर्वादिक्षेत्रदिग्मध्यभागा ज्ञेया चिवेकिभिः ॥ १६ ॥ तेष्विदं कालनैयत्यं,
 ज्ञेयमन्यत्र तु स्फुटम् । भाव्यमस्यानुसारेणार्कौदयास्तविभावनात् ॥ १७ ॥ एवं च-अपाच्युदीच्योः प्रत्युपान्शु-
 द्धर्त्तत्रितये गते । लघोर्निशायाः प्रारम्भः, स्यात्पूर्वापरयोर्विशोः ॥ १८ ॥ अपराह्णात्रिशुद्धर्त्तयो, शेषायां चान-
 योर्विशोः । प्रत्यक् प्राक् च निशान्तः स्योदं व सर्वत्र भाव्यताम् ॥ १९ ॥ इदं गुरुदिने गुरुर्त्तयो, रात्रौ त्वस्याः
 क्षणत्रयम् । गते शेषे च कल्पाहःप्रान्तावुक्तदिशोः क्रमात् ॥ २० ॥ निशां चाह्नां मध्यमानामप्येवं स्तो-
 यथोचितम् । विष्णुपशेषार्द्धशेषे, याते चादिपरिक्षयौ ॥ २१ ॥ इति कृता चर्पमध्ये दिनरात्रिप्रमाणप्ररूपणा २ ॥

मण्डलस्याभ्यन्तरस्य, दशात्र परिधेर्लवाः । कल्प्यास्तत्रोद्योतयेत्तांस्त्रीनेकोऽर्कौ दिने गुरौ ॥ २२ ॥ त्रींश्च
 तंसंशुत्वानन्यः, पदस्वंशेषु दिनं ततः । मध्ये तयोर्लवौ द्वौ द्वौ, रजनीति लवा दश ॥ २३ ॥ जघन्येऽहनि च
 द्वौ द्वौ, भागौ दीपयतो रवी । दिनं चतुर्षु भागेषु, निशा पदसु लवेज्वतः ॥ २४ ॥ प्रकाशक्षेत्रत्रयैवं, दशांशौ
 वक्षिणापने । क्षीयते क्रमतस्तौ च, वर्धते उत्तरायणे ॥ २५ ॥ अत्रोपपत्तिः-आभ्यां किलाहोरात्राभ्यामेके-

नाकेण मण्डलम् । पूर्यतेऽहोरात्रयोश्च, सुहृत्तार्ताः पष्टिराहिताः ॥ २६ ॥ पष्टेश्च दशमो भागः, पट्ट ते च त्रिगु-
णीकृताः । दशांशत्रयरूपाः स्युः, पष्टेरष्टादश क्षणाः ॥ २७ ॥ तदेभिरष्टादशभिर्मुहूर्त्तैः परिधेरपि । उत्कृष्ट-
दिवसे युक्तं, दशांशत्रयदीपनम् ॥ २८ ॥ दशांशद्वयरूपाश्च, पष्टेर्द्वादश निश्चिताः । तत्तैर्द्वादशभिर्युक्तं,
दशांशद्वयदीपनम् ॥ २९ ॥ तथाहुः—“इह छद्यि दसभाए जंबुदीवस्स दुन्नि दिवसयरा । ताविति दित्तलेसा
अभिन्तरमण्डले संता ॥ ३० ॥ चत्तारि य दसभाए जंबुदीवस्स दुन्नि दिवसयरा । ताविति मंदलेसा बाहि-
रए मंडले संता ॥ ३१ ॥ स्यापना ॥ एवं प्रकाशक्षेत्रस्य, दशांशकल्पना युधैः । आपुष्कराद्ध कर्त्तव्या, रवीना-
मथ तत्र च ॥ ३२ ॥ द्विशत्येकोनपञ्चाशाश्चतुस्त्रिंशत्सहस्रकाः । द्विचत्वारिंशच्च लक्षाः, कोट्येका परिधिर्भवेत्
॥ ३३ ॥ दशांशत्रितयं लक्षा, द्विचत्वारिंशदस्य च । सप्तत्रिंशाश्चतुस्त्रिंशत्सहस्राः परमे दिने ॥ ३४ ॥ तापक्षेत्रं
तिर्यगेतत्, पुष्कराद्धै विचखताम् । ततस्तदद्धै पश्यन्ति, तत्रत्याः सूर्यमुद्गतम् ॥ ३५ ॥ तथोक्तं—“लक्खेहि एगवी-
साइ साइरेगेहि पुक्खरद्धमि । उदए पिच्छंति नरा सूरं उक्कोसए दिवसे ॥ ३६ ॥” सर्वान्तर्मण्डलगतसूर्ययोरात-
पाकृतिः । ऊर्ध्वास्यनालिकापुष्पसंस्थानसंस्थिता मता ॥ ३७ ॥ मेरुदिर्यर्द्धवलयाकारा वारिनिधेर्दिशि । शक-
टोर्द्धीमूलभागानुकारेयं प्रकीर्तिता ॥ ३८ ॥ मेरोर्दिशि संकुचिता, विस्तृता चाम्बुधेर्निशि । प्रत्येकमस्या आयामो,
दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ॥ ३९ ॥ स्यापना ॥ मेरोरन्ताद्योजनानां, सहस्राण्यष्टसप्ततिः । शतत्रयं त्रयस्त्रिंशं,
तृतीययोजनानांशयुक् ॥ ४० ॥ सहस्राः पञ्चचत्वारिंशद्योजनानि तत्र च । जंबूद्वीपे शेष—(३३३३३३३)

मन्धौ, द्वयोर्योगे यथोदितम् ॥ ४१ ॥ मेरुणा यन्मते सूर्यप्रकाशः प्रतिहन्यते । तेषां मते मानमिदं, तापक्षेत्रा-
 यतेर्द्रुवम् ॥ ४२ ॥ येषां मते मेरुणाऽर्कप्रकाशो नाभिहन्यते । किंतु मेरुगुहादीनामप्यन्तः प्रथते महः ॥ ४३ ॥
 तेषां मते मन्दरार्द्धादारभ्य लवणोदधेः । पट्टभागं यावदायामस्तापक्षेत्रस्य निश्चितः ॥ ४४ ॥ तदा च-योज-
 नानां सहस्राणि, पञ्च राशौ पुरातने । क्षिप्यन्ते मन्दरार्द्धस्य, ततो मानमिदं भवेत् ॥ ४५ ॥ योजनानां सह-
 स्राणि, त्र्यशीतिस्त्रिंशती तथा । त्रयस्त्रिंशत्समधिका, तृतीयोऽंशश्च यौजनः ॥ ४६ ॥ सुवर्षवर्षतादेवं, पूर्व-
 पश्चिमयोरपि । तापक्षेत्रस्य प्रत्येकमायामो ज्ञायतामियान् ॥ ४७ ॥ सर्वेषु मण्डलेष्वेव, चरतोर्भानुमालिनोः ।
 अवस्थितः सदा तापक्षेत्रायामः प्रकीर्तितः ॥ ४८ ॥ विष्कम्भस्तु मेरुपार्श्वे, तस्यार्द्धवलयकृतेः । स्यान्मेरुप-
 रिधेर्भागो, दशमे त्रिगुणीकृते ॥ ४९ ॥ तथा च-सहस्रा नव पडशीत्यधिका च चतुःशती । योजनानां दश-
 च्छिन्नाः, योजनस्य लवानव ॥ ५० ॥ विष्कम्भोऽम्भोधिपार्श्वे तु, तापक्षेत्रस्य निश्चितः । अन्तर्मण्डलपरिधिद-
 शांशे त्रिगुणीकृते ॥ ५१ ॥ स चायं-योजनानां सहस्राणि, चतुर्नवतिरेव च । पर्द्धिशः पंचशल्यंशाः, पष्टिजा-
 ह्यब्धि (४२) संमिताः ॥ ५२ ॥ नन्वेवमन्धेः पद्भागं, यावद्भासिसुपेयुपः । तापक्षेत्रस्य विष्कम्भः, संभवेत्ता-
 धिकः कथम् ? ॥ ५३ ॥ तथाहि-पूर्वोक्तापक्षेत्रस्य, प्रान्तेऽन्धौ परिधिस्तु यः । तद्दशांशत्रयमितो, विष्कम्भः-
 संभवेन्न किम् ? ॥ ५४ ॥ अत्रोच्यते-संभवत्येव किंत्वन्न, करणेनैव संबदन् । चतुर्नवतिसहस्रादिक एव मतो
 बुधेः ॥ ५५ ॥ व्यक्तित्वु करणस्यास्य, मुहूर्त्तगतिचिन्तया । कार्या हृगोचरस्येव, साम्यात् हृक्पथतापयोः ॥ ५६ ॥

तथाष्टुः-अत्रोदयास्तान्तरं प्रकाशक्षेत्रं तापक्षेत्रमित्येकार्थाः । विष्कम्भस्त्वेष तापस्य, द्विविधोऽप्यनवस्थितः ।
याम्येऽप्यने हीयमानः, सौम्ये वृद्धिमवाप्नुयात् ॥ ५७ ॥ शुद्धैकपट्टिभागद्वयगम्यं तु यद्भवेत् । क्षेत्रं तावन्मिता
वृद्धिर्हानिश्च प्रतिमण्डलम् ॥ ५८ ॥ तथा च मण्डलेः सार्द्धत्रिंशत्कैकभानुमान् । क्षेत्रं गम्यं शुद्धर्त्तनं, वद्ध-
वेद्या क्षयं नयेत् ॥ ५९ ॥ मण्डलानां सद्यशीतिशतैर्नवमनुक्रमात् । वद्धितं क्षपितं ताभ्यां, सौम्ययाम्याय-
नान्तयोः ॥ ६० ॥ शुद्धैः पद्भिराक्रम्य, क्षेत्रं स्यादेव एव च । बाह्याभ्यन्तरमण्डलाभ्यां, दशांशो वृद्धिहानि-
भाक् ॥ ६१ ॥ युग्मम् ॥ प्रकाशाष्टलग्रस्यान्धस्येव तमसोऽप्यथ । आकृतिश्चिन्त्यते भान्योः, सर्वान्तमण्डलस्थयोः
॥ ६२ ॥ अस्याप्याकृतिरुर्ध्वास्यनालिकापुष्पसंस्थिता । तापक्षेत्रवदायाममानं चास्याप्यवस्थितम् ॥ ६३ ॥ अस्तं
गते दिनपतौ, मेरोरपि गुहादिषु । ध्वान्तोपलब्धेरायामस्तमसोऽपि प्रकाशवत् ॥ ६४ ॥ विष्कम्भो मेरुसंलभे,
स्यावेयं ध्वान्तचोलेक । मन्दरात्रिपरिक्षेपदशांशद्विगुणीकृते ॥ ६५ ॥ पद् योजनसहस्राणि, चतुर्विंशं शतत्रयम् ।
दशभागीकृतस्यैकयोजनस्य लवाथ पद् ॥ ६६ ॥ लवणाम्भोधिदिशि तु, विष्कम्भस्तमसो भवेत् । अन्तर्-
ण्डलपरिधेर्दशांशे द्विगुणीकृते ॥ ६७ ॥ स चायं-योजनानां सहस्रास्त्रिपट्टिः सप्तदशाधिकाः । अष्टाचत्वारिं-
शदंशाः, पट्टिजास्तत्र मण्डले ॥ ६८ ॥ इति कर्कसंक्रान्तौ आतपक्षेत्रतमःक्षेत्रयोः स्वरूपं ॥ सर्वथाद्यम-
ण्डलं तु, प्रासयोरुष्णरोचियोः । तापान्धकारयोः प्राग्बत्संस्थानादिनिरूपणम् ॥ ६९ ॥ किंत्वन्धिदिशि विष्कम्भे,
विशेषोऽस्ति भवेत्स च । बाह्यमण्डलपरिधेर्दशांशे द्विगुणीकृते ॥ ७० ॥ स्युस्त्रिपट्टिः सहस्राणि, सत्रिपट्टिश्च

पद्मशती । तद्दशांशे त्रिगुणिते, ध्वान्तव्यासोऽप्यसौ तदा ॥ ७१ ॥ सहस्राः पञ्चनवतिश्चत्वार्येव शतानि च ।
 घतुर्नवतियुक्तानि, त्रिंशदंशाश्च पष्टिजाः ॥ ७२ ॥ बाह्यान्तर्मण्डलस्यार्कतापक्षेत्रानुसारतः । वृद्धिहानिव्य-
 तीहारः, प्रकाशतमसोर्भवेत् ॥ ७३ ॥ सामीप्यादीप्रतेजस्वात्सर्वान्तर्मण्डलेऽर्कयोः । दिनातपक्षेत्रवृद्धिर्धर्म-
 स्तीव्रस्तमोऽल्पता ॥ ७४ ॥ मन्दतेजस्तया दूरतया च बाह्यमण्डले । निशातमःक्षेत्रवृद्धिस्तापक्षेत्राल्पता दिने
 ॥ ७५ ॥ यत्तु-जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धत्रे सर्वान्तर्मण्डलस्ये रवौ समुद्रदिशि तापक्षेत्रविष्कम्भः चतुर्नवतियोजनस-
 हस्राणि अष्टौ शतानि अष्टपष्ट्यधिकानि चतुरश्र दशभागान् योजनस्योक्तः, तथा ध्वान्तविष्कम्भश्च त्रिप-
 टिर्योजनसहस्राणि द्वे च पञ्चचत्वारिंशदधिके योजनशते पट्ट च दशभागा योजनस्य, अयमेव च सर्वबाह्य-
 मण्डलस्ये रवौ तापक्षेत्रध्वान्तक्षेत्रयोर्विपर्ययेण विष्कम्भ उक्तः, स तु जम्बूद्वीपपरिधेरेव दशांशद्वयत्रयकल्प-
 नयेति व्यामोहो न विधेयः, यत्तु तत्र सर्वान्तर्मण्डले उभयतः समुद्रितं द्वीपसंबन्धि पष्ठ्यधिकं योजनशतत्रयं
 न्यूनतया न विवक्षितं यत्र सर्वबाह्यमण्डले उभयतः समुद्रितानि समुद्रसंबन्धीनि पष्ट्यधिकानि पट्ट योजनश-
 तान्यधिकतया न विवक्षितानि तत्राविवक्षेव बीजमित्यादिकमर्थत उपाध्यायश्रीशान्तिचन्द्रोपज्ञजम्बूद्वीपप्रज्ञ-
 सिष्टत्तेरवसेयं । तापक्षेत्रस्य च व्यासो, यावान् स्याद्यत्र मण्डले । करप्रसारस्तस्याद्धे, पूर्वतोऽपरतोऽपि च
 ॥ ७६ ॥ मेरोर्दिशि तु मेर्वद्धे, यावत्तेजः प्रसरति । पाथोधिदिशि पाथोधिः, पङ्गागं यावदूर्कयोः ॥ ७७ ॥ करप्र-
 सार ऊर्द्धेतु, योजनानां शतं मतः । यत्तापयत एतावद्दूर्ध्वं निजविमानतः ॥ ७८ ॥ शतेष्वष्टासु सूर्याभ्यामध-

स्तात्समभूतलम् । सहस्रं च योजनानामधोग्रामास्ततोऽप्यधः ॥ ७९ ॥ तांश्च याचत्तापयतः, प्रसरन्ति करा-
स्ततः । विवस्वतोर्योजनानामष्टादश शतान्यधः ॥ ८० ॥ सप्तचत्वारिंशदध, सहस्राणि शतद्वयम् । त्रिपष्टिश्च
योजनानां, पष्टयंशा एकविंशतिः ॥ ८१ ॥ करप्रसार एतावान्, सर्वान्तर्मण्डलेऽर्कयोः । पूर्वतोऽपरतश्चाथ,
दक्षिणोत्तरयोर्ध्रुवे ॥ ८२ ॥ सहस्राणि पञ्चचत्वारिंशत्स्वर्गिगिरोर्दिशि । साशीतियोजनशतोनान्यथाब्धेर्दिशि
द्वुवे ॥ ८३ ॥ त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि, त्रयस्त्रिंशं शतत्रयम् । योजनत्रयंशयुग् वाद्धौ, द्वीपेऽशीतियुतं शतम् ॥ ८४ ॥
सर्वथाह्यमण्डले तु, चरतोरुष्णरोचियोः । करप्रसार एतावान्, स्यात्पूर्वापरयोर्दिशोः ॥ ८५ ॥ एकत्रिंशत्सह-
स्राणि, शतान्यष्टौ तथोपरि । एकत्रिंशद्योजनानि, त्रिंशदंशाश्च पष्टिजाः ॥ ८६ ॥ मेरोर्दिशि योजनानां,
वाद्धौ त्रिंशं शतत्रयम् । द्वीपे च पञ्चचत्वारिंशत्सहस्रास्ततः परम् ॥ ८७ ॥ त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि, सत्रयंश
योजनत्रयम् । करप्रसारो भान्वोः स्याल्लवणाब्धौ शिखादिशि ॥ ८८ ॥ ऊर्ध्वं तु योजनशतं, तुल्यं सर्वत्र पूर्व-
वर्तुः । अष्टादश योजनानां, शतान्यधस्तथैव च ॥ ८९ ॥ इति क्षेत्रविभागेन दिनरात्रिमानप्ररूपणा, तत्प्रसङ्गा-
द्वातपतमःसंस्थानादिरूपणा च ३ ॥

कृता क्षेत्रविभागेन, दिनरात्रिप्ररूपणा । परिक्षेपमिति श्रूमः, साम्प्रतं प्रतिमण्डलम् ॥ ९० ॥ वगाह्योभयतो
द्वीपे, सर्वान्तर्मण्डलं स्थितम् । साशीतियोजनशतं, द्विभ्रं कार्यमिदं ततः ॥ ९१ ॥ सपष्टियोजनशतत्रयं जात-
मिदं पुनः । द्वीपक्यासाह्लक्षरूपद्विशोधयते ततः स्थितम् ॥ ९२ ॥ चिष्कम्भायामतो नूनं, सर्वभ्यन्तरमण्ड-

कानि परिरपेऽष्टादश २ योजनानि परिवर्द्धयता तावद्वक्तव्यं यावत्सर्ववाह्यमण्डलं एकं योजनशतसंहस्रं पद्म-
शतानि पृथयधिकानि आयामविष्कम्भाभ्यां त्रीणि योजनशतसहस्राणि अष्टादश सहस्राणि त्रीणि शतानि
पञ्चदशोत्तराणि किञ्चिद्दूनानि परिरय” इति । अत्र च यद्यपि प्रतिपरिक्षेपं अष्टादश २ वृद्धौ त्र्यशीत्यधिकशतस्या-
ष्टादशभिर्गुणे चतुर्नवत्यधिकानि द्वात्रिंशच्छतानि भवन्ति, एतेषां च सैकोननवतिपञ्चदशसहस्राधिकलक्षत्रय-
रूपप्रथममण्डलपरिक्षेपेण सह योगे सर्ववाह्यमण्डलपरिरयस्त्रिंशो लक्षा अष्टादश सहस्रास्त्रिंशती त्र्यशीत्युत्तरा
भवन्ति, परं तु प्रागुक्तानि सप्तदश योजनानि साधिकयोजनसत्काष्ठात्रिंशदेकपष्टिभागाधिकानि प्रतिपरि-
रयं वृद्धिरिति विभाव्यैव न्यूनपञ्चदशाधिकशतत्रययुक्ताष्ठादशसहस्राधिकलक्षत्रयरूपः सर्ववाह्यमण्डलप-
रिधिरुक्त इति संभाव्यते, यद्यप्यत्रापि उपरितनं शतत्रयं चतुर्दशोत्तरमेव भवति तथापि उपरितनानां
अष्टात्रिंशतो भागानां साधिकत्वात् न्यूनानि पञ्चदशैव विवक्षितानीति सम्यग्विभावनीयं गणितज्ञैः ४ ।
एवं कृता मण्डलानां, परिक्षेपप्ररूपणा । गतिं प्रतिमुहूर्त्तं च, ब्रूमहे प्रतिमण्डलम् ॥ ८ ॥ एकैकं मण्डलं ह्येक-
मात्तण्डेन समाप्यते । द्वाभ्यां किलाहोरात्राभ्यां, मुहूर्त्ताः पष्टिरेतयोः ॥ ९ ॥ ततः पृथया विभज्यन्ते, परि-
क्षेपाः स्वकखकाः । एवं सर्वमण्डलानां, मुहूर्त्तगतिराप्यन्ते ॥ २१० ॥ एवं च-संक्रम्य चरतः सूर्यो, सर्वान्तर्मण्डले
यदा । तदा प्रत्येकमेकैकमुहूर्त्तैऽसौ गतिस्तयोः ॥ ११ ॥ नूनं पञ्च सहस्राणि, योजनानां शतद्वयम् । एकपञ्चा-
शमेकोनत्रिंशदंशाश्च पष्टिजाः ॥ १२ ॥ द्वितीयादिमण्डलेष्वप्येवं परिरयैः स्वैकैः । मुहूर्त्तगतिरानेया, पृथया

भक्तविवस्वतोः ॥ १३ ॥ यद्वा प्रतिपरिक्षेपं, योक्ताऽष्टादशयोजनी । वृद्धिः पटया विभक्तुं तामूर्ध्वार्धस्तद्व्युप-
 न्यसेत् (१८॥६०) ॥ १४ ॥ राशिः पटेर्न द्वसेऽंशं, तत्राष्टादशलक्षणः । ततोऽष्टादश पटिघाः, स्युः सहस्रमशीति-
 (१०८०) युक्तु ॥ १५ ॥ तेषां पट्या ह्यते भागे, लब्धा अष्टादश स्फुटम् । एतावन्तः पटिभागाः, किञ्चिद्दूनास्तु
 निश्चयात् ॥ १६ ॥ प्राच्यमण्डलमुहूर्त्तगतौ क्षिप्यन्त इत्यतः । यथोक्तं तत्परीमाणं, भवेदेवं यथोत्तरम् ॥ १७ ॥
 एतथाम्यापने सौम्यायने तु प्रतिमण्डलम् । अष्टादशांशाः क्षीयन्ते, मुहूर्त्तीयगतौ रवेः ॥ १८ ॥ एवं च-सर्व-
 याले योजनानां, पंचोत्तरं शतत्रयम् । सहस्राणि पंच पंचदशभागाश्च पटिजाः ॥ १९ ॥ सर्वान्तिमावर्चीनी-
 तु, त्रिशती चतुस्तरा । सहस्राणि एव सप्तपञ्चाशत् पटिजा लघाः ॥ २० ॥ मुहूर्त्तगतिरिलेवं, विवस्वतोर्निरू-
 यिता । अथ प्रपश्यते दृष्टिपथप्रसिद्धरूपणा ॥ २१ ॥ मुहूर्त्तगतिरर्कस्य, या विवक्षितमण्डले । यद्य तस्मिन्दन-
 मानं, द्वयमेतत्पृथग् न्यसेत् ॥ २२ ॥ मुहूर्त्तगतिरेपाऽथ, दिनमानेन गुण्यते । एकार्कस्य तदैकाहःप्रकाश्यं
 क्षेत्रमाप्पते ॥ २३ ॥ यावद्यैकाहःप्रकाश्यं, क्षेत्रमेकत्र मण्डले । तदद्वेन मनुष्याणां, भवेद् दृग्गोचरो रविः
 ॥ २४ ॥ अयं माघः-यावत् क्षेत्रं दिनार्द्धेन, भानुर्भावपितुं क्षमः । इत्यते तावतः क्षेत्रान्मण्डलेष्वखि-
 लेष्वपि ॥ २५ ॥ यथा पञ्च सहस्राणि, योजनानां शतत्रयम् । एकपञ्चाशमेकोनत्रिंशदंशाश्च पटिजाः ॥ २६ ॥
 मुहूर्त्तगतिरेपा या, योक्ताऽभ्यन्तरमण्डले । गुण्यते सा दिनार्द्धेन, मुहूर्त्तनवकात्मना ॥ २७ ॥ सप्तचत्वारिंशदेवं,
 सप्तस्राणि शतत्रयम् । त्रिपटिश्च योजनानां, पट्यंशा एतद्विंशतिः ॥ २८ ॥ उह्त्राज्ञानुरस्त-

मयन्नपि । इहलैर्दृश्यते लोकैः, सर्वाभ्यन्तरमण्डले ॥ २९ ॥ ततश्चैतद्विगुणितमुद्रयास्तान्तरं भवेत् । प्रकाश-
क्षेत्रमप्येतावदेवोभयतोऽन्वितम् ॥ ३० ॥ तथाहुः—“रविणो उदयत्थंतर चउणचइ सहस्स पणसय छवीसा ।
घायाल सट्टिभागा कक्कडसंकंतिदियहंमि ॥ ३१ ॥” एवं च—सहस्रैः सप्तचत्वारिंशता द्वितीयमण्डले । सैको-
नाशीतिना दृश्यो, योजनानां शतेन च ॥ ३२ ॥ सप्तपंचाशता पष्टिभागैरेकस्य तस्य च । अंशैरेकोनविंशत्या,
विभक्तस्यैकपष्टिधा ($४७१७९ - \frac{५७}{६०} \frac{१५}{६९}$) ॥ ३३ ॥ एवं च—व्यशीतियोजनान्यंशाल्त्रयोविंशतिरेव च । पष्टिभक्तयो-
जनस्यैकस्य पष्टिलवस्य च ($८३ - \frac{३३}{६०} \frac{५९}{६९}$) ॥ ३४ ॥ एकपष्टिविभक्तस्य, द्विचत्वारिंशदंशकाः । हानिरत्रेयमाद्यात्स्या-
त्, पुरो हानौ ध्रुवोऽप्ययम् ॥ ३५ ॥ किंच—सर्वान्तर्मण्डलात्तार्त्तीयिकं यत्किल मण्डलम् । तदेवाद्यं प्रकल्प्याग्ने,
येषु येषु विभाव्यते ॥ ३६ ॥ दृग्मार्गस्तरणेस्तत्र, तत्रैकद्व्यादिसंख्यया । हृत्वा पट्टत्रिंशतं भागं, भागांस्तान् योज-
येद्भुवे ॥ ३७ ॥ युग्मं ॥ ततश्च—पूर्वमण्डलदृग्मार्गप्राप्तिस्तेन विवर्जिता । त्वरांशोर्दृक्पथप्राप्तिमानं स्यादिष्ट-
मण्डले ॥ ३८ ॥ यथाऽन्तर्मण्डलात्तार्त्तीयिके तरणिमण्डले । पट्टिशदेकेन गुण्या, स्थितो राशिस्तथैव सः ॥ ३९ ॥
ततः पट्टिशदेवैते, व्यशीत्युपरिवर्त्तिषु । योजिता भागभागेषु, जातास्ते चाष्टसप्ततिः ॥ ४० ॥ एकपष्ट्या
लवैधैकः, पष्टिभागो भवेत् स च । योज्यते पष्टिभागेषु, शेषाः सप्तदश स्थिताः ॥ ४१ ॥ एवं च—व्यशीतियो-
जनान्यंशाः, पष्टिजाता जिनैर्मिताः । सप्तदशैकपष्ट्यंशाः, शोध्यराशिर्भवत्यसौ ॥ ४२ ॥ अनेन राशिना
हीने, द्वितीयमण्डलाश्रिते । दृग्गोचरे तृतीये स्यान्मण्डले दृक्पथो रवेः ॥ ४३ ॥ एवं च—सहस्रैः सप्तचत्वारिं-

शता पणवर्ति श्रितैः । योजनानां पष्टिभागैरुयद्विशन्मितैस्तथा ॥४४॥ एकस्य पष्टिभागस्य, विभक्तस्यैक-
 पष्टिधा । भागद्वयेन चोष्णांशुर्दृश्यस्तृतीयमण्डले ॥४५॥ (४७०^{२६}-^३।^१) एवमुक्तप्रकारेण, बहिर्निष्क्रमतो
 रवेः । दृक्पथप्राप्तिसिधिययात्, हीयते प्रतिमण्डलम् ॥४६॥ त्र्यशीतिः साधिका फ्रापि, चतुरशीतिरेव च । साधिका
 सा फ्रापि पञ्चाशीतिः साप्यधिका फ्राचित् ॥४७॥ योजनानां द्वानिरेवं, भाव्या गणितपण्डितैः । पूर्वोक्तगणिता-
 म्नायात्, यावत्सर्वान्त्यमण्डलम् ॥४८॥ तत्र चैकत्रिंशतैव, सहस्रैरष्टभिः शतैः । एकत्रिंशद्विंशता च, पष्ट्यं-
 शोर्दृश्यते रविः ॥४९॥ (३१८३१-^३।^०) यद्यपि अन्तस्तृतीयमण्डलापेक्षया द्व्यशीत्यधिकशततमेऽसिन् मण्डले
 पूर्वोक्तकरणप्रक्रियया शोधयराशिः पञ्चाशीतियोजनानि एकादश पष्टिभागा एकस्य पष्टिभागस्य सत्काः पडे-
 कपष्टिभागाः (८५।^१।^१) एवंरूपो जायते, तथापि पूर्वोक्ताः पट्टिशद्भागभागाः कलान्यूनान् अपि व्यवहारतः
 पूर्णा विवक्षिताः, तस्मिन्म फलान्यूनत्वे अन्यमण्डले एकत्र पिण्डिते सति अष्टपष्टिरेकपष्टिभागाः शुब्धंति,
 तदपसारणे पञ्चाशीतियोजनानि नव पष्टिभागा योजनस्य एकस्य पष्टिभागस्य सत्काः पष्टिरेकपष्टिभागा
 जायन्ते (८५।^१।^१) अयं च शोधयराशिः सर्वपाद्यार्वाचीनमण्डलगतदृक्पथप्राप्तिसिपरिमाणायदि शोध्यते
 तदा यथोक्तं सर्वान्त्यमण्डले दृक्पथप्राप्तिसिपरिमाणं भवतीति ध्येयं, पूर्वोक्तदृक्पथाद्युपपत्तिस्त्वत्रोपाध्यायश्री-
 शान्तिचन्द्रोपज्ञजम्बूद्वीपप्रज्ञसिखुत्रदृक्पथसेया, ग्रन्थगौरवभघान्नात्रोच्यत इति शेषः ॥ यत्रा-पश्योजन-
 सहस्राः, पञ्चोत्तरं शतत्रयम् । पष्टिभागाः पञ्चदश, सुहृरैर्गतिरत्र हि ॥ ५० ॥ पण्डुहृत्तात्मना चैपा, विव-

साद्धेन गुण्यते । ततोऽप्येतद्वृक्षपथासिमानं सर्वान्त्यमण्डले ॥ ५१ ॥ सर्वबाह्यावार्क्तने तु, चतुरशीतिवज्जितैः ।
 द्वात्रिंशता योजनानां, सहस्रैर्दृश्यते रविः ॥ ५२ ॥ अंशैश्चैकोनचत्वारिंशता पष्टिसमुद्भवैः । एकस्य पष्टि-
 भागस्य, पष्ट्यांशैश्चैकपष्टिजैः (३१११ $\frac{६}{६}$) ॥ ५३ ॥ पञ्चाशीतियोजनानि, नव भागाश्च पष्टिजाः ।
 पष्ट्यंशस्यैकस्य भागाः, पष्टिस्तथैकपष्टिजाः (८५ $\frac{६}{६}$) ॥ ५४ ॥ सर्वान्त्यमण्डलादवार्चीनद्वितीय-
 मण्डले । एषा वृद्धिस्ततो वृद्धौ, पुरतो ध्रुवकोऽप्यसौ ॥ ५५ ॥ सर्वबाह्यात् तृतीयादिमण्डलेष्वथ दृक्पथम् ।
 ज्ञातुं गुणितया पञ्चाशीलैकद्व्यादिसंख्यया ॥ ५६ ॥ ध्रुवाङ्के न्यूनितेऽसौ स्यात्, क्षेप्यराशिरनेन च । प्राच्य-
 मण्डलदृग्मार्गो, युक्तः स्यादिष्टमण्डले ॥ ५७ ॥ तथाहि-तृतीये मण्डले बाह्यात्, पष्टिंशदेकताडिता ।
 ध्रुवकात्तदवस्यैव, विशोध्यते ततः स्थितम् ॥ ५८ ॥ पंचाशीतियोजनानि, पष्टिजाश्च लवा नव ।
 पष्ट्यंशस्यैकस्य लवाश्चतुर्विंशतिरेव च ॥ ५९ ॥ द्वितीयमण्डलस्याक्षिगोचारगेन संयुते । तृतीयमण्डले
 दृष्टिपथमानं भवेदिदम् ॥ ६० ॥ योजनानां सहस्राः स्युर्द्वात्रिंशत् सैकयोजनाः । भागा एकोन-
 पञ्चाशद्, योजनस्य च पष्टिजाः ॥ ६१ ॥ एकपष्टिभक्तस्यैकस्य पष्टिलवस्य च । त्रयोविंशतिरेवांशा,
 एवं सर्वत्र भावना ॥ ६२ ॥ एवमन्तः प्रविशतः, सूर्यस्य बाह्यमण्डलात् । पूर्वोक्तरीत्या दृग्मार्गप्रमाणे वर्द्धते
 रवेः ॥ ६३ ॥ पञ्चाशीतिः सातिरेका, संपूर्णा सैव कुत्रचित् । साधिका चतुरशीतिः, कापि सा केवला क्वचित्
 ॥ ६४ ॥ त्र्यशीतिः साधिका कापि, योजनानां यथायथम् । सर्वान्तर्मण्डलं यावद्भाव्यं तच्च प्रदर्शितम् ॥ ६५ ॥

यद्यपि बाह्यतृतीयमण्डलादुद्ब्यशीत्यधिकशततमे सर्वाभ्यन्तरमण्डले यथोक्तकरणेन त्र्यशीतियोजनानि द्वाविंशतिः पट्टिभागा योजनस्य एकस्य पट्टिभागस्य सत्काः पञ्चत्रिंशदेकपट्टिभागाः ॥६६॥ (८३- $\frac{2}{3}$ । $\frac{1}{3}$) एवंरूपः क्षेप्यराशिर्भवति तथापि येऽत्र ध्रुवक्रात् पट्टिशयथोक्तरूपाः शोधितास्ते कलया न्यूना अपि पूर्णा एव विचक्षितास्ततः किञ्चिदधिकं निर्गतं, तच्चाधिक्यं सर्वाभ्यन्तरे मण्डले एकत्र पिण्डितं सत् अष्टपट्टिरेकपट्टिभागा भवन्ति, ततस्ते भूयः क्षेप्यराशौ क्षिप्यन्ते, ततो जातः क्षेप्यराशिः यो० ८३ पट्टिभा० २३ एकस्य पट्टिभागस्य एकपट्टिभा० ४२, अस्मिन् राशौ सर्वाभ्यन्तरानन्तरद्वितीयमण्डलगतद्वकपथपरिमाणे योजिते सति यथोक्तं सर्वाभ्यन्तरमण्डले द्वकपथपरिमाणं भवतीति ज्ञेयं। कथं चैवं योजनानां, सहस्रैर्दूरगावपि । आसन्नाविव दृश्येते, तरणी उदयास्तयोः ? ॥ ६७ ॥ मध्याह्ने तु योजनानामष्टशत्यां स्थितावपि । दूरस्याविव दृश्येते, कथमुज्ज्वलत्विषौ ननु ? ॥६८॥ अत्रोच्यते-दूरत्वेन प्रतीघातात्स्वयिम्बमहसां रवी । आसन्नौ सुखदृश्यत्वात्, ज्ञाप्येते उदयास्तयोः ॥६९॥ मध्याह्ने चासन्नतया, प्रसर्पन्तीव्रदिग्भिः । ज्ञाप्येते दुर्बिरीक्ष्यत्वादासन्नावपि दूरगौ ॥७०॥ तथा चागमः-
 “लेस्तापडिघाणं उगमणमुहुत्तंसि दूरे अ मूले अ वीसन्ति” अत्र दूरे चेति प्रष्टुस्थानापेक्षया विप्रकृष्टे, अ दीसन्ति, लेसापडिघाणं अत्थमणमुहुत्तंसि दूरे अ मूले अ वीसन्ति” इति, लेसाहितायेणं मज्जन्ति अमुहुत्तंसि मूले अ दूरे मूले चेति द्रष्टृप्रतीत्यपेक्षया आसन्ने इति भग० श० ८ उ० ८ । दूरत्वादेव भूलगाविव ताबुदयास्तयोः । नैकव्यादेव दृश्येते, मध्याह्ने स्वाग्नाविव ॥ ७१ ॥ उच्यते तु सर्वदापि, समानमेव सूययोः । योजनानां षष्टशत्या, नावांग

न परतश्च तौ ॥७२॥ एवं दृष्टिप्राप्तिप्रलपणा प्रपंचिता । अथ प्ररूपणां भान्वोः, कुर्मोऽर्द्धमण्डलस्थितेः ॥७३॥ ६॥
एकं मण्डलमेकेनाहोरात्रेण समाप्यते । द्वाभ्यामभिमुखस्थाभ्यां, रविभ्यां प्रतिवादिवत् ॥ ७४ ॥
मेरोर्दक्षिणपूर्वस्यां, यदा प्रथममेव हि । एकः सूर्यः प्रविशति, सर्वाभ्यन्तरमण्डलम् ॥ ७५ ॥ पश्चिमो-
त्तदुदिग्भागे, तदैवान्योऽपि भास्करः । समकालं स्पर्द्धयेव, सर्वाभ्यन्तर्मण्डले विशेत् ॥ ७६ ॥ इत्थं ताभ्यां
प्रविशद्भ्यां, व्याप्तं यत्प्रथमक्षणे । क्षेत्रं व्यपेक्षया तस्य, कल्पमान्तरमण्डलम् ॥ ७७ ॥ प्रथमात्तु
क्षणादूर्ध्वं, विवस्वन्तौ शनैः । क्रमाद्रपसरन्तौ च, सर्वाभ्यन्तरमण्डलात् ॥ ७८ ॥ अनन्तरवह्निर्भो-
यिमण्डलाभिमुखं किल । सर्पन्तौ चरतश्चारं, ततश्च प्रथमक्षणे ॥ ७९ ॥ स्पष्टं क्षेत्रं यदेताभ्यां, तदपेक्ष्य
प्रकल्पितम् । ज्ञेयं मण्डलतुल्यत्वान्मण्डलं न तु तात्त्विकम् ॥ ८० ॥ तथाहुः—“रविदुग्भमणवसाओ निष्फज्जइ
मंडलं इहं एगं । तं पुण मंडलसरिसंति मंडलं बुच्चइ तथाहि ॥ ८१ ॥ गिरिनिसदनीलवंतेसु उग्गयाणं रवीण
कक्कंमि । पढमाउ चेव समया ओसरणेणं जओ भमणं ॥८२॥ तो नो निच्छयरुवं निष्फज्जइ मंडलं दिणयराणं ।
चंदाणचि एवं चिय निच्छयओ मंडलाभावो ॥८३॥” मेरोर्दक्षिणपूर्वस्यामेकोऽभ्यन्तरमण्डले । संक्रम्य याम्य-
दिग्भागं, यदा मेरोः प्रकाशयेत् ॥ ८४ ॥ तदाऽपरोत्तरदिशि, प्राप्सोऽभ्यन्तरमण्डलम् । अन्यो मेरोरुदग्भागं,
प्रकाशयति भानुमान् ॥८५॥ युग्मम् । दक्षिणोत्तरयोर्मेरोः, सर्वोत्कृष्टं दिनं तदा । रात्रिः सर्वजघन्यैवोऽहोरात्रो
चत्सरेऽन्तिमा ॥ ८६ ॥ अहोरात्रे नवाब्दस्य, चरतः प्रथमे यदि । द्वितीयस्मिन्मण्डलेऽर्को, निष्क्रम्यान्तरम-

पण्डलात् ॥ ८७ ॥ दक्षिणाल्यस्तदा सूर्यः, सर्वान्तर्मण्डलाश्रितात् । विनिर्गत्य दक्षिणाद्धीर्द्वायव्यां सुरभ्रूथतः
 ॥ ८८ ॥ द्वितीयस्य मण्डलस्योत्तरार्द्धमाश्रितश्चरन् । मेरोरुत्तरदिग्भागं, प्रकाशयति दीपवत् ॥ ८९ ॥ उत्तरार्द्धः-
 पतंगस्तु, सर्वान्तर्मण्डलाश्रितात् । उत्तरार्द्धाद्विनिर्गत्य मेरोर्दक्षिणपूर्वतः ॥ ९० ॥ द्वितीयस्य मण्डलस्य,
 दक्षिणाद्धसुपाश्रितः । मेरोर्दक्षिणदिग्भागं, प्रकाशयति लीलया ॥ ९१ ॥ क्षेत्रमाभ्यां च घट्टष्टटं, तस्याहः
 प्रथमक्षणे । द्वितीयं मण्डलं बुद्ध्या, कल्प्यते तदपेक्षया ॥ ९२ ॥ एवं च-एकैकसिन्नहोरात्रे, एकैकमर्द्धमण्डलम् ।
 संक्रम्य संचरन्तौ तावन्योऽन्यव्यतिहारतः ॥ ९३ ॥ प्रत्येकं द्वौ सुहृत्कपटिभागौ दिने दिने । क्षपयन्तौ सर्व-
 वास्यमण्डलावधिगच्छतः ॥ ९४ ॥ तस्मिन् पुनः सर्ववाद्यावाचीनमण्डलस्थितात् । दक्षिणाद्धीद्विनिर्गत्य,
 सर्वान्त्यमण्डलाश्रितम् ॥ ९५ ॥ उत्तरार्द्धं स विशति, यः प्रकाशितवान्पुरा । रविर्मैरोर्याम्यभागं, सर्वोभ्यन्त-
 रमण्डले ॥ ९६ ॥ यस्तु तत्रोत्तरभागमदिदीपद्रविः पुरा । स सर्ववाद्यावाचीनमण्डलस्योत्तरार्द्धतः ॥ ९७ ॥ निर्गत्य
 दीपयेद्याम्यमर्द्धं सर्वान्त्यमण्डले । आद्यं संवत्सरस्याद्धैमेवमाभ्यां समाप्यते ॥ ९८ ॥ ततस्तौ ब्राह्मणि रवी;
 सौम्यायनादिमक्षणे । अनन्तरं सर्ववाद्याद्धितीयं मण्डलं श्रितौ ॥ ९९ ॥ उत्तरार्द्धं योऽदिदीपत्सर्वान्त्यमण्ड-
 लाश्रितम् । दीपयेत्सोऽत्र याम्यार्द्धमुत्तरार्द्धं ततः परम् ॥ ३०० ॥ एवं पुनर्मण्डलाद्धैमेकैकं व्यतिहारतः । एकै-
 कसिन्नहोरात्रे, आक्रामन्तौ दिवाकरौ ॥ १ ॥ प्रत्येकं द्वौ सुहृत्कपटिभागौ दिने दिने । बह्व्यन्तौ क्रमात्प्राप्तौ,
 सर्वोभ्यन्तरमण्डले ॥ २ ॥ मण्डलेऽसिन्नहोरात्रे, गताब्दस्यांतिमे रवी । यथाऽदिदीपतामर्द्धं, पुनर्दीपयतस्तथा

॥३॥ इत्यर्द्धमण्डलस्थितिः ७ । सूर्यवक्रव्यता चैवं, यथान्नायं प्रपंचिता । एवं प्रपञ्चयामोऽथ, चन्द्रचारप्ररूपणाम् ॥ ४ ॥ आदौ क्षेत्रं मण्डलानां १, तदवाधा २ तदन्तरम् ३ । तद्यारश्च ४ वृद्धिहानिप्रतिभासप्ररूपणा ५ ॥ ५ ॥ अत्रानुयोग्याराणि, पञ्चाहुस्तत्त्ववेदिनः । तत्रादौ मण्डलक्षेत्रपरिमाणं प्रतन्यते ॥ ६ ॥ मण्डलानि पञ्चदश, चन्द्रस्य सर्वसंख्यया । पट्टपंचाशद्योजनैकपट्टिभागपृथून्यतः ॥ ७ ॥ गुणिताः पञ्चदशभिः, पट्टपञ्चाशद्भवन्ति ते । अष्टौ शतानि चत्वारिंशान्येकपट्टिजा लवाः ॥ ८ ॥ एकपट्ट्या विभज्यन्ते, योजनानयनाय ते । त्रयोदश योजनानि, लब्धान्येतत्तु शिष्यते ॥ ९ ॥ सप्तचत्वारिंशदंशा, योजनस्यैकपट्टिजाः । मण्डलानां पुनरेषामन्तराणि चतुर्दश ॥ १० ॥ पञ्चत्रिंशद्योजनानि, त्रिंशत्तथैकपट्टिजाः । लवा एकस्यैकपट्ट्यंशस्य क्षुण्णस्य मसया ॥ ११ ॥ भागाश्चत्वार एकैकमेतायदन्तरं भवेत् । शीतद्युतेर्मण्डलेषु, तत्रोपपत्तिरुच्यते ॥ १२ ॥ चन्द्रमण्डलविष्कम्भे, प्राग्घटपञ्चदशाहते । शोधिते मण्डलक्षेत्राद्योजनानां चतुःशती ॥ १३ ॥ शेषा सप्तनवत्याढ्या, ह्येकोऽंशश्चैरुपट्टिजः । विभज्यन्ते ते च चतुर्दशभिर्मण्डलान्तरैः ॥ १४ ॥ पञ्चत्रिंशद्योजनानि, लब्धान्युद्धरिते हते । एकपट्ट्यैरुपट्ट्यंशैरेकैश्च समन्विते ॥ १५ ॥ अष्टाविंशा चतुःशत्येतस्याश्च भजने सति । चतुर्दशभिराप्यन्ते, त्रिंशदंशाः पुरोदिताः ॥ १६ ॥ शेषा अष्टौ स्थिता भाज्या, भाजकाश्च चतुर्दश । भागाप्राप्त्याऽप्यवस्यन्ते, ततो दाम्भ्यामुभावपि ॥ १७ ॥ भागभागास्ततो लब्धाश्चत्वारः सासिका इति । एतच्चतुर्दशगुणं, कर्त्तव्यं प्रथमं स्थिर ॥ १८ ॥ पञ्चत्रिंशद्योजनानि, चतुर्दशगुणानि वै । शतान्यभ्रुवंश्चत्वारि, नवत्याढ्यानि येऽपि च

॥ १९ ॥ त्रिशद्वेकपष्टिमागाश्चतुर्दशगुणीकृताः । जाताः शतानि चत्वारि, विंशत्यात्म्यानि तेऽप्यथ ॥ २० ॥
 एकषष्ट्या विभज्यन्ते, योजनप्राप्तये ततः । लब्धा षड्योजनी शेषाश्चतुष्पञ्चाशदंशकाः ॥ २१ ॥ सप्तमस्तस्यै-
 कपष्टिभागस्य या चतुर्लंबी । चतुर्दशगुणा साऽपि, षट्पञ्चाशद्भवन्त्यमी ॥ २२ ॥ अष्टावेकपष्टिभागा, जायन्ते
 सप्तमाजिताः । द्वापष्टिरेते स्युः प्राच्यचतुःपञ्चाशतायुताः ॥ २३ ॥ एकपष्ट्यैषां च भागे, प्राप्तं सैकांशयोजनम् ।
 योज्यतेऽंशश्चांशराशौ, योजनं योजनेषु च ॥ २४ ॥ एवं च-योजनानां पञ्चशती, दशोत्तरैकपष्टिजाः । अष्टच-
 त्वारिंशदंशा, मण्डलक्षेत्रसंमितिः ॥ २५ ॥ कृतैवं मण्डलक्षेत्रपरिमाणप्ररूपणा । संख्याप्ररूपणा त्वेषामाहुः पञ्चद-
 शात्मिकाम् ॥ २६ ॥ तत्र पञ्च मण्डलानि, जम्बूद्वीपे जिना जगुः । शेषाणि तु दशान्भोधौ, मण्डलान्यमृतद्युतेः
 ॥ २७ ॥ अथाथा तु त्रिधा प्राग्वत्, तत्राथा मेर्वेपक्षया । ओघतो मण्डलक्षेत्रावाधाऽन्या प्रतिमण्डलं ॥ २८ ॥
 तृतीया तु मिथोऽवाधा, शशिनोः प्रतिमण्डलम् । तत्रौघतोऽर्कवन्मेरोर्मण्डलक्षेत्रमीरितम् ॥ २९ ॥ चतुश्चत्वारिंशतैव,
 सहस्रैरष्टभिः शतैः । विंशत्याह्यैर्योजनानामियतैवायमण्डलम् ॥ ३० ॥ पद्मिशयोजनान्येकपष्ट्यंशाः पञ्चविं-
 शतिः । एकस्यैकपष्टिजस्य, चत्वारः सप्तजा लवाः ॥ ३१ ॥ बर्द्धन्तेऽन्तरमेतावत्प्रतिमण्डलमादिमात् । सर्वान्य-
 मण्डलं यावत्ततो द्वितीयमण्डलम् ॥ ३२ ॥ सत्सहस्रैश्चतुश्चत्वारिंशताऽथाष्टभिः शतैः । षट्पञ्चाशैरेकपष्टिभागै-
 स्तत्त्वमितैस्तथा ॥ ३३ ॥ एकस्यैकपष्टिजस्य, चतुर्भिः सप्तजैर्लवैः । स्यान्मन्दुरादन्तरितमेकतो परतोऽपि च ॥ ३४ ॥
 सर्वथाष्टमण्डलं तु, स्थितं बूरे सुमेरुतः । सहस्रैः पंचचत्वारिंशता त्रिंशैश्चिभिः शतैः ॥ ३५ ॥ योजनानां योज-

नैरुपष्टिभागाष्टकोज्जितैः । अथो मिथोऽन्तरं वक्ष्ये, शशिनोः प्रतिमण्डलम् ॥ ३६ ॥ इंद्वोर्मिथोऽर्कवत्सर्वान्तर-
 मण्डलमण्डलेऽन्तरम् । सहस्रा नवनवतिश्चत्वारिंशत् पट्टशती ॥ ३७ ॥ इतश्च-द्वासससतिर्योजनानामेकपञ्चाशदं-
 शकाः । एरुपष्टिभवाः सप्तभक्तस्यास्य लवोऽपि च ॥ ३८ ॥ एतावदन्तरे ग्लवौ, वर्द्धते प्रतिमण्डलम् । बहि-
 निष्कमतोरन्तर्विशतोः परिहीयते ॥ ३९ ॥ एतच्च यत्पुरा प्रोक्तं, प्रतिमण्डलमेकतः । अन्तरं तद्विगुणितं, भवे-
 त्पार्श्वययोद्भवम् ॥ ४० ॥ एवं च-सहस्रा नवनवतिर्योजनानां शतानि च । द्वादशोपेतानि सप्तविभागाश्चैक-
 पष्टिजाः ॥ ४१ ॥ एकपञ्चाशदेकोऽंश, एकपष्टिलवस्य च । सप्तभागीकृतस्यैतद्वितीयमण्डलेऽन्तरम् ॥ ४२ ॥
 सर्वान्तिमेऽन्तरं लक्षं, सपष्टीनि शतानि पट्ट । योजनानामेकपष्टिभागैः पोट्टशभिर्विना ॥ ४३ ॥ अष्टांशोरुभ्यां-
 समिद्धं, मण्डलं भानुमण्डलात् । अष्टाष्टावर्षाक्षेत्रभागा, आभ्यां रुद्धास्ततोऽधिकाः ॥ ४४ ॥ ततः पोट्टश-
 निर्भागैर्न्यूनं परममन्तरम् । सर्वान्त्यमण्डले ग्लवोरर्कयोः परमान्तरात् ॥ ४५ ॥ एवं कृता चंद्रमसोर्मिथोऽच्चा-
 धाप्ररूपणा । साम्प्रतं मण्डलाचारप्ररूपणा प्रपञ्चयते ॥ ४६ ॥ परिक्षेपा मण्डलानां १, सुहृत्संगतिरत्र च २ । मण्ड-
 लाद्दमण्डलयोः, कालसंख्याप्ररूपणा ३ ॥ ४७ ॥ साधारणासाधारणमण्डलानां प्ररूपणा ४ । एवं चत्वार्थनु-
 योगद्वाराण्यत्र जिना जगुः ॥ ४८ ॥ विष्कम्भायामतस्तत्र, सर्वाभ्यन्तरमण्डलम् । सहस्रा नवनवतिश्चत्वा-
 रिंशत् च पट्टशती ॥ ४९ ॥ तिस्रो लक्षाः पञ्चदश, सहस्रा योजनान्यथ । नवाशीतिः परिक्षेपोऽधिकोऽभ्यन्त-
 रमण्डले ॥ ५० ॥ भावना तूमयोरपि सूर्याभ्यन्तरमण्डलवत् । द्वितीयमण्डलव्यासं विभाब्योक्तानुसारतः ।

॥ ६३ ॥ तद्विपरीत्याद् द्वापष्ट्या, साययातैर्विद्युस्तु तत् । साष्टपष्टिः सप्तदशशती तानि युगे ततः ॥६७॥ एक-
चन्द्रापेक्षयाऽर्द्धमण्डलानि भवन्ति हि । तावन्येव च पूर्णानि, द्वयोरिन्दोरपेक्षया ॥ ६८ ॥ ततश्च-साष्टपष्टिस-
प्तदशशतमानार्द्धमण्डलैः । युगान्तर्भाविभी रात्रिन्दिवानां यदि लभ्यते ॥ ६९ ॥ अष्टादशशती त्रिंशत्, तदा
ननु किमाप्यते । द्वाभ्यामर्द्धमण्डलाभ्यामिति राशित्रयं लिखेत् ॥ ७० ॥ १७६८।१८३०-२ ॥ अन्येन राशिना
राशौ, मध्यमे युगिते सति । जातः शतानि षट्त्रिंशत्सपष्टीन्येष भज्यते ॥ ७१ ॥ साष्टपष्टिसप्तदशशतात्म-
काथराशिना । अहोरात्रद्वयं लब्धं, चतुर्विंशं शतं स्थितम् ॥ ७२ ॥ अहोरात्रस्य च त्रिंशन्मुहूर्त्ता इति ताडि-
तम् । त्रिंशताऽभृद्धिशतियुक्, सप्तत्रिंशच्छतात्मकम् ॥७३॥ अस्मिन्साष्टपष्टिसप्तदशशत्या हृते द्वयम् । लब्धं
मुहूर्त्तयोः शेषं, शतं चतुरशीतियुक् ॥ ७४॥१८४ ॥ भागाप्राप्त्याऽपचर्यते, अष्टभिर्भाज्यभाजकौ । त्रयोविंश-
तिरेकोऽन्यथैकविंशं शतद्वयम् ॥ ७५ ॥ एषा मुहूर्त्तद्वापष्टिः, सवर्णनाय गुण्यते । एकविंशत्तया
शताभ्यां, ये चोपरितना लवाः ॥७६ ॥ त्रयोविंशतिकृताः प्राक्, ते क्षिप्यन्ते भवेत्ततः । त्रयोदश सहस्राणि
(१३७२५), सप्तत्या सप्तशल्यपि ॥७७॥ सर्वान्तर्मण्डलस्थस्य, परिधिर्यः पुरोदितः । एकविंशल्यधिकाभ्यां, शता-
भ्यां सोऽपि गुण्यते ॥ ७८ ॥ जाताः षट् कोटयः पणवतिलक्षाः स्वरूपतः । चतुर्त्रिंशत्सहस्राणि, षट्शल्येको-
नसप्ततिः ॥ ७९ ॥ सहस्रैस्त्रयोदशभिः, सप्तत्वेः सप्तभिः शतैः । एषां भागे हृते लब्धा, मुहूर्त्तगतिरेन्दवी
॥ ८० ॥ योजनानां सहस्राणि, पञ्चोपरि त्रिसप्ततिः । चतुश्चत्वारिंशान्यंशशतानि सप्तसप्ततिः ॥८१॥ मुहूर्त्त-

गतिरित्येवं, भाव्येन्द्रोः प्रतिमण्डलम् । विभाज्योक्तभाजकेन, प्राग्वत्परिरयं निजम् ॥ ८३ ॥ शुहूर्तीयगतौ
 यद्वा, वर्द्धन्ते प्रतिमण्डलम् । त्रियोजनी पञ्चपञ्चांशाश्च पण्यवतिः शताः ॥ ८३ ॥ भागा एकयोजनस्य, विभ-
 क्तस्य सहस्रकैः । त्रयोदशमितैः सप्तशत्या च पंचविंशत्या ॥ ८४ ॥ अत्रोपपत्तिः—योजनविंशती त्रिंशा, या
 वृद्धिः प्रतिमण्डलम् । उक्ता परिरये शुण्या, सा द्विशत्येकविंशत्या ॥ ८५ ॥ भक्तत्रयोदशसहस्रादिना राशि-
 ना च सा । दत्ते त्रियोजनीं शेषानंशानपि यथोदितान् ॥ ८६ ॥ सर्वान्तर्मण्डले चन्द्रौ, जनानां दृष्टिगोचरो ।
 सहस्रैः सप्तचत्वारिंशता त्रिपष्टियुक्त्या ॥ ८७ ॥ द्विशत्या च योजनानां, एकस्य योजनस्य च । पष्टयंशैरेक-
 विंशत्या, तत्रोपपत्तिरुच्यते ॥ ८८ ॥ अन्तर्मण्डलपरिधेरंशांशे त्रिगुणीकृते । इन्दोः प्रकाशक्षेत्रं स्यात्, ताप-
 क्षेत्रमिधार्कयोः ॥ ८९ ॥ अर्द्धं प्रकाशक्षेत्रस्य, पूर्यतोऽपरतोऽपि च । इन्दोरपि दृष्टिपथप्राप्तिर्विषयत्वतोरपि
 ॥ ९० ॥ तथा च जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रं—“तया णं इहगयस्स मणूसस्स सीयालीसाए जोअणसहस्सेहि दोहि
 य तेवद्वेहिं जोअणसएहिं एगवीसाए सट्टिभाएहिं जोअणस्स चंदे चक्खुफासं हयमागच्छइ” एतद्गुत्तौ च—“पशु
 पष्टिभागीकृतयोजनसत्कैकविंशतिभागाधिकत्वं तत्तु संप्रदायगम्यं, अन्यथा चन्द्राधिकारे साधिकदापष्टि-
 मुहूर्त्तप्रमाणमण्डलपूत्तिकालस्य छेदराशित्वेन भणनात् सूर्याधिकारसत्कपष्टिमुहूर्त्तप्रमाणमण्डलपूत्तिकालस्य
 छेदराशित्वेनानुपपद्यमानत्वात् इति दृश्यते, तदत्र तत्त्वं षड्श्रुतगम्यं” । पञ्च योजनसहस्राः, पंचविंशतियुक्त
 शतम् । योजनस्य तथैकस्य, पञ्चविंशतिसंयुतैः ॥ ९१ ॥ त्रयोदशभिः सहस्रैर्मत्कस्य सप्तभिः शतैः । भागा

नयत्यधिकानि, शतान्येकोनसप्ततिः ॥ ९२ ॥ सुहृत्तगतिरेपेन्द्रोः, सर्वपर्यन्तमण्डले । अथात्रैव दृष्टिपथप्राप्ति-
र्विचिन्त्येतेऽनयोः ॥ ९३ ॥ एकत्रिंशता योजनसहस्रैरष्टभिः शतैः । एकत्रिंशोः सर्वथाद्ये, दृश्येते मण्डले विधु-
॥ ९४ ॥ “अत्र सूर्याधिकारोक्तं तीसाणु सट्टिभाणुहिं इत्यधिकं मन्तव्यं” इति जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धितौ । अत्र
मर्याभ्यन्तरसर्वयाणचन्द्रमण्डलयोर्दृष्टिपथप्राप्तिता दर्शिता, शेषमंडलेषु सा चंद्रप्रज्ञसिद्धहृत्क्षेत्रसमासज-
म्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धत्रय्यादियु ग्रन्थेषु पूर्वैः कापि दर्शिता नोपलभ्यते ततोऽत्रापि न दर्शितेति ज्ञेयं, प्रतिमण्डलमित्येवं, सुहृत्तगतिरीरिता । मण्डलार्द्धमण्डलयोः, कालमानमथ” श्रुवे ॥ ९५ ॥ नवशत्या विभक्तस्य,
चत्सपञ्चदशाद्यथा । विभागैर्मण्डलार्द्धस्य, किलैकत्रिंशतोनितम् ॥ ९६ ॥ अर्द्धमण्डलमेकेनाहोरात्रेण समाप्यते ।
एकैकेन शशाङ्केन, यत्र कुत्रापि मण्डले ॥ ९७ ॥ द्विचत्वारिंशदधिकैः, शतैश्चतुर्भिरेव च । अहोरात्रस्य भक्तस्य,
लवैरुत्रिंशताऽधिकौ ॥ ९८ ॥ अहोरात्रौ पूर्त्तिकाल, एकस्मिन् मण्डले विधोः । रविस्तु पूर्येत्पूण्याहोरात्रद्वित-
येन तत् ॥ ९९ ॥ मण्डलार्द्धमण्डलयोरुक्तं कालसंमितिः । साधारणासाधारणमंडलानि ब्रवीम्यथ ॥ १०० ॥

प्रथमं च तृतीयं च, पष्ठं सप्तममष्टमम् । दशमैकादशे पञ्चदशमित्यष्टमण्डली ॥ १ ॥ नक्षत्रैरविरहिता,
मदाऽपि तु हिमयुतेः । मंडलेष्वेपु नक्षत्राण्यपि चारं चरन्ति यत् ॥ २ ॥ द्वितीयं च चतुर्थं च, पञ्चमं नवमं
तथा । धीणि च द्वादशादीनि, किलेषा सप्तमण्डली ॥ ३ ॥ ऋक्षैः सदा चिरहिता, मण्डलेष्वेपु नो भवेत् ।
कदापि नारऋक्षाणाम्परेषु गयामित्य ॥ ४ ॥ प्रथमं तृतीयमेकादशं पञ्चदशं तथा । रविचन्द्रोऽसामान्या,

चन्द्रस्य दृ-
क्पथप्राप्तिः
मण्डलार्धम-
ण्डलकालः

२०

२५

॥२४१॥

२८

५ ॥ एतेषु मण्डलेष्विन्दुर्नक्षत्राणि तथा रविः । चारं चरन्ति सर्वेऽपि, राजमार्गे
 व्दीनि पञ्च सूर्यचारहीनानि सर्वथा । शेषाणि मण्डलानीन्दोः, किञ्चिद्भानुः सृष्टोवपि
 भारणासाभ्यरणमण्डलान्येषमूर्चिरे । सम्प्रतीन्दोर्धृद्धिहानिप्रतिभासः प्ररूप्यते ॥ ८ ॥
 गरूपेण्डुमण्डलम् । सदापि हानिर्धृद्धिर्या, येष्यते सा न तास्विकी ॥ ९ ॥ केवलं या
 गा परे । राहुविमानायरणयोगात् सा प्रतिभासते ॥ १० ॥ तथाहि-ध्रुवराहुः पर्वराहुरेवं
 होस्तत्र कृष्णक्षमं विमानमीरितम् ॥ ११ ॥ तत्र चन्द्रविमानस्य, प्रतिष्ठितमथस्तले ।
 रति सर्पदा ॥ १२ ॥ तेनापाशुस्य चाशुल्य, चरलयः शनैः शनैः । वृद्धिहानिप्रतिभासः,
 ३ ॥ तयोक्तं—“चंद्रस्स नेप हाणी नवि बुद्धी वा अयष्टिओ चंदो । सुखिलभावस्स पुणो
 १४ ॥ त्तिणहं राहुनिमाणं निशं चंदेण होइ अथिरहियं । चउरंगुलमण्णसं दिट्ठा चंदस्स तं
 रो परिहाणी वाधि होइ चंदस्स” तत्र प्रकल्पमद्वापष्टि, भागान् शशाङ्कमण्डले । द्विगते
 बुष्टयम् ॥ १६ ॥ एतावदाधियते तत्, प्रलहं भरणीभुवा । अहोभिः पञ्चदशभिरवमाधि-
 रो भागौ तिष्ठतः शेषौ, सर्ववानावृत्तौ च तौ । एषा कला पोजशीति, प्रसिद्धिमगमद्र
 लंडशाः पंचदश, विमाने राह्वेऽथ सः । जयलोकेकांशगृष्टा, नीतिशोऽरिभियोऽपम
 १७ ॥ अथजांसेन ऋणप्रतिपदि ध्रुवम् । मुफलांशौ दायनावायां, शेषपष्टेः सितत्वपः ॥ २० ॥

षट्पूर्णागात्मकं पञ्चदशं भागं विधुंतुवः । आद्युणोति द्वितीयायां, निजभागद्वयेन च ॥ २१ ॥ अष्टभागात्मकौ
 पञ्चदशांशौ द्वौ रुणद्धि सः । षष्टिं भागानित्यमायां, सैः पञ्चदशभिल्वैः ॥ २२ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ ततः शुक्ल-
 प्रतिपदि, चतुर्भागात्मकं लवम् । एकं पञ्चदशं व्यक्तीकरोत्यपसरन् शनैः ॥ २३ ॥ द्वितीयायां द्वौ विभागौ,
 पूर्णिमायामिति क्रमात् । द्वापष्ट्यंशात्मकः सर्वः, स्फुटीभवति चन्द्रमाः ॥ २४ ॥ इन्दोश्चतुर्लवात्मंशो, याव-
 त्कालेन राहुणा । विधीयते मुच्यते च, तावत्कालमिता तिथिः ॥ २५ ॥ इन्दोः पिधीयमानाः स्युः, कृष्णाः
 तिपदादिकाः । तिथयो मुच्यमानाः स्युः, शुक्लाः प्रतिपदादिकाः ॥ २६ ॥ तथाहुः—“कालेण जेण द्वायइ
 लसभागो उ सा तिही होइ । तह चैव य बुद्धीए एवं तिद्धिणो समुप्पत्ती ॥ २७ ॥” एकोनत्रिंशता पूर्ण-
 त्तैश्च द्विपष्टिजैः । द्वात्रिंशता मुहूर्त्तांशैरेकैको रजनीपतेः ॥ २८ ॥ चतुर्द्वौ पष्ट्यंशरूपो, राहुणाऽऽच्छा-
 नः । मुच्यते च तदैतावन्मानाः स्युस्तिथयोऽखिलाः ॥ २९ ॥ एवंच-द्वापष्टिभक्ताहोरात्रस्यैकष्टया
 तिथिरिवं वक्ष्यते यद्, तद्युक्तमुपपद्यते ॥ ३० ॥ तिथिमानेऽस्मिंश्च हृते, त्रिंशता स्याद्यथोदितैः ।
 एवमपि, त्रिंशत्तिथिमितः खलु ॥ ३१ ॥ ननु राहुविमानेन, योजनार्द्धमितेन वै । षट्पञ्चाशद्योज-
 भागमितं खलु ॥ ३२ ॥ कथमाच्छादितुं शक्यं, गरीयः शशिमण्डलम् ? । लघीयसा गरीयो हि, दुरा-
 फुटम् ॥ ३३ ॥ एवमुत्तरयन्त्यत्र, केचित्प्राक्तनपण्डिताः । लघीयसोऽप्यस्य कान्तिजालैरत्यंतमेवकैः
 ष्छायते महदपि, शशिविम्बं प्रसृत्वैरैः । द्वायानलोच्छलद्भूमस्तोमैरिच नभोऽङ्गणम् ॥ ३५ ॥ अन्ये त्व-

भिव्युधीरा, योजनाद्वै यदुच्यते । मानं ग्रहविमानस्य, तदेतत्प्रायिकं ततः ॥ ३६ ॥ योजनायामधिष्कम्भं, तद्गतिशांशमेकुरम् । स्वभानुमण्डलं तेन, विधुरात्रियते सुखम् ॥ ३७ ॥ तथा चाहुः—“आयामो विखलंभो जोअणमेगं तु तिगुणिओ परिही । अद्गाइज्ज धणुसया राहुस्स विमाणवाहल्लम् ॥ ३८ ॥” संग्रहपयादशं प्रक्षे-
 पणार्थेयं दृश्यते, भगवतीवृत्तावप्येतस्याथ्यालनाया एवं प्रत्यवस्थानं—“घदिदं ग्रहविमानमद्दयोजनप्रमाणमिति तत्प्रायिकं, ततश्च राहोर्ग्रहस्योक्ताधिकप्रमाणमपि विमानं संभाव्यते, अन्ये पुनराहुः—लघीयसोऽपि राहुविमान-
 नस्य महता तमिल्ररदिमजालेन तदात्रियते” इति भगवतीसूत्रवृत्तौ १२ शते . पञ्चमोद्देशके, तत्त्वं तु केव-
 लिनो विवदन्ति । कदाचिद् ग्रहण इव, विमानसुपलभ्यते । वृत्ताकृति ध्रुवराहोः, कदाचिन्न तथा च किम् ? ॥ ३९ ॥
 दिनेषु येषु तमसाऽभिभूतः स्याद्गुणं शशी । तेषूपलभ्यते वृत्तं, विमानस्य येषु च ॥ ४० ॥ शशी विशुद्धकां-
 तित्वात्मसा नाभिभूयते । वृत्तं विमानं नैतस्य, दिनेषु तेषु दृश्यते ॥ ४१ ॥ तथोक्तं—“वद्वच्छेओ कहवइ-
 दिवसे ध्रुवराहुणो विमाणस्स । दीसइ परं न दीसइ जह गहणे पधराहुस्स ॥ ४२ ॥” “आचार्ये आह—अचत्थ-
 नहि तमसाऽभिभूयते जं ससी विसुज्झंतो । तेण न वद्वच्छेओ गहणे उ तमो तमोवहुलो ॥ ४३ ॥” भगवती-
 वृत्तौ ॥ यदा तु लेश्यामावृणवन्, परवराहुर्व्रजत्यथः । पुण्डन्तमण्डलयोर्यथोर्यथोर्यथोर्यथोर्यथोर्यथोर्यथोर्यथोर्यथोर्यथो-
 त्परागो, यथाहं चन्द्रसूर्ययोः । जनैर्ग्रहणमित्यस्य, प्रसिद्धिः परिभाव्यते ॥ ४५ ॥ जघन्यतस्तत्र पण्णां,
 मासामन्ते शशिग्रहः । उत्कर्षतो द्विचत्वारिंशतो मासामतिक्रमे ॥ ४६ ॥ मासैर्जघन्यतः पद्भिर्जायते तरणि-

ग्रहः । संवत्सरैरष्टचत्वारिंशतोत्कर्षतः पुनः ॥ ४७ ॥ यदा स्वर्भानुरागच्छन्, गच्छन्वा पुष्यदन्तयोः । लेइया-
 मावृणुयात्तर्हि, वदन्ति मनुजा सुवि ॥ ४८ ॥ चन्द्रो रविर्वा तमसा, शुहीत इति यद्यथ । लेइयामावृत्त्य
 पार्श्वेन, गच्छत्यर्कशशङ्कयोः ॥ ४९ ॥ तदा वदन्ति मनुजा, रविणा शशिनाऽथवा । राहोः कुक्षिभिन्न इति,
 यदा पुनर्विधुनुदः ॥ ५० ॥ अर्केन्दुलेइयामावृत्त्यापसर्पति तदा सुवि । वदन्ति मनुजा वान्तौ, राहुणा
 शशिभास्करौ ॥ ५१ ॥ यदा तु गच्छन् वाऽऽगच्छन्, राहुश्चन्द्रस्य वा रवेः । लेइयामावृत्त्य मध्येन, गच्छ-
 त्याहुर्जनास्तदा ॥ ५२ ॥ राहुणा रविरिन्दुर्यो, विभिन्न इति चेतुनः । सर्वात्मना चन्द्रसूर्यलेइयामावृत्त्य-
 तिष्ठति ॥ ५३ ॥ वावदन्तीह मनुजाः, परमार्थाविदस्तदा । राहुणा क्षुधितेनेव, ग्रस्तश्चन्द्रोऽथवा रविः ॥ ५४ ॥
 शृङ्गाटकश्च जटिलः, क्षेत्रकः खरकस्तथा । दुर्द्धरः सगरो मत्स्यः, कृष्णसर्पश्च कच्छपः ॥ ५५ ॥ इत्यस्य नव
 नामानि, विमानास्त्वस्य पञ्चथा । कृष्णनीलरक्तपीतशुक्लवर्णमनोरमाः ॥ ५६ ॥ भगवतीसूत्रशत १२ पद्योद्दे-
 शके । संपूर्णसर्वावयवो विशिष्टालङ्कारमाल्याम्बररम्यरूपः । महर्द्धिको राजति राहुरेप, लोकप्रसिद्धो न तु
 मौलिमात्रम् ॥ ५७ ॥ (उपजातिः) किञ्च-विधोरैकैकमयनमहोरात्रांस्त्रयोदश । चतुश्चत्वारिंशदहोरात्रांशाः
 सप्तपट्टिजाः ॥ ५८ ॥ द्वाभ्यां चन्द्रायणाभ्यां स्याद्भ्रमासः सप्तविंशतिः । अहोरात्राः सप्तपट्टिभागास्तत्रैकविं-
 शतिः ॥ ५९ ॥ अत्रोपपत्तिस्त्वेवं-सर्वाहूनां चन्द्रभोगो, वक्ष्यमाणः समुचितः । मुहूर्तानां शतान्यष्टैकोनविं-
 शान्यथो लवाः ॥ ६० ॥ स्युः सप्तविंशतिः सप्तपट्टिजास्त्रिंशता हतः । मुहूर्त्तौ ह्येतौ लब्धाऽहोरात्रसप्तविं-

शतिः ॥ ६१ ॥ सुहृत्तां नव शिष्यन्ते, भागाश्च सप्तविंशतिः । सुहृत्तां सप्तपट्टिणाः, कार्योः कर्तुं सवर्ण-
 नम् ॥ ६२ ॥ षट्शती ब्युत्तरा स्यात्सा, सप्तविंशतिभागयुक् । बभूव षट्शती त्रिंशा, भागेऽस्यास्त्रिंशतः
 पुनः ॥ ६३ ॥ सप्तपट्टिमवा भागा, लभ्यन्ते एकविंशतिः । यथोक्तोऽयं भमासोऽस्याद्धीर्द्धं याम्योत्तरायणे
 ॥ ६४ ॥ चन्द्रोत्तरायणारम्भो, युगादिसमये भवेत् । प्रागुत्तरायणः पश्चाद्याम्यायनमिति क्रमः ॥ ६५ ॥ प्रवृत्तिः
 स्याद्यतो ज्योतिश्चक्रचारैकमूलयोः । सूर्ययाम्यायनशीतांशुत्तरायणयोः किल ॥ ६६ ॥ युगादावेव युगपत्तत्रार्क-
 दक्षिणायनम् । पुष्यसप्तपट्टिजांशत्रयोविंशत्यतिक्रमे ॥ ६७ ॥ युगादावभिमज्जियोगप्रथमक्षण एव तु । चन्द्रोत्त-
 रायणारम्भस्ततो युक्तं पुरोदितम् ॥ ६८ ॥ तथोक्तं जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धौ-“सकलज्योतिश्चारमूलस्य सूर्यदक्षि-
 णायनस्य चन्द्रोत्तरायणस्य च युगपत्प्रवृत्तिर्युगादावेव, सोऽपि चन्द्रायणस्याभिमज्जियोगप्रथमसमय एव, सुराय-
 णस्य तु पुष्यस्य त्रयोविंशतौ सप्तपट्टिभागेषु व्यतीतेषु, तेन सिद्धं युगस्यादित्व”मिति । पुष्यस्य सप्तपट्ट्युत्थ-
 विंशल्यंशाधिके ततः । सुहृत्तदशके शुक्रे, सुहृत्तैकोनविंशतौ ॥ ६९ ॥ भोग्यायां सप्तचत्वारिंशदंशायां समा-
 प्यते । विधुनोदीच्यमयनं, याम्यमारभ्यतेऽपि च ॥ ७० ॥ एवं च सर्वनक्षत्रभोगार्द्धानुभवात्मके । सामर्थ्या-
 दवसीयेते, याम्योत्तरायणे विधोः ॥ ७१ ॥ नन्वाद्यान्यमण्डलाभिसुखप्रसर्पणात्मके । याम्योत्तरायणे स्यातां,
 भानोरिव विधोरपि ॥ ७२ ॥ किञ्च-लोकप्रसिद्धैर्मकरे, कर्कराशिस्थितस्ततः । उदीच्यं याम्यमयनं, विधुरारभते
 क्रमात् ॥ ७३ ॥ युगे युगे चतुर्द्विंशं, शतं चन्द्रायणानि वै । त्रिंशान्यष्टादश शतान्येभिश्च युगवासराः ॥ ७४ ॥

युगातीतपर्वसंख्या, कार्या पञ्चदशाहता । क्षिप्यन्ते तत्र तिथयः, पर्वोपरिगतास्ततः ॥ ७५ ॥ राशेरस्माद्रिवर्ज्य-
न्तेऽवमरात्रास्ततः परंम् । ऋक्षमासार्द्धेन भागे, यत् लब्धं तद्विचार्यते ॥ ७६ ॥ लब्धे समेऽङ्के विशेषमतीतिं
दक्षिणायनम् । विपमेऽङ्के पुनर्लब्धे, व्यतीतमुत्तरायणम् ॥ ७७ ॥ शेषांस्तूद्धरितानंशान्, सप्तपथ्या हरद्बुधः ।
लब्धाङ्कप्रमिता वर्त्तमानायनदिना गताः ॥ ७८ ॥ तत्राप्युद्धरिता येऽङ्कास्ते विशेषा विशारदैः । दिनस्य सप्त-
पथ्यंशा, दर्शयन्तेऽत्र निदर्शनम् ॥ ७९ ॥ यथा युगादेरारभ्य, नवमासव्यतिक्रमे । पञ्चम्यां केनचित्पृष्ठं, किं
चन्द्रायणमस्ति भोः ? ॥ ८० ॥ कुर्यात्पञ्चदशम्यानि, पर्वोण्यष्टादशात्र च । क्षिपेद्गतान्पञ्च तिथीन्, ल्यत्वान्-
ऽवमचतुष्टयम् ॥ ८१ ॥ एकसप्तत्या समेतं, संजातं शतयोर्द्वयम् । भाजकोऽस्य भमासार्द्धं, पूर्णरूपात्मकं न
त्त ॥ ८२ ॥ किंतु सप्तपष्टिभागैः, कियद्भिरधिकं ततः । एष राशिः सप्तपथ्या, भागसाम्याय गुण्यते ॥ ८३ ॥
अष्टादश सहस्राणि, सप्तपञ्चाशताऽधिकम् । शतं (१८१५७) जातमितश्चोद्दुमासार्द्धदिवसा अपि ॥ ८४ ॥
सप्तपथ्या हताः शेषैर्द्वेदवेद लवैर्युताः । जाताः पञ्चदशाब्धानि, शतानि नव तैः पुनः ॥ ८५ ॥ हृते भाज्याङ्के-
ऽयनानि, लब्धान्येकोनविंशतिः । शेषा भागंसप्तशती, द्विसप्तत्यधिका स्थिता ॥ ८६ ॥ अस्या भागे
सप्तपथ्या, लब्धा रुद्रमिता दिनाः । शेषाः पंचत्रिंशदंशास्तिष्ठन्ति सप्तपष्टिजाः ॥ ८७ ॥ चन्द्रायणान्यतीतानीत्ये-
वमेकोनविंशतिः । अनन्तरमतीतं घत्तचन्द्रस्योत्तरायणम् ॥ ८८ ॥ वर्त्तमानस्य च याम्यायनस्य वासरा गताः ।
एकादश लवाः पंचत्रिंशच्च सप्तपष्टिजाः ॥ ८९ ॥ अत्र पूर्णार्ण भविष्यन्ति, समाप्ते पञ्चमे तिथौ । एवमन्य-

त्रापि भाव्यं, करणं गणकोत्तमैः ॥ ९० ॥ इन्दुस्तपस्परिवारश्च, रूपकान्त्यादिभिर्भृशम् । सश्रीक इति विख्यातः,
 शशी प्राकृतभापया ॥ ९१ ॥ मृगश्चिह्नं विमानेऽस्य, पीठिकायां प्रतिष्ठितम् । मृगाङ्कितविमानत्वान्मुग्गाङ्क
 इति बोध्यते ॥ ९२ ॥ तथा च पंचमङ्गलैः—“से केण्ड्रेणं भंते ! एवं बुचद्-चंदे ससी ?, गो० ! चंद-
 रस णं जोतिसिंदरस जोतिसरणो मियंके विमाणे कंता देवा कंताओ देवीओ” इत्यादि ॥ १२ श० ५ उ० ।
 इति चन्द्रखरूपनिरूपणं ॥

एवं संक्षेपतश्चन्द्रनिरूपणं यथा कृतम् । तथैव वर्णयामोऽथ, नक्षत्राणां निरूपणम् ॥ ९३ ॥ आदौ संख्या
 मण्डलानां १ तेषां क्षेत्रप्ररूपणां २ । एकऋक्षविमानानां, तथाऽन्तरं परस्परम् ३ ॥ ९४ ॥ सुमेरोर्मण्डलायाथा ४,
 विष्कम्भादि च मण्डले ५ । मुहूर्त्तगति ६ रावेशः, शशाङ्कमण्डलैः सह ७ ॥ ९५ ॥ दिग्गो ८ देवता ९
 स्तारासंख्यो १० इनां तथाऽऽकृतिः ११ । सूर्येन्दुयोगाद्ग्रामानं १२ कुलाद्याख्यानिरूपणम् १३ ॥ ९६ ॥ अमा-
 वास्यापूर्णमानां, नक्षत्रयोगकीर्त्तनम् १४ । प्रतिमासमहोरात्रसमापकानि तानि च १५ ॥ ९७ ॥ एभिश्च
 पञ्चदशभिर्द्वारैः पूर्वोत्तरैश्च । गम्योत्तरपरिपाटीति, तामेव प्रथमं भुवे ॥ ९८ ॥ अभिजिच्छ्रवणं चैव, घनिष्ठा
 शततारिका । पूर्वाभद्रपदा सेवोत्तरादिकाऽथ रेवती ॥ ९९ ॥ अभिनी भरणी चैव, कुत्तिका रोहिणी तथा ।
 मृगशीर्ष तथा चाऽऽर्द्रा, पुनर्वसु ततः परम् ॥ १०० ॥ पुष्योऽश्लेषा मघाः पूर्वा, फल्गुन्युत्तरफाल्गुनी । हस्तश्चित्रा
 तथा स्वातिर्विशाखा चानुराधिका ॥ १ ॥ ज्येष्ठा मूलं तथा पूर्वोपाढा सेवोत्तरापि च । जिनप्रवचनोपज्ञं, नक्ष-

त्राणामयं क्रमः ॥ २ ॥ अश्विन्याः कृत्तिकाया या, प्रसिद्धं लौकिकक्रमम् । उल्लङ्घयात्र प्रवचने, यद्वेतत्क्रमदर्शनम् ॥ ३ ॥ तत्र हेतुः प्रथमतः, संयोगः शशिना समम् । युगस्यादावभिमितः, शेषाणां तु ततः क्रमात् ॥ ४ ॥ कृत्तिकादिक्रमस्तु लोके सप्तशलाकचक्रादिष्वेव स्थानेषु उपयोगी श्रूयते ॥ आरभ्य नन्वभिमितो, नक्षत्रानुक्रमो यदि । शेषोद्भूनामिव कथं, व्यवहार्यत्वमस्य न ? ॥ ५ ॥ अत्रोच्यतेऽस्य शशिना, योगो यदल्पकालिकः । ऋक्षांतरानुप्रचिष्टतयाऽस्य तद्विवक्षणम् ॥ ६ ॥ यदुक्तं समवायांगे सप्तविंशे समवाये—‘जंबुद्वीपे २ अभीष्ट्वजेहिं सत्तावीसाहिं णकल्लत्सेहिं संचवहारे चट्टइ’ एतद्वृत्तिर्यथा—‘जम्बूद्वीपे, न घातकीपण्डादौ, अभिजिद्वर्जैः सप्तविंशत्या नक्षत्रैर्व्यवहारः प्रवर्तते, अभिजिन्नक्षत्रस्योत्तरापाढाचतुर्थपादानुप्रवेशनादिति, लोके तु-उत्तरापाढमन्याद्विचतस्रश्च श्रुतेर्घटीः । यदन्त्यभिमितो भोगं, वेधलत्ताद्यवेक्षणे ॥ ७ ॥ अष्टावेव मण्डलानि, स्युरष्टाविंशतेरपि । उद्भूनां तत्र चारस्तु, नियते स्वस्वमण्डले ॥ ८ ॥ इति मंडलसंख्या ॥ साशीतियोजनशते, द्वीपस्यान्तरवर्तिनि । उक्तं मुक्तिचधूकान्तैर्नक्षत्रमण्डलद्वयम् ॥ ९ ॥ त्रिंशे च योजनशतत्रये लघणवारिधेः । पञ्च नक्षत्रमण्डलानि, दृष्टानि विष्टपेक्षिभिः ॥ १० ॥ नक्षत्रमण्डलं चक्रंवालविष्कम्भतो भवेत् । गन्धूतमेकं प्रत्येकं, गन्धूतार्द्धं च मेदुरम् ॥ ११ ॥ एवं नक्षत्रजातीयमंडलक्षेत्रसंमितिः । दशोत्तरा पंचशती, योजनानां निरूपिता ॥ १२ ॥ नलैकैकस्य ऋक्षस्य, मण्डलक्षेत्रसंभवः । रवेरिवायनाभावात्सदा-चारात्स्वमण्डले ॥ १३ ॥ इति मण्डलक्षेत्रं ।

यत्र यत्र यानि यानि, वक्ष्यन्ते भानि मण्डले । स्यात्तदीयविमानानां, द्वे योजने मिथोऽन्तरम् ॥ १४ ॥
 मिथोऽन्तरमुद्दूनां चेद्विदमेव भवेत्तदा । मण्डलक्षेत्रमन्यत्स्याद्भ्रशब्दं तच्च नेप्यते ॥ १५ ॥ यत्तु-“दो जोअणांइ
 णकखत्तमंडलस्स णकखत्तमंडलस्स य आवाहाणः अंतरे पणत्से” इत्येतत् जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रं तत् अष्टास्वपि
 मण्डलेषु यत्र २ मण्डले यावन्ति नक्षत्राणां विमानानि तेषामन्तरयोधकं, यच्च अभिजितक्षत्रविमानस्य
 श्रवणनक्षत्रविमानस्य च परस्परमन्तरं द्वे योजने इतिउ० श्रीशान्तिचन्द्रगणिभिः स्वकृतवृत्तौ व्याख्यायि
 तदभिप्रायं सम्यग्र न विद्मः, यदपि उ० श्रीधर्मसागरगणिभिः स्वकृतवृत्तौ एतत्सूत्रव्याख्याने द्वे योजने
 नक्षत्रस्य २ चावाधया अन्तरं प्रज्ञसमित्येव लिखितमस्ति तदप्यभिप्रायशून्यमेवच ॥ चतुश्चत्वारिंशत्तैव, सह-
 स्रैरष्टभिः शतैः । विशेष्य योजनैर्मैरोः, सर्वान्तरं भमण्डलम् ॥ १६ ॥ सहस्रैः पञ्चचत्वारिंशता विशैस्त्रिभिः
 शतैः । योजनैर्मैरुतः सर्वबाह्यं नक्षत्रमण्डलम् ॥ १७ ॥ इति सुमेरोरवाधा ।

विष्कम्भाग्रामपरिधिप्रमुखं मानमेतयोः । रवेः सर्वान्तरसर्वबाह्यमण्डलयोरिव ॥ १८ ॥ इति मण्डलचिह्नक-
 भादि ॥ सहस्राणि पञ्च शतद्वयं च पञ्चपष्टियुक्तम् । योजनानि योजनस्य, भक्तस्यैकस्य निश्चितम् ॥ १९ ॥ एक-
 विंशत्या सहस्रैः, पश्चाद्वैर्नवभिः शतैः । विभागाश्च समधिकाः, पूर्वोक्तयोजनोपरि ॥ २० ॥ अष्टादश सह-
 स्राणि, शतद्वयं त्रिपष्टियुक्तम् । सर्वान्तरमण्डलोद्दूनां, सुह्रत्संगतिरेयिका ॥ २१ ॥ उपपत्तिश्चात्र-नक्षत्रं सर्वमप्यत्र,
 पुरयेत् स्वस्रमण्डलम् । सुह्रत्सैरेकोनपष्टा, सुह्रत्सैरेकोनलवैः ॥ २२ ॥ ससप्तपष्टिदशविभक्तस्य त्रिभिः शतैः ॥ २३ ॥

लोकप्रकाशे
२० सर्गे

॥ २४६ ॥

ससोत्तरैः प्रत्ययश्च, त्रैराशिकात्तदुच्यते ॥ २३ ॥ नक्षत्रार्द्धमण्डलानां, संपूर्णयुगवर्तिनाम् । पञ्चत्रिंशत्समधि-
कैर्यद्यष्टादशभिः शतैः ॥ २४ ॥ अष्टादशशती त्रिंशाहोरात्राणामवाप्यते । द्वाभ्यामर्द्धमण्डलाभ्यां, किमा-
प्यते तदा षट् ॥ २५ ॥ १८३० । २ । अत्रान्तराशिना राशौ, मध्यमे गुणिते सति । त्रिसहस्री पद्मशती
च, जाता पृथ्वधिका किल ॥ २६ ॥ पञ्चत्रिंशत्समधिकेनाष्टादशशतात्मना । आद्येन राशिना भागे, रात्रि-
न्दिमवाप्यते ॥ २७ ॥ अष्टादशशती शेषा, पञ्चविंशतियुक् स्थिता । मुहूर्त्तानयनायैषा, त्रिंशता गुणिता-
ऽभवत् ॥ २८ ॥ चतुःपञ्चाशत्सहस्राः, साध्वी सप्तशतीति च । एषां भागेऽष्टादशभिः, पञ्चत्रिंशद्युतैः शतैः
॥ २९ ॥ लब्धा मुहूर्त्ता एकोनत्रिंशत्ततोऽपवर्त्तनम् । छेद्यच्छेदकयो राश्योः, पञ्चभिस्तौ ततः स्थितौ ॥ ३० ॥
ससाख्या त्रिंशती भाज्यो, भाजकः सप्तपष्टियुक् । त्रिंशती येऽत्र लब्धाश्चैकोनत्रिंशन्मुहूर्त्तकाः ॥ ३१ ॥
त्रिंशन्मुहूर्त्तैरूपेऽहोरात्रे पूर्वागतेऽन्विताः । ते मुहूर्त्ताः स्युरेकोनपष्टी राशिरसौ पुनः ॥ ३२ ॥ गुण्यते भाग-
साम्याय, सप्तपष्टिसमन्वितैः । त्रिभिः शतैः क्षिप्यतेऽस्मिन्, ससाख्यांशशतत्रयी ॥ ३३ ॥ सपष्टिर्नवशत्येवं,
सहस्राश्चैकविंशतिः । अयं च राशिः परिधेर्भाजकः प्रंतिमण्डलम् ॥ ३४ ॥ तिस्रो लक्षाः पञ्चदश, सहस्राणि
तथोपरि । नवाशीतिः परिक्षेपः, सर्वाभ्यन्तरमण्डले ॥ ३५ ॥ राशिर्योजनरूपोऽयं, भागात्मकेन राशिना ।
कथं विभाज्योऽसदृशस्वरूपत्वाद्सौ ततः ॥ ३६ ॥ तेनैवाहति गुणनं, गुणितो येन भाजकः । ततस्त्रिभिः शतैः
सप्तपष्ट्याब्दैरेप गुण्यते ॥ ३७ ॥ जाता एकादश कोट्यः, पद्मपञ्चाशच्च लक्षकाः । सप्तत्रिंशत्सहस्राणि, पद्म-

अन्तरमवा-
धा विष्क-
म्भादिमुह-
र्त्तगतिश्च

२०

२५

॥ २४६ ॥

२८

शती च त्रिपष्टियुक् ॥३८॥ सहस्रैरेकविंशत्या, पष्ट्याढ्यैर्नवभिः शतैः । भागेऽस्य राशेः प्रागुक्ता, सुहृत्सगति-
 राप्यते ॥ ३९ ॥ तथा-योजनानां त्रिपञ्चाशच्छती सैकोनविंशतिः । सहस्रैरेकविंशत्या, पष्ट्याढ्यैर्नवभिः
 शतैः ॥ ४० ॥ भक्तस्य योजनस्यांशाः, सहस्राः षोडशोपरि । सपञ्चपष्टिस्त्रिंशती, गतिः सर्वान्व्यमण्डले ॥४१॥
 तथाहि-लक्षत्रयं योजनानामष्टादशसहस्रयुक् । शतत्रयं पञ्चदश, परिक्षेपोऽन्त्यमण्डले ॥ ४२ ॥ अयं त्रिभिः
 ससपष्टिसहितैस्ताडितः शतैः । कोट्य एकादश लक्षा, अष्टपष्टिः किलाधिकाः ॥ ४३ ॥ सहस्रैरेकविंशत्या,
 शतैः पद्भिः सपञ्चभिः । राशेरस्यैकविंशत्या, सहस्रैर्नवभिः शतैः ॥ ४४ ॥ ह्यते पष्ट्यधिकैर्भागे, सुहृत्सगति-
 राप्यते । नक्षत्राणां किल सर्ववाद्यमण्डलचारिणाम् ॥ ४५ ॥ इति सुहृत्सगतिः ॥

पद्भ्यु शेषमण्डलेषु, सुहृत्सगतिसंविदे । सुखेन तत्तत्परिधिज्ञानाय क्रियतेऽधुना ॥ ४६ ॥ भ्रमण्डलानां
 सर्वेषां, मण्डलेष्वमृतयुतेः । समवतारस्तत्राद्यमाद्ये शशाङ्कमण्डले ॥ ४७ ॥ भ्रमण्डलं द्वितीयं च, तृतीये
 चन्द्रमण्डले । षष्ठे तृतीयं विज्ञेयं, लवणोदधिभाविति ॥ ४८ ॥ चतुर्थं सप्तमे ज्ञेयं, तथा पञ्चममष्टमे । विज्ञेयं
 दशमे षष्ठमेकादशे च सप्तमम् ॥ ४९ ॥ अष्टमं च पञ्चदशे, शेषाणि तु सदोद्भुभिः । सप्त चन्द्रमण्डलानि,
 रहितानि विनिर्दिशेत् ॥ ५० ॥ एषां चन्द्रमण्डलानां, परिक्षेपानुसारतः । पूर्वोक्तविधिना भानां, सुहृत्सग-
 तिराप्यते ॥ ५१ ॥ इति चन्द्रमण्डलावेशः ॥

अभिजिच्छ्रवणश्चैव, धनिष्ठा शततारिका । पूर्वोत्तराभ्रपदा, रेवती पुनरश्विनी ॥ ५२ ॥ भ्रंणी फाल्गुनी

पूर्वा, फाल्गुन्येव तथोत्तरा । स्वातिश्च द्वादशैतानि, सर्वाभ्यन्तरमण्डले ॥ ५३ ॥ चरन्ति तन्मण्डलाद्धं, यथो-
 र्त्कालमानतः । पूरयन्ति तदन्याद्धं, तथा तान्यपराण्यपि ॥ ५४ ॥ पुनर्वसू मघाश्चेति, द्वयं द्वितीयमण्डले ।
 तृतीये कृत्तिकासुर्ये, चित्रा तथा च रोहिणी ॥ ५५ ॥ विशाखा पञ्चमे पष्ठेऽनुराधा सप्तमे पुनः । ज्येष्ठाऽष्टमे
 त्वष्ट भानि, सदा चरन्ति तद्यथा ॥ ५६ ॥ आर्द्रा मृगशिरः पुष्योऽश्लेषा मूलं करोऽपि च । पूर्वाषाढोत्तराषाढे, इत्यष्टा-
 न्तिममण्डले ॥ ५७ ॥ पूर्वोत्तराषाढयोस्तु, चतुस्त्वारकयोरिह । द्वे द्वे स्तस्त्वारके मध्ये, बहिश्चाष्टममण्डलात् ॥ ५८ ॥
 अष्टानां द्वादशानां च, घाह्याभ्यन्तरचारिणाम् । सर्वेभ्योऽपि बहिर्मूलं, सर्वेभ्योऽप्यन्तरेऽभिजित् ॥ ५९ ॥
 तथाहुः—“अह भरणि साइ उवरि बहि मूलोऽभित्तरे अभिई” यानि द्वादश ऋक्षाणि, सर्वाभ्यन्तरमण्डले ।
 तानि चन्द्रस्योत्तरस्यां, संयुज्यन्तेऽमुना समम् ॥ ६० ॥ एभिर्यदोद्भुभिः साद्धं, योगस्तादा स्वभावतः ।
 शेषेण्येव मण्डलेषु, भवेद्यारो हिमद्युतेः ॥ ६१ ॥ सर्वान्तर्मण्डलस्थानामेषामुत्तरवर्तिता । चन्द्राद्युक्ता तदेभ्यश्च,
 विषोर्दक्षिणवर्तिता ॥ ६२ ॥ मध्यमीयमण्डलेषु, पान्युक्तान्यष्ट तेषु च । विना ज्येष्ठां त्रिधा योगः, सप्तानां
 शशिना समम् ॥ ६३ ॥ उत्तराहो दाक्षिणांत्यो, योगः प्रमर्षनामकः । आषो बहिश्वरे चन्द्रे, द्वितीयोऽन्तश्चरे
 स्वतः ॥ ६४ ॥ प्रमर्दो भविमानानि, भित्त्वेन्दोर्गच्छतो भवेत् । योगः प्रमर्ष एव स्याज्ज्येष्ठायाः शशिना समम्
 ॥ ६५ ॥ उद्वन्यायानि पद् भेषु, बाह्यमण्डलवर्तिषु । इन्दोर्दक्षिणवर्तिषु । संयुज्यन्तेऽमुना समम् ॥ ६६ ॥
 पूर्वोत्तराषाढयोस्तु, बाह्यताराव्यपेक्षया । पाम्भ्यायां शशिनो योगः, प्रज्ञप्तः परमर्षिभिः ॥ ६७ ॥ द्रयोर्द्वयो-

स्तारयोस्तु, चन्द्रे मध्येन गच्छति । भवेत्प्रमर्दयोगोऽपि, ततो योगोऽनयोर्द्विधा ॥ ६८ ॥ उदीच्यां विशि
 योगस्तु, संभवेन्नानयोर्भयोः । यदाभ्यां परतश्चारः, कदापीन्दोर्न वर्तते ॥ ६९ ॥ विभिन्नमण्डलस्थानां, पृथङ्म-
 ण्डलवर्तिनाम् । नक्षत्राणां चन्द्रमसा, यथा योगस्तथोच्यते ॥ ७० ॥ स्वस्वकालप्रमाणेनाष्टाविंशत्या किलो-
 बुधिः । निजगत्या व्याप्यमानं, क्षेत्रं यावद्विभाष्यते ॥ ७१ ॥ तावन्मानमेकमर्द्धमण्डलं कल्प्यते धिया ।
 द्वितीयोऽर्द्धकदम्बेन, द्वितीयमर्द्धमण्डलम् ॥ ७२ ॥ अष्टानवतिशताढ्यं लक्षं संपूर्णमण्डलेषु स्युः । सर्वेष्वंशा
 एव च विज्ञेयो मण्डलच्छेदः ॥ ७३ ॥ (आर्षा) ननुच-मण्डलेषु येषु यानि, चरन्त्युद्गनि तेष्विदम् । चन्द्रा-
 दियोगयोग्यानां, भांशानां कल्पनोचिता ॥ ७४ ॥ सर्वेष्वपि मण्डलेषु, सर्वोद्भागकल्पना । इयत्ति कथमौचि-
 त्यमिति चेच्छूयतामिह ॥ ७५ ॥ आनां चन्द्रादिभिर्योगो, नैवास्ति नियते दिने । न वा नियतवेलायां, दिनेऽपि
 नियते न सः ॥ ७६ ॥ तेन तत्तन्मण्डलेषु, यथोदितलवात्मसु । तत्तन्नक्षत्रसंयन्धी, सीमाविष्कम्भ आहितः
 ॥ ७७ ॥ प्राप्तौ सत्यां मृगाङ्गादेर्योगः स्यादुद्गभिः सह । एवमर्कस्यापि योगो, भिन्नमण्डलवर्तिनः ॥ ७८ ॥
 स्थापना ॥ एवं भसीमाविष्कम्भादिषु प्राप्तप्रयोजनः । प्राशुक्तो मण्डलच्छेदः, इदानीमुपपाद्यते ॥ ७९ ॥ त्रिवि-
 धानीह क्रंक्षाणि, समक्षेत्राणि क्वानिचित् । कियन्ति चार्द्धक्षेत्राणि, सार्द्धक्षेत्राणि क्वानिचित् ॥ ८० ॥ क्षेत्रमु-
 ष्णत्विषा यावदहोरात्रेण गम्यते । तावत्क्षेत्रं यानि भानि, चरन्ति शशिना समम् ॥ ८१ ॥ समक्षेत्राणि तानि
 स्युरर्द्धक्षेत्राणि तानि च । अर्द्ध यथोक्तक्षेत्रस्य, यान्ति यानीन्दुना सह ॥ ८२ ॥ यथोक्तं क्षेत्रमद्धवर्द्धं, प्रयान्ति

यानि चेन्दुना । स्युस्तानि सार्द्धक्षेत्राणि, वक्ष्यन्तेऽग्रेऽभिधानतः ॥ ८३ ॥ तत्र पञ्चदशायानि, पङ्कं पङ्कं परद्वयम् । अहोरात्रः सप्तपष्टिभागीकृतोऽत्र कल्प्यते ॥ ८४ ॥ ततः समक्षेत्रभानि, प्रत्येकं सप्तपष्टिधा । कल्प्यानीति पञ्चदश, सप्तपष्टिगुणीकृताः ॥ ८५ ॥ जातं सहस्रं पञ्चास्यसर्द्धक्षेत्रेषु भेषु च । सार्द्धास्यस्रिंशदंशाः प्रत्येकं कल्पनोचिताः ॥ ८६ ॥ ततश्च-पड्माः सार्द्धास्रिंशदंशाः सैकं शतद्वयम् । सार्द्धक्षेत्रेषु प्रत्येकं, भागाश्चाद्धांशयुक् शतम् ॥ ८७ ॥ सार्द्धक्षेत्राणि पठिति, त एते पट्टणीकृताः । सत्रीणि पट्ट शतान्येकविंशतिश्चाभिलिख्याः ॥ ८८ ॥ अष्टादश शतान्येवं, त्रिंशानि सर्वसंख्यया । एतावदंशप्रमितं, स्यादेकमर्द्धमण्डलम् ॥ ८९ ॥ तावदेवापरमिति, द्वाभ्यामिदं निहन्यते । पष्ट्याधिकानि पट्टत्रिंशच्छतानीत्यभवन्निह ॥ ९० ॥ त्रिंशन्मुहूर्त्ता एकस्मिन्नहोरात्र इति स्फुटम् । सप्तपष्टिर्द्विंशदंशशतेषु कल्पनोचिता ॥ ९१ ॥ त्रिंशद्विभागाः प्रत्येकं, गुणयन्ते त्रिंशतेति ते । जातं लक्षमेकमष्टानवत्या सहितं शतैः ॥ ९२ ॥ एतस्मान्मण्डलच्छेदमानादेव प्रतीयते । शशाङ्कभास्करोद्भवां, गत्याधिक्यं यथोच्चारम् ॥ ९३ ॥ तथाहि-एकैकेन मुहूर्त्तेन, शशी गच्छति लीलया । प्रक्रान्तमण्डलपरिक्षेपांशानां यदा तदा ॥ ९४ ॥ अष्टपष्ट्या समधिकैरधिकं सप्तभिः शतैः । सहस्रमेकमकस्तु, मुहूर्त्तेनोपसर्पति ॥ ९५ ॥ त्रिंशान्यष्टादश शतान्युद्भूनि संचरन्ति च । पञ्चत्रिंशत्समधिकान्यष्टादश शतानि वै ॥ ९६ ॥ उक्तेन्दुभास्करोद्भवां, गतिः प्राग् योजनात्मिका । इयं त्वंशांतिमका चिन्त्यं, पौनरुक्त्यं ततोऽत्र न ॥ ९७ ॥ विशेषस्त्वनयोर्गल्योः, कश्चिन्नास्ति स्वरूपतः । प्रत्ययः

कोऽत्र यद्येवं, तत्रोपायो निशम्यताम् ॥ ९८ ॥ स्वस्वमण्डलपरिधिर्मण्डलच्छेदराशिना । विभज्यते यल्लब्धं
 तत्, सुधिया ताड्यते किल ॥ ९९ ॥ उक्तेन्द्रकोण्डुभागात्मसुहृत्सर्गतिराशिभिः । सुहृत्सर्गतिरेपां स्यात्पूर्वोक्ता योज-
 नात्मिका ॥ १०० ॥ त्रैराशिकेन यदिवा, प्रलयोऽस्या विधीयताम् । किं तत्रैराशिकमिति, यदीच्छा तद्विश-
 म्यताम् ॥ १ ॥ स्यान्मण्डलापूर्त्तिकालो, विधोः प्रागवत्सर्वर्णितः । पञ्चविंशः शताः सप्त, सहस्राश्च त्र-
 योदश ॥ २ ॥ अस्योपपत्तिर्गौजनात्मकसुहृत्सर्गत्ववसरे दर्शिताऽस्ति, ततश्च पञ्चविंशसप्तशतत्रयोदशसह-
 स्रकैः । सुहृत्सर्गतिर्लक्षमष्टानवतिश्च शता यदि ॥ ३ ॥ मण्डलांशा अवाप्यन्ते, श्रुताऽऽप्यन्ते तदा कति । एकेना,
 न्तसुहृत्सेन, राशित्रयमिदं लिखेत् (१३७२५१०९८००११) ॥ ४ ॥ आद्यो राशिसुहृत्सर्गतांशरूपोऽन्यस्तु सुहृत्सर्गकः ।
 सावर्ण्यार्थमेकविंशद्विशत्याऽन्यो निहन्यते ॥ ५ ॥ एकविंशा द्विशती स्यान्मध्यराशिरथेतया । हतः कोटिद्वयं लक्षा-
 द्विचत्वारिंशदेव च ॥ ६ ॥ पञ्चपष्टिः सहस्राणि; शतान्यष्ट भवन्यथ । पञ्चविंशसप्तशतत्रयोदशसहस्रकैः ॥ ७ ॥
 एषां भागे हृते लब्धा, सुहृत्सर्गतिरेन्द्वी । भागात्मिका यथोक्ता च, सा रवेरपि भाव्यते ॥ ८ ॥ पूर्वोक्तो
 मण्डलच्छेदराशिः पद्या सुहृत्सर्गकैः । यथाप्यन्ते सुहृत्सेन, तदैकेन किमाप्यते ॥ ९ ॥ (१०९८००१६०११)
 गुणितोऽन्येनैककेन, मध्यराशिस्तथा स्थितः । अष्टादशशतीं त्रिंशां, यच्छत्पाद्येन भाजितः ॥ १० ॥ भम-
 ण्डलपूर्त्तिकालमानं भवेत् सर्वर्णितम् । पष्टियुक्ता नवशती, सहस्राश्चैकविंशतिः ॥ ११ ॥ उपपत्तिरस्य योज-
 नात्मकगत्ववसरे दर्शिताऽस्ति ॥ ततश्च एतावन्निःसुहृत्सर्गतांशोर्मण्डलच्छेदसंचयः । प्रागुक्तश्चेल्लभ्यते तन्सुहृत्सेन

किमाप्यते ॥ (२१९।६०।१०९८००।१) ॥ १२ ॥ सावर्ण्यायाद्यान्तिमयोर्गुण्यतेऽन्तिम एककः । सप्तसपष्ट्या त्रिंशत्या, तादृग्रूपः स जायते ॥ १३ ॥ हतोऽनेन मध्वराशिश्चतस्रः कोटयो भवेत् । द्वे लक्षे पणवतिश्च, सहस्राः पट् शतानि च ॥ १४ ॥ तस्याथराशिना भागे, लब्धा भानां लवात्मिका । अष्टादशशती पञ्चत्रिंशद्गृहर्त्तजा गतिः ॥ १५ ॥ इति दिग्योगस्तप्रसङ्गात्सीमाविष्कम्भाद्विनिरूपणं च ॥

ब्रह्मा १ विष्णु २ र्वसु ३ शैव, वरुणा ४ जा ५ भिवृद्धयः । ६ पूषा ७ ऽश्वश्च ८ यमो ९ ऽग्निश्च १०, प्रजापति ११ स्ततः परम् ॥ १६ ॥ सोमो १२ रुद्रो १३ ऽदितिश्चैव, १४ बृहस्पति १५ स्तथापरः । सप्त्यो १६ ऽपरः पितृनामा १७, भगोऽ १८ र्यमाभिधोऽपि च १९ ॥ १७ ॥ सूर २० स्वष्टा २१ तथा वायु २२ रिन्द्राग्नी एकनायकौ २३ । मित्रं २४ द्र २५ नैऋता २६ आपो २७, विश्वे देवास्त्रयोदश २८ ॥ १८ ॥ अभिवृद्धेरहिवृद्धयः, इत्याख्याऽन्यत्र गीयते । सोमश्चन्द्रो रविः सूर, ईदृशाख्याः परे सुराः ॥ १९ ॥ बृहस्पतिरपि प्रसिद्धो ग्रह एव । अमी अभिजिदादीनामुद्गूनामधिपाः स्मृताः । येषु तुष्टेषु नक्षत्रतुष्टी रुष्टेषु तद्रूपः ॥ २० ॥ देवानामप्युद्गूनां स्युर्यदधीशाः सुराः परे । तत्पूर्वोपार्जिततपस्तारतम्यानुभावतः ॥ २१ ॥ स्वामिसेवकभाधः स्यात्सुरेष्ट्वपि नृष्ट्विव । यथासुकृतमैश्वर्यतेजःशक्तिसुखादि च ॥ २२ ॥ विख्यातौ चन्द्रसूर्यौ यौ, सर्वज्योतिष्कनायकौ । तयोरप्यपरः स्वामी, परेषां तर्हि का कथा ? ॥ २३ ॥ तथा च पञ्चमाङ्गं—“सकस्स वेर्विदस्स देवरणो सोमस्स महारणो इमे देवा आणाजववायवयणतिहेसे चिद्वंति, तंजहा-सोमकाइयाति वा सोमदेवकाइया वा विज्जु-

कुमारा विष्णुकुमारीओ अग्निकुमारा अग्निकुमारीओ वाङ्कुमारा वाङ्कुमारीओ चंदा सुरा गहा णक्खत्ता ताराह्वा"इत्यादि ॥ इति देवता ॥

तिस्रस्त्रिंशः पञ्च शतं, द्वे द्वे द्वात्रिंशदेव च । तिस्रस्त्रिंशः पद् च पञ्च, तिस्र एका चं पञ्च च ॥ २४ ॥ तिस्रः पञ्च सप्त च द्वे, द्वे पञ्चैकैकिका द्वयोः । पञ्च चतस्रस्त्रिंशश्च, तत एकादश स्मृताः ॥ २५ ॥ चतस्रश्च - चतस्रश्च, तारासंख्याऽभिजित्क्रमात् । ज्ञेयान्युद्धुविमानानि, ताराशब्दाद्दुधैरिह ॥ २६ ॥ न पुनः पञ्चमज्योतिर्भेदगाः किल तारंकाः । विजातीयः समुदायी, विजातीयोचयान्न हि ॥ २७ ॥ प्रथीयांसि विमानानि, नक्षत्राणां लघूनि च । तारकाणां ततोऽप्यैक्यं, युक्तिं सासहि नानयोः ॥ २८ ॥ किंच कोटाकोटिरूपा, तारासंख्याऽतिरिच्यते ॥ अष्टाविंशतिरूपा च, ऋक्षसंख्या विलीयते ॥ २९ ॥ तद्विज्ञेयादिविमानेशः, स्वाधेवोऽभिजिदादिकः । गृह्यया-द्यधिपतिर्यथा कश्चिन्महर्द्धिकः ॥ ३० ॥ एवं च न काप्यनुपपत्तिः । तारासंख्याप्रयोजनं च-चंरुण्यं दशमीत्याज्या, द्वितीया पौष्णभे तथा । शेषोद्धुवशुभा स्वखतारासंख्यासमा तिथिः ॥ ३१ ॥ इति तारासंख्या ॥ गोशीर्षपुद्गलानां या, दीर्घां श्रेणिसदाकृति । गोशीर्षावलिंसंस्थानमभजित् कथितं ततः ॥ ३२ ॥ कासाराभं श्रवणभं, पक्षिपंजरसंस्थिता । धनिष्ठा शततारा च, पुष्पोपचारसंस्थिता ॥ ३३ ॥ पूर्वोत्तराभप्रपदे, अर्द्धार्द्ध-धापिकोपमे । एतदूर्ध्वद्वययोगे, पूर्णा वाप्याकृतिर्भवेत् ॥ ३४ ॥ पौष्णं च नौसमाकारमश्वस्कन्धाभमश्विनम् । भरणी भगसंस्थाना, धुरधारेव कृत्तिकाः ॥ ३५ ॥ शकटोद्विसमा ब्राह्मी, मार्गं मृगशिरःसमम् । आर्द्रा रुधिरधि-

न्द्राभा, पुनर्वसु तुलोपमौ ॥ ३६ ॥ वर्द्धमानकसंस्थानः, पुष्योऽश्लेषाकृतिः पुनः । पताकाया इव मघाः, प्राका-
राकारचारवः ॥३७॥ पूर्वोत्तरे च फाल्गुन्यावर्द्धपल्यङ्कसंस्थिते । अत्राप्येतद्द्वययोगे, पूर्णा पल्यङ्कसंस्थितिः ॥ ३८ ॥
हस्तो हस्ताकृतिश्चित्रा, संस्थानतो भवेद्यथा । सुखमण्डनरैपुष्पं, स्वातिः कीलकसंस्थिता ॥ ३९ ॥
विशाखा पशुदामाभा, राधैकावलिसंस्थिता । गजदन्ताकृतिर्ज्येष्ठा, मूलं दृश्विकपुच्छवत् ॥ ४० ॥ गजविक्रम-
संस्थानाः, पूर्वाषाढाः प्रकीर्त्तिताः । आपाढाश्चोत्तराः सिंहोपवेशनसमा मताः ॥ ४१ ॥ लोके तु रत्नमालायां-
तुरगसुखसदृक्षं योनिरूपं क्षुराभं, शंकरसममयेणस्योत्तमाङ्गेन तुल्यम् । मणिगृहशरचक्रं नाभिशालोपमं भं,
शयनसदृशमन्यचात्र पर्यङ्करूपम् ॥ ४२ ॥ (मालिनी) हस्ताकारनिभं च मौक्तिकनिभं चान्यत्प्रवालोपमं,
धिष्ण्यं तोरणवत् स्थितं मणिनिभं सत्कुण्डलाभं परम् । कुङ्कित्केसरविक्रमेण सदृशं शय्यासमानं परं, चान्य-
दन्तिचिलासवत् स्थितमतः शृङ्गाटकव्यक्ति च ॥ ४३ ॥ (शार्दूल०) त्रिविक्रमाभं च मृदङ्गरूपं, दृत्तं ततो-
ऽन्यथमलङ्कर्याभम् । पर्यङ्करूपं सुरजानुकारमित्येवमश्वदिभचक्ररूपम् ॥ ४४ ॥ (उपजातिः) इत्याकृतिः ॥
सप्तपष्टिलवैः सप्तविंशत्याभ्यधिकान्यथ । योगो नव मुहूर्त्तानि, शशिनाऽभिजितो मतः ॥ ४५ ॥ ज्येष्ठाश्लेषा-
भरण्यार्द्रा, स्वातिश्च शततारिका ! मुहूर्त्तानि पञ्चदश, योग एषां सुधांशुना ॥ ४६ ॥ उत्तरात्रितयं ब्राह्मी,
विशाखा च पुनर्वसु । पञ्चचत्वारिंशदेषां, मुहूर्त्तान् योग इन्दुना ॥ ४७ ॥ पञ्चदशानां शेषाणामुहूर्त्तानां शशिना
सह । योगस्त्रिंशन्मुहूर्त्तानीत्येवमाहुर्जिनेश्वराः ॥ ४८ ॥ प्रयोजनं त्वेषां-सूत्रे साधौ पञ्चदशामुहूर्त्तैर्नैव पुत्रकः ।

एकस्त्रिंशन्मुहूर्तस्तु, क्षेप्यः शेषस्तु भैरुभौ ॥ ४९ ॥ एतान्यर्द्धसार्द्धसमक्षेत्राण्यारुपर्यथाक्रमम् । अथैषां रविणा
 योगो, यावत्कालं तदुच्यते ॥ ५० ॥ मुहूर्तैरेकविंशत्याख्यानि रात्रिन्दिवानि पट् । अर्द्धक्षेत्राणामुहूर्तां, योगो
 विवस्वता सह ॥ ५१ ॥ सार्द्धक्षेत्राणां तु भानां, योगो विवस्वता सह । त्रिभिर्मुहूर्तैर्युक्तानि, रात्रिन्दिवानि
 विंशतिः ॥ ५२ ॥ समक्षेत्राणामुहूर्तांस्त्रयोदश । मुहूर्तैश्च द्वादशभिरधिकान् रविसंगतिः ॥ ५३ ॥
 रात्रिन्दिवानि चत्वारि, षण्मुहूर्ताधिकानि च । नक्षत्रमभिजिधारं, चरत्युष्णरुचा सह ॥ ५४ ॥ अत्रायमा-
 ज्ञापः-सप्तपष्ट्युद्भवानंशानहोरात्रस्य यावतः । यत्नक्षत्रं चरत्यत्र, रजनीपतिना सह ॥ ५५ ॥ तन्नक्षत्रं तावतो-
 ऽहोरात्रस्य पञ्चमान् लवान् । भानुना चरतीत्यत्र, दृष्टांतोऽप्युच्यते यथा ॥ ५६ ॥ सप्तपष्टिलवानेकविंशतिं
 शशिना सह । चरत्यभिजिदर्केण, तावतः पञ्चमान् लवान् ॥ ५७ ॥ अहोरात्रस्येति शेषः । अथैकविंशतिः पञ्च-
 भक्ता दिनचतुष्टयीम् । द्वादशैकोऽंशकः शेषस्त्रिंशता स निहन्यते ॥ ५८ ॥ जाता त्रिंशदर्थतस्याः, पञ्चभिर्भ-
 जने सति । षण्मुहूर्ताः करं प्राप्ता, एवं सर्वत्र भावना ॥ ५९ ॥ तथाहुः-“जं रिक्खं जावहए वचह चंदेण भाग
 सत्तद्धी । तं षणभागे राइदिद्यस्स तुरेण तावहए ॥ ६० ॥” सप्तपष्टिस्तदर्द्धं च, (३३ ॥) चतुस्त्रिंशं तथा
 प्रातम् (१३४) । समा १ छे २ सार्द्धे ३ क्षेत्रेषु, सप्तपष्टिलवाः क्रमात् ॥ ६१ ॥ इति सूर्येन्दुयोगाद्धामानं । ऋक्षेषु
 धेषु मासानां, प्रायः परिसमाप्तयः । तानि माससमाह्वयानि, स्युर्ऋक्षाणि कुलाह्वयया ॥ ६२ ॥ प्रायोग्रहणत-
 ध्यात्र, फवाप्युपकुलोडुभिः । समासिर्जायते मासां, भैः कुलोडुभ्योऽघस्तनानि, भव-

न्युपकुलान्यथ । स्युः कुलोपकुलाख्यानि, तेभ्योऽप्यधस्तनानि च ॥ ६४ ॥ तानि चैवमाहुः-कुलभान्य-
श्विनी पुष्यो, मघा मूलोत्तरात्रयम् । द्विद्वैवतं मृगश्रित्रा, कृत्तिका वासवानि च ॥ ६५ ॥ उपकुल्यानि भरणी,
ब्राह्मं पूर्वात्रयं करः । ऐन्द्रमादिलमश्लेषा, वायव्यं पौष्णवैष्णवे ॥ ६६ ॥ कुलोपकुलभान्याद्रोऽभिजिन्मैत्राणि
वारुणमिति ॥ कुलादिप्रयोजनं त्विदं-पूर्वेषु जाता दातारः, संग्रामे स्थायिनां जयः । अन्येषु त्वन्यसेवात्तां,
घायिनां च सदा जयः ॥ ६७ ॥ इति कुलाद्याख्यानिरूपणं ॥ धनिष्ठाऽथोत्तराभद्रपदाश्विनी च कृत्तिकाः ।
मार्गः पुष्यश्चैव मघा, उत्तराफाल्गुनीति च ॥ ६८ ॥ चित्रा विशाखा मूलं चोत्तराषाढा यथारक्रमम् । आव-
णादिमासराकाः, प्रायः समापयन्ति घत् ॥ ६९ ॥ तत एव पूर्णिमानां, द्वादशानामपि क्रमात् । एषामुद्भूनां
नाम्ना स्युर्नामघेयानि तद्यथा ॥ ७० ॥ आश्विणी च प्रौष्ठपदी, तथैवाश्वयुजीत्यपि । कार्तिकी मार्गशीर्षी च,
पौषी माघी च फाल्गुनी ॥ ७१ ॥ चैत्री च वैशाखी ज्यैष्ठी, मौलीत्याख्या तथापरा । आपाढीत्यन्विता एताः, सदा
रुढाश्च कर्हिचित् ॥ ७२ ॥ अविष्ठा स्याद्धनिष्ठेति, तयेन्दुयुक्तयान्विता । आश्विणी पौर्णमासी स्यादेवमन्या अपि
स्फुटम् ॥ ७३ ॥ यदा चोपकुलाख्यानि, समापयन्ति पूर्णिमाः । पाश्चात्यानि तदैतेभ्यः, अवणादीन्यनुक्रमत्
॥ ७४ ॥ राकास्त्रिमाः समाप्यन्ते, कुलोपकुलभैर्यदा । तदोपकुलपाश्चात्तरिभिजिप्रमुलैरिह ॥ ७५ ॥ यद्यप्य-
भिजिता कापि, राकापूर्तिर्न हृदयते । श्रुतियोगात्तथाप्येतद्राकापूरकुमुच्यते ॥ ७६ ॥ यस्मिन् ऋक्षे पूर्णिमा
स्यात्ततः पञ्चदशेऽथवा । चतुर्दशेऽमावास्या स्याद्, गणने प्रातिलोभ्यतः ॥ ७७ ॥ तद्यथा-माघे राका मघो-

पेतऽमावस्या च सवासवा । सवासवायां राकायां, आवणेऽमा मघान्विता ॥ ७८ ॥ एवमन्यत्रापि भाव्यं,
 इत्यमावास्यापूर्णिमायोगकीर्त्तनं ॥ यदा यदा चैर्नक्षत्रैरस्तं यातैः समाप्यते । अहोरात्रस्तानि वक्ष्ये, नामग्राहं
 यथाक्रमम् ॥ ७९ ॥ तदा समाप्यते ऋक्षे, रात्रिर्ष्वेभिरेव यत् । उच्यते रात्रिनक्षत्राण्यभून्नेव तद्बुधैः
 ॥ ८० ॥ समापयति तत्राद्यानहोरात्रांश्चतुर्दश । नभोमास्युत्तरापादा, सप्तैतान्यभिजित्त्वा ॥ ८१ ॥ ततः
 श्रवणमप्यष्टावैकोना त्रिंशदित्यमूः । धनिष्ठा आवणस्यान्यमहोरात्रं ततो नयेत् ॥ ८२ ॥ नयेद्दुनिष्ठाऽहोरा-
 त्रान्, भाद्रस्यायांश्चतुर्दश । ततः शतभिषकं सप्त, पूर्वाभद्रपदाष्ट च ॥ ८३ ॥ सौत्तरान्यमहोरात्रं, सैवपस्य
 चतुर्दश । ततः पौष्णं पञ्चदश, चरमेकैकमश्विनी ॥ ८४ ॥ अभिन्येव कार्तिकस्य, नयत्यायांश्चतुर्दश । अहो-
 रात्रान् पञ्चदश, भरण्याकं च कृत्तिकाः ॥ ८५ ॥ समापयन्ति ता एव, सहस्यायांश्चतुर्दश । ज्येष्ठी पञ्चदशा-
 न्त्यं च, मृगशीर्षं समापयेत् ॥ ८६ ॥ पौषस्यापि तदेवाद्यानहोरात्रान् समापयेत् । चतुर्दश तथाऽऽर्द्राऽष्टौ,
 ततः सप्त पुनर्वसू ॥ ८७ ॥ पुष्योऽस्यान्यमहोरात्रं, माघेऽप्यायांश्चतुर्दश । समापयेत् पञ्चदशाश्लेषा तथा-
 न्तिमं मघाः ॥ ८८ ॥ पूरयन्ति फाल्गुनस्य, मघा आयांश्चतुर्दश । ततः पञ्चदश पूर्वाफाल्गुनी सौत्तराऽन्तिमम्
 ॥ ८९ ॥ उत्तराफाल्गुनी चैत्रे, नयत्यायांश्चतुर्दश । ततो हस्तः पञ्चदश, चित्राहोरात्रमन्तिमम् ॥ ९० ॥ अहो-
 रात्रांस्ततश्चित्रा, नयेच्चतुर्दशादिमान् । वैशाखस्य पञ्चदश, स्वातिरन्त्यं विशाखिका ॥ ९१ ॥ समापयत्यथ
 ज्येष्ठे, विशाखायांश्चतुर्दश । सप्तपुराधा ज्येष्ठाष्टौ, मूलः पर्यन्तवर्त्तिनम् ॥ ९२ ॥ मूलः समापयत्याद्यानापा-

दस्य चतुर्दश । पूर्वापादा पञ्चदशोत्तरापादान्वयवर्त्तिनम् ॥ ९३ ॥ संग्रहश्चात्र—“सत्तट्ट अभिहसवणे तह सय-
भिसए य पुव्वभइवए । अद्दा पुणव्वसूए राहा जेद्दा य अणुकमसो ॥९४॥ पन्नरस दिणे सेसा रत्तिचिरामं कुणंति
णक्खत्ता । उत्तरसाढा आसाढ चरिमदिवसा गणिज्जंति ॥९५॥” प्रयोजनं त्वेषां—यथा नभश्चतुर्भागमारूढेऽर्के प्रती-
यते । प्रथमा पौरुषी मध्यमहृथ व्योममध्यगे ॥ ९६ ॥ चतुर्भागावशेषं च, नभःप्रासेऽन्त्यपौरुषी । ज्ञायन्ते रज-
नीयामा, अप्येभिरुद्भुभिस्तथा ॥ ९७ ॥ तथाहुरुत्तराध्ययने—“जं णेइ जया रत्तिं णक्खत्तं तंमि णहचउउभागे ।
संपत्ते विरमेज्जा सज्जाय पओसकालंमि ॥ ९८ ॥ तम्मवे य नक्खत्ते गयणचउउभागसावसेसंमि । वेरत्तियंपि
कालं पडिलेहिता सुणी कुणइ ॥ ९९ ॥ ग्रन्थान्तरे च—दहतेरहसोलहमे वीसइमे सूरियाओ नक्खत्ता । मत्थ-
यगंमि णेयं रयणीजामाण परिमाणं ॥१००॥” शीतकाले च दिनाधिकमानायां रात्रौ सूर्यभात् एकादशचतु-
र्दशसप्तदशैकविंशतितमैर्नक्षत्रैर्नभोमध्यंप्रासैर्यथाक्रमं प्रथमादिप्रहरान्तः स्यादिति संप्रदायः । लोके च—“रवि-
रिक्खाओ गणियं सिररिक्खं जाव सत्तपरिहीणं । सेसं दुगुणं किचातीया राई फुडा हवई ॥ १ ॥” इत्यादि
बहुधा ॥ इत्यहोरात्रसमापकनक्षत्रकीर्त्तनं । समाप्तं चेदं नक्षत्रप्रकरणं ।

विकालकोऽङ्गारकश्च, लोहिताङ्कः शनैश्चरः । आधुनिकः प्राधुनिकः, कणः कणक एव च ॥ २ ॥ नवमः कण-
कणकस्तथा कणवितानकः । कणसंतानकश्चैव, सोमः सहित एव च ॥ ३ ॥ अश्वसेनस्तथा कार्योपगः कर्धुर-
कोऽपि च । तथाऽजकरको दुन्दुभकः शङ्खामिधः परः ॥४॥ शङ्खनाभस्तथा शङ्खवर्णाभः कंस एव च । कंसना-

भस्तथा कंसवर्णाभो नील एव च ॥ ५ ॥ नीलावभासो रूपी च, रूपावभासभसको । भस्मराशि-तिल-
 तिलपुष्पवर्णदकामिथाः ॥ ६ ॥ दृक्वर्णस्तथा कायोऽवन्ध्य इन्द्राग्निरेव च । घूमकेतुर्हरिः पिङ्गलको बुधस्त-
 धैव च ॥ ७ ॥ शुक्रो बृहस्पती राहगस्तिर्माणवकामिधः । कामस्पर्शश्च घुरकः, प्रमुखो विकटोऽपि च ॥ ८ ॥
 विसन्धिकल्पः प्रकल्पः, स्युर्जटालारुणाग्रयः । पट्टपञ्चाशत्तमः कालो, महाकालस्ततः परः ॥ ९ ॥ स्वस्तिकः
 सौवस्तिकश्च, वर्द्धमानः प्रलम्बकः । नित्यालोको निलोयोतः, स्वयंप्रभावभासको ॥ १० ॥ श्रेयस्करस्तथा
 क्षेमङ्कर आभङ्करोऽपि च । प्रभङ्करोऽरजाधैव, विरजा नाम कीर्तितः ॥ ११ ॥ अशोको वीतशोकश्च, विम-
 लाह्वो चित्तसकः । विवस्त्रश्च विशालश्च, शालः सुव्रत एव च ॥ १२ ॥ अनिष्टुत्तिश्चैकजटी, द्विजटी करिकः
 करः । राजाऽर्गलः पुष्पकेतुर्भावकेतुरिति ग्रहाः ॥ १३ ॥ ग्रहास्तु सर्वे वक्रातिचारादिगतिभावतः । गता-
 यनिपतास्तेन, नैतेषां प्राक्तनैः कृता ॥ १४ ॥ गतिप्ररूपणा नापि, मण्डलानां प्ररूपणा । लोकास्तु केषां-
 चित्तिकश्चिद्गत्यादि श्रूयतेऽपि हि ॥ १५ ॥ मेरोः प्रदक्षिणावर्त्तं, भ्रमन्त्येतेऽपि मण्डलैः । सदाऽनवस्थितैरेव,
 द्विवाकरशशाङ्कवत् ॥ १६ ॥ अवस्थायिमण्डलत्वाद्ययोगचिन्तनात् । नापि चक्रे तारकाणां, मण्डलादिनि-
 रूपणं ॥ १७ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे “णक्खत्ततारगणं, अचट्टिया मण्डला मुणेयद्वा । तेऽविय पयाहि-
 णायत्तमेव मेरुं अणुपरिति” ॥ १८ ॥ एवं रवीन्दुग्रहकक्षताराचारस्वरूपं किमपि न्यगादि । शेषं विशेषं तु यथो-
 पयोगं, ज्योतिष्कचक्रावसरेऽभिधास्ये ॥ १९ ॥ (इन्द्रवज्रा) विम्बाश्चर्यवृकीर्त्तिकीर्त्तिचिजयश्रीवाचकेद्धान्तिपद्मज-

श्रीतनयोऽतनिष्ट विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत् किलतत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे सर्गो निर्ग-
लितार्थसाधसुभगो विशः समासः सुखम् ॥ २० ॥ इति विंशतितमः सर्गः ॥

॥ अभिजिदादीनां तारासंख्या आकारः रात्रिसंख्या मासक्रमश्च ॥

१	अभिजित्	संख्या ३	गोशीर्षावली १४	१५	पुष्य	३	वर्द्धमानक	१५	::	माहा	१४
२	श्रवण	३	कासार ८	१६	अश्लेषा	५	पताका	१५	:::		१५
३	धनिष्ठा	५	पक्षिपंजर १४	१७	मघा	७	प्राकार	१५	:::	फागुण-	१४
४	शतभिषक्	१००	पुण्योपचार ७	१८	पूर्वाषा०	२	अर्द्धपल्यक	१५	::		१५
५	पूर्वाभाद्रपदा	२	अर्द्धवापी ८	१९	उ० फा०	२	अर्द्धपल्यक	१५	::	चैत्र	१४
६	उत्तराभाद्रपदा	२	अर्द्धवापी १४	२०	हस्त	५	हस्तल	१५	:::		१५
७	रेवती	३२	नौकासंस्थान १५	२१	चित्रा	१	सुरमंडन०	स्वर्ण. १५	::	वै०	१४
८	आश्विनी	३	अश्वस्व १५	२२	स्वाति	१	कीलक	१५	०		१५
९	भरणी	३	भगसंस्थान १५	२३	विशाखा	५	पशुदाम	१५	:::	ज्येष्ठ	१४
१०	कृत्तिका	६	छुरधारा १४	२४	अनुराधा	४	एकावली	८	:::		१५
११	रोहिणी	५	शकटोद्दी १५	२५	ज्येष्ठा	३	गजदंत	७	:::		१५
१२	मृगशीर्ष	३	मृगशीर १५	२६	मूल०	११	शुश्रुकपुच्छ	१५	:::	आषाढः	१४
१३	आर्द्रा	१	रुधिरबिन्दु ८	२७	पूर्वाषाढा	४	गजविक्रम	१५	:::		१५
१४	पुनर्वसु	५	तुला ७	२८	उत्तराषाढा	४	सिंहनीपदिन	१५	:::		१

॥ अथैकविंशतितमः सर्गः प्रारभ्यन्ते ॥

अथास्य जम्बूद्वीपस्य, परिक्षेपकमम्बुधिम् । कीर्त्तयामि कीर्त्तिगुरुप्रसादप्रथितोद्यमः ॥ १ ॥ तस्थुषो भोगि-
 न इवावेष्ट्येनं द्वीपशेवधिम् । क्षारोद्वकत्वादस्याब्धेर्लवणोद इति प्रथा ॥ २ ॥ चक्रवालतया चैप, चिस्तीर्णो
 लक्षयोर्द्वयम् । योजनानां परिक्षेपपरिमाणमथोच्यते ॥ ३ ॥ एकाशीतिसहस्राख्या, लक्षाः पञ्चदशाय च ।
 शतमेकोनचत्वारिंशताऽऽख्यं किञ्चिद्गुनया ॥ ४ ॥ एषोऽस्य बाह्यपरिधिर्घातकीखण्डसन्निधौ । जम्बूद्वीपस्य परि-
 धिर्यः स एवान्तरः पुनः ॥ ५ ॥ पूर्वपूर्वद्वीपवाद्धिपरिक्षेपा हि येऽन्तिमाः । त एवाग्र्याग्र्यपाथोधिद्वीपेष्व-
 भ्यन्तरा मताः ॥ ६ ॥ अभ्यन्तरबाह्यपरिक्षेपयोगेऽर्द्धिते सति । परिक्षेपां मध्यमांः स्युर्विनाऽऽख्यं द्वीपवा-
 र्द्धियु ॥ ७ ॥ लक्षा नवाष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि पट्टशती । व्यशीतिश्च मध्यमोऽयं, परिधिर्लवणोदधौ ॥ ८ ॥
 प्रवेशमार्गरूपो यस्तटाकादिजलाश्रये । भूप्रदेशः क्रमाद्वीचः, सोऽत्र गोतीर्थमुच्यते ॥ ९ ॥ गोतीर्थं तच्च लव-
 णाम्बुधालुभयतोऽपि हि । प्रत्येकं पञ्चनवतिं, सहस्रान् यावदाहितम् ॥ १० ॥ जम्बूद्वीपवेदिकान्तेऽङ्गुलासंख्या-
 शसंमितम् । गोतीर्थं धातकीखण्डवेदिकान्तेऽपि तादृशम् ॥ ११ ॥ ततश्च—अब्धाबुभयतो यावद्गम्यतेऽंशा-
 ङ्गुलादिकम् । भक्ते तस्मिन् पञ्चनवत्याऽऽसं यत्तन्मितीण्डता ॥ १२ ॥ यथा पञ्चनवत्याऽंशैरतिक्रान्तैः पयोनिधौ ।
 सुबोऽंशो हीयते पञ्चनवत्याऽङ्गुलमङ्गुलैः ॥ १३ ॥ योजनैश्च पञ्चनवत्यैकं योजनमप्यथ । शतैः पञ्चनवत्या च,

योजनानां शतं ह्रसेत् ॥ १४ ॥ एवं च पञ्चनवतिसहस्रान्ते समक्षितेः । निम्नतोभयतोऽप्यत्र, जाता सहस्र-
योजना ॥ १५ ॥ तथाहुः—“जत्थिच्छसि उव्वेहं ओगाह्त्तिण लवणसल्लिस्स । पंचाणउह्विभत्ते जं लद्धं सो
उव्वेहो ॥ १६ ॥” ततश्च—द्वयोगोतीर्थयोर्मध्ये, सहस्रयोजनोन्मितः । स्यादुद्वेधः सहस्राणि, दश यावत्समोऽ-
भितः ॥ १७ ॥ जम्बूद्वीपवेदिकान्तेऽहुलासहस्रांशसंमितम् । सलिलं धातकीखण्डवेदिकान्तेऽपि तादृशम् ॥ १८ ॥
ततः पञ्चनवत्यांशैर्बद्धन्ते पोडशांशकाः । अहुलैः पञ्चनवत्या, बद्धन्ते पोडशाहुली ॥ १९ ॥ अत्रायमाश्रायः—धात-
कीखण्डतो जम्बूद्वीपतो वा पयोनिधौ । जिज्ञास्यते जलोच्छ्रायो, यावत्स्वशाहुलादिषु ॥ २० ॥ पञ्चोनशतम-
केषु, सत्सु तेषु यदाप्यते । तत् पोडशागुणं यावत्तावांस्तत्र जलोच्छ्रयः ॥ २१ ॥ यथाऽत्र पञ्चनवतेर्योजना-
नामतिक्रमे । विभज्यन्ते योजनानि, पञ्चोनेन शतेन चै ॥ २२ ॥ एकं योजनमासं यत्तत्पोडशाभिराहतम् ।
योजनानि पोडशैवं, ज्ञातंस्तत्र जलोच्छ्रयः ॥ २३ ॥ तथाहुः क्षमाश्रमणमिश्राः—“जत्थिच्छसि उस्सेहं ओगा-
ह्त्तिण लवणसल्लिस्स । पंचाणउह्विभत्ते सोलसगणिण्ण गणियमाह् ॥ २४ ॥” एतच्च धातकीखण्डजम्बूद्वी-
पान्त्यभूमितः । दत्त्वा द्वरिकां मध्ये, शिखोपरितलस्य चै ॥ २५ ॥ अपान्तराले च किमप्याकाशं यत् जलो-
ज्झितम् । तत् सर्वं कर्णगलैतत्संवन्धीति जलैर्भृतम् ॥ २६ ॥ विवक्षित्वा मानमुक्तं, जलोच्छ्रयस्य निधि-
तम् । मेरोरेकादशभागपरिहाणिरिवागमे ॥ २७ ॥ तथाहुः श्रीमलयगिरिपादाः—“इह पोडशासहस्रप्रमा-
णायाः शिलायाः शिरसि उभयोश्च वेदिकान्तयोर्मूले द्वरिकायां दत्तायां यदपान्तराले किमपि जलरहित-

माकाशं तदपि कर्णगत्या तदाभाव्यमिति सजलं विवक्षित्वा विवक्षितमुच्यमानमुच्यत्वपरिमाणमवसेयं, यथा
 मन्दरपर्वतस्यैकादशभागपरिहाणि”रिति । वस्तुतः पुनरुभयोर्द्वीपयोर्वैदिकान्ततः । प्रदेशं दृष्ट्वोभयतो, बर्द्ध-
 तेऽम्बु क्रमात्तथा ॥ २८ ॥ यथाऽस्मिन् पञ्चनवतिसहस्रान्ते भवेज्जलम् । योजनानां सप्त शतान्युच्छ्रितं सम-
 मृतलात् ॥ २९ ॥ योजनानां सहस्रं चोद्वेधोऽत्र सममृतलात् । एवं सप्तदश शतान्युद्वेधोऽत्र पयोनिधेः ॥ ३० ॥
 ततः परे मध्यभागे, सहस्रदशकातते । जलोच्छ्रयो योजनानां, स्यात्सहस्राणि षोडश ॥ ३१ ॥ सहस्रमत्रा-
 प्युद्वेध, उच्छ्रयोद्वेधतस्ततः । योजनानां सप्तदश, सहस्राण्युदकोधयः ॥ ३२ ॥ एवं जघन्योच्छ्रयोऽस्याहुला-
 सस्यांशसंमितः । उत्कर्षतो योजनानां, सहस्राणि च षोडश ॥ ३३ ॥ मध्यमस्तूच्छ्रयो वाच्यो, यथोक्तान्ना-
 यतोऽम्बुधेः । तत्र तत्र विनिश्चिय, जलोच्छ्रयमनेकथा ॥ ३४ ॥

अथास्य लवणाम्भोधैर्गणितं प्रतरात्मकम् । घनात्मकं च निर्णेतुं, यथाऽऽगममुपक्रमे ॥ ३५ ॥ लवणाम्बु-
 धिविस्तारात्सहस्राणि दश स्फुटम् । शोधयित्वा शेषमर्द्धीकृतं दशसहस्रयुक्तं ॥ ३६ ॥ जातं पञ्चसहस्राख्यं,
 लक्षमेकमिदं पुनः । अस्मिन् प्रकरणे कोटिरित्येवं परिभाषितम् ॥ ३७ ॥ अथैवंरूपया कोट्या, गणयेद्भवणा-
 म्बुधेः । मध्यमं परिधेर्मानं, स्यादेवं प्रतरात्मकम् ॥ ३८ ॥ तद्वेदं—सहस्रा नव कोटीनां, तथा नव शता-
 न्यपि । एकपष्टिः कोटयश्च, लक्षाः सप्तदशोपरि ॥ ३९ ॥ सहस्राणि पञ्चदश, योजनानामिदं जिनैः । प्रतरं
 लवणे प्रोक्तं, सर्वक्षेत्रे फलात्मकम् ॥ ४० ॥ मध्यभागे सप्तदश, सहस्राणि यदीरितम् । जलमानं तदनेन,

प्रतरेणाहतं धनम् ॥ ४१ ॥ कोट्यः षोडश कोटीनां, लक्षास्त्रिनवतिस्तथा । एकोनचत्वारिंशच्च, सहस्राणि ततः परम् ॥ ४२ ॥ सपञ्चदशकोटीनि, नव कोटीशतान्यथ । परिपूर्णां योजनानां, लक्षाः पञ्चाशदेव च ॥ ४३ ॥ एतावद् धनगणितं, कथितं लघुगणने । विलसत्केवलालोकविलोकितजगन्नयैः ॥ ४४ ॥ नन्वेतावद् धनमिह, कथमुत्पद्यते ? यतः । न सर्वत्र सप्तदश, सहस्राणि जलोच्छ्रयः ॥ ४५ ॥ किंतु मध्यभाग एव, सहस्रदशका-
यधि । अत्रोच्यते सत्यमेतत्तत्त्वमाकर्ण्यतां परम् ॥ ४६ ॥ युगम् ॥ अन्धेः शिलाया उपरि, द्वयोश्च वेदिका-
न्तयोः । दत्तायां दवरिकायामृज्ज्यामेकान्ततः किल ॥ ४७ ॥ अन्तराले यदाकाशं, स्थितमम्बुधिवर्जितम् । तत्सर्वमेतद्भाव्यमिष्यम्बुधितयाऽखिलम् ॥ ४८ ॥ विवक्षित्वा मानमेतन्निरूपितं घनात्मकम् । एतद्विचक्षा-
हेतुस्तु, गम्यः केवलशालिनाम् ॥ ४९ ॥ तथाहुर्दुष्पमाध्वान्तनिर्मग्नगमदीपकाः । विशेषणवतीग्रन्थे, जिन-
भद्रगणीश्वराः ॥ ५० ॥ “एयं उभयवेद्यंताओ सोलससहस्रसुसेहस्र कन्नगईए जं लवणसमुद्राभं जलसु-
न्नंपि खित्तं तसस गणियं, जहा मंदरस्त पधयस्त एकारसभागहाणी कण्णगइए आंगासससचि तदाभवंति-
काऊण भणिया तथा लवणसमुद्रससचि”

मुलैश्चतुर्मुख इव, द्वारैश्चतुर्भिरप च । जगत्याऽऽल्लिङ्गितो भाति, स्थितैर्विधुः चतस्रु ॥ ५१ ॥ पूर्वस्यां विजयद्वारं, शीतोदायाः किलोपरि । घातकीलण्डपूर्वाद्धाद्विशंश्या लघणाम्बुधौ ॥ ५२ ॥ द्वाराणि वैजयन्ता-
दीन्यप्येयं दक्षिणादिषु । सन्त्यस्य विधु तिस्रु, जम्बूद्वीप इव क्रमात् ॥ ५३ ॥ विजयायाश्च चत्वारो, द्वारा-

धिष्ठायकाः सुराः । श्रेयाः प्रागुक्तविजयसहक्षाः सकलात्मना ॥ ५४ ॥ एतेषां राजधान्योऽपि, स्मृताः सर्वा-
 त्मना समाः । राजधान्या विजयया, प्राक्प्रपञ्चितरूपया ॥ ५५ ॥ एताः किंतु स्वस्वदिशि, क्षारोदकभयादिव ।
 असह्यद्वीपपाथोधीनतीत्य परतः स्थिताः ॥ ५६ ॥ नास्त्रैव लवणाम्भोधौ, रुचिरेशुरसोदके । योजनानां सह-
 स्राणि, वगाह्य द्वादश स्थिताः ॥ ५७ ॥ सहस्राः पञ्चनवतिस्त्रिस्रो लक्षाः शतद्वयम् । अशीतियुक् योजनानां,
 क्रोशो द्वारासिद्धान्तरम् ॥ ५८ ॥ द्वाराणां परिमाणं च, निःशेषरचनाञ्चितम् । जम्बूद्वीपद्वारगतमनुसंधीय-
 तामिह ॥ ५९ ॥

अथासिन्नम्बुधौ वेल, वर्द्धते हीयते च यत् । तत्रादिकारणीभूतान्, पातालकलशान् श्रुवे ॥ ६० ॥ सह-
 स्रान् पञ्चनवति, वगाह्य लवणाम्बुधौ । योजनानां स एकैको, मेरोर्दिक्षु चतसृषु ॥ ६१ ॥ एवं च—पातालकु-
 म्भाश्चत्वारो, महालिङ्गरसंस्थिताः । वैरं स्मृत्वाऽब्धिना त्रस्ता, अगस्त्यस्येव पूर्वजाः ॥ ६२ ॥ बडवामुखनामा
 प्रागपाकैयूपसंज्ञितः । प्रतीच्यां यूपनामायमुदीच्यामीश्वराभिधः ॥ ६३ ॥ द्वाक्षिणात्यकलशस्य बृहत्क्षेत्रस-
 मासवृत्तौ केयूप इति नाम, प्रवचनसारोद्धारवृत्तौ केयूर इति, समवायांगवृत्तौ स्थानांगवृत्तौ च केतुक इति ॥
 कालो महाकालनामा, वेलम्बश्च प्रभञ्जनः । क्रमादधीश्वरा एषां, पल्यायुषो महर्द्धिकाः ॥ ६४ ॥ समन्ततो
 वज्रमयात्मनामेषां निरूपिताः । बाहल्यतष्ठिकारिकाः, सहस्रयोजनोन्मिताः ॥ ६५ ॥ योजनानां सहस्राणि,

१ केऊप इति वेदयशब्देन त्रयाणामप्यवगमनस्य तासंभवः ।

दश मूले मुखेऽपि च । विस्तीर्णा मध्यभागे च, लक्षयोजनसंमिताः ॥ ६६ ॥ एकप्रादेशिक्या श्रेण्या मूला-
द्विवर्द्धमानाः स्युः । मध्यावधि वक्रावधि ततस्तथा हीयमानाश्च ॥ ६७ ॥ (आर्या) इति प्रवचनसारोद्धार-
वृत्तौ, परमेतत्तदोपपद्यते यद्येषां मध्यदेशे दश योजनसहस्राणि यावत् लक्षयोजनविष्कम्भता स्याद्, यतः
प्रदेशवृद्ध्या ऊर्ध्वं पंचचत्वारिंशद्योजनसहस्रातिक्रम एव उभयतो मूलविष्कम्भिकायां पञ्चचत्वारिंशत्सहस्र-
रूपायां विष्कम्भवृद्धौ सत्यां यथोक्तलक्षयोजनरूपो विष्कम्भः संपद्यते, एवं हानिरपि, सा त्वेषां मध्ये दश
योजनसहस्राणि यावच्छ्लक्षयोजनविष्कम्भता काप्युक्ता न दृश्यते, तदत्र तत्त्वं बहुश्रुता विदन्ति । योजनानां
लक्षमेकमवगाढा सुवोऽन्तरे । रत्नप्रभामूलभागं, द्रष्टुमुत्कण्ठिता इव ॥ ६८ ॥ लक्षद्वयं योजनानां, सहस्राः
सप्तविंशतिः । सप्तत्याढ्यं शतमेकं, त्रयः क्रोशास्तथोपरि ॥ ६९ ॥ एतत्पातालकलशमुखानामन्तरं मिथः ।
एतन्मूलविभागानामप्येतावदिहान्तरम् ॥ ७० ॥ उपपत्तिश्चात्र—एषां चतुर्णां वदनविस्तारपरिवर्जिते ।
पयोधिमध्यपरिधौ, चतुर्भक्ते मुखान्तरम् ॥ ७१ ॥ तथाऽब्धिमध्यपरिधेरेतेषां मध्यविस्तृतौ । शोधितायां
चतुर्भक्ते, शेषे स्याज्जठरान्तरम् ॥ ७२ ॥ योजनानां लक्षमेकं, सप्तत्रिंशत्सहस्रयुक् । सप्तत्याढ्यं शतं क्रोशा-
स्त्रयस्तदिदमीरितम् ॥ ७३ ॥ कल्प्यन्तेऽशास्त्रयोऽमीषां, स चैकैकः प्रमाणतः । त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि, त्रय-
स्त्रिंशं शतत्रयम् ॥ ७४ ॥ योजनानां योजनस्य, तृतीयांशेन संयुतम् । अधस्तने तृतीयांशे, तत्र वायुर्विष्टः

१ प्रदेशोऽत्र विवक्षितो मागः, एकस्मिन् प्रदेशे जलावगाहाभावात्, तद्दृष्टौ च, समप्रमाणाविरोधात्, प्रत्यंशमेव दृष्टिरेत्यर्थकमेवत् ।

म्भते ॥ ७६ ॥ मंध्यमे च तृतीयांशे, चायुर्वारि च तिष्ठतः । तृतीये च तृतीयांशे, वर्त्तते केवलं जलम् ॥ ७६ ॥
 अन्येऽपि लघुपातालकलशा लवणाम्बुधौ । संन्ति तेपामन्तरेषु, क्षुद्रालिञ्जरसंस्थिताः ॥ ७७ ॥ तथोक्तं जीवा-
 भिगमदृत्तौ—“तेषां पातालकलशानामन्तरेषु तत्र देशे या(तावत्)वत् क्षुद्रालिञ्जरसंस्थानाः क्षुद्धाः पातालक-
 लशाः प्रज्ञप्ता” इति, अत्रायं संप्रदायः—जम्बूद्वीपवेदिकान्तादतीत्य लवणाम्बुधौ । सहस्रान् पञ्चनवतिं,
 तत्रायं परिधिः किल ॥ ७८ ॥ सहस्रद्वयनवतिसहस्रं विस्तृते भवेत् । नव लक्षाः सप्तदश, सहस्राणि च । पद्-
 शती ॥ ७९ ॥ अयं भागः—पञ्चनवतिः सहस्राः समुद्रसंबन्धि न एकपार्श्वे, तावन्त एव द्वितीयपार्श्वे, मध्ये
 चैकं लक्षं जम्बूद्वीपसंबन्धि, एवं द्विलक्षनवतिसहस्रविष्कम्भक्षेत्रस्य परिधिर्नव लक्षाः सप्तदश सहस्राः पद्-
 शतीत्येवं रूपो भवतीति ॥ चत्वारिंशत्सहस्रात्मा, शोधयते मुलविस्तृतिः । महापातालकुम्भानामस्माद्राशो-
 स्ततः स्थितम् ॥ ८० ॥ अष्टौ लक्षाः पृथ्विकाः, सहस्राः सप्तसप्ततिः । भागे चतुर्भिरेतेषां, लब्धं तत्रान्तरं
 भवेत् ॥ ८१ ॥ लक्षद्वयं सहस्राणामेकोनविंशतिस्तथा । सप्तपट्टिद्विशती, कुम्भानां महतां पृथक् ॥ ८२ ॥
 चतुर्ष्वप्यन्तरेष्वेषु, पङ्क्तौ नव नव स्थिताः । लघुपातालकुम्भानामाद्यपङ्क्तौ च ते स्मृताः ॥ ८३ ॥ प्रत्येकं
 द्वे शते पञ्चदशोत्तरे किलान्तरम् । पूर्वोक्तं गुरुकुम्भानामेवमेभिश्च पूर्यते ॥ ८४ ॥ एकैकस्योदरव्यासः, सह-
 स्रयोजनात्मकः । ततः शतद्वयं पञ्चदशसहस्रताडितम् ॥ ८५ ॥ सहस्रैः पञ्चदशभिर्बुक्तं लक्षद्वयं भवेत् ।
 लघुकुम्भैरियद्द्वैकस्यान्तरस्य वै ॥ ८६ ॥ शेषं सहस्राश्चत्वारो; द्विशती पञ्चपट्टियुक् । रुद्धं कथंचित्त-

त्पौढकुम्भान्तरमिधोऽन्तरैः ॥ ८७ ॥ परिधेर्वर्द्धमानत्वात्पङ्क्तौ पङ्क्तौ यथोत्तरम् । एकैककलशस्यापि, घृद्धि-
र्याच्या वचस्त्रिभिः ॥ ८८ ॥ ततः पङ्क्तौ द्वितीयस्यां, द्वे शते पौडशोत्तरे । पङ्क्तौ नवम्यामेवं स्युन्नयोविंश
शतद्वयम् ॥ ८९ ॥ एकसप्तत्युपेतानि, शतान्येकोनविंशतिः । एकैकसिन्नन्तरे स्युर्लघवः सर्वसङ्ख्याया ॥ ९० ॥
चतुर्णामन्तराणां च, मिलिताः सर्वसङ्ख्याया । स्फुरच्चतुरशीतीनि, स्युः शतान्यष्टसप्ततिः ॥ ९१ ॥ अयं च
संमदागो 'धीरं जयसेहरे' त्यादिक्षेत्रसमासघृत्तयभिप्रायेण, बृहत्क्षेत्रसमासघृत्तौ जीवाभिगमघृत्तयादौ त्वयं न
दृश्यते । लघुपातालकलशा, अमी सर्वेऽप्यधिष्ठिताः । सदा महर्द्धिकैर्देवैः, पल्योपमार्द्धजीविभिः ॥ ९२ ॥ अयं
क्षेत्रसमासघृत्तयाद्यभिप्रायः, जीवाभिगमसूत्रघृत्तौ च अर्द्धपल्योपमस्थितिकाभिर्देवताभिः परिगृहीता
इत्युक्तं । शतयोजनविस्तीर्णा, एते मूले सुखेऽपि च । मध्ये सदृखं विस्तीर्णाः, सदृखं क्षमोदरे स्थिताः ॥ ९३ ॥
दशयोजनपाहलयवब्रकुञ्जमनोरमाः । वायुवायूदकाम्भोभिः, पूर्णद्र्यंशत्रयाः क्रमात् ॥ ९४ ॥ सयोजनतृती-
यांशं, त्रपरित्रिंशं शतत्रयम् । तृतीयो भाग एकैक, एषां निष्टङ्कितो बुधैः ॥ ९५ ॥ लघवोऽपि महान्तोऽपि,
यायन्मन्ना सुवोन्तरे । उत्तुङ्गास्तावदेव स्युर्भूमीतलसमाननाः ॥ ९६ ॥ एषां पातालकुम्भानां, लघीयसां मही-
पसाम् । मध्यमेऽद्यस्तने चैवं, द्र्यंशे जगत्त्वभाचतः ॥ ९७ ॥ समकालं महावाताः, समूर्च्छन्ति सदृशशः ।
धुभितैस्तैश्चोपरिस्यं, बहिर्निस्सार्यते जलम् ॥ ९८ ॥ तेन निस्सार्यमाणेन, जलेन धुभितोऽभ्युधिः । बेलया

१ देयताशब्दस्य सार्षपेप्रत्ययान्तत्वेन धेष्वेण्युभयसाधारणत्वात् ।

व्याकुलात्मा स्याद्बुद्धमन्त्रिवं वातकी ॥१९॥ जगत्स्वाभाव्यत एव, शान्तेषु तेषु वायुषु । पुनः पातालकृम्भानां,
 जलं स्वस्थानमाश्रयेत् ॥ १०० ॥ जलेषु तेषु स्वस्थानं, प्रासेषु सुस्थितोदकः । स्वास्थ्यमापयतेऽम्भोधिर्चातकीव
 कृतौपधः ॥ ११ ॥ सूच्छन्ति द्विरहोरात्रे, चाताः स्वस्थीभवन्ति च । ततो द्विः प्रत्यहोरात्रं, वद्धते हीयते-
 ऽम्बुधिः ॥ २ ॥ तथाह जीवाभिगमः—“लवणे णं भंते ! समुद्दे तीसाए सुहुत्ताणं कइखुत्तो अइरंगं वहुइ वा
 हायइ वा ? गो० ! दुक्खुत्तो अइरंगं वहुइ वा हायइ वा” राकादर्शावितिधिषु, चातिरेकेण तेऽनिलाः । क्षोभं
 प्रयान्ति सूच्छन्ति, तथा जगत्स्वभावतः ॥ ३ ॥ ततश्च पूर्णमाऽमावितिधिष्वतितमामयम् । वेलया वद्धते
 वार्द्धिर्दशम्यादिषु नो तथा ॥ ४ ॥ लोकप्रथानुसारेण त्वेवमवोचं—“पथा पयेन्दोर्निजनन्दनस्य, कालक्रमप्रा-
 सकलाकलस्य । आश्लिष्यतेऽब्धिर्मुद्भिः करान्प्रैस्तथा तथोद्धेलमुपैति वृद्धिम् ॥ ५ ॥ दर्शं त्वपश्यन्नतिदर्श-
 नीयं, निजाङ्गं शीतिकरं पयोधिः । विवृद्धवेलावल्यच्छलेन, दुःखाश्रितसो भुवि लोलुठीति ॥ ६ ॥” योजना-
 नासुभयतो, विमुच्य लवणाम्बुधौ । सहस्रान् पञ्चनवर्ति, मध्यदेशे शिल्घते ॥ ७ ॥ योजनानां सहस्राणि,
 दशेयं शुथलाऽभितः । चकास्ति वलयाकारा, जलभित्तिरिव स्थिरा ॥ ८ ॥ सहस्राणि, पोडशोचा, समन्वमिस-
 मोदकात् । योजनानां सहस्रं च, तत्रोद्धेधेन वारिधिः ॥ ९ ॥ शिखामिपाद्घयोगपटं योगीव वारिधिः ।
 ध्यायतीव परब्रह्मा, जन्मजाब्धोपशान्तये ॥ १० ॥ सुभगंकरणीं चद्वा, हरिहारलतामिमाम् । श्यामोऽपि सुभ-
 गत्वेच्छुर्द्धौ वार्द्धिः शिखोपधेः ॥ ११ ॥ जम्बूद्वीपोपाश्रयस्थान, मुनीनुत निनंसियुः । कृतोत्तरासद्भसद्भः,

शिखायलयकैतयात् ॥ १२ ॥ पूर्णकुक्षि भृशं रत्नैरुन्मदिष्णुतयाऽथवा । पट्टवद्धोदर इव, विद्यादृसकुवादिवत्
 ॥ १३ ॥ भाति भ्रूयोऽब्धिभूपालवृतो देवतसेवितः । शिखामिपासमुकुटो, दधद्वा वार्द्धिचक्रिताम् ॥ १४ ॥
 त्रिभिर्विशेषकं ॥ पातालकुम्भसंमूर्च्छद्वायुविक्षोभयोगतः । उपर्यस्याः शिखायाश्च, देशोनमर्द्धयोजनम् ॥ १५ ॥
 यौ वारी प्रलहोरान्नुदकं चर्द्धतेतराम् । तत्प्रशान्तौ शाम्यति च, भवेद्धेलेयसूर्द्धगा ॥ १६ ॥ तां च वेलासु-
 च्छलन्ती, दर्वीव्यग्रकराः सुराः । शमयन्ति सदा नागकुमारा जगतः स्थितेः ॥ १७ ॥ तत्र जम्बूद्वीपदिशि,
 शिखायेलं प्रसृत्खरीम् । द्विचत्वारिंशत्सहस्रा, धरन्ति नागनाकिनः ॥ १८ ॥ घातकीखण्डदिशि च, प्रसर्प-
 न्तीमिमां किल । निचारयन्ति नागानां, सहस्राणि द्विससतिः ॥ १९ ॥ देशोनं योजनार्द्धं यद्वर्द्धतेऽम्बु शिखो-
 परि । पष्टिर्नागसहस्राणि; सततं वारयन्ति तत् ॥ २० ॥ लक्षमेकं सहस्राणि, चतुःससतिरेव च । वेल्न्धरा
 नागदेवा, भवन्ति सर्वसंख्यया ॥ २१ ॥ एषामुपक्रमेणैव, निरुद्धा नावतिष्ठते । वेलेयं चपलाऽतीव, महलेव
 रसाकुला ॥ २२ ॥ किंतु द्वीपस्थसंघार्हैवचत्रयादियुग्मिनाम् । पुण्याज्जगत्सभावाच, मर्यादां न जहाति सा
 ॥ २३ ॥ इदं जीयाभिगमसूत्रदृत्त्यभिप्रायेण, पञ्चमार्द्धं तद्दृत्तौ च-‘जया णं दीविचया ईसिं णो णं तथा सामु-
 षया ईसिं, जया णं सामुषया ईसिं णो णं तथा दीविचया ईसिं ?, गो० ! तेसिं णं वायाणं अन्नमन्नविचयासेणं
 लयणसमुत्ते वेलेनातिक्कमइ,” “अन्योऽन्यप्यपत्यासेन” यदैके ईपत् पुरोवाताद्विधिशेषणा वान्ति तदेतरे न तथा-

विधा वान्तीत्यर्थः । 'देलं नाइकमइ'ति तथा विधवायुद्रन्ध्रसामर्थ्याद्विलायास्तथास्वभावत्वाचे'त्युक्तं, अत्र ईसिं पुरोवातादीनि विशेषणानि त्वेवं- 'ईसिं पुरोवाघ'ति मनाक सत्रेहवाताः 'पच्छा वाय'ति पथ्या वनस्पत्या-
 द्विहिता वायवः 'मंदा वाय'ति मन्दाः-शनैः शनैः संचारिणः, अमहावाता इत्यर्थः 'महावाय'ति उद्वण्डा-
 वाताः, अनरुपा इत्यर्थः । वेलन्धराणामेतेषां, भवन्त्यावासपर्यताः । अस्मिन्नेवाम्बुधौ पूर्वादिषु दिक्षु चतस्रसुं
 ॥ २४ ॥ तथाहि-जम्बूद्वीपवेदिकान्तात्पूर्वस्यां दिशि वारिधौ । गोस्तूपः पर्वतो भाति, वेलन्धरसुराश्रयः
 ॥ २५ ॥ नानाजलाशयोद्भूतैः, शतपत्रादिभिर्घतः । गोस्तूपाकृतिभी रम्यो, गोस्तूपोऽयं गिरिस्ततः
 ॥ २६ ॥ जलं यद्भासयत्यष्टयोजनीं परितोऽंशुभिः । ततो नाम्नोदकभासोऽपाच्यां वेलन्धराचलः ॥ २७ ॥
 पश्चिमायां शङ्खनामा, नगः सोऽप्यन्विताभिधः । शङ्खाभैः शतपत्राद्यैर्जलाश्रयोद्भवैर्लसन् ॥ २८ ॥ उत्तरस्यां
 दिशि वेलन्धरावासधराधरः । दृकसीमाभिधः शीताशीतोदोदकसीमच्छूत् ॥ २९ ॥ शीताशीतोदयोर्नयोः,
 श्रोतांसीह धराधरे । प्रतिघातं प्राप्नुवन्ति, दृकसीमाभिधस्ततः ॥ ३० ॥ एवं च शीताशीतोदे, पूर्वपश्चिमयो-
 र्दिशोः । प्रविश्य वारिधौ याते, उदीच्यासिति निश्चयः ॥ ३१ ॥ गोस्तूपे गोस्तूपसुरो, दृकभासगिरौ शिबः ।

१ वातानां तथा याते जगत्स्यभाववत् द्वीपस्थसङ्घादिकारणतायां काहानि, उरुतश्च वेलोपगमाभावः, प्रतिशूलवातेन वेगेन वेलाया
 आगतः स्यात्, शतैरागमस्तु द्वीपस्थसद्गादिभावकृत एव, उरुतः सकलेष्टप्राप्त्यनिष्टसमागमाभावस्यादृष्टतता । २ पूर्वतो गद्वाप्रवादागमे
 प्रादुस्थितजलस्रोद्गादिषु स्यादेव प्रवृत्तिः, तथा च दृकसीमाभिधानस्य सार्थकता, ।

शङ्गे शङ्गे वृकसीमपर्वते च मनःशिलः ॥ ३२ ॥ सामानिकसहस्राणां, चतुर्णां च चतसृणाम् । पद्माभिपिक्त-
देवीनां, तिष्ठणामपि पर्यदाम् ॥ ३३ ॥ सैन्यानां सैन्यनाथानां, सप्तानामप्यधीश्वराः । आत्मरक्षिसहस्रैश्च,
मेभ्याः षोडशभिः सदा ॥ ३४ ॥ स्वखावासपर्वतानामाधिपत्यममी सदा । पालयन्ति पूर्वजन्मार्जितपुण्या-
नुसारतः ॥ ३५ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । आज्ञाप्रतीच्छका एषां, सन्त्येतद्द्रुयायिनः । अनुबेलन्धरास्तेषां, विदि-
क्ष्यायासपर्वताः ॥ ३६ ॥ कर्कोटकद्रिरैशान्यां, विद्युत्प्रभोऽत्रिकोणके । कैलाशो वायवीयायां, नैऋत्यामरुण-
प्रभः ॥ ३७ ॥ कर्कोटकः कर्दमकः, कैलाशश्चारुणप्रभः । एषां चतुर्णामद्रीणामीशार गोस्तूपसत्रियः ॥ ३८ ॥
यथास्वमेपामष्टानां, रम्या दिधु विदिधु च । राजधान्यः स्वस्वनाम्ना, परस्मिन् लवणार्णवे ॥ ३९ ॥ असह्ये-
यान् द्वीपवाद्धीनतीय परतः स्थिते । योजनानां सहस्राणि, वगाह्य द्वादश स्थिताः ॥ ४० ॥ जम्बूद्वीपवेदि-
कान्तादृष्टापि स्वस्वदिक्ष्वमी । द्वियत्वारिंशत्सहस्रयोजनातिक्रमेऽद्रयः ॥ ४१ ॥ सुवर्णाङ्गरत्नरूप्यरुद्रिकैर्घ-
दिताः क्रमात् । दिश्याश्चत्वारोऽपि शैलाः, सर्वे विदिधु रत्नजाः ॥ ४२ ॥ अष्टाभ्यमी योजनानां, सहस्रं संस-
भिः शतैः । एकविंशैः समधिकमुत्तुल्लत्वेन वर्णिताः ॥ ४३ ॥ चतुःशतीं योजनानां, त्रिंशां क्रोशाधिकाममी ।
यद्युयान्तर्गताः पद्मवेदिकावनमण्डिताः ॥ ४४ ॥ मूले सहस्रं द्वाविंशं, सर्वेऽपि विस्तृता अमी । त्रयोविंशानि
मघ्ने च, शतानि सप्त विस्तृताः ॥ ४५ ॥ योजनानां चतुर्विंशां, चतुःशतीमुपर्यमी । विस्तृताः सर्वतो व्यास-
ज्ञानोपायोऽथ तन्यते ॥ ४६ ॥ योजनानादिषु पाचत्सूचीर्णेषु शिखराग्रतः । बेलन्धरपर्वतानां, विष्कम्भो ज्ञातु-

सिष्यते ॥४७॥ अतिक्रान्तयोजनादिरूपं तं राशिमञ्जसा । अष्टानवत्याऽभ्यधिकैर्गुण्येः पञ्चभिः शतैः ॥४८॥ जातं
 चैतेषां गिरीणामुच्छ्रयेण विभाजय । यल्लब्धं तच्चतुर्विंशच्चतुःशतयुतं कुरु ॥ ४९ ॥ कृते चैवं तत्र तत्र, विष्क-
 म्भोऽभीप्सितास्पदे । वेलन्धराद्रिषु ज्ञेयो, हृष्टान्तः श्रूयतामिह ॥ ५० ॥ सपट्टीनि शतान्यष्ट, यौ क्रोशौ च
 शिरोऽग्रतः । अतीत्य व्यासजिज्ञासा, चेदिदं गुणयेत्तदा ॥ ५१ ॥ अष्टानवत्याख्यपञ्चशल्यैवं पञ्च लक्षकाः ।
 सहस्राः द्विः सह पञ्चशती सैकोनससतिः ॥ ५२ ॥ जातास्ते च हताः ससदशशल्यैकविंशया । शतद्वयीं नव-
 नवत्यधिकां ध्रुवमार्पयत् ॥ ५३ ॥ ततश्च सा चतुर्विंशैः, शतैश्चतुर्भिरन्विता । त्रयोविंशा ससशती, जातेयं
 तत्र विस्तृतिः ॥ ५४ ॥ मध्यव्यासोऽयमेवैषां, सर्वत्रैवं विभाव्यताम् । स्यादुपायान्तरमेतन्मध्यविष्कम्भनि-
 थये ॥ ५५ ॥ मूले मध्ये च विष्कम्भौ, यौ तद्योगोऽद्धिते सति । सर्वत्र मध्यविष्कम्भो, लभ्योऽत्र भाव्यतां
 स्वयम् ॥ ५६ ॥ एषां वेलन्धराद्रीणां, मूलांशे परिधिं जिनाः । जयुः शतानि द्वात्रिंशत्, सह द्वात्रिंशतो नया
 ॥ ५७ ॥ मध्ये सपडशीतीनि, द्वाविंशतिः शतानि च । किञ्चित्समतिरेकाणि, परिक्षेपो निरूपितः ॥ ५८ ॥
 उपरि स्यात्परिक्षेपः, शतान्येषां त्रयोदश । किञ्चिदूनेकचत्वारिंशता युक्तानि भृशताम् ॥ ५९ ॥ द्विसप्ततिः
 सहस्राणि, शतमेकं चतुर्दशम् । योजनानामष्टभक्तयोजनस्य लयास्त्रयः ॥ ६० ॥ अष्टानामेतदेतेषां, मूल-
 भागे मिथोऽन्तरम् । वेलन्धरसुराद्रीणां, प्रत्ययश्चात्र दर्शयते ॥ ६१ ॥ मध्यभागे यदैतेषामन्तरं ज्ञातुमिष्यते ।
 एकादशा पञ्चशल्येतदर्थगा तदन्विता ॥ ६२ ॥ द्विचत्वारिंशत्सहस्रैर्वाङ्घ्रिगैरेकतो यथा । क्रियते परतोऽप्ये-

यमित्येतद् द्विगुणीकुरु ॥ ६३ ॥ पञ्चाशीतिः सहस्राणि, द्वाविंशान्यभवन्निह । मध्यस्थजम्बूद्वीपस्य, लक्षमेकं तु
 मील्यते ॥ ६४ ॥ एतेषां परिधिः पञ्च, लक्षा योजनसङ्ख्यया । पञ्चाशीतिः सहस्राणि, तथैकनवतिः परा ॥ ६५ ॥
 अष्टानामप्यथाद्रीणां, व्यासोऽस्मादपनीयते । पद्मसप्तत्याढ्यशतयुक्त्सहस्राष्टक (८१७६) संमितः ॥ ६६ ॥
 अपनीतेऽस्मिंश्च पूर्वराशिरीदृग्विधः स्थितः । पञ्च लक्षाः सहस्राणि, पद्मसप्ततिस्तथोपरि ॥ ६७ ॥ नव पञ्चद-
 शाढ्यानि, शतान्येषामथाष्टभिः । भागे हृते लभ्यते यत्तदद्रीणां मिथोऽन्तरम् ॥ ६८ ॥ एषां समीपेऽम्बुवृ-
 द्विर्जम्बूद्वीपदिशि स्फुटम् । समभूतलतुल्याम्भोऽपेक्षयोर्द्ध्वं पयोनिधौ ॥ ६९ ॥ नवोत्तरं योजनानां, शतत्रयं
 तथोपरि । पञ्चयत्वारिंशदंशाः, पञ्चोनशतभाजिताः ॥ ७० ॥ निश्चयः पुनरेतस्य, त्रैराशिकात्प्रतीयते ।
 न्युत्पत्खनां प्रमोदाय, तदप्यातल्य दृश्यते ॥ ७१ ॥ यदि पञ्चसहस्रोनलक्षेण वर्द्धते जलम् । योजनानां सप्त-
 शती, तदा तद्वर्द्धते कियत् ॥ ७२ ॥ द्विचत्वारिंशत्सहस्रैरिति राशित्रयं लिखेत् । (१५०००-७००-४२०००)
 आद्यन्तयोस्तत्र राश्योः, कार्यं शून्यापवर्त्तनम् ॥ ७३ ॥ एतयोर्हि द्वयो राश्योः, साजात्यादपवर्त्तनम् । घटते
 लाघवार्थं च, क्रियते गणकैरिदम् ॥ ७४ ॥ मध्यराशिः सप्तशती, द्विचत्वारिंशदात्मना । अन्येन राशिना
 गुण्यस्तथा चैवचिधो भवेत् ॥ ७५ ॥ नूनं सहस्राण्येकोनत्रिंशत्पूर्णां चतुःशती । ततः पञ्चनवत्याऽयं, भाज्यः
 प्रथमराशिना ॥ ७६ ॥ भागे हृते च यहृब्धं, पानीयं तावदुच्छिद्रतम् । जम्बूद्वीपदिश्यमीषां, समीपे तत्पुरो-
 दितम् ॥ ७७ ॥ जम्बूद्वीपस्य दिश्येषां, गिरीणामन्तिके पुनः । गोतीर्थेन धरोद्वेधः, स्यात्समोर्वाब्धयपेक्षया

॥ ७८ ॥ द्विचत्वारिंशदधिका, योजनानां चतुःशती । दश पञ्चनवत्यंशत्वारिंशत्काचु निश्चयः ॥ ७९ ॥ ननु
 पञ्चसहस्रोन्नलक्षान्ते यदि लभ्यते । भुवोऽवगाहः सहस्रस्तदाऽसौ लभ्यते कियान् ॥ ८० ॥ द्विचत्वारिंशत्सह-
 स्रपर्यन्त इति लिख्यते । राशित्रयं कार्यमाद्यान्वयोः शून्यापवर्त्तनम् ॥ ८१ ॥ (९५-१००-४२) मध्यराशिः
 सहस्रात्मा, द्विचत्वारिंशदात्मना । हतोऽन्त्येन द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि जज्ञिरे ॥ ८२ ॥ आद्येन पञ्चनवति-
 लक्षणेनाथ राशिना । भागे हते लभ्यतेऽथमवगाहो यथोदितः ॥ ८३ ॥ योऽयं भूमेरवगाहो, यश्च प्रोक्तो
 जलोच्छ्रयः । एतद् द्वयं पर्यतानामुच्छ्रयादपनीयते ॥ ८४ ॥ अपनीतेऽवशिष्टं यत्तावन्मात्रो जलोपरि । जम्बू-
 द्वीपदिश्यमीपां, गिरीणामयमुच्छ्रयः ॥ ८५ ॥ योजनानां नवशती, सैकोनसप्ततिस्तथा । चत्वारिंशत्थोजनस्य,
 पञ्चोनशतंजा लघाः ॥ ८६ ॥ अत्र चासर्गसंश्लिप्तं, यत्र फाप्यविशेषतः । वक्ष्यतेऽंशा अभी सर्वे, पञ्चोनशत-
 भाजिताः ॥ ८७ ॥ शिखराग्रादथैतावदुत्तीर्य यदि चिन्त्यते । अत्र प्रदेशे विष्कम्भो, ज्ञेयोऽमीपामयं तदा
 ॥ ८८ ॥ पट्याख्यानि योजनानां, शतानि सप्त चोपरि । अशीतियोजनस्यांशाः, पञ्चोनशतसंभवाः ॥ ८९ ॥
 तिर्यक्क्षेत्रेणपता च, जलवृद्धिरवाप्यते । किञ्चिदूनाष्टपञ्चाशदंशाख्या पञ्चयोजनी ॥ ९० ॥ जम्बूद्वीपदिशि
 प्रोक्तात्, पर्वतानां समुच्छ्रयात् । स्यादस्यामपनीतायां, शिखादिशि नगोच्छ्रयः ॥ ९१ ॥ स चायं-योजनानां
 नवशती, त्रिपट्याऽभ्यधिका किल । सप्तसप्ततिरंशाश्च, तथाऽत्र स्याज्जलोच्छ्रयः ॥ ९२ ॥ योजनानां पञ्चद-

शाः, शताब्दयोऽष्ट चांशकाः । चतुःशती च पञ्चाशा, दशांशाश्च धरोण्डता ॥ ९३ ॥ एवं वेल्गन्धराधासपर्व-
तानां यथामति । स्वरूपं दर्शितं किञ्चिज्जीवाभिगमवर्णितम् ॥ ९४ ॥

सुमेरुतः पश्चिमायां, जम्बूद्वीपान्त्यभूमितः । सहस्रान् द्वादशातीत्य, लवणाम्भोनिधाविह ॥ ९५ ॥ योज-
नानां सहस्राणि, द्वादशायतविस्तृतः । शोभते गौतमद्वीपः, स्थानं सुस्थितनाकिनः ॥ ९६ ॥ सप्तत्रिंशत्सह-
स्राणि, योजनानां शतानि च । नवाष्टचत्वारिंशानि, द्वीपेऽस्मिन् परिधिर्भवेत् ॥ ९७ ॥ द्वे गन्धूते जलादूर्द्ध-
मुच्छ्रितोऽब्धिशिखादिशि । अन्तेऽस्यास्मिन्नम्बुद्विखैराशिकात्प्रतीयते ॥ ९८ ॥ तथाहि—सहस्रेषु द्वादशसु,
द्वीपोऽयं तावदाततः । चतुर्विंशतिरित्येवं, सहस्रा चारिर्धेर्गताः ॥ ९९ ॥ ततश्च—सहस्रपञ्चनवतिपर्यन्ते यदि
लभ्यन्ते । जलदृद्धिर्योजनानां, शतानि सप्त निश्चिता ॥ २०० ॥ चतुर्विंशत्या सहस्रैः, कियतीधं तदाप्यन्ते ।
(१५००-७००-२४०००) राशित्रयेऽन्त्यावयोश्च, कार्यं शून्यापवर्त्तनम् (१५-७००-२४) ॥ १॥ मध्यराशिः
सप्तशती, गुणितोऽन्त्येन राशिना । चतुर्विंशतिरूपेण, सहस्राः षोडशाभवन् ॥ २ ॥ ततश्च पञ्चनवतिरूपेणा-
न्त्येन राशिना । विभज्यते ततो लब्धं, षट्सप्तत्यधिकं शतम् ॥ ३ ॥ अशीतिः पञ्चनवतिभागाश्चेतावती किल ।
गौतमद्वीपपर्यन्ते, जलदृद्धिः शिखादिशि ॥ ४ ॥ जम्बूद्वीपदिश्यमुष्य, राशेरर्द्धं जलोच्छ्रयः । शुक्तश्चैप सह-
स्राणां, द्वादशानामतिक्रमे ॥ ५ ॥ ततः पूर्वोक्तस्य राशेरर्द्धं यदिदमास्थितम् । अष्टाशीतिर्योजनानि, स्वत्वा-
रिंशत्साया लघाः ॥ ६ ॥ इयान् जम्बूद्वीपदिशि, द्वीपस्यास्योच्छ्रयो जलात् । शिखादिगुदितद्वीपोच्छ्रयः

क्रोशद्वयाधिकः ॥ ७ ॥ त्रिशत्पञ्चनवत्यंशाः, पञ्चविंशतिशतयोजनी । भूनिम्नताऽसिन् पर्यन्ते, द्विगुणा च शिखादिशि ॥ ८ ॥ एवं च—मूलाद्बुधो द्वीपदिशि, चतुर्दशं शतव्रधम् । क्रोशद्वयाधिकं पञ्चनवत्यंशाश्च सप्ततिः ॥ ९ ॥ चतुःशती योजनाधामेकोनत्रिंशताऽधिका । पञ्चचत्वारिंशदंशा, द्वौ क्रोशौ च शिखादिशि ॥ १० ॥ घनाढ्याया पद्मवेद्या, द्वीपोऽयं शोभतेऽभितः । नीलरत्नोलियुगमुक्तामण्डलेनेव कुण्डलम् ॥ ११ ॥

द्वीपस्य मध्यभागेऽस्य, रत्नस्तम्भशताञ्चितम् । भौमेयमस्ति भवनं, क्रीडावासाभियं शुभम् ॥ १२ ॥ द्वापट्टि योजनान्येतद्, द्वौ क्रोशौ च समुच्छ्रितम् । योजनान्येकत्रिंशतं, क्रोशाधिकानि विस्तृतम् ॥ १३ ॥ पतस्यायसथस्यान्तर्भूमिभागे मनोरमे । मध्यदेशे महत्येका, शोभते मणिपीठिका ॥ १४ ॥ योजनायाभवि-
 ष्कम्भा, योजनार्द्धं च मेदुरा । उपर्यस्याः शयनीयं, भोग्यं सुस्थितनाकिनः ॥ १५ ॥ सुस्थितः सुस्थिता-
 भिर्यो, लचणोदधिनायकः । चतुःसामानिकसुरसहस्राराधितक्रमः ॥ १६ ॥ परिचारयुजां चारुच्यं चत-
 सृणां सदा । पद्माभिपिरुक्तेवीनां, तिस्रुणामपि पर्यदाम् ॥ १७ ॥ सप्तानां सैन्यसेनान्यामात्मरक्षकनाकिनाम् ।
 पौत्रशानां सहस्राणामन्येपामपि भूयसाम् ॥ १८ ॥ सुस्थितारूपराजधानीवास्तव्यानां सुधाशुजाम् । भुङ्क्ते
 स्वाम्यं तत्र भूरिसुराराधितशासनः ॥ १९ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ रत्नद्वीपादिपतयो, लवणाम्भोधिवासिनः ।
 देव्यो देवाश्च ते सर्वेऽप्यस्यैव वशपर्यन्तिनः ॥ २० ॥ राजधानी सुस्थितस्य, लवणाधिपतेः किल । प्रतीच्यां
 गौतमद्वीपावसहस्रद्वीपवारिधीन् ॥ २१ ॥ अतीत्य तिर्यगन्यसिंहवणाम्भोनिधौ भवेत् । योजनानां सहस्रैर्या-

दशभिर्विजयोपमा ॥ २२ ॥ जम्बूद्वीपवेदिकान्तात्, प्रतीच्यामेव मेरुतः । योजनानां सहस्राणि, द्वादशातीत्य
 यारिणो ॥ २३ ॥ स्युधत्वारो रविद्वीपा, द्वौ जम्बूद्वीपचारिणोः । भान्वोद्वौ चार्वाक शिखाया, लवणाम्बुधिचा-
 रिणोः ॥२४॥ मेरोः प्राच्यां दिशि जम्बूद्वीपस्य वेदिकान्ततः । स्युर्योजनसहस्राणां, द्वादशानामनन्तरम् ॥ २५ ॥
 पत्वारोऽत्र शशिद्वीपा, द्वौ जम्बूद्वीपचारिणोः । इन्दोद्वौ चार्वाक शिखाया, लवणोदधिचारिणोः ॥ २६ ॥ तथैव
 धातकीगण्डवेदिकान्तादतिक्रमे । स्युर्योजनसहस्राणां, द्वादशानामिहाम्बुधौ ॥ २७ ॥ जम्बूद्वीपस्थायिमेरोः,
 प्रतीच्यां दिशि निश्चितम् । अष्टौ दिनकरद्वीपा, द्वीपा इव महारुचः ॥ २८ ॥ युग्मम् ॥ बहिःशिखायाश्चर-
 तोर्धौ द्वीपायर्कयोर्द्वयोः । षट् पण्णां धातकीखण्डार्वाचीनार्द्धप्रकाशिनाम् ॥ २९ ॥ तथैव धातकीखण्डवेदि-
 कान्तादनन्तरम् । योजनानां सहस्रेषु, गतेषु द्वादशस्विह ॥ ३० ॥ प्राच्यां जम्बूद्वीपमेरोः, सन्त्यष्टौ लवणो-
 दधौ । शशिद्वीपास्तत्र च द्वौ, शिखायाश्चरतोर्धहिः ॥ ३१ ॥ पडन्ये धातकीखण्डार्वाक्तनार्द्धप्रचारिणाम् ।
 पण्णां हिमरुचामेयमेते सर्वेऽपि संख्यया ॥ ३२ ॥ स्युश्चतुर्विंशतिश्चन्द्रसूर्यद्वीपाः समेऽप्यमी । गौतमद्वीपस-
 दशा, मानतश्च स्वरूपतः ॥ ३३ ॥ जलोच्छ्रयाचगाहादि, सर्वं ततोऽविशेषितम् । गौतमद्वीपवद्भाच्यं, सर्वेषा-
 मपि सर्वथा ॥ ३४ ॥ किंतु तत्रास्ति भौमेयमेषु प्रासावशेखरः । वाच्यः प्रत्येकमेकैको, भौमेयसममानकः
 ॥ ३५ ॥ प्रतिप्रासाव्मेकैकं, सिंहासनमनुचारम् । तेषु पन्द्राश्च सूर्याश्च, प्रमुखेषुपशुजते ॥ ३६ ॥ सुस्थिता-
 मरपरसेज्याः, सामानिकादिभिः सुरैः । वर्षलक्षसहस्राण्यपल्पोपमायुषः क्रमात् ॥ ३७ ॥ एतेषां राज्या-

न्योऽपि, स्वखदिक्षु मनोरमाः । स्युः सुस्थितपुरीतुल्याः, परस्मिह्लवणार्णवे ॥ ३८ ॥ ये तु सन्यन्तरद्वीपाः,
 पट्टपञ्चाशदिहाम्बुधौ । निरूपितास्ते हिमयद्गिरिप्रकरणे मया ॥ ३९ ॥

एवमेकाशीतिरस्मिन्, द्वीपा लवणवारिधौ । चेलन्धराचलाश्चाष्टौ, दृष्टा दृष्टागमाब्धिभिः ॥ ४० ॥ महा-
 पातालकलशाश्चत्वारो लघवश्च ते । सहस्राः ससचतुरशीतिश्चाष्टौ शतानि च ॥ ४१ ॥ रत्नद्वीपादयो येऽन्ये,
 श्रूयन्तेऽम्भोनिधाचिह् । द्वीपास्ते प्रतिपत्तल्याः, प्रासरूपैर्यथागमम् ॥ ४२ ॥ सुधांशवोऽस्मिश्चत्वारश्चत्वारोऽकाश्च
 तोपयौ । संचरन्ति समश्रेण्या, जम्बूद्वीपेन्दुभानुभिः ॥ ४३ ॥ यदा जम्बूद्वीपगतश्चारं चरति भानुमान् । एकौ
 मेरोर्दक्षिणस्यां, तदाऽस्मिन्नम्बुधावपि ॥ ४४ ॥ तेन जम्बूद्वीपगेन, समश्रेण्या व्यवस्थितौ । दक्षिणस्यामेव
 मेरोर्दो चारं चरतो रवी ॥ ४५ ॥ एकस्तत्रार्वाक शिलायाः, समश्रेण्या सहास्राना । शिलायाः परतोऽन्योऽ-
 न्यायुक्षेव युगयस्थितः ॥ ४६ ॥ एवमुत्तरतो मेरोर्यौ जम्बूद्वीपगो रविः । द्वौ पुनस्तत्समश्रेण्या, चरतोऽर्का-
 निहान्गुधौ ॥ ४७ ॥ तदा च चरतोर्जम्बूद्वीपे पीयूषरोचिपोः । मेरोः प्राच्यां प्रतीच्यां च, समश्रेण्याऽम्बुधावपि
 ॥ ४८ ॥ द्वौ द्वौ शशाङ्कौ चरतः, पूर्वपश्चिमयोर्दिशोः । अर्वाक शिलाया एकैक, एकैकः परतोऽपि च ॥ ४९ ॥
 एवं रथीन्दवो येऽग्रे, सन्ति मर्त्योत्तरावधि । जम्बूद्वीपपुण्ड्रन्तसमश्रेण्या चरन्ति ते ॥ ५० ॥ यथोत्तरं यद-
 शिकाधिकक्षेत्राक्रमेऽपि ते । पर्याप्तुवन्ति सह तद्गत्याधिक्यं यथोत्तरम् ॥ ५१ ॥ दृश्यते भ्रमतां श्रेण्या, मेढी-
 मनु गपामिह । अर्वाचीनापेक्षयाऽन्यगत्याधिक्यं यथोत्तरम् ॥ ५२ ॥ एवं सर्वेऽनुवर्तन्ते, जम्बूद्वीपेन्दुभास्कराः ।

मण्डलान्तरसंचारायनाहर्षुद्विहानिभिः ॥ ५३ ॥ ततो जम्बूद्वीप इव, मत्स्योत्तराचलावधि । यदाऽहर्मेरुतोऽपा-
 ल्यां, तत्रैवोत्तरतोऽप्यहः ॥ ५४ ॥ सहैवैवं निशा मेरोः, पूर्वपश्चिमयोर्विशोः । एवं जम्बूद्वीपरीतिः, सर्वत्राप्य-
 नुयत्तैः ॥ ५५ ॥ उक्तं च सूर्यप्रज्ञप्तौ—‘जया णं लघणसमुद्रे दाहिणह्णे दिवसे भवति तथा णं उत्तरद्वेचि दिवसे
 भवति, तगा णं लघणसमुद्रे पुरिमपचत्थिमे राई भवइ, एवं जहा जंबुद्वीवे दीवे तहेव” एवं घातकीखण्डकालोदपु-
 ष्कराद्भूतद्राण्यपि ज्ञेयानि । नन्वत्र पौडशसहस्रोचया शिखयाऽम्बुधौ । ज्योतिष्काणां संचरतां, व्याघातो न
 गतोः कथम् ॥ ५६ ॥ ब्रूमोऽत्र ये ज्योतिषिकविमाना लयणाग्बुधौ । ते भिन्दन्तः संचरन्ति, जलस्फटिकजा जलम्
 ॥ ५७ ॥ तदेतेषां जलकृतो, व्याघातो न गर्तेर्भवेत् । जलस्फटिकरत्नं हि, स्वभावाज्जलभेदकृत् ॥ ५८ ॥ ऊर्ध्वलेख्या-
 कास्तथैते, विमाना लयणोद्बुधौ । ततः शिखायामप्येषां, प्रकाशः प्रथतेऽभितः ॥ ५९ ॥ सामान्यस्फटिको-
 रगानि, शेषेषु द्वीपचार्द्वियु । ज्योतिष्काणां विमानानि, नीचैः सर्पन्महांसि च ॥ ६० ॥ तथाह विशेषणवक्त्री—
 “सोलमसाहसियाण सिहाण क्कहं जोइसियविघातो न भवति ?, तत्थ भन्नइ, जेणं सूरपर्पणत्तीण भणियं—
 “जोइसियविमाणाइं सयाइ हवंति फालियमयाइं । दग्फालियामया पुण लवणे जे जोइसविमाणा ॥ १ ॥” जं
 मपदीयसमुद्रेसु फालियामयाइं लयणसमुद्रे चैव केवलं दग्फालियामयाइं तत्थेदमेव फारणं-मा उदण
 विगाओ भयउत्ति, जं सूरपर्पणत्तीण चैव भणियं-लयणंतो (जे जे) जोइसिया उद्वलेसा भवंति णायवा ।

१-२ पण्यत्र गामाग्येन सूर्यप्रसप्तिसाक्षा गामाग्यमेतत् संमतिवथा दर्शितं परमेतात् सूर्यमहासिन्धुस्फिगतं क्षेत्रं, यतः ‘अत्रकविडे-
 ति’ गामाग्यो भीरेकभद्र यत् सूर्यमहासिन्धुस्फिः—‘जोइसियविमाणाइं’ ल्यागुदितपन्गः ।

तेण परं जोइसिया अहलेसागा (मु) णेयवा ॥ १ ॥ तंपि उदगमालावभासणत्थमेव, लोगाठेइं एसांसे”
 एवं चत्वारोऽत्र सूर्याद्यत्वारश्च सुधांशवः । नक्षत्राणां शतमेकं, प्रज्ञसं द्वावशोत्तरम् ॥ ६१ ॥ द्विपञ्चाशत्स-
 मभिरुं, ग्रहाणां च शतत्रयम् । प्रमाणमथ ताराणां, यथाऽऽङ्गायं निरूप्यते ॥ ६२ ॥ द्वे लक्षे सप्तपष्टिश्च, सह-
 स्राणि शतानि च । नवैव कोटाकोटीनां, प्रोक्तानि तत्त्ववेदिभिः ॥ ६३ ॥ अत्रायमाज्ञायः-यत्र द्वीपे समुद्रे
 वा, प्रमाणं ज्ञातुमिष्यते । ग्रहनक्षत्रताराणां, तत्रत्यचन्द्रसङ्ख्या ॥ ६४ ॥ एकस्य शशिनो गुण्यो, वक्ष्यमाणः
 परिच्छदः । एवं ग्रहोदुताराणां, मानं सर्वत्र लभ्यते ॥ ६५ ॥ एकशशिपरिवारआयम्-अष्टाशीतिर्ग्रहा ऋक्षा-
 ण्यष्टाविंशतिरेव च । शराश्वाङ्गरसरसा (६६९७५) स्ताराणां कोटिकोटयः ॥ ६६ ॥

लवणांघ्नी च कालोदे, स्वयम्भूरमणेऽपि च । भूयस्यो मत्स्यमकरकूर्माद्या मत्स्यजातयः ॥ ६७ ॥ तत्रासिं-
 छयणाम्भोगाद्युत्सेधाहुलमानतः । योजनानां पञ्च शतान्युत्कृष्टमत्स्यभूधनम् ॥ ६८ ॥ शतानि सप्त कालोदे,
 सहस्रमंतिमेऽम्बुधौ । गुर्वङ्गमानं मत्स्थानामल्पमत्स्याः परेऽब्धयः ॥ ६९ ॥ स्युर्योनिप्रभवा जातिप्रधानाः कुल-
 कोटयः । लवणे सप्त मत्स्थानां, नव कालोदवारिधौ ॥ ७० ॥ अर्द्धत्रयोदश तथा, मत्स्थानां कुलकोटयः ।
 स्वयम्भूरमणाम्भोधौ, प्रज्ञप्ताः परमेष्ठिभिः ॥ ७१ ॥ तथा च जीवाभिगमे-लवणे णं भंते ! समुद्रे कइ मच्छ-
 जातिकुलकोटिजोणीपसुहसयसहस्रा पणत्ता १, गो० । लवणे सत्त, कालोए नच, सयंभूरमणे अद्धतेर-
 सत्ति’ जम्बूद्वीपे गविशन्ति, मत्स्या लवणतोयधेः । नययोजनप्रमाणा, जगतीविचराध्वना ॥ ७२ ॥ एवं च—

कचिद्वयमुद्रभिः सुगंशुपन्नातपचनसारसमुज्ज्वलथकास्ति । गतशिवशिरसः शिखाभिरामो, रहसि हस-
 क्षिप्यारिणीनशेषात् ॥ ७३ ॥ कचिदुदयदमन्दमानुतेजो, धुष्टुणरसप्रसरारुणान्तरालः । प्रकटस्मिन् चहृन्न-
 शीपु रागं, हृदि रसतः पतितासु वल्लभासु ॥ ७४ ॥ युग्मम् ॥ कचिदनशुणैर्विमाति मुक्तामणिभिरुद्रप्रति-
 विम्बितैरियान्तः । अक्षितगतिस्त्रिभानुमुक्तैः, फचन करप्रकरैरिव प्रवालैः ॥ ७५ ॥ कचन जलगजैर्नियुद्ध-
 सन्त्ररमदुदस्तकरैरुदरैः करालः । जगदुपकृतिकारिनीरपानोपनतघनेषु घृतप्रतीमशङ्कैः ॥ ७६ ॥ स्थलचरस-
 मसयजातिसत्त्वाकृतिमदनेकलक्षपौषपूर्णमध्यः । प्रलयत्तरलितं जगदधानो, हरिरिव कुक्षिनिकेतने कृपाद्रैः
 ॥ ७७ ॥ (प्रमुदितयवना प्रभाथ) कचिदिह कमलायाः कौतुकादारमंत्वा, जलचरनरकन्यालीषु हृष्टीसकेन ।
 जगमुपनयनीयापलरागैकपृथः, पवनजयमयेलागजिवाद्यं चिनोदात् ॥ ७८ ॥ तरलतरतरङ्गोत्तुङ्गरङ्गचुरङ्गः,
 प्रसरत्तुल्येलासत्तमातद्गसैन्यः । अतिविपुलमनोज्ञवीपदुर्गैकद्वयः, कलयति नृपलक्ष्मीं वाहिनीनां विबोढा
 ॥ ७९ ॥ (मालिन्यी) स्वच्छेन्मूर्च्छद्वतुच्छमत्स्यपदलीपुच्छोच्छलच्छीकरच्छेदोत्सेकितबुद्बुदावुदमिपोद्विन्न-
 श्रमाभःकणः । हेलोत्प्लापिततुद्गर्पतशतोत्सर्पसरङ्गोद्धतो, वीरंमन्य इवैष चिकसिपया विरभुद्धतां घावति
 ॥ ८० ॥ कुद्धान्छुलपञ्चमण्डलगलज्वालाकरालानलप्रस्तानेकगिरीन्द्रकोटिशरणं कल्पद्रुमाणं वनम् । तत्त-
 द्बस्तुपयान्यतातरन्ध्रितैरुपर्यितो निर्जरेयं रवाकर इत्यनेककचिभिर्नानाधिकल्पैः स्तुतः ॥ ८१ ॥ (शार्दूलचि-
 कीपिले) निर्णीतकीद्वम्नयानरतकणीलसदीपोपगारैर्नृक्षे रक्षैरपदीपवलयनपृष्णिभिः क्वाचि वीर्यान्तरालः ।

कापि प्राप्तमर्क्यः पृथुमकरकराकृष्टपाठीनपीठअस्यन्नक्रमोदोल्ललनचलजलोत्सक्तडिढारांपंडः ॥ ८२ ॥
 (सगधरा) दशभिराविकुलकं ॥ चिन्वाश्रयार्थदकीर्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिपद्मजश्रीतनयोऽतनिष्ट
 विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्किल तत्र निश्चितजगत्तन्वप्रदीपोपमे, संघूर्त्त सुखमेकविंशतितमः
 सर्गो मनोशोऽगमत् ॥ ८३ ॥ अन्ध्यात्रं ३३७ ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे एकविंशतितमः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ द्वाविंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

अपासाह्यबणाम्भोधेरनन्तरसुपस्थितः । वर्ण्यते धातकीखण्डद्वीपो गुरुप्रसादतः ॥ १ ॥ वृक्षेण धातकी-
 नात्मा, यद्वसौ शोभितः सदा । वक्ष्यमाणस्वरूपेण, ततोऽयं प्रथितस्तथा ॥ २ ॥ चतुर्योजनलक्षात्मा, चक्रवा-
 लतपाऽस्य च । विस्तारो वर्णितः पूर्णज्ञानालोकितविष्टयैः ॥ ३ ॥ परिक्षेपः पुनरस्य, कुक्षिस्यद्धीपवारिधेः ।
 त्रयोवशलक्षरूपः, क्षेत्रलब्धोऽप्यमीरितः ॥ ४ ॥ लक्षाः किलैकचत्वारिंशत्सहस्राण्यथो दश । योजनानां नव-
 षाती, किञ्चिद्वनैकपष्टियुक् ॥ ५ ॥ अर्थं कालोदपाम्बुऽस्य, परिधिश्चरमो भवेत् । आचस्तु लवणाम्भोधेरन्ते
 एव कृषितः पुरा ॥ ६ ॥ सद्यमः परिधिर्लक्षाण्यष्टाविंशतिरेव च । षट्चत्वारिंशत्सहस्राः, पञ्चाशद्योजना-
 षिण्णा ॥ ७ ॥ जम्बूद्वीपवर्षेऽपि, द्वरिश्चतुर्भिरश्रितः । तेषां नामप्रमाणादि, सर्वं तद्वद्भवेद्विह ॥ ८ ॥ किल्वे-

तद्व्यारपालानां, विजयादिसुधाभुजाम् । परस्मिन् घातकीखण्डे, राजधान्यो निलुपिताः ॥ ९ ॥ दश लक्षा
योजनानां, सहस्राः सप्तविंशतिः । पञ्चत्रिंशत् सप्तशती, मिथो द्वाराभिहान्तरम् ॥ १० ॥ दक्षिणस्यासुदीचीयां
च, द्वीपस्यैतस्य मध्यगौ । इयुकारौ नगवरी, जगदाते जगद्वितैः ॥ ११ ॥ योजनानां पञ्च शतान्युचौ सहस्र-
विस्तृतौ । चत्वारि योजनानां च, लक्ष्मणायामतः पुनः ॥ १२ ॥ अत एव स्पृष्टवन्तौ, कालोदलवणोदधी ।
आभ्यां संगन्तुमन्योऽन्यं, भुजाविच प्रसारितौ ॥ १३ ॥ कूटैश्चतुर्भिः प्रत्येकं, शोभितौ रत्नभासुरैः । चैत्यमेकैकं
च तत्र, कूटे कालोदपार्श्वगे ॥ १४ ॥ चतुर्भिः कुलकं ॥ आभ्यां द्वाभ्यामिपुकारपर्वताभ्यामयं द्विधा । द्वीपो
निर्विश्यते पूर्वपश्चिमाद्विभेदतः ॥ १५ ॥ यच्च जम्बूद्वीपमेरोः, प्राच्यां पूर्वार्द्धिमस्य तत् । तस्य प्रतीच्यामर्द्धं
परत्पश्चिमाद्विमुच्यते ॥ १६ ॥ द्वयोरप्यर्द्धयोर्मध्य, एकैको मन्दराचलः । तयोरपेक्षया क्षेत्रव्यवस्थाऽत्रापि
पूर्ववत् ॥ १७ ॥ तथाहि-अपाच्यामिपुकारो य, इहत्यमेवपेक्षया । पूर्वतस्तस्य भरतक्षेत्रं प्रथमतो भवेत् ॥ १८ ॥
ततो हेमवतक्षेत्रं, हरिवर्षं ततः परम् । ततो महाविदेहाख्यं, रम्यकाख्यं ततः परम् ॥ १९ ॥ ततश्च हेरण्यवतमै-
रायतं ततस्ततः । औत्तराह इयुकार, एषा पूर्वार्द्धिसंस्थितिः ॥ २० ॥ पश्चिमायामपि तस्माद्दक्षिणाल्येपुकारतः ।
प्रथमं भरतक्षेत्रं, ततो हेमवतामिधम् ॥ २१ ॥ एवं यावदौत्तराह, इयुकारधराधरः । पूर्वार्द्धवत्क्षेत्रीतिरेवं
पश्चिमतोऽपि हि ॥ २२ ॥ द्वयोरप्यर्द्धयोरेषां, क्षेत्राणां सीमकारिणोः । पद् पद् वर्षधराः प्राग्बत्, सर्वेऽपि
द्वावशोदिताः ॥ २३ ॥

जम्बूद्वीपवर्षधरात्रिभ्यो द्वियुगविस्तृताः । तुङ्गत्वेन तु तैस्तुल्याः, सर्वे वर्षधराद्रयः ॥ २४ ॥ आध्यात्मतश्च-
तुर्लक्षयोजनप्रमिता अमी । पर्यन्तस्पृष्टकालोदलवणोदधिवारयः ॥ २५ ॥ तथाह्यत्र हिमवतोर्गिर्योः शिखरिणो-
रपि । विष्कम्भोऽयं जिनैरुक्तः, पूर्वापरार्द्धभाविनोः ॥ २६ ॥ योजनानां शतान्येकविंशतिः पञ्च चोपरि ।
कलाः पञ्चैवाथ महाहिमवतोश्च रुक्मिणोः ॥ २७ ॥ अष्टावेव सहस्राणि, योजनानां चतुःशती । एकविंशत्य-
भ्यधिका, तथैवैककलाधिका ॥ २८ ॥ त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि, योजनानां शतानि पट् । स्फुरच्चतुरशीतीनि,
कलाश्चतस्र एव च ॥ २९ ॥ विष्कम्भोऽयं निपद्योर्गिर्योर्नीलवतोरपि । द्वादशानामप्यमीपां, व्याससंकलना-
स्वियम् ॥ ३० ॥ लक्षमेकं योजनानां, पट्सप्ततिसहस्रयुक् । शतान्यष्टौ द्विचत्वारिंशता समधिकानि च ॥ ३१ ॥
द्वे योजनसहस्रे च, विष्कम्भ इपुकारयोः । तस्मिंश्च योजितेऽत्राद्रिरुद्धं क्षेत्रमिदं भवेत् ॥ ३२ ॥ एकं लक्षं
योजनानां, सहस्राण्यष्टसप्ततिः । द्विचत्वारिंशदधिकान्यष्टौ शतानि चोपरि ॥ ३३ ॥

अथैतद्व्यवणाम्भोधिपरिधेरपनीयते । द्वादशाभ्यां शताभ्यां च, तेन न्यूनः स भज्यते ॥ ३४ ॥ लब्धानि
योजनसहस्राणि पट् पट् शतानि च । चतुर्दशाब्धानि भागाश्चैकोनत्रिंशकं शतम् ॥ ३५ ॥ द्वादशाब्दशतद्व-
न्द्युष्णैकयोजनोद्भवाः । तत्रेयत्पृथक्पृथक्तेऽंशा, द्विशती द्वादशाभवन् ॥ ३६ ॥ अथ चैतादृशैरंशैर्यथास्वमुपक-
ल्पितैः । चतुर्दशानां क्षेत्राणां, लभ्यते सुखविस्तृतिः ॥ ३७ ॥ भागकल्पना चैवं—एकैकोऽंशो भरतयो र-
त्रैरयत्तयोरपि २ । चत्वारो हैमवतयो ८ हैरण्यवतयोरपि ८ ॥ ३८ ॥ हरिचर्पाख्ययोरेवं १६, तथा रम्यकयोरपि

१६ । पूर्वापरार्द्धं गतयोरंशाः षोडश षोडश ॥ ३९ ॥ चतुष्पष्टिश्चतुष्पष्टिर्विदेहक्षेत्रयोर्द्वयोः । द्विशती द्वादश चैवं, भागाः स्युः सर्वसंख्यया ॥ ४० ॥ भरतैरवतेभ्यो वा, चतुर्धा सुखविस्तृतिः । विज्ञेया हैमवतयोः, हैरण्यवतयोरपि ॥ ४१ ॥ षोडशगा हरिर्वपरम्यकद्वयविस्तृतिः । तथा चतुष्पष्टिगुणा, विदेहक्षेत्रयोर्द्वयोः ॥ ४२ ॥ एवं च घातकीलण्डे, मध्यमात्परिधेरपि । पूर्वोदितादुक्तशैलरुद्धक्षेत्रविनाकृतात् ॥ ४३ ॥ द्वादशाख्यशतद्वन्द्वविभक्तानुपकल्पितैः । सुखविस्तृतिवद्भागैर्लभ्यैषां मध्यविस्तृतिः ॥ ४४ ॥ तथाऽत्र कालोदासनात्पर्यन्तपरिधेरपि । नगरुद्धक्षेत्रहीताद्, द्वादशद्विशताहतात् ॥ ४५ ॥ सुखविस्तृतिवद्भागैर्यथास्वमुपकल्पितैः । चतुर्दशानां क्षेत्राणां, लभ्या पर्यन्तविस्तृतिः ॥ ४६ ॥ एवं च वक्ष्यमाणायं, क्षेत्रविधिचिस्तृतौ । मा भूत्संमोह इत्येष, आम्नायः प्राक् प्रपञ्चितः ॥ ४७ ॥ किंच-कृत्वाऽद्विरुद्धं क्षेत्रं तत्सहस्रद्वितयोज्ज्वलतम् । कर्त्तव्याश्चतुरशीतिस्तस्याप्यंशा दिशाऽनया ॥ ४८ ॥ एकैकोऽंशो हिमवतोस्तथा शिखरिणोरपि । अंशाश्चत्वारश्च महाहिमवतोश्च रुचिमणोः ॥ ४९ ॥ षोडशांशा निपथयोर्नीलचन्नगयोरपि । एवं चतुरशीत्यांशैर्धर्मभूधरविस्तृतिः ॥ ५० ॥ अत एव च वक्ष्यन्ते, भागाश्चतुरशीतिजाः । वर्षाद्रिमानेऽस्मिन् पुष्करार्द्धेऽपि योजनोपरि ॥ ५१ ॥ क्षेत्राण्येतानि व्रथति, चक्रारकान्तराकृतिम् । क्षाराब्धिदिशि संकीर्णान्पन्यतो विस्तृतानि यत् ॥ ५२ ॥ जम्बूद्वीपक्षारवादिमध्यनाभिमनोहरे । वर्षाचलेपुकाराद्रिचतुर्दशाकाञ्चिते ॥ ५३ ॥ अस्मिन् महाद्वीपचक्रे, फालोत्थापःप्रधिस्थिरे । अरकान्तरचक्रात्ति, क्षेत्राणीति चतुर्दश ॥ ५४ ॥ क्षेत्राणांसिह पर्यन्त, एषां फालोत्सञ्चिधौ ।

मृतं च लवणाम्भोधिसमीपे परिभाषितम् ॥ ५५ ॥ ज्ञेयाः क्षेत्रप्रकरणे, सामान्येनोदिता लवाः । द्वादशद्विश-
 तष्टुण्ययोजनोत्था युधैरिह ॥ ५६ ॥ तत्रेह याम्येपुकारहिमवत्पर्यतान्तरे । पूर्वाद्धे प्रथमं भाति, क्षेत्रं भरत-
 नामकम् ॥ ५७ ॥ चतुर्दशानि पट्टपट्टिशतानि विस्तृतं मुखे । एकस्य योजनस्यांशाश्चैकोनत्रिंशत् शतम्
 ॥ ५८ ॥ योजनानां सहस्राणि, मध्ये द्वादश विस्तृतम् । सैकाशीतिं पञ्चशतीं, तथा पट्टत्रिंशत् लवान् ॥ ५९ ॥
 अष्टादश सहस्राणि, योजनानां शतानि च । पञ्चैव सप्तचत्वारिंशद्योजनाधिकान्यथ ॥ ६० ॥ पञ्चपञ्चाशदधि-
 कंशानां नियतं शतम् । एतावद्भरतक्षेत्रं, पर्यन्ते विस्तृतं मतम् ॥ ६१ ॥ त्रैराशिकादिना भाव्यो, विस्तारो-
 ऽन्यत्र तु स्वयम् । तादृक्क्षेत्राकृत्यभावाद्भात्र ज्याधनुरादिकम् ॥ ६२ ॥ मध्यभागेऽस्य चैताद्व्य, उच्चत्वपृथुता-
 विभिः । जम्बूद्वीपस्य भरतचैताद्व्य इव सर्वथा ॥ ६३ ॥ आयामतः किन्तु चतुर्लक्षयोजनसंमितः । युक्तश्चो-
 भयतः पञ्चपञ्चाशता महापुरैः ॥ ६४ ॥ उत्तरार्द्धमध्यखण्डे, हिमवद्गिरिसन्निधौ । जम्बूद्वीपर्यभङ्कटतुत्योऽत्र
 पृषभाचलः ॥ ६५ ॥ शेषा सर्वापि व्यवस्था, पट्टखण्डभवनादिका । जम्बूद्वीपभरतवद्, ज्ञेयाऽत्राप्यविशेषिता
 ॥ ६६ ॥ तथाऽत्र भरतादीनां, तैर्जम्बूद्वीपगैः सह । द्रव्यक्षेत्रकालभावपर्यायाः स्युः समाः क्रमात् ॥ ६७ ॥
 परोऽस्माद् हिमवानग्निः, पञ्चाब्दानेकविंशतिम् । शतांस्ततो लवान् द्वाविंशतिं चतुरशीतिजान् ॥ ६८ ॥ ननु
 जम्बूद्वीपस्यैव माने द्विगुणिते सति यथोक्ता योजनोपरि एकोनविंशतिजाः पञ्च भागा भवन्ति, अत्र च
 चतुरशीतिजा द्वाविंशतिरुक्तास्ततः कथमस्य ततो द्वैगुण्यं न व्याहन्यते ? अत्रोच्यते—एषां भागानां द्वैवि-

श्येऽपि विशेषः कोऽपि नास्ति, घतो यावदेकोनविंशतिजैः पञ्चभिर्भागैर्भवति तावदेव चतुरशीतिजैर्द्वाविं-
 शत्यापि भवति, उभयत्रापि किञ्चिदधिकयोजनचतुर्थाभागस्यैव जायमानत्वादिति, एवमग्रेऽपि भाव्यं । पद्मह-
 दाभिगानोऽस्य, मस्तकेऽस्ति महाह्रदः । योजनानां द्वे सहस्रे, दीर्घः सहस्रविस्तृतः ॥ ६९ ॥ दशयोजनरूपो-
 ऽस्योद्वेपोऽब्जवलयवि च । जम्बूद्वीपपद्मह्रद, इवेहापि विभाव्यताम् ॥ ७० ॥ एवं येऽन्ये वर्षधराचलेषु कुरुषु
 द्रवाः । तथा नदीनां कुण्डानि, द्वीपाः कुण्डगताश्च ये ॥ ७१ ॥ अविशेषेण ते सर्वेऽप्युद्वेधोच्छ्रयमानतः ।
 जम्बूद्वीपस्यायित्तत्तद्वीपकुण्डह्रदैः समाः ॥ ७२ ॥ ततस्तद्वृद्धितादि, तथाऽब्जवलयादि च । अनुच्यमा-
 नमप्यत्र, स्यं शेषं यथाऽऽस्पदम् ॥ ७३ ॥ चिष्कम्भायामतस्वते, सर्वेऽपि द्विगुणास्ततः । व्यासोद्वेधाभ्यां च
 नद्यो, व्यासैर्वनमुलान्यपि ॥ ७४ ॥ तथाह्युः—“चासहरकुरुषु द्रहा नईण कुण्डाई तेसु जे दीवा । उद्वेह्सेहत्तुह्या
 विकर्गंभायामओ दुगुणा ॥ ७५ ॥ सयाओचि नईओ विकलंभोषेह्दुगुणमाणाओ । सीयासीओयाणं वणाणि
 दुगुणाणि विकलंभे ॥ ७६ ॥” एवं च-गद्गासिन्धुरक्ततीरक्तेत्याख्यासृशामिह । पद्मत्रिंशशतसंस्थानां, नदी-
 नां ह्रदनिर्गमे ॥ ७७ ॥ अर्द्धार्दानि योजनानि, चिष्कम्भो द्वादश स्मृतः । पर्यन्ते च पञ्चविंशं, योजनानां
 शतं भवेत् ॥ ७८ ॥ आसां तावन्ति कुण्डानि, विस्तृतान्यापतानि च । विंशं हि योजनशतं, द्वीपाः षोड-
 शयोजनाः ॥ ७९ ॥ स्वर्णकूला रूपफूला, रोहिता रोहितांशिका । इत्यष्टादौ विस्तृताः स्युः, पञ्चविंशतियोजनीम्
 ॥ ८० ॥ अन्ते च साब्दां द्विशतीं, सर्वत्रैतावदेव न । चतुर्विंशतिरप्यन्तर्नद्यः स्युरिह विस्तृताः ॥ ८१ ॥ अस्वा-

रिशा द्विशत्यासां, कुण्डेष्व्यायतिविस्तृती । द्वात्रिंशद्योजनान्यासां, द्वीपा आयतविस्तृताः ॥ ८२ ॥ नारकान्ता-
 नरकान्ता, हरिकान्ताभिधा नदी । हरिसलिलेत्थानां, सरितां मूलविस्तृतिः ॥ ८३ ॥ पञ्चाशद्योजनान्यासां,
 पर्यन्तविस्तृतिः पुनः । योजनानां पञ्च शतान्युक्तानि तत्त्ववेदिभिः ॥ ८४ ॥ आसां कुण्डायतिव्यासावशी-
 त्तियुक्त चतुःशती । चतुष्पष्टिर्योजनानि, द्वीपाधायतविस्तृताः ॥ ८५ ॥ शीताशीतोदाभिधानां, निम्नगानां
 चतस्रणाम् । आयान्तयोः क्रमाह्वयासां, शतं सहस्रमेव च ॥ ८६ ॥ सपष्टिर्नवशत्यासां, कुण्डेष्व्यायतिवि-
 स्तृती । अष्टाविंशं शतं चासां, द्वीपा आयतविस्तृताः ॥ ८७ ॥ पद्मत्रिंशं शतमष्टौ च, पुनरष्टौ चतुष्टयम् ।
 चतुर्विधानामित्यासामाद्यन्तोद्विद्धता क्रमात् ॥ ८८ ॥ गव्यूतं योजने सार्द्धं, द्वौ क्रोशौ पञ्चयोजनी । योजनं
 दश चैतानि, योजने द्वे च विंशतिः ॥ ८९ ॥ अन्तर्नदीनां सर्वासामपि प्रारभ्य मूलतः । पर्यन्तं यांचकुद्धेध-
 स्तुल्यः स्यात्पञ्चयोजनी ॥ ९० ॥ स्वकीयमूलविस्तृत्या, जिहिकाविस्तृतिः समा । मूलोद्वेधसमथासां, सर्वासां
 जिहिकोच्छ्रयः ॥ ९१ ॥ उक्तशेषं तु स्वरूपं, सकलं चेदिकादिकम् । पृतास्वप्यनुसंधेयं, जम्बूद्वीपनदीगतम्
 ॥ ९२ ॥ पूर्वोभिमुख्याः पूर्वोर्द्धं, कालोदे यान्ति निम्नगाः । क्षारोदमपरोन्मुख्योऽपराद्धं तु विपर्ययः ॥ ९३ ॥
 आंसामित्युक्तो विशेषः, प्रसङ्गाद्वाघवाय च । तत्र तत्र नाममात्रं, स्थानाशौन्याय वक्ष्यते ॥ ९४ ॥ अथ
 प्रकृतं-अथैतस्मात्प्रह्लादाद्यस्त्रिस्तौ विनिर्गताः । गङ्गासिन्धुरोहितांशाः, पूर्वापरोत्तराध्वभिः ॥ ९५ ॥ तत्र
 गङ्गा च सिन्धुश्च, पूर्वपश्चिमयोर्दिशोः । निर्गल्य स्वदिशोर्गत्वा, यथाहं पर्वतोपरि ॥ ९६ ॥ स्वखावर्त्तनकृदाभ्यां,

नियन्त्ये दक्षिणाशुले । कुण्डे निपत्य विशतः, कालक्षारोदधी क्रमात् ॥ ९७ ॥ रोहितांशा तूत्तरस्यां, योज-
नात्ति नगोपरि । द्विपञ्चाशां पञ्चशतीं, त्रिपञ्चाशद्व्यवाधिकाम् ॥ ९८ ॥ अतिक्रम्य निजे कुण्डे, निपत्य योज-
नान्तरा । शब्दापातिगिरेः प्रत्यङ्, प्रवृत्ता लवणेऽविशत् ॥ ९९ ॥ अथास्माद्धिमवच्छैलादुत्तरस्यां व्यवस्थि-
तम् । क्षेत्रं हैमयताभिरुपमाकृत्या भरतोपमम् ॥ १०० ॥ पञ्चविंशतिं सहस्राणि, योजनानां चतुःशतीम् ।
अष्टपञ्चाशां लयान् द्वागवर्तिं विस्तृतं शुले ॥ १ ॥ पञ्चाशतं सहस्राणि, चतुर्विंशं शतत्रयम् । चतुश्चत्वारिंश-
मंशशतं मध्ये च विस्तृतम् ॥ २ ॥ योजनानां सहस्राणि, चतुःसप्ततिमन्ततः । नवत्याढ्यं शतं पणवत्याढ्यं
च शतं लवान् ॥ ३ ॥ मध्येऽस्य शब्दापातीति, दृप्तवैताढ्यपर्वतः । सहस्रयोजनोत्तुङ्गः, सहस्रं विस्तृतायतः
॥ ४ ॥ अयं जम्बूद्वीपशब्दापातिना सर्वथा समः । तद्वत्सप्तान्येऽपि दृप्तवैताढ्या इह तत्समाः ॥ ५ ॥ अत्रि-
रस्यान्ते च महाहिमयान् योजनानि सः । एकविंशानि चतुरशीतिशतान्यथांशकान् ॥ ६ ॥ पूर्वोक्तमानांश्च-
तुरो, चिस्तीर्णस्तस्य चोपरि । पद्मैः परिष्कृतो भाति, महापद्माभिधो इदः ॥ ७ ॥ योजनानां सहस्राणि,
चत्वार्येवायमायतः । विष्कम्भतो योजनानां, सहस्रद्वितयं भवेत् ॥ ८ ॥ दक्षिणस्यामुद्रीच्यां च, नद्यो द्वे
निर्गते ततः । रोहिता हरिकान्ता च, पर्वतोर्षुभे अवि ॥ ९ ॥ योजनानां शतान् द्वात्रिंशतं गत्वा
दशोत्तरान् । चतुश्चत्वारिंशतं च, भागान् जिह्विकया गिरेः ॥ १० ॥ पततः स्वल्पकुण्डेऽप्य, कालोदं याति
रोहिता । विषा कृत्वा हेमचतं, वैताढ्यायोजनान्तरा ॥ ११ ॥ हरिकान्ता च वैताढ्यायोजनद्वितयान्तरा ।

हरिवर्षं विभजंती, प्रयाति लवणोदधौ ॥ १२ ॥ अथोदीच्यां क्षेत्रमस्माद्धरिवर्षं विराजते । सश्रीकमध्यं यद्ग-
 न्धापातिवैताळ्यभूयता ॥ १३ ॥ त्रयस्त्रिंशत्पञ्चाशच्छताढ्यां लक्षयोजनीम् । पट्टपञ्चाशमंशशतं, विस्तीर्ण-
 मिदमानने ॥ १४ ॥ द्वे लक्षे द्वादशशतीं, मध्येऽष्टानवतिं तथा । योजनानामंशशतं, द्विपञ्चाशं च विस्तृतम् ॥
 १५ ॥ योजनानां पणवत्या, सहस्रकैः समन्वितम् । लक्षद्वयं सप्तशतीं, त्रिपट्ट्याऽभ्यधिकां तथा ॥ १६ ॥
 अष्टचत्वारिंशमंशशतं पर्यन्तविस्तृतम् । शेपाऽस्य जम्बूद्वीपस्थहरिवर्षसमा स्थितिः ॥ १७ ॥ क्षेत्रस्यास्य च
 पर्यन्ते, निपधो नाम भूधरः । त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि, योजनानां शतानि पट्ट ॥ १८ ॥ स्याद्विस्तीर्णः स चतुर-
 शीतीन्यंशश्च षोडश । तिगिञ्छिनामा वर्वत्ति, महाह्रदोऽस्य चोपरि ॥ १९ ॥ सहस्राणि योजनानामष्टावा-
 यामतः स च । विष्कम्भतस्तु चत्वारि, सहस्राणि भवेदसौ ॥ २० ॥ दक्षिणस्यामुदीच्यां च, ह्रदादस्मान्नि-
 रीयतुः । वाहिन्यौ हरिसलिलाशीतोद्रे ते नगोपरि ॥ २१ ॥ योजनानां सहस्राणि, चतुर्दश शतानि च ।
 अष्टौ द्विचत्वारिंशानि, परिक्रम्याष्ट चांशकान् ॥ २२ ॥ स्वस्वजिह्विकया स्वस्वकुण्डे निपततस्ततः । हरिः
 स्वष्टृतवैताळ्यायोजनद्वितयान्तरा ॥ २३ ॥ हरिवर्षाभिधं वर्षं, द्विधा विदधती सती । कालोद्वाब्धौ निपतति,
 रमेवाच्युतवक्षसि ॥ २४ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । शीतोदा च देवकुरुभद्रसालविभेदिनी । चतुर्भिर्योजनैर्भेरोदू-
 रस्या पश्चिमोन्मुग्धी ॥ २५ ॥ प्रत्यग्विदेहविजयसीमाकरणकोविदा । गोत्रवृद्धे च मध्यस्था, याल्यन्ते लवणो-
 दधिम् ॥ २६ ॥ शीताप्येवं नीलवतो, निर्गता केसरिहृदात् । कुण्डोत्थितोत्तरकुरुभद्रसालप्रभेदिनी ॥ २७ ॥

चतुर्भिर्योजनैर्मरोर्दूरस्था पूर्वतोमुखी । प्राग्बिदेहान् विभजंती, याति कालोदवारिधौ ॥ २८ ॥ वाच्योदीच्यां
रम्यकान्ता, तथैवैरवतादिका । क्षेत्रत्रयी शिखर्याद्या, नीलान्ता च नगत्रयी ॥ २९ ॥ यथेयं हरिवर्षान्ता,
त्रिवर्षी भरतादिका । उक्ता हिमवदाद्या च, निषधान्ता नगत्रयी ॥ ३० ॥ तद्वन्निधा क्षेत्रमानमादिमध्यान्त-
गोचरम् । तावदायामविस्तारा, ह्रदा वर्षधरोपरि ॥ ३१ ॥ तावदेवातिक्रमणं, नदीनां पर्वतोपरि । सैवाकृति-
र्नाममात्रे, विशेषः सोऽभिधीयते ॥ ३२ ॥ ऐरावतमुदीच्येषुकारात्स्वखगिरोर्दिशि । शिलरी पर्वतोऽन्तेऽस्य,
पुण्डरीकह्रदाश्रितः ॥ ३३ ॥ अस्माद्रक्ता रक्तवती, खर्णकूला विनिर्ययुः । रक्तरवतमध्येन, याति कालोदवा-
रिधिम् ॥ ३४ ॥ लवणाब्धौ प्रविशति, तथैव रक्तवत्यथ । खर्णकूला तु कालोदं, हैरण्यवतमध्यगा ॥ ३५ ॥
परं शिखरिणः क्षेत्रं, हैरण्यवतनामकम् । विकटापातिना वृत्तवैताल्येन सुशोभितम् ॥ ३६ ॥ ततो रुक्मी
नाम महापुण्डरीकह्रदाश्रितः । गिरिस्ततो रूप्यकूलानरकान्ते विनिर्गते ॥ ३७ ॥ हैरण्यवतमध्येन, क्षारोदं
रूप्यकूलिका । कालोदं नरकान्ता च, याति रम्यकमध्यतः ॥ ३८ ॥ ततः परं रुक्मिगिरेः, क्षेत्रं राजति
रम्यकम् । मध्ये माल्यवता वृत्तवैताल्येन विभूषितम् ॥ ३९ ॥ ततोऽपि परतो भाति, नीलवाद्याम पर्वतः ।
महाह्रदः केसरीति, तस्योपरि विराजते ॥ ४० ॥ शीता च नारीकान्ता च, ततो नद्यौ निरीयतुः । नारीकान्ता
रम्यकान्तव्यूढेति लवणोदधिम् ॥ ४१ ॥ शीता नदी तु पूर्वोक्तरीत्या कालोदवारिधौ । व्रजति प्राग्बिदेहस्थविज-
यव्रजसीमकृत् ॥ ४२ ॥ योजनं द्वे च विकटापातिमाल्यवतो भवेत् । चत्वारि मेरोः स्वक्षेत्रनदीभ्यामन्तरं क्रमात्

॥ ४३ ॥ अथास्ति मध्ये नगयोर्नीलवन्निपथाख्ययोः । क्षेत्रं महाविदेहाख्यं, मन्दरालङ्कृतान्तरम् ॥ ४४ ॥ त्रयो-
 विंशत्या सहस्रैर्योजनानां त्रिभिः शतैः । चतुस्त्रिंशैः समधिका, लक्षाश्चतस्र एव च ॥ ४५ ॥ द्वादशमिशत-
 क्षुण्णयोजनस्य लवाः पुनः । द्वे शते विस्तीर्णमेतद्व्युषणाम्भोधिसन्निधौ ॥ ४६ ॥ तत्तं लक्षाणि मध्येऽष्टावेकप-
 श्चाशतं शतान् । चतुर्नवत्याख्यानंशशतं चतुरशीतियुक् ॥ ४७ ॥ अन्ते चैकादश लक्षाः, सप्ताशीतिं सहस्र-
 कान् । चतुष्पश्चाशान् लवानां, साष्टपष्टिशतं ततम् ॥ ४८ ॥ जातं चतुर्धैतदपि, जम्बूद्वीपविदेहवत् । देवकु-
 रत्तारकुरुरूर्वापरविदेहकैः ॥ ४९ ॥ स्युर्देवकुरवोऽपाच्यामुदीच्यां कुरवः पराः । मेरोः प्राच्यां प्राग्विदेहाः,
 प्रतीच्यामपरे पुनः ॥ ५० ॥ शीताशीतोद्दानदीभ्यां, विदेहास्ते द्विधाकृताः । प्राग्बदेव चतुर्ध्वंशेष्वष्टाष्ट
 विजया इह ॥ ५१ ॥ तथैवोदकुरुप्राच्यसीमकृन्माल्यवद्भिरेः । आगन्धमादनं सृष्ट्या, क्रमस्तैरेव नामभिः ॥ ५२ ॥
 चतुर्ध्वंशेष्वन्तरेषु, वक्षस्कारास्तथैव च । चत्वारश्चत्वार एव, तिस्रस्तिस्त्रोऽन्तरापगाः ॥ ५३ ॥ विजयेष्वेषु
 वैताल्या, नदीकुण्डर्पभाद्रयः । पद्म खण्डा राजधान्यश्च, तन्नामानस्तथा स्थिताः ॥ ५४ ॥ तथैव चत्वारोऽ-
 प्यंशाः, पर्यन्ते वनराजिताः । केवलं परिमाणानां, विशेषः सोऽभिधीयते ॥ ५५ ॥ वक्षस्कारयनमुखान्तर्न-
 दीमेरुकाननैः । विष्कम्भतः संकलितैः, स्याद्राशिर्विजयात् चिना ॥ ५६ ॥ लक्षद्वयं पद्मचत्वारिंशत्सहस्राः
 शतत्रयम् । पद्मचत्वारिंशतोपेतं, योजनानामनेन च ॥ ५७ ॥ चतुर्लक्षात्मके द्वीपविष्कम्भे राशिनोज्ज्वले ।
 हृते पौडशभिर्मानं, लभ्यं विजयविस्तृतेः ॥ ५८ ॥ योजनानां सहस्राणि, नव श्याह्या च पद्मशती । पद्म पौड-

शांशाः प्रत्येकं, ज्ञेया विजयविस्तृतिः ॥ ६९ ॥ एवमिष्टान्यपिष्कम्भवर्जितद्वीपविस्तृतेः । स्वस्वसह्याविभ-
क्ताया, लभ्यतेऽभीष्टविस्तृतिः ॥ ६० ॥ तत्र च-विनाऽद्वीन् विजयादीनां, व्याससङ्कलना त्वियम् । तिस्रो
लक्षा द्विनवतिः, सहस्रा योजनात्मकाः ॥ ६१ ॥ अनेन वर्जिते द्वीपविष्कम्भे विहृतेऽष्टभिः । वक्षस्काराद्वि-
विष्कम्भो, लभ्यः सहस्रयोजनः ॥ ६२ ॥ अन्तर्नदीर्विना शेषव्याससङ्कलना भवेत् । लक्षास्तिस्रोऽष्टनवतिः,
सहस्राः पञ्चशत्यपि ॥ ६३ ॥ अनेन वर्जिते द्वीपविष्कम्भे पङ्क्तिराहृते । साद्धे द्वे योजनशते, व्यासोऽन्तः-
सरितामयम् ॥ ६४ ॥ विदेहानां यत्र यावान्, स्याद्व्यासोऽन्तमुखादिषु । तस्मिन् सहस्रोरुशीताशीतोदान्य-
तरोऽङ्घ्रिते ॥ ६५ ॥ शेषेऽङ्घ्रिते तत्र तत्र, तावान् भाव्यो विवेकिभिः । विजयान्तर्नदीवक्षस्कारायामः स्वयं
धिया ॥ ६६ ॥ द्वयोरप्यर्द्धयोरस्मिन्, द्वीपे वनमुखानि च । वक्षस्कारक्षितिभृतो, विजयाश्चान्तरापगाः ॥ ६७ ॥
लवणोददिशि ह्रस्वाः, क्षेत्रसांकीर्ण्यतः स्मृताः । दीर्घाः कालोदककुम्भि, क्षेत्रवाहुत्यतः क्रमात् ॥ ६८ ॥ अष्टा-
नां वनमुखानां, कले द्वे विस्तृतिर्लघुः । गुरुश्चतुश्चत्वारिंशाष्टपंचाशच्छती भवेत् ॥ ६९ ॥ तत्र द्वयोर्द्धयोः पूर्वा-
पराद्धे वर्त्तितोस्तयोः । क्षाराब्ध्यासन्नयोः शीताशीतोदासीन्नि सा लघुः ॥ ७० ॥ गुरुस्तु नीलनिपधान्तयोरे-
तच्च युक्तिमत् । अमीपां वलयकारं, क्षाराब्धिं स्पृशतां बहिः ॥ ७१ ॥ अपरेपां तु कालोदवलयभ्यन्तरस्पृ-
शाम् । लघ्वी निपघनीलान्ते, शुर्वा सा सरिदन्तिके ॥ ७२ ॥ तथोक्तं वीरंजयक्षेत्रसमासवृत्तौ—“तथा वनमु-
खानां विस्तारो द्विगुण उक्तः, परं लवणोदधिदिशि वनमुखपृथुत्वं विपरीतं संभाव्यते, यथा नद्यन्ते कलाद्वयं,

गिर्यन्ते चतुश्चत्वारिंशदधिकान्यष्टपञ्चाशच्छतानि पृथुत्व"मिति संप्रदाय इति । बृहत्क्षेत्रसमासवृत्तौ तु
 एषां जघन्यं मानं नीलवन्निपधान्ते, शीताशीतोदोषान्ते चोत्कृष्टमुक्तं, न च कश्चिद्विशेषोऽभिहितः । अथ
 देवोत्तरकुरुक्षेत्रसीमाविधायिनः । गजदन्ताकृतीन् शैलान्, चतुरश्रतुरो श्रुवे ॥ ७३ ॥ तत्र देवकुरूणां यः,
 प्रत्यग् विद्युत्प्रभो गिरिः । तथोत्तरकुरूणां च, प्रत्यग् यो गन्धमादनः ॥ ७४ ॥ द्वावप्यायामत इमौ, पट्टपञ्चा-
 शत्सहस्रकाः । लक्षास्तिस्त्रो योजनानां, सप्तविंशं शतद्वयम् ॥ ७५ ॥ युग्मम् । अथ देवकुरूणां प्रागिरिः
 सौमनसोऽस्ति यः । तथोत्तरकुरूणां प्राक्, पर्वतो माल्यवांश्च यः ॥ ७६ ॥ एतावायामतः पञ्च, लक्षा एको-
 नसप्ततिः । सहस्राणि योजनानां, द्विशत्येकोनपष्टियुक् ॥ ७७ ॥ युग्मम् । इदं प्रमाणं पूर्वाद्धि, भावनीयं विच-
 क्षणैः । पराद्धे क्षेत्रविस्तारव्यत्यासेन विपर्ययः ॥ ७८ ॥ पूर्वाद्धे हि भवेत्क्षेत्रं, प्राच्यां विस्तीर्णमन्यतः ।
 संकीर्णमपराद्धे तु, प्रत्यक् पृथ्वन्यतोऽन्यथा ॥ ७९ ॥ ततः पूर्वाद्धे यदुक्तं, मानं प्राचीनशैलयोः । सौमनसमा-
 ल्यवतोस्तत्प्राचीनीययोरिह ॥ ८० ॥ ज्ञेयं विद्युत्प्रभगन्धमादनाद्रयोः पराद्धेके । यत्प्राचीनीययोस्तत्र, मानं
 तत्प्राच्ययोरिह ॥ ८१ ॥ एते चत्वारोऽपि शैलाः, स्वस्ववर्षधरान्तिके । सहस्रयोजनव्यासास्तनवो मेरुसन्निधौ
 ॥ ८२ ॥ शेषवर्णविभागादि, कूटवक्तव्यतादि च । जम्बूद्वीपगजदन्तगिरिवचिन्त्यतामिह ॥ ८३ ॥ अथ स्वस्व-
 प्राचीनीयप्राचीनगजदन्तयोः । आयाममानयोर्गणे, घनुमानं कुरुद्वये ॥ ८४ ॥ नच लक्षा योजनानां, सहस्राः

१ कालोदध्यासन्नभागापेक्षया एतदभिधाने न क्षतिः, लवणदिशि न विषक्षाऽस्येति ।

पञ्चविंशतिः । तथा शतानि चत्वारि, षडशीत्यधिकानि च ॥ ८५ ॥ भद्रसालायतिद्विधा, मेरुविष्कम्भसं-
युता । गजदन्तद्वयव्यासहीना ज्या कुरुषु स्फुटा ॥ ८६ ॥ त्रयोविंशत्या सहस्रैरधिकं लक्षयोर्द्वयम् । योजना-
नामष्टपञ्चाशताधिकं तथा शतम् ॥ ८७ ॥ विदेहमध्यविष्कम्भे, मेरुविष्कम्भवर्जिते । अर्द्धीकृते च प्रत्येकं,
लभ्यते कुरुविस्तृतिः ॥ ८८ ॥ सा चैवं-त्रिलक्षीसप्तनवतिः, सहस्राण्यष्टशत्यपि । सप्तसप्तवतिर्योजनानां
द्विनवतिर्लघाः ॥ ८९ ॥ अथापाच्यामुदीर्च्यां च, नीलघन्निपघाद्रितः । प्रत्येकं यमकाद्री स्तो, जम्बूद्वीपकुरु-
ष्विव ॥ ९० ॥ जम्बूद्वीपयमकवस्वरूपमेतयोरपि । सहस्रयोजनोचत्वविस्तारायामशालिनोः ॥ ९१ ॥ क्रमा-
त्ततो ह्रदाः पञ्च, तन्नामानस्तथा स्थिताः । तटद्वये दश दश, काञ्चनाचलचारवः ॥ ९२ ॥ ह्रदाः पञ्चाप्यमी
तादृग्नामभिः सेविताः सुरैः । तद्वत्पद्माश्रितास्तेभ्यो, द्विगुणायतविस्तृताः ॥ ९३ ॥ तटद्वये दश दश, ये
चात्र काञ्चनाद्रयः । सश्रीकास्तेऽपि मानेन, तैर्जम्बूद्वीपगैः समाः ॥ ९४ ॥ किंतु संयद्धमूलास्तेऽमी तु व्यव-
हिता मिथः । योजनानां शतैर्नैकादशेन नवमांशिना ॥ ९५ ॥ तच्चैवं—एषां दशानां पृथुत्वे, सहस्रं मिलिते भवेत् ।
तत्सहस्रद्रयोदेकह्रदायामाद्वियोज्यते ॥ ९६ ॥ ज्ञेयं स्थितं सहस्रं यन्नवभिस्तद्विभज्यते । अन्तरैः काञ्चनाद्री-
णामेवं यथोक्तमन्तरम् ॥ ९७ ॥ जम्बूद्वीपे तु ह्रदानां, सहस्रायामभावतः । न किञ्चित्काञ्चनाद्रीणां, व्यव-
धानं परस्परम् ॥ ९८ ॥ यमकाद्रिह्रदायामवर्जितात्सप्तसप्तभिर्हृतात् । लभ्यन्ते कुरुविष्कम्भात्सप्तान्तराणि तानि
च ॥ ९९ ॥ यमकाञ्चोर्नीलवतस्ताभ्यामाद्यह्रदस्य च । क्रमाच्चतुर्णां ह्रदानां, क्षेत्रान्तस्थान्तिमहदात् ॥ २०० ॥

सहस्राः पञ्चपञ्चाशजानानां शतद्वयम् । एकसप्तत्याऽधिकं तद्भवेदेकमन्तरम् ॥ १ ॥ आसूत्तरासु कुरुषु,
नीलवद्विरिसन्निधौ । राजते धातकीवृक्षो, जम्बूवृक्ष इवापरः ॥ २ ॥ माने स्वरूपे त्वनयोर्विशेषोऽस्ति न कश्चन ।
किंतु तस्यानाहृतवत्स्य देवः सुदर्शनः ॥ ३ ॥ उद्रीचीनासु कुरुषु, पश्चाद्धेऽप्येवमीदृशः । स्यान्महाघातकी
वृक्षः, प्रियदर्शनदैवतः ॥ ४ ॥ उत्तरासां कुरूणां यत्स्वरूपमिह वर्णितम् । तदेव देवकुरुषु, विज्ञेयमर्द्धयोर्द्धयोः
॥ ५ ॥ किंत्वासु नीलवत्स्थाने, यत्कव्यो. निपधाचलः । गिरी चित्रविचित्रारूपौ, वाच्यौ च यमकास्पदे ॥ ६ ॥
पूर्वापराद्धयोर्वेवकुरुषु स्तो यथाऽऽस्पदम् । प्राग्वच्छालमलिनौ वेणुदेवाभिघसुराश्रयौ ॥ ७ ॥ तथोक्तं स्थानाङ्ग-
द्वितीयस्थानकयुतौ—‘दो देवकुरुमहादुम’सि द्वौ कूटशालमलिवृक्षावित्यर्थः, द्वौ तद्रासिदेवौ वेणुदेवावित्यर्थः ।
शेषं तु हृदनामादि, यदत्र नोपदर्शितम् । तज्जम्बूद्वीपवद् ज्ञेयं, विशेषो ह्यत्र दर्शयते ॥ ८ ॥ मध्येऽत्र मेरुश्र-
तुरशीर्तिं तुङ्गः सहस्रकान् । योजनानां सहस्रं चावगाहो यस्तुधांतरे ॥ ९ ॥ शतानि पञ्चनवतिं, मूले भूमिगते
पृथुः । चतुर्नवतिमेव क्षमातले शतानि विस्तृतः ॥ १० ॥ यत्रोत्तीर्य योजनादौ, व्यासोऽस्य ज्ञातुमिष्यते ।
तस्मिन् दशहते लब्धे, सहस्राख्ये च तत्र सः ॥ ११ ॥ तथाहि—शिरोऽग्राचतुरशीतेः, सहस्राणामतिक्रमे ।
न्यासे जिज्ञासित प्तान्, सहस्रान् दशभिर्भजेत् ॥ १२ ॥ लब्धान्येवं च चतुरशीतिः शतानि तान्यथ । सह-
स्रादृशानि पूर्वोक्तो, विष्कम्भोऽस्य भुयस्तले ॥ १३ ॥ मूलायदोर्द्ध्वगमने, विष्कम्भो ज्ञातुमिष्यते । तदा याव-
यातमूर्द्धं, तत्संख्यां दशभिर्भजेत् ॥ १४ ॥ लब्धे च मूलविष्कम्भाच्छोधिते यस्तु तिष्ठति । तत्र तावत्प्र-

माणोऽस्य, विष्कम्भो लभ्यते गिरेः ॥ १५ ॥ यथोद्ध्वं चतुरशीतौ, सहस्रेषु सुवस्तलात् । गतेषु चतुरशीतिं, सहस्रान् दशभिर्भजेत् ॥ १६ ॥ लब्धानि चतुरशीतिः, शतानि तानि शोधयेत् । भूतलव्यासतः शेषा, साहस्री-मूर्ध्नि विस्तृतिः ॥ १७ ॥ आम्नायोऽयं कर्णगत्या, मेरुनिम्नोन्नतत्वयोः । ज्ञेयोऽविवक्षणात्प्राग्वन्मेखलायुग्मजातयोः ॥ १८ ॥ अत्रिंश्रयत्ययमपि, चतुर्भिश्चारुकाननैः । दन्तैरैरावत इव, दैत्यारिष्व बाहुभिः ॥ १९ ॥ तत्र भूमौ भद्रसालवनं तरुलताघनम् । तरणित्रासितं ध्वान्तमिवैतत्पादमाश्रितम् ॥ २० ॥ प्राच्यां प्रतीच्यां प्रत्येकं, तदीर्घं लक्षयोजनीम् । सहस्रान् सप्तसैकोनाशीतीन्यष्ट शतानि च ॥ २१ ॥ प्राच्येऽथवा प्रतीचीने, दैर्घ्येऽष्टाशीतिभाजिते । यल्लब्धं सोऽस्य विष्कम्भो, दक्षिणोत्तरयोः स च ॥ २२ ॥ योजनानां पञ्चविंशाः, शता द्वादश कीर्त्तिताः । एकोनससतिश्चांशा, अष्टाशीतिसमुद्भवाः ॥ २३ ॥ अष्टाशीत्या गुणितायाभेतस्यां पुनराप्यते । प्राच्यां प्रतीच्यां चायामो, यः प्रागस्य निरूपितः ॥ २४ ॥ एवं प्रमाणविस्तारायामभेतद्वं पुनः । गजदन्तमन्दराद्रिनिर्वीभिरष्टधा कृतम् ॥ २५ ॥ तच्च जम्बूद्वीपभद्रसालवद्भाव्यतां युधैः । तथैवैतद्वक्ष्यमाणवनकूटादिकस्थितिः ॥ २६ ॥ अथोत्क्रम्य योजनानां, शतानि पञ्च भूतलात् । कट्यां नन्दन-चन्मेरो, राजते नन्दनं वनम् ॥ २७ ॥ तच्च चक्रवालतया, शतानि पञ्च विस्तृतम् । अनल्पकल्पफलदलतामण्डपमण्डितम् ॥ २८ ॥ बहिर्विष्कम्भोऽत्र मेरोरुक्ताम्नायेन लभ्यते । योजनानां सहस्राणि, नव द्व्यर्द्धं शतत्रयम् ॥ २९ ॥ तथाहि—उत्क्रान्तायाः पञ्चशत्या, दशभिर्भजने सति । लब्धपञ्चाशतोऽधःस्थव्यासात्प्रागे

भवेदयम् ॥ ३० ॥ षड्विंशत्यासात्पञ्चशत्यास्यां चोभयंतः पृथक् । अन्तर्व्यासोऽष्टौ सहस्रास्त्रिंशत्या साह-
 याऽधिकाः ॥ ३१ ॥ सहस्राणि पञ्चपञ्चाशतं पञ्चशतीं तथा । अतिक्रम्य योजनानामूर्द्ध्वं नन्दनकाननात् ॥ ३२ ॥
 अत्रान्तरे सौमनसं, स्यात्पञ्चशतविस्तृतम् । चक्रवालतया मेरोर्वेवैकमिवामलम् ॥ ३३ ॥ बहिर्विष्कम्भोऽत्र
 गिर्युग्मभिर्गदितो मम । योजनानां सहस्राणि, त्रीण्येवाष्टौ शतानि च ॥ ३४ ॥ तथाहि—पट्टपञ्चाशत्सह-
 स्राणि, यान्यतीतानि भूतलात् । एषां दशमभागः स्यात्पट्टपञ्चाशच्छतात्मकः ॥ ३५ ॥ असौ भूतलविष्क-
 म्भात्पूर्वोक्तादपनीयते । तस्थुर्यथोदितान्येवमष्टात्रिंशच्छतानि वै ॥ ३६ ॥ सहस्रापगमे चास्मात्स्यादन्तर्गिरि-
 विस्तृतिः । द्वे सहस्रे योजनानां, शतैरष्टभिरन्यते ॥ ३७ ॥ अथैतस्माद्गनादूर्द्ध्वमुत्क्रान्तैर्मरुमूर्द्धनि । अष्टाविं-
 शत्या सहस्रैर्योजनैः पण्डकं वनम् ॥ ३८ ॥ चक्रवालतया तच्च, विस्तीर्णं वर्णितं जिनैः । चतुर्नवलाऽभ्यधिकां,
 योजनानां चतुःशतीम् ॥ ३९ ॥ तच्चैवं—मेरुमस्तकविष्कम्भात्सहस्रयोजनोन्मितात् । मध्यस्थचूलिकाव्यासो,
 द्वादशयोजनात्मकः ॥ ४० ॥ शोधयते तच्छेषमूर्द्धोक्तं पण्डकविस्तृतिः । शेषा शिलादिस्थितिर्या, सा जम्बू-
 दीपमेरुवत् ॥ ४१ ॥ तथैवास्य मरकतमयी शिरसि चूलिका । नानारत्ननिर्मितेन, शोभिता जिनसम्भना ॥ ४२ ॥
 एवं यवन्पदभ्यत्र, कूटचैत्यादि नोदितम् । जम्बूद्वीपमेरुवत्तद्वत्कव्यं सुधिया धिया ॥ ४३ ॥ एवं यथाऽस्य
 द्वीपस्य, पूर्वार्द्धमिह वर्णितम् । पश्चिमार्द्धमपि तथा, विशेषमविशेषितम् ॥ ४४ ॥ गजदन्तप्रमाणादौ, विशेषो
 यस्तु कथन । स तु तत्तत्प्रकरणे, नामग्राहं निरूपितः ॥ ४५ ॥ किञ्च-विजये पुष्कलावलां, घम्राख्ये विजये

तथा । वत्से च नलिनावल्यां, विहरन्त्यधुना जिनाः ॥ ४६ ॥ प्राचीनेऽर्द्धे सुजातोऽर्हन्, स्वयंप्रभर्षभाननौ ।
श्रीमाननन्तवीर्यश्च, पश्चिमार्द्धे तु तेष्वमी ॥ ४७ ॥ सूरप्रभो जिनः श्रीमान्, विशालो जगदीश्वरः । जग-
त्पूज्यो वज्रधरश्चन्द्राननः प्रभुः क्रमात् ॥ ४८ ॥ एवं चात्र—अियं दधाते द्वौ मेरु, द्वीपस्यास्य कराविव । उद-
स्तौ पृथुतादर्पान्नभसो निजिघृक्षया ॥ ४९ ॥ यद्वोद्वण्डकरो बद्धकच्छौ च नन्दनच्छलात् । स्पद्धया संमुखिनौ
द्वौ, महामल्लाविवोत्थितौ ॥ ५० ॥ स्थापयत्येकघाऽऽत्मानं, मेर्वेकाङ्गुलिसंज्ञया । जम्बूद्वीपेऽयमेताभ्यां, द्विघातं
स्थापयन्निव ॥ ५१ ॥ अनलंभूष्णुनोत्थातुं, द्वीपेनानेन वार्द्धकात् । धृतौ दण्डाविवोद्वण्डौ, मेरु द्वाविह राजतः
॥ ५२ ॥ वर्षाद्रयो द्वादशाष्टपट्टिवैताढ्यभूधराः । दीर्घा अष्टौ च वृत्तास्ते, काञ्चनाद्रिचतुःशती ॥ ५३ ॥ वक्ष-
स्काराद्रयो द्वात्रिंशदष्टौ गजदन्तकाः । द्वौ चित्रौ द्वौ चिचित्रौ च, चत्वारी यमकाचलाः ॥ ५४ ॥ इपुकारद्वयं
चैवं, सर्वाश्रेणात्र भूभृताम् । चत्वारिंशा पञ्चशती, चत्वारश्च महाद्रुमाः ॥ ५५ ॥ चतुर्दशात्र वर्षाणि, चतस्रः
कुरवोऽपि च । पट् कर्मभूमयोऽकर्मभूमयो द्वादश स्मृताः ॥ ५६ ॥ दीर्घवैताढ्येषु कूटाः, प्राग्वन्नव नवोदिताः ।
सप्तोशपद्भ्योजनोच्चा, द्वादशा पद्मशतीति ते ॥ ५७ ॥ रुक्मिममहाहिमवन्तः, कूटैरष्टभिरष्टभिः । सप्तभिश्च
सौमनसौ, तथा च गन्धमादनौ ॥ ५८ ॥ मेर्वोर्द्धे नन्दनवने, निषधौ नीलवद्गिरी । विद्युत्प्रभौ माल्यवन्तौ,
नयकूटाः समेऽप्यमी ॥ ५९ ॥ हिमवन्तौ शिखरिणी, तैरेकादशभिर्धुतौ । वक्षस्कारगिरीणां च, प्रत्येकं तच्चतु-
ष्टयम् ॥ ६० ॥ त्रयः शताः स्युर्द्वाविंशाः, कूटान्येतानि तत्र च । पौडशा त्रिशती प्रोक्तहिमवद्भिरिकूटवत्

॥ ६१ ॥ हरिकूटौ द्वयोर्विद्युत्प्रभयोर्षीं हरिस्सहौ । मात्स्यवतोर्वलकूटौ, मेरुनन्दनयोश्च यौ ॥ ६२ ॥ एते पडपि
 साहस्रान्नैषानामिति मानतः । चतुर्दश्याद्रिकूटानामेवं नवशती भवेत् ॥ ६३ ॥ सहेषुकारकूटैर्द्वाचत्वारिंशा
 शता नन । तत्रेषुकारकूटानां, मानं तु नोपलभ्यते ॥ ६४ ॥ चतुःपटौ विजयेषु, भरतैरवतेषु च । स्युरष्टपष्टि-
 द्युपमकूटा एकैकभायतः ॥ ६५ ॥ धातक्यादिषु चतुष्के, द्वयोश्च भद्रसालयोः । अष्टाष्टेति च सर्वात्रे, बृहदाः
 पौण्ड्रं शतम् ॥ ६६ ॥ एतेषां वसुश्रुचिते, पर्वतत्वेऽपि वस्तुतः । कूटत्वव्यवहारस्तु, पूर्वाचार्यानुरोधतः ॥ ६७ ॥
 महाद्रदा द्वादशैव, विंशतिश्च कुरूदाः । श्रीह्रीष्टुतिकीर्त्तितुद्विलक्ष्मीनां च द्वयं द्वयम् ॥ ६८ ॥ सहस्रा द्वाद-
 शैकोनत्रिंशद्विंशत् कीर्त्तिताः । तरङ्गिणीनामेतस्मिन्, द्वीपे मतान्तरे पुनः ॥ ६९ ॥ पञ्चत्रिंशद्विंशत्क्षालि चतु-
 रशीतिः सहस्रकाश्चैव । इह संभवन्ति सरितां तत्त्वं तु विदन्ति तत्त्वज्ञाः ॥ ७० ॥ (आर्षा) विदेहयुग्मे
 प्रत्येकं, स्युः कुण्डान्यष्टससतिः । द्वे द्वे च शेषवर्षेषु, शतमेवमशीतियुक् ॥ ७१ ॥ एतेऽद्रयो ब्रुदाः कूटाः,
 कुण्डान्येतान्यथापगाः । स्युर्वेदिकावनोपेतास्तत्स्वरूपं तु पूर्ववत् ॥ ७२ ॥ एषां याम्योदीच्यवर्षसरिच्छैलादिव-
 र्तिनाम् । विजयसर्गिवत्प्रौढसमृद्धीनां सुधाशुजाम् ॥ ७३ ॥ दक्षिणस्यासुदीच्यां च, जम्बूद्वीपस्यमेरुतः ।
 अन्यस्मिन् भ्रातकीखण्डे, राजधान्यो जिनैः स्मृताः ॥ ७४ ॥ श्रेण्यश्चतस्रः प्रत्येकं, वैताल्येष्विति मीलितः ।
 श्रेण्यो भवन्ति द्वीपेऽस्मिन्, विशती सद्विंससतिः ॥ ७५ ॥ दशोत्तरं पुरशतं, प्रतिवैतालयामित्यतः । तेषां
 सदस्याः सप्त स्युः, साशीतिश्च चतुःशती ॥ ७६ ॥ जघन्यतोऽष्टेह जिना भवेयुरूकपर्तस्ते पुनरष्टपष्टिः । जघ-

न्यतः केशवचक्रिरामा, अष्टावथोत्कृष्टपदे तु पष्टिः ॥ ७७ ॥ (उपजातिः) । सद्वादशा स्युर्निघयोऽत्र पद-
शती, प्रक (प्रोत्क) पतस्तान्युपभोगभाञ्जि तु । द्विविंशतिः पञ्च शतानि च युचं, द्वासप्ततिस्तानि जघन्यत-
स्तथा ॥ ७८ ॥ (इन्द्रवंशा) विंशानि चत्वारि शतानि पञ्चैकाक्षानि रत्नानि पृथग् भवेयुः । उत्कर्षतस्तानि
जघन्यतश्च, पञ्चाशदाढ्या ननु पङ्क्तिरेव ॥ ७९ ॥ (इन्द्रवज्रा) द्वादशोष्णमहसः सुधांशवो, द्वादश ग्रहसह-
स्रमन्वितम् । पद्भ्युत्तार्द्धशतकेन (१०५६) भाति पद्त्रिंशता समधिकं शतत्रयम् ॥ ८० ॥ (स्थोद्धता) त्रिभिः
सहस्रैरधिकानि लक्षाण्यष्टौ तथा सप्त शतानि चात्र । स्युः कोटिकोट्यः किल तारकाणां, तमोऽङ्कुरोन्मूलन-
कारकाणाम्-॥ ८१ ॥ (उपजातिः) द्वीपोऽयमेवं गदितस्वरूपः, कालोदनाम्नोदधिना परीतः । विभाति द्वीप-
प्रधिनेव चक्रमिवेमसेनावलयेन भूपः ॥ ८२ ॥ (उप०) कालो महाकाल इतीह देवौ, प्राच्यप्रतीच्यार्द्धघृताधि-
कारौ । तद्वतः श्यामतमोदकश्च, तदेव कालोद इति प्रसिद्धः ॥ ८३ ॥ (उप०) लक्षाण्यष्टौ विस्तृतौ योज-
नानामुद्विद्धोऽयं योजनानां सहस्रम् । आदावन्ते मध्यदेशे समानोद्धेयः सर्वत्रापि पूर्णहृदाभः ॥ ८४ ॥
(शालिनी) न चूला न वेला न च क्षोभितासिन्, न पातालकुम्भादिका वा व्यवस्था । सदर्भोदसुक्तोदक-
खादुनीरः, प्रसन्नश्च साधोर्मनोवद्गमीरः ॥ ८५ ॥ (सुजंगमयातं) लक्षाण्यथैकनवतिः परिधिः सहस्राः, स्यात्
सप्ततिः पट्टिह पञ्चयुताः शताश्च । द्वारैश्चतुर्भिरयमप्यभितो विभाति, पूर्वादिदिक्षु विजयादिभिरुत्तरुदैः ॥ ८६ ॥
(वसन्ततिलका) लक्षा द्वाविंशतिश्च दिनवतिरुपरि स्युः सहस्राणि नूनं, पदचत्वारिंशदाढ्या जिनपतिग-

दिता पद्मशती योजनानाम् । पादोनं योजनं चान्तरमिह निखिलद्वारुं तुल्यप्रमाणं, (३२२२६४६ क्रो ३) कालोद्वे-
 द्वारपानां विजयवहुदिता राजधान्योऽपरसिन् ॥ ८७ ॥ (स्रग्धरा) प्राक्प्रतीच्योर्दिशोर्द्वादश द्वादश, द्वाद-
 शोभ्यः सहस्रेभ्य एवान्तरे । सन्ति कालोदधौ घातकीखण्डतोऽत्रान्तरीपा असुष्यामृतोष्णत्विपाम् ॥ ८८ ॥
 (मौक्तिकदाम) पुटकरद्वीपतोऽप्येवमत्राम्बुधौ, ताचता प्राक्प्रतीच्योः सुधोष्णत्विपाम् । नेत्रवेदैर्मिता (४२)
 नेत्रवेदैर्मिता (४२), एतद्विधिसृष्टशामन्तरीपाः स्थिताः ॥ ८९ ॥ (मौक्तिक) अन्तरीपा अमी गौतमद्वीपचक्राच-
 नीपाः स्वरूपप्रमाणादिभिः । वेदिकाकाननालङ्कृताः सर्वतः, क्रोशयुगमोच्छ्रिता वारिधेर्वारिताः ॥ ९० ॥ (मौक्तिक)
 अथान्मोधाचसिन्नमृतरुचयस्तिग्मकिरणा, द्विचत्वारिंशत्स्युग्रहृहसहस्रत्रयमथ । शतैः पङ्क्तिर्युक्तं पङ्धिकन-
 चल्या समधिकैः, सहस्रं पद्मससत्यधिकशतयुक्तं चात्र भगणः ॥ ९१ ॥ (शिवरिणी) पंचाशदूना नियतं सह-
 स्राश्रयोदशेभाक्षि (२८) मिताश्च लक्षाः । सुस्तारकाणामिह कोटिकोट्यः (२८१२ ९५० इव १४), कालोदधौ
 तीर्थकरोपदिष्टाः ॥ ९२ ॥ (उपजातिः) विश्वाश्रयर्षदकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीचाचकेन्द्रान्तिपद्राजश्रीतनयोऽतनिष्ट
 चिनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्किल तत्र निश्चितजगत्स्वप्रदीपोपमे, द्वाविंशो मधुरः समासिमग-
 मत्सर्गो निसर्गोऽव्यलः ॥ ९३ ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे घातकीचर्णको द्वाविंशतितमः सर्गः समाप्तः ॥ ग्रन्थाग्रं ३१४ ॥

॥ अथ त्रयोविंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

वक्ष्येऽथ पुष्करवरद्वीपं कैकयदेशवत् । विशेषितार्द्धमावेष्ट्य, स्थितं कालोदवारिधिम् ॥ १ ॥ वक्ष्यमाणखरु-
पैर्वञ्जोभितश्चारुपुष्करैः । ततोऽयं पुष्करवर, इति प्रसिद्धिमीयिवान् ॥ २ ॥ चक्रवालतयैतस्य, विस्तारो वर्णि-
तः श्रुते । योजनानां पौडशैव, लक्षा न्यक्षार्थवेदिभिः ॥ ३ ॥ द्वीपस्यास्य मध्यदेशे, शैलोऽस्ति मानुषोत्तरः ।
अन्विताण्यो नरक्षेत्रसीमाकारितयोत्तरः ॥ ४ ॥ उभयोः पार्श्वयोश्चारुवेदिकावनमण्डितः । योजनानामेक-
विंशान्, शतान् सप्तदशोच्छ्रितः ॥ ५ ॥ चतुःशतीं योजनानां, त्रिंशां क्रोशाधिकां भुवि । मग्नो मूले सहस्रं
च, द्वाविंशं किल चिस्तृतः ॥ ६ ॥ त्रयोविंशानि मध्येऽयं, शतानि सप्त चिस्तृतः । चतुर्विंशानि चत्वारि,
शतान्युपरिचिस्तृतः ॥ ७ ॥ यथेष्टस्थानविष्कम्भज्ञानोपायस्तु साम्यतः । भाव्यो वेलन्धरावासगोस्तूपादिगि-
रिष्विव ॥ ८ ॥ अत्रेतनं पादयुगमं, यथोत्तमभ्य निपीदति । पुताभ्यां केसरी पादद्वयं संकोच्य पश्चिमम् ॥ ९ ॥
ततः शिरःप्रदेशे स, विभाति भृशमुन्नतः । तथा पाश्चात्यभागे च, निम्नो निम्नतरः क्रमात् ॥ १० ॥ तद्वद्वेप
गिरिः सिंहोपवेशनाकृतिस्ततः । यद्वा यवार्द्धसंस्थानसंस्थितोऽयं तथैव हि ॥ ११ ॥ समभित्तिः सर्वतुङ्गो,
जम्बूद्वीपस्य दिश्ययम् । प्रदेशान्या पश्चात्तु, निम्नो निम्नतरः क्रमात् ॥ १२ ॥ अत्रायं संप्रदायः—द्वे सहस्रे
चतुश्चत्वारिंशो मूले सुचिस्तृतम् । शतान्यष्टाष्टचत्वारिंशानि मूर्ध्नि च चिस्तृतम् ॥ १३ ॥ एकविंशान् शतान्

सप्तदशोचं बलयाकृतिम् । प्रकल्प्याद्वि ततोऽस्याभ्यन्तरार्द्धेऽपहृते सति ॥ १४ ॥ विस्तारमधिकृत्याथ, शेषस्ति-
 ष्ठति यादृशः । तादृशोऽयं संभ्रमायात्, प्रज्ञसो मानुषोत्तरः ॥ १५ ॥ वसन्त्यस्योर्द्धं सुपर्णकुमारा निर्जरा बहिः ।
 मध्ये मनुष्याश्चेत्येव, त्रिधा गिरिलङ्कृतः ॥ १६ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे—“माणुसुत्तरस णं पद्मयस्स
 अंतो मणुआ उप्पि सुवण्णा वाहि देवा” इति । जाम्बुनदमपञ्चिमणिरत्नविनिर्भितैः । लताग्रहैर्दोर्धिकाभि-
 र्मण्डपैश्चैव मण्डितः ॥ १७ ॥ कूर्टैः पोटश्चाभिश्चैव, समन्ताङ्गालङ्कृतः । नानारत्नमयै रम्यैः, प्राकारोऽट्टाल-
 कैरिव ॥ १८ ॥ त्रयं त्रयं त्रयं स्यात्कूटानां, पङ्कपा दिशां चतुष्टये । द्वादशांशेकैकदेवाधिष्ठितानि भवन्त्यथ ॥ १९ ॥
 उक्तं च स्थानाद्भृत्सौ—“पुष्येण तिमि कूडा दादिणओ तिमि तिन्नि अधरेण । उत्तरओ तिमि भवे चडधिसिं
 माणुसनगंस ॥ २० ॥” इति । विद्विषु चत्वारि तत्राग्नेयां रत्नाभिधं भवेत् । निवासभूतं तद्वेणुदेवस्य गरुडे-
 शितुः ॥ २१ ॥ रत्नोचयाख्यं नैर्ऋत्यां, चेलम्यस्यानिलेशितुः । नाम्ना विलम्यसुखादमित्यप्येतन्निरूपितम् ॥ २२ ॥
 पूर्वोत्तरस्यां च कूर्टं, सर्वरत्नाभिधं भवेत् । तत्सुपर्णकुमारैर्न्द्रवेणुदालैः किलारपदम् ॥ २३ ॥ तथाऽपरोत्तरस्यां
 स्यात्तद्रत्नसंचयाभियम् । प्रभञ्जनपराख्यं च, प्रभञ्जनसुरेशितुः ॥ २४ ॥ अत्र यद्यपि रत्नादीनि चत्वारि कूटानि
 स्थानाद्भृत्सूत्रे चतुर्विंशत्युक्तानि, तथाहि—“माणुसुत्तरस णं पद्मयस्स चडधिसिं चत्वारि कूडा पं० तं०-रयणे
 रयणुचये सपरयणे रयणसंचय” इति, तथाप्येतत्सूत्रं श्रीअभयदेवसुरिभिरंघं व्याख्यातं—तथाहि—“इह च
 दिग्ग्रहणेऽपि विद्विष्यति द्रष्टव्यं, तथा एवं चैतद्व्याख्यायते द्वीपसागरमज्ञसिसंग्रहणपनुसारेणे”त्यादि । चतु-

दिशामिहैकैकः, कूटे भाति जिनालयः । दिशां चतसृणां रत्नकिरीट इव भासुरः ॥ २५ ॥ तथोक्तं चिरं जयक्षेत्रसमाससूत्रे—“चउसुवि उसुयारेसुं इक्किक्कं नरनगंमि. चचारि । कूडोवरि जिणभवणा कुलगिरिजिणभवणपरिमाणा ॥ २६ ॥” इति । साक्षान्न यद्यपि प्रोक्तः, सिद्धान्तेऽत्र जिनालयः । तथाप्यागमवाग्निह्लादनुमानात्प्रतीयते ॥ २७ ॥ यतो विद्याचारणर्षितिर्यगतिनिदर्शने । विश्रामोऽत्र गिरौ प्रोक्तश्चैत्यवन्दनपूर्वकः ॥ २८ ॥ तथाए पञ्चमाह—“विज्ञाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवतिए गतिचिसए पन्नत्ते ? गो० ! से णं इओ एगेणं उप्पाणं माणुसुत्तरे पव्वए समोसरणं करेइ, माणु० २ सा तहिं चेइयाइं वंदति” । एतच्चास्मिन् विना चैत्यं, कथमौचित्यमश्नति ? । ततोऽत्र जिनचैत्यानि, युक्तमूत्रुर्महर्षयः ॥ २९ ॥ एवं शाश्वतचैत्यानां, मान्यत्वं यो न मन्यते । सोऽप्यनेनैव वाक्येनोत्थातुं नेष्टे पराहतः ॥ ३० ॥ यश्चात्र चैत्यशब्दार्थं, विपर्यस्यति वातकी । तस्याप्येतचारणर्षिणमस्यावांक्यमौपधम् ॥ ३१ ॥ नहीदृशास्तपःशक्तिलब्धैतादृशशलब्धयः । विना जिनादीन् वन्दन्ते, सम्यक्त्वग्रंशभीलुकाः ॥ ३२ ॥ अथ प्रकृतं—अनेन पुष्करवद्वीपो द्वेषा व्यधीयत । भित्तयेव गृहमस्याद्वद्धयं निर्दिश्यते ततः ॥ ३३ ॥ अभ्यन्तरं पुष्करार्द्धं, बाह्यं तदद्वैमेव च । अर्वाचीनमान्तरार्द्धं, बाह्यमर्द्धं ततः परम् ॥ ३४ ॥ मानुपोत्तरशैलस्तु, बाह्यार्द्धक्षेत्रोधकः । इत्यान्तरार्द्धं पूर्णाष्टलक्षयोजनसंमितम् ॥ ३५ ॥ तथा-दुर्शानचन्दनमलयगिरयो मलयगिरयः—“अयं च मानुपोत्तरपर्वतो बाह्यपुष्करवद्वैभूमौ प्रतिपत्तव्य” इति गृहक्षेत्रसमासशृत्तौ । कोटिरेका द्विचत्वारिंशलक्षानि सहस्रकाः । चतुर्विंशच्छतान्पृष्टौ, त्रयोविंशानि

चोपरि ॥ ३६ ॥ एतावद्योजनमितो, मानुपोत्तरभूमृतः । स्यान्मध्ये परिधिर्भवेत् ॥ ३७ ॥
 कोटिरैकाऽथ लक्षाणि, द्विचत्वारिंशदेष च । द्वात्रिंशच्च सहस्राणि, द्वात्रिंशच्च शता नव ॥ ३८ ॥ पृथगुक्तौ
 परिक्षेपौ, यो मध्येऽस्य तथोपरि । चहिर्भागापेक्षया तौ, पार्श्वेऽस्याभ्यन्तरे पुनः ॥ ३९ ॥ समानभित्तिकतया,
 मूले मध्ये तथोपरि । तुल्य एव परिक्षेपः, सर्वत्राप्यवसीयताम् ॥ ४० ॥ एका कोटिर्द्विचत्वारिंशद्व्यक्षाणि सह-
 स्रकाः । पद्मत्रिंशच्च शताः सप्त, त्रयोदशसमन्विताः ॥ ४१ ॥ इति बृहत्क्षेत्रसमासबृहत्त्रयभिप्रायेण, जीवाभि-
 गमसूत्रे 'सत्त चोदसुत्तरे जोअणसए' इत्युक्तं । एतावन्ति योजनानि, दृष्टानि जिननायकैः । मानुपोत्तरशै-
 लस्य, घाणस्य परिक्षेपितौ ॥ ४२ ॥ द्विचत्वारिंशता लक्षैरेककोटिसमन्विता । त्रिंशत्सहस्राश्चैकोनपञ्चाशत्
 द्विशती तथा ॥ ४३ ॥ मानुपोत्तरशैलस्यैतावान् परिधिरान्तरः । एव एवाभ्यन्तरस्य, पुष्करार्द्धस्य चान्तिमः
 ॥ ४४ ॥ नृक्षेत्रस्यापि परिधिरेव एवावसानिकः । अथास्य पुष्करार्द्धस्य, मध्यमः परिधिस्त्वयम् ॥ ४५ ॥ एका
 कोटी योजनानां, लक्षाः सप्तदशोपरि । सर्वविंशत्यन्वितानि, चत्वार्येव शतानि च ॥ ४६ ॥ कालोदस्यान्त्यप-
 रिधिर्यः पूर्वमिह दर्शितः । स एव पुष्करार्द्धस्य, भवेत्परिधिरान्तरः ॥ ४७ ॥ द्विधेदृमिपुकाराभ्यां, घातकी-
 स्रण्डवत्कृतम् । अभ्यन्तरे पुष्करार्द्धे, तस्थिवद्भ्यामपागुदक ॥ ४८ ॥ घातकीस्रण्डेपुकारसधर्माणिविमाचपि ।
 चतुष्कृदायन्त्यकूटस्थितोसुहृजिनालयौ ॥ ४९ ॥ एकेनान्तेन कालोदं, परेण मानुपोत्तरम् । स्पृष्टवन्तौ योज-

१ किंचिदधिकस्य योजनभागस्य न्ययहारेण योजनतया विवक्षणाद् चतुर्दशोत्तरसप्तशती अत्राल्याता स्यात् ॥

नानां, लक्षाण्यष्टायताविति ॥ ५० ॥ एवमभ्यंतरं पुष्करार्द्धं निर्दिश्यते द्विधा । पूर्वाद्धं पश्चिमाद्धं च, प्रत्येकं
मेरुणाऽध्वितम् ॥ ५१ ॥ पूर्वापरार्द्धयोरत्र, कालोद्वेदिकान्ततः । पुरतः पुनरर्थाकं च, मातृपोचरपयतात् ॥ ५२ ॥
सहस्राद्यचनवर्ति, प्रत्येकं लक्षकत्रयम् । योजनानामतीत्यास्ति, कुण्डमेकैकमश्रुतम् ॥ ५३ ॥ अधस्तो विस्तृते स्तोत्र-
मुपर्युपर्यनुक्रमात् । विस्तीर्णं विस्तीर्णतरे, जायमाने शरावचत् ॥ ५४ ॥ भुवस्तले द्वे सहस्रे, विस्तीर्णे योजनान्यथ ।
उद्विद्धे वशा शुद्धाम्भोवीचीनिचयचारुणी ॥ ५५ ॥ ह्योरप्यर्द्धयोरत्रैकैकमन्दरनिश्रया । पद्म पद्म वर्षधराः सप्त,
सप्त क्षेत्राणि पूर्ययत् ॥ ५६ ॥ धातकीखण्डस्यवर्षधरद्विगुणविस्तृताः । भवन्त्यत्र वर्षधरा, लघत्वेन तु तैः
सप्ताः ॥ ५७ ॥ एवमत्रेपुकाराभ्यां, सह वर्षमहीभृताम् । विष्कम्भसंकलनया, नगरुणं भवेद्वियत् ॥ ५८ ॥
तिष्ठो लक्षा योजनानां, पञ्चपञ्चाशदेव च । सहस्राणि चतुरशीत्यधिकानि शतानि पद्म ॥ ५९ ॥ आणमध्या-
न्यपरिधौ, प्राग्यदेतेन वर्जिते । द्वादश त्रिशतक्षुण्णे, कल्प्यन्ते प्राग्यदंशकाः ॥ ६० ॥ वर्षवर्षधरभागकल्पना
त्यत्र धातकीखण्डवद् ज्ञेया । द्वादशद्विशततोत्थास्ते, चेऽत्रांशा योजनोपरि । क्षेत्राणामब्जविश्याविरन्तश्च
नृगिरेर्विशि ॥ ६१ ॥ तत्र याम्येपुकारस्योभयतोऽप्यर्द्धयोर्द्वयोः । एकैकमस्ति भरतं, सखस्यर्णगिरेर्विशि ॥ ६२ ॥
सहस्राण्येकत्वत्वारिंशच्छतान् पञ्च विस्तृतम् । सैकोनाशीतीन् मुखेऽंशशतं च सत्रिसप्ततिः ॥ ६३ ॥ त्रिपञ्चा-
शत्सहस्राणि, द्वादशा पञ्चशल्यपि । शतं नचनचलाद्यमंशाद्यः सध्यविस्तृतिः ॥ ६४ ॥ पञ्चपष्टिं सहस्राणि,
योजनानां चतुःशतीम् ॥ पट्टयत्वारिंशां लवांश्च, प्रपोत्तशान्तविस्तृतः ॥ ६५ ॥ मध्यभागेऽस्य वेताज्यो,

लक्षाण्यष्टौ स चायतः । घातकीखण्डयेताह्यवच्छेपं त्विह भाव्यताम् ॥ ६६ ॥ अन्येऽपि दीर्घवैताह्याः, स्युः
मस्यपिठरीदृशाः । भरतैरवतक्षेत्रविदेहविजयोद्भवाः ॥ ६७ ॥ उत्तरार्द्धमध्यखण्डे, गङ्गसैन्धवकुण्डयोः ॥ मध्ये
दृपभद्रदोऽस्ति, जम्बूद्वीपर्यभाद्रिवत् ॥ ६८ ॥ पर्यन्तेऽस्य ततः शैलो, हिमवान्नाम वर्त्तते ॥ आयामतोऽष्टौ
लक्षाणि, चिप्कम्मतो भवेदियान् ॥ ६९ ॥ पौजनानां द्विचत्वारिंशच्छता दशसंयुताः । चतुश्चत्वारिंशदंशा-
श्चतुरशीतिनिर्मिताः ॥ ७० ॥ तस्योपरि पद्महृद्, प्राग्वत्पद्मालिमण्डितः । सहस्रांश्चतुरो दीर्घः, सहस्रद्वय-
विस्तृतः ॥ ७१ ॥ गङ्गासिन्धुरोहितांशास्ततो नद्यो विनिर्ययुः । प्राच्यां प्रतीच्यामुदीर्च्या, क्रमात्तत्रादिमे
उमे ॥ ७२ ॥ इदोद्गमे योजनानि, चिस्तीर्णे पञ्चविंशतिम् । उद्विद्धे च योजनार्द्धं, समुद्रसंगमे पुनः ॥ ७३ ॥
विस्तीर्णे द्वे शते सार्द्धे, उद्विद्धे पञ्चयोजनीम् । तत्र सिन्धुः प्राच्यपुष्करार्द्धात्कालोदमङ्गति ॥ ७४ ॥ गङ्गा तु
प्राप्य पूर्वस्यां, मानुषोत्तरभूधरम् । सुमतिर्दुष्टसंसर्गाद्विव तत्र विलीयते ॥ ७५ ॥ पश्चिमार्द्धात्पुनर्गङ्गा; याति
कालोदयारिधौ । सिन्धुर्नरोत्तरनगपादमूले विलीयते ॥ ७६ ॥ एवं नरोत्तरनगाभिमुखाः सरितोऽखिलाः ।
विलीयन्त इह ततः, परं तासामभायतः ॥ ७७ ॥ गङ्गासिन्धुप्रपाताख्ये, कुण्डे विष्कम्भतो मते । चत्वारिंश-
त्समधिकं, योजनानां शतद्वयम् ॥ ७८ ॥ तदन्तर्वर्तिनौ द्वीपौ, प्रज्ञप्तौ विस्तृतायतौ । द्वात्रिंशद्योजनी मूलप्र-
वाद् इय जिलिक्ते ॥ ७९ ॥ गङ्गासिन्धुरक्तवतीरक्ताखेतद्विरूपणम् । पद्मत्रिंशत्तस्यैवास्तु, सर्वमप्यविशेषितम्
॥ ८० ॥ रोहितांशा योजनानि, पञ्चाशन्नदनिर्गमे । चिस्तीर्णकयोजनं चोद्विद्धोदीर्च्यां नगोपरि ॥ ८१ ॥ एका-

सहस्राणयायतो भवेत् । योजनानां सहस्राणि, चत्वारि चैप विस्तृतः ॥ ९७ ॥ दक्षिणस्यामुंदीच्यां च, नद्यो
दे निर्गते इतः । रोहिता हरिकान्ता च, ते उभे पर्वतोपरि ॥ ९८ ॥ चतुःपष्टिं शतान्येकविंशान्यंशचतुष्टयम् ।
अतीत्य स्वस्कुण्डान्तर्निपत्य निर्गते ततः ॥ ९९ ॥ पूर्वार्द्धाद् हेमवतगा, नराद्रिं याति रोहिता । अपरार्द्धात्तु
सा याति, कालोदनामचारिधिम् ॥ १०० ॥ हरिकान्ता पुनर्याति, कालोदं हरिर्यर्पगा । पूर्वार्द्धोदपराद्धात्तु,
याति सा मानुषोत्तरम् ॥ १ ॥ नद्योर्हरिसलिलयोर्हरिकान्ताख्ययोरपि । तयोर्नारीकान्तयोश्च, तथैव नरका-
न्तयोः ॥ २ ॥ इत्यष्टानामापगानां, विष्कम्भो ह्रदनिर्गमे । भवेच्छतं योजनानामुण्डलं योजनद्वयम् ॥ ३ ॥
पर्वन्ते च योजनानां सहस्रमिह विस्तृतिः । उण्डलं च योजनानां, विंशतिः परिकीर्तितम् ॥ ४ ॥
विष्कम्भायामतः कुण्डान्येतासां जगदुर्जिनाः । पष्ट्याख्यानि योजनानां, शतानीह नव श्रुते ॥ ५ ॥ अष्टाविंशं
शतं द्वीपाश्चैतासां विस्तृतायताः । जिहिका विस्तृतोद्विद्धाश्चासां मूलप्रवाहवत् ॥ ६ ॥ शैलात्ततः परं क्षेत्रं,
हरियर्पं धिराजते । तद्गन्धापातिवैताल्येनाश्रितं विस्तृतं मुखे ॥ ७ ॥ लक्षाणि पद्म योजनानां, पञ्चपष्टिं सहस्र-
कान् । द्वे शते सप्तसप्तत्याऽधिके द्वादश चांशकान् ॥ ८ ॥ युग्मम् ॥ अष्टौ लक्षाः सहस्राणि, पद्मपञ्चाशच्छत-
द्वयम् । सप्तोत्तरं योजनानां, मध्येऽशांश्चतुरस्ततम् ॥ ९ ॥ सहस्रैः सप्तचत्वारिंशताख्या दशलक्षिकाः । पद्म-
त्रिंशं च योजनानां, शतमंशशतद्वयम् ॥ १० ॥ अष्टाब्जं विस्तीर्णमन्ते, स्वरूपमपरं पुनः । जम्बूद्वीपहरिवर्षवदि-
द्यापि विभाव्यताम् ॥ ११ ॥ इतः परश्च निपद्यः, पर्वतः सर्वतः स्फुरन् । ह्रदेनालङ्कृतो मूर्ध्नि, सद्वजेन तिग्नि-

दश योजनानां, शतान् पञ्चसमन्यतान् । अंशान् द्वाविंशतिं गत्वा, कुण्डं प्राप्याथ पूर्ववत् ॥ ८२ ॥ क्षेत्रं
हेमवतं द्वेषा, स्वप्रवाहेण कुर्वती । कालोदं याति पूर्वोदं, परादं मातुपोत्तरम् ॥ ८३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।
अस्याः कुण्डं योजनानामशीत्याद्या चतुःशती । विष्कम्भायामतो मूलप्रवाहवच्च जिहिका ॥ ८४ ॥ अस्याः
कुण्डान्तर्गतश्च, द्वीपो भवति यः स तु । चतुःपष्टियोजनानि, विष्कम्भायामतो मतः ॥ ८५ ॥ रूप्यकूले
स्वर्णकूले, रोहिते रोहितांशिके । अष्टाप्येतास्तुल्यरूपाः, स्वरूपपरिवारतः ॥ ८६ ॥ अथोत्तरं हिमवतः, क्षेत्रं
हेमवतं स्थितम् । वृत्तवैताल्येन शब्दापातिनाऽलङ्कृतान्तरम् ॥ ८७ ॥ मुखे लक्षं योजनानां, पद्मपट्टिं च सहस्र-
कान् । एकोनविंशां त्रिशतीं, पद्मपञ्चाशद्व्यंस्तम् ॥ ८८ ॥ लक्षद्वयं योजनानां, सहस्राणि चतुर्विंश । एकप-
ञ्चाशानि ततं, मध्येऽंशान् पष्टियुक्तं शतम् ॥ ८९ ॥ अन्ते शतान् सचतुरशीतीन् सप्त सहस्रकान् । एकपट्टिं
द्विलक्षीं च, द्वापञ्चाशद्व्यंस्तम् ॥ ९० ॥ जम्बूद्वीपस्याधिपृत्तवैताल्यैः सदृशा यथा । घातकीलण्डस्थपृत्तवै-
ताल्यैः सर्वथा तथा ॥ ९१ ॥ अत्रापि वृत्ता वैताल्यैः, पूर्वोक्तैः सदृशाः समे । शब्दापातिप्रभृतयः, प्रले-
तव्या मनस्विभिः ॥ ९२ ॥ याभ्यां चतुर्भिरष्टाभिर्योजनैरन्तरं क्रमात् । स्वापगाभ्यां शब्दगन्धापातिमेरुमही-
भृताम् ॥ ९३ ॥ विक्रटापातिनोर्माल्यवतोस्तथान्तरं क्रमात् । खसक्षेत्रापगाभ्यां द्वे, योजने तचतुष्टयम् ॥ ९४ ॥
अस्योत्तरस्यां च महाहिमयान् चर्त्तते गिरिः । लक्षणपष्टायतो मौलो, महापद्मद्वयाकृतः ॥ ९५ ॥ योजनानां
सहस्राणि, षोडशाष्टौ शतानि च । द्विचत्वारिंशदाद्यानि, कलाथाष्टैप विस्तृतः ॥ ९६ ॥ महापद्मद्वस्त्वष्टौ,

पुंडरीकहृदवान् रुक्मिणपर्वतः ॥ ३८ ॥ एतद्गवा रूप्यकूला, हरिण्यवतगामिनी । रम्यकान्तनरकान्ता, प्रयात्येत-
 त्समुद्गवा ॥ ३९ ॥ ततोऽर्वांग् रम्यकक्षेत्रं, माल्यवहृतभूधरम् । केसरिहृदवनीलवक्षामा पर्वतस्ततः ॥ ३० ॥
 प्रयत्ति विदेहान्तः, शीतैतन्नगसंम्भवा । नारीकान्ता रम्यकान्तः, प्रसर्पत्येतद्गुहता ॥ ३१ ॥ पपु क्षेत्रेषु पूर्वा-
 र्द्धात्रयो याः पूर्वसंमुखाः । ता मानुषोत्तरं यान्ति, कालोदं पश्चिमासुखाः ॥ ३२ ॥ पश्चिमादर्द्धोत्तु कालोदं,
 प्रयान्ति पूर्वसंमुखाः । पश्चिमाभिमुखस्तास्तु, प्रयान्ति मानुषोत्तरम् ॥ ३३ ॥ मध्ये क्षेत्रं विदेहाख्यं, नील-
 वन्निपथागयोः । एकैकं मेरुणोपेतं, भाति पूर्वापरार्द्धयोः ॥ ३४ ॥ अष्टाचत्वारिंशदंशान्, लक्षाः पञ्चविंशति
 मुपे । योजनान्येकपष्टिं सहस्रान् साष्टशतं ततम् ॥ ३५ ॥ २६६११०८५ ॥ तथा लक्षाथतुल्लिंशशयोज-
 नानां समन्विताः । चतुर्विंशत्या सहस्रैरष्टाविंशं शताष्टकम् ॥ ३६ ॥ षोडशांशाश्च विस्तीर्णं, मध्ये तस्य च
 विस्तृतिः । लक्षाण्यथैकचत्वारिंशदधाशीतिरेव च ॥ ३७ ॥ सहस्राणि सप्तचत्वारिंशा पञ्चशती तथा । योज-
 नानामंशशतं, पण्णवत्या समन्वितम् ॥ ३८ ॥ सहस्राणि योजनानामेकोनविंशतिस्तथा । सचतुर्नवतिः सप्त-
 शती ऋशस्तथोपरि ॥ ३९ ॥ चिप्कम्भः प्रतिविजयं, प्रत्येकमर्द्धयोर्द्वयोः । योजनानां द्वे सहस्रे, वक्षस्काराद्वि-
 विस्तृतिः ॥ ४० ॥ प्रत्येकमन्तर्नद्यश्च, शतानि पञ्च विस्तृताः । स्वरूपं सर्वमत्रान्यद्भूतकीखण्डवद्भवेत् ॥ ४१ ॥
 अष्टानां वनमुखानां, विस्तृतिः स्याद्धृषीयसी । एकोनविंशतिभवाश्चत्वारो योजनांशकाः ॥ ४२ ॥ एकादश
 सहस्राणि, योजनानां शतानि षट् । साष्टाशीतीनि चैतेषां, विस्तृतिः स्याद्ग्रीयसी ॥ ४३ ॥ उपवर्षपरं गुर्वी,

च्छिन्ना ॥ १२ ॥ सप्तपष्टिं सहस्राणि, साष्टपष्टिं शतत्रयम् । योजनानां लवान् द्वात्रिंशत् स्यादेष विस्तृतः ॥ १३ ॥ तिगिच्छिस्तु योजनानां, सहस्राण्यष्ट विस्तृतः । सहस्राणि षोडशैष, भवेदायामतः पुनः ॥ १४ ॥ एत-
साद्धरिसलिला, शीतोदेति निरीघतुः । दक्षिणस्यामुदीच्यां च, पर्वतोपर्यम् उभे ॥ १५ ॥ एकोनत्रिंशत् गत्वा,
सहस्रान् पद्मशतानि च । योजनानां सचतुरशीतीन् षोडश चांशकान् ॥ १६ ॥ पततः स्वस्वकुण्डान्तर्हरिव-
पान्तराध्वना । पूर्वार्द्धाद्धरिसलिला, प्राप्नोति मानुषोत्तरम् ॥ १७ ॥ पश्चिमाद्धगता सा तु, कालोदमुपसर्पति ।
सर्वासां दिग्विनिमय, एवं पूर्वापरार्द्धयोः ॥ १८ ॥ पूर्वार्द्धशीतोदा प्रत्यग्विदेहार्द्धविभेदिनी । कालोदमन्या-
र्द्धस्या तु, प्राप्नोति मानुषोत्तरम् ॥ १९ ॥ एताश्चतस्रो विस्तीर्णा, द्वे शते हृदनिर्गमे । चत्वार्युण्डा योजनानि,
प्राप्ते दशगुणास्ततः ॥ २० ॥ विस्तीर्णान्यायतान्यासां, कुण्डानि च चतसृणाम् । सर्विंशानि योजनानां,
शतान्येकोनविंशतिम् ॥ २१ ॥ एतत्कुण्डान्तर्गताश्च, द्वीपाः प्रोक्ता महर्षिभिः । पट्टपञ्चाशो योजनानां, द्वे
शते विस्तृतायताः ॥ २२ ॥ सर्वे कुण्डगता द्वीपाः, क्रोशद्वयोच्छ्रिता इति । तैर्जम्बूद्वीपगैस्तुल्या, उच्छ्रयेण
नगा इव ॥ २३ ॥ यथेदमर्द्धं व्याख्यातं, याम्यं पूर्वापरार्द्धयोः ॥ तथा श्लेषमुदीच्याद्धर्मपि मानस्वरूपतः ॥ २४ ॥
किन्तुदीच्येपुकाराद्रेः, परतः पार्श्वयोर्द्वयोः । स्यादेकैकमैरवतक्षेत्रं भरतसन्निभम् ॥ २५ ॥ पुण्डरीकहृदोपेतस्त-
तश्च शिखरी गिरिः । तस्माद्गता रक्तवती, स्वर्णकूला विनिर्ययुः ॥ २६ ॥ तत्रादिमे द्वे सरितौ, क्षेत्रमैरवतं
गते । जगाम हैरण्यवतं, स्वर्णकूला तु वाहिनी ॥ २७ ॥ ततश्च हैरण्यवतं, चिकटापातिनाऽङ्कितम् । ततो महा-

पुंडरीकहृदवान् रुक्मिणपर्यतः ॥ ३८ ॥ एतद्भवा रूप्यकूला, हरण्यवतगामिनी । रम्यकान्तर्नरकान्ता, प्रयात्येत-
 त्समुद्रया ॥ ३९ ॥ ततोऽर्वांग् रम्यकक्षेत्रं, माल्यवदृत्तभूधरम् । केसरिहृदवद्वीलवन्नामा पर्यतस्ततः ॥ ३० ॥
 प्रयत्ति विदेहान्तः, शीतैतन्नगसंम्भवा । नारीकान्ता रम्यकान्तः, प्रसपत्येतदुद्गता ॥ ३१ ॥ एषु क्षेत्रेषु पूर्वो-
 र्द्वाग्रयो याः पूर्वसंमुखाः । ता मानुषोत्तरं यान्ति, कालोवं पश्चिमासुखाः ॥ ३२ ॥ पश्चिमाद्धीसु कालोदं,
 प्रयान्ति पूर्वसंमुखाः । पश्चिमाभिमुखास्तास्तु, प्रयान्ति मानुषोत्तरम् ॥ ३३ ॥ मध्ये क्षेत्रं विदेहाख्यं, नील-
 वक्षिणयागयोः । एकैकं मेरुणोपेतं, भाति पूर्वोपरार्द्धयोः ॥ ३४ ॥ अष्टाचत्वारिंशदंशान्, लक्षाः पञ्चविंशति
 मुते । योजनान्येकपट्टिं सहस्रान् साष्टशतं ततम् ॥ ३५ ॥ २६६११०८५ ४८ । तथा लक्षाश्चतुस्त्रिंशद्योज-
 नानां समन्यिताः । चतुर्विंशत्या सहस्रैरष्टाविंशं शताष्टकम् ॥ ३६ ॥ षोडशांशाश्च चिस्तीर्णा, मध्ये तस्य च
 विस्तृतिः । लक्षाण्यथैकचत्वारिंशदष्टाशीतिरेव च ॥ ३७ ॥ सहस्राणि सप्तचत्वारिंशा पञ्चशती तथा । योज-
 नानामंशशतं, पण्ययथा समन्वितम् ॥ ३८ ॥ सहस्राणि योजनानामेकोनविंशतिस्तथा । सचतुर्नवतिः सप्त-
 शती क्रोशस्तथोपरि ॥ ३९ ॥ विष्कम्भः प्रतिविजयं, प्रत्येकमर्द्धयोर्द्रयोः । योजनानां द्वे सहस्रे, वक्षस्काराद्रि-
 विस्तृतिः ॥ ४० ॥ प्रत्येकमन्तर्नयश्च, शतानि पञ्च विस्तृताः । स्वरूपं सर्वमत्रान्यद्भूतकीखण्डयद्भवेत् ॥ ४१ ॥
 अष्टानां वनमुखानां, विस्तृतिः स्याद्धवीयसी । एकोनविंशतिभवाश्चत्वारो योजनानांशकाः ॥ ४२ ॥ एकादश
 सहस्राणि, योजनानां शतानि षट् । साष्टाशीतीनि चैतेषां, विस्तृतिः स्याद्गरीपसी ॥ ४३ ॥ उपवर्षधरं शुर्वी,

लक्ष्मी च सरिदन्तिके । तेषां चतुर्णां कालोद्भवहिर्भागस्पृशां भवेत् ॥ ४४ ॥ चतुर्णां तु नरनगासन्नानां चिस्त-
तिर्गुरुः । शीताशीतोद्दान्तिकेऽन्या, नीलवन्निप्रधान्तिके ॥ ४५ ॥ पूर्वापरं भद्रसालवनायामः समन्वितः ।
मेरुचिष्कम्भेण सह, गर्भभागात्मको भवेत् ॥ ४६ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणि, लक्षाश्चतस्र एव च । योजनानां
नवशती, निर्दिष्टा षोडशोत्तरा ॥ ४७ ॥ षोडशानां विजयानां, व्याससंकलना त्वियम् । तिस्रो लक्षा योज-
नानां, सहस्राणि च षोडश ॥ ४८ ॥ सप्तशल्यष्टोत्तराऽथ, वक्षस्कारमहीभृताम् । अष्टानां तत्संकलना, स्युः
सहस्राणि षोडश ॥ ४९ ॥ पण्णामन्तर्नदीनां तु, व्याससङ्कलना भवेत् । सहस्राणि त्रीणि वनमुलयोरुभयो-
स्त्वियम् ॥ ५० ॥ पद्मसप्ततिस्पृक त्रिशती, सहस्राख्यक्षि (२३) संमिताः । द्वीपव्यासोऽष्ट लक्षाणि, सर्वसं-
लने भवेत् ॥ ५१ ॥ अत्रापीष्टान्यविष्कम्भवर्जितद्वीपविस्तृतैः । खल्वसह्याविभक्ताया, लभ्यतेऽभीष्टविस्तृतिः
॥ ५२ ॥ भावना धातकीऽण्डवत् । महाविदेहविष्कम्भे, यथेष्टस्थानगोचरे । शीताशीतोद्दान्यतरव्यासही-
नेऽर्द्धिते सति ॥ ५३ ॥ विजयांतर्नदीवक्षस्कारान्तिमवनायतिः । ज्ञायते सा तत्र तत्र, स्थाने भाव्या स्वयं
दुषैः ॥ ५४ ॥ अथ देवकुरुणां यः, प्राच्यां सौमनसो गिरिः । तथोत्तरकुरुणां यः, पूर्वस्थां माल्यवानिमौ
॥ ५५ ॥ त्रिचत्वारिंशत्सहस्रान्, लक्षा विंशतिमायतौ । एकोनविंशां द्विशतीं, योजनानामुभावपि ॥ ५६ ॥
द्वेषोत्तरकुरुभ्यश्च, प्रतीच्यां यो व्यवस्थितौ । विद्युत्प्रभगिरिर्गन्धमादनश्चायताबुभौ ॥ ५७ ॥ योजनानां षोड-
शैव, लक्षाः पद्मविंशतिं तथा । सहस्राणि शतमेकं, संपूर्णं षोडशोत्तरम् ॥ ५८ ॥ इदं मानं पुष्करार्द्धप्राचीनार्ध-

व्यपेक्षया । पश्चिमाद्धं विपर्यासो, घातकीखण्डवत् स तु ॥ ५९ ॥ अष्टाप्येते गजदन्ता, नीलवन्निपधान्तिके ।
 सहस्रद्वयविस्तीर्णाः, सहस्रमाश्रयमन्दरान्तिके ॥ ६० ॥ विदेहमध्यविष्कम्भान्मेरुव्यासे विशोधिते । शेपेऽर्द्धिते च
 विष्कम्भः, प्रत्येतव्यः कुरुद्वये ॥ ६१ ॥ लक्षाः ससदश सह, सहस्राणि शतानि च । चतुर्दशानि सप्तैव, योजनानां
 लवाष्टकम् ॥ ६२ ॥ मेरुयुक्तभद्रसालापामात्प्रागुपदर्शितात् । गजदन्तद्वयहीनाच्छेषं जीवा कुरुद्वये ॥ ६३ ॥
 लक्षाश्चतस्रः पट्टत्रिंशत्, सहस्राणि शतानि च । नवैव षोडशाब्धानि, योजनानीति तन्मितिः ॥ ६४ ॥ आयाममा-
 नयोः प्राच्यप्रतीच्यगजदन्तयोः । योगे भवेद्वनुःपृष्ठं, कुरुद्वय इदं तु तत् ॥ ६५ ॥ लक्षाः पट्टत्रिंशदेकोनससतिश्च
 सहस्रकाः । शतत्रयं योजनानां, पञ्चत्रिंशत्समन्वितम् ॥ ६६ ॥ घातकीखण्डवदिहाप्यग्रतो नीलवर्जिरेः ।
 यमकायुदकुरुषु, सहस्रं विस्तृतायतौ ॥ ६७ ॥ ततः परं द्वदाः पञ्च, स्युर्दक्षिणोत्तरायताः । सहस्रांश्चतुरो द्वीर्घा, द्वे
 सहस्रे च विस्तृताः ॥ ६८ ॥ नीलवतो यमकयोस्ताभ्यामाथहृदस्य च । मियो हृदानां क्षेत्रान्तसीमन्तश्च पञ्चमह-
 दात् ॥ ६९ ॥ सप्तप्येतान्यन्तराणि, तुल्यान्यैकैकं पुनः । लक्षद्वयं योजनानां, चत्वारिंशत्सहस्रकाः ॥ ७० ॥
 शतानि नव चैकोनपष्टीनि योजनस्य च । सप्तध्रुणस्यैकभागस्तत्रोपपत्तिरुच्यते ॥ ७१ ॥ दैर्घ्यं हृदानां पञ्चानां,
 यत्सहस्राणि विशतिः । सहस्रयमकव्यासयुक्तं तत्कुरुविस्तृतेः ॥ ७२ ॥ विशोध्यतेऽथ घच्छेषं, तत्सप्तभिर्विभज्यते ।
 सप्तानां व्यवधानानामेवं मानं यथोदितम् ॥ ७३ ॥ उदकुरुषु पूर्वाद्धं, पद्मनामा महातरुः । पश्चिमाद्धं महा-
 पद्मसौ जम्बूद्वक्षसोदरो ॥ ७४ ॥ पद्मनामो भूमिरुहः, पद्मनामा सुरः पतिः । महापद्मस्य तु स्वामी, पुण्डरीकः

सुरोत्तमः ॥ ७६ ॥ स्युर्देवकुरवोऽप्येवं, कित्त्वत्र निपधात्परौ । विचित्रचित्रावचलौ, ततः पञ्च द्वादः क्रमात् ॥ ७६ ॥ पूर्वाद्धे चापराद्धे च, स्यातां शाल्मलिनाविह । जम्बूदृक्षसधर्माणवेतावपि स्वरूपतः ॥ ७७ ॥ पुष्कराद्धेऽथ यौ मेरुः, स्यातां पूर्वापरार्द्धयोः । घातकीखण्डस्थमेरुसमानौ तौ तु सर्वथा ॥ ७८ ॥ कित्वेतयोर्भद्र-
सालवनघोरायतिर्भवेत् । लक्षद्वयं पंचदश, सहस्राणि शतानि तु ॥ ७९ ॥ अष्टपञ्चाशानि सप्त, पूर्वपञ्चि-
मयोर्दशोः । प्रलेकं दक्षिणोदीच्यः, स्याद्द्वयासस्त्वयमेतयोः ॥ ८० ॥ द्विसहस्रैकपञ्चाशा, योजनानां चतुःशती ।
अष्टाशीत्या योजनस्य, भक्तस्यांशाश्च सप्ततिः ॥ ८१ ॥ उपपत्तिस्त्वत्र प्राग्वत् । शेषा त्वत्र नन्दनादियन-
वक्तव्यताऽखिला । घातकीखण्डमेरुभ्यां, पुनरुक्तेति नोच्यते ॥ ८२ ॥ जाम्बूद्वीपो महामेरुश्चतुर्भिर्मेरुभिः
श्रियम् । धत्ते तीर्थंकर इव, चतुर्भिः परमेष्ठिभिः ॥ ८३ ॥ प्रागुक्ताख्येषु पूर्वाद्धे, विजयेष्वधुना जिनाः ।
चन्द्रबाहुर्भुजङ्गेश्वरो नेमिप्रभोऽपि च ॥ ८४ ॥ पश्चिमाद्धे तु तेष्वेव, वीरसेनो जिनेश्वरः । महाभद्रदेव-
यशोऽजितवीर्या इति क्रमात् ॥ ८५ ॥ द्वीपार्धेऽसिन्नागादीनां, संग्रहः सर्वसंख्यया । घातकीखण्डवद् ज्ञेयोऽवि-
शेषान्नोदितः पृथक् ॥ ८६ ॥ द्विसप्ततिः शशभृतस्तावन्त एव भास्कराः । पट् सहस्राणि पट्टत्रिंशा, त्रिंश-
त्यत्र महाग्रहाः ॥ ८७ ॥ नक्षत्राणां सहस्रे द्वे, प्रज्ञसे षोडशोत्तरे । प्रमाणमथ ताराणां, पुष्करार्द्धे निरूप्यते
॥ ८८ ॥ अष्टचत्वारिंशदिह, लक्षा द्वाविंशतिस्तथा । सहस्राणि द्वे शते च, स्युस्ताराः फोटिकोदयः ॥ ८९ ॥
एवं च-लक्षाण्यष्टौ पुष्करार्द्धे, तावान्कालोदवारिधिः । चत्वारि घातकीखण्डो, द्वे लक्षे लवणोदधिः ॥ ९० ॥

एवं द्वाविंशतिर्लक्षाण्येकतः परतोऽपि च । मध्ये जम्बूद्वीप एकं, लक्षमायतविस्तृतः ॥ ९१ ॥ पञ्चचत्वारिं-
 शोदशं, लक्षाण्यायतविस्तृतम् । नरक्षेत्रं परिक्षेपो, शैयोऽस्य पुष्करार्द्धवत् ॥ ९२ ॥ एतावतो नरक्षेत्रात्,
 परतो न भयेषुणाम् । गर्भाधानं जन्ममृत्यु, संमूर्च्छिमनरोद्भवः ॥ ९३ ॥ आसन्नप्रसवां कश्चित्स्त्रियं नयति
 केतुरः । नरक्षेत्रात्परं नासौ, प्रसूते तत्र कर्हिचित् ॥ ९४ ॥ यदि कण्ठगतप्राणो, मनुष्यक्षेत्रतः परम् ।
 मनुष्यो नीगते नासौ, म्रियते तत्र कर्हिचित् ॥ ९५ ॥ अथावश्यं भ्राविजन्मक्षीणायुष्कौ च तौ यदि । तदा
 सुरस्य तपेतुर्भेदाऽन्यस्य कस्यचित् ॥ ९६ ॥ मनस्तथैव येनैनामासन्नप्रसवां स्त्रियम् । तं वा कण्ठगतप्राणं,
 नरक्षेत्रे पुनर्नयेत् ॥ ९७ ॥ युग्मम् । एवं नातः परमहर्निशादिसमयस्थितिः । न बावराग्निर्न नदी, न विद्यु-
 प्रजिनीरवाः ॥ ९८ ॥ नार्हिवाया न निधयो, नायने नैव चाफराः । नेन्दुष्टद्विषयौ नोपरागोऽर्केन्द्वोर्न वा गतिः
 ॥ ९९ ॥ तथातुः—“अरिहंतसमयवायरज्गी विष्णु बलाहगा धणिआ । आगरनइंनिहिवयराग निगमे बुद्धि-
 अपणं च ॥ २०० ॥” एतत्सर्वमर्थतो जीवाभिगमसूत्रे नतुर्थप्रतिपत्तौ । क्षेत्रेषु पञ्चचत्वारिंशतीह भरताविषु ।
 अन्तर्गतेषु पदपञ्चाशत्वे च संभवेषुणाम् ॥ ११ ॥ बाहुल्याब्जन्म मृत्युश्च, चार्द्धिचर्पधराविषु । शेषेषु तु नृणां जन्म,
 प्राणेषु नोपपत्तौ ॥ २ ॥ युग्मम् । मृत्युस्तु संहरणतो, विणालब्धिबलेन वा । गतानां तत्र तलायुःक्षयात्संभवति
 कश्चित् ॥ ३ ॥ अर्धेतागितरक्षेत्रे, चर्पक्षेत्रादिसंभ्रतः । क्रियते सुलबोधाय, तदर्थोऽयं लुपक्रमः ॥ ४ ॥ अर्धयद्दौ
 कश्चिदधीणी, प्रायेण च पपोनिधी । भरतान्यैरवतानि, विदेहाः पञ्च पञ्च च ॥ ५ ॥ एवं पञ्चदश कर्मभूमयोऽत्र

नोम्यस्तान्
२३ तान्
पुकारे
॥ २८२ ॥

प्रकीर्त्तिताः । देवोत्तराख्याः कुरवो, हरिण्यवतरम्यके ॥ ६ ॥ हैमवतं हरिवर्षं, पञ्च पञ्च पृथक् पृथक् । सर्वा-
प्यपि त्रिंशदेवं, भयंलकर्मभूमयः ॥ ७ ॥ अन्तर्द्वीपाथ पट्टपञ्चाशदेवं युग्मभूमयः । पडशीतिर्नस्थानान्ये-
यमेकोत्तरं शतम् ॥ ८ ॥ तथाऽत्र मेरवः पञ्च, विंशतिर्गजदन्तकाः । वक्षस्काराद्रयोऽशीतिः, सहस्रं काञ्चना-
चलाः ॥ ९ ॥ विचित्राः पञ्च चित्राथ, पञ्चाथ यमकाचलाः । दश त्रिंशद्वर्षधरा, इयुकारचतुष्टयम् ॥ १० ॥
विंशतिर्पृचावैताढ्याः, शतं दीर्घाः ससप्ततिः । एकोनपञ्चाशान्यद्रिशतान्येवं त्रयोदश ॥ ११ ॥ अष्टौ दाढाः
पार्वताः सुः, कूटास्त्वह चतुर्विधाः । वैताढ्यशोपाद्रिसहस्रांकभूकूटभेदतः ॥ १२ ॥ तत्र च-सार्द्धं सहस्रं वैता-
ड्यकूटानां त्रिशताऽधिकम् । शोपाद्रिकूटानामष्टशती पडधिका भवेत् ॥ १३ ॥ सहस्राङ्गाः पञ्चदशेत्येवं
कूटानि भूयताम् । सर्वोत्तैरुपपञ्चाशे, द्वे सहस्रे शतत्रयम् ॥ १४ ॥ भद्रसालवने मेरोर्यानि दिक्षु विदिक्षु च ।
तानि दिग्गजकूटानि, चत्वारिंशद्भवेदिह ॥ १५ ॥ द्रूणां दशानामष्टाष्ट, यानि दिक्षु विदिक्षु च । कूटानि
तान्यशीतिः स्युर्दक्षेत्रे सर्वसंख्यया ॥ १६ ॥ शतं दृपभकूटानां, सप्तत्याऽधिकमाहितम् । भवन्येवं भूमिकूटा,
नयत्याद्यं शतत्रयम् ॥ १७ ॥ महापृक्षा दश तत्र, पञ्च शाल्मलिसंज्ञकाः । शोपा जम्बुर्धातकी च, पद्म-
धान्त्यो महापरी ॥ १८ ॥ महाह्रद्वान्त्रिशदिह, पञ्चाशच्च कुरूहदाः । भवत्यशीतिरित्येवं, हृद्वानां सर्व-
संख्यया ॥ १९ ॥ भरतादिक्षेत्रमहानदीकुण्डानि सप्ततिः । विदेहविजयस्थानि, तानि त्रिंशं शतत्रयम् ॥ २० ॥
पट्टिन्तर्नदीनां सुरित्येवं सर्वसंख्यया । चतुःशतीह कुण्डानां, पञ्चाशदधिका भवेत् ॥ २१ ॥ भरतादि-

दुक्षेत्रीयाः
पदार्थाः

२०

२५
॥ २८२ ॥

२८

श्रेयगता, महानचोऽत्र सप्ततिः । विदेहविजयस्थानां, तासां विंशं शतत्रयम् ॥ २२ ॥ अन्तर्नेयः पाष्टारातं,
 परिच्छदञ्चुपामिह । पञ्चाशा मुख्यसरितां, सर्वांग्रेण चतुःशती ॥ २३ ॥ सा चैवं-गंगासिन्धुरक्तचतीरक्ताः
 प्रलोकमीरिताः । पञ्चाशीतिस्तथा शीताशीतोदारूप्यकूलिकाः ॥ २४ ॥ स्वर्णकूला नरकान्ता, नारीकान्ता च
 रोहिता । रोहितांशा हरिकान्ता, हर्यादिसलिलापि च ॥ २५ ॥ द्वादशान्तरनद्यश्च, पञ्च पञ्चाखिला इमाः ।
 परिच्छदापगाहत्वासां, श्रेयाः पूर्वोक्तया दिशा ॥ २६ ॥ एवं द्विसप्ततिर्लक्षा, अशीतिश्च सहस्रकाः । भवंति
 मनुजक्षेत्रे, नयोऽन्यस्मिन् मते पुनः ॥ २७ ॥ एकोननयतिर्लक्षाः, सहस्राः पष्टिरेव च । एतचान्तरापगानां,
 शुभ्रकृतप्रविष्यया ॥ २८ ॥ इदं च नदीसर्पाम्रं जम्बूद्वीपगतमहानदीतुल्यपरिवाराणां धातकीखण्डपुष्क-
 रारुगतमहानदीनां संभायनयोरुक्तं, धातकीखण्डपुष्करार्द्धयोर्महानदीनां परिवारे जम्बूद्वीपवर्त्तिमहानदी-
 परियारापेक्षया द्वैगुणयाद्विधिशेषस्तु गृह्येत्त्रयिचाराद्विषु फापि न दृष्ट इति नोक्त इति श्रेयं । उत्कर्षतो
 जिना अत्र, स्युः सप्तत्यभिकं शतम् । ते द्वितीयाहृतः काले, विहरन्तोऽभवन्निह ॥ २९ ॥ केवलज्ञानिनामेव-
 गुरुर्षोत्तय फोटयः । नय फोटिसहस्राणि, तयोत्कर्षेण साधवः ॥ ३० ॥ जघन्यतो विंशतिः स्युर्भगवन्तोऽधु-
 पाणि ते । विदेहेष्वेव चत्वारधत्वारो विहरन्ति हि ॥ ३१ ॥ ते चामी-सीमंधरं १ स्तौमि युगंधरं
 २ ७, पाण्डुं ३ सुपाण्डुं ४ च सुजातदेवम् ५ । सयंप्रभं ६ श्रीघृपभाननाख्यं ७ मनन्तवीर्यं ८ च
 ९, प्रशापनापण् ९ ॥ ३२ ॥ (उप.) । सूरप्रभं १० वज्रधरं ११ च चंद्राननं १२ नमामि प्रधुभद्रबाहुम् १३ ।

सुजह १४ नेमिप्रभ १५ तीर्थनाथावधेश्वरं १६ श्रीजिनवीरसेनम् १७ ॥ ३३ ॥ (उप.) स्तवीमि च महाभद्रं
 १८, श्रीद्वियशसं १९ तथा । अर्हन्तमजितवीर्यं २०, वन्दे विशतिमर्हताम् ॥ ३४ ॥ पञ्चस्वपि विदेहेषु, पूर्वा-
 परार्द्धयोः किल । एकैकस्य विहरतः, संभवाज्जगदीशितुः ॥ ३५ ॥ दशैव विहरन्तः स्युर्जघन्येन जिनेश्वराः ।
 इत्पुत्रुः सूरयः केचित्, तत्त्वं वेत्ति त्रिकालवित् ॥ ३६ ॥ तथोक्तं प्रवचनसारोद्धारसूत्रे-‘सत्तरिसंयसुक्कोसं
 जहन्न पीसा य दस य विहरन्ति’ इति, उक्ताज्जघन्यादूनास्तु, विहरन्तो भवन्ति न । ततोऽन्येऽपि यथा-
 स्थानं, स्युर्गार्हस्थ्याद्यवस्थया ॥ ३७ ॥ कोटद्वयं केवली तेभ्यः, सिद्धयेत्साधुर्दिवं ब्रजेत् । साधवः स्युर्जघन्येन, न्यूना
 इतो भवन्ति न ॥ ३८ ॥ यद्येकः केवली तेभ्यः, सिद्धयेत्साधुर्दिवं ब्रजेत् । तदाऽवश्यं भवेदन्यः, केवली
 प्रयजेत्परः ॥ ३९ ॥ चक्रिशार्ङ्गिरीणां च, शतं पञ्चाशताधिकम् । उत्कर्षतो जघन्येन, ते भवन्तीह विंशतिः
 ॥ ४० ॥ तथोक्तं प्रवचनसारोद्दारे-“उक्कोसेणं चक्षी सयं दिवहं च कम्मभूमिसुं । वीसं जहन्नभावे केसवसं-
 गावि एमेय ॥ ४१ ॥” जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्या अप्ययमेवाभिप्रायः, श्रीसमवायांगे तु-“धायईसंडे णं द्वीचे अड-
 सट्ठिं चक्खिविजया य अडसट्ठिं रायहाणीओ, तत्थ णं उक्कोसपए अडसट्ठिं अरहता समुप्पल्लिसु वा ३, एवं
 चक्खदी समुप्पल्लिसु वा ३, एवं घलदेवा वासुदेवा समु०, पुक्खारदीवहेणं अडसट्ठि विजया, एवं अरिहंता

१ अनापर्मिदं, यत् एवं सति प्रगृतानो जिनागामेकस्मिन् क्षेत्रे संभूयापत्तिः, य पिलहरियुत्सेधुकाणां विरुद्धाद्वाहैदादि द्वयस्याप्येकक्षेत्रे सद्भावात् ।
 न तैर्धर्षसत्तादि घेषां स्नात् निर्घोणात् परत्वाः, दोरप्रभे एतद्गुणुवायाः कटुकमठिनिधिततया भणनाच्च, विहरन्त्येन सद्भावात् पत्न ।

सप्तु० जाय षासुवेद्या," इत्युक्तमिति ज्ञेयं । स्यान्निधीनां पञ्चदशशती त्रिंशत्सत्तया । जघन्यतश्चाक्रभाष्य,
 तेषां शतमशीतियुक् ॥ ४२ ॥ उत्कर्षतश्चक्रिभोग्यनिधीनां पुनरेकदा । पञ्चशताधिकानीह, स्युः शतानि
 त्रयोवश ॥ ४३ ॥ उत्कर्षतोऽत्र रत्नानां, स्युः शतान्येकविंशतिः । जघन्यतः पुनस्तेषां, द्विशत्यशीतिसंयुता
 ॥ ४४ ॥ पद्याक्षैकाक्षरत्नानां, चत्वारिंशं शतं भवेत् । जघन्येनोत्कर्षतश्च, सप्तधाशं सहस्रकम् ॥ ४५ ॥ शतं
 सप्तत्या समेतं, चक्रिजेतव्यभूमयः । भरताद्या वृशक्षेत्री, विजयाः पष्टियुक् शतम् ॥ ४६ ॥ आभियोगिक-
 विद्याभृच्छ्रेणीनां सर्वसंख्यया । साशीतीनि पट् शतानि, विद्याभृतां पुराणि च ॥ ४७ ॥ अष्टावश सहस्राणि,
 शतानि सप्त चोपरि । अयोध्याद्विराजधान्यः, शतं सप्तिसंयुतम् ॥ ४८ ॥ द्वे पङ्क्ती इह चन्द्राणां, द्वे च पङ्क्ती
 विपराताम् । पङ्क्तान्तरिता एवं, चतस्र इह पङ्क्तयः ॥ ४९ ॥ प्रतिपङ्क्तिं च पट्पष्टिसंख्याकाः शशिभा-
 राराः । सूनीश्रेण्या स्थिता जम्बूद्वीपेन्द्रविभिः समम् ॥ ५० ॥ एवं पङ्क्तपञ्चतस्रोऽपि, पर्यटन्ति विवा-
 निशम् । मृगपन्त्य इयाशेषयथाकं कालतस्करम् ॥ ५१ ॥ द्वात्रिंशं शतमित्येवं, नरक्षेत्रे हिमांशवः ।
 द्वात्रिंशं शतमर्काश, शोभन्तेऽदभ्रतेजसः ॥ ५२ ॥ नक्षत्राणां पङ्क्तयश्च, पट्पञ्चाशद्भवेदिह । प्रतिपङ्क्तिं
 च पट्पष्टिः, पट्पष्टिः स्युःकृद्न्यपि ॥ ५३ ॥ जम्बूद्वीपस्थतत्तज्ञैः, पङ्क्त्या चरन्त्यमून्यपि । जम्बूद्वीपग्रहैः
 पङ्क्त्या, चरन्त्येवं महा अपि ॥ ५४ ॥ भ्रष्टाणां पङ्क्तयश्चात्र, पट्सप्तत्यधिकं शतम् । प्रतिपङ्क्तिं च पट्पष्टिः, पट्-

१ गिप्तकाष्ठोपशेवणम्, प्राणं स्वेककाष्ठोपशेमिति न विवक्ष्यता, मूलागम एव विवेक्षेण चक्रिकात्संगवियोग्येवगुणकोकः ।

पट्टिः स्युर्ग्रहा अपि ॥ ५६ ॥ एवं च-भानां शतानि पट्टत्रिंशत्, पणवत्यधिकान्यथ । एकादश ग्रहसहस्राः
शताः षोडशाश्च पट्ट ॥ ५६ ॥ स्युस्ताराः कोटिकोट्योऽत्राष्टाशीत्या लक्षकर्मिताः । सहस्रैरपि चत्वारिं-
शता शतैश्च सप्तभिः ॥ ५७ ॥

अथात्र गानि चैत्यानि, शाश्वतान्यथ तेषु याः । अर्हतां प्रतिमा चन्द्रे, ताः संख्याय श्रुतोदिताः ॥ ५८ ॥
शतान्त्रयोदशैकोनपञ्चाशा ये पुरोदिताः । गिरीणां तेषु ये पञ्च, मेरुचः प्राग्निखपिताः ॥ ५९ ॥ मेरौ मेरौ कान-
नेषु, चतुर्षु दिक्चतुष्टये । चैत्यमैकैकमेकं च, मूर्ध्नि सप्तदशेति च ॥ ६० ॥ प्रतिमाः प्रतिचैत्यं च, विंशं शतमित्यो-
दिताः । त्रिद्वारेषु हि चैत्येषु, भवन्तीयत्न एव ताः ॥ ६१ ॥ प्रतिद्वारं शाश्वतेषु, यच्चैत्येष्वखिलेष्वपि । स्युः पट्ट-
पट्ट स्थानानि तथा, लोकः स्यान्मुखमण्डपः ॥ ६२ ॥ ततो रङ्गमण्डपः स्यात्पीठं मणिमयं ततः । स्तूपस्तदुपरि
चतुःप्रतिमालङ्कृतोऽभितः ॥ ६३ ॥ ततोऽशोक्तरोः पीठं, पीठं केतोस्ततः परम् । ततोऽप्यत्रे भवेद्द्वारी, स्वर्वा-
पीवामलोदका ॥ ६४ ॥ एवं त्रयाणां द्वाराणां, प्रतिमा द्वादशाभवन् । अष्टोत्तरं शतं गर्भगृहे विंशं शतं ततः
॥ ६५ ॥ चतुर्द्वाराणां च तेषामर्चा द्वारेषु षोडश । गर्भालये साष्टशतं, चतुर्विंशं शतं ततः ॥ ६६ ॥ नन्दीश्वरे
द्विपञ्चाशत्कुण्डले रुचकेऽपि च । चत्वारि चत्वारि पट्टिरित्येवं सर्वसंख्यया ॥ ६७ ॥ चतुर्द्वाराणि चैत्यानि,
शोपाणि तु जगत्रये । त्रिद्वाराण्येव चैत्यानि, विज्ञेयान्यखिलान्यपि ॥ ६८ ॥ युग्मम् । ज्योतिष्कभचनाधी-
शब्दन्तरायसथेषु च । सभार्चाभिस्सहैषु स्यात्साशीति प्रतिमाशतम् ॥ ६९ ॥ तत्रैवं-उपपाताभिपेकाख्ये,

अलङ्कारसभापि च । व्यचसायसुधर्माख्ये, भान्ति पञ्चाप्यमूः सभाः ॥७०॥ द्वारैस्त्रिभिस्त्रिभिर्द्वारैः, द्वारेऽर्चाभि-
 श्रतसृभिः । भातिस्तूपः प्रतिसभं, द्वादश द्वादशेति ताः ॥ ७१ ॥ पष्टिः पञ्चानां सभानामिति प्रतिपुरालयम् ।
 प्राग्वद्विशं शतं चैत्ये, इत्यशीतियुतं शतम् ॥७२॥ एवमाद्वादशखर्गं, साशीतिप्रतिमाशतम् । श्रैवेयकादिषु शतं,
 विंशं चानुत्तरावधि ॥ ७३ ॥ अथ प्रकृतं-पञ्चानामिति मेरूणां, पञ्चाशीतिर्जिनालयाः । जिनार्चानां सहस्राणि,
 दशोपरि शतद्वयम् ॥ ७४ ॥ शेषेषु सर्वगिरिषु, स्यादैकैको जिनालयः । सहस्रं ते चतुश्चत्वारिंशैस्त्रिभिः शतै-
 र्युतम् ॥ ७५ ॥ सहस्रैरेकपष्ट्याढ्यं, लक्षमेकं शतद्वयम् । अशीत्याभ्यधिकं चात्र, जिनार्चाः प्रणिदधमहे ॥ ७६ ॥
 यानि दिग्गजकूटानि, चत्वारिंशदिहोचिरे । तेष्वैकं चैलमष्टचत्वारिंशच्छतानि च ॥७७॥ अर्चास्तत्र नमस्कृत्यो,
 भवेचैत्यमथैककम् । दशस्यपि कुरुष्ववर्चाशतानि द्वादशात्र च ॥ ७८ ॥ जम्बूप्रभृतयो घेऽत्र, महावृक्षा दशोदिताः ।
 शतं ससदशं तेषु, प्रत्येकं स्युर्जिनालयाः ॥ ७९ ॥ एकस्तत्र सुख्यवृक्षे, शतमष्टाधिकं पुनः । अष्टाधिके वृक्षशते,
 तत्परिक्षेपवर्त्सिनि ॥ ८० ॥ तद्विग्विद्विर्ग्वर्त्तिकूटेष्वैकैक इति मीलितः । एकादशशती ससत्याख्या वृक्ष-
 जिनालयाः ॥ ८१ ॥ लक्षमेकं सहस्राणि, चत्वारिंशदथोपरि । चतुःशतीं जिनार्चानां, वृक्षेषु दशसु सुवे
 ॥ ८२ ॥ चतुःशतीह कुण्डानां, या पञ्चाशा निरूपिता । तत्र प्रासाद एकैकः, प्रतिमास्तत्र चार्हताम् ॥ ८३ ॥
 चतुष्पञ्चाशत्सहस्रमिता नमस्करोम्यहम् । प्राक्तनैस्त्वत्र कुण्डानां, साशीतिस्त्रिंशतीरिता ॥ ८४ ॥ पृथग्म-
 हानदीचैत्यससतिश्च मया पुनः । महानदीष्वपि कुण्डेष्वेवं प्रासादसंभवः ॥ ८५ ॥ इत्थं संभाव्य पञ्चाशा,

चतुःशती यदीरिता । कुण्डचैत्यानां तदत्र, नदीचैत्यविवक्षया ॥ ८६ ॥ यदि चान्यत्र कुण्डेभ्यो, नदीपु चैत्य-
संभवः । तदा घृद्धोक्तिरेवास्तु, प्रमाणं नाग्रहो मम ॥ ८७ ॥ अशीतिहृदचैत्यानि, प्रत्येकमेकयोगतः । अर्चा
नव सहस्राणि, तेषु वन्दे शतानि पट् ॥ ८८ ॥ एवं मनुष्यक्षेत्रेऽस्मिंश्चैत्यानां सर्वसंख्यया । शतानि सैको-
नाशीतीन्येकत्रिंशद्भवन्ति हि ॥ ८९ ॥ लक्षास्तिस्रो जिनार्चानां, तथैकाशीतिमेषु च । सहस्राणि नमस्यामि,
साशीतिं च चतुःशतीम् ॥ ९० ॥ नरक्षेत्रात्तु परतश्चत्वारि मानुषोत्तरे । नन्दीश्वरेऽष्टपष्टिश्च, रुचके कुण्डलेऽपि च
॥ ९१ ॥ चत्वारि चत्वारि चैत्यान्यशीतिरेवमत्र च । सहस्राणि नवार्चानां, चत्वारिंशाष्टशल्पि ॥ ९२ ॥ एवं च तिर्य-
ग्लोकेऽस्मिंश्चैत्यानां सर्वसंख्यया । सहस्राणि त्रीणि शतद्वयी चैकोनपष्टियुक् ॥ ९३ ॥ सहस्राण्येकनवति,
लक्षास्तिस्रः शतत्रयम् । विंशमत्र जिनार्चानां, तिर्यग्लोके नमाम्यहम् ॥ ९४ ॥ ज्योतिष्काणां व्यन्तराणा-
मसंख्येयेष्वसंख्यशः । विमानेषु नगरेषु, चैत्यान्यर्चाश्च संस्तुवे ॥ ९५ ॥ अधोलोकेऽपि भवनाधीशानां सप्त
कोटयः । लक्षा द्विसप्ततिश्चोक्ता, भवनानां पुराऽत्र याः ॥ ९६ ॥ प्रत्येकं चैत्यमेकैकं, तत्रेति सप्त कोटयः ।
लक्षा द्विसप्ततिश्चाधोलोके चैत्यानि संख्यया ॥ ९७ ॥ त्रयोदश कोटिशतान्येकोननवतिं तथा । कोटीः पष्टि-
च लक्षाणि, तत्रार्चानां सराम्यहम् ॥ ९८ ॥ ऊर्ध्वलोकेऽपि सौधर्मात्प्रभृत्यनुत्तरावधि । विमानसंख्या चतुर-
शीतिर्लक्षाणि वक्ष्यते ॥ ९९ ॥ सहस्राः सप्तपत्तिस्त्रयोविंशतिरेव च । तावन्त्येवात्र चैत्यानि, प्रत्येकमेक-
योगतः ॥ ३०० ॥ एकं कोटिशतं पूर्णं, द्विपञ्चाशच्च कोटयः । लक्षैश्चतुर्नवत्याद्यः सहस्रैरपि संयुताः ॥ १ ॥

चतुश्चत्वारिंशत्तैव, पद्याढ्यैः ससभिः शतैः । अर्चयामो जिनार्चानामूर्द्धलोके सुरार्चिताः ॥ २ ॥ लक्षाणि
 सप्तपञ्चाशदित्येवमष्ट कोटयः । त्रैलोक्ये नित्यचैत्यानां, सद्भ्यशीति शतद्वयम् ॥ ३ ॥ कोटीशतानीह पञ्च-
 दशोपरि च कोटयः । द्विचत्वारिंशदेवाष्टपञ्चाशच्छक्षसंयुताः ॥ ४ ॥ सहस्राणि च पद्मत्रिंशत्साशीतीनि
 जगत्रये । नौमि नित्यजिनार्चानां, करवै सफलं जनुः ॥ ५ ॥ उत्सेघाङ्गुलनिष्पन्नसहस्तमिताः खलु ।
 शाश्वत्यः प्रतिमा जैन्य, ऊर्ध्वाधोलोकयोर्मिताः ॥ ६ ॥ तिर्यग्लोके तु निखिलास्ताः पञ्चभिर्धनुःशतैः । मिता
 निरूपितास्तत्त्वपरिच्छेदपयोधिभिः ॥ ७ ॥ तथाहुः—“उत्सेहमंगुलेण अह्ववहुमसेंससत्तरयणीओ । तिरिलोए
 पणधणुसय सासयपडिमा पणिवयामि ॥ ८ ॥” राजप्रश्रीयोपाङ्गदृत्तौ सूर्याभिमाने तु—“जिणुस्सेहपमाण-
 मेत्ताओ संपलयंकनिसन्नाओ’ अस्य व्याख्याने जिनोत्सेघप्रमाणमात्राः, जिनोत्सेघ उत्कर्षतः पञ्च धनुःश-
 तानि, जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च धनुःशतानि संभाव्यन्ते इत्युक्तमिति ज्ञेयं । वैमानिकविमानेषु,
 द्वीपे नन्दीश्वरेऽपि च । कुण्डले रुचकद्वीपे, प्रासादा ये स्थुरहताम् ॥ ९ ॥ योजनानां शतं दीर्घाः, पञ्चाशतं
 च विस्तृताः । उत्तुङ्गाः कथिताः प्राज्ञैर्योजनानां द्विसप्ततिम् ॥ १० ॥ देवकुरुत्तरकुरुमुंरुकानेषु च । चक्ष-
 स्कारभूधरेषु, गजदन्ताचलेष्वपि ॥ ११ ॥ इषुकाराद्रिषु वर्षधरेषु मानुषोत्तरे । असुराणां निवासेषु, ये

१ शिष्यते—विशिष्यते इति शेषा—उच्छ्रष्टा न तथा अशेषा इति व्याख्याने न विरोधः, तिर्यग्लोके तु एक एव पक्षः पञ्च-
 धनुःशवात्मकः ।

॥ अथ चतुर्विंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

परस्मिन् पुंस्काराद्धैः, मानुषोत्तरशैलतः । परतः स्थिरचन्द्रार्कव्यवस्था प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥ द्वीपार्णवेषु सर्वेषु, मानुषोत्तरतः परम् । ज्योतिष्काः पञ्चधापि स्युः, स्थिराश्चन्द्रार्णवमाद्यः ॥ २ ॥ स्थिरत्वाद्देव नक्षत्रयोगोऽप्येषामवस्थितः । चन्द्राः सदाऽभ्रिजिद्युक्ताः, सूर्याः पुण्यसमन्विताः ॥ ३ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे—
 “वह्नियाउ मानुसनगस्त चंद्रासुराणऽवट्टिया जोगा । चंद्रा अभीइजुत्ता सुरा पुण होति पुस्सेहि ॥ ४ ॥”
 गिरिकूटावस्थितानामेतेपामन्तरं द्विधा । तद्रवीन्द्वोरेकमन्यदिन्द्वोस्तथाऽर्कयोर्निधः ॥ ५ ॥ योजनानां सहस्राणि, पञ्चाशत्तत्र चादिमम् । द्वितीयं तु योजनानां, लक्षं साधिकमन्तरम् ॥ ६ ॥ इदमर्थतो जीवाभिगमसूत्रचन्द्रप्रज्ञसिस्त्रादिषु । साधिकत्वं तु श्रुयोक्तं, चन्द्रार्कोन्तरमीलने । तन्मध्यवर्तिसूत्र्यैदुविन्धविष्कम्भयोगतः ॥ ७ ॥ तथोक्तं—‘ससिससि रविरवि साहिय जोअणलक्खेण अंतरं होइ’ इति । शशिनाऽन्तरितो भानुर्भानुनाऽन्तरितः शशी । राकानिशान्तवचित्रान्तरास्ते चन्द्रिकातयैः ॥ ८ ॥ तत एव चित्रलेदयाः, शैल्योऽप्यादन्तरान्तरा । चाग्निमनो वाक्यसंदर्भा, इवानुनयकाङ्क्षिणः ॥ ९ ॥ चन्द्रास्तत्र सुखलेदया, नालन्तं शीतलत्वपः । मनुष्यलोके शीतर्तुभाविपीयूषभानुवत् ॥ १० ॥ भानवोऽपि मन्दलेदया, न त्वतीवोष्ण-

कान्तयः । नरक्षेत्रे निवाधर्तुभाविनिर्गमांशुविम्बवत् ॥ ११ ॥ एषां प्रकाश्यक्षेत्राणि, विष्कम्भाहृक्षमेककम् ।
योजनानामनेकानि, लक्षाण्यायामतः पुनः ॥ १२ ॥ पक्षेष्टकाकृतीन्येवं, चतुरस्राणि यद्भवेत् । पक्षेष्टका चतु-
ष्कोणा, यद्वायामाऽल्पविस्तृतिः ॥ १३ ॥ तथाहुर्जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धे—“यहिया णं भंते ! माणुसुत्तरस्स पव-
यस्स जे चंदिम जाव ताराह्वा तं चेष णेयव् णाणत्तं णो विमाणोववणगा णो चारट्टिहया णो गहरहया,
पक्खिगसंठाणसंठिएहिं जोअणसयसाहस्सिएहिं तावखित्तेहिं जाव ओभासंति.” इत्थमेतज्जीवाभिगम-
सूत्रदृत्तोरपि, जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धे—“इयमत्र भावना—मानुषोत्तरपर्वतायोजन-
लक्षाद्धीतिक्रमे करणविभावनोक्तकरणानुसारेण प्रथमा चन्द्रसूर्यपङ्क्तिः, ततो योजनलक्षातिक्रमे द्वितीया पङ्क्तिः,
तेन प्रथमपङ्क्तिगतचन्द्रसूर्याणामेतावांस्तापक्षेत्रस्यायामः विस्तारश्च एकसूर्यादपरसूर्यो लक्षयोजनातिक्रमे
तेन लक्षयोजनप्रमाणः, इयं च भावना प्रथमपङ्क्त्यपेक्षया बौद्धव्या, एवमग्रेऽपि भाव्यमित्यादि.” एवं चात्र
पूर्वोक्तं द्विविधमन्तरं कथं संगच्छते ? तथाऽऽतपक्षेत्रं भिन्नमतेन अन्तरं च भिन्नमतेन, तदपि कथं युक्त-
मित्यादि बहुश्रुतेभ्यो भावनीयं । अस्मिन्नद्धे संख्ययाऽर्काश्चन्द्राश्च स्युर्द्विसप्ततिः । द्वीपे संपूर्णेऽत्र चतुश्चत्वा-
रिंशं शतं हि ते ॥ १४ ॥ तथाहि—कालोद्बार्द्धारभ्य, संख्यां शीतोष्णरोचिषाम् ॥ निश्चेतुमेतत्करणं, पूर्वाचार्यैः
प्ररूपितम् ॥ १५ ॥ विवक्षितद्वीपवार्द्धौ, ये स्युः शीतोष्णरोचिषः । त्रिमास्ते प्राक्तनैर्जम्बूद्वीपादिद्वीपवार्द्धिभिः

१ शशिशिखो रविरज्योश्चात्तरं लक्षं परस्परं चार्धलक्षं यदुक्तं तत्रासंगतं, पङ्क्त्योश्च लक्षान्तरितत्वात्त्रात्पात्परयोर्भिन्नमत्वम् ।

॥ १६ ॥ सूर्येन्दुभिर्मौलिताः सूर्यावन्तः शशिभास्कराः । अनन्तरानन्तरे स्युद्धीपे तावन्त एव ते ॥ १७ ॥
 चतुश्चत्वारिंशमेवं, शतं स्युः पुष्करेऽखिले । द्वयोस्तद्वर्द्धयोस्तस्माद्, द्विसप्ततिर्द्विसप्ततिः ॥ १८ ॥ एवं शोषेष्वपि
 द्वीपवार्द्धिष्विन्दुविवस्वताम् । अनेनैव कारणेन, कार्यः संख्याविनिश्चयः ॥ १९ ॥ यतो मूलसंग्रहणाय, तथा
 क्षेत्रसमासके । सर्वद्वीपोदधिगतोऽकेन्दुसंख्याभिधायकम् ॥ २० ॥ करणं ह्येतदेवोक्तं, जिनभद्रगणीश्वरैः । न
 चोक्तमपरं किञ्चित्कठणावकणालयैः ॥ २१ ॥ तथा च मूलसंग्रहणीद्वीकायां हरिभद्रस्वरिः—“एवंऽणंतराणं-
 तरे खित्ते पुष्करद्वीपे चोयालं चंद्रसयं हवद्, एवं शोषेष्वप्यमुनोपायेन चन्द्रादिसंख्या विज्ञेयेति.” युक्ता खेपं
 व्याख्या, चन्द्रप्रज्ञसौ सूर्यप्रज्ञसौ जीवाभिगमे च सकलपुष्करद्वीपमाश्रित्येत्यमेव चन्द्रादिसंख्याभिधानात्,
 तथाहि तदग्रंथः—“पुष्करवरद्वीपे णं भन्ते ! द्वीपे केचन्या चंदा पभासंति वा पभासंति वा पभासिस्संति
 वा ? गो० ! चोयालं चंद्रसयं पभासिंस्तु वा पभासंति वा पभासिस्संति वा, चोयालं स्वरियाण सयं तर्विस्तु वा
 तर्भंति वा तविस्संति वा.” इत्यादि. तथा तस्मिन्नेवार्थे सूर्यप्रज्ञसौ संग्रहणीगाथाः—“चोयालं चंद्रसयं चोयालं
 चैव स्वरियाण सयं । पुष्करवरंमि द्वीपे चरंति एए पगासंता ॥ २२ ॥ चत्तारि सहस्सांद् बत्तीसं चैव ह्येति
 नक्खत्ता । छच्च सया थावत्तर महागहा थारस सहस्सा ॥ २३ ॥ छन्नत्तइ सयसहस्सा चोयालीसं भवे सहस्सां ।
 चत्तारिं च सयांत्तारागणकोधिकोडीणं ॥ २४ ॥” ज्योतिष्करण्डकेऽप्याहुः—“घायइसंबुण्णभिई उषिद्धा तिगु-
 णिया भवे चंदा । आहत्तुचंद्रसहिया ते हुंति अणंतरं परओ ॥ २५ ॥ आइचाणंमि भवे एमेव विही अणेण

कायपा। दीयिषु समुद्देशु अपमेव परंपरा जाण ॥ २३ ॥” अनन्तरं नरक्षेत्रात्सूर्यचंद्राः कथं स्थिताः ? । तदागमेपु
गदितं; सांप्रतं नोपलभ्यते ॥ २७ ॥ केवलं चन्द्रसूर्याणां, यत्प्राक्कथितमन्तरम् । तदेव सांप्रतं चन्द्रप्रज्ञप्त्या-
दिषु दृश्यते ॥ २८ ॥ तथोक्तं चन्द्रप्रज्ञसिद्धे जीवाभिगमसूत्रे च—“चंदाओ सूरस्स य सूरा चंदस्स
अंतरं होइ । पद्दास सहस्साइं जोअणाणं अणूणाइं ॥ २९ ॥ सूरस्स य सूरस्स य ससिणो ससिणो य अंतरं
दिट्ठं । पट्ठियाउ माणुसनगस्स जोयणाणं सयसहस्सं ॥ ३० ॥ सूरंतरिया चंदा चंदंतरिया य दिणयरा दित्ता ।
चित्तरलेसागा सुहलेसा मंदलेसा य ॥ ३१ ॥” ततश्च—एषां संभाव्यते चन्द्रप्रज्ञप्त्याद्यनुसारतः । सूची-
श्रेण्या स्थितिर्नैव, श्रेण्या परिरयाव्यया ॥ ३२ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमदृत्तौ सूर्यसूर्यान्तरसूत्रव्याख्यानै—
“एतच्चैयमन्तरपरिमाणं सूचीश्रेण्या प्रतिपत्ताव्यं, न.वलयकारश्रेण्ये”ति, संग्रहणीलघुदृत्तेरप्ययमेवाभिप्रायः,
ययागमं मायनीयमन्यथा या बहुश्रुतैः । श्रेयसेऽभिविदेशोऽयं, न ह्यागमाविनिश्चिते ॥ २५ ॥ (स्थापना) चन्द्रा-
कगद्विषये, नरक्षेत्राद्दहिः किल । मतान्तराणि दृश्यन्ते, भूयांसि तत्र कानिचित् ॥ २६ ॥ अनुग्रहार्थं
शिष्याणां, दर्शयन्ते प्रथमं त्विदम् । दिगंबरानां तत्कर्मप्रकृत्यादिषु दर्शनात् ॥ २७ ॥ युग्मं ॥ लक्षाद्वर्तिक्रमे
मर्यादारशालावनन्तरम् । दृत्ताक्षेत्रस्य चिष्कम्भः, संपद्यते इयानिह ॥ २८ ॥ पट्टचत्वारिंशता लक्षैर्भितोऽस्य
परिधिः पुनः । कोट्येका पञ्चचत्वारिंशता लक्षैः समन्विता ॥ २९ ॥ पट्टचत्वारिंशत्सहस्राः, शतैश्चतुर्भि-
रन्विताः । सप्तसप्तत्यभ्यधिका, योजनानामुदीरिताः ॥ ३० ॥ प्रतियोजनलक्षं चैकैकसूर्येन्दुभाधतः । प्रत्येकमा-

चरुपां पञ्चचत्वारिंशं शतं तयोः ॥ ३१ ॥ पूर्वोक्तपरिधौ कोटिलक्षेभ्यश्चाधिकस्य तु । विभक्तस्य नवत्याल्ल्यद्वि-
 शत्या शशिभास्करैः ॥ ३२ ॥ लब्धे क्षिप्से चन्द्रसूर्यान्तरेषु स्यात्तदन्तरम् । लक्षाद्धै किञ्चिदधिकपष्टियुक्तशता-
 धिकम् ॥ ३३ ॥ लक्षान्तरे द्वितीयैवं, पङ्क्तिर्लोकान्तसीमया । योजनलक्षान्तरालाः, स्युः सर्वा अपि पङ्क्तयः
 ॥ ३४ ॥ तथा—यावच्छक्षप्रमाणो यो, द्वीपो वाऽप्यथवाऽम्बुधिः । स्युस्तावत्यः परिरयश्रेण्यस्तत्रेन्दुभास्वताम् ॥ ३५ ॥
 वृद्धिः पङ्क्तौ द्वितीयस्यामाद्यपङ्क्तेरनन्तरम् । पण्णां प्रत्येकमर्काणामिन्दूनां च निरूपिता ॥ ३६ ॥ तृतीयस्यां तु
 सप्तानां, वृद्धिः पण्णां ततो द्वयोः । पुनः पङ्क्तौ तृतीयस्यां, सप्तानां वृद्धिरेव हि ॥ ३७ ॥ तथाहि—पङ्क्तयोर्द्वयो-
 र्योजनानां, लक्षमन्तरमेकतः । परतोऽप्यन्तरं तावत्ततो लक्षद्वयाधिके ॥ ३८ ॥ विष्कम्भे पूर्वविष्कम्भात्, प्रति-
 पंक्ति विचर्द्धते । लक्षद्वयं योजनानां, तस्यायं परिधिर्भवेत् ॥ ३९ ॥ लक्षाणि पद्म योजनानां, द्वात्रिंशच्च सह-
 स्रकाः । पञ्चपञ्चाशदाख्यानि, चत्वार्येव शतानि च ॥ ४० ॥ पूर्वपूर्वपङ्क्तिगतपरिधिष्वस्य योजनात् । अग्रा-
 ग्र्यपङ्क्तिपरिधिः, सर्वत्र क्षेप एव वै ॥ ४१ ॥ अथैतस्यादिमपङ्क्तिपरिधौ-क्षेपतः किल । द्वितीयपङ्क्तिसंबन्धी,
 परिधिः स भवेदियान् ॥ ४२ ॥ एकपञ्चाशता लक्षैरेका कोटी समन्यता । अष्टसप्तत्या सहस्रैर्द्वात्रिंशैर्नवभिः
 शतैः ॥ ४३ ॥ पडेव लक्षाः पूर्वस्मात्परिधेरधिकास्ततः । पण्णां वृद्धिः प्रतिलक्षमेकैकाकैन्दुवृद्धितः ॥ ४४ ॥ एवं
 पङ्क्तौ द्वितीयस्यां, संमिता लक्षसंख्यया । प्रत्येकमेकपञ्चाशं, शतमिन्दुदियाकराः ॥ ४५ ॥ द्वितीयपङ्क्तिप-
 रिधौ, ततः क्षेपाङ्कयोगतः । तृतीयपङ्क्तिपरिधिरतावानिह जायते ॥ ४६ ॥ एका कोट्यष्टपञ्चाशद्व्यल्लक्षान्येकाद-

शापि च । सहस्राणि त्रिशती च, संसाशीतिसमन्विताः ॥ ४७ ॥ पूर्वस्मात्परिधेः सप्त, लक्षा जाता इहा-
 धिकाः । वृद्धिस्ततस्तृतीयस्यां, सप्तानामिन्दुभास्वताम् ॥ ४८ ॥ तुर्यापञ्चम्योस्तु पङ्क्तयोः, पण्णां पण्णां ततः
 परम् । वृद्धिः पष्ठ्यां तु सप्तानां, पण्णां पण्णां ततो द्वयोः ॥ ४९ ॥ लोकान्तं यावदाधिक्यमेवमिन्दुविवस्व-
 ताम् । वाच्यमेवं पुष्करोत्तराद्धेऽष्टास्वपि पङ्क्तियु ॥ ५० ॥ सप्तत्रिंशदधिकानि, शतान्येव त्रयोदश । प्रत्येक-
 मिन्दुसूर्याणां, भवन्ति सर्वसंख्यया ॥ ५१ ॥ एतदर्थसंग्राहिकाश्च पूर्वाचार्यकृता एव इमा गाथाः—“माणुसनगाओ
 परओ लकखद्धे होइ खेत्तविकखंभो । छायालीसं लकखा परिही तस्सेगकोडी ड ॥ ५२ ॥ पणयालीसं लकखा
 छायालीसं च जोअणसहस्सा । चउरो सपाइं तह सत्तहत्तरी जोअणाणं तु ॥ ५३ ॥ साहिअजोअणलकखद्धेगं-
 तरठिय ससीण सूराणं । पंतीए पढमाए पणयालसयं तु पत्तेयं ॥ ५४ ॥ तप्परओ पंतीओ जोअणलकखंतराओ
 सषाओ । जो जइलकख दिवोदहि तत्य तावइय पंतीओ ॥ ५५ ॥ बुह्ठी दुइयगंपंतीओ छणह तइयाए होइ
 सत्तण्हं । तप्परओ दुहु पंती छगबुह्ठी तइय सगबुह्ठी ॥ ५६ ॥ मतान्तरं करणविभावनायामिदं स्मृतम् । लक्षाद्धी-
 तिक्रमे पङ्क्तिराथमर्थात्तराचलात् ॥ ५७ ॥ द्विसप्ततिः शशभृतां, द्विसप्ततिश्च भास्वताम् । चतुश्चत्वारिंशमा-
 थपङ्क्तायेवं शतं भवेत् ॥ ५८ ॥ यावद्योजनलक्षानि, द्वीपः पाथोनिधिश्च यः । पङ्क्तयस्तत्र तावत्यो, मतेऽत्रापि
 समं ह्यदः ॥ ५९ ॥ भान्विन्दोः समुदितयोस्ततः शेषास्तु पङ्क्तिषु । चतुष्कस्य चतुष्कस्य, वृद्धिलोकान्तसी-
 मया ॥ ६० ॥ एवं च पङ्क्तावष्टम्यां, द्वीपाद्धेऽत्रेन्दुभास्वताम् । संजातं समुदितानां, द्विसप्तत्यधिकं शतम्

॥ ६१ ॥ एवं च पुष्कराद्वेऽस्मिन्, समुदितेन्दुभास्वताम् । शतानि द्वादश चतुःपष्टिश्च सर्वसंख्यया ॥ ६२ ॥
 तत्तत्पङ्क्तिस्थपरिधौ, स्वस्वमान्विन्दुभाजिते । लब्धमन्तरमैकेन्द्रोर्द्विग्नमिन्द्रोस्तथाऽर्कयोः ॥ ६३ ॥ यथाऽऽद्यपङ्क्ति-
 संयन्धिपूर्वोक्तपरिधौ किल । चतुश्चत्वारिंशत्ताऽर्कडुभक्ते भवेद्विदम् ॥ ६४ ॥ लक्षमेकं सहस्रं च, स्फुटं सप्त-
 दशोत्तरम् । चतुश्चत्वारिंशत्तभक्तस्य योजनस्य च ॥ ६५ ॥ एकोनत्रिंशदंशाश्चा- (१०१०१७ ३४४)
 केन्द्रोरेतन्मिथोऽन्तरम् । अस्मिंश्च द्विगुणेऽन्योऽन्यं, भान्योरिन्द्रोश्च तद्भवेत् (२०२०३४ ७३) ॥ ६६ ॥ द्वैगु-
 ण्यायात्र भागानां, द्वाभ्यां खल्वपवर्त्यते । छेदकात् छेदके तष्टे, ह्यंशराशिर्भवेन्महान् ॥ ६७ ॥ मत्तेऽस्मिंश्च
 प्रतिदीपं, वाद्धीन्दुतिग्मरोचिपाम् । संख्याभिधायि करणं, न प्रोक्तं विस्तृतेभिः ॥ ६८ ॥ तदर्थमिस्तु करण-
 विभावना विभाव्यताम् । पूर्वसंग्रहणीटीका, कृता वा मलयर्षिभिः ॥ ६९ ॥ एतन्मतसंग्राहिके च गाथे इमे-
 “चोयालसयं पढमिहुयाएँ पंतीओ चउउत्तरियाएँ बुढीए ॥ ७० ॥ वावत्तरि चंदाणं
 वावत्तरि सूरियाण पंतीओ । पढमाए अंतरं पुण चंदा चंदस्स लक्खडुगं ॥ ७१ ॥” अत्र ‘लक्खडुगं’ति लक्षद्विकं
 विशया शतैश्चतुस्त्रिंशोर्योजनस्य द्विसप्ततितमैरेकोनत्रिंशद्गागैरधिकं बोद्धव्यं । श्रेणिः परिरयाख्यैव, मतयोरेत-
 योर्द्वयोः । न तु सूचीश्रेणिरत्र, वेत्ति तत्त्वं तु केवली ॥ ७२ ॥ योगशास्त्रचतुर्थप्रकाशवृत्तावप्युक्तं-“मानुषो-
 त्तरात्परतः पञ्चाशता योजनसहस्रैः परस्परमन्तरिताश्चन्द्रान्तरिताः सूर्याः सूर्यान्तरिताश्चन्द्रा मनुष्यक्षेत्री-
 यचन्द्रसूर्यप्रमाणाद् यथोत्तरं क्षेत्रपरिघेर्बृहद्वा संख्येया वर्द्धमानाः शुभलेहया ग्रहनक्षत्रतारापरिवारा घंटाकारा

अमङ्गला आगङ्गभ्रमणाद्भ्रमणान्तरिताभिः पंक्तिभिस्तिष्ठन्ती"ति, तथा परिशिष्टपर्वण्यपि श्रीहेम-
चन्द्रसूरिभिः परिशयश्रेणियेयोपमिता, तथाहि राजगृहप्रवर्णने—“तत्र राजतसौचर्णेः, प्राकारः कपिश्री-
र्षकेः । भाति चन्द्रांशुमद्विस्येर्भस्पर्षांस्तार इवाचलः ॥ १ ॥” इति श्रीपरिशयश्रेणिः ॥ स्थापना

परतः पुढःकुर्यीपात्पुङ्करोदः पयोनिधिः । समन्ततो द्वीपमेनमचगूष्य प्रतिष्ठितः ॥ ६६ ॥ अतिपथ्यमति-
सूच्यं, जालं लघु मनोरमम् । स्फुटरफटिकरत्नाभमस्य वारि सुधोषमम् ॥ ६७ ॥ सत्वा सपरिवारान्घां, भासु-
राग्यां महोजसा । श्रीधरश्रीप्रभाभिलष्यदेवताभ्यामहर्निशम् ॥ ६८ ॥ इन्द्रकीर्भ्यां पुङ्करवद्विभाल्यस्योदकं
गतः । पुढःकुरोदस्तत गप, भुचि ह्यातः पयोनिधिः ॥ ६९ ॥ अस्य षोजनलक्षाणि, द्वात्रिंशच्चक्रवालतः ।
विस्तारः परिशिष्टवस्य, भाच्यो व्यासानुसारतः ॥ ७० ॥ परतः पुङ्कराग्भोधेर्द्वीपोऽस्ति वारुणीवरः । सद्वा-
रुणीव याप्यादौ, जलमस्येत्सौ तथा ॥ ७१ ॥ देवौ द्यावत्र चरुणवरुणप्रभसंक्षितौ । तत्स्थामिकत्वाद्भ्रुणचरोऽ-
प्येव निगमते ॥ ७२ ॥ चतुःपष्टिर्पोजनानां, लक्षाणि चैव विस्तृतः । चक्रवालतया ज्ञेयः, परिधिस्तवस्य पूर्व-
यत् ॥ ७३ ॥ वारुणीवरोऽब्जामा, द्वीपादस्मात्परोऽम्बुधिः । मदकारिवराखादोदकप्राग्भारभासुरः ॥ ७४ ॥

तुजातपरमद्रव्यसम्पिथमविरारसात् । अतिस्वादुदकयोगात्, ह्यातोऽयं तादृशाभिधः ॥ ७५ ॥ वारुणिवा-
रुणतन्तस्यामिकयोगतोऽध्या । स्याद्धारुणचरोऽवाल्पो, चरुणोदोऽप्ययं भवेत् ॥ ७६ ॥ एका योजनकोट्यष्टा-
पिचाणा लक्षकेः सह । चक्रवालतयेतस्य, यिस्तारो निधितो दुरिः ॥ ७७ ॥ अथ क्षीरचरो द्वीपः, परतोऽवसा-

त्पयोनिधेः । क्षीरोपमं जलं चाप्यादिषु यस्येत्यसौ तथा ७८ ॥ पुण्डरीकपुष्पदन्तौ, यद्वा क्षीरोज्ज्वलौ सुरौ ।
 अत्रेति तत्स्वामिकत्वात्, त्वातः क्षीरवराभिघः ॥ ७९ ॥ विष्कम्भोऽस्य योजनानां, द्वे कोट्यौ चक्रवालतः ।
 पद्मपञ्चाशदक्षयुक्ते, परिधिश्चिन्त्यतां स्वयम् ॥ ८० ॥ ततः क्षीरचरद्वीपात्परं क्षीरोदवारिधिः । कर्पूरपुरडि-
 ष्ठीरपिण्डदम्बरपाण्डुरः ॥ ८१ ॥ त्रिभागावर्त्तितचतुर्भागसञ्चर्कैरान्वितम् । स्वादनीयं दीपनीयं, मदनीयं चपुष्म-
 ताम् ॥ ८२ ॥ बृंहणीयं च सर्वोद्गन्धरसस्पर्शसंपन्नमतिपेशलम् ॥ ८३ ॥ ईदृग् यच्च-
 क्रिगोक्षीरं, तस्मादपि मनोहरम् । अस्य स्वादूदकमिति, क्षीरोदः प्रथितोऽम्बुधिः ॥ ८४ ॥ तथा च जीवाभिगम-
 मूत्रे—“संढमच्छंढिओचवेए रण्णो चाउरंतचक्कवट्टिस्से”त्यादि । क्षीरोज्ज्वलाद्भविमलप्रभदेवयोः । संवन्धि-
 सलिलं षष्ट्येत्यपि क्षीरोदवारिधिः ॥ ८५ ॥ जिनजन्मादिषु कृतार्थोदकत्वादिवोह्यसन् । समीरलहरीसंगरङ्गत्क-
 छोलकैतवात् ॥ ८६ ॥ गुरुश्रीकीर्त्तिविजयशोभिस्तुलितो बुधेः । इत्युद्धृताद्भुतानन्दद्, द्विगुणशैत्यवानिव ॥ ८७ ॥
 जिनस्नाप्रार्थकलशैरलङ्कृततटद्वयः । गुरुः शुश्रूषुभिः शिल्पैरिच स्वच्छामृतार्थिभिः ॥ ८८ ॥ दिव्यकुम्भे-
 ष्वाहरत्तु, प्रणम्य शिरसोदकम् । लोलत्कछोलनिन्दैरनुशां वितरन्निव ॥ ८९ ॥ समन्ततस्तटोद्भिन्नचलद्बुद्बु-
 दन्तुरः । तादृक् इव मेदिन्याः, स्फुरन्मौक्तिकपङ्क्तिः ॥ ९० ॥ लोलकछोलसंघट्टोच्छलच्छीफरकैतवात् ।
 सिद्धान्नभोगतान् मुक्ताकणैरवकिरन्निव ॥ ९१ ॥ धृतो निर्णिज्य विधिनातपाय स्थिरभास्यताम् । शोभतेऽसौ
 मधपलोकनिचोलक इयोज्ज्वलः ॥ ९२ ॥ सप्तभिः कुलकं ॥ अस्य द्वादशलक्षाल्या, विष्कम्भः पञ्च कोटयः ।

योजनानां परिधिस्तु, स्वयं भाव्यो मनीषिभिः ॥ ९३ ॥ परतोऽस्मात्पयोराशेर्द्वीपो घृतवराभिधः । घृत-
तुल्यं जलं वाप्यादिषु यस्येत्यसौ तथा ॥ ९४ ॥ घृतवर्णो च कनककनकप्रमनामकौ । स्वामिनाविह तयोगात्,
क्यातो घृतवराभिधः ॥ ९५ ॥ चतुर्विंशतिलक्षाद्या, दश योजनकोटयः । व्यासोऽस्य परिधिर्ज्ञेयः, स्वयं
व्यासानुसारतः ॥ ९६ ॥ एवमग्रेऽपि । द्वीपादस्मात्परो वार्द्धिर्घृतोद्वाह्यो विराजते । हैयङ्गवीनसुरभिस्वा-
दुनीरमनोरमः ॥ ९७ ॥ अयं कान्तसुकान्ताभ्यां, स्वामिभ्यां परिपालितः । वाणिजाभ्यां घृतकुतूरि-
च साधारणी द्वयोः ॥ ९८ ॥ विष्कम्भोऽस्य योजनानां, विंशतिः किल कोटयः । अपृचत्वारिंशताऽऽद्या,
लक्षैर्दक्षैर्निरूपिताः ॥ ९९ ॥ द्वीपः क्षोद्वराभिह्यः, परोऽस्मात्तोयराशितः । निर्जरो स्वामिनावस्य,
स्तः सुप्रममहाप्रभौ ॥ १०० ॥ क्षोदो नाम क्षोदरसः, स इक्षुरस उच्यते । तद्रूपमुदकं वाप्यादिषु यस्येत्यसौ
तथा ॥ १ ॥ चत्वारिंशत्कोटयोऽस्य, विष्कम्भः कथितो जिनैः । पणवत्याऽन्विता लक्षैः, सुरलक्षनिपेवितैः
॥ २ ॥ ततः परं तु क्षोदोद्वाभिधानः खलु वारिधिः । वर्ततेऽत्यंतमधुरंधुरन्धरपयोधरः ॥ ३ ॥ लगेलाकसरे-
स्तुल्यं, त्रिसुगन्धि त्रिजातकम् । मरिचैश्च समायुक्तं, चतुर्जातकमुच्यते ॥ ४ ॥ ततश्च—चतुर्जातकसम्भिश्चा-
त्रिभगाचारिंतादपि । अतिस्वादुवारिश्चुरसादप्येव तोयधिः ॥ ५ ॥ एवं च लवणाग्भोधिः, कालोदः
पुष्करोदधिः । स्वयंमूर्चारुणीवार्द्धिर्घृतक्षीरपयोनिधी ॥ ६ ॥ एतान् विहाय सप्तान्धीन्, सर्वेऽप्यन्ये पयोधयः ।
तादृगिधुरसोत्कृष्टस्थादृकमनोरमाः ॥ ७ ॥ एकाशीतिः कोटयोऽथ, लक्षा द्विनवतिस्तथा । पयोधेरस्य बलय-

विष्णुः परिकीर्तितः ॥ ८ ॥ अथ नन्दीश्वरो द्वीपः, क्षोवीवाम्भोनिधेः परः । प्ररूपितो विष्टपेष्टेरष्टमः
 कष्टमर्षिभिः ॥ ९ ॥ मधुरेश्वरसखादृदकेषु वीर्धिकाविषु । जलाश्रयेषु फुल्लाजमकरन्दसुगन्धिषु ॥ १० ॥ स्फुर-
 त्पुण्यफलोष्णामभिराममृमशालिषु । अत्रोत्पातपर्वतेषु, सर्वरत्नमयेषु च ॥ ११ ॥ आसते शेरते स्वैरं, क्रीडन्ति
 व्यन्तरामराः । व्यन्तरीभिः सह प्राण्यपुण्यानां सुजते फलम् ॥ १२ ॥ इहल्यमाधिपत्यं द्वौ, कैलासहरिया-
 हनौ । प्रत्तः समृद्धौ देवौ षोः, सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ १३ ॥ एवं नन्या समृद्ध्याऽसाधीश्वरः स्फातिमानिति ।
 नन्दीश्वर इति ख्यातो, द्वीपोऽयं सार्धकाभिधः ॥ १४ ॥ त्रिपष्ट्या कोटिभिर्युक्तमेकं कोटिशतं किल । लक्षे-
 श्वतुरशीत्याद्यमेतद्भूलयविस्तृतिः ॥ १५ ॥ द्वीपस्यास्य बहुमध्ये, शोभन्ते दिक्चतुष्टये । जाल्याञ्जनरत्नमयाश्व-
 त्वारोऽञ्जनपर्वताः ॥ १६ ॥ पूर्वस्यां देवरमणो, निलयोद्योतस्वयंप्रभौ । क्रमादपाकप्रतीच्यां चोदीच्यां च रमणी-
 यकः ॥ १७ ॥ वर्णगोभां वर्णयामः, किमेतेषां स्फुरद्भुचाम् ? । नाशैव ये स्वमौज्वल्यं, प्रथयन्ति यथास्थितम्
 ॥ १८ ॥ स्फुरद्भयलसन्नप्रचारितेजोभिरास्तृतैः । तेऽमुं द्वीपं सृजन्तीव, कस्तूरीप्रथमण्डितम् ॥ १९ ॥ स्वच्छ-
 गोपुच्छसंस्थानस्थिता रजोमलोज्जिताः । अग्रङ्गपोचुङ्गशृङ्गा, मृष्टाः श्लक्ष्णाः प्रभास्वराः ॥ २० ॥ सहस्रांश्चतुर-
 शीर्षिं, भूतलात्ते समुच्छ्रिताः । सहस्रं च योजनानामवगाढा सुवोऽन्तरे ॥ २१ ॥ योजनानां सहस्राणि, पृथवो
 मृतले वश । योजनानां सहस्रं च, विस्तीर्णास्ते शिरस्तले ॥ २२ ॥ मतान्तरे शतान्येते, चतुर्णवर्तिमानताः ।
 सुर्णतले योजनानां, सहस्रं मूर्ध्नि विस्तृताः ॥ २३ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ तयोक्तं स्थानाद्भृत्तौ-इहाञ्जनका

मूले दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेणेत्युक्तं, द्वीपसागरप्रज्ञसिंघहण्यां तूक्तं—“नव चैव सहस्साहं
नरारि प ह्येति जोअणसयाहं । अंजणगपघयाणं धरणियले होह विकखंभो ॥ ६ ॥” इति, तद्विदं मता-
न्तरमित्यसेयं, एवमन्यत्रापि, मतान्तरवीजानि तु केवलिगम्यानीति । यस्मिन्मते सहस्राणि, भूतले
दश चित्ताः । दृष्टिक्षयी मते तस्मिन्, योजनं योजनं ॥ २३ ॥ अष्टाविंशतिशतयमुपर्यारोहणे
क्षयः । तावत्येवोपरितलाद्बुद्धिः स्यादवरोहणे ॥ २४ ॥ भावना त्वेवं—महीतलगतव्यासात्, सहस्रदशकात्म-
कात् । सहस्राण्यपचीयन्ते, नवोपरितलावधि ॥ २५ ॥ ततो नव सहस्राणि, भाज्यानि नाप्यते परम् । सहस्रै-
श्चतुरशीत्या, भागो भाज्यस्य लाघवात् ॥ २६ ॥ ततश्च—भाज्यभाजकयो र्दशयोः १०००× ८४०० कृते
गुण्यापवर्त्तने । भाज्यो नवात्मा चतुरशीत्यात्मा स्याच्च भाजकः १×८४ ॥ २७ ॥ उभावप्यपवर्त्तते, ततोऽ-
शच्छेदकौ त्रिभिः । योजनांशत्रयं लब्धमष्टाविंशतिजं ततः ॥ २८ ॥ यद्वा-अष्टाविंशतिगुणितो भाज्यो
राशिलघात्मको भवति । द्वे लक्षे द्वापञ्चाशता सहस्रैर्युते तेऽंशाः ॥ २९ ॥ तेषां सहस्रैश्चतुरशीत्या भागे ह्यते
सति । लब्धं विभागत्रितयमष्टाविंशतिसंभवम् ॥ ३० ॥ चतुःशताधिकनवसहस्रयोजनात्मकात् । मतान्तरे
स्तुडव्यासात्सहस्रोरुशितोऽवधि ॥ ३१ ॥ मध्ये शतानि चतुरशीतिः क्षीघन्त इत्यतः । भज्यन्ते तानि चतुर-
शीत्या किल सहस्रकैः ॥ ३२ ॥ भागाप्राप्ता च चतुरशीत्या शतैस्तयोर्द्वयोः । कृतेऽपवर्त्तने लभ्यो, योजनां-
शो दशोक्तयः ॥ ३३ ॥ यथा प्राग्ब्रह्मज्यराशिर्दशानः स्याद्धवात्मकः । सहस्राश्चतुरशीतिलेषां भागे च

लभ्यते ॥ ३४ ॥ वृशभो योजनस्यांशो, भाज्यभाजकसाम्यतः । क्षयदृष्टौ मानमेतत्, स्वावारोहचरोहयोः ॥ ३५ ॥
 एकत्रिंशत्सहस्राणि, योजनानां शतानि पद् । त्रयोविंशानि परिधिर्भवत्येषां महीतले ॥ ३६ ॥ योज-
 नानां सहस्राणि, त्रीणि द्वापष्टियुक्तं शतम् । साधिकं मूर्ध्नि परिधिः, प्रज्ञसः परमर्षिभिः ॥ ३७ ॥
 अणुपामज्जनाप्रीणां, प्रलोकं च चतुर्विंशि । गते लक्षे योजनानां, लक्षमापतविस्तृताः ॥ ३८ ॥ पुष्करिण्यश्चतस्रः
 युक्त्या पशुगोजनीम् । निर्भत्स्यस्यच्छसलिलोद्भ्रसत्फलोत्प्रेक्षिताः ॥ ४० ॥ जीवाभिगमसूत्रदृष्टौ प्रवचन-
 सारोत्तरदृष्टौ च पता वृषांयोजनोक्त्रिंशत्, नन्दीश्वरकल्पे च सहस्रयोजनोद्भिद्धा
 उक्ताः, स्थानात्सूत्रेऽपि—‘ताओ पं गंवाओ युक्तरणीओ एगं जोअणसयसहस्सं आयामेणं पद्दासं जोअण-
 सारस्ताइं विरुल्लंभेणं एस जोअणसगाइं उपेहेणं’ इत्युक्तमिति श्रेयं । चतुर्विंशं त्रिसोपानप्रतिल्पकथन्दुराः ।
 चतुर्विंशं च प्रलोकं, रम्पासो रजतोरणेः ॥ ४१ ॥ वृलच्छतद्वलत्रेणिगलन्मरन्वलेपतः । अन्योऽन्यमितरञ्चान्ति-
 भ्रमन्नुत्तवद्गनाः ॥ ४२ ॥ अनरालैर्मरालासैर्मुणालैर्लेखितान्तराः । आसुक्तज्यक्तशृङ्गारहारैरिव मनोहराः ॥ ४३ ॥
 तोपानावातरराः त्रीन्पुरध्वनिपोधितैः । मरालैर्मथुरध्वानैर्मुदोषवीणिता इव ॥ ४४ ॥ ऋडिष्व्याङ्गनोत्तुङ्ग-
 पशोजाएकालनोर्धितैः । आत्तरङ्गैः सत्तरङ्गरियाङ्गीकृतताण्डयाः ॥ ४५ ॥ अर्धवर्चार्चिनोद्युक्तलातस्रः स्त्रीस्तन-
 दप्ये । पत्तरीपन्नपुस्तुणैः, षोभन्ते निधिता इव ॥ ४६ ॥ पद्भिः कुलकं ॥ नन्विषेणा तथाऽमोघा, गोस्तूपा

१ भागवतिष्ठतानपेक्ष्य पुष्करिणीनां दत्तसद्योऽप्ययोग्येति अभ्याहार्यो वृशशब्दात् शशशब्दः, ततो न विरोधः केषामपि ।

लोकप्रकाशे
२४ सर्गे
नरलोक-
दिर्गगे
॥ २९३ ॥

च सुदर्शना । सुर्वाप्त्यो देवरमणात्पूर्वादिदिक्चतुष्टये ॥ ४७ ॥ नन्दोत्तरा तथा नन्दा, सुनन्दा नन्दिवर्द्धना । पुष्करिण्यथतत्रः स्युर्निलोयोताश्चतुर्दिशम् ॥४८॥ भद्रा विशाला कुमुदा, चतुर्थी पुण्डरीकिणी । स्वयंप्रभगिरेः पूर्वादिषु दिक्ष्विति चापिकाः ॥ ४९ ॥ विजया वैजयन्ती च, जयन्ती चापराजिता । वाप्यः प्राच्यादिषु दिक्षु, रमणीयाज्ञनागिरेः ॥ ५० ॥ अयं नन्दीश्वरस्तवनन्दीश्वरकल्पाभिप्रायेण षोडशानामपि पुष्करिणीनां नामक्रमः; स्यानाङ्गजीवाभिगामाभिप्रायेण त्वेवं—नन्दोत्तरा तथा नन्दा, चानन्दा नन्दिवर्द्धना । चतुर्दिशं पुष्करिण्यः; पौरस्त्यस्याज्ञनागिरेः ॥ ५१ ॥ भद्रा विशाला कुमुदा, चतुर्थी पुण्डरीकिणी । चतुर्दिशं पुष्करिण्यो, दाक्षिणात्याज्ञनागिरेः ॥ ५२ ॥ नन्दिवेणा तथाऽमोघा, गोस्तूपा च सुदर्शना । चतुर्दिशं पुष्करिण्यः, प्रतीचीना-
ज्ञनागिरेः ॥ ५३ ॥ उदीच्ये तूभयोरपि मतयोस्तुल्यमेव ॥ एकैकस्याः पुष्करिण्या, व्यतीत्य दिक्चतुष्टये । योजनानां पञ्च शतान्यैकैकमस्ति काननम् ॥ ५४ ॥ अस्यशोकवनं प्राच्यां, ससर्पर्वनं ततः । याम्पां प्रत्यङ्ग चम्पकानामथाम्राणासुदृग वनम् ॥ ५५ ॥ योजनानां लक्षमेकमायतान्यखिलान्यपि । शतानि पञ्च पृथुलान्यङ्गु-
तान्यद्भुतत्रिया ॥५६॥ सच्छाचैःसुमनोरम्यैर्महास्कन्धैःसमुन्नतैः । विमानि तरुभिस्तानि, कुलानीव नरोत्तमैः ॥ ५७ ॥ सौरम्याकृष्टमधुषा, लीलानत्तितपहृषाः । उद्भुद्भुकुसुमास्तेषु, लताः पण्याङ्गना इव ॥ ५८ ॥ तेषां कुञ्जेषु निश्छिद्रपरिच्छदात्रिभित्तिषु । न विशन्तीशगेहेषु, चौरा इव करा रवेः ॥ ५९ ॥ षोडशानामप्यमूपां, वापि-
कानां किलोदरे । स्यादेकैको दधिमुखः, स्फारस्फटिकरत्नजः ॥ ६० ॥ मुखं शिखरमेतेषां, यतो वधिवदुज्जव-

पुष्करिण्यः
दधिमुखा-
श्च

२०

२५
॥ २९३ ॥
२७

नानां शतं दीर्घां, पञ्चाशसानि विरक्तौ । योजनानि षोडशोच्चौ, त्रिभिर्द्वारैर्मनोरमौ ॥ ८७ ॥ तथोक्तं जीवा-
 विगमदृष्टौ—“सुखमण्डपानां प्रत्येकं त्रिविधं-तिस्रु, एकैकस्यां द्विशि, एकैकभावेन त्रीणि
 द्वााराणि,” जीवाभिगमसूत्रादर्शं तु ‘तेसि णं सुहमंडवाणं चउद्धिसि चत्तारि द्वारा पणत्ता’ इति हेइयते ।
 प्रेक्षामण्डपमध्ये च, घञ्जरलविनिर्मितः । एकैकोऽक्षाटकस्तस्य, मध्येऽस्ति मणिपीठिका ॥ ८८ ॥ योजनान्यष्ट
 विस्तीर्णागता चत्वारि चोच्छ्रिता । उपर्यस्याथेन्द्रयोग्यं, सिंहासनमनुत्तरम् ॥ ८९ ॥ सिंहासनस्य तस्योर्ध्वं,
 दूर्णं विजपनामकम् । यितानरूपं तद्रत्नवस्त्रमत्यन्तनिर्मलम् ॥ ९० ॥ मुक्ताद्रामालम्बनाय, मध्येऽस्य वाञ्छि-
 कोऽङ्गुशः । तसिन्मुक्ताद्रामकुम्भप्रमाणमौक्तिकाश्रितम् ॥ ९१ ॥ तच्च स्वाद्धौचत्वमानैर्मुक्ताद्रामभिरश्रितम् ।
 पतुर्दिशमर्दकुम्भप्रमाणमौक्तिकान्वितैः ॥ ९२ ॥ तथा चाह स्यानाङ्गे—“तेसु णं चहरामएसु अंकुसेसु चत्तारि
 कुंभिका मुक्ताद्रामा प०, ते णं कुंभिका मुक्ताद्रामा पत्तेयं पत्तेयं तददुच्चत्तप्पमाणमित्तेहि चउहि अद्धकुंभि-
 त्तेहि मुक्ताद्रामेहि सयतो समंता संपरिक्खत्ता,” एतदीकापि—“कुंभो मुक्ताफलानां परिमाणतया विद्यते येषु
 तानि कुंभिकानि मुक्ताद्रामानि-मुक्तामालाः, कुंभप्रमाणं च-‘दो असती पसई, दो पसइउ सेतिया, चत्तारि
 नेत्तिणओ कुलओ, चत्तारि कुलवा पत्थो, चत्तारि पत्था आढयं, चत्तारि आढया दोणो, सट्ठी आढयाइं जहत्तो
 ‘दंणो, गत्तीर मडिश्मो, सयमुक्कोत्तोत्ति ‘तदद्धंत्ति तेपामेव मुक्ताद्रामामद्धमुच्चत्वस्य प्रमाणं येषां तानि तद-

१ श्रीगणेशो एतस्य एतेषु निमित्ता आदर्शोः इति त्वष्टं व्याख्याविलोककानां.

शुभे
२४ सर्गे
नरलोकप-
रिर्भागे
॥२९५॥

द्वौगल्यप्रमाणानि तान्येव तन्मात्राणि तैः, 'अद्वकुंभिकेहि'ति मुक्ताफलाद्वकुम्भवद्भिरिति । ततः प्रेक्षामण्डपात्रे, प्रत्येकं मणिपीठिका । उच्छ्रिता योजनान्यष्टौ, पौडशायतविस्तृता ॥ ९३ ॥ चैत्यस्तूपस्तदुपरि, स योजनानि पौडश । आपतो विरतृतस्तुङ्गः, सातिरेकाणि पौडश ॥ ९४ ॥ मणिपीठिकाश्चतस्रः, स्तूपस्यास्य चतुर्दिशम् । योजनान्यष्ट विस्तीर्णायताश्चत्वारि चोच्छ्रिताः ॥ ९५ ॥ इति जीवाभिगमवृत्तौ । तासासुपरि च स्तूपाभि-
मुद्ध्याः श्रीमदर्हताम् । जयन्ति प्रतिमाश्चन्मरीचिनिचयाश्चिताः ॥ ९६ ॥ चैत्यरतूपात्परा तस्माद्भिभाति मणिपीठिका । विष्कम्भायामतः स्तूपपीठिकासन्निभैव सा ॥ ९७ ॥ उपर्यस्याः पीठिकायाश्चैत्यवृक्षो विराजते । चिजयाराजधान्युक्तचैत्यवृक्षसहोदरः ॥ ९८ ॥ वीक्ष्य चैत्यश्रियं रम्यां, विश्वलक्ष्मीविजित्वरीम् । मरुपलशिरोव्याजादाश्चर्यं व्यञ्जयन्निव ॥ ९९ ॥ योजनान्यष्ट विस्तीर्णायता चत्वारि मेदुरा । तदग्रे पीठिका तस्यां, मेहेन्द्रध्वज उज्ज्वलः ॥ २०० ॥ तुङ्गः पट्टिं योजनानि, विस्तीर्णश्चैकयोजनम् । एतावदेव चोद्विद्वः, शुद्धरत्नचिनिर्मितः ॥ १ ॥ ततो नन्दापुष्करिणी, योजनान्यायता शतम् । पञ्चाशं विस्तृता सा च, दशोद्विद्वा प्रकीर्त्तिता ॥ २ ॥ द्विसप्ततिं योजनानासुद्विद्वा लब्धपद्मपदैः । अजैरत्यन्तसुरभि-
म-रन्दैर्यासितोदकाः ॥ ३ ॥ युग्मम् ॥ अशोकसप्तपर्णाल्पचम्पकात्रयनैः क्रमात् । पूर्व्यादिषु मनोज्ञैः, ककुप्सु चतसृष्वपि ॥ ४ ॥ तथोक्तं स्यानाङ्गे—“पुषेण असो गवणं दाहिणओ होइ सत्तचणवणं । अवरेण चंपगवणं चूअयणं उत्तरे पासे ॥ ५ ॥” द्वौ मण्डपौ स्तूप एकश्चैत्यवृक्षो महाध्वजः । चापी वनाढ्या वस्तून्नि, प्रतिद्वार-

मणिपीठि-
का पुष्करि-
ण्यः वना-
नि .

ममूनि पट्ट ॥६॥ प्रतिप्रासादमेवं च, चत्वारी मुखमण्डपाः । अत्रङ्कपोतुङ्कशृङ्गाश्रंतवारो रङ्गमण्डपाः ॥७॥ स्तूपा-
 श्रत्वारस्तथैव, चैत्यवृक्षेन्द्रकेतवः । चतस्रः पुष्करिण्यश्च, तद्वनानि च षोडश ॥ ८ ॥ प्रासादानामथो मध्ये—
 ऽस्त्यैकैका मणिपीठिका । विष्कम्भायामतः सा च, योजनानीह षोडश ॥ ९ ॥ अष्टोच्छ्रिता तदुपरि, स्याद् देव-
 च्छन्दकः स च । ततायतः पीठिकायत्तुङ्गोऽधिकानि षोडश ॥ १० ॥ चतुर्दिशं तत्र भान्ति, रत्नसिंहासन-
 स्थिताः । अर्हतां प्रतिमा नित्याः, प्रत्येकं सप्तविंशतिः ॥ ११ ॥ प्रतिप्रासादमित्येवं, तासामष्टोत्तरं शतम् ।
 द्वारस्थाः षोडशोत्थेवं, चतुर्विंशं शतं स्तुवे ॥ १२ ॥ ऋषभो वर्द्धमानश्च, चन्द्राननजिनेश्वरः । वारिषेणश्चेति
 नाज्ञा, पर्यङ्कासनसंस्थिताः ॥ १३ ॥ द्वे द्वे च नागप्रतिमे, जिनेार्चापुरतः स्थिते । द्वे द्वे च यक्षभूतार्चं, आज्ञा-
 भृत्प्रतिमे अपि ॥१४॥ विनयेन संमुखीनघटिताञ्जलिसंपुटे । भक्त्या पर्युपासमाने, स्थिते किञ्चिन्नते इव ॥ १५ ॥
 युग्मम् ॥ एकैका चामरधरप्रतिमा पार्श्वयोर्द्वयोः । पृष्ठतश्च छत्रधरप्रतिमैकाऽत्र निश्चिता ॥ १६ ॥ तथोक्तमा-
 वश्यकचूर्णौ—“जिणपडिमाणं पुरओ दो दो नागपडिमाओ, दो दो जक्खपडिमाओ, दो दो भूअपडिमाओ,
 दो दो कुंडधरपडिमाओ” इत्यादि, दामानि धूपघट्टोऽष्टौ, मङ्गलानि ध्वजास्तथा । भान्ति षोडश कुम्भादी-
 न्येज्वलङ्करणानि च ॥ १७ ॥ घण्टा वन्दनमालाश्च, भृङ्गराश्चात्मदर्शकाः । सुप्रतिष्ठकचङ्गेयदृष्टत्रैः पटलकैर्युताः
 ॥ १८ ॥ युग्मम् ॥ स्वर्णवर्णचारुजोवालुकाभिर्मनोरमाः । भूमयस्तेषु राजन्ते, मूर्त्तैः शोभालक्षैरिव ॥ १९ ॥
 अथ कैश्चित्कृतज्ञानैः; सङ्ख्यानैर्धृतधीतिकैः । अन्तर्वहिश्चावदातैः, शरत्कालहृदैरिव ॥ २० ॥ कैश्चित्कृतोत्त-

रासङ्गैर्मुखकोशाश्रुताननैः । तत्कालनष्टान्तःपापपरावृत्तिभयादिय ॥ २१ ॥ मर्त्यप्रद्विथन्दनेन, केशित्कर्षूर-
 क्रुद्धमे । मोहप्रतापपशसी, चूर्णपद्भिरियोजिते ॥ २२ ॥ कैश्चिद् दुसृणनिर्यासोच्छासिकचोलकच्छलात् । ह्य-
 मान्तं भक्तिरागं, द्वयद्भिः प्रकटं बहिः ॥ २३ ॥ कैश्चिन्नानावर्णपुण्योत्तमदामोघदम्भतः । अगङ्गिरश्रुतश्रेयः-
 श्रेणीमिच करे कृतम् ॥ २४ ॥ वन्दमानैः पर्युपासमानैः पूजापरायणैः । मासादास्तोऽभितो भान्ति, सुरासुर-
 नभधरैः ॥ २५ ॥ पङ्क्तिः कुलकं ॥

अर्हत्कल्याणकमहचिकीर्षयाऽऽगताः सुराः । इह विश्रम्य संक्षिप्तयाना यान्ति यथेप्सितम् ॥ २६ ॥ ततः
 प्रत्याचर्त्तमानाः, कृतकृत्वा इहागताः । रचयन्त्यष्ट दिवसान्, यावद्दुत्सवमुत्पकैः ॥ २७ ॥ प्रतिवर्षं पर्युपणान-
 तुर्मासकपर्वसु । इहाष्टौ दिवसान् यावद्दुत्सवं कुर्वते सुराः ॥ २८ ॥ तथोक्तं जीयाभिगमसूत्रे—‘तत्थ पंं बह्वे
 भयणवद्दवाणमंतरजोइसवेमाणिया देवा चउमासियापाडिवएसु संचच्छरिएसु वा अण्णेसु बलुसु जिण-
 जम्मणणिवल्लमणणाणुप्पत्तिपरिणिघाणमादिएसु देवकल्लेसु प यावत् अट्टाहिताओ महामत्तिमाओ कारेसाणा
 पालेमाणा सुइंसुहेणं विहरंति’ तत्रापि नियतस्वल्पस्थानेषु सुरनायकाः । उत्सयान्तपरीयाराः, कुर्वन्ति भक्ति-
 भासुराः ॥२८॥ तथाह नन्दीश्वरकल्पः—‘प्राच्येऽशुनगिरो शक्तः, कुर्वतेऽष्टादिकोत्सवम् । प्रतिमानां प्राश्वतीनां,
 चतुर्गारे जिनालये ॥२९॥ तस्य चाग्नेश्चतुर्विंशत्यमपायापीधिवर्त्तिपु । रक्षादिकेषु बधिसुल्लपर्षतेषु चतुर्वर्षि ॥३०॥
 चैत्येन्वर्हत्प्रतिमानां, प्राश्वतीनां यथापिधि । चत्वारः शक्रविक्षुपालाः, कुर्वतेऽष्टादिकोत्सवम् ॥ ३१ ॥ ईशाने-

न्द्रस्त्योत्तराहेऽञ्जनाद्रौ विदधाति तम् । तल्लोकपालास्तद्वापीदध्यायत्रिषु कुर्वते ॥ ३२ ॥ चमरेन्द्रो दाक्षिणात्या-
 ञ्जनाद्रायुत्सयं सृजेत् । तद्वाप्यन्तर्दधिमुखेष्वस्य दिक्पतयः पुनः ॥ ३३ ॥ पश्चिमेऽञ्जनशैले तु, बलीन्द्रः कुरुते
 महम् । तद्विकपालास्तु तद्वाप्यन्तर्भाग्दधिमुखाद्रिषु ॥ ३४ ॥” एतत्सर्वमर्थतो जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धत्रेऽपि । तत्र
 गायन्ति गन्धर्या, मधुरेर्नादविभ्रमैः । समानतालविधातोद्यनिर्घोषवन्धुरैः ॥ ३५ ॥ मृदङ्गवेषुवीणादितूर्याणि
 संगतैः स्वरैः । फौशलं दर्शयन्तीव, तस्यां विबुधपर्षदि ॥ ३६ ॥ नृत्यवैवर्त्तकीनां, रणन्तो मणिनूपुराः । चदन्तीव
 निर्दयादिपातैर्मृद्वंहिपीडनम् ॥ ३७ ॥ तासां तिर्यग् भ्रमन्तीनामुच्छलन्तः स्तनोपरि । मुक्ताहारा रसावेशान्,
 नृत्यन्तीचाप्यचेतनाः ॥ ३८ ॥ धिद्धिद्धिद्धिमिधिमिधेईधेईतिनिखंनाः । तासां मुखोद्गताश्चेतः, सुखयन्ति सुधा-
 मुजाम् ॥ ३९ ॥ पूर्वं हासामहासाभ्यां, स्वर्णकृत् स्वपतीकृतः । कुत्रिमैर्विभ्रमैर्विप्रलोभ्य यः स्त्रीषु लम्पटः
 ॥ ४० ॥ सोऽत्र फण्टान्निराकुर्यन्निपतन्तं घलाङ्गले । मृदङ्गं भङ्गुरग्रीवो, विलक्षोऽहासयत्सुरान् ॥ ४१ ॥ अच्युत-
 त्रिवशीमृतमागजन्मसुखदा कृतः । नागिलेनाससम्यक्त्वयः, प्राप्तेनामरपर्षदि ॥ ४२ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ जङ्घा-
 धियाचारणानां, समुदायो महात्मनाम् । इह चैव्यनमस्यार्थं, श्रद्धोत्कर्षादुपेयुषाम् ॥ ४३ ॥ ददात्युपदिशन् धर्मं,
 पुगपन्नायशालिनाम् । सज्जङ्गमस्याचरंयोस्तीर्थयोः सेचनाफलम् ॥ ४४ ॥ द्वीपस्य मध्यभागेऽस्य, चतुष्के विदिशां
 स्थिताः । चत्वारोऽन्ये रतिकरा, गिरयः सर्वरत्नजाः ॥ ४५ ॥ योजनानां सहस्राणि, ते दशायतयिस्तृताः ।
 सहस्रमेकमुत्तुङ्गा, आकृत्या द्वाद्द्वारीनिभाः ॥ ४६ ॥ सार्द्धं ये योजनशते, भूमन्नाः परिवेपतः । एकत्रिंशत्स-

। लोकप्रकाशे
२४ सर्गे
नरलोकव-
द्विर्गणे.

॥ २९७ ॥

दृश्याणि, त्रयोविंशति च पट्टशती ॥ ४७ ॥ तेभ्यो लक्षं योजनानामतिक्रम्य चतुर्दिशम् । जम्बूद्वीपसमा राज-
धान्यः प्रत्येकमीरिताः ॥ ४८ ॥ तत्र दक्षिणपूर्वस्यां, स्थिताद्रतिकराचलात् । प्राच्यां पद्मानामदेव्याः, प्रज्ञप्ता
सुमनाः पुरी ॥ ४९ ॥ शिवादेव्या दक्षिणस्यां, पुरी सौमनसाभिधा । अर्चिर्माली प्रतीच्यां स्याच्छचीदेव्या
महापुरी ॥ ५० ॥ उत्तरस्यां मञ्जुनाम्न्या, राजधानी मनोरमा । दक्षिणपश्चिमायां च, स्थिताद्रतिकरादथ ॥ ५१ ॥
पूर्वस्याममलादेव्या, भूता नाम महापुरी । भूतावतंसका याम्यामप्सरोऽभिधभर्तृका ॥ ५२ ॥ प्रतीच्यां नव-
मिकाया, गोस्तूपाख्या महापुरी । स्यादुत्तरस्यां रोहिण्या, राजधानी सुदर्शना ॥ ५३ ॥ अष्टाप्येवं राजधान्योऽ-
नयोर्दिशां चतुष्टये । अष्टानां मुख्यदेवीनां, वज्रपाणेः सुरेशितुः ॥ ५४ ॥ अथ चोत्तरपूर्वस्यां, योऽसौ रतिक-
राचलः । कृष्णादेव्यास्ततः प्राच्यां, पुरी नन्दोत्तराभिधा ॥ ५५ ॥ दक्षिणस्यां कृष्णराज्या, देव्या नन्दाभि-
धा पुरी । पश्चिमायां तु रामायाः, पुर्युत्तरकुराभिधा ॥ ५६ ॥ उदग्रामरक्षितायाः, पुरी देवकुराभिधा । योऽप्यु-
त्तरपश्चिमायां, शैले रतिकरस्ततः ॥ ५७ ॥ वसुदेव्या राजधानी, प्राच्यां रत्नाभिधां भवेत् । याम्यां तु वसु-
गुप्ताया, रत्नोचयाभिधा पुरी ॥ ५८ ॥ प्रतीच्यां वसुमित्रायाः, सर्वरत्नाभिधा पुरी । वसुन्धरायाश्चोदीच्यां,
नगरी रत्नसंचया ॥ ५९ ॥ एता ईशानेन्द्रदेवीराजधान्योऽष्ट पूर्ववत् । एकैकार्द्वैत्यलब्धसुपमाः षोडशाप्यमूः ॥
॥ ६० ॥ इत्यर्थतः स्थानाङ्गादिषु । मतान्तरे तूत्तराशासंबद्धौ यादुमौ गिरी । तयोः प्रत्येकमष्टासु, दिक्ष्वीशान-
सुरेशितुः ॥ ६१ ॥ महिषीणां राजधान्योऽष्टानामष्टाष्ट निधिताः । एवं च याम्यदिकसंबद्धयो रतिकरागयोः ॥ ६२ ॥

महोत्सवः
रतिकराः
राजधान्यः

२०

२५
॥२९७॥

२८

प्रलोकमष्टासु दिक्षु, वज्रपाणेर्विडौजसः । इन्द्राणीनां राजधान्योऽष्टानामष्टाष्ट निश्चिताः ॥ ६३ ॥ तथोक्तं
 जिनप्रभसूरिकृते नन्दीश्वरकल्पे—“तत्र द्वयो रतिकराचलयोर्दक्षिणस्थयोः । शक्रस्येशानस्य पुनरुत्तरस्थि-
 तयोः पृथक् ॥ ६४ ॥ अष्टानां महादेवीनां, राजधान्योऽष्ट दिक्षु ताः । लक्षाथाधा लक्षमाना, जिनायतनभू-
 पिताः ॥ ६५ ॥ सुजाता च सौमनसा, चार्चिर्माली प्रभाकरा । पद्मा शिवा शच्यंजने, भूता भूतावतंसिका
 ॥ ६६ ॥ गोस्तुपासुदर्शने अप्यमलाप्सरसौ तथा । रोहिणी नवमी चाथ, रत्ना रत्नोचयापि च ॥ ६७ ॥ सर्व-
 रत्ना रत्नसंचया वसुर्वसुमित्रिका । वसुभागापि च वसुन्धरानन्दोत्तरे अपि ॥ ६८ ॥ नन्दोत्तरकुरुर्देवकुरुः
 कृष्णा ततोऽपि च । कृष्णराजीरामारमरक्षिताः प्राक्क्रमादमूः ॥ ६९ ॥ इत्यादि । स्थापना । पौडशैवं राज-
 भानीचैल्यानि प्राक्तने मते । मतान्तरे पुनर्द्वात्रिंशदेतानीति निर्णयः ॥ ७० ॥ तथाह नन्दीश्वरस्तोत्रकारः—
 इथ धीसं यावन्नं च जिणहरे गिरिसिहरेसु संयुणिमो । इन्द्राणिरायहाणिसु वत्तीसं सोलस व वंदे ॥ ७१ ॥”
 एतत्तमर्वमप्यर्थतो नन्दीश्वरस्तोत्रं सर्वं सूत्रतोऽपि योगशास्त्रवृत्तावप्यस्ति । द्वीपोत्सवामावास्याया, आरभ्य
 प्रत्यमादिनम् । अपोपणं चितन्वाना, वर्षं यावन्निरन्तरम् ॥ ७२ ॥ भक्त्या श्रीजिनचैल्यानां, कुर्वन्तो वन्दना-
 र्चनम् । नन्दीश्वरस्तुतिस्तोत्रपाठपाठपाठितमानसाः ॥ ७३ ॥ भक्त्या नन्दीश्वरद्वीपमेवमारथयन्ति ये । तेऽर्जय-
 न्त्यार्जयोपेताः, श्रेयसीं आयसीं श्रियम् ॥ ७४ ॥

१ इत्योर्वेगानिरेन्द्रयोः पौडशेन्द्राण्यः ज्योतिष्यन्तरेन्द्राण्योऽपि तावत्य इत्येकैरुपक्षोभयपक्षयोश्च विवक्षायां न विरोधः ।

इत्थं व्यावर्णितरूपं, द्वीपं नन्दीश्वराभिधम् । तिष्ठत्यावेष्ट्य परितो, नन्दीश्वरोदवारिधिः ॥ ७५ ॥
सुमनःसुमनोभद्रौ, सुरौ समृद्धिमत्तया । नन्दीश्वरौ तत्संबन्धि, जलमस्येत्यसौ तथा ॥ ७६ ॥ लङ्गं नन्दीश्वरे
द्वीपे, जलं चास्येत्यसौ तथा । असौ नन्दीश्वरद्वीपाद्वाद्धिगुणविस्तृतः ॥ ७७ ॥ एनमावेष्ट्य परितः, स्थितो
द्वीपोऽरुणाभिधः । नन्दीश्वरबन्धेर्द्विगुणविष्कम्भोऽसौ निरूपितः ॥ ७८ ॥ असौ निजाधीश्वरयोरशोकवीतशो-
कयोः । सुरयोः प्रभया रक्तकान्तित्वादरुणाभिधः ॥ ७९ ॥ यद्वैतत्पर्वतादीनां, सद्भ्रजरत्नजन्मनाम् । प्रसरद्भिः
प्रभाजालैररुणत्वात्तथाभिधः ॥ ८० ॥ अरुणोदाभिधो वाद्धिरेनमावृत्त्य तिष्ठति । विस्तारतोऽरुणद्वीपद्विगुणः
परतोऽप्यसौ ॥ ८१ ॥ सुभद्रसुमनोभद्राभिधयोरेतदीशयोः । भूयणाभाभिररुणं, जलं यस्येत्यसौ तथा ॥ ८२ ॥
यद्वाऽरुणद्वीपपरिक्षेप्यसुब्योदकं स्फुरत् । ततोऽरुणोदाभिधानः, प्रसिद्धोऽयं पयोनिधिः ॥ ८३ ॥ एवमन्ये-
ष्वपि ज्ञेया, निःशेषद्वीपवाद्धिषु । व्यासद्वैगुण्यनामार्थौ, स्वामिनश्च स्वयं श्रुतात् ॥ ८४ ॥ ततोऽरुणवरो
द्वीपस्तमप्याश्रित्य तिष्ठति । पारावारोऽरुणवरो, महाभोगीव सेवधिम् ॥ ८५ ॥ एनं द्वीपोऽरुणवरावभासः
परिपेयते । आलिङ्ग्यरुणवरावभासस्तं च वारिधिः ॥ ८६ ॥ ततश्च कुण्डलद्वीपो, मेदिन्या इव कुण्डलम् ।
अयं त्रिप्रत्यवतारापेक्षया द्वादशो भवेत् ॥ ८७ ॥ स्थानाद्भ्रतृतीयस्थानवृत्तौ च अरुणादीनां त्रिप्रत्यवतारमना-
श्रित्यायमेकादशोऽभिहितः, तथाहि—“जम्बूदीवो १ घायङ् २ पुक्खरदीवो ३ अ वारुणिवरो ४ य । खीरव-
रोचि य दीवो ५ घयवरदीवो य ६ खोदवरो ७ ॥ ८८ ॥ नन्दीसरो अ ८ अरुणो ९ अरुणोवाओ य १० कुण्डल-

यरो य ११ । तह संख १२ रुअंग १३ भुअवर १४ कुस १५ कुचवरो य तो १६ दीयो ॥ ८९ ॥” इति क्रमापेक्ष-
 चैकादशे कुण्डलद्वीपे” इत्युक्तं, एवं भगवतीशतकचतुर्थोद्देशकपृष्ठावप्ययमेकादशोऽभिहित इति, तत्त्वं यद्दु-
 श्रुता विदन्ति ॥ अस्मिञ्च कुण्डलगिरिर्मानुषोत्तरवत्स्थितः । योजनानां द्विचत्वारिंशत् तुङ्गः सहस्रकान् ॥ ९० ॥
 सहस्रमेकं भूमग्नो, मूले मध्ये तथोपरि । चिस्तीर्णोऽर्धं भवेच्छैलो, मानुषोत्तरशैलवत् ॥ ९१ ॥ चतुर्दिशं चतु-
 र्द्वाराश्चत्वारोऽत्र जिनालयाः । चतुर्गतिभचारण्यभ्रान्ताङ्गिष्विभ्रमा इव ॥ ९२ ॥ सर्वमेपां स्वरूपं तु, नन्दीश्व-
 राद्रिचैत्यवत् । पार्श्वेऽधाम्यन्तरेऽस्यार्द्रेदक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ॥ ९३ ॥ चत्वारश्चत्वार एव, प्रत्येकं सन्ति भूधराः ।
 सोमयमवैश्रमण्यवरुणप्रभसंज्ञकाः ॥ ९४ ॥ अष्टाप्चेते रतिकरपर्वताकृतयो मताः । उद्धेधोचत्वविष्कम्भैरुषाम-
 रामणीयकाः ॥ ९५ ॥ एकैकस्याथ तस्यार्द्रे, राजधान्यश्चतुर्दिशम् । जम्बूद्वीप इव द्वात्रिंशदेता विस्तृतायताः
 ॥ ९६ ॥ सोमा सोमप्रभा शिवप्राकारा नलिनापि च । राजधान्यो गिरेः सोमप्रभात्प्राच्यादिषु स्थिताः ॥ ९७ ॥
 विशालाऽतिविशाला च, शय्याप्रभा तथाऽमृता । यमप्रभगिरेरेता, राजधान्यश्चतुर्दिशम् ॥ ९८ ॥ भवलचल-
 नद्वाख्या, समफसा कुवेरिका । धनप्रभा वैश्रमण्यप्रभशैलाचतुर्दिशम् ॥ ९९ ॥ वरुणप्रभशैलाच्च, वरुणा वरु-
 णप्रभा । पुर्यपाच्यादिषु दिक्षु, कुमुदा पुण्डरीकिणी ॥ ३०० ॥ दक्षिणस्यां च या एता, नगर्ग्यः पोडशोदिताः ।
 चतुर्णां लोकपालानां, ताः सौधर्मेन्द्रसेविनाम् ॥ १ ॥ उत्तरस्यां पुनरिमा, याः पोडश निरूपिताः । चतुर्णां
 लोकपालानां, ता ईशानेन्द्रसेविनाम् ॥ २ ॥ तथोक्तं द्वीपसागरप्रज्ञसिसंग्रहण्यां—“कुण्डलनगरस अबन्तर-

पासे ढुंति रायहाणीओ । सोलस दक्खिणपासे सोलस पुण उत्तरे पासे ॥ १ ॥” इत्यादि भगवतीतृतीयशता-
ष्टमोद्देशकवृत्तौ । एवं च परितो भाति, कुण्डलोदः पयोनिधिः । तं कुण्डलवरो द्वीपः, परिद्विष्याभितः
स्थितः ॥ ३ ॥ स्यात्कुण्डलवरोदाब्धिस्ततो द्वीपः स्थितोऽभितः । कुण्डलवरावभासस्तन्नामाग्रे पयोनिधिः ॥४॥
अग्रे शङ्खाभियो द्वीपः, शङ्खवार्द्धिपरिष्कृतः । ततः शङ्खवरो द्वीपस्ततः शङ्खवरोऽम्बुधिः ॥ ५ ॥ द्वीपस्ततः
शङ्खवरावभास इति विश्रुतः । स चिष्वगञ्चितः शङ्खवरावभासवार्धिना ॥ ६ ॥ ततोऽग्रे रुचकद्वीप, एष चाष्टा-
दशो भवेत् । त्रिप्रत्यवतारमतेऽन्यथा द्वीपस्त्रयोदशः ॥ ७ ॥ अरुणादीनां द्वीपसमुद्राणां त्रिप्रत्यवतारश्च
जीवाभिगमसूत्रदृत्त्यादौ सविस्तरं स्पष्टं एव, जीवाभिगमचूर्णावपि—“अरुणादीया दीवसमुद्रा तिपडोयारा
यावत्सूर्यवरावभास’ इत्युक्तमिति ज्ञेयं, संग्रहणीलघुदृत्त्यभिप्रायेण त्वयं रुचकद्वीपोऽनिश्चितसंख्याकोऽपि,
जंबूधायइ पुकखरेत्यादि संग्रहणीगाथायां ‘रुगवायत्ति’ पदेनारुणादीनां त्रिप्रत्यवतारस्य सूचितत्वात्, कुंडल-
वरावभासात्परं संख्याक्रमेणानभिधानाच्च, तथा च तद्ग्रन्थः—“एतानि च जम्बूद्वीपादारभ्य क्रमेण द्वीपानां
नामानि, अत ऊर्ध्वं तु शङ्खादिनामानि यथा कथंचित्, परं तान्यपि त्रिप्रत्यवताराणी”त्यादि, जम्बूद्वीप-
प्रज्ञसिद्धौ तु एकेनादेशेन एकादशे द्वितीयादेशे तृतीयादेशेन एकविंशे रुचकद्वीपे इत्युक्तमिति
ज्ञेयं, जीवसमासवृत्तौ तु ईक्षुरससमुद्रादनन्तरं नन्दीश्वरो द्वीपः ८ अरुणवरः ९ अरुणावासः १० कुण्डलवरः
११ शंखवरः १२ रुचकवरः १३ इति, अनुयोगद्वारचूर्ण्यभिप्रायेण त्रयोदशो रुचकवरः, अनुयोगद्वारसूत्रे

त्वरुणावासशङ्खचरद्वीपौ लिखितौ न दृश्येते, अतस्तदभिप्रायेणैकादशो रुचकवरः, परमार्थं तु योगिनो विद-
न्तीति । तथा जीवसमासवृत्त्यभिप्रायेण जम्बूद्वीपादयो रुचकवरपर्यन्ता द्वीपसमुद्रा नैरन्तर्येणावस्थिता नामतः
प्रतिपादिताः, अत ऊर्ध्वं तु सुजंगवरकुशवरग्नौचवरा असह्येयतमा असह्येयतमा इति ध्येयं । द्वीपस्यास्य
बहुमते, वर्त्तते बलयकृतिः । पर्वतो रुचकाभिलयः, स्फारो द्वार इवोद्धसन् ॥८॥ योजनानां सहस्राणि, चतुरशी-
तिसुच्छ्रितः । मूले दश सहस्राणि, द्वाविंशानि स चिस्तृतः ॥९॥ मध्ये सप्त सहस्राणि, त्रयोविंशानि विस्तृतः ।
चतुर्विंशांश्च चतुरः, सहस्रान् मूर्ध्नि विस्तृतः ॥ १० ॥ एवं महापर्वताः स्युः, कुण्डलाकृतयस्त्रयः । मन्थोत्तरः
कुण्डलश्च, तथाऽयं रुचकाचलः ॥ ११ ॥ तथोक्तं स्थानाङ्गे—“ततो मंडलियपधता पं०, तं०-माणुसुत्तरे कुण्डलवरे
रुअगवरे” तुर्ये सहस्रे मूर्धर्षस्य, मध्ये चतसृणां दिशाम् । अस्ति प्रत्येकमैककं, सुन्दरं सिद्धमन्दिरम् ॥ १३ ॥
तानि चत्वारि वैल्यानि, नन्दीश्वराद्रिचैत्यवत् । स्वरूपतश्चतसृणां, तिलकानीव दिक्त्रिषाम् ॥ १४ ॥ चैत्यस्य
तस्यैकैकस्य, प्रत्येकं पार्श्वयोर्द्वयोः । सन्ति चत्वारि चत्वारि, कूटान्यत्रङ्कपानि चै ॥ १५ ॥ विदिक्षु तस्यैव
मूर्ध्नि, स्याचतुर्थं सहस्रकं । एकैकं कूटं सुतुङ्गमभङ्गुरिथ्रियाऽश्वितम् ॥ १६ ॥ पद्मत्रिशलेषु कूटेषु, तावत्यो दिक्कु-
मारिकाः । वर्त्तन्ति ताश्चतस्रस्तु, द्वीपस्याभ्यन्तरार्द्धके ॥ १७ ॥ तथोक्तं पद्याङ्गे महद्यध्ययनवृत्तौ—“मस्मिन्नमरुअ-

१ श्रीमद्भिरभयवैवत्सुरिभिः त्रिप्रत्यवतारताया अविवक्षा यथा सूचिता कुण्डलस्थाने तथाऽत्र ग्रहणे न विरोधः कोऽपि, अनुयोग-
सूत्रे तु गाथाबन्धानुलोभ्येन ‘परमाणु’ इति गाथायां उच्छङ्कणसद्विष्णुकादीनामिवाग्रहणं, द्वादशता तु न कर्ध्वत्तापि.

गवत्पथा' इत्यत्र रुचकद्वीपस्याभ्यन्तरार्द्धवासिन्य" इति, एवमावश्यकवृत्त्यादिष्वपि, जम्बूद्वीपमज्ञसिधृत्तौ तु चतुर्विंशत्यधिकचतुःसहस्रप्रमाणे रुचकगिरिविस्तारे द्वितीयसहस्रे चतुर्विंशतिषु कूटेषु पूर्वादिदिक्क्रमेण चतस्रो वसन्ती"त्युक्तमिति ज्ञेयं, अयं च रुचकद्वीपो, रुचकाब्धिपरिष्कृतः । द्वीपोऽग्रे रुचकवरस्तादृक्प्रपाथो-
धिसंयुतः ॥ १८ ॥ ततोऽग्रे रुचकवरावभासद्वीप इष्यते । परिष्कृतोऽसौ रुचकवरावभासवार्द्धिना ॥ १९ ॥ एव-
मब्धिः सूर्यवरावभासोऽन्ते ततः परम् । देवद्वीपः स्थितो देववार्द्धिश्चावेष्ट्य तं स्थितः ॥ २० ॥ नागद्वीपस्तम-
भितो, नागाब्धिश्च ततः परम् । यक्षद्वीपस्तदग्रे च, यक्षोदवारिधिस्ततः ॥ २१ ॥ भूताभिघस्ततो द्वीपस्ततो
भूतोदवारिधिः । स्वयंभूरमणद्वीपः, स्वयंभूरमणाम्बुधिः ॥ २२ ॥ अन्ते स्थितः सर्वगुरुः, क्रोडीकृत्याखिला-
नपि । पितामह इवोत्सङ्गक्रीडत्युन्नपरम्परः ॥ २३ ॥ आसेवितोऽसौ जलधिर्जगत्या, वृद्धः पतिः सत्कुलभार्य-
येषु । वलीपिनद्धः पलितावदातस्तरङ्गलेखाब्धिकफच्छलेन ॥ २४ ॥ लोकं परीत्यायमलोकमासमिवोत्सुको
लोलतरोर्मिचक्रैः । तस्यौ च रुद्धः प्रियया जगत्या, लोकस्थितिच्छेदकलङ्कभीतेः ॥ २५ ॥ (इन्द्रवज्रा) तस्याः
पुरस्त्वविलया वलयया घनाब्धिसुख्या मिथः समुदिता उदिता दिताधैः । ये रक्षयन्ति परितोऽलमलोकसङ्गाद्,
रत्नप्रभां कुलवधूं स्थविरा इवोच्चैः ॥ २६ ॥ (वसन्त०) विश्वाश्रयदकीर्त्तिकीर्त्ति० सर्गः पूर्त्तिमियाय संप्रति
चतुर्विंशो निसर्गोज्ज्वलः ॥ २७ ॥ इति श्रीलोकप्रकाशे चतुर्विंशतितमः सर्गः । अंथाग्रं ४२७

१ यद्विर्धर्तिनीनां चतुर्थे सहस्रे अभ्यन्तरवासिनीनां तु द्वितीये सहस्रेऽवस्थानं स्यात् तदा न विरोधः ।

अथ लोकप्रकाशे पञ्चविंशः सर्गः ।

॥ अथैतस्मिन्नेव तिर्यग्लोके सदा प्रतिष्ठितम् । वक्ष्ये चराचरं ज्योतिश्चक्रं गुरूपदेशतः ॥ १ ॥ मेरुमध्याष्टमदेश-
 स्वरूपात् समभूतलात् । सप्तोत्पत्य योजनानां, शतानि नवतिं तथा ॥ २ ॥ ज्योतिश्चक्रोपक्रमः स्यादतीत्योद्ध-
 ततः परम् । दशाढ्यं योजनशतमेति सम्पूर्णतामिदम् ॥ ३ ॥ एकादशैकविंशानि, योजनानां शतान्यथ ।
 ज्योतिश्चक्रं भ्रमत्यर्चाकृ, चक्रवालेन मेरुतः ॥ ४ ॥ तिष्ठत्यलोकतश्चार्वाग, ज्योतिश्चक्रं स्थिरात्मकम् । एकादशै-
 योजनानां, नव्येकादशभिः शतैः ॥ ५ ॥ एवं तत् सर्वतो मेरोर्न्यूनार्द्धरश्चुविस्तृतम् । दशाढ्यं योजनशतं, स्यात्
 सर्वत्रापि मेदुरम् ॥ ६ ॥ अन्यान्यकाष्ठाश्रयणादावृत्ताभिर्निरन्तरम् । घटीकाभिर्हृरन्तीभिर्जनजीवातुजीवनम्
 ॥ ७ ॥ लब्धात्मलाभां दिवसनिशामालां सुविभ्रतम् । कुर्वन्तं फलनिष्पत्तिं, विष्वक् क्षेत्रानुसारिणीम् ॥ ८ ॥
 नानारकस्थितियुतं, नरक्षेत्रोरूकूपके । कालारघटं भ्रमयन्त्यर्कचन्द्रादिधूर्वहाः ॥ ९ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
 ज्योतिश्चक्रस्यास्य तारापटलं, स्यादधस्तनम् । योजनानां सप्तशत्या, सनवत्या समक्षितेः ॥ १० ॥ योजनैर्दश-
 भिस्तस्माद्दूर्ध्वं स्यात्सूरमण्डलम् । अष्टभिर्योजनशतैरेतच्च समभूतलात् ॥ ११ ॥ अशीत्या योजनैः सूरमण्ड-
 लाचन्द्रमण्डलम् । अष्टशत्या योजनानां, साशीत्येदं समक्षितेः ॥ १२ ॥ नवत्या च योजनैस्तत्तारावृन्दादध-
 स्तनात् । विंशत्या योजनैश्चन्द्रात्तारावृन्दं तथोर्द्ध्वगम् ॥ १३ ॥ नवभिर्योजनशतैः, समक्षितेरधस्तनात् । तारा-

वृन्दादृशोपेतशतेन च भवेदिदम् ॥ १४ ॥ अत्र सङ्ग्रहणीवृत्त्यादावयं विशेषः—चत्वारि योजनानीन्दोर्गत्वा
नक्षत्रमण्डलम् । चतुर्भिर्योजनैस्तस्माद्बुधानां पटलं स्थितम् ॥ १५ ॥ त्रिभिश्च योजनैः शुक्रमण्डलं बुधमण्ड-
लात् । योजनैस्त्रिभिरतस्मात्, स्याद्वाचस्पतिमण्डलम् ॥ १६ ॥ गुरुणां पटलाद्भौममण्डलं योजनैस्त्रिभिः ।
त्रिभिश्च योजनैर्भौमात्, स्याच्छनैश्चरमण्डलम् ॥ १७ ॥ विंशत्या योजनैरेतत्, स्थितं शशाङ्कमण्डलात् ।
नवभिर्योजनशतैः, स्थितं च समभूतलात् ॥ १८ ॥ तथाऽऽह सङ्ग्रहणी—“ताररविचंद्ररिक्त्वा बुहसुक्का जीवमंगल-
सणीया । सगसयनउअदसअसीहचउचउ कमसो तिआ चउसु ॥१९॥” जम्बूद्वीपप्रज्ञसिधृत्तावपि—शतानि
सप्त गत्वोर्द्धं, योजनानां सुवस्तलात् । नवतिं च स्थितास्ताराः, सर्वाधस्तान्नमस्तले ॥ २० ॥ तारकापटलाद्गत्वा,
योजनानि दशोपरि । सूरानां पटलं तस्माद्दशीतिं शीतरोचिपाम् ॥ २१ ॥ चत्वारि तु ततो गत्वा, नक्षत्रपटलं
स्थितम् । गत्वा ततोऽपि चत्वारि, बुधानां पटलं भवेत् ॥ २२ ॥ शुक्राणां च गुरुणां च, भौमानां मन्दसंज्ञि-
नाम् । त्रीणि त्रीणि च गत्वोर्द्धं, क्रमेण पटलं स्थितम् ॥ २३ ॥ इति ॥ गन्धहस्ती त्वाह—“सूर्याणामधस्तान्मङ्ग-
लाश्चरन्ती”ति, हरिभद्रसूरिः पुनरधस्तने भरण्यादिकं नक्षत्रमुपरितने च खाल्यादिकमस्तीत्याह, तथा च
तदीका—“सत्तहिं.नउएहिं उष्पि हेदिल्लो होइ तलोत्ति, भरणिमाइ जोइसपयो भवतीत्यर्थः, तथोपरितलः
स्वात्युत्तरो ज्योतिषां प्रतर इति, तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्तीति सङ्ग्रहणीवृत्तौ, योगशास्त्रचतुर्थप्रकाशवृत्ता-

१ पूर्वं पटलशब्देन स्थितेरुक्तत्वाद् अत्र सूर्यचारापेक्षेणोक्तेन पाठेन तारकादीनां चारोऽनियत इति न विरोधः ।

चपि, अत्र सर्वोपरि किल स्वातिनक्षत्रं सर्वेषामथो भरणिनक्षत्रं सर्ववक्षिणो मूलः सर्वोचारथाभीचिरित्युक्त-
 भिति ज्ञेयम् ॥ नक्षत्रपटले सर्वान्तरङ्गमभिज्ञयेत् । यगप्यभिजिदावीनि, द्वादशान्तरमण्डले ॥ २४ ॥
 वरन्ति नारगुक्षाणि, मेरोर्दिशि तथाप्यदः । शेषैकादशानक्षत्रापेक्षयाऽन्तः प्रवर्त्तते ॥ २५ ॥ तद्वन्मूलं सर्व-
 बाह्यं, गणप्यष्टममण्डले । बहिःशरणगुह्णनि स्युर्गुणशीर्षादिकानि पट ॥ २६ ॥ तथाप्यपरयाष्टाक्षीपेक्षयाऽम्भो-
 निपेदिशि । क्तिश्चिद्दिशस्ताररति, ततस्तादृशमीरितम् ॥ २७ ॥ ज्योतिश्चक्रदशोपेतशतयोजनमेदुरे । नक्षत्र-
 पटलांशो गभगुर्गोजनमेदुरः ॥ २८ ॥ तस्योपरितले स्वातिर्भरणी स्यादधस्तले । एवं नक्षत्रपटलं, चिह्नैश्चतुर्भि-
 रङ्कितम् ॥ २९ ॥ इवमर्थतो जम्बूद्वीपप्रशसिद्युत्तौ । चरज्योतिश्चक्रगता, अपि प्रोक्ता ध्रुवा स्थिराः । तत्पार्श्ववर्तिन-
 स्तारास्तानेषानुक्रमन्ति च ॥ ३० ॥ ज्योतिश्चक्रे चरन्यस्मिन्, ज्योतिष्काः पञ्चधा सुराः । विमानैः स्वैश्चन्द्र-
 सूर्यगहनक्षत्रतारकाः ॥ ३१ ॥ पञ्चानामप्यथैतेषां, विमानान्यनुकुर्वते । संस्थानेन कपित्थस्य, फलमुत्तानमद्धितम्
 ॥ ३२ ॥ ननु ज्योतिर्विमानानि, कपित्थाद्धीकृतीनि चेत् । सूर्यचन्द्रविमानानां, स्थूलानामपि तादृशाम् ॥ ३३ ॥
 पाणस्तु पूरतगा, मस्तकोपरिपर्सिनाम् । चतुर्लङ्घप्रतिभासोऽथोचत्सिपु जनेष्वयम् ॥ ३४ ॥ यत्कपित्थफला-
 ऽप्याण्यूर्ध्वं पूरं कृतस्थितेः । परभागादर्शनतो, चतुर्लङ्घमवेक्ष्यते ॥ ३५ ॥ किन्तूदयास्तसमये, तिर्यक् चक्रमणे
 न तथा । न तथा तानि दृश्यन्ते, तिर्यक्क्षेत्रस्थितान्यपि ? ॥ ३६ ॥ अत्रोच्यते—सामस्येन कपित्थाद्धेफलाका-
 ऽप्याण्यपि च । किन्त्यमीषां विमानानां, पीठानि तादृशान्यथ ॥ ३७ ॥ प्रासादाद्यैतदुपरि, तथा कथंचन

स्थिताः । यथा पीठैः सहाकारो, भूम्ना चर्तुलतां श्रयेत् ॥ ३८ ॥ एकान्ततः समवृत्ततया तु दूरभायतः । चन्द्रादि-
मण्डलाकारो, जनानां प्रतिभासते ॥ ३९ ॥ तथाह्युः विशेषणघटीकाराः—“अद्वकविट्टागारा उदयत्थमणम्मि
कह न दीसंति । ससिसूराण विमणाहं तिरियखेत्तट्टियाहं च ॥१॥ उत्ताणद्धकविट्टागारं पीढं तदुवरि पासाओ ।
बट्टालेखेण तओ समवट्टं दूरभावाओ ॥ २ ॥ विशेषथात्र प्रज्ञापनासूत्रे—“जे य गहा जोइसम्मि चारं चरंति
केऊ अगतिरतिया अट्टावीसतिविहाणखलत्तदेवगणा(त्ते) णाणासंठाणसंठिया य,” जीवाभिगमवृत्तावयि-तथा
ये ग्रहा ज्योतिश्चक्रे चारं चरन्ति केतवो ये च बाह्यद्वीपसमुद्रेष्वगतिरतिका ये चाष्टार्षिशतिदेवनक्षत्रगणास्ते
सर्वेऽपि नानाविधसंस्थानसंस्थिताः, चशब्दांत्तसप्तपनीयवर्णाश्च ॥ एकस्य योजनस्यांशानेकपट्टिसमुद्भवान् ।
पट्टपञ्चाशत्तमिन्दोः स्याद्विमानं विस्तृतायतम् ॥ ४० ॥ अंशानेतादृशानष्टार्षिशतिं तत् समुच्छ्रितम् । सर्वे
ज्योतिर्विमाना हि, निजव्यासार्द्धमुच्छ्रिताः ॥ ४१ ॥ अष्टचत्वारिंशत् प्रागुक्तांशान् विस्तृतायतम् । विवस्वन्म-
ण्डलं भागांश्चतुर्विंशतिमुच्छ्रितम् ॥ ४२ ॥ विशेषतस्तु-चतुर्दश शतान्यष्टपट्टिः क्रोशास्तथोपरि । घनुःशता
सप्तदश, चतुर्युक्ताः करत्रयम् ॥ ४३ ॥ अङ्गुलाः पञ्चदश च, चत्वारः साधिका यवाः । ततायतं चन्द्रविम्बमु-
त्सेधाङ्गुलमानतः ॥ ४४ ॥ शतानि द्वादशैकोनपट्टिः क्रोशास्तथोपरि । चापा द्वात्रिंशत्रिहस्ती, त्रयोऽङ्गुलाश्च
साधिकाः ॥ ४५ ॥ ततायतं सूर्यविम्बमुत्सेधाङ्गुलमानतः । परिक्षेपस्तु विज्ञेयः, स्वयमेवानयोर्द्वयोः ॥ ४६ ॥
प्रमाणङ्गुलजक्रोशद्वयमायतविस्तृताः । स्युर्ग्रहाणां विमानास्ते, क्रोशमेकं समुच्छ्रिताः ॥ ४७ ॥ नक्षत्राणां

विमानाश्च, क्रोशमायतविस्तृताः । क्रोशाद्धंशुच्छ्रिताः प्रोक्ताः, प्रमाणाद्बहुमानतः ॥ ४८ ॥ प्रमाणाद्बहुलज-
 प्वाससहस्रायतविस्तृताः । ताराविमानाः स्युः पञ्चशतचापसमुच्छ्रिताः ॥ ४९ ॥ एतच्च तारादेवानामुत्कृष्ट-
 स्थितिशालिनाम् । परीमाणं विमानानां, जघन्यायुर्जुषां पुनः ॥ ५० ॥ विमाना धनुषां पञ्च, शतान्यायतवि-
 स्तृताः । तेषामर्द्धतृतीयानि, शतानि पुनरुच्छ्रिताः ॥ ५१ ॥ तथा च तत्त्वार्थभाष्यम्—“सर्वोत्कृष्टायास्ताराया
 अर्द्धक्रोशो जघन्यायाः पञ्च धनुःशतानि, विष्कम्भार्द्ध्याहल्याश्च भवन्ति सर्वे,” नरक्षेत्रात्तु परतो, मानमेपां
 यथाक्रमम् । एतदर्द्धप्रमाणेन, विशेषं स्यायिनां सदा ॥ ५२ ॥ तथोक्तम्—“नरखेत्ताउ बर्हि पुण अद्धपमाणा
 षिया निचं” योगशास्त्रे चतुर्थप्रकाशवृत्तौ तु—“मानुयोत्तरात्परतश्चन्द्रसूर्या मनुष्यक्षेत्रीयचन्द्रसूर्यप्रमाणा”
 इत्युक्तमिति ज्ञेयम्, निरालम्बान्यनाधाराण्यविश्रामाणि यद्यपि । चन्द्रादीनां विमानानि, चरन्ति स्वयमेव
 हि ॥ ५३ ॥ तथापीदृक्षाभियोग्यनामकम्मामनुभावतः । स्फारितस्कन्धशिरसः, सिंहाद्याकारधारिणः
 ॥ ५४ ॥ अपरेषु सजातीयहीनजातीयनाकिषु । निजस्फातिप्रकटनाद्व्यन्तं प्रीतचेतसः ॥ ५५ ॥ स्थित्वा
 स्थित्वाऽथो वहन्ते, निर्जरा आभियोगिकाः । तदेककर्म्मार्थिकृताः, सर्वदाऽखिन्नमानसाः ॥ ५६ ॥ त्रिभिर्वि-
 शेषकम् ॥ प्रत्यक्षं वीक्ष्यमाणत्वान्न चैतन्नोपपद्यते । अस्मिन्मनुष्यलोकेऽपि, केचिद्यथाऽऽभियोगिकाः ॥ ५७ ॥
 तादृक्कर्म्मामनुभावेनानुभवन्तोऽपि दासताम् । सजातीयतरेषूच्चैर्दर्शयन्तः स्ववैभवम् ॥ ५८ ॥ ख्यातस्य नेतुरस्य

१ श्रेष्ठमानमपेक्ष्य चन्द्रसूर्यमानार्थमेतन्न, न त्वत्र विमानायासाद्यविदेश इति ।

सः, संमता इति सम्मदात् । रथादिलम्ना धावन्तः, संवन्ते स्वमधीश्वरम् ॥ ५९ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ नीचो-
त्तमानि कृत्यानि, प्रोक्तानि स्वामिना मनाक् । धावन्तः पञ्चपा एकपदे कुर्वन्ति हर्षिताः ॥ ६० ॥ तथाह तत्त्वा-
र्थभाष्यम्-“अमूनि च ज्योतिष्कविमानानि लोकस्थित्या प्रसक्तावस्थितगतीन्यपि ऋद्धिविशेषदर्शनार्थ-
माभियोग्यनामकर्मोदयाच्च नित्यं गतिरतयो देवा वहन्ती”ति । तत्रापीन्दुविमानस्य, पूर्वस्यां सुभगाग्रिमाः ।
गोक्षीरफेनशीतांशुदधिशङ्खतलोज्ज्वलाः ॥ ६१ ॥ तीक्ष्णवृत्तस्थिरस्थलदंष्ट्राङ्कुरवराननाः । रक्तोत्पलदलाका-
रलोला ललिततालवः ॥ ६२ ॥ क्षौद्रपिण्डपिंगलाक्षाः, पूर्णोत्सुकन्धवन्धुराः । सल्लक्षणस्वच्छसटाः, पुच्छातुच्छ-
श्रियोद्भटाः ॥ ६३ ॥ तपनीयमयमौढचित्रयोक्ककयञ्चिताः । सलीलगतयः स्फारबलवीर्यपराक्रमाः ॥ ६४ ॥
सिंहनादैः कृताह्लादैः, प्ररयन्तो दिशो दश । चतुःसहस्रप्रमिता, वहन्ति सिंहनिर्जराः ॥ ६५ ॥ पञ्चभिः कुल-
कम् ॥ दक्षिणस्यां स्थूलवज्रमयं कुम्भस्थलोद्भुराः । खैरं कुण्डलितोद्दण्डशुण्डामण्डलमण्डिताः ॥ ६६ ॥ तपनी-
यमयश्रोत्राशयलाञ्छल्पचञ्चवः । सुवर्णखचितप्रान्तसदन्तसुशालद्रवाः ॥ ६७ ॥ भूरिसिन्दूरशिरसश्चलचामर-
वः । सुवर्णकिङ्किणीकीर्णमणित्रैवेयकोग्रभाः ॥ ६८ ॥ रूप्यरज्जुलसदुद्घण्टायुगलध्वनिमञ्जुलाः । वैडूर्यद-
ण्डांशुतीव्रवज्रमयाङ्कुशाः ॥ ६९ ॥ पुनः पुनः परावृत्तपुच्छपुष्टा महोन्नताः । कूर्माकारक्रमा चल्गुगतयः
रविक्रमाः ॥ ७० ॥ विमानानि शशाङ्कानां, वहन्ति गजनिर्जराः । धनयन्मञ्जुगर्जनतश्चतुःसहस्रसम्मिताः
॥ ७१ ॥ पद्भिः कुलकम् ॥ प्रतीच्यां सुभगाः श्वेता, दृष्यत्कुकुदसुन्दराः । अयोधनघनस्थूलतनवः पूर्णलक्षणाः

॥ ७२ ॥ अत्यन्तकमनीयौष्ठाः, फत्रेपन्नत्रिताननाः । सुस्निग्धलोमद्युतयः, पीनवृत्तकर्दीतटाः ॥ ७३ ॥ सुपाश्वी-
 मांसलस्कन्धाः, प्रलम्बपुच्छपेशलाः । तुल्यातितीक्ष्णशृङ्गाया, नानागतिविशारदाः ॥ ७४ ॥ तपनीयोद्भूतजि-
 हातालयो वज्रजित्पुराः । स्फाटिकस्फारदशना, गम्भीरोज्जितगर्जिताः ॥ ७५ ॥ सौवर्णभूषणा रत्नकिङ्किणी-
 मालभारिणः । चतुःसहस्रसङ्ख्यास्तान्युद्धहन्ति वृषामराः ॥ ७६ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ उदीच्यां सुप्रभाः श्वेताः,
 युवानः पीवरोन्नताः । मल्लिकापुष्पशुभ्राक्षाः, साक्षात्तार्क्ष्याग्रजा इव ॥ ७७ ॥ अभ्यस्तनानागमना, जवनाः
 पवना इव । धावनोद्ध्वनक्रीडाकूर्धनादिजितश्रमाः ॥ ७८ ॥ लक्षणोपेतसर्वाङ्गाः, शस्तविस्तीर्णकेसराः । व्यञ्ज-
 यन्तश्चलत्पुच्छचामरेणाश्वराजताम् ॥ ७९ ॥ तपनीयखुराजिहातालवः स्यासकादिभिः । रम्या रत्नमयैर्वक्रल-
 लाटादिविभूषणैः ॥ ८० ॥ हरिमेलकगुच्छेन, मूर्ध्नि निर्मितशेखराः । हर्षहेपितहेलाभिः, पूरयन्तोऽभितोऽम्बरम्
 ॥ ८१ ॥ चत्वार्येव सहस्राणि, हर्यरूपभृतः सुराः । सुधांशूनां विमानानि, वहन्ति मुदिताः सदा ॥ ८२ ॥ प्रङ्घिः
 कुलकम् ॥ सूर्योदयाङ्किता प्राची, यथाऽन्यदेहिनां तथा । ज्योतिष्काणां निश्चितैचं, न सम्भवति यद्यपि ॥ ८३ ॥
 चन्द्रादीनां तथाऽप्येषां, घा दिग्गन्तुमभीप्सता । सा प्राची स्यान्निमित्तशैः, क्षुतादौ कल्प्यते यथा ॥ ८४ ॥
 ततस्तदनुसारेण, दिशोऽन्या दक्षिणादिकाः । विमानवाहिनामेव, सूक्तः प्राग्दिग्चिनिश्चयः ॥ ८५ ॥ पौडशैवं
 सहस्राणि, कृतसिंहादिमूर्त्तयः । विमानान्यमृतांशूनां, वहन्ति त्रिदशाः सदा ॥ ८६ ॥ अनैवैव दिक्कर्मण,
 विमानान् भास्यतामपि । वहन्त्येतावन्त एव, सिंहाद्याकृतयः सुराः ॥ ८७ ॥ वहन्ति च विमानानि, ग्रहाणां

तादृशाः सुराः । द्वे द्वे सहस्रे प्रत्याशं, सहस्राण्यष्ट तैऽखिलाः ॥ ८८ ॥ उद्वहन्ति च नक्षत्रविमानांस्तादृशाः
सुराः । स्थिताः प्रत्याशमेकैकं, सहस्रप्रमिताः सदा ॥ ८९ ॥ समुद्वहन्ति प्रत्याशं, पञ्चपञ्चशताः स्थिताः । तार-
काणां विमानानि, सिंहाद्याकृतयोऽमराः ॥ ९० ॥ सर्वेभ्यो मन्दगतयः, शशाङ्काः शीघ्रगास्ततः । तिग्मत्विपो
ग्रहास्तेभ्यः, ख्याताः सत्वरगामिनः ॥ ९१ ॥ विशेषस्त्वेष तत्रापि, सर्वालपगतयो बुधाः । तेभ्यः शुक्राः शीघ्र-
तरास्तेभ्योऽपि क्षितिस्त्वनवः ॥ ९२ ॥ प्रकृष्टगतयस्तेभ्यः, सुराचार्यास्ततोऽपि हि । ख्याताः शनैश्चराः क्षिप्रगत-
यस्तत्त्ववेदिभिः ॥ ९३ ॥ तेभ्यस्त्वरितयायीनि, नक्षत्राणि ततोऽपि च । तारकाः क्षिप्रगतयो, निर्दिष्टाः स्पष्ट-
दृष्टिभिः ॥ ९४ ॥ सर्वेभ्योऽप्येवमल्पिष्ठगतयोऽमृतभानवः । सर्वेभ्यः क्षिप्रगतयस्तारकाः परिकीर्त्तिताः ॥ ९५ ॥
जम्बूद्वीपेऽथ ताराणामेपां द्वेषा मिथोऽन्तरम् । निर्व्याघातिकमित्थेकं, परं व्याघातसम्भवम् ॥ ९६ ॥ तत्र
मध्यस्यशैलादिव्यवधायकनिर्मितम् । व्याघातिकमन्तरं स्याद्धितीयं तु खभावजम् ॥ ९७ ॥ स्याद् द्विधैकैकमप्ये-
तज्जघन्योत्कृष्टभेदतः । एवं चतुर्विधं ताराविमानानां मिथोऽन्तरम् ॥ ९८ ॥ तत्र च-शतानि पञ्च धनुषां,
स्वाभाधिकं जघन्यतः । उत्कर्षतो द्वे गव्यूते, जगत्स्वाभाव्यतस्तथा ॥ ९९ ॥ जघन्यतो योजनानां, संपट्टपट्टि
शतद्वयम् । व्याघातिकमन्तरं स्याद्भावनानां तत्र दृश्यते ॥ १०० ॥ चत्वारि योजनशतान्युत्तुङ्गो निपधाचलः ।
कूटान्यस्योपरि पञ्चशततुङ्गानि तानि च ॥ १०१ ॥ चिक्कम्भायामतः पञ्च, योजनानां शतान्यथः । मध्यदेशे पुनः
पञ्चससत्याढ्यं शतत्रयम् ॥ १०२ ॥ उपर्षद्धर्तृतीयानि, शतान्यथ स्वभावतः । विमुच्यः योजनान्यष्टाष्टैतेषां

पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ १०३ ॥ परिभ्रमन्ति ताराणां, विमानानि भवेत्ततः । तेषां प्राशुदितं व्याघातिकं जघन्यम-
 न्तरम् ॥ १०४ ॥ योजनानां सहस्राणि, द्वादश द्वे शते तथा । द्विचत्वारिंशदधिके, ज्येष्ठं व्याघातिकान्तरम् ॥ १०५ ॥
 एतत्ताराविमानानां, स्यान्मेरौ व्यवधायके । यद्योजनसहस्राणि, दशासौ विस्तृतायतः ॥ १०६ ॥ एकादश
 शतान्येकविंशान्यस्माच्च दूरतः । भ्रमन्त्युभयतस्तारास्ततः स्यादुक्तमन्तरम् ॥ १०७ ॥ यद्यप्यूर्ध्वं सनवतेः, सप्तशत्या
 व्यतिक्रमे । मेरौ यथोक्तौ न व्यासायामौ सम्भवतो यतः ॥ १०८ ॥ नवैकादशजा अंशा, योजनान्येकसप्ततिः ।
 इयद्दुनिष्ठविष्कम्भायामादत्रास्य हीयते ॥ १०९ ॥ परमुक्तमिदं स्वल्पोनताया अविचक्षया । अन्यथा प्रत्यवस्थानं,
 श्रेयं चाऽस्य बहुश्रुतात् ॥ ११० ॥ एवं जम्बूद्वीप एव, विशेषं तारकान्तरम् । लवणाब्धिप्रभृतिषु, त्वेतदुक्तं
 न दृश्यते ॥ १११ ॥ तथोक्तं सङ्ग्रहणीस्त्रे—“तारस्स य तारस्स य जंबूद्वीवभिः अंतरं गुरूपं ।” जम्बूद्वीपप्रज्ञ-
 सिस्त्रेऽपि—“जंबुद्वीवे णं दीवे ताराए २ केवइए अथाहाए अंतरे पणत्ते ?” इत्यादि । अमी विमानाः सर्वेऽपि,
 समन्ततः प्रसृत्वैः । अत्युज्वलाः प्रभापूर्देरीकृततमोऽङ्कुराः ॥ ११२ ॥ आश्रयकृन्मूलरत्नखर्णविच्छित्ति-
 शालिनः । वातोद्धृतवैजयन्तीपताकाकान्तमौलयः ॥ ११३ ॥ छत्रातिच्छत्रकोपेताः, खर्णरत्नविनिर्मितैः । स्तूपि-
 काशिखरैः शस्ताः, सुखस्पर्शाः समन्ततः ॥ ११४ ॥ चिफस्वरैः शतपत्रैः, पुण्डरीकैश्च पुण्ड्रकैः । रत्नार्द्धचन्द्रे
 रम्याश्च, विविधैर्मणिदामभिः ॥ ११५ ॥ अन्तर्बहिस्तपनीयवालुकामस्तदोद्भटाः । रत्नस्तम्भशतोदञ्चन्मरीचि-

१ सामान्येन ज्योतिषां. मेरोत्वाथा एकविंशत्यधिकैकादशशतमिता, ताराणां किंचिद्दुत्वोऽवस्थानाद्देदमन्तरं स्यात् ।

चक्रचारवः ॥ ११६ ॥ तत्र स्वस्वचिमानेषु, स्वस्वोत्पादास्पदेषु च । उत्पद्यन्ते ज्योतिषिकाः, स्वस्वपुण्यानुसारतः ॥ ११७ ॥
ज्योतिष्काधिपो तत्र, महान्तौ शशिभास्करौ । सामानिकसहस्राणां चतुर्णामात्मरक्षणाम् ॥ ११८ ॥ षोड-
शानां सहस्राणां, पर्पदां तिस्रणामपि । सेनापतीनां सप्तानां, सैन्यानामपि तावताम् ॥ ११९ ॥ तथा सपरिवाराणां,
महिषीणां चतस्रणाम् । ज्योतिर्विमानकोटीनामीशाते पुण्यशालिनौ ॥ १२० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ सभायामभ्य-
न्तरायामेतयोः सन्ति नाकिनाम् । अष्टौ सहस्राणि पत्योपमार्द्धस्थितिशालिनाम् ॥ १२१ ॥ निर्जराणां सह-
स्राणि, दश मध्यमपर्पदि । न्यूनपत्योपमार्द्धायुःशालिनां गुणमालिनाम् ॥ १२२ ॥ द्वादशाथ सहस्राणि, देवानां
वाद्यपर्पदि । सातिरेकपत्यचतुर्विभागस्थितिधारिणाम् ॥ १२३ ॥ देवीनां शतमेकैकं, पर्पत्स्वस्ति तिस्रष्ट्वपि ।
तासां स्थितिः क्रमात्पत्योपमत्तुर्यलवोऽधिकः ॥ १२४ ॥ एष एव परिपूर्णो, देशन्यूनोऽयमेव च । इयं च
जीवाभिगमातिदिष्टाऽसां स्थितिः किल ॥ १२५ ॥ जम्बूद्वीपप्रज्ञसिद्धत्रसङ्ग्रहण्याद्यभिप्रायेण तु चन्द्रसूर्यवि-
मानेषु जघन्यतोऽपि पत्योपमचतुर्थभाग एव स्थितिः किल उक्तेति ज्ञेयम् ॥ तुम्बा तुदिता पर्वाभिधा एता भव-
न्त्यथ । सूर्येन्द्रोः सामानिकानां, स्त्रीणामपि सभा इमाः ॥ १२६ ॥ ननु पर्पत्रयं सर्वसुरेन्द्राणां निरूप्यते ।
विशेषस्तत्र क इवान्तर्मध्यवाह्यपर्पदाम् ॥ १२७ ॥ अत्र द्रुमः-शीघ्रमभ्यन्तरा पर्पदाहृतोऽपि नान्यथा । प्रभोरा-
कारणरूपं, गौरवं सा यतोऽर्हति ॥ १२८ ॥ मध्यमा पर्पदाहृताऽनाहृताऽप्युपसर्पति । सा मध्यमप्रतिपत्तिविषयो
पदधीशितुः ॥ १२९ ॥ अनाहृतैव वाह्यातु, पर्पदायाति सत्वरम् । कदापि नायकाह्वानगौरवं सा हि नार्हति

॥ १३० ॥ यद्धोत्पन्ने कार्यजाते, प्रागालोचयति प्रभुः । यथा स्फीतधिया संसत्, साऽभ्यन्तरा सगौरवा ॥ १३१ ॥
 निर्णीतमेतदस्माभिः, कृते चास्मिन्नयं गुणः । एतच्च नैव कर्त्तव्यं, दोषोऽस्मिन् विहिते ह्ययम् ॥ १३२ ॥ इत्थमा-
 लोचितं पूर्वं, यथा सह प्रपञ्चयेत् । गुणदोषोद्भावनात्सा, मध्यमा नातिगौरवा ॥ १३३ ॥ आलोचनागौरवात्तु,
 बाह्या बाह्या भवेत्सभा । कर्त्तव्यमेतशुष्माभिरित्याज्ञामेव साऽर्हति ॥ १३४ ॥ च्युते चन्द्रेऽथवा भानौ, याचन्नो-
 त्पद्यतेऽपरः । तावदिन्द्रविरहिते, काले तत्स्थानकस्थितिम् ॥ १३५ ॥ सामानिकाः ससुदिताश्चत्वारः पञ्च चोत्तमाः ।
 पालयन्ति राज्यमिव, शून्यं प्रधानपूरुषाः ॥ १३६ ॥ इन्द्रशून्यश्च कालः स्याज्जन्यः समयावधिः । उत्कर्षतश्च
 पणमासानित्युक्तं सर्वदर्शिभिः ॥ १३७ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रेऽपि—“तेसि णं भंते ।
 देघाणं इंदे चुए से कहमियाणि पकरेंति ?” इत्यादि । ज्योतिष्काः पञ्चघाऽप्येते, देवाश्चन्द्रार्यमादयः ।
 विशिष्टवस्त्राभरणकिरणोज्ज्वलभूषणाः ॥ १३८ ॥ नानानृत्तरत्नशालिमौलिमण्डितमौलयः । सौन्दर्यलक्ष्मीकलिता,
 द्योतन्ते ललितद्युतः ॥ १३९ ॥ तत्र चन्द्रमसः सर्वे, प्रभामण्डलसन्निभम् । मुकुटाग्रे दधलङ्कं, सचन्द्रमण्ड-
 लाकृतिम् ॥ १४० ॥ सूर्यास्तु चिह्नं दधति, मुकुटाग्रप्रतिष्ठितम् । विचखन्मण्डलाकारं, प्रभाया इव मण्डलम्
 ॥ १४१ ॥ एवं स्वस्वमण्डलानुकारिचिह्नाद्यमौलयः । शीतोद्यमभानुवज्जेश्या, ग्रहनक्षत्रतारकाः ॥ १४२ ॥ तथा च
 तत्त्वार्थभाष्यम्—“मुकुटेपु शिरोमुकुटोपगृहिभिः प्रभामण्डलकल्पैरुज्ज्वलैः सूर्यचन्द्रग्रहनक्षत्रतारामण्डलैर्यथास्वं
 चिह्नैर्विराजमाना द्युतिमन्तो ज्योतिष्का भवन्ती”ति, अत्र शिरोमुकुटोपगृहिभिरिति मुकुटाग्रभागवर्त्तिभिरिति ।

श्रे
२५ सर्गे
ज्योतिष्काः
॥ ३०६ ॥

ग्रन्थान्तरे पुनरुक्तमेते चन्द्रार्यमादयः । खनामाङ्कप्रकटितं, मुकुटं सृष्टिं चिभ्रति ॥ १४३ ॥ तयोक्तं जीवाभि-
गमवृत्तौ—“सर्वेऽपि प्रत्येकं नामाङ्केन प्रकटितं चिह्नं मुकुटे येषां ते तथा, किमुक्तं भवति ?—चन्द्रस्य मुकुटे चन्द्रम-
ण्डलं लाञ्छनं खनामाङ्कप्रकटितं, सूर्यस्य सूर्यमण्डलं, ग्रहस्य ग्रहमण्डल” मित्यादि, प्रज्ञापनायामपि, ‘पत्तेयना-
मंफपायडियचिधमउडा’ इति । उच्चसखर्णवर्णाङ्गा, सर्वे ज्योतिषिकामराः । पञ्चवर्णाः पुनरमी, तारकाः परिकी-
र्तिताः ॥ १४४ ॥ सर्वेभ्योऽल्पद्वयस्तारास्तेभ्यो नक्षत्रनिर्जराः । महर्द्विका ग्रहास्तेभ्यो, भवन्ति प्रचुरद्वयः ॥ १४५ ॥
ग्रहेभ्योऽपि विचखन्तो, महर्द्विकास्ततोऽपि च । ज्योतिश्चक्रस्य राजानो, राजानोऽधिककक्षद्वयः ॥ १४६ ॥
चतस्रोऽग्रमहिल्यः स्युः, शीतांशोस्ताश्च नामतः । चन्द्रप्रभा च ज्योत्स्नाभाऽप्यर्चिर्मांला प्रमङ्करा ॥ १४७ ॥
साम्प्रतं तु—एताः पूर्वभवेऽरक्षुपुर्यां दृढकुमारिकाः । चन्द्रप्रभादिस्वाख्यानुरूपारूपितृकाः स्मृताः ॥ १४८ ॥
चन्द्रश्रीप्रभृतिस्वाख्यातुल्याख्यमातृकाः क्रमात् । पुष्पचूलार्थकाशिष्याः, श्रीपार्श्वार्त् प्राप्तसंयमाः ॥ १४९ ॥
किञ्चिद्विराध्य चारित्रमप्रतिफम्य पाक्षिकीम् । कृत्वा संलेखनां सृत्वा, विमाने चन्द्रनामनि ॥ १५० ॥ चन्द्राग्र-
महिपीत्वेनोत्पन्नाः सिंहासनेषु च । भान्ति स्वाख्यासमाख्येषु, भर्तृस्थित्यर्द्धजीविताः ॥ १५१ ॥ सूर्याग्रमहि-
पीणामप्येवं चरितमूल्यताम् । किन्तु ता मयुरापूर्वामभूवन् पूर्वजन्मनि ॥ १५२ ॥ एकैकस्याः पट्टदेव्याः, परि-
वारः पृथक् पृथक् । चत्वार्येव सहस्राणि, देवीनामुत्कटत्वियाम् ॥ १५३ ॥ एवमुक्तप्रकारेण, सपूर्वापरमीलने ।
स्युः पत्नीनां सहस्राणि, षोडशानुष्णरोचिषः ॥ १५४ ॥ तथैकैकाऽग्रमहिपी, प्रागुक्ता शीतरोचिषः । भर्तृस्तथा-

पर्यदः अ-
न्तरं चिह्ना-
नि देव्यश्च

२०

२५
॥ ३०६ ॥

२८

विधाभिच्छासुपलभ्य रतक्षणे ॥ १५५ ॥ विलासहासललितान्, सलीलादभ्रविभ्रमान् । देवीसहस्रांश्चतुरः, स्वात्म-
 तुल्यान् विकुर्वयेत् ॥ १५६ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे-“पञ्च णं ताओ एगमेगा देवी अन्नाइं चत्तारि देवीसह-
 रसाइं परिवारं विउवित्तए” इति । यत्तु जम्बूद्वीपप्रज्ञसिसूत्रे “पञ्च णं ताओ एगमेगा देवी अन्नं देविसहस्रं विउवि-
 त्तए ।” इति उक्तं तदिदं मतान्तरं ज्ञेयम् ॥ तदेतच्चन्द्रदेवस्यान्तःपुरं परिकीर्तितम् । सिद्धान्तभाषया चैतत्तुटिकं
 परिभाषितम् ॥ १५७ ॥ उक्तञ्च जीवाभिगमचूर्णौ-“त्रुटिकमन्तःपुरमपदिदयते” इति । ज्योतिष्केन्द्रस्य सूर्यस्याप्येव-
 मन्तःपुरस्थितिः । तावान् देवीपरिवारो, विकुर्वणाऽपि तावती ॥ १५८ ॥ नाम्नाऽर्काग्रमहिष्यस्तु, प्रोक्तास्तीर्थ-
 करैरिमाः । सूर्यप्रभा चातपाभाऽथार्धिर्मालिः प्रभङ्करा ॥ १५९ ॥ अनेनान्तःपुरपरिच्छेदेनेन्दुदिवाकरो । नित्यं
 परिधृतौ स्वस्वचिमानान्तर्यथासुखम् ॥ १६० ॥ सुधर्मायां संसदीन्दुसूर्यसिंहासने स्थितौ । हृद्यतोद्यनादमिश्र-
 गीतैः स्फूर्तैश्च नाटकैः ॥ १६१ ॥ सुज्ञानौ दिव्यविषयोपभोगान् भाग्यभासुरौ । न जानीतो व्यतीतानि, संवत्स-
 रशतान्यपि ॥ १६२ ॥ न शकृतः सुधर्मायां, परं कर्तुं रतिक्रियाम् । तत्रासन्नजिनसक्थ्याशातनाभयभीरुतौ
 ॥ १६३ ॥ सन्ति ह्यत्र माणवकचैत्यस्तम्भे स्वयम्भुवाम् । वाञ्छिकेषु समुद्गेषु, सक्थीनि शिवमीयुषाम् ॥ १६४ ॥
 तानि चेन्दोश्च भानोश्च, परेषामपि नाकिनाम् । बन्दनीयानि पूजयानि, स्तुत्यानि जिनचैत्यवत् ॥ १६५ ॥ एवं
 ग्रहाणां नक्षत्रतारकाणामपि स्फुटम् । चतस्रोऽग्रमहिष्यः स्युः, तासां नामान्यमूनि च ॥ १६६ ॥ विजया वैज-

१ स्वतन्त्रतया चेद्विकुर्वणं स्वकार्यं तदा सहस्रं, प्रभोरिच्छां चासुसूत्य पूर्वोक्तमानमिति ।

यन्ती च, जयन्ती चापराजिता । भवन्त्यमीपां सर्वेषामप्येतैरेव नामभिः ॥ १६७ ॥ अथ चन्द्रविमानेऽस्मिन्,
जघन्या नाकिनां स्थितिः । पल्योपमस्य तुर्यांशः, उत्कृष्टाऽथ निरूप्यते ॥ १६८ ॥ एकं पल्योपमं वर्षलक्षणेकेन
साधिकम् । जघन्याऽर्द्धविमानेऽपि, स्थितिश्चन्द्रविमानवत् ॥ १६९ ॥ उत्कृष्टाब्दसहस्रेणाधिकं पल्योपमं भवेत् ।
यद्यपि स्थितिरर्कन्दोः, कनीयसी न सम्भवेत् ॥ १७० ॥ तथाप्येषु विमानेषु, त्रिविधाः सन्ति नाकिनः । विमान-
नायकाश्चन्द्रादयस्तत्सदृशाः परे ॥ १७१ ॥ परिवारसुराश्चान्ये, सुरात्मरक्षकादयः । तत्राधीश्वरतत्तुल्यापेक्षया
परमा स्थितिः ॥ १७२ ॥ जघन्यात्मरक्षकादिपरिच्छदव्यपेक्षया । एवं ग्रहविमानादिष्वपि भाव्यं स्थितिद्वयम्
॥ १७३ ॥ चान्द्रे विमाने देवीनां, स्थितिरुक्ता गरीयसी । पल्योपमार्द्धं पञ्चाशत्संवत्सरसहस्रयुक् ॥ १७४ ॥
स्थितिः सूर्यविमानेषु, देवीनां परमा भवेत् । अर्द्धं पल्योपमस्याब्दशतैः पञ्चभिरन्वितम् ॥ १७५ ॥ सूर्यचन्द्रवि-
मानेषु, स्थितिरासां जघन्यतः । पल्योपमचतुर्थांशः, प्रज्ञसो ज्ञानिपुङ्गवैः ॥ १७६ ॥ ग्रहाणां च विमानेषु, देवाना-
मल्पिका स्थितिः । पल्योपमस्य तुर्यांशो, गुर्ध्वं पल्योपमं मतम् ॥ १७७ ॥ स्थितिर्देवीनां तु पल्योपमतुर्यलवो लघुः ।
तेपूकृष्टा तु निर्दिष्टा, पल्यार्द्धं जगदीश्वरैः ॥ १७८ ॥ नक्षत्राणां विमानेषु, जघन्या नाकिनां स्थितिः । पल्योपमच-
तुर्थांशः, पल्योपमार्द्धमुत्तरा ॥ १७९ ॥ तेषु पल्यस्य तुर्यांशो, देवीनां स्थितिरल्पिका । उत्कृष्टा तु भवेत्तासां,
स एव खलु साधिकः ॥ १८० ॥ स्थितिस्ताराविमानेषु, देवानां स्याच्छधीयसी । पल्योपमस्याष्टमोऽंशस्तुर्यांशस्तु
गरीयसी ॥ १८१ ॥ स्थितिर्देवीनां तु तेषु, लघ्वी दृष्टा जिनेश्वरैः । पल्यस्यैवाष्टमो भागो, गुर्ध्वं स एव साधिकः

॥१८२॥ एषु सूर्याश्चेन्द्वश्च, सर्वस्तोका मिथः समाः । तेभ्यो भानि ग्रहास्तेभ्यस्ताराः सहस्रगुणाः क्रमात् ॥१८३॥
 एते चन्द्रादयः प्रायः, प्राणिनां प्रसवक्षणे । तत्तत्कार्योपक्रमे वा, वर्षमासाद्युपक्रमे ॥ १८४ ॥ अनुकूलाः सुखं
 कुर्युस्तच्छ्राशिशुपागताः । प्रतिकूलाः पुनः पीडां, प्रथयन्ति प्रथीयसीम् ॥१८५॥ ननु दुःखसुखानि स्युः, कर्म्मोपा-
 तानि देहिनाम् । ततः किमेभिश्चन्द्राद्यैरनुकूलैरुत्तरैः? ॥१८६॥ आनुकूल्यं प्रातिकूल्यमागता अप्यमी किमु । शुभा-
 शुभानि कर्म्मोणि, व्यतीत्य कर्तुमीशते? ॥१८७॥ ततो मुधाऽऽस्तामपरे, निर्ग्रन्था निःस्पृहा अयि । ज्योतिःशा-
 खानुसारेण, सुहृत्क्षेपणतत्पराः ॥ १८८ ॥ प्रवाजनादिकृत्येषु, प्रवर्तन्ते शुभाशयाः । स्वामी मेघकुमारादिदीक्षणे
 तत् किमैक्षत? ॥ १८९ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥ अत्रोच्यतेऽपरिचितंश्रुतोपनिषदामयम् । अनाघातगुरुर-
 म्पराणां वाक्यविप्लवः ॥ १९० ॥ श्रूयतामत्र सिद्धान्तरहस्यामृतशीतलम् । अनुत्तरसुराराध्यपारम्पर्यासमुत्तरम्
 ॥ १९१ ॥ विपाकहेतवः पञ्च, स्युः शुभाशुभकर्म्मणाम् । द्रव्यं क्षेत्रं च कालश्च, भावो भवश्च पञ्चमः ॥ १९२ ॥
 तथोक्तम्—“उदयवलयखलओवसमोवसमा जं च कर्म्मणो भणिया । दधं खेत्तं कालं भावं च भवं च संपप्य ॥१९३॥”
 यथा विपच्यते सातं, द्रव्यं सकचन्दनादिकम् । गृहारामादिकं क्षेत्रमनुकूलगृहादिकम् ॥ १९४ ॥ वर्षोवसन्तादिकं
 वा, कालं भावं सुखावहम् । वर्णगन्धादिकं प्राप्य, भवं देवनरादिकम् ॥ १९५ ॥ युगम् ॥ विपच्यतेऽसातमपि,
 द्रव्यं खङ्गविषादिकम् । क्षेत्रं कारादिकं कालं, प्रतिकूलगृहादिकम् ॥ १९६ ॥ भावमप्रशस्तवर्णगन्धस्पर्शरसा-
 दिकम् । भवं च तिर्यङ्गनरकादिकं प्राप्येति दृश्यते ॥१९७॥ शुभानां कर्म्मणां तत्र, द्रव्यक्षेत्रादयः शुभाः । विपा-

कहेत्यः प्रायोऽशुभानां च ततोऽन्यथा ॥ १९८ ॥ ततो येषां यदा जन्मनक्षत्रादिविरोधभाक् । चारश्चन्द्रार्थ-
मादीनां, ज्योतिःशास्त्रोदितो भवेत् ॥ १९९ ॥ प्रायस्तेषां तदा कर्माण्यशुभानि तथाविधाम् । लब्ध्वा विपाक-
सामग्रीं, विपच्यन्ते तथा तथा ॥ २०० ॥ विपाकानि च तान्येवं, दुःखं दद्युर्महीस्पृशाम् । आधिव्याधिद्रव्यहर्हा-
निकलहोत्पादनादिभिः ॥ २०१ ॥ यदा तु येषां जन्मक्षीचनुकूलो भवेद्यम् । ग्रहचारस्तादा तेषां, शुभं कर्म
विपच्यते ॥ २०२ ॥ तथा विपकं तद्वत्तेऽङ्गिनां घनाङ्गनादिजम् । आरोग्यतुष्टिपृष्ठीष्टसमागमादिजं सुखम् ॥ २०३ ॥
एवं कार्यादिलभेऽपि, तत्तद्भावगता ग्रहाः । सुखदुःखपरीपाके, प्राणिनां यान्ति हेतुताम् ॥ २०४ ॥ तथाऽऽह भ-
गवान् जीवाभिगमः—“रयणियरदिणयराणं नक्खत्ताणं महग्गहाणं च । चारविसेसेण भवे सुहदुक्खविही
मणुस्साणं ॥ १” अत एव महीयांसो, विवेकोल्लवलेचेतसः । प्रयोजनं खल्पमपि, रचयन्ति शुभक्षणे ॥ २०५ ॥
ज्योतिःशास्त्रानुसारेण, कार्यं प्रवाजनादिकम् । शुभे सुहृत्तैर् कुरुवन्ति, तत एवर्षयोऽपि.हि ॥ २०६ ॥ इत्थमेवा-
चर्त्तताऽऽज्ञा, स्वामिनामर्हतामपि । अधिकृत्य शुभं कृत्यं, पाठप्रवाजनादिकम् ॥ २०७ ॥ सुक्षेत्रे शुभतिथ्यादौ,
पूर्वोत्तरादिसम्मुखम् । प्रवाजनत्रतारोपादिकं कार्यं विचक्षणैः ॥ २०८ ॥ तथोक्तं पञ्चवस्तुके—“एस जिणाणं आणा
खेत्ताईया उ कम्मुणो भणिआ । उदयाहकारणं जं तम्हा सधत्थ जइयवं ॥१॥” अर्हद्राद्याः सातिशयज्ञाना ये तु
महाशयाः । ते तु ज्ञानबलेनैव, ज्ञात्वा कार्यगतायतिम् ॥ २०९ ॥ अविघ्नां वा सविघ्नां वा, प्रवर्तन्ते यथा शुभम् । नापे-
क्षन्तेऽन्यजनवन्सुहृत्तादिनिरीक्षणम् ॥ २१० ॥ तद्वद्विचिन्त्यापरेषां तु, तथा नौचित्यमञ्चति । मत्तेभरपद्वयाऽधीना-

मिवाघातो महाडुपु ॥२११॥ इदमर्थतो जीवाभिगमवृत्तौ ॥ धरं ज्योतिश्चक्रमेवं, नरक्षेत्रावधि स्मृतम् । ततः परं
 चालोकान्तं, ज्योतिश्चक्रमवस्थितम् ॥२१२॥ स्यापना । यत्र सन्ति नियताः सुधांशयस्तत्र भूरचलचारुचन्द्रिका । यत्र
 तीव्ररुचयः सनातनास्तत्र चातपवितानचित्रिताः ॥ २१३ ॥ (रथोद्धता) विश्वाश्रयदकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचके-
 न्द्रान्तिपद्राजश्रीतनयोऽतनिष्ठ विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं यत्कल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे,
 सम्पूर्णः खलु पञ्चविंशतितमः सर्गो निसर्गोज्ज्वलः ॥ २१४ ॥ इति श्रीलोकप्रकाशे ज्योतिश्चक्रवर्णनो नाम
 पञ्चविंशतितमः सर्गः ॥ अं० २५६ ॥

अथ ऊर्ध्वलोकनिरूपणामयः षड्विंशः सर्गः ।

जीयात् शङ्खेन्धरः स्वामी, गोस्वामीव नभोभुवि । गावो यस्योर्ध्वलोकैऽपि, चेरुः क्षुण्णतमोऽङ्कुराः ॥ १ ॥
 वैमानिकसुरावासशोभासंसारभासुरम् । खरूपमूर्ध्वलोकस्य, यथाश्रुतमथ श्रुये ॥ २ ॥ योजनानां नवशाला,
 रुचकोर्ध्वमतिक्रमे । तिर्यग्लोकान्तः स एव, चोर्ध्वलोकादिरिष्यते ॥ ३ ॥ ततो न्यूनससरज्जुप्रमाणः कथितः
 स च । ईपत्प्राग्भारोर्ध्वभागे, सिद्धक्षेत्रावधिर्मतः ॥ ४ ॥ तयोर्ध्वं च रुचकाचरज्जोरन्ते प्रतिष्ठितौ । सौधमंशा-
 ननामानौ, देवलोकौ स्फुरद्दृची ॥ ५ ॥ समश्रेण्या स्थितावर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितौ । चिन्त्येते चेतसमुदितौ, तदा
 पूर्णेन्दुसंस्थितौ ॥ ६ ॥ मेरोर्दक्षिणतस्तत्र, सौधमालयः सुरालयः । ईशानदेवलोकश्च, मेरोरुत्तरतो भवेत् ॥ ७ ॥

प्राक्प्रत्यगायतावेताबुदग्दक्षिणविस्तृतौ । योजनानां कोटिकोट्योऽसंख्येयां चित्तुतायतौ ॥ ८ ॥ निकाय्यभूमि-
काकाराः, प्रस्तदाः स्युःखयोदश । प्रायः परस्परं तुल्यविमानावन्तयोस्तयोः ॥ ९ ॥ प्रत्येकमनयोर्ध्वजप्येते सन्ति
त्रयोदश । तथापि होकवलयस्थित्या यदनयोः स्थितिः ॥१०॥ तत्तयोः संशुदितयोस्त्रयोदश विवक्षिताः । अन्ये-
ष्वप्येकवलयस्थितेष्वेवं विभाव्यताम् ॥११॥ त्रयोदशानामप्येषां, मध्य एकैकमिन्द्रकम् । विमानं मौक्तिकमिव,
प्रतरस्वस्तिकोपरि ॥ १२ ॥ उट्ट १ चन्द्रं २ चं रजतं ३, वज्रं ४ वीर्यमथापरम् ५ । वरुणं ६ च तथाऽऽनन्दं ७,
ब्रह्म ८ काञ्चनसंज्ञकम् ९ ॥ १३ ॥ रुचिरं १० चन्द्रसंज्ञं ११ चारुणं १२ दिशाभिधानकम् १३ । त्रयोदशेन्द्रका
एते, सौधर्मेशाननाकयोः ॥ १४ ॥ सनत्कुमारमाहेन्द्रस्वर्गयोः समसंस्थयोः । द्वादश प्रस्तदाः पट्ट ते, ब्रह्मलोकै
च केचले ॥ १५ ॥ लान्तके प्रस्तदाः पञ्च, शुक्रं चत्वार एव ते । सहस्रारेऽपि चत्वारः, समथ्रेणिस्ययोस्ततः ॥ १६ ॥
किलानतप्राणतयोरारणाच्युतयोरपि । चत्वारश्चत्वार एव, प्रस्तदाः परिकीर्तिताः ॥ १७ ॥ नव त्रैवेयकाणां ते,
पञ्चस्वनुत्तरेषु च । एको द्वापष्टिरिलेवमूर्ध्वलोकै भवन्त्यमी ॥ १८ ॥ सौधर्मेशानयोस्तत्र, प्रथमप्रस्तदस्थितात् ।
उट्टनाम्नो विमानेन्द्राचतुर्दिशं विनिर्गताः ॥ १९ ॥ पङ्क्तिरैकैका विमानैर्द्वापष्ट्या शोभिता ततः । द्वितीयादि-
प्रस्तदेषु, ताश्चतस्रोऽपि पङ्क्तयः ॥ २० ॥ एकैकेन विमानेन, हीना यावदनुत्तरम् । एवं विमानमेकैकं, दिक्षु तत्रा-
वतिष्ठते ॥ २१ ॥ पाङ्क्तयानां विमानानामाद्यप्रतरवर्तिनाम् । तिर्यग्लोकानुवादेन, स्थानमेवं स्मृतं श्रुते ॥ २२ ॥
देववीपे तदैकैकं, नागद्वीपे द्वयं द्वयम् । ततश्चत्वारि चत्वारि, यक्षद्वीपे जिना जगुः ॥ २३ ॥ अष्टाष्टौ भूतपाथोवो,

तानि षोडश षोडश । स्वयंभूरमणदीपे, स्वयंभूवारिधौ ततः ॥ २४ ॥ एकत्रिंशदेकत्रिंशदत्रिमप्रतरेषु च । स्युर्वि-
 मानानि पाङ्केयान्यधःस्थैः पङ्क्तिगैः सह ॥ २५ ॥ स्थितान्यूर्ध्वसमश्रेण्या, चरमैकैकहानितः । द्वितीयप्रस्तटस्येति,
 स्वयंभूरमणाग्न्युधौ ॥ २६ ॥ त्रिंशत्त्रिंशद्विमानानि, प्रतरेऽनुत्तरे त्वतः । भवेद्विमानमेकैकं, देवद्वीपे चतुर्विंशम्
 ॥ २७ ॥ एवं पङ्क्तिविमानानामन्तरं नियमान्निमधः । असंख्येयानीरितानि, योजनानि जिनेश्वरैः ॥ २८ ॥ पुष्पाव-
 कीर्णानां त्वेषां, संख्येययोजनात्मकम् । केषांचित्केषांचिदसंख्येययोजनसंमितम् ॥ २९ ॥ विमानमिन्द्रकं पद्य,
 प्रतरेष्वखिलेष्वपि । मेरोरूर्ध्वसमश्रेण्या, तदुपर्युपरिस्थितम् ॥ ३० ॥ प्रतरेषु च सर्वेषु, स्युर्विमानाः किलेन्द्रकाः ।
 वृत्तास्तेभ्योऽनन्तरं च, संस्थिता ये चतुर्विंशम् ॥ ३१ ॥ ते त्रिकोणाः प्रतिपङ्क्ति, त्रिकोणानन्तरं पुनः । चतुरस्रा
 विमानाः स्युस्तेभ्यः पुनरनन्तरम् ॥ ३२ ॥ वृत्ता विमानास्तेभ्योऽपि, पुनस्थस्रस्तास्तः पुनः । चतुरस्राः पुनर्दृत्ताः
 पङ्क्तिरेवं समाप्यते ॥ ३३ ॥ वृत्तश्र्यस्रचतुरस्रा, अत्रिमप्रतरेष्वपि । ज्ञेयाः क्रमेणानैवानुत्तरप्रतरावधि ॥ ३४ ॥
 यदुक्तं—“सर्वेषु पत्थङ्गेषु मज्जे वट्टं अणंतरं तंसं । तयणंतर चउरंसं पुणोचि वट्टं तओ तंसं ॥ ३५ ॥” अथस्तनप्र-
 स्तटेषु, ये ये वृत्तादयः स्थिताः । तेषामूर्ध्वसमश्रेण्या, सर्वेषु प्रतरेष्वपि ॥ ३६ ॥ वृत्तारूपस्रश्चतुरस्रा, विमानाः
 संस्थिताः समे । तत एवानुत्तराख्ये, प्रस्तटे स्युश्चतुर्विंशम् ॥ ३७ ॥ विमानानि त्रिकोणानि, वृत्तान्मध्यस्थिते-
 न्द्रकात् । त्रिकोणान्येव सर्वासु, यद्भवन्तीह पङ्क्त्यु ॥ ३८ ॥ यदाह—“वट्टं वट्टस्सुवरिं तंसं तंसस्स उप्परिं होइ ।
 चउरंसं चउरंसं उट्टं च विमाणसेदीओ ॥ ३९ ॥” द्वापट्टि १ रेकपट्टिश्च २, पट्टि ३ रेकोनपट्टकिः ४ । तथाऽष्ट ५ सस ६-

पद ७ पञ्च ८ चतु ९ त्रि १० द्वये ११ ककाधिकाः १२ ॥ ४० ॥ पञ्चाशदथ पञ्चाश? इत्सौधर्मेशानयोः क्रमात् ।
प्रतरेषु विमानानां, पङ्क्तौ पङ्क्तौ मितिर्मता ॥ ४१ ॥ सखपङ्क्तिविमानानि, विभक्तानि त्रिभिस्त्रिभिः । व्यस्त्राणि
चतुरस्राणि, वृत्तानि स्युर्यथाक्रमम् ॥ ४२ ॥ त्रिभिर्विभागे शेषं चेदेकमुद्धरितं भवेत् । क्षेप्यं व्यस्त्रेऽथ शेषे द्वे,
ते व्यस्त्रचतुरस्रयोः ॥ ४३ ॥ प्रतिपङ्क्तयत्र वक्ष्यन्ते, वृत्तत्रिचतुरस्रकाः । चतुर्गुणास्ते प्रतरे, प्रतरे सर्वसंख्यया
॥ ४४ ॥ व्यस्त्राणि चतुरस्राणि, प्रतिपङ्क्तयेकविंशतिः । प्रथमप्रस्तटे वृत्तविमानानि च विंशतिः ॥ ४५ ॥ प्रथम-
प्रतरे पङ्क्तिविमानाः सर्वसंख्यया । अष्टाचत्वारिंशतैवमधिकं शतयोर्द्वयम् ॥ ४६ ॥ द्वितीयप्रतरे पङ्क्तौ, पङ्क्तौ
व्यस्त्रा विमानकाः । एकविंशतिरन्ये च, विंशतिर्विंशतिः पृथक् ॥ ४७ ॥ चतुश्चत्वारिंशमेवं, विमानानां शत-
द्वयम् । द्वितीयप्रतरे पङ्क्तिगतानां सर्वसंख्यया ॥ ४८ ॥ तार्त्तीयके प्रस्तटे तु, चतसृष्वपि पङ्क्तिषु । वृत्तव्यस्त्रच-
तुरस्रा, विमाना विंशतिः पृथक् ॥ ४९ ॥ चत्वारिंशत्समधिके, द्वे शते सर्वसंख्यया । प्रतरे च तुरीयेऽपि, निखि-
लास्यपि पङ्क्तिषु ॥ ५० ॥ एकोनविंशतिर्वृत्तास्यस्त्राश्च चतुरस्रकाः । विंशतिर्विंशतिः सर्वे, ते पट्टत्रिंशं शतद्वयम्
॥ ५१ ॥ पञ्चमे च प्रतिपङ्क्ति, त्रिकोणाः किल विंशतिः । चतुरस्राश्च वृत्ताश्च, पृथगेकोनविंशतिः ॥ ५२ ॥ शत-
द्वयं च द्वात्रिंशमसिंस्ते सर्वसंख्यया । पष्टे च प्रतिपङ्क्तयेते, त्रयेऽप्येकोनविंशतिः ॥ ५३ ॥ अष्टाविंशे द्वे शते
चासिन्नमी सर्वसंख्यया । पङ्क्तौ पङ्क्तौ सप्तमे तु, वृत्ता अष्टादश स्मृताः ॥ ५४ ॥ एकोनविंशतिस्यस्त्राश्चतुरस्राश्च
तत्र च । सर्वात्रेण विमानानां, चतुर्विंशं शतद्वयम् ॥ ५५ ॥ प्रतिपङ्क्तयष्टमे व्यस्त्राः, प्रोक्ता एकोनविंशतिः ।

वृत्ताश्च चतुरस्राश्चाष्टादशाष्टादश स्फुटम् ॥ ५६ ॥ विंशं शतद्वयं सर्वसंख्ययाऽत्र भवन्ति ते । नचमे प्रतिप-
 ल्क्ष्येते, त्रिधाप्यष्टादशोदिताः ॥ ५७ ॥ अस्मिन् सर्वसंख्यया तु, द्वे शते षोडशाधिके । दशमे प्रतिपङ्क्तयष्टादश
 त्रिचतुरस्रकाः ॥ ५८ ॥ वृत्ताः सप्तदशोत्थं, विमानाः पङ्क्तिवर्तिनः । द्विशती द्वादशोपेता, सर्वोत्तरेण भवन्त्यमी ॥ ५९ ॥
 एकादशोऽथ प्रतरे, त्र्यस्रा अष्टादशोदिताः । चतुरस्राः सप्तदश, वृत्तास्तावन्त एव च ॥ ६० ॥ द्विशत्यष्टाधिका
 सर्वसंख्यया द्वादशोऽथ च । पङ्क्तौ पङ्क्तौ सप्तदशप्रमितास्त्रिविधा अपि ॥ ६१ ॥ द्विशती चतुरधिका, स्युस्तत्र
 सर्वसंख्यया । त्रयोदशे प्रस्तटेऽथ, वृत्ता भवन्ति षोडश ॥ ६२ ॥ त्रिचतुष्कोणकाः सप्तदश सर्वे शतद्वयम् ।
 सौधर्मेशानयोरेवं, स्वर्गयोः सर्वसंख्यया ॥ ६३ ॥ द्विपञ्चाशदधिकानि, शतानि नव वृत्तकाः । त्रिकोणानां नव
 शतान्यष्टाशीत्यधिकानि च ॥ ६४ ॥ चतुष्कोणा द्विसप्तत्याऽधिका नवशतीति च । सह संकलिता एते, त्रयोद-
 शभिरिन्द्रकैः ॥ ६५ ॥ सर्वसंख्यया पङ्क्तिगतविमानानां भवेद्विह । द्वौ सहस्रौ नवशताधिकौ सपञ्चविंशती ॥ ६६ ॥
 चतस्रणां च पूर्वोक्तपङ्क्तीनामन्तरेष्विह । सर्वेष्वपि प्रस्तटेषु, प्राचीमेकां दिशं विना ॥ ६७ ॥ पुष्पावकीर्णकाः
 सन्ति, विमाना विलसद्बुचः । सौधर्मेशानयुगले, भवन्ति सर्वसंख्यया ॥ ६८ ॥ एकोनपष्टिलक्षानि, ते सप्तनव-
 तिस्रथा । सहस्राणि तदुपरि, केवला पञ्चसप्ततिः ॥ ६९ ॥ निर्व्यवस्थाः स्थिता एते, विकीर्णपुष्पपुञ्जवत् ।
 इतस्ततस्ततः पुष्पावकीर्णा इति विश्रुताः ॥ ७० ॥ प्रतिप्रतरमेतेषां, पङ्क्तिप्रासविमानवत् । संख्या पुष्पावकी-
 र्णानां, न पृथक् कापि लभ्यते ॥ ७१ ॥ पङ्क्तिपुष्पावकीर्णाश्च, सर्वे संकलिताः पुनः । सौधर्मेशानयोः पष्टिल-

क्षाणि स्युर्विमानकाः ॥ ७२ ॥ द्वात्रिंशत्तत्र लक्षाणि, सौधर्मस्य भवन्त्यमी । लक्षाण्यष्टाविंशतिश्च, स्युरीशानत्रिषष्टिपे ॥ ७३ ॥ अथैतयोर्वासवयोः, संवन्धीनि पृथक् पृथक् । पाङ्क्त्यानि विमानानि, प्रोक्तान्येवं पुरातनैः ॥ ७४ ॥ तथाहुस्तपागच्छपतयः श्रीरत्नशेखरसूरयः श्राद्धविधिघृत्तौ—“दक्षिणस्यां विमाना ये, सौधर्मेशस्य तेऽखिलाः । उत्तरस्यां तु ते सर्वेऽपीशानेन्द्रस्य सत्तया ॥ ७५ ॥ पूर्वस्यामपरस्यां च, वृत्ताः सर्वे विमानकाः । त्रयोदशशीशानेन्द्रकाश्च, स्युः सौधर्मसुरेशितुः ॥ ७६ ॥ पूर्वापरदिशोऽख्यस्त्राश्चतुरस्राश्च ते पुनः । सौधर्माधिपतेरर्द्धा, अर्द्धा ईशानचक्रिणः ॥ ७७ ॥” संग्रहणीघृत्तावपि—“जे दाहिणेण इंद्रा दाहिणेणो आवली भवे तेसिं । जे पुण उत्तर इंद्रा उत्तरओ आवली तेसिं ॥ ७८ ॥ पुषेण पच्छिमेण य सामन्ना आवली भवे तेसिं । जे पुण वट्टविमाणा मज्झिह्वा दाहिणिह्माणं ॥ ७९ ॥ पुषेण पच्छिमेण य जे वट्टा तेऽवि दाहिणिह्माणं । तंसचउरंसगा पुण सामन्ना हुंति दुण्हंपि ॥ ८० ॥” प्रत्येकं त्वथ सौधर्मेशानयोर्देवलोकायोः । वृत्तादीनां पङ्क्तिगानां, संश्लेषं गदिता श्रुते ॥ ८१ ॥ सप्तविंशा सप्तशती, वृत्तानां प्रथमे भवेत् । त्रिकोणानामथ चतुर्नवत्याद्या चतुःशती ॥ ८२ ॥ चतुष्कोणानां च चतुःशत्येव पञ्चशतियुक्त । शतान्येवं सप्तदश, सप्तोत्तराणि पङ्क्तिगाः ॥ ८३ ॥ लक्षाण्येकात्रिंशदशदशानयतिश्च सहस्रकाः । द्वे शते त्रिनवत्याद्ये, इह पुष्पावकीर्णकाः ॥ ८४ ॥ एषां योगे तु पूर्वोक्ता, लक्षा द्वात्रिंशदेव ते । ईशानेऽप्यथ वृत्तानामष्टत्रिंशं शतद्वयम् ॥ ८५ ॥ त्रिचतुष्कोणसंख्या तु, सौधर्मवद्भवेद्विह । अष्टादशोत्तराण्येवं, शतानि द्वादशाखिलाः ॥ ८६ ॥ पुष्पावकीर्ण-

कानां तु, लक्षणां सप्तविंशतिः । सहस्राण्यष्टनवतिद्व्यंशतीतिः सप्तशत्यपि ॥ ८७ ॥ लक्षाण्यष्टाविंशतिर्यां,
 सर्वसंख्या पुरोदिता । एषां योगेन सा प्राज्ञैर्भावनीया बहुश्रुतैः ॥ ८८ ॥ तत्रापि—सौधर्मेन्द्रविमानेभ्यः,
 ईशानस्य सुरेशितुः । विमाना उच्छ्रिताः किञ्चित्प्रमाणतो गुणैरपि ॥ ८९ ॥ यत्तु पञ्चशतोद्यत्वं, प्रासादानां द्वयोरपि ।
 स्थूलन्यायाच्चतुदितं, ततस्तन्न विरुध्यते ॥ ९० ॥ वस्तुतः सौधर्मगतप्रासादेभ्यः समुन्नताः । ईशानदेवलोकस्य,
 प्रासादाः सुंदरा अपि ॥ ९१ ॥ यथा करतले कश्चिन्निस्रः कश्चित्तथोन्नतः । देशस्तथा विमानानामेतयोर्निम्नतो-
 न्नती ॥ ९२ ॥ तथाऽऽहुः—“सकस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरणो ईसाणस्स देविंदस्स देवरणो
 विमाणा ईसिं उचयरा ईसिं उन्नययरा” इत्यादि भगवतीशतक ३? उ० वृ० । इदमेव मनसि विचिंत्य तत्पार्थ-
 भाष्यकारैरुक्तं—“सौधर्मस्य कल्पस्योपरि ऐशानः कल्पः, ऐशानस्योपरि सनत्कुमारः, सनत्कुमारस्योपरि
 मांहेन्द्र इत्येवमासर्वार्थसिद्धा” इति । वृत्ताः स्युर्वलयाकारालयत्वाः शृङ्गाटकोपमाः । भवन्यक्षाटकाकाराश्च-
 तुरक्षां विमानकाः ॥ ९३ ॥ ये तु पुष्पावकीर्णाल्या, विमानका भवन्ति ते । नन्यावर्त्तांतुकृतयः, केचिदन्धेऽ-
 स्तिसंस्थिताः ॥ ९४ ॥ अपरे स्वस्तिकाकाराः, श्रीवत्साकृतयः परे । पद्माकाराः केचिदेवं, नानाकाराः स्थिता
 इति ॥ ९५ ॥ प्राकारेण परिक्षिप्ता, वृत्ताः पङ्क्तिविमानकाः । द्वारेणैकेन महता, मण्डिताः पिण्डितश्रिया ॥ ९६ ॥
 त्र्यक्षानां तु विमानानां, यस्यां वृत्तविमानकाः । तस्यां दिशि वेदिका स्यात्प्राकारः शेषदिशु च ॥ ९७ ॥ मुण्ड-

प्राकाररूपैव, वेदिका तु भवेद्विह । द्वाराणि च त्रिकोणेषु, त्रीण्येवेति जिनैर्मतम् ॥ ९८ ॥ चतुर्दिशं वेदिकाभि-
श्चतुरस्रास्तु चारयः । स्फारैर्द्वारैश्चतुर्भिश्च, चतुर्दिशमलङ्कृताः ॥ ९९ ॥

रारूपं क्रिन्न त्रूमः, सौधमंशाननाक्रमोः । विमानानामथो जीवाभिगमादिश्रुतोदितम् ॥ १०० ॥ विमाना-
नामत्र पृथ्वी, घनोद्गधिप्रतिष्ठिता । स्थानीभूतोदकरूपः, ख्यात एव घनोदधिः ॥ १०१ ॥ जगत्खभावादेवासौ,
स्पन्दते न हि कर्हिचित् । विमाना अपि तत्रस्था, न जीर्धन्ति कदाचन ॥ १०२ ॥ घनोदधिः स चाकाश, एवा-
धारचियजितः । निरालम्बः स्थितश्चित्रं, स्वभावाज्ज्योतिपादिवत् ॥ १०३ ॥ महानगरकल्पानि, विमानानि भव-
न्त्यथ । प्राकाराश्च तदुपरि, घनखण्डपरिष्कृताः ॥ १०४ ॥ प्राकारास्ते योजनानां, समुत्तुङ्गाः शतत्रयम् । शतं
तदद्धं तत्पादं, मूलमध्येर्ध्वविस्तृताः ॥ १०५ ॥ चतुर्द्वारसहस्राब्द्या, द्वारमैकैकमुच्छ्रितम् । योजनानां पञ्चशतीं,
साद्धं दे च शते ततम् ॥ १०६ ॥ चक्र १ मृग २ गरुड ३ क्ष ४ च्छत्र ५ लसत्पिच्छ ६ शकुनि ७ सिंह ८ वृषाः
९ । अपि च चतुर्द्वन्तगजाः १० आलेख्यैरेभिरतिरम्याः ॥ १०७ ॥ प्रत्येकं शतमष्टाधिकमेते केतवो विराजन्ते ।
साशीतिसहस्रं ते, सर्वेऽप्यत्र प्रतिद्वारम् ॥ १०८ ॥ (आर्ये) शेषं द्वारवर्णनं च, श्रीसूर्याभविमानवत् । राजप्रश्नी-
यतो शेषं, नात्रोक्तं विस्तृतेर्भयात् ॥ १०९ ॥ विस्तृतानि योजनान्द्विमायतान्येकयोजनम् । प्राकारकपिशीर्षाणि,
नानामणिमयानि च ॥ ११० ॥ प्रासादास्तेषु देवानां, सन्ति रत्नविनिर्मिताः । तत्रैतयोस्ताधिपयोर्विमानानां
यसुन्धरा ॥ १११ ॥ योजनानां शताः सप्तविंशतिः विण्डतो भवेत् । प्रासादाश्च तदुपरि, प्रोक्ताः पञ्चशतोन्नताः

॥ १२ ॥ इदमुच्यमानं तु, मूलमासाद्वगोचरम् । प्रासादपरिपाठ्यस्तु, तदूर्ध्वमिता मताः ॥ १३ ॥ एवं च
 पृथ्वीपिण्डेन, सह द्वात्रिंशदेव हि । शतानि तुङ्गत्वमिह, प्रासादशिखरावधि ॥ १४ ॥ एवं सर्वत्र भूपीठप्रासादौ-
 न्नत्ययोजनात् । द्वात्रिंशद्योजनशता, विमानोचत्वमूह्यताम् ॥ १५ ॥ भूपीठस्य च बाह्यल्यं, प्रासादानां च
 तुङ्गता । पृथक् पृथक् यथास्थानं, सर्वस्वर्गेषु वक्ष्यते ॥ १६ ॥ विष्कम्भायामतस्त्वत्र, विमानाः कथिता द्विधा ।
 संख्येयैर्गोर्जनैः केचिदसंख्येयैर्मिताः परे ॥ १७ ॥ व्यासायामपरिक्षेपाः, संख्येयैर्गोर्जनैर्मिताः । आद्यानाम-
 परेषां तेऽसंख्येयैर्गोर्जनैर्मिताः ॥ १८ ॥ स्वर्गयोरेनयोस्तत्र, प्रथमप्रतरेऽस्ति यत् । उडुनामैन्द्रकं व्यासायामतस्त्वत्प्रकी-
 र्त्तितम् ॥ १९ ॥ योजनानां पञ्चचत्वारिंशच्छक्षाणि सर्वतः । परिधिस्त्वस्य मनुजक्षेत्रस्येव विभाव्यतां ॥ २० ॥ एवं च—
 सिद्धक्षेत्रमुडुनामैन्द्रकं नृक्षेत्रमेव च । सीमन्तो नरकावासश्चत्वारः सदृशा इमे ॥ २१ ॥ व्यासायामपरिक्षेपैरुपरि
 संस्थिताः । द्वाष्टाः केवलिभिर्ज्ञानदृष्टिदृष्टविविष्टैः ॥ २२ ॥ अन्येषां तु विमानानां, केषांचिन्नाकयोरिह । व्यासायाम-
 परिक्षेपमानमेवं निरूपितम् ॥ २३ ॥ जम्बूद्वीपं प्रोक्तरूपं, यथा गलैरुविंशतिम् । वारान् प्रदक्षिणीकुर्यात्सुरश्च-
 प्युटिकात्रयात् ॥ २४ ॥ यण्मासान् यावदुत्कर्षात्, तथा गत्या प्रसर्पति । कानिचित्स विमानानि, व्यतिव्रजति वान
 वा ॥ २५ ॥ अथापरप्रकारेण, विमानमानमुच्यते । सौधर्मादिषु नाकेषु, यथोक्तं पूर्वसूरिभिः ॥ २६ ॥ कर्क-
 संक्रान्तिघञ्जे यदुदयास्तान्तरं रवेः । योजनानां सदृशाणि, चतुर्नवतिरीरितम् ॥ २७ ॥ पद्मविंशा च पञ्चशती
 (१४५२६ फ. ४२१६०), एकस्य योजनस्य च । पट्टिभागा द्विचत्वारिंशद्विस्त्रिगुणीकृते ॥ २८ ॥ लक्षद्वयं योज-

लोकप्रकाशे
२६ उर्ध्व-
लोकसंगे
॥३१३॥

नानां, त्र्यशीतित्थ सहस्रकाः । साशीतयः शताः पञ्च, पष्ट्यंशाः षट् सुरक्रमः (२८३६८० क ६।६०) ॥ ३९ ॥
सूर्योदयास्तान्तरेऽथ, प्रागुक्ते पञ्चभिर्हते । पूर्वोदितात्कमात्प्रौढः, क्रमो दिव्यो भवेत्परः ॥३०॥ स चार्यं—चतु-
र्लक्षी योजनानां, विसप्ततिः सहस्रकाः । षट्शती च त्रयस्त्रिंशत्, पष्ट्यंशास्त्रिंशदेव च ॥ ३१ ॥ (४७२६३३
क. ३०।६०) उदयास्तान्तरे भानोः, सप्तभिर्गुणिते भवेत् । दिव्यः क्रमस्तृतीयोऽयं, प्रौढः पूर्वोदितद्वयात् ॥ ३२ ॥
षट् लक्षाप्येकपष्टिञ्च, सहस्राणि शतानि षट् । षडशीतियोजनानां, चतुःपञ्चाशदंशकाः ॥ ३३ ॥ (६६१६८६
क. ५४।६०) अर्कोदयास्तान्तरेऽथ, नवभिर्गुणिते सति । एष दिव्यः क्रमस्तुर्यः, स्यान्महान्प्राक्तनत्रयात् ॥३४॥
अर्ध्याद्वान्यष्ट लक्षाणि, योजनानां शतानि च । सप्तैव चत्वारिंशानि, कलाश्चाष्टादशोपरि (८६०७४०क. १८।६०)
॥ ३५ ॥ चण्डा चपला जवना, वेगा चेति यथोत्तरम् । नाम्ना जवनतरिकामभिज्ञां च स्वरूपतः ॥ ३७ ॥ कस्याप्यथ
केचिद्वेगाभियानां तु, तुरीयां मन्वते गतिम् । नाम्ना जवनतरिकामभिज्ञां च स्वरूपतः ॥ ३७ ॥ कस्याप्यथ
विमानस्य, पारे प्रातुमुपस्थिताः । शास्त्रस्येव प्राप्तस्याश्चत्वारो युगपत्पुराः ॥ ३८ ॥ एकस्तस्य विमानस्य,
मिनोति तत्र विस्तृतिम् । आद्यक्रमेणाद्यगत्या, पण्मासान् यावदश्रमम् ॥ ३९ ॥ द्वितीयः पुनरायामं, तस्य
मातुमुपस्थितः । क्रमैर्द्वितीयजातीयैर्गत्याऽपि चपलाख्यया ॥ ४० ॥ तृतीयो मध्यपरिधिं, मिसीते मतिमान्
सुरः । क्रमैस्तृतीयजातीयैर्गच्छन् गत्या तुरीयया ॥ ४१ ॥ तुर्यस्तु वाह्यपरिधिं, मिसीपुरन्तिमैः क्रमैः । विमा-
नमभितो ग्राम्यामीति गत्या तुरीयया ॥ ४२ ॥ मित्वन्त एवं पण्मासान्, येषां पारं न ते गताः । सौवर्मादिषु

विमानानां-
मायामादि-
मानं

२०

२५

॥३१३॥

२८

सन्त्येयंविद्याः केचिद्विमानकाः ॥ ४३ ॥ अथ प्रकारान्तरेण, परिमाणं निरूप्यते । सौधमोदिविमानानामनुस-
रात्रयायधि ॥ ४४ ॥ क्रमैः प्रथमजातीयैराद्यस्वर्गचतुष्टये । विष्कंभं चण्डया गत्याऽऽयामं चपलया पुनः ॥ ४५ ॥
जयनयाऽन्तः परिधिं, घाणं गत्या च वेगया । मिथुयान्निर्जरः कश्चिद्विमानमतिकौतुकी ॥ ४६ ॥ अच्युतान्तेषु
वाष्टासु, न्यासादीन्मिथुयात्क्रमात् । क्रमैर्द्वितीयजातीयैराद्यादिगतिभिर्युतैः ॥ ४७ ॥ त्रैवेयकेषु नवसु,
विष्कम्भादीन्मिनोति सः । क्रमैस्तृतीयजातीयैश्चतुर्गतियुतैः क्रमात् ॥ ४८ ॥ विजयादिविमानेषु, चतुर्ध्वेषु
मिनोत्यसौ । चिद्वक्रमादिक्रमैस्तुर्ध्वचतुर्गतिसमन्वितैः ॥ ४९ ॥ विमानमेकमप्येष, मासैः पङ्क्तिरपि स्फुटम् ।
पूर्णं न गाहते सन्ति, विमानानीदृशान्यपि ॥ ५० ॥ जीवाभिगमसूत्रे तु, भेदांश्चण्डादिकान् गतेः । व्यासादि
नात्रियश्रित्वा, विमानमानमीरितम् ॥ ५१ ॥ तथाहि—स्वस्तिकं १ स्वस्तिकायत्तं २, स्वस्तिकप्रभमित्यपि ३ ।
तुर्ध्वं स्वस्तिकान्ताङ्गं ४, परं स्वस्तिकवर्णक्रमम् ५ ॥ ५२ ॥ पष्ठं स्वस्तिकलेदयाख्यं ६, सप्तमं स्वस्तिकध्वजम् ७ ।
अष्टमं स्वस्तिकसितं ८, स्वस्तिककृदमित्यथ ९ ॥ ५३ ॥ ततः स्वस्तिकशिष्टाख्यं १०, विमानं दशमं भवेत् ।
एकादशं स्वस्तिकोत्तरायतंसकमीरितं ११ ॥ ५४ ॥ पङ्क्तिर्मसैः क्रमैराद्यैर्मिन्वानो नावगाहते । एषां मध्ये विमा-
नानां, किञ्चित्कश्चित्तु गाहते ॥ ५५ ॥ अर्चि १ स्थाडर्चिराचर्त्त २ मर्चिःप्रभ ३ मथापरम् । अर्चिःक्रान्त ४ मर्चि-
र्वर्णे ५ मर्चिर्लेदयं ६ तथापरम् ॥ ५६ ॥ अर्चिर्ध्वज ७ मर्चिःसित ८ मर्चिःकृदं ९ ततः परम् । अर्चिःशिष्ट १०-
मर्चिःउत्तरायतंसक्रमन्तिमम् ११ ॥ ५७ ॥ किञ्चिद्विमानेष्वेतेषु, मिन्वद्वैवायगाहते । क्रमैर्द्वितीयैः पणमास्या,

किंचित्तुनविगाहते ॥ ५८ ॥ कामं कामावर्त्तमेव, कामप्रभमथापरम् । कामकान्तं कामवर्णं, कामलेङ्ग्यं ततः
परम् ॥ ५९ ॥ कामध्वजं कामसीतं, कामकूटं भवेत्परम् । कामशिष्टं तथा कामोत्तरावतंसकाभिधम् ॥ ६० ॥
किंचिद्रेपां विमानानां, मध्ये मन्वन् विगाहते । क्रमैस्तृतीयैः पण्णास्या, किंचित्तु नावगाहते ॥ ६१ ॥ विजयं
वैजयन्तं च, जयन्तमपराजितम् । विमानं किंचिदप्येषु, मन्वन्नैवावगाहते ॥ ६२ ॥ पङ्क्तिर्मसिः क्रमैस्तुर्यैः,
सत्पातुर्यैः स निर्जरः । मानमेवं विमानानामुक्तं वैमानिकार्थितैः ॥ ६३ ॥ युग्मं ॥ तथा च तद्ग्रन्थः—“अत्थि णं
भन्ते । विमाणाइं सोत्थियाइं जाव सोत्थोत्तरचडिस्याइं ? इन्ता अत्थि, ते णं भन्ते । विमाणा केमहालया
प० ? गो० । जावइयं च णं सूरिए उदेइ जावइअं च णं सूरिए अत्थमेइ एवइयाइं तित्ति उवासंतराइं अत्थे-
गइयस्म देवस्स एगे विक्कमे सिया, से णं देवे ताए उक्किट्ठाए तुरियाए जाव दिवाए देवगतीए विइवयमाणे २
जाव एगाए वा दुगाइं वा उक्कोसेणं छम्मासे वीइवएज्जा, अत्थेगइयं विमाणं विइवइज्जा, अत्थेगइयं विमाणं
नो पिइवइज्जा,” इत्यादि । कस्मिन्नमी देवल्लोके, विमानाः स्वस्तिकादर्थः । विजयादीन् विना सम्यगेतन्न ज्ञाय-
तेऽधुना ॥ ६४ ॥ ननु चण्डादिगतिभिः, पण्णास्या तादृशैः क्रमैः । न केषांचिद्विमानानां, पारं यान्ति सुरा
पदि ॥ ६५ ॥ तद् द्रुतं जिनजन्मादिकल्याणकोत्सवार्थिनः । तस्मिन्नेव क्षणे तत्तत्स्थानमायान्यमी कथम् ?
॥ ६६ ॥ (युग्मम्) अत्रोच्यते—गतिक्रमाविमातुतौ, पत्योपमादिपत्यवत् । विमानमानज्ञानाय, कल्पितौ न

१ केगोचिन् समयायाद्गोचरित्यनुसारेण स्यात् निर्णयः, परं न यथाश्रितिलेपयुष्टेयः ।

लोहप्रदाने
; २६ ऊर्ध्व-
दोरुगणं
॥३१४॥

किंचित्पुनर्विगाहते ॥ ५८ ॥ कामं कामायर्त्तमेवं, कामप्रभमथापरम् । कामकान्तं कामवर्णं, कामलेइयं ततः
परम् ॥ ५९ ॥ कामध्यजं कामसीतं, कामहृदं भवेत्परम् । कामशिष्टं तथा कामोत्तरावतंसकामिधम् ॥ ६० ॥
किंचिद्रूपां विमानानां, मध्ये मिन्यन् विगाहते । क्रमैस्तृतीयैः पण्नास्या, किंचित्तु नावगाहते ॥ ६१ ॥ विजयं
पैजपन्तं च, जयन्तमपरालितम् । विमानं किंचिदुप्येषु, मिन्यन्नैवावगाहते ॥ ६२ ॥ पङ्क्तिमसिः क्रमैस्तुयैः,
सचातुर्यैः स निर्जरः । मानमेवं विमानानामुक्तं वैमानिकाचितैः ॥ ६३ ॥ युग्मं ॥ तथा च तदुग्रंयः—“अतिथिं णं
भंते । विमानाहं सोत्थिपाहं जाव सोत्थोत्तरवडिसवाहं ?, हुंता अतिथि, ते णं भंते ! विमाणा केमहालघा
प० ?, गो० ! जायइयं च णं सूरिप उदेइ जावइअं च णं उकिष्ठाप तुरियाप जाव द्विद्याप देवगतीप विहवयमाणे २
गइयरम देवस्स एगे विष्णोसे सिया, से णं देवे ताए उकिष्ठाप तुरियाप जाव द्विद्याप देवगतीप विहवयमाणे २
जाय एयाहं या इयाहं या उक्कोसेणं छम्मासे चीईवपज्जा, अत्येगइयं विमाणं विहवहज्जा, अत्येगइयं विमाणं
नो विहवहज्जा,” इत्यादि । कस्मिन्नमी देवलोक, विमानाः स्वस्तिकादृशः । विजयादीन् विना सम्यगेतन्न ज्ञाय-
तेऽप्युना ॥ ६४ ॥ ननु षण्डादिगतिभिः, पण्मास्या ताहस्यैः क्रमैः । न केषांचिद्विमानानां, पारं यान्ति सुरा
पदि ॥ ६५ ॥ तद् द्रुतं विनजन्मादिकल्याणकोत्सवार्थिनः । तस्मिन्नेव क्षणे तत्तद्विमानमायान्यमी कथम् ?
॥ ६६ ॥ (युग्मम्) अत्रोच्यते—गतिः क्रमाविमातुक्तौ, परलोपमादिपर्यवत् । विमानमानज्ञानाय, कल्पितौ न

१ केषांचिन् एवमायासीकृशिरातुसारेण स्माम् निर्णयः, वदे न यथावद्विलोक्यतेऽयम् ।

स्वस्तिका-
द्विमान-
मानं

२०

२५
॥ ३१४ ॥
२७

तु धास्तथौ ॥ ६७ ॥ धास्तवी तु गतिर्दिव्या, दिव्यः क्रमश्च वास्तवः । अत्यन्तसत्त्वरतरो, तथा भवस्वभावतः ॥ ६८ ॥ ततश्च जिनजन्मादिप्रमोदप्रचयोत्सुकाः । सुरा अचिन्त्यसामर्थ्यादत्यन्तं शीघ्रगामिनः ॥ ६९ ॥ अच्युताविकल्पेभ्योऽभ्युपेत्य प्रौढभक्तयः । स्वं स्वं कृतार्थयंत्यर्हत्कल्याणकोत्सवादिभिः ॥ ७० ॥ इदृशानि विमानानि, महान्यायद्वितीययोः । स्वर्गयोः पञ्चवर्णानि, विराजन्ते प्रभाभरैः ॥ ७१ ॥ जाल्याञ्जनमयानीव, स्युर्भेचकानि कानिचित् । इन्द्रनीलरत्नमयानीव नीलानि कानिचित् ॥ ७२ ॥ पद्मरागमयानीव, रक्तवर्णानि कान्यपि । स्वर्णपीतरत्नमयानीव पीतानि कानिचित् ॥ ७३ ॥ कानिचिच्छुक्लवर्णानि, क्लृप्तानि स्फटिकैरिव । सर्वाणि निल्योद्योतानि, भासुराणि प्रभाभरैः ॥ ७४ ॥ यथा निरभ्रनभसि, मध्याह्नेऽनावृतस्थले । इह प्रकाशः स्यात्तेषु, ततः स्फुटतरः सदा ॥ ७५ ॥ तमःकणेन न कदाप्येषु स्यातुं प्रभूयते । संशयेनेव चेतस्सु, केवलज्ञानशालिनाम् ॥ ७६ ॥ अहोरात्रव्यवस्थापि, न भवेत्तेषु कर्हिचित् । दुरवस्थेव गेहेषु, जाग्रत्पुण्यौघशालिनाम् ॥ ७७ ॥ व्यवहारस्त्वहोरात्रादिकोऽत्रत्यव्यपेक्षया । तत एव च तत्रत्यां, गतं कालं विदन्ति नै ॥ ७८ ॥ चन्दनागुरुचन्द्रैणमदकश्मीरजन्मनाम् । यूथिकाचम्पकादीनां, पुष्पाणां च समन्ततः ॥ ७९ ॥ यथा विकी-

१ गत्यनुमानेन विमानमानशापनाथैतत्, वास्तव्यदेवगतेस्तु मानस्य विमानमानवत् स्नेहवैव, न तु निश्चितता, २ चेतो ज्ञानमत्र, तेन केपलिनां नोसंशिनोभसंशित्वेऽपि न विरोधः । ३ नारकाणामपि सूर्योदेरुदयाद्यभावः, नृलोकवह्निःस्थानां तिग्धामपि, परं तेषां न गतस्य फालस्याज्ञानं, ततः सुखप्राचुर्यमेव गतकालस्याज्ञानतायाः कारणमुचितं, व्यन्तराणामपि 'तर्हि देवा वंतरिये'त्यादिना तथोक्तेः ।

र्गमाणानां, सौरभ्यमिय जृम्भते । घ्राणाघ्राणकरं पीयमानमुत्कृच्छनासिकैः ॥ ८० ॥ ततोऽपीष्टतरस्तेषां, विमानानां न्यभायतः । स्वाभाविकः परिमलः, पुष्पाति परमां मुदम् ॥ ८१ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ रूतबूरनवनीत-शिरीषकृत्तुमादितः । तेषामतिन्दुः स्पर्शाः, स्वाभाविकः सनातनः ॥ ८२ ॥

चतुर्विंशं विमानेभ्यस्तेभ्यः पञ्चशतोरराः । चत्वारो वनलण्डाः स्युर्नानावृक्षालिमण्डिताः ॥ ८३ ॥ प्राच्या-मशोफयिपिनं, गाम्यां ससच्छदाभिधम् । प्रतीच्यां चम्पकवनमुदगाव्रवणं तथा ॥ ८४ ॥ प्रत्येकं वनलण्डास्ते, प्राकारेण विमृषिताः । पञ्चवर्णमणितृणवरेण्यसमभूमयः ॥ ८५ ॥ सरस्यो चापिकाश्रेषु, पुष्करिण्यश्च दीर्घिकाः । रूप्यकूलास्तपनीयतलाः सौवर्णवालुकाः ॥ ८६ ॥ जाल्यासवद्युतक्षीरक्षोदस्वादूदकाश्चिताः । क्रीडदप्सरसां पश्यते, पुनरुक्तीकृताम्बुजाः ॥ ८७ ॥ चतुर्विंशं त्रिसोपानंप्रतिरूपकराजिताः । विभान्ति तोरणैश्छत्रातिच्छत्रैश्च व्यजेरपि ॥ ८८ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ तासु तासु पुष्करिण्यादिषु भान्ति पदे पदे । क्रीडार्हा मण्डपाः शैला, यिषिगान्दोलका अपि ॥ ८९ ॥ वैमानिका यत्र देवा, देव्यश्च सुखमासते । प्रायः सदा भवधारणीयाङ्गेनार-मन्ति च ॥ ९० ॥ तत्र क्रीडामण्डपादौ, हंसासनादिकान्यथ । आसनानि भान्ति तेषां, भेदा द्वादश ते लयमी ॥ ९१ ॥ हंसे १ कोचे २ गरुडे ३ ओणय ४ पणए य ५ दीह ६ भधे य ७ । पक्ष्मी ८ मयरे ९ पडमे १० सीह ११ विमामोत्थि १२ चारसमे ॥ ९२ ॥ वनलण्डेषु तेज्वेयं, राजन्ते जातिमण्डपाः । यृथिकामष्टि-

१ पनरण्यादिषु भवधारणीयेन देवानां स्थितिरित्येवंविधपरष्टोहेतराभायात् विकृच्छेत्तस्यापि चाभावात् प्राय इत्युक्तिः ।

कानागवल्लीद्राक्षादिमण्डपाः ॥ ९३ ॥ आस्थानप्रक्षणालानालङ्कारादिगृहाण्यपि । शोभन्ते मोहनगृहाः, सुरतार्थं
सुधाशुजाम् ॥ ९४ ॥ शिलापट्टा विभान्त्येषु, मण्डपेषु गृहेषु च । हंसश्रौत्रादिसंस्थाना, नानारत्नविनिर्मिताः
॥ ९५ ॥ तेषु वैमानिका देवा, देव्यश्च सुखमासते । तिष्ठन्ति शेरते स्वैरं, विलसन्ति हसन्ति च ॥ ९६ ॥
सुकृतानां प्रापकृतानां, भूयसां सुजते फलम् । शमयन्त इव प्राच्यतपःसंयमजं श्रमम् ॥ ९७ ॥

मध्येवनमथैकैकः, प्रासादस्तत्र तिष्ठति । चनाधिकारी प्रत्येकं, सुरो चनसमाभिधः ॥ ९८ ॥ एवमेपां विमानां,
बहिर्भागो निरूपितः । अन्तर्भागो विमानानां, यथाऽऽन्नायमथोच्यते ॥ ९९ ॥ मध्यदेशे विमानानामुप-
कार्पां विराजते । एषा च राजभासादावतंसकस्य वीठिका ॥ १०० ॥ उक्तं च—“गृहस्थानां स्मृता राज्ञा-
सुपकार्योपकारिके”ति, परितस्तां पद्मवरवेदिका स्याद्गुणाश्रिता । गवाक्षजालाकृतिना, रत्नजालेन राजिता ॥
॥ १ ॥ तथासौ किङ्किणीजालैर्मणिमुक्तादिजालकैः । घण्टाजालैः स्वर्णजालैः, परिक्षिप्ताऽज्जालकैः ॥ २ ॥
चतुर्विंशं त्रिसोपानप्रतिरूपकमश्रुला । ध्वजतोरणसच्छत्रातिच्छत्राद्यानि तान्यपि ॥ ३ ॥ मध्येऽस्या उप-
कार्पोया, विमानस्वामिनो महान् । योजनानां शतान् पञ्चोत्तुङ्गः प्रासादशेखरः ॥ ४ ॥ मूलप्रासादात्सम-
न्तात्, स्युः प्रासादावतंसकाः । चत्वारो द्वे शते सार्द्धे, योजनानां समुच्छ्रिताः ॥ ५ ॥ तेषां चतुर्णां प्रत्येकं,
चत्वारो ये चतुर्विंशम् । प्रासादास्ते योजनानां, शतं सपादमुच्छ्रिताः ॥ ६ ॥ प्रत्येकमेपां चत्वारः, प्रासादा ये
चतुर्विंशम् । द्वापट्टिं ते योजनानामद्वयर्द्धां स्युः समुच्छ्रिताः ॥ ७ ॥ एवमपि परीवारप्रासादास्ते चतुर्विंशम् ।

योजनानां स्युः सपादामेकत्रिंशत्सुच्छ्रिताः ॥ ८ ॥ तेषामपि पशवारप्रासादाः स्युः समुच्छ्रिताः । योजनानि पञ्चदश, सार्द्धं श्लोशद्वयं तथा ॥ ९ ॥ सर्वेऽप्यमी स्युः प्रासादा, निजोचत्वार्ष्वचित्पृताः । एवं च पञ्च प्रासादपरिपाट्यः प्रकीर्त्तिताः ॥ १० ॥ एकैकस्यां च दिश्येकचत्वारिंशं शतत्रयम् । त्रयोदश शताः पञ्चपष्ट्याह्याः सर्वसंख्यया ॥ ११ ॥ राजप्रश्रीपटीकाया, अभिप्रायोऽयमीरिताः । तत्सूत्रे तु तिल एव, परिपाट्यः प्ररूपिताः ॥ १२ ॥ पञ्चाशीतिरमी सूत्रमते तु सर्वसंख्यया । सूत्रदृश्योर्विसंवादे, निदानं वेद तत्त्ववित् ॥ १३ ॥ पञ्चमाङ्गे द्वितीयस्य, शतस्योद्देशकेऽष्टमे । दृत्तौ चतस्रः प्रासादपरिपाट्यः प्ररूपिताः ॥ १४ ॥ एवं चात्र मतत्रयं । विचारसप्तौ च महेन्द्रसूरिभिरेवमुक्तं—“ओआरिअलयणंमी, पहुणो पणसीइ हुंति पासाया । तिसय इगचत्त कत्थइ कत्थइ पणसट्ठी तेरसयं ॥ १५ ॥ पणसीई इगवीसा पणसी पुण एगचत्त तिसईए । तेरससय पणसट्ठी तिसई इगचत्त पइककुहं ॥ १६ ॥” “विमानेषु प्रथमं प्राकारस्तस्य सर्वमध्ये ऽपरिकालयनं पीठिकेत्यर्थः, तस्यां सर्वमध्ये प्रभोः पञ्चाशीतिः प्रासादाः, कुत्रापि विमानस्योपरिकालयने एकचत्वारिंशदधिकानि त्रीणि शतानि प्रासादाः, कुत्रापि पञ्चपष्ट्यधिकानि त्रयोदश शतानि प्रासादाः, एवं भेदत्रयमेवेति” विचारसप्तिकायचरौ । एवं च-अन्यस्वर्गेष्वपि मूलप्रासादोन्नत्यपेक्षया । अर्द्धाद्धिमानः प्रासादपरिवारो विभाव्य-

१ आदर्शाना वैचित्र्यात् भेदे नासंभवः, एवं भवने प्रासादपङ्क्तिविषयोऽपि भेदस्तत एव सुसंभवः, अनुयोगनवमांगाद्योपागाविष्टुर्यबलो-
रुक्तानां नात्र चित्रं । यद्वा विचारसप्तौ कत्थइ कत्थईसुखेलात् विविधेषु विमानेषु विविधा प्रासादपरिपाटी ।

ताम् ॥ १७ ॥ अमी समग्राः प्रासादाः वैदूर्यस्तम्भशोभिताः । उचुङ्गतोरणा रत्नपीठिकायन्धवन्धुराः ॥ १८ ॥
 विमानस्वामिसंभोगपरत्नसिंहासनाश्रिताः । यथाहं तत्परीवारसुरभद्रासनैरपि ॥ १९ ॥ एवं सामानिकादीना-
 मपि संप्रशिशालिनाम् । रम्या भवन्ति प्रासादाः, स्वर्णरत्नविनिर्मिताः ॥ २० ॥ पौरस्थानीयदेवानामन्येषाम-
 धानेकशः । स्वस्यपुण्यानुसारेण, प्रासादाः सन्ति शोभनाः ॥ २१ ॥ तत एव विमानास्ते, शृङ्गाटकैरलङ्कृताः ।
 त्रिकैश्चतुष्कैरपि च, चत्वरैश्च चतुष्पथैः ॥ २२ ॥ चतुर्मुखैरपि महापथैः समन्ततोऽश्रिताः । प्राकारादालकचर-
 चरिकाद्वारतोरणैः ॥ २३ ॥ पूर्वोक्तमूलप्रासादावथैशान्यां भवेदिह । सभा सुधर्मा तिस्रसु, विदुः द्वारैस्त्रिभि-
 र्युक्ता ॥ २४ ॥ प्राच्यां याम्यामुदीच्यां च, भान्ति द्वाराणि तान्यपि । अष्टभिर्मङ्गलैश्चत्रैर्विराजन्ते ध्वजा-
 शिभिः ॥ २५ ॥ दक्षिणारमथैकैको, विभाति सुखमण्डपः । त्रिभिर्द्वारैर्युतः सोऽपि, सभावद्रम्पभ्रूतलः ॥ २६ ॥
 प्रतिद्वारमय सुन्दरम्डपानां पुरः स्फुरन् । प्रेक्षागृहमण्डपः स्याद्दिद्वारः सोऽपि पूर्ववत् ॥ २७ ॥ प्रेक्षागृहमण्ड-
 पानां, नद्ये च्छात्रादकः । सिंहासनान्विता तत्र, प्रत्येकं मणिपीठिका ॥ २८ ॥ प्रतिद्वारं तथा प्रेक्षागृहमण्ड-
 पतः पुरः । नद्ये चैल्लत्तुरयुक्ताश्चतस्रो मणिपीठिकाः ॥ २९ ॥ प्रतिद्वारमथैतेभ्यः, स्तूपेभ्यः सुश्रुतुर्दिशम् ।
 पीठा पीठिका चतुर्गन्धुलप्रनिमाश्रिता ॥ ३० ॥ तेषां च चैत्यस्तूपानां, पुरतो मणिपीठिका । प्रतिद्वारं
 मण्डपशतान् मानदुनान्विनः ॥ ३१ ॥ चैत्यबुद्धेभ्यश्च तेभ्यः, पुरतो मणिपीठिका, प्रतिद्वारं भवेत्तत्र, मह-
 मण्डपान् विप्रताः ॥ ३२ ॥ पञ्चवर्णहैलेक्कुतह्रस्वालङ्कृतः स च । छत्रातिच्छत्रकलितस्तुप्तो गगनमुल्लिखन्

प्रकाशे
२६ ऊर्ज-
लोकसंगे

॥ ३१७ ॥

॥ ३३ ॥ तस्यां सौधर्म्यां सभायां, स्युर्मनोगुलिकाभिधाः । सहस्राण्यष्टचत्वारिंशद्रत्नमयपीठिकाः ॥ ३४ ॥
प्राक्प्रतीच्योः सहस्राणि, तत्र षोडश षोडश । अष्टाष्ट च सहस्राणि, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ॥ ३५ ॥ स्वर्ण-
रूप्यमयास्तासु, फलका नागदन्तकैः । माल्यदामाश्रितैर्युक्ताः, स्युर्गोमानसिका अपि ॥ ३६ ॥ तथैव-तावल्य
पृथ, शय्यारूपास्त्रिमा इह । फलका नागदन्ताद्या, षड्यो धूपस्य तेषु च ॥ ३७ ॥ तस्याः सौधर्म्याः सभाया,
मध्ये च मणिपीठिका । उपर्यस्या माणवकश्चैत्यस्तम्भो भवेन्महान् ॥ ३८ ॥ तुङ्गः पट्टिं योजनानि, चिस्तृतश्चै-
कयोजनम् । एकं योजनमुद्विद्धः, शुद्धरत्नप्रभोद्भूतः ॥ ३९ ॥ उपर्यधो योजनानि, द्वादश द्वादश ध्रुवम् । वर्ज-
यित्वा मध्यदेशे, रैरूप्यफलकाश्रितः ॥ ४० ॥ फलकास्ते वज्रमयनागदन्तैरलङ्कृताः । तेषु सिक्कयकचिन्त्यस्ता,
यज्रजाताः समुद्रकाः ॥ ४१ ॥ एतेषु चार्हतसक्थीनि, निक्षिपन्त्यसकृत्सुराः । प्राचयानि च विलीयन्ते
कालस्य परिपाकतः ॥ ४२ ॥ विमानस्वामिनामेतान्पन्थेषामपि नाकिनाम् । दैवतं मङ्गलं चैत्यमिव पूज्यानि
भक्तितः ॥ ४३ ॥ एतत्प्रक्षालनजलाभिषेकेण क्षणादपि । क्लेशावेशादिका दोषा, विलीयन्ते सुधाभुजाम् ॥
४४ ॥ एषामाशातनाभीताः, सभायामिह निर्जराः । न सेवन्ते निधुवनक्रीडां व्रीडां गता इव ॥ ४५ ॥ चैत्य-
स्तम्भादितः प्राच्यां, स्याद्रत्नपीठिकाऽत्र च । विमानस्वामिनः सिंहासनं परिच्छदान्वितम् ॥ ४६ ॥ तस्यैव
चैत्यस्तम्भस्य, प्रतीच्यां मणिपीठिका । विमानस्वामिनो योग्यं, शयनीयं भवेदिह ॥ ४७ ॥ चैत्यस्तम्भपीठि-
काऽत्र, षोडशाऽऽप्यतविस्तृता । अष्टोचा योजनान्यर्द्धमानास्त्रिषोऽपरास्ततः ॥ ४८ ॥ शयनीयादथैशान्यां, महती

विमानानां
द्वारादि म-
नोगुलिका-
दि

२०

२५

॥ ३१७ ॥

२८

मणिपीठिका । ध्रुवो महेन्द्रध्वजोऽस्यां, चैत्यस्तम्भोक्तमानभृत् ॥ ४९ ॥ ध्वजादेतस्मात्प्रतीच्यां, विमानस्वा-
मिनो भवेत् । चोपालाख्यः प्रहरणकोशः शस्त्रशताश्रितः ॥ ५० ॥ मानमस्या वक्ष्यमाणसभाऽर्हदेश्मनामपि ।
तद्द्वारमण्डपस्तूपवृक्षादीनां च तीर्थैः ॥ ५१ ॥ नन्दीश्वरद्वीपगतचैत्यवत् सकलं स्मृतम् । पीठिकादौ विशेषस्तु,
प्रोक्तोऽत्रात्रेऽपि वक्ष्यते ॥ ५२ ॥ एवं सभा सुधर्माख्या, लेशतो वर्णिता मया । वैमानिकविमानेषु, सिद्धान्तो-
क्तानुसारतः ॥ ५३ ॥ तस्याः सौधर्म्याः सभाया, अर्थशान्यां भवेदिह । अर्हदायतनं नित्यमत्यन्तविततद्युति ।
॥ ५४ ॥ भवेत्सर्वं सुधर्मावुदिह द्वारत्रयादिकम् । विशेषं तत्स्वरूपं च, पूर्वोक्तमनुवर्तते ॥ ५५ ॥ यावदभ्य-
न्तरे भागे, स्युर्मनोगुलिकाः शुभाः । तथैव गोमानसिकास्तत्रैतद्विशिष्यते ॥ ५६ ॥ तस्य सिद्धायतनस्य,
मध्यतो मणिपीठिका । उपर्यस्या भवत्येको, देवच्छन्दक उद्भटः ॥ ५७ ॥ अष्टोत्तरशतं तत्र, प्रतिमाः शश्व-
तार्हताम् । वैमानिका देवदेव्यो, भक्तिः पूजयन्ति याः ॥ ५८ ॥ घण्टाकलशशृङ्गारदर्पणाः सुप्रतिष्ठकाः ।
स्वारूप्यो मनोगुलिकाश्च, चित्ररत्नकरण्डकाः ॥ ५९ ॥ पादयो वातकरकाश्च, गजाश्वनरकण्ठकाः । महोरगकिंपु-
रुपधृपकिन्नरकण्ठकाः ॥ ६० ॥ पुष्पमात्यचूर्णगंधवल्गाभरणपूरिताः । चङ्गेर्यः सिद्धार्थलोमहस्तकैरपि
ता भृताः ॥ ६१ ॥ पुष्पादीनां पटलानि, च्छत्रचामरकेतवः । तैलकोष्ठशतपत्रतगरैलासमुद्भवाः ॥ ६२ ॥ हंसपा-
दहरितालमनःशिलाञ्जनैर्भृताः । समुद्रकाश्च घण्टाद्यास्तत्राष्टाढ्यं शतं समे ॥ ६३ ॥ अष्टोत्तरशतं धूपकडुच्च-
काश्च रत्नजाः । भवन्ति सिद्धायतने, श्रीजिनप्रतिमाग्रतः ॥ ६४ ॥ अथैतस्माज्जिनगृहादेशान्यां महती भवेत् ।

उपपातसभा साऽपि, सुधर्मव स्वरूपतः ॥ ६५ ॥ चत्वारि योजनान्यत्रोच्छ्रिताऽष्टौ च ततायता । पीठिकाऽस्यां
विमानेशोपपातशयनीयकम् ॥ ६६ ॥ अथैशान्यामुपपातसभायाः स्यान्महाहृदः । शतं दीर्घस्तदूर्ध्वोरुद्रशोण्डो
योजनानि सः ॥ ६७ ॥ हृदादस्मादथैशान्यामभिपेकसभा भवेत् । त्रिद्वारा स्यात् सापि सर्वात्मना तुल्या
सुधर्मया ॥ ६८ ॥ विभाति मध्यदेशेऽस्या, महती मणिपीठिका । विमानेशाभिपेकार्ह, तत्र सिंहासनं स्फुरत् ॥
॥ ६९ ॥ सन्ति तत्परिवारार्हभूरिभद्रासनान्यपि । विमानेशाभिपेकार्थस्तत्र सर्वोऽप्युपस्करः ॥ ७० ॥ अमुष्या
अप्यथैशान्यां, सुधर्मासदृशी भवेत् । अलङ्कारसभा मध्यदेशेऽस्या मणिपीठिका ॥ ७१ ॥ तस्यां च सपरी-
वारं, रत्नसिंहासनं भवेत् । विमानस्वामिनः सर्वोऽलङ्कारोपस्करोऽपि च ॥ ७२ ॥ अलङ्कारसभाया अप्यै-
शान्यां शोभना भवेत् । व्यवसायसभा सर्वात्मना तुल्या सुधर्मया ॥ ७३ ॥ तस्यां रत्नपीठिकायां, रत्नसिंहा-
सनं भवेत् । सत्पुस्तकं चाङ्कुरलमयपत्रैरलङ्कृतम् ॥ ७४ ॥ रिष्टरत्नमये तस्य, पृष्ठके शिष्टकान्तिनी । रूप्योत्पन्न-
द्वयकप्रोता च पत्रसंततिः ॥ ७५ ॥ अन्थिर्दवरकस्यादौ, नानामणिमयो भवेत् । न निर्गच्छन्ति पत्राणि,
दृढं रुद्धानि येन वै ॥ ७६ ॥ मपीभाजनमेतस्य, वर्यवैडूर्यरत्नजम् । तथा मपीभाजनस्य, शृङ्खला तपनीयजा ॥
॥ ७७ ॥ मपीपात्राच्छादनं च, वरिष्टरिष्टरत्नजम् । लेखनी स्याद्भ्रमयी, मपी रिष्टमयी भवेत् ॥ ७८ ॥ रिष्ट-
रत्नमया वर्णाः, सुवाचाः पीनवर्तुलाः । धार्मिको व्यवसायश्च, लिखितस्तत्र तिष्ठति ॥ ७९ ॥ व्यवसायसभा-
याश्चैशान्यामत्यन्तशोभना । नन्दा पुष्करिणी फुल्लारम्भोजकिञ्चल्कपिञ्जरा ॥ ८० ॥ उपपातसभावत् स्यात्,

समासूक्तसु पीठिकाः । पूर्वोक्तद्वयन्नन्दापुष्करिण्यपि मानतः ॥ ८१ ॥ अस्या नन्दापुष्करिण्या, ऐशान्या-
मतिनिर्मलम् । घलिपीठं रत्नमयं, दीप्यते दीप्रतेजसा ॥ ८२ ॥ वैमानिकविमानानि, किञ्चिदेवं स्वरूपतः ।
वर्णितानि विशेषं तु, शेषं जानन्ति तीर्थपाः ॥ ८३ ॥

एतेषु स्वर्धिमानेषु, योपपातसभोदिता । तत्रोपपातशरणा या, देववृषसमावृता ॥ ८४ ॥ सूरिः श्रीहीरविज-
यश्रीकीर्तिविजयादिवत् । शुद्धं धर्मं समाराध्य, साधितार्थाः समाधिना ॥ ८५ ॥ साधवः आचक्रास्तस्यां, विमा-
नेन्द्रतया क्षणात् । उत्पद्यन्तेऽद्भुलासंख्यभागमालाचगाहनाः ॥ ८६ ॥ युग्मं ॥ ततश्चान्तमुहूर्त्तं, पञ्चपर्यासि-
शालिनः । द्वात्रिंशद्द्रुपतरुणा, इय भोगप्रभूणवः ॥ ८७ ॥ समन्ततो जय जय नन्द नन्देतिवादिभिः । देवाङ्ग-
नानां निकरैः, सलेहमवलोकिताः ॥ ८८ ॥ स्वाम्युत्पत्तिप्रदितैः, सुरैः सामानिकादिभिः । अष्टाङ्गशृष्टभूषी-
ठैर्नम्पन्ते भक्तिपूर्वकम् ॥ ८९ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ पञ्च पर्यासिपसोपासुक्तास्तीर्थकरैरिति । यद्भावाचित्तपर्याप्लवोः,
समाप्तौ स्लोकमन्तरम् ॥ ९० ॥ तदुक्तं राजप्रश्रीपदुक्तौ—“इदं भाषामनःपर्यासोः समासिकालान्तरस्य प्रायः
शेषपर्यासिसमासिकालान्तरापेक्षया स्लोकत्वादेकत्वेन विवक्षणमिति ‘पञ्चविहाए पञ्जत्तीए पञ्जत्तिभायं गच्छ-
ई’त्युक्तं । एषामुत्पन्नमात्राणां, देहा वस्त्रविवर्जिताः । स्वाभाविकस्फाररूपा, अलङ्कारोज्ज्वला अपि ॥ ९१ ॥ ततोऽने-
नैव देहेनाभियेककरणादनु । पक्ष्यमायणप्रकारेणालङ्कारान् दधति ध्रुवम् ॥ ९२ ॥ विरच्यन्ते पुनर्ये तु, सुरैरुत्तरवै-

१ वैश्वित्ये इन्द्रियादिपर्यासीनां समाप्त्यन्तरस्य समस्यत्वाभिन्यमेतत्, अत एवाभयदेवैः हेतुविशेषो न निरदेशि । अतमित्यन्धितभाषाऽभावितैक्यं ।

क्रियाः । ते स्युः समसमुत्पन्नवत्प्रालङ्कारभासुराः ॥ १३ ॥ तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे—“सोहम्मीसाणदेवा केरिसया
विभूसाए ५० १, गो० ! इविहा पणत्ता, तं०-वेउवियसरीरा य अवेउवियसरीरा य, तत्थ णं जे ते वेउविय-
सरीरा ते हारविराइयवच्छा जाव वस विसाओ उज्जोएमाणा” इत्यादि. ‘तत्थ णं जे ते अवेउवियसरीरा ते णं
आभरणवसणरहिया पगत्तिथा विभूसाए पणत्ता” तल शय्यानिचिष्टानां, तेषां चेतस्यं भवेत् । अभिप्रायः
स्फुटः सुप्तोत्थितानामिव धीमताम् ॥ १४ ॥ कर्त्तव्यं प्राक्किमस्माभिः, किं कर्त्तव्यं ततः परम् । किं वा हितं सुखं
श्रेयः, पारम्पर्यशुभासिकृत् ॥ १५ ॥ ततः स्वस्वामिनामेवमभिप्रायं मनोगतम् । ज्ञात्वा सामानिका देवा, वदन्ति
चिनयानताः ॥ १६ ॥ जिानानां प्रतिमाः स्वामिन्निह सन्ति जिनालये । अष्टोत्तरशतं चैत्यस्तम्भेऽस्थीनि
तथाऽर्त्ताम् ॥ १७ ॥ पूजयानि तास्तानि चात्र, युष्माकं चान्यपनाकिनाम् । प्राक् च पश्चाच्च कार्यं च, एतन्निःश्रेय-
सायहम् ॥ १८ ॥ इह लोके परलोके, हितावासिर्भविष्यति । युष्माकमर्हत्प्रतिमापूजनस्तवनादिभिः ॥ १९ ॥
याकयानि तेषामाकर्ण्येत्युत्थाय शयनीयतः । निर्यान्ति पूर्वद्वारेणोपपातमन्दिरात्ततः ॥ ३०० ॥ हृदं पूर्वोक्तमागत्य,
तत्र कृत्या प्रवक्षिणाम् । प्रविशन्ति च पौरस्त्यतत्रिसोपानकाध्वना ॥ १ ॥ तत्राचान्ताः शुचीभूताः, सद्यो-
निर्मितमज्जनाः । इवानिर्गत्याभिपेकसभामागत्य लीलया ॥ २ ॥ प्रवक्षिणीकृत्य पूर्वद्वारा विशन्ति तामपि । तत्र
सिंहासने पूर्वाभिमुख्यास्ते किलासते ॥ ३ ॥ ततः सामानिकास्तेषामाभियोगिकनिर्जरान् । आकार्यज्ञापयन्त्वेवं,
सापधाना भवन्तु भोः ॥ ४ ॥ अस्य नः स्वामिनो योग्यां, गत्वाऽनघ्यां महीयसीम् । इन्द्राभिपेकसामश्रीमिहानयत

सत्वरम् ॥ ५ ॥ ततस्तेऽपि प्रमुदिताः, प्रतिपद्य तथा वचः । ऐशान्यामेत्य क्रुर्वन्ति, समुद्रघातं च वैक्रियम् ॥ ६ ॥
 द्विस्तं कृत्वा च सौवर्णान्, रौप्यान् रत्नविनिर्मितान् । सुवर्णरूप्यजान् स्वर्णरत्नजान् रूप्यरत्नजान् ॥ ७ ॥ स्वर्णरू-
 प्यरत्नमपांस्तथा मृत्स्लामयानपि । सहस्रमष्टाभ्यधिकं, प्रत्येकं कलशानमून् ॥ ८ ॥ भृङ्गारादर्शकस्थालपात्रिकासु-
 प्रतिष्ठकान् । करण्डकान् रत्नमयान्, चङ्गेरीलौमहस्तकान् ॥ ९ ॥ छत्राणि चामराण्येवं, तैलादीनां समुद्भूतान् ।
 सहस्रमष्टभिर्युक्तं, तथा धूपककुच्छकान् ॥ १० ॥ एतत्सर्वं विक्रुव्याथ, सहजान् विकृतांश्च तान् । गृहीत्वा
 कलशादींस्ते, निर्गल्य स्वविमानतः ॥ ११ ॥ गत्वा च पुष्करक्षीरांबुधयोः पद्महृदादिषु । गङ्गादिकास्वापगासु, तीर्थेषु
 मागधादिषु ॥ १२ ॥ तत्रत्यानि पयोमृत्स्लापुष्पमाल्याम्बुजान्यथ । सहस्रशतपत्राणि, सिद्धार्थान् सकलौपधीः
 ॥ १३ ॥ भद्रशालसौमनसादिभ्योऽपि निखिलर्तुजान् । फलप्रसूनसिद्धार्थान्, गोशीर्षचन्दनानि च ॥ १४ ॥
 समाद्रायाथ संभूय, ते सर्वेऽप्याभियोगिकाः । विमानस्वामिनामग्रे, द्वौकन्ते नतिपूर्वकम् ॥ १५ ॥ सामानिकादयः
 सर्वे, ततो विमानवासिनः । देवा देव्यश्च कलशैः, स्वाभाविकैर्विक्रुवितैः ॥ १६ ॥ अभिपिञ्चन्ति तानिन्द्राभि-
 पेकेण गरीयसा । पुष्पैः सर्वसुकैः सर्वापधीभिरर्चयन्ति च ॥ १७ ॥ युग्मम् ॥ तेपामिन्द्राभिकेऽथ, वर्तमाने मुदा
 तदा । सुराः सुगन्धाम्बुष्ट्या, केचित्प्रशान्तरेणुकम् ॥ १८ ॥ केचित्संमृष्टोपलिषशुच्यध्वापणवीथिकम् ।
 मन्वातिमन्त्रमृत्केचित्, केऽपि नानोच्छ्रितध्वजम् ॥ १९ ॥ आवद्धतोरणं लम्बिपुष्पदामोचयं परे । द्वान्यस्तचन्दनघटं,
 दत्तकुङ्कुमहस्तकम् ॥ २० ॥ केचित्पञ्चवर्णपुद्गपोपचारचारुमृतलम् । दग्धकृष्णागुरुधूपधूमैरन्यैः सुगन्धितम् ॥ २१ ॥

तत्तद्विमानं कुर्वन्ति, परे नृत्यन्ति निर्जराः । हसन्ति केचिद्गायन्ति, तूर्याणि वादयन्ति च ॥ २२ ॥ केचिद्रर्पन्ति
 रजतस्वर्णरत्नवराम्बरैः । चञ्च्रेः पुष्पैर्माल्यगन्धवासैश्चाभरणैः परे ॥ २३ ॥ केचिद्गर्जन्ति हेपन्ते, भूमिमास्फोटयन्ति
 च । सिंहनादं विदधते, विद्युद्दृष्ट्यादिं कुर्वते ॥ २४ ॥ हृक्कारैरथ वृत्कारैर्वल्गनोच्छलनादिभिः । स्वाम्युत्पत्तिप्रमुदिता-
 श्रेष्ठन्ते बहुधा सुराः ॥ २५ ॥ अष्टभिः कुलकं ॥ अभिषिच्योत्सवैरेवं, सुराः स्तुवन्ति तानिति । चिरं जीव जिंरं नन्द,
 चिरं पालय नः प्रभो ॥ २६ ॥ विषक्षपक्षमजितं, जय दिव्येन तेजसा । जितानां सुहृदां मध्ये, तिष्ठ कष्टविवर्जितः
 ॥ २७ ॥ सुरेन्द्र इव देवानां, ताराणामिव चन्द्रमाः । नराणां चक्रवर्तीव, गरुत्मानिव पक्षिणाम् ॥ २८ ॥ विमा-
 नस्यास्य देवानां, देवीनामपि भूरिशः । पत्योपमसांगरोपमानि पालय वैभवम् ॥ २९ ॥ इत्येवमभिषिक्तास्तेऽभि-
 पेकभवनात्ततः । निर्गत्य पूर्वद्वारेण, यान्त्यलङ्कारमन्दिरम् ॥ ३० ॥ प्रदक्षिणीकृत्य पूर्वद्वारेण प्रविशन्ति तत् ।
 सिंहासने निषीदन्ति, तत्र ते पूर्वदिग्मुखाः ॥ ३१ ॥ ततः सामानिका देवा, वस्त्रभूपासमुद्गकान् । शान्धतान्
 द्वोकयन्त्युद्यन्नरदिमकृताश्रुतान् ॥ ३२ ॥ ततस्ते प्रथमं चारुवस्त्रलक्षितविग्रहाः । सुवर्णलघितं देवदूष्यं परिदधत्यथ
 ॥ ३३ ॥ हारमेकाचलिं रत्नाचलीं मुक्ताचलीमपि । केयूरकटकस्फाराङ्गदकुण्डलमुद्रिकाः ॥ ३४ ॥ ततोऽलङ्कृतसर्वाङ्गा,
 मौलित्राजिष्णुमौलयः । चारुचन्दनधृत्साङ्गरागास्तिलकशालिनः ॥ ३५ ॥ 'सकेशवस्त्राभरणैरलङ्कारैश्चतुर्विधैः ।
 संपूर्णप्रतिकर्माण, उत्तिष्ठत्यासनात्ततः ॥ ३६ ॥ अलङ्कारगृहात्पूर्वद्वारा निर्गत्य पूर्ववत् । व्यवसायसभां प्राच्य-
 द्वारेण प्रविशन्त्यमी ॥ ३७ ॥ तत्र सिंहासने स्थित्वा, सामानिकोपदौकितम् । पुस्तकं वाचयित्वाऽस्मात्, स्थितिं

जानन्ति धार्मिकीम् ॥ ३८ ॥ सिंहासनादयोत्थाय, व्यवसायनिकेतनात् । निर्गल्य प्राग्विशा नन्दापुष्करिण्यां
 विशन्ति च ॥ ३९ ॥ तत्राचान्ताः शुचीभृता, धीतहस्तक्रमाः क्रमात् । रोप्यं भृङ्गारमन्भोभिः, प्रपूर्य दधतः
 करे ॥ ४० ॥ नानापद्मानुपादाय, पुष्करिण्या निरीय च । सिद्धायतनमायान्ति, सिद्धायतनवोदयाः ॥ ४१ ॥
 ततस्ताननुगच्छन्ति, देवाः सामानिकादयः । देवपूजार्हपुष्पादिवस्तुसंपूर्णपाणयः ॥ ४२ ॥ अथाप्सरोगीतमि-
 श्रातोयनादभृताम्बराः । महासमृद्ध्या सिद्धानां, सद्ने प्रविशन्ति ते ॥ ४३ ॥ देवच्छन्दकमागल्य, श्रीजिना-
 र्चावलोकने । प्रणमय्य शिरः सुप्तु, नमन्त्यञ्जलिपूर्वकम् ॥ ४४ ॥ ततो लोमहस्तकेन, प्रमार्ज्य श्रीमदर्हताम् ।
 अर्चाः सुगन्धिभिर्नीरेः, लपयन्ति यथाविधि ॥ ४५ ॥ तत्र यद्यपि कुन्ध्याविजन्तवो न तथाप्यसौ । प्रमार्जनदि-
 घतनापूर्विकैवाहृतक्रिया ॥ ४६ ॥ यद्वा पूर्वभवेऽभ्यस्तं, सप्रमार्जनमर्चनम् । जिनार्चानां ततोऽभ्यासादत्राप्येवं
 सृजन्यमी ॥ ४७ ॥ गोशीर्षचन्दनेनाथ, प्रत्यङ्गं पूजयन्ति ताः । प्रत्येकमासां परिधापयन्ति वैखर्योर्युगम् ॥ ४८ ॥
 पुष्पमाल्यैर्गन्धचूर्णैर्वस्त्रैरामरणैरपि । पूजयित्वा लम्बयन्ति, पुष्पद्रामान्यनेकशः ॥ ४९ ॥ ततः करतलक्षिसैः,
 पञ्चयर्णैर्मणीवकैः । चित्रोपचाररुचिरं, रचयन्ति भुवस्तलम् ॥ ५० ॥ पुरतोऽथ जिनार्चानामच्छै रजततण्डुलैः ।
 लिखित्वा मङ्गलान्यष्टौ, पूजयन्ति जगद्गुरुन् ॥ ५१ ॥ ततश्चान्द्रप्रभं चञ्चवैर्द्वयदण्डमण्डितम् । करे कृत्वा मणिस्व-

१ यद्गुणस्त्रय प्रमार्जनं, विलम्ब्य चान्तरान्तरा, ततो नायं सम्यग्घेतुः सर्वेषां प्राग्भये जिनमूर्तिपूजासंभवाभावाद्य, कल्पः स पूजाया
 इत्येव यथार्थं, २ तत्र कच्छाद्विषस्रचिह्नाभावात् युक्तमिदं, अधुना तु प्रतिमानाभेव तथाविधानात् न वक्ष्यपरिधापनम् ।

श्लोकप्रकाशे
६ ऊर्ध्व-
लोकसर्गे
॥ ३२१ ॥

र्णचित्रं धूपकटुच्छकम् ॥ ५२ ॥ दक्षमानकुन्दुरुष्कृष्णागुरुस्तुरुष्ककैः । धूपं दत्त्वा जिनेन्द्राणां, प्रक्रमन्ते स्तुति-
क्रियाम् ॥ ५३ ॥ धूपं दत्त्वा जिनेन्द्राणामित्युक्तं यदिहागमे । साक्षाज्जिनप्रतिमयोस्तद्भेदविवक्षया ॥ ५४ ॥
सत्यस्येवं न मन्यन्ते, येऽर्चामर्चयां जगत्यतेः । तान् धावतो मुद्रिताक्षानानयामः कथं पथम् ? ॥ ५५ ॥ नमस्ते
समस्तप्रशस्ताद्धिघात्रे, क्रमाश्लेषिनत्रेन्द्रकोटीरदात्रे । भवापारपाथोधिपारप्रदाय, प्रदायाङ्गिनां संपदां निर्मदाय
॥ ५६ ॥ सुजङ्गमं । इत्याद्यष्टोत्तरशतं, श्लोकानस्तोकधीधनाः । कुर्वन्त्यद्वोपान् प्रौढार्थकलितान् ललितान् पदैः
॥ ५७ ॥ नमस्कारैः सुधासारसारैः स्तुत्वा जिनानिति । शक्रस्तयादिकां चैलचन्दनां रचयन्त्यमी ॥ ५८ ॥ वन्दित्वाऽथ
नमस्कृत्य, ततः पुनरपि प्रभून् । चैलस्यास्य मध्यदेशं, प्रसृज्याभ्युक्ष्य चाम्बुभिः ॥ ५९ ॥ धृताकल्पं कल्पयन्त-
श्यांरुचन्दनहस्तकैः । पुष्पपुञ्जोपचारेण, धूपैश्चाम्यर्चयन्त्यमी ॥ ६० ॥ चैलस्याथ दक्षिणालं, द्वारमेत्यात्र संस्थिताः ।
द्वारशाखापुत्रिकाश्च, व्यालरूपाणि पूर्ववत् ॥ ६१ ॥ प्रमार्जनाभ्युक्षणाभ्यां, पुष्पमाल्यविभूषणैः । स्रग्वामभि-
थार्चयन्ति, धूपधूपान् किरन्ति च ॥ ६२ ॥ ततश्च दक्षिणद्वारस्योपले सुखमण्डपम् । प्राग्वत्तस्य मध्यदेशे,
कुर्वन्ति हस्ताकादिकम् ॥ ६३ ॥ ततश्चास्य मण्डपस्य, पूर्वद्वारेऽपि पूर्ववत् । द्वारशाखाथर्चयन्ति, स्तम्भांश्च दक्षि-
णोचरान् ॥ ६४ ॥ शेषद्वारद्वयेऽप्येवं, ततः प्रेक्षणमण्डपे । मध्यं द्वारत्रयं सिंहासनं समणिपीठिकम् ॥ ६५ ॥
निर्गल्य दक्षिणद्वारा, ततः प्रेक्षणमण्डपात् । दक्षिणालं महाचैलस्तूपमभ्यर्चयन्ति ते ॥ ६६ ॥ तस्माच्चतुर्दिशं
यास्तु, प्रतिमाः श्रीमदर्हताम् । तासामालोके प्रणामं, कुर्वन्ति पश्चिमादितः ॥ ६७ ॥ ताः पूर्ववत्प्रसृज्याष्टौ,

मङ्गलानि प्रकल्प्य च । साष्टोत्तरशत-लोकां, कुर्वन्ति चैत्यवन्दनाम् ॥ ६८ ॥ दक्षिणात्यचैत्यधृक्षमहेन्द्रध्वजपूजनम् ।
 कृत्वा नन्दापुष्करिणीं, दक्षिणात्यां व्रजन्ति ते ॥ ६९ ॥ तसोरणत्रिसोपानप्रतिरूपकपुत्रिकाः । व्यालरूपाण्य-
 र्चयन्ति, पुष्पधूपविकैरथ ॥ ७० ॥ चैत्यं प्रदक्षिणीकृत्योत्तराह्वारसंस्थिताम् । नन्दापुष्करिणीमेव, कुर्वन्ति प्राग्-
 वर्चनम् ॥ ७१ ॥ उदीच्यान् केतुचैत्यद्वस्तूपांस्तस्प्रतिमाः क्रमात् । उदक्प्रेक्षामण्डपं चार्चयन्ति सुखमण्डपम्
 ॥ ७२ ॥ ततो द्वारमौत्तराह्वं, प्राच्यं द्वारं ततः क्रमात् । प्राच्यान्मुखमण्डपादीन्, प्रपूजयन्ति फाम्पवत् ॥ ७३ ॥
 ततः समां सुधर्मां ते, प्रविश्य पूर्वया दिशा । यत्र माणवकश्चैत्यस्तम्भस्तत्राग्न्युपेत्य च ॥ ७४ ॥ आलोकं तीर्थकु-
 त्सकथनां, मणता लोमहस्तकैः । प्रमार्जितादावदत्ते, तानि वस्त्रसमुद्भक्तात् ॥ ७५ ॥ ततो लोमहस्तकेन, प्रमृज्यो-
 वकधारथा । प्रक्षाल्याभ्यर्च्य पुष्पाद्यैर्निक्षिपन्ति समुद्भक्ते ॥ ७६ ॥ समुद्भक्तं यथास्थानमघलम्ब्यार्चयन्ति च ।
 पुष्पमाल्यगन्धवस्त्रैश्चैत्यस्तम्भं ततोऽत्र च ॥ ७७ ॥ कृत्वा सिंहासनस्यार्चां, मणिपीठिकया सह । क्षुल्लकेन्द्रध्व-
 जस्यार्चां, कुर्वन्ते ते सुमादिभिः ॥ ७८ ॥ कोशं ग्रहरणस्याथ, समेत्य संप्रमृज्य च । खज्ञादीनि ग्रहरणान्यग्न्य-
 र्चयन्ति पूर्ववत् ॥ ७९ ॥ सुधर्मांमध्यदेशेऽथ, प्रकल्प्य हस्तकादिकम् । देवशार्द्यां पूजयन्ति, मणिपीठिकया सह
 ॥ ८० ॥ ततश्चैते सुधर्मातो, निर्यान्तो याम्भया दिशा । सिद्धायतनवद् द्वारत्रयमर्चन्ति पूर्ववत् ॥ ८१ ॥ एवं
 ब्रह्मं सभाधान्पाः, खलोपस्करसंयुताः । व्यवसायसर्भा चान्ते, पूजयित्वा सपुस्तकाम् ॥ ८२ ॥ व्यवसायस-
 भावर्षिप्राच्यपुष्करिणीतट्यात् । कुर्वन्ते वलिपीठं ते, गत्वा वलिचिसर्जनम् ॥ ८३ ॥ स्त्रीयस्त्रीयविमानानां,

शुद्धादिकत्रिकादिषु । उद्यानादौ चार्चनिकां, कारयन्त्याभियोगिकैः ॥ ८४ ॥ अथैवं कृतकृत्यास्ते, ऐशानकोणसं-
स्थिताम् । नन्द्रापुष्करिणीमेत्य, तस्याः कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ ८५ ॥ प्रक्षाल्य हस्तपादादि, विलसन्ति यथारुचि ।
सभां सुधर्मामेत्य प्राग्मुखाः सिंहासने स्थिताः ॥ ८६ ॥ एवमत्रासुत्र लोके, हितावहं जिनार्चनम् । इति तत्रा-
लोकमात्रात्प्रणमन्ति पुनः पुनः ॥ ८७ ॥ न नमन्ति न वा तानि स्तुयन्ति च मनागपि । लोकस्थित्या धर्म-
बुद्ध्या, कृतयोर्यन्तरं महत् ॥ ८८ ॥ स्तुवन्ति नव्यैः काव्यैश्च, तथा शक्रस्तवादिभिः । शेषाणि तु स्थिति-
कृते, पूजयन्ति सुमादिभिः ॥ ८९ ॥ सत्यप्येवं स्थितिमेव, ये यदन्ति जिनार्चनम् । कथं ते लुप्तनयना, बोध्या
रैताम्रयोभिदाम् ॥ ९० ॥ राजप्रश्नीयसूत्रे यत्सूर्याभस्य सुपर्वणः । विमानवर्णनं तस्योत्पत्तिरीतिश्च दर्शिता
॥ ९१ ॥ मया तदनुसारेण, वैमानिकसुपर्वणाम् । विमानवर्णनोत्पत्ती, सामान्यतो निरूपिते ॥ ९२ ॥ विशेष-
मुक्तशेषं तु, जानन्त्यशेषवेदिनः । गीतार्था निहतानर्था, यद्वा तद्वाक्यपारगाः ॥ ९३ ॥ देव्यो देवाः परेऽप्येवं,
तत्तद्विमानवासिनः । जायन्ते स्वस्वशय्यायां, स्वस्वपुण्यानुसारतः ॥ ९४ ॥

येयमुक्ता विमानानां, स्थितिस्तत्स्वामिनामपि । अच्युतस्वर्गपर्यन्तं, सा सर्वाऽप्यनुवर्त्तते ॥ ९५ ॥ परतस्त्व-
हमिन्द्राणां, न स्वामिसेवकादिका । स्थितिः काचित्सुमनसां, कल्पातीता हि ते यतः ॥ ९६ ॥ ते प्राग्जन्मो-
पात्तशस्तनामकर्मानुभावतः । न्यक्षसहस्रक्षणेपेतसर्वाङ्गोपाङ्गशोभिताः ॥ ९७ ॥ जाल्यस्वर्णवर्णदेहा, आद्यसं-
स्थानसंस्थिताः । अत्यन्तसुन्दराकाराः, सारपुद्गलयोनयः ॥ ९८ ॥ असृग्मांसवसामेदःपुरीपसूत्रचर्मभिः ।

अत्रास्थिदमशुनखररोमोद्गमैश्च वर्जिताः ॥९९॥ कुन्देन्दुश्वेतदशानाः, प्रवालजित्वराधराः । घनाञ्जनदयामकेश-
 पाशपेशलमौलयः ॥१००॥ तथोक्तमौपपातिके—“पंडुरससिसकलविमलनिम्मलसंलग्नीरफेणदगरयमुणालिया-
 धवलदंतसेठी, तथा—अंजणघणकसिणणिद्धरमणीयणिद्धकेसा” इत्यादि, संग्रहण्यां तु ‘केसट्टिमंसुनहरोमरहिया’
 इत्युक्तमिति ज्ञेयं । अत्यन्तस्वच्छवपुषः, सुगन्धिसुखमारुताः । अप्रस्वेदारजोलेपोज्जिताः जाल्यसुवर्णवत् ॥४००॥
 सर्वात्कृष्टवर्णगन्धरसस्पशादिशोभनाः । सौभाग्यादिगुणत्रायाभिरामोद्गमविग्रहाः ॥ १ ॥ मृगकासररूपादि-
 चिह्नश्रीभरभूपितम् । नूतनरत्नसुकुटं, दधते मूर्ध्नि वन्दुरम् ॥ २ ॥ तथाच प्रज्ञापनासूत्रे—“ते णं मिग १ महिस-
 २ वराह ३ सीह ४ छगल ५ दहुर ६ हय ७ गयवह ८ सुयग ९ खग्ग १० वसभंक ११ चिडिम १२ पायडिय-
 चियमडडा” इति, अत्र ते इति सौधर्मादयोऽच्युतान्ताः क्रमेण देवाः, खड्गो-गण्डकनामा आटव्यश्चतुष्पद-
 विशेषः; यदाह शाश्वतः—‘खड्गो गण्डकगृंगसिबुद्धभेदेषु गण्डके” इति, चिडिमस्तु मृगविशेषो लक्ष्यते, तथा
 च देशीशाखं—‘चिडिमो सिधुमयगंडेसु’ औपपातिके त्वेवं चिह्नविभागो दृश्यते—सोहम्म १ ईसाण २ सण-
 कुमार ३ माहिद ४ वंस ५ लंतग ६ महासुक्क ७ सहस्सार ८ आणयपाणय ९ आरणअञ्जुय १० वई पालय १-
 पुफ्फय २ सोमणस ३ सिरिवच्छ ४ नंदियावत्त ५ कामगम ६ पीहगम ७ मणोरम ८ विमल ९ सबओभह १०-
 नामधिल्लेहि विमाणेहि ओइना वंदगा जिणंदं मिग १ महिस २ वराह ३ छगल ४ दहुर ५ हय ६ गयवह ७ सुयग-
 १ औपपातिके आगतसुराणामुत्तरवैक्रियवर्णने संग्रहण्यां तु स्वाभाविकस्थितेरिति न भिन्नता ।

८ खग ९ उसभं १० क्विडिमपायडियचिंघमडडा” इति, अत्र मृगादयोऽङ्का-लाच्छनानि चिटपेपु-विस्तारेपु
येषां मुकुटानां तानि तथा, तानि प्रकटितचिह्नानि रत्नादिदीप्त्या प्रकाशितमृगानि मुकुटानि येषां ते
तथा इति, तस्त्वं तु सर्वविदो विदन्ति ॥ विवक्षवस्त्वमी अर्द्धमागध्या रस्यवर्णया । भाषन्ते चतुरखान्तचमत्का-
रकिरा गिरा ॥ ४ ॥ तथाहुः—‘गो० । देवाणं अद्धमागहाए भासाए भासंति’ भगवतीपञ्चमशतकचतुर्थोद्देशके ।
लोके तु ‘संस्कृतं स्वर्णिगां भाषेयादि । प्रत्येकमङ्गोपाङ्गेषु, रत्नाभरणमासुराः । अस्पृष्टकासम्बासादिविविधव्याधि-
वेदनाः ॥ ५ ॥ पुण्यनैपुण्यलावण्याः, सदावस्थायियौवनाः । अभङ्गकामरागार्द्रा, दिव्याङ्गनाकटाक्षिताः ॥ ६ ॥
दिव्याङ्गरागसुरभीकृतसर्वाङ्गशोभनाः । कामकेलिकलाभ्यासत्रिलासहासवेदिनः ॥ ७ ॥ स्वभावतो निर्निमेष-
विशेषललितेक्षणाः । अम्लानपुरुषपदामानः, खरं गगनगामिनः ॥ ८ ॥ मनश्चिन्तितमात्रेण, सर्वाभीष्टार्थ-
साधकाः । वचनातिगसामर्थ्यान्निग्रहानुग्रहक्षमाः ॥ ९ ॥ प्रयोजनविशेषेण, प्राप्ता अपि भुवस्तलम् । तिष्ठन्ति

१ आद्ये पक्षे चिह्नानि द्वादश अन्त्ये दशेति भेदः, परं आद्ये ‘उसभं’ इत्यत्रैवांकाशब्ददर्शनात् विडिमस्याङ्कार्थताऽयोग्या, न च
द्वादश वैमानिकानामिन्द्रा इति ‘सिंह’ शब्दोऽपपाठः २ अर्धमागधी भाषा अष्टादशदेश्यभाषामिश्रेति आवालागोपासनं बोधुं क्षम्या
सर्वविषयवासिनां च पूर्वसंगतिकानां सुबोधा, प्रज्ञदेशभाषापि शिलादिपुष्टितता दृश्यते, भाष्यकृद्भिरपि नानादेशीया भाषास्तयाविधा
एव दर्शिताः, ३ कल्यांचिद् भाषायां संस्कारकरणात् संस्कृतत्वं, तेन तेन मूलभाषा भवितुमर्हति, प्राकृता तु स्वाभाविकी, प्रकृतिः संस्कृतं,
तत्र भवं प्राकृतमिति तु संस्कृतभवतयाऽभिप्रेतायाः लक्षणाख्यानं, व्याकरणसूत्रापेक्षया वैतत्, यत आख्यायते तत्र ‘शेषं संस्कृतयदिति ।

ते व्यवहिताश्चतुर्भिरङ्गुलैर्मुखाः ॥ १० ॥ वायुत्तरेशानदिक्षु, सेव्याः सामानिकैः सुरैः । अग्निप्राग्याम्यानेर्ऋतीषु,
 पर्पङ्गिस्त्रिस्तिस्रभिर्युताः ॥ ११ ॥ पुरोऽग्रमहिषीभिश्च, पृष्ठतोऽनीकनायकैः । सेव्याः समन्ताद्विविधायुधाढ्यैश्चा-
 त्मरक्षकैः ॥ १२ ॥ सुखैर्दिव्यगन्धर्वैर्गीतासु पदपङ्क्तिषु । दत्तोपयोगाः सत्तालमूर्च्छनाध्यामचारुषु ॥ १३ ॥
 अप्सरोभिः प्रयुक्तेषु, नाट्येषु दत्तचक्षुषु । अज्ञातानेहसः सौख्यैः, समयं गमयन्त्यमी ॥ १४ ॥ एकादशभिः
 कुलकं । काधलीलाभिलाषे तु, विस्त्रज्य देवपर्पदम् । सुधर्मायाः सभायांश्च, निर्गल्यान्तःपुरैः सह ॥ १५ ॥
 गत्वोक्तरूपप्रासादोद्यानादिष्व्वास्पदेषु ते । मनोऽनुकूलाः सर्वाङ्गसुभगा दिव्यकामिनीः ॥ १६ ॥ रम्यालङ्कार-
 नेपथ्या, रूपयौवनशालिनीः । कटाक्षविशिलैर्नर्मोक्तिभिर्द्विगुणितस्पृहाः ॥ १७ ॥ भर्तृचित्तानुसारेणानेकरू-
 पाणि कुर्वतीः । प्रतिरूपैः स्वयमपि, प्रेमतो बहुभिः कृतैः ॥ १८ ॥ हठात्प्रत्यङ्गमालिङ्ग्य, वक्त्रमुन्नम्य चुम्बनैः ।
 ससीत्कारं सुधाधारमधुराधरलण्डनैः ॥ १९ ॥ निःशङ्कमङ्गमारोप्य, निर्दयं स्तनमर्दनैः । मज्जन्तो मैथुनरसे,
 मनुष्यमित्युभादिवत् ॥ २० ॥ इत्थं सर्वाङ्गीणकायकेशोत्थां स्पर्शनिर्वृतिम् । आसादयन्तस्तृप्यन्ति, क्लिष्टपुंवे-
 द्यवेदनाः ॥ २१ ॥ सप्तभिः कुलकं ॥ रतामृतास्वादलोलाः, कदाचिन्मदनोन्मदाः । सुग्धावत्कम्पनैर्भीतिरुतेदू-
 रापसर्पणैः ॥ २२ ॥ कदाचिच्चारुमग्धावल्लज्जाललितचेष्टितैः । कदाचित्प्रौढमहिला, इव वैपालवलिगतैः ॥ २३ ॥
 कदाचिद्ब्रोपतोपात्रैः, परुषैः पुरुपायितैः । प्रत्यारुपप्रतिवचःप्रतिचुम्बनवलग्नैः ॥ २४ ॥ पारापतादिशब्दैश्च,
 द्विगुणामुन्मुदिष्णुताम् । जनयन्त्यश्चिरं भर्तुर्देव्योऽपि सुरतोत्सवैः ॥ २५ ॥ शुक्रस्य वैक्रियस्याङ्गे, संचाराद-

लोकप्रकाशे
२६ ऊर्ध्व-
लोकसंगे
॥ ३२४ ॥

खिले सुखम् । आसाद्यन्यस्तृप्यन्ति, क्षिप्रस्त्रीवेदवेदनाः ॥ २६ ॥ पञ्चभिः कुलकं ॥ ते शुक्रपुद्गला सुख्य-
मानदिव्यमृगीहयाम् । चक्षुःश्रोत्रघ्राणजिह्वात्वगिन्द्रियतयाऽसकृत् ॥ २७ ॥ द्रुतं परिणमन्त्येते, रूपलावण्य-
वैभवं । परभागं प्रापयन्ति, सौभाग्यं यौवनं तथा ॥ २८ ॥ तथा च प्रज्ञापना—“अतिथि णं भंते ! तेसिं
देवाणं सुफणुगला ?, हंता, ते णं भंते ! तासिं अच्छरणं कीसत्ताए सुज्जो परिणमंति ? गो० ! सोहं-
दियत्ताए जाय फासिंदियत्ताए इट्त्ताए फंतत्ताए मणुन्नत्ताए मणामत्ताए सुभत्ताए सोहगख्वंजोवण्यगुण-
लावणत्ताए एयासिं सुज्जो परिणमंति” एवंकेचित्तुरास्तीव्रमदनोन्मत्तचेतसः । खनायिकोपभोगेनातृष्णाः
ऋक्षापराशयाः ॥ २९-॥ यर्यचातुर्यसौन्दर्यपुण्याः पण्याङ्गना इव । निजाचुरक्ता अपरिगृहीता सुञ्जते सुधीः
॥ ३० ॥ तथा धुन्मत्तता द्वेषा, देवानामपि चर्णिता । एका यक्षावेशभवा, मोहनीयोदयात् परा ॥३१॥ अल्प-
द्विकं तत्रं देवं, ऋष्टो देवो महद्विकः । दुष्टपुद्गलनिक्षेपात्, कुर्यात् परवशं क्षणात् ॥३२॥ ततश्च ग्रहिलात्माऽसौ,
यथा तथा विचेष्टते । द्वितीया द्विविधा तत्र, मिध्यात्वात्प्रथमा भवेत् ॥ ३३ ॥ अतस्त्वं मन्यते तस्त्वं, तस्त्वं
चातस्यमेतया । चारिचमोहनीयोत्था, परा तधाऽपि चेष्टते ॥ ३४ ॥ मृताविष्ट इवोत्कृष्टमन्मथादिव्यथार्थितः ।
यक्षावेशोत्था सुमोचा, दुर्मोचा मोहनीयता ॥ ३५ ॥ तथाष्टुः—“असुरकुमारानं भंते ! कइविहे वम्माए
प० ?, गो० दुविहे प०, एवं जहेव णेरतियाणं, णवरं देवे वा से महिद्धियतराए असुमे पुगगले पक्खिवेज्जा, से
णं तेसिं असुभाणं पुगगलणं पक्खिवणत्ताए जक्खाएसं वम्मायं पाउणिज्जा, मोहणिज्जस्स वा, सेसं तं वेव,

भैशुनरीतिः
उन्मादश्च

२०

२५

॥ ३२४ ॥

२८

चाणमंतरजोतिसवेमाणियाणं जहा अचुरकुमारणं," भगवतीसूत्रे । पश्यतैवं शक्तियुक्ता, विवेकिनोऽपि
 नाकिनः । हन्तानेन विडम्ब्यन्ते, सत्यं सर्वङ्कपः स्मरः ॥ ३६ ॥ घोऽखर्वपत्सर्वगर्वसर्वस्वमोर्विदुर्वहः । किमपूर्व-
 मखर्वोऽयं, निर्वपुयत्सुपर्वजित् ॥ ३७ ॥ भवनव्यन्तरज्योतिष्काद्यकल्पद्रयावधि । विडम्ब्यनैवं कामस्य, ज्ञेया
 नातः परं तथा ॥ ३८ ॥ अथो यथोक्तकालेन, यथाहारार्थिनः सुराः । तदा संकल्पमात्रेणोपस्थिताः सारपुद्गलाः
 ॥ ३९ ॥ सर्वगात्रेन्द्रियाह्लादप्रदाः परिणमन्ति हि । सर्वाङ्गमाहारतया, शुभकर्मानुभावतः ॥ ४० ॥ प्राप्नुवन्तः
 परां तृप्तिमाहारेणामुना सुराः । चिन्दते परमानन्दं, खादीयोभोजनादिव ॥ ४१ ॥ अत एवाभिधीयन्ते, ते
 मनोभक्षिणः सुराः । प्रज्ञापनादिसूत्रेषु, पूर्वपिसंप्रदायतः ॥ ४२ ॥ तथाहुः—“मणोभक्षिणो ते देवगणा
 पणत्ता समणाडसो !” । आहार्यपुद्गलांस्तांश्च, विशुद्धावधिलोचनाः । अनुत्तरसुरा एव, पश्यन्ति न पुनः परे
 ॥ ४३ ॥ सहस्राणि दशाब्दानां, येषामायुर्जग्रन्यतः । भवनेशव्यन्तरास्तेऽहोरात्रसमतिक्रमे ॥ ४४ ॥ इच्छन्ति
 पुनराहारं, तथा स्तोकैश्च ससभिः । उच्छ्वसन्ति शेषकाले, नोच्छ्वासो न मनोऽशनम् ॥ ४५ ॥ दशभ्योऽद्द-
 सहस्रेभ्यो, वर्द्धमानैः क्षणादिभिः । किंचिदूनसागरान्तं, यावद्येषां स्थितिर्भवेत् ॥ ४६ ॥ तेषां दिनपृथक्त्वैः
 स्यादृद्धिभाग् भोजनान्तरम् । मुहूर्त्तानां पृथक्त्वैश्च, श्वासोच्छ्वासान्तरं क्रमात् ॥ ४७ ॥ पृथक्त्वं तु द्विप्रभृति-
 नचपर्यन्तमुच्छते । पूर्णाम्भोधिस्थितीनां तु, ततः सागरसंख्यया ॥ ४८ ॥ आहारोऽद्दसहस्रैः स्यात्पक्षैरुच्छ्वास
 एव च । एवं च स्वर्गयोराद्यद्वितीययोः सुधासुजः ॥ ४९ ॥ जघन्यजीविनो घसृथक्त्वैर्नैव सुञ्जते । मुहूर्त्तानां

पृथक्त्वेन, श्वासोच्छ्वासं च कुर्वते ॥ ५० ॥ द्वाभ्यां वर्षसहस्राभ्यामश्रन्त्युत्कृष्टजीविनः । मासेन चोच्छ्वस-
न्त्येवं, भाव्या मध्यमजीविनः ॥ ५१ ॥ एवमेते कृताहाराः, पुनरप्यप्सरोजनैः । उपक्रान्ते नाटकादौ, प्रवर्त्त-
यन्ति मानसम् ॥ ५२ ॥ कदाचिच्च जलक्रीडां, कदाचिच्च सुहृद्गोष्ठीसुखान्यनुभवन्त्यमी
॥ ५३ ॥ कदाचिद्यान्ति सुहृदां, वेदमसु प्रेमनिर्भराः । तेऽपि तानुपसर्पन्ति, कृत्वाऽभ्युत्थानभादरात् ॥ ५४ ॥
आसनं ददते हस्ते, धृत्वोपवेशयन्ति च । योजिताञ्जलयः सत्कारयन्त्यम्बरभूपणैः ॥ ५५ ॥ एवमागच्छतां
प्रत्युद्गमनं पर्युपासनम् । स्थितानां गच्छतां चानुगमनं रचयन्त्यमी ॥ ५६ ॥ तथोक्तं—“अत्रि णं भंते !
अस्त्रकुमाराणं सक्कारेति वा जाव पडिसंसाहणया?, जाव वेमाणियाणं” ततो विनीतैस्त्रिभिर्देवैः सह कदा-
चन । तेपामेव विमानेषु, क्रीडन्तः सुखमासते ॥ ५७ ॥ एकैकस्मिन्नाद्यकामक्रीडागोष्ठ्यादिशर्मणि । याल्य-
विज्ञातव्यवाशु, कालो भ्रूयान्निमेवत् ॥ ५८ ॥ तथाह ह्रुदितगाथा—“दो वाससहसाइं उहुं अमराण होइ
विसयसुहं । पणसयपणसयहीणं जोइसवणभवणवासीणं ॥ ५९ ॥” एवं तत्तन्त्रियुवनसंगीतिप्रेक्षणादिभिः ।
सद्राप्यसंपूर्णकार्यो, न तेऽत्रागन्तुमीशते ॥ ६० ॥ किंच—तत्तद्विमानाभरणदेवाङ्गनादिवस्तुषु । संक्रान्तनव्य-
प्रेमाणो, नैतेऽत्रागन्तुमीशते ॥ ६१ ॥ कदाचिदुत्सहन्ते चेत्पूर्वजन्मोपकारिणः । मातापितृस्त्रिगधवन्धुगुरुशि-
ष्यप्रियाऽङ्गजान् ॥ ६२ ॥ द्रष्टुं दर्शयितुं स्वीयदिव्यसंपत्तिवैभवम् । तदागत्यार्गलायन्तेऽनर्गलाः स्वर्गयोपितः
॥ ६३ ॥ किमेतदाद्यकवले, सक्षिकापतनोपमम् । आरब्धं क्षणमप्येकं, त्वां विना प्राणिमः कथम् ? ॥ ६४ ॥

अद्यापि तादृशः स्नेहस्तासु पूर्वप्रियासु चेत् । तदाऽस्मान् कृत्रिमप्रेम्णा, कदर्थयसि नाथ किम् ? ॥ ६५ ॥ अथ
यास्यथ तत्रायमिदमादिममङ्गलं । इदृया यथेच्छं गच्छन्तु, किं रुध्याः करिणः करैः ? ॥ ६६ ॥ इत्यादिप्रेमसंदर्भग-
र्भितैस्तद्वचोगुणैः । निघञ्चितास्तादाक्षिण्यात्, तत्रैते ददते मनः ॥ ६७ ॥ तत्राण्डवसमास्या तु, पूर्वसंबन्धिनां
नृणाम् । भवा भवन्ति भूयांसः, प्रायः स्वल्पायुषामिह ॥ ६८ ॥ किंच प्राग्भवन्धूनां, तादृक्प्रणयाद्यभावतः ।
नागन्तुमीशते तेऽत्रापादाचार्याथशिष्यवत् ॥ ६९ ॥ तथोक्तं स्थानाङ्गे-“तिहिं ठाणेहिं अहुणोवचन्ने देवे देवलो-
गेसु इच्छेज्जा माणुसं लोगं हवमागच्छित्तए, णो चेष णं संचाएति हवमागच्छित्तए, अहुणोवचन्ने देवे देवलोए
दिधेसु कामभोएसु सुच्छिए गिद्धे गट्टिए अज्झोवचण्णे, से णं माणुस्सए कामभोए नो आढाति नो परि० नो अट्ठं
बंधइ नो नियाणं पक० नो ठितिपगण्यं क० १ अहुणोवचन्ने देवे देवलोएसु दिधेसु कामभोएसु सुच्छिए गिद्धे
गट्टिए अज्झोवचन्ने० तस्स णं माणुस्सए पेम्मे वोच्छिन्ने भवइ, दिधे पेम्मे संकंते भवइ २ अहुणोवचन्ने देवे देवलोएसु
दिधेसु कामभोगेसु सुच्छिए जाव अज्झो० तस्स णं एवं भवइ इयपिंह गच्छं, मुहुत्ता गच्छं, तेणं कालेणं अस्पा-
उया मणुया कालधम्मुणा संजुत्ता भवंति ३” इत्यादि । तथाऽस्य नरलोकस्य, दुर्गन्धोऽपि प्रसर्पति । नानामृतकवि-
ण्मूत्राथशुचिप्रभवो महान् ॥ ७० ॥ तत्राप्यजितदेवादिकालेऽतिप्रचुरा नराः । तथा भवन्ति तिर्यश्चः, क्षेत्रेषु
निखिलेष्वपि ॥ ७१ ॥ तदा मूत्रपुरीपादिबाहुल्यात्पूतिपुङ्गलाः । ऊर्ध्वं यान्तो वासयन्ति, पुङ्गलानपरापरान्
॥७२॥ योजनानां शतान्येवं, पञ्च यावत्परैः परैः । दूष्यन्ते पुङ्गला जीवा, इधोत्सूत्रप्ररूपकैः ॥७३॥ यदा तु नर-

लोकप्रदाने
२६ ऊर्ध्व-
कोरुणो
॥३२६॥

तिर्यञ्चो, नरक्षेत्रे स्युरल्पकाः । तदा पूतिपुद्गलानामल्पत्वादूर्ध्वगामिनाम् ॥ ७४ ॥ चतुःशतीं योजनानां,
यायत्तरपरापरैः । द्रजद्भिर्दूर्ध्वं भाव्यन्ते, प्रोक्तयुक्तैव पुद्गलाः ॥ ७५ ॥ एवं परं योजनेभ्यो, नचभ्यो गन्ध-
पुद्गलाः । कथं स्युर्ग्राणविषया, नैषा शङ्काऽपि संभवेत् ॥ ७६ ॥ उक्तं च—“चत्वारि पंच जोअणसयाइं गंधो
य मणुअलोअस्स । उट्टं यचइ जेणं नहु देवा तेण आवंति ॥ १ ॥” उपदेशमालाकर्णिकायां तु—“ऊर्ध्वगत्या
शतान्यष्टौ, सहस्रमपि कर्हिचित् । मर्त्यानां याति दुर्गन्धस्तेनेहायान्ति नामराः ॥ १’ ॥” इत्युक्तमिति श्रेयं-
तथा च-मलमूत्रश्लेष्मपूर्णं, मक्षिकाकोटिसंक्रटे । समन्ततोऽतिचपलकृमिकीटशतावटे ॥ ७७ ॥ पुरीपसदने
स्थित्वा, मित्रकल्पेन केनचित् । पृष्टि मित्र ! क्षणं तिष्ठ, किञ्चिद्दुर्ध्वमीत्यनेकशः ॥ ७८ ॥ आहूयेत जनः कश्चित्,
सयाःलातः कृताशनः । कृतचन्दनकर्पूरकरतूर्यादिविलेपनः ॥ ७९ ॥ जानन्नपि स तत्रेष्टं, यथा गन्तुं न शक्नु-
यात् । तदुर्गन्धपरामृतिसंकोचितविकृणिकः ॥ ८० ॥ तथा भूयः सरन्तोऽपि, नृक्षेत्रे पूर्वयान्धवान् । दुर्गन्धा-
भिभवाद्भ्र, न तेऽभ्यागन्तुमीशते ॥ ८१ ॥ पञ्चभिः कुलकं ॥ सत्यप्येवमतिप्रौढपुण्यप्राग्भारशालिनाम् ।
श्रीमतामर्हतां तेषु, कल्याणकेषु पञ्चसु ॥ ८२ ॥ माकृताश्वत्थपर्णेभर्कणकम्प्रनिजासनाः । स्वभ्रद्भ्रतिशयात्के-
चिधेवेन्द्रशासनात्परं ॥ ८३ ॥ मित्रानुवर्त्तनात्केचित्पत्नीप्रेरणया परं । स्थितिहेतोः परं देवदेवीसंपातकौतुकात्
॥ ८४ ॥ क्षणादेवातिदुर्गन्धमपि लोकं नृणामिमम् । अर्हत्पुण्यगुणाकृष्टा, इवायान्त्युत्सुकाः स्वयम् ॥ ८५ ॥

१ अधोलीकिकमध्यमामापेक्षया तथाविधोपद्रवप्रचुरकालापेक्षया वाऽपवादतो वैक्तव्यत्वात् ।

देवानाम-
नागमनेहे-
तवः नरलो-
कगन्धश्च

२०

२५
॥ ३२६ ॥
२७

त्रिभिर्विशेषकं ॥ महात्मनां महर्षीणां, यद्वोत्कृष्टतपस्विनाम् । माहात्म्यसुद्गावयितुमिहायान्ति सुधासुजः
 ॥ ८६ ॥ अश्रद्धाना यद्विवा, साधुश्राद्धादिसद्गुणान् । सम्पद्गवर्णितांस्तेऽत्रायान्ति तांस्तान् परीक्षितुम्
 ॥ ८७ ॥ यद्वा तादृक्पुण्यशालिशालिभद्रादिवद्भृशम् । पुत्रादीनां प्रेमघात्रां, स्नेहोद्रेकैर्वशीकृताः ॥ ८८ ॥
 गोभद्रादिवदागल्य, नित्यं नवनवैरिह । दिव्यभोगसंविभागैः, स्नेहं सफलयन्ति ते ॥ ८९ ॥ यद्वा प्रागुक्तवच-
 नसरणाद्विस्मृतादराः । स्वान् बोधयितुमायान्त्यापाढाचार्यान्त्यशिष्यवत् ॥ ९० ॥ एवं पूर्वभवलेहकामर्णेन
 वशीकृताः । नरकेष्वपि गच्छन्ति, केचिद्वैमानिकामराः ॥ ९१ ॥ तथाहि द्वारकाद्रङ्गभङ्गे जराङ्गजेपुणा । नृत्वाऽ-
 न्तिमो वासुदेवस्तृतीयं नरकं गतः ॥ ९२ ॥ रामोऽथ मोहात् पणमासान्, व्यूढभ्रातृकलेवरः । शिलातलाम्भो-
 जवापादिभिर्देवेन बोधितः ॥ ९३ ॥ आतुर्देहस्य संस्कारं, कृत्वा संवेगमागतः । प्रव्रज्य नेमिप्रहितचारण-
 श्रमणान्तिके ॥ ९४ ॥ पारणाय ब्रजन् फापि, स्वरूपव्यग्रया स्त्रिया । दृष्ट्वा घटप्रमात्कूपे, क्षिप्यमाणं निजाङ्ग-
 जम् ॥ ९५ ॥ वन एव मया स्थेयमित्यभिग्रहवान्मुनिः । तुङ्गिकाद्रौ तपः कुर्वन्, वन्यसत्त्वाग्निबोधयन् ॥ ९६ ॥
 दत्ताहारो रथकृता, हरिणेनानुमोदितः । तरुशाखाहतस्ताभ्यां, सह ब्रह्मसुरोऽभवत् ॥ ९७ ॥ पञ्चभिः कुलकं ॥
 बलदेवसुरः सोऽथ, प्रयुक्तावधिलोचनः । आतरं नरके दृष्ट्वोत्सुकस्तत्र द्रुतं गतः ॥ ९८ ॥ तमुद्दिधीर्षुर्नरकादवो-
 चत् केशवः सुरम् । आतरेवं भृशं पीड्ये, सूतपातं पतत्तनुः ॥ ९९ ॥ मया कृतानि कर्माणि, भोक्तव्यानि
 मयैव हि । वचः किमन्यथा तत्स्याद्यन्नेमित्थामिनोदितम् ॥ १०० ॥

गच्छ धन्यो ! ततस्तुभ्यं, भद्रं स्तात्कहिंचित्सारेः । प्रथयेर्महिमानं नो, दुर्यशो यस्त्रिवर्त्तते ॥ १ ॥ ततः स बान्ध-
यमेष्णा, विमाने श्रीघरं हरिम् । पीताम्बरं चक्रुषाणि, विकृत्य हलभृद्युतम् ॥ २ ॥ द्वारिकेयमनेनैव, कृताऽनेनैव
संहता । फर्तुं हर्तुं हरिरेव, क्षमोऽसौ जगदीश्वरः ॥ ३ ॥ तस्माद्भुक्तिं च मुक्तिं च, प्रेषुभिः सेव्यतामयम् ।
आगत्य भरतक्षेत्रे, सर्वत्रेत्युदयोपयत् ॥ ४ ॥ एवं सर्वत्र विस्तार्य, महिमानं महीतले । यथास्थानं सुरोऽयासी-
न्भ्रातृदुःलेन दुःखितः ॥ ५ ॥ इत्थमेव च सीताया, जीवोऽच्युतसुरेश्वरः । गत्वाऽऽशु देवरमेष्णा, चतुर्थीं नरका-
यनीम् ॥ ६ ॥ युद्धमानौ मिथः पूर्ववैराद्दुःखमणरावणौ । युद्धाश्वत्थैर्यद्धर्मयचनैः प्रतियोधयन् ॥ ७ ॥ पञ्चमाङ्गोऽपि
ससम्प्रा, अधस्तापैवकर्तृकम् । जन्तेऽब्दवर्षणादीनि, तत्ताप्येषां गतिः स्मृता ॥ ८ ॥ तथाहुः—“अत्थि णं भंते !
इमीसे रयणप्पहाए अहे उराला यलाहया संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति, ? हुंता अत्थि, तिच्चिधि पकरंति
देवोऽपि असुरोऽपि नागोऽपि, एवं दोचाए पुढवीए भा०, नवरं देवोऽपि प०, असु-
रोऽपि प०, नो नागो, एवं चउत्थीएपि, नवरं देवो एको प०, नो असु० नो नाओ, एवं हेट्टिह्लासु सघासु देवो एको
प०, नो नाओत्ति, नागकुमारस्य तृतीयपृथिव्या अधोगमनं नास्तीत्यत एवानुमीयते ‘नो असुरो नो नाओ’त्ति
इहाप्पत एव धननाचतुःथ्यादीनामधोऽसुरकुमारनागकुमारयोगमनं नास्तीत्यनुमीयते” भगवतीस्त्वद्भृतौ पष्ठश-
तक्रसप्तमोपेशके, तस्यार्थपृत्तौ तु “धेषां हे सागरोपमे जघन्या स्थितिस्ते किल देवाः सप्तमधरां प्रयान्ति, ते च
सनत्कुमारकल्पात्प्रभृति लभ्यन्ते, शक्तिमात्रं चैतद्गर्ण्यते, न पुनः कदाचिदप्यगमन्, तिर्यगसंख्येयानि योजन-

कोटीनां कोटिसहस्राणि, 'ततः पर'मित्यादि, सागरोपमद्रयादधो जघन्या स्थितिर्येषां न्यूना न्यूनतमा चेति, ते चैकैकहीनां सुवमनुप्राप्नुवन्ति यावच्चृतीयां वृथिवी, तां च तृतीयां पूर्वसंगतिकाद्यर्थं गता गमिष्यन्ति, परतस्तु सत्यामपि शक्तौ न गतपूर्वा नापि गमिष्यन्ति औदासीन्यात्-माध्यस्थ्याद्, उपर्युपरि न गतिरतयो देवा जिनाभिवन्दनादीन् सुक्त्वे"ति, पञ्चसंग्रहे तु—"सहस्रारंतिअदेवा नारयनेहेण जंति तइयभुवं । निजंति अचुअं जा अचुअदेवेण इपरसुरा ॥ १ ॥ एतद्दीकायामपि श्रीमलयगिरिविरचितायां—आनतादयो देवाः पुनरल्पलेहादिभावात् खेहादिप्रयोजनेनापि नरकं न गच्छंतीति सहस्रारंतग्रहण"मिति । एवं मित्वा-दिसाहाय्यादिनोर्ध्वं यावदच्युतम् । यान्त्यायान्ति च कल्पस्थाः, परतस्तु न जातुचित् ॥ ९ ॥ केचिच्चल्प-द्विका देवा, पावचत्वारि पञ्च वा । देवावासानतिक्रम्य, स्वशक्त्या परतस्ततः ॥१०॥ गन्तुं न शक्नुव-न्त्यन्यसाहाय्यात् शक्नुवन्त्यपि । महर्द्विकानां मध्येऽपि, नैवामी गन्तुमीशते ॥ ११ ॥ अल्पद्विकानां मध्ये तु, सुरां यान्ति महर्द्विकाः । समर्द्विकानां मध्ये चेच्चियासन्ति समर्द्विकाः ॥ १२ ॥ तदां विमोक्ष महिकायन्धका-रविकुर्वणात् । अपश्यत इमान् देवानतिक्रामन्ति नान्यथा ॥ १३ ॥ तथोक्तं—"आतिह्वीएणं भंते ! देवे जाव चत्वारि पंच देवायासंतराइं विइधंते, तेण परं परिह्वीएणं," इत्यादि, भगवतीदशमशतकतृतीयोद्देशके । सौधर्मशानयोर्देवलोकयोरथ नाकिनः । उत्कृष्टस्थितयः शक्रशक्रसामानिकादयः ॥१४॥ रत्नप्रभायाः सर्वाधो-भागं पावदधो दिशि । स्वयोग्यं मूर्तिमद्रुच्यं, पश्यन्त्यवधिचक्षुषा ॥ १५ ॥ तिर्यग्दिशि त्वसंख्येयान्, पश्यन्ति

लोकप्रकाशे
२६ ऊर्ध्व-
लोकमर्गे
। ॥३२८॥

द्वीपयारिधीन् । ऊर्ध्वं स्वस्वविमानानां, चूलिकाग्रध्वजावधि ॥ १६ ॥ अनुत्तरान्ताः सर्वेऽप्यसंख्येयान् द्वीपवा-
रिधीन् । तिर्यक् प्रपश्यन्त्यधिकाधिकान् किंतु यथोत्तरम् ॥ १७ ॥ वैमानिकानां घटधोऽवधिर्भूम्ना विजृम्भते ।
भवनेशव्यन्तराणामूर्ध्वं भूम्ना प्रसर्पति ॥ १८ ॥ ज्योतिषां नारकाणां तु, तिर्यग् भृशं प्रसर्पति । नृतिरश्चाम-
नियतदिको नानाविधोऽवधिः ॥ १९ ॥ स्वयंभूरमणाम्भोधौ, यथा मत्स्या जगद्गैतैः । भवन्ति सर्वैराकारैर्नृतिर्य-
गवधिस्तथा ॥ २० ॥ मत्स्यास्तु बलयाम्कारा, न भवेयुरयं पुनः । संभवेद्वलयाकारोऽप्यसौ नानाकृतिस्ततः
॥ २१ ॥ तथोक्तं संग्रहणीवृत्तौ—“नाणागारो तिरिए मणुए मच्छा संयंभूरमणेव । तत्थ बलयं निसिद्धं तस्स
पुण तयंपि होज्जाहि ॥ २२ ॥” वैमानिकानां सर्वेषां, जघन्योऽवधिगोचरः । अङ्गुलासंख्येयभागमानो ज्ञेयो
मनस्विभिः ॥ २३ ॥ ननु सर्वजघन्योऽसौ, नृतिर्यक्ष्वेव संभवेत् । सर्वोत्कृष्टो नरेष्वेव, राद्धान्तोऽयं व्यवस्थितः
॥ २४ ॥ तथोक्तं—“उफोसो मणुएसुं मणुस्सतेरिच्छिएसु अ जहन्नो”त्ति, कथं वैमानिकानां तत्, प्रोक्तः सर्व-
जघन्यरुः । अङ्गुलासंख्येयभागमात्रोऽथात्र निरूप्यते ॥ २५ ॥ केषांचिदिह देवानां, उत्पत्तौ तादृशोऽवधिः ।
भवेत्प्राग्भवसंघन्धी, सं जघन्योऽत्र दर्शितः ॥ २६ ॥ आगमे तु नैप पारमविकत्वाद्द्विवक्षितः । तथा च भगवा-
नाह, क्षमात्रमणपुंगवः ॥२७॥ “वेमाणियाणमंगुलभागमसंखं जहन्नओ होइ । उववाए परमविओ, तवभवजो होइ
तो पच्छा ॥२८॥” मृदङ्गाकृतितिलेवं, वैमानिकावधिर्भवेत् । ऊर्ध्वायतो मृदङ्गो हि, विस्तीर्णोऽधः कृशो मुखे ॥२९॥
स्थितिमानमथ दैधं, जघन्योत्कृष्टमेदतः । सौधमंशानदेवानां, प्रतिप्रतरमुच्यते ॥३०॥ एकस्य सागरस्यांशाः,

परस्परग-
मनरीतिः
देवानामव-
धिमानं

२०

२५

॥३२८॥

२८

प्रकल्प्यन्ते त्रयोदश । प्रथमप्रतरे भागौ, तादृशौ द्वौ परा स्थितिः ॥ ३१ ॥ द्वितीयप्रतरे भागाश्चत्वारस्तादृशाः स्थितिः । तृतीये पट् चतुर्थेऽष्टौ, पञ्चमे च लवा दश ॥ ३२ ॥ पष्ठे द्वादश भागास्ते, सप्तमे सागरोपमम् । एकं त्रयोदशेनैकभागेनाभ्यधिका स्थितिः ॥ ३३ ॥ त्रिभिन्नयोदशैर्भागैरधिकं सागरोपमम् । अष्टमे प्रतरे ज्ञेयं, नवमे पञ्चभिश्च तैः ॥ ३४ ॥ दशमे सप्तभिर्भागैरधिकं सागरोपमम् । एकादशे च नवभिर्द्वादशे प्रतरे पुनः ॥ ३५ ॥ एकादशभिर्शैस्तैः, साधिकं सागरोपमम् । त्रयोदशे च प्रतरे, पूर्णे द्वे सागरोपमे ॥ ३६ ॥ त्रयोदशसंख्यं तथा, प्रतरेषु जघन्यतः । स्थितिः पत्योपममेकं, नास्माद्धीना भवेदिह ॥ ३७ ॥ कल्पेषु शेषेष्वप्येवं, या या यत्र जघन्यतः । एकरूपैव सा सर्वप्रतरेषु भवस्थितिः ॥ ३८ ॥ नत्वाद्यप्रतरोत्कृष्ठा, प्रतरे ह्युत्तरोत्तरे । जघन्यतः स्थितिश्चिन्त्या, नरकप्रस्तदादिवत् ॥ ३९ ॥ एवमीशानेऽपि भाव्या, स्थितिः सौधर्मवद्बुधैः । वाच्या किन्त्वधिका किञ्चिजघन्या परमापि च ॥ ४० ॥ अधिकत्वं तु सामान्यान्निरूपितमपि श्रुते । पत्योपमस्यासंख्येयभागेनादुर्महर्षयः ॥ ४१ ॥ संग्रहणीवृत्त्यभिप्रायोऽसौ ॥

सप्तहस्तमितं देहमिह स्वाभाविकं भवेत् । अहुलासंख्येयभागमानमेतज्जघन्यतः ॥ ४२ ॥ कृत्रिमं वैक्रियं तत्तु, लक्षयोजनसंमितम् । इदमहुलसंख्येयभागमालं जघन्यतः ॥ ४३ ॥ जघन्यं द्वैधमप्येतत्प्रारम्भसमये भवेत् । कृत्रिमं वैक्रियं त्वेतत्तुल्यमेवाच्युतावधि ॥ ४४ ॥ त्रैवेयकानुत्तरेषु, विमानेषु तु नाकिनाम् । तादृक्प्रयोजनाभावाद्वासत्वेवोत्तरवैक्रियम् ॥ ४५ ॥

लेदयाऽत्र तेजोलेश्यैव, भवेद्भवस्वभावतः । द्रव्यतो भावतस्त्वेपां, विवर्तन्ते पङ्क्यमूः ॥ ४६ ॥ गर्भजा नरतिर्यश्च, एवोत्पद्यन्त एतयोः । स्वर्गयोर्नापरैऽलत्या, देवा गच्छन्ति पञ्चसु ॥ ४७ ॥ गर्भजेषु हृत्तिर्यश्चु ३, संग्रयातायुष्कशालिषु । पर्यासवादरक्षोणीरेपाथोऽवनस्पतिष्वपि ६ ॥ ४८ ॥ द्वेषा भवन्ति देव्योऽल, काश्चित्कु-
लाद्गना इव । समतृकास्तदन्ध्यास्तु, स्वतन्त्रा गणिका इव ॥ ४९ ॥ आद्ये परिगृहीतानां, स्थितिरुत्कर्षतो भवेत् । पल्योपमानि ससैव, पल्योपमं जघन्यतः ॥ ५० ॥ तासामीशाननाके तु, नवपल्योपमात्मिका । गरीयसी लघु पल्योपमं समधिकं स्थितिः ॥ ५१ ॥ साधारणीनां सौधर्मे, विमानाः सुरयोपिताम् । पद्म लक्षाणि द्वितीये तु, लक्षाद्यतश्च एव ते ॥ ५२ ॥ साधारणसुरस्त्रीणां, सौधर्मे स्याद्गुरुः स्थितिः । पल्योपमानि पञ्चाशत्, पल्योपमं जघन्यतः ॥ ५३ ॥ आसामीशाने तु पञ्चपञ्चाशत्परमा स्थितिः । पल्योपमानि हीना तु, पल्यं किञ्चन साधिकम् ॥ ५४ ॥ यासां सौधर्मेऽथ साधारणदिव्यमृगीदृशाम् । स्थितिः पल्योपममेकं, ताः स्तोक्रद्युतिवैभवाः ॥ ५५ ॥ सौधर्मनाकिनामेव, तादृक्पण्याद्गनादिवत् । भोग्या नतूपरितनखर्गिणां प्रायशः खलु ॥ ५६ ॥ यासां लेकादि-
समयाधिरूपल्योपमादिका । स्थितिः क्रमाद्गुर्दमाना, दशपल्योपमावधि ॥ ५७ ॥ सनत्कुमारदेवानां, भोग्यास्ता नोर्ध्ववर्तिनाम् । दशम्यश्च परं पल्योपमेभ्यः समयादिभिः ॥ ५८ ॥ स्थितिः समधिका यावत्पल्योपमानि विंशतिः । यासां ता ब्रह्मदेवानां, भोग्या नोपरिवर्तिनाम् ॥ ५९ ॥ समयाद्यधिका पल्योपमेभ्यो विंशतेः परम् । यासां स्थितिः स्याद्देवीनां, त्रिंशत्पल्योपमावधिः ॥ ६० ॥ शुक्रदेवोपभोग्यास्तास्त्रिंशत्पल्योपमोपरि । समया-

द्यधिका चत्वारिंशत्पल्योपमावधिः ॥ ६१ ॥ यासां स्थितिस्ता भोग्याः सुरानतस्वर्गवासिनाम् । पल्योपमेभ्य-
 श्चत्वारिंशत्स्य समयादिभिः ॥ ६२ ॥ वर्द्धमाना क्रमात्पञ्चाशत्पल्यावधिका स्थितिः । यासां ताः परिभोग्याः
 सुरारणस्वर्गवर्त्तिनाम् ॥ ६३ ॥ ईशानेऽप्येवमधिकपल्योपमस्थितिरष्टशः । देव्यस्तद्वासिनामेव, देवानां यान्ति
 भोग्यताम् ॥ ६४ ॥ ततः समधिकात्पल्योपमाद्य समयादिभिः । वर्द्धमाना स्थितिः पञ्चदशपल्योपमावधिः
 ॥ ६५ ॥ यासां माहेन्द्रदेवानां, भोग्यास्ताः सुरयोपितः । पल्योपमेभ्योऽथ पञ्चदशभ्यः समनन्तरम् ॥ ६६ ॥
 समयाद्यधिका पल्योपमानि पञ्चविंशतिम् । यावद्यासां स्थितिर्भोग्यास्ता लान्तकसुधासुजाम् ॥ ६७ ॥
 पल्योपमेभ्योऽथ पञ्चविंशतिः समनन्तरम् । समयाद्यधिका पञ्चत्रिंशत्पल्योपमावधिः ॥ ६८ ॥ यासां
 स्थितिः सहस्रारदेवभोग्या भवन्ति ताः । ततः परं पञ्चचत्वारिंशत्पल्योपमावधिः ॥ ६९ ॥ स्थितिर्यासां तास्तु
 भोग्याः, प्राणतस्वर्गसङ्गनाम् । ततोऽग्रे पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमावधिः स्थितिः ॥ ७० ॥ यासां ता अब्यु-
 तस्वर्गदेवानां यान्ति भोग्यताम् । नाधस्तनानां निःस्वानां, समृद्धा गणिका इव ॥ ७१ ॥ विमानसे-
 ल्यानियमो, विशेषश्च स्थितेरपि । प्रतिप्रतरमासां नो, जानीमोऽसंप्रदायतः ॥ ७२ ॥ किंतु संभाव्यत एवम-
 धिकाधिकजीविताः । ऊर्ध्वोर्ध्वप्रतरे यावच्चरमे परमायुषः ॥ ७३ ॥ आहारोच्छ्वाससमयदेहमानादिकं किल ।
 अशेषमुक्तं शेषं च, भाव्यमासां सुपर्ववत् ॥ ७४ ॥ तथा—भवनव्यन्तरज्योतिष्कादिदेवव्यपेक्षया । वैमा-
 निकानां सौख्यानि, बह्वन्युग्रशुभोदयात् ॥ ७५ ॥ तच्चैवं-चतुर्विधानां देवानां, स्युः पुण्यकर्मपुद्गलाः । उल्क-

ष्टोत्कृष्टतरकोत्कृष्टतमानुभागकाः ॥ ७६ ॥ आयुःकर्मसहचरा, अनन्तानन्तका अथ । तन्मध्याद्यावता कर्म-
विभागान् व्यंतरामराः ॥ ७७ ॥ अनन्तानपि तुच्छानुभागानब्दशतेन वै । जरयन्ति मितलेहभोज्यवत्
धुषिता जनाः ॥ ७८ ॥ कर्माशांस्तावत् एव, जरयन्त्यसुरान् विना । नव नागादयो वर्षशताभ्यां स्निग्धभो-
ज्यवत् ॥ ७९ ॥ असुरास्तावतः कर्माणून् वत्सरशतैस्त्रिभिः । वत्सराणां चतुःशत्या, ग्रहनक्षत्रतारकाः ॥ ८० ॥
पञ्चभिश्च वर्षशतैर्निशाकरदिवकराः । एकैनाब्दसहस्रेण, सौधर्मेशाननाकिनः ॥ ८१ ॥ द्वाभ्यां वर्षसहस्राभ्यां,
तृतीयतुर्पनाकगाः । त्रिभिः सहस्रैर्वर्षाणां, ब्राह्मलान्तकवासिनः ॥ ८२ ॥ चतुःसहस्राब्दैः शुक्रसहस्रारमवाः
सुराः । वर्षपञ्चसहस्रा चानतादिस्वथतुष्कगाः ॥ ८३ ॥ अधोग्रैवेयका वर्षलक्षेण मध्यमास्तु ते । द्वाभ्यां
वत्सरलक्षाभ्यां, लक्षैस्त्रिभिस्तूर्ध्वगाः ॥ ८४ ॥ चतुर्भिश्च वर्षलक्षैर्विजयादिविमानगाः । पञ्चभिर्वर्षलक्षैश्च,
सर्षार्धसिद्धनाकिनः ॥ ८५ ॥ तुल्यप्रदेशा अप्येवं, क्रमोत्कृष्टानुभागतः । कर्माशाः स्युश्चिरक्षेप्याः, स्निग्धच-
नपादिभोज्यवत् ॥ ८६ ॥ तथा च सूत्रं—“अत्थि णं भंते । देवाणं अणंते कम्मंसे जे जहण्णेणं एक्केण वा
दोहिं तिहिं वा उप्पोसेणं पंचहिं वाससण्हिं न्वघंति, ? हंता अत्थि’ इत्यादि भगवतीअष्टादशशतकसप्तमो-
देशकं ॥ ततोऽमीयां शुभोत्कृष्टानुभागकर्मयोगतः । चिरस्थायीनि सौख्यानि, पुष्टान्यच्छिद्रुराणि च ॥ ८७ ॥
एवं सप्तसित्यवर्धि, देवा देव्यो यथाकृतम् । प्रायः सुखं कदाचित्तु, दुःखमप्युपसुञ्जते ॥ ८८ ॥ उक्तं च—
“भणयद्दयाणमंतरजोइसियेमाणिया एगंतसायं वेदणं वेदिति, आहच अस्सायं” भगवतीसूत्रे पष्ठशतक-

दशमोद्देशके ॥ तत्रवार्थचतुर्थ्याध्यायटीकायामप्युक्तं—“यदा नाम केनचिन्निमित्तोनाशुभवेदना देवानां प्रादुरस्ति
 तदाऽन्तर्मुहूर्त्तमेव स्यात्, ततः परं नानुब्रूयति. सद्देदनापि संततं पाणमासिकी भवति, ततः परं विच्छिद्यतेऽ-
 न्तर्मुहूर्त्तं, ततः पुनरनुवर्त्तते” इति। तथा हि तुल्यस्थितिषु, निर्जरेषु परस्परम् । प्रागुत्पन्नाः सुराः पश्चादुत्पन्ने-
 भ्योऽल्पतेजसः ॥ ८९ ॥ पश्चादुत्पन्नाश्च पूर्वोत्पन्नेभ्योऽधिकतेजसः । इत्थं कथंचित्स्यात्तेषां, जरा कान्त्यादि-
 हानितः ॥ ९० ॥ ततस्तेजस्विनो वीक्ष्य, नवोत्पन्नान् परान् सुरान् । वृद्धा यूना इवोदीक्ष्य, ते खिद्यन्तेऽपि
 केचन ॥ ९१ ॥ युद्धादिषु मिथस्तेषां, प्रतिपक्ष्यादिनिर्मिता । शस्त्रादिघातजा जातु, देहपीडाऽपि संभवेत् ॥ ९२ ॥
 तथा प्रियादीष्टवस्तुविनाशविप्रयोगजः । शोको मनःखेदरूपो, मरुतामपि संभवेत् ॥ ९३ ॥ यदाहुः—“जे णं जीवा
 सारीरं वेदणं वेदंति तेसि णं जीवाणं जरा, जे णं जीया माणसं वेदणं वेदंति तेसि णं जीवाणं सोगे, से तेणट्ठेणं
 जाव सोगेऽवि, एवं जाव वेमाणियाणं,” भगवतीपोडशशतकद्वितीयोद्देशके । तथा प्राक् प्रौढपुण्यासां, केऽपि
 दृष्ट्वा परश्रियम् । मत्सरेणाभिभूयन्ते, निष्पुण्याः सुखलिप्सवः ॥ ९४ ॥ उक्तं च—“ईसाविसाय०” । किंच
 माल्यम्लानिकल्पवृक्षप्रकम्पनादिभिः । चिह्नं जानन्ति तेऽभीभिः, पण्मासान्तर्गतां मृतिम् ॥ ९५ ॥ तथाहि—
 “माल्यम्लानिः कल्पवृक्षप्रकम्पः, श्रीहीनाशो वाससां चोपरागः । दैन्यं तन्द्रा कामरागाङ्गभङ्गौ, दृष्टेऽंशो
 वेपथुश्चारतिश्च ॥ ९६ ॥” स्थानाङ्गसूत्रेऽप्युक्तं—“तिहिं ठाणेहिं देवे चतिस्सामिति जाणह, विमाणाहं णिप्प-
 भाहं पासित्ता १ कप्पस्खलगं मिलायमाणं पासित्ता २ अप्पणो तेयलेस्सं परिहायमाणं जाणित्ता ३” इत्यादि ॥

तां समृद्धिं विमानाथामासन्नं च्यवनं ततः । गर्भोत्पत्त्यादिदुःखं च, तत्राहारादिवैशसम् ॥ ९७ ॥ चित्ते चिन्तयतां
तेषां, पदुःखसुपजायते । तज्ज्ञानन्ति जिना एव, तन्मनो वा परे तु न ॥ ९८ ॥ उक्तं च—“तं सुरविमाणविभवं,
चित्तिग चरणं च देवलोपाजो । अइयलियं चिय जंनवि फुट्टइ सयसफरं हिययं ॥ ९९ ॥” तथा—चिपाकोदयरूपा
च, चक्षुर्निमीलनादिभिः । न्यक्तैश्चिह्नैर्भवेद्भक्ता, तेषां निद्रा न यद्यपि ॥ ६०० ॥ प्रदेशोदयतस्त्वेषां, स्यात्तथा-
प्यन्यथा कथम् । दर्शनायरणीयस्य, सतोऽप्यनुदयो भवेत् ॥ १ ॥ क्षयश्चोपशमश्चास्य, देवानां कापि नोदितः ।
श्रुतेऽप्येषां कर्मघन्यहेतुत्वेनेयमीरिता ॥ २ ॥ तथाहुः—“जीवेणं भंते ! निहायमाणे वा पयलायमाणे वा कति
कम्मपगडीओ पंधइ?, गो० । सत्तचिह्नंधणं वा, अट्टविह्वन्धणं वा, एवं जाव वेमाणिए, एवं जीवेणं भंते ! हसमाणे
वा उस्सुयायमाणे वा कति क० धं०?, गो० । सत्तचिह्नंधं० वा, अट्टविह्वं० वा, एवं जाव वेमाणिए” भगवतीसुत्रे
पथमशतकचतुर्थे शके, इह च पृथिव्यादीनां हासः प्राग्भक्तितत्परिणामादवसेय” इत्येतद्भूतौ । एवं स्वभावतो
निद्रासद्भावेऽपि सुप्तासुजाम् । येयं तन्द्रा मृतेश्चिह्नं, सा तु भिक्षेव भाज्यते ॥ ३ ॥ किंच—पइजीवकायार-
म्भेषु, रता मिध्यात्वमोहिताः । यागादिभिर्जीवहिंसोपहारैर्मुदिताशयाः ॥ ४ ॥ शरीरासनशय्यादिभाण्डो-
पकरणेष्वपि । विमानदेवदेवीषु, हर्म्यक्रीडाचनादिषु ॥ ५ ॥ पूर्वप्रेम्णा स्वीकृतेषु, नृतिर्यध्वपि मूर्च्छिताः ।
तत्सकायं समारभंति, सरीरा परिगृह्णिया भवंति, कम्मा प० भ०, भयणा प० भ०, देया वेषीओ मणूसीओ

तिरिक्खजोणिआ तिरिक्खजोणिणीओ प० भ०, आसणसयणभंडमत्तोयगरणा परि० भ०, सच्चित्ताचिच्तामी-
सयाइं दयाइं प० भ०, वाणमंतरा जोतिसैवमाणिया जहा भवणवासी तथा णेयपा” । एवं मिध्यादृशो यान्ति,
सारम्भाः सपरिग्रहाः । च्युत्वोपार्जितपाप्मान, एकेन्द्रियादिदुर्गतिम् ॥ ७ ॥ सम्यग्दृशः पुनस्तत्त्रयत्रितये कृत-
निश्चयाः । जिनादिसेवया यद्वा, पूर्वाधीतश्रुतस्मृतेः ॥ ८ ॥ विचारयन्तस्तस्त्वानि, सिद्धान्तोक्तानि धेतसा ।
शुद्धोपदेशैः सम्यक्त्वं, प्रापयन्तः परानपि ॥ ९ ॥ उत्सवेषु महोत्साहा, अर्हत्कल्याणकादिषु । जिनोपदेशान्
शृण्वन्तः, सेवमाना जिनेश्वरान् ॥ १० ॥ महर्षीणां नृणां सम्यग्दृशामथ तपस्विनाम् । हितकामाः कृच्छ्रमग्न-
संघसाहाय्यकारिणः ॥ ११ ॥ दृष्ट्वापि भायितात्मानं, कुर्वन्तो चन्दनादिकम् । तन्मध्येन न गच्छन्ति, स्तब्धमि-
ध्यास्त्रिदेवयत् ॥ १२ ॥ तथाहुः—“तत्थ जे अमायिसम्मदिट्ठिजवणणए देवे से णं अणगारं भावियप्पाणं
पासति, पासित्ता णं वंदति णमंसति जाव पज्जुवासति, से णं अणगारस्स भावियप्पणो मज्झमज्झेणं णो धिती-
वएब्बा” भगवतीसूत्रे श. १४ उ. ३ । एवमर्जितपुण्यास्ते, महर्द्धिभरशालिषु । प्रत्यायान्ति कुलेपूषेष्वासन्नभव-
सिद्धिकाः ॥ १३ ॥ पङ्क्तिः कुलकं ॥ तत्रापि सुभगाः सर्वोत्कृष्टरूपा जनप्रियाः । भोगान् सुङ्खत्वाऽऽत्तचारित्राः,
क्रमाद्यान्ति परां गतिम् ॥ १४ ॥ नन्वेवमुदिताः सूत्रे, अधर्मे संस्थिताः सुराः । कथं तदेव भावार्थो, न तेन विघ-
टिष्यते ? ॥ १५ ॥ तथाहि—“जीवा णं भंते ! किं धम्ममे ठिया अधम्ममे ठिया धम्माधम्ममे ठिया ? गो० । जीवा धम्ममे-
वि ठिया, अधम्ममे०, धम्माधम्ममे०, णेरइया णं पुच्छा, गो०, ! णेरइया नो धम्ममे०, नो धम्माधम्ममे०, अधम्ममे ठिया,

मणु० जहा जीवा, वाणमंतर० जोइ० वेमा० जहा णेरइया," भगवतीसूत्रे सप्तदशशतकद्वितीयोद्देशके १७-२।
अत्रोच्यते-एषामुक्तमिदं देशसर्वविरत्यभावतः । तथैवात्रोद्देशकादौ, सूत्रेऽपि प्रकटीकृतम् ॥ १६ ॥ "से
पूणं संजयविरयपडिहयपच्चक्खायापावकम्मे धम्मे ठिए असंजय० अधम्मे ठिए संजयासंजए धम्माधम्मे
ठिए." सर्वथा संवराभावापेक्षं नत्वेतदीरितम् । संवरद्वाररूपस्य, सम्यक्त्वस्यैषु संभवात् ॥ १७ ॥ सम्यक्त्व
मपि मिथ्यात्वनिरोधात्संवरः स्फुटः । संवरेष्वत एवेदं, श्रुते पञ्चसु पठ्यते ॥ १८ ॥ तथाहुः स्थानाङ्गे समवा-
याङ्गे भगवत्यां च-पंच संवरद्वारा प०, तं०-सम्मत्तं विरती अपमादो अकसाहत्तं अजोगित्तं" एको द्वित्रादि-
संख्येया, असंख्या अपि कर्हिचित् । उत्पद्यन्ते च्यवन्तेऽमी, एकस्मिन् समये सह ॥ १९ ॥ उत्पत्तेश्च्यवन-
स्यापि, विरहो यदि भाव्यते । सौधर्मेशानयोर्देवलोकयोरमृताशिनाम् ॥ २० ॥ स चतुर्विंशतिं यावन्मुहूर्त्तान्
परमो भवेत् । जघन्यतस्तु समयं, यावद्भुक्तो जिनेश्वरः ॥ २१ ॥

इन्द्रयोरथ सौधर्मेशानस्वर्गाधिकारिणोः । स्वरूपमुच्यते किञ्चिन्मत्वा गुरूपदेशतः ॥ २२ ॥ तत्रादिमे
देवलोकं, प्रतरे च त्रयोदशे । मेरोर्दक्षिणतः पञ्च, स्युर्विमानावतंसकाः ॥ २३ ॥ प्रथमं दिशि पूर्वस्यां, तत्रा-
शोकावतंसकं । दक्षिणस्यां सप्तपर्णावतंसकमिति-स्मृतम् ॥ २४ ॥ पश्चिमायां चम्पकावतंसकाल्यं निरूपितम् ।
उत्तरस्यां तथा चूतावतंसकमुदीरितम् ॥ २५ ॥ तेषां चतुर्णां मध्येऽथ, स्यात्सौधर्मावतंसकम् । महाविमानं
यत्राऽऽस्ते, स्वयं शक्रः सुरेश्वरः ॥ २६ ॥ एतद्योजनलक्षाणि, सार्द्धानि द्वादशापतम् । विस्तीर्णं च परिक्षेपो,

धोजनानां भवेद्विह ॥ २७ ॥ लक्ष्माण्येकोनचत्वारिंशद् द्विपञ्चाशदेव च । सहस्राण्यष्टशत्यष्टाचत्वारिंशत्सम-
 न्विता ॥ २८ ॥ समन्ततोऽस्य प्राकारो, वनखण्डाश्चतुर्दिशम् । प्रासादशेखरो मध्ये, प्रासादपङ्क्तिवेषितः
 ॥ २९ ॥ प्रासादात्तत ऐशान्यामुपपातादिकाः सभाः । एवं प्रागुक्तमाख्येयं, सर्वं विमानवर्णनम् ॥ ३० ॥
 अत्रोपपातसदने, शय्यायां सुकृताञ्चिताः । उत्पद्यन्ते शक्रतया, क्रमोऽत्र प्राक् प्रपञ्चितः ॥ ३१ ॥ यथा हि
 साम्प्रतीनोऽसौ, सौधर्मनाकनायकः । प्रागासीत्कार्तिकः श्रेष्ठी, पृथिवीभूषणे पुरे ॥ ३२ ॥ तेन आद्धप्रति-
 मानां, शतं तत्रानुशीलितम् । ततः शतक्रतुरिति, लोके प्रसिद्धिमीयिवान् ॥ ३३ ॥ स चैकदा गैरिकेन,
 मासोपवासभोजिना । दृढार्हतत्वरुष्टेन, सुन्नस्य क्षमापतेर्गिरा ॥ ३४ ॥ गैरिकं भोजयामास, पारणायां नृपा-
 लये । ततः स द्रुष्टो धृष्टोऽसील्यंगुल्या नासिकां स्पृशन् ॥ ३५ ॥ जहास श्रेष्ठिनं सोऽपि, गृहे गत्वा चिर-
 त्तधीः । जग्राहाष्टसहस्रेण, वणिक्पुत्रैः समं व्रतम् ॥ ३६ ॥ अधीतद्वादशाङ्गीको, द्वादशाब्दानि संयमम् । पाल-
 यित्वाऽनशनेन, मृत्या देवेश्वरोऽभवत् ॥ ३७ ॥ चतुर्भिः कलापकं । गैरिकस्तापसः सोऽपि, कृत्वा चालतपो मृतः ।
 अमूर्दरावणसुरः, सौधर्मन्द्रस्य वाहनम् ॥ ३८ ॥ अयं तावत्कल्पवृत्त्याद्यभिप्रायः, भगवतीसूत्राभिप्रायस्त्वयं—
 हस्तिनागपुरे श्रेष्ठी, कार्तिकोऽभृन्महर्षिकः । सहस्रात्रवणे तत्रागतोऽर्हन्मुनिसुव्रतः ॥ ३९ ॥ कार्तिका-
 द्यास्तत्र पौरा, जिनं वन्दितुमैयतुः । प्रबुद्धः कार्तिकः श्रुत्वा, जिनोपदेशमञ्जसा ॥ ४० ॥ गृहे गत्वा ज्ञाति-
 मित्रस्वजनान् भोजनादिभिः । संतोष्य ज्येष्ठतनुषे, कुटुम्बभारमक्षिपत् ॥ ४१ ॥ स्वस्वज्येष्ठमृते न्यस्त-

शुहभारैः समन्ततः । अष्टाधिकसहस्रेणानुगतो नैगमोत्तमैः ॥ ४२ ॥ सहस्रपुरोद्वाह्यामारुह्य शिविकां महैः ।
मुनिसुव्रतपादान्ते, स प्रव्रज्यामुपाददे ॥ ४३ ॥ अधीत्य द्वादशाङ्गानि, द्वादशाब्दानि संपमम् । धृत्वा मासमुपो-
ष्यान्ते, सौघर्मनायकोऽभवत् ॥ ४४ ॥ तथा च सूत्रं-“इहेव जंबुद्वीवे भारहे वासे हत्थिणाडरे नामं नयरे होत्था”
इत्यादि” भगवतीसूत्रे श० १८ उ० २ । एवमुत्पन्नः स शक्रः, प्राग्वत्कृत्वा जिनार्चनम् । सुब्रह्मास्ते सुघर्मायां,
पूर्वासुलो महासने ॥ ४५ ॥ तिस्रोऽस्य पर्पदस्तत्राभ्यन्तरा समिताभिधा । तस्यां देवसहस्राणि, द्वादशेति जिना
जगुः ॥ ४६ ॥ देवीशतानि ससास्यां, मध्या चंडाभिधा सभा । चतुर्दश सहस्राणि, देवानामिह पर्पदि ॥ ४७ ॥
पट् शतानि च देवीनां, बाह्या जाताभिधा सभा । स्युः षोडश सहस्राणि, पर्पदीह सुधाशुजाम् ॥ ४८ ॥
शतानि पञ्च देवीनां, यथाक्रममथोच्यते । आयुःप्रमाणमेतासां, तिसृणामपि पर्पदाम् ॥ ४९ ॥ अन्तःपर्पदि
देवानां, पञ्चपल्योपमात्मिका । स्थितिस्तथात्र देवीनां, पल्योपमत्रयं भवेत् ॥ ५० ॥ पल्योपमानि चत्वारि,
मध्यपर्पदि नाकिनाम् । स्थितिर्देवीनां तु पल्योपमद्वयं भवेद्विह ॥ ५१ ॥ बाह्यपर्पदि देवानां, पल्योपमत्रयं
स्थितिः । एकं पल्योपमं चात्र, देवीनां कथिता स्थितिः ॥ ५२ ॥ अस्यैवं सामानिकानां, त्रायस्त्रिंशकना-
किनाम् । लोकपालानां तथाग्रमहिषीणामपि ध्रुवम् ॥ ५३ ॥ भवन्ति पर्पदस्त्रिः, समिताया यथाक्रमम् ।
अच्युतान्तेन्द्रसामानिकादीनामेवमेव ताः ॥ ५४ ॥ इति स्थानाङ्गसूत्रे ॥ सहस्राण्यस्य चतुरशीतिः सामा-
निकाः सुराः । ते चेन्द्रत्वं विना शेषैः, कान्त्यायुर्वैभवादिभिः ॥ ५५ ॥ समानाः सुरनाथेन, सामानिकास्ततः

श्रुताः । अमात्यपितृगुर्वादिवत्सन्मान्या धिडौजसः ॥ ५६ ॥ स्वामित्वेन प्रतिपन्नो, एतेऽपि सुरनायकम् । भवन्ति वत्सलाः सर्वकार्येषु नान्धवा इव ॥ ५७ ॥ त्रायस्त्रिशास्त्रयस्त्रिंशद्देवाः स्युर्मन्त्रिसन्निभाः । सदा राज्यभारचिन्ता-
 कर्तारः शक्रसंमताः ॥ ५८ ॥ पुरोहिता इव हिताः, शान्तिकपौष्टिकादिकम् । कुर्वन्तोऽवसरे शक्रं, प्रीणयन्ति महाधियः ॥ ५९ ॥ दोगुन्दकापराह्वाना, महासौख्याश्रिता अमी । निदर्शनतयोच्यन्ते, श्रुतेऽतिसुखशालिनाम् ॥ ६० ॥ तथोक्तं मृगापुत्रीयाध्ययने—“नन्दणे सो ऽ पासाए, कीलए सह इत्थिए । देवो दोगुंदगो चेष, निचं मुइयमाणसो ॥ ६१ ॥—त्रायस्त्रिंशा देवा भोगपरायणा दोगुंदका इति भण्यन्ते” इत्युत्तराध्ययनावचपूर्णे ।
 साम्प्रतीनास्त्वमी जम्बूद्वीपेऽस्मिन्नेव भारते । पालकसन्निवेशस्यास्त्रयस्त्रिंशन्महर्द्धिकाः ॥ ६२ ॥ अभूवन् गृहपतयः, सहायास्ते परस्परम् । उग्राचारक्रियासाराः, संसारभयभीरवः ॥ ६३ ॥ प्रपाल्याब्दानि भूयांसि,
 त्रायकाचारमुत्तमम् । आलोचितप्रतिक्रान्तातिचाराश्चतुराशयाः ॥ ६४ ॥ मासमेकमनशनं, कृत्वा मृत्वा समाधिना । त्रायस्त्रिंशाः समभवन्मान्या दृन्दारकेशितुः ॥ ६५ ॥ न चैवमेतेभ्य एव, त्रायस्त्रिंशा इति प्रथा ।
 नामधेयं नित्यमेतदव्युच्छित्तिनयाश्रयात् ॥ ६६ ॥ शतानि मन्त्रिणः पञ्च, संत्ययेऽपीन्द्रसंमताः । येषाम-
 क्षिसहस्रेण, सहस्राक्षः स गीयते ॥ ६७ ॥ तथोक्तं कल्पसूत्रदृष्टौ—“सहस्रसक्ले’त्ति मन्त्रिपञ्चशत्या लोचनानि इन्द्रसंपन्धीन्येवेति सहस्राक्षः” । तथा सहस्राणि चतुरशीतिरात्मरक्षकाः । अमी घातमानमिन्द्रस्य, रक्षन्ती-
 त्यात्मरक्षकाः ॥ ६८ ॥ एते लपायामायेऽपि, प्रीत्युत्पन्त्ये सुरेशितुः । तथास्थितेश्च निचितकचचाः परितः

शे
२६ ऊर्ध्व-
लोकसर्गे
॥३३४॥

स्यिताः ॥ ६९ ॥ धनुरादिप्रहरणग्रहणव्यग्रपाणयः । तूणीरखङ्गफलकुन्तादिभिरलङ्कृताः ॥ ७० ॥ एकाग्र-
चेतसः स्वामिबदनन्यस्तदृष्टयः । श्रेणीभूताः शक्रसेवां, कुर्वते किङ्करा इव ॥ ७१ ॥ तथा ससास्य सैन्यानि, तत्र
तादृक्प्रयोजनात् । नृत्यज्जाल्योत्तुङ्गचङ्कुरङ्गाकारधारिणाम् ॥ ७२ ॥ शूराणां युद्धसन्नद्धशस्त्रावरणशालिनाम् ।
निर्जराणां निकुरम्बं, हयसैन्यमिति स्मृतम् ॥ ७३ ॥ एवं गजानां कटकं, रथानामपि भास्वताम् । विविधायुध-
पूर्णानामश्वरूपमरुद्युजाम् ॥ ७४ ॥ तथा वृषभदेवानां, सैन्यमुत्तुङ्गिणां युधे । उद्भटानां पदातीनां, सैन्यमुग्र-
सुजोष्मणाम् ॥ ७५ ॥ एतानि पञ्च सैन्यानि, गतदैन्यानि वज्रिणम् । सेवन्ते युद्धसज्जानि, नियोगेच्छूनि
सन्निधौ ॥ ७६ ॥ शुद्धाङ्गनृत्यवैदग्ध्यशालिनां गुणमालिनाम् । नटानां देवदेवीनां, पष्टं सैन्यं भजत्यमुम् ॥ ७७ ॥
स्वर्मायुर्वयर्षाणां, सैन्यमातोद्यभारिणाम् । गन्धर्वदेवदेवीनां, सप्तमं सेवते हरिम् ॥ ७८ ॥ एतत्सैन्यद्वयं
चातिचतुरं गीतताण्डवे । अविश्रमं प्रयुञ्जानमुपभोगाय वज्रिणः ॥ ७९ ॥ सप्तानामप्यथैतेषां, सैन्यानां सप्त
नायकाः । सदा सन्निहिताः शक्रं, विनयात् पर्युपासते ॥ ८० ॥ ते चैवं नामतो वायु १ रैरावणश्च २ माठरः
३ । स्यादमर्द्धि ४ हरिनैगमेपी ५ श्वेतश्च ६ तुम्बरुः ७ ॥ ८१ ॥ सप्तपि सेनापतयः, स्युरैतेव नामभिः । तृती-
यस्य पञ्चमस्य, सप्तमस्य सुरेशितुः ॥ ८२ ॥ अङ्गीकृत्य द्वादशेन्द्रानानतारणयोरपि । एतन्नामान एवामी,
स्थानाङ्गे कथिता जिनैः ॥ ८३ ॥ पादालेशस्तत्र हरिनैगमेपीति विश्रुतः । शक्रदूतोऽतिचतुरो, नियुक्तः सर्व-
कर्मसु ॥ ८४ ॥ योऽसौ कार्यविशेषेण, देवराजातुशासनात् । कृत्वा मङ्गशु त्वचदृष्टदं, रोमरन्ध्रैर्नर्नवाङ्कुरैः

सामानि-
कादिवर्णनं

२०

२५
॥३३४॥

२८

॥ ८५ ॥ संहर्तुमीष्टे स्त्रीगर्भ, न च तासां मनागपि । पीडा भवेन्न गर्भस्याप्यसुखं किञ्चिदुद्भवेत् ॥ ८६ ॥
 तत्र गर्भाशयाद्गर्भाशये योनौ च योनितः । योनेर्गर्भाशये गर्भाशयाद्योनाविति क्रमात् ॥ ८७ ॥ आकृष्यणामो-
 चनाभ्यां, चतुर्भङ्गयत्र संभवेत् । तृतीयेनैव भङ्गेन, गर्भं हरति नापरैः ॥ ८८ ॥ इदं चार्थतः पञ्चमाङ्गं ॥ पत्ति-
 सैन्यपतेरस्य, कच्छाः सप्त प्रकीर्तिताः । कच्छाशब्देन च स्वाश्रावशर्वत्सिखुरवजः ॥ ८९ ॥ ईशानायच्युता-
 न्तानामेवं सर्वविडौजसाम् । पत्तिसैन्यपतेः कच्छाः, सप्त सप्त भवन्ति हि ॥ ९० ॥ देवास्तत्राद्यकच्छायां,
 खेन्द्रसामानिकैः समाः । द्वितीयाद्याः पडन्याश्च, द्विग्रा द्विग्रा यथोत्तरम् ॥ ९१ ॥ यथा सौधर्मेन्द्रहरिनैगमे-
 पियमूपतेः । स्यादाद्यकच्छा चतुरशीतिदेवसहस्रिका ॥ ९२ ॥ तथा घानविमानाधिकारी पालकनिर्जरः ।
 सदा शक्रनियोगेच्छुरास्ते विरचिताञ्जलिः ॥ ९३ ॥ यदेन्द्रो जिनजन्माद्युत्सवेषु गन्तुमिच्छति । तदा वादयते
 घण्टां, सुघोषां नैगमेपिणा ॥ ९४ ॥ वादितायाममुष्यां च, घण्टाः सर्वविमानगाः । शब्दायन्ते समं यज्ञप्र-
 योगप्रेरिता इव ॥ ९५ ॥ ततः पालकदेवेन, रचिते पालकाभिधे । समासीनो महायानविमाने सपरिच्छदः
 ॥ ९६ ॥ औत्तराद्येण निर्याणमार्गेणावतरत्यधः । एव नन्दीश्वरद्वीप, आग्नेयकोणसंस्थिते ॥ ९७ ॥ शैले रति-
 फराभिव्ये, विमानं संक्षिपेत्ततः । कृतकार्यः स्वर्गमेति, विहिताष्टाहिकोत्सवः ॥ ९८ ॥ तथोक्तं—“तत्र
 दक्षिणो निर्याणमार्ग उक्तः, इह तु उत्तरो वाच्यः, तथा तत्र नन्दीश्वरद्वीपे उत्तरपूर्वो रतिकरपर्वत ईशानेन्द्र-
 स्थायतारायोक्तः, इह तु दक्षिणपूर्वोऽसौ वाच्य” इति. भगवतीसूत्रवृत्तौ शतक १६ द्वितीयोपदेशके, तत्रेति

ईशानेन्द्राधिकारे, इहेति सौधमेन्द्राधिकारे ॥ स्वर्गेषु विपमेज्वेषा, स्थितिः स्याद्देशमेऽपि च । घण्टापत्तीशना-
मादिः, समेज्वीशाननाकवत् ॥ ९९ ॥ तथा देवा महामेधाः, सन्त्यस्य वशवर्तिनः । येषां स्वामितया शक्तो,
मघवानिति गीयते ॥ ७०० ॥ तथोचुः—‘मघवं’ति मघा-महामेघा वशे सन्त्यस्य मघवान्,” कल्पसूत्रवृत्तौ,
तथा हि मेघा द्विविधा, एके वर्षर्तुभाविनः । स्वाभाविकास्तदपरे, स्युर्देवतानुभावजाः ॥ १ ॥ तत्र शक्तो यदा
गृष्टि, कर्तुमिच्छेद्विजेच्छया । आज्ञापयति गीर्वाणांस्तदाऽभ्यन्तरपार्षदान् ॥ २ ॥ ते मध्यपार्षदांस्तेऽपि, बाह्यांस्ते
यागयागकान् । तेऽप्याभियोगिकांस्तेऽपि, युवते वृष्टिकायिकान् ॥ ३ ॥ ततस्ते कुर्वते वृष्टिं, हृष्टाः शक्रानु-
शिष्टितः । एवमन्येऽपि कुर्वन्ति, सुराश्चतुर्विधा अपि ॥ ४ ॥ जन्मदीक्षाज्ञानमुक्तिमहेषु श्रीमदहंताम् ।
भक्त्युद्रेकादतिशयोद्भावनाय प्रमोदतः ॥ ५ ॥ तथोक्तम्—‘जाहेणं भंते ! संके देविंदे देवराए बुट्टिकायं काउकामे
भवइ से कहमिदार्णि पकरेइ ?’ इत्यादि भगवतीसूत्रे १४—२। छित्त्वा भित्त्वा कुद्वयित्वा, चूर्णयित्वाऽथवा
स्वयम् । कमण्डल्यां शिरः पुंसः, कस्याप्येप यदि क्षिपेत् ॥ ६ ॥ तथापि किञ्चिदप्यस्य, बाधा न स्यात्तथा-
विधा । भगवत्यां शक्रशक्तिरुक्ता चतुर्दशे शते ॥ ७ ॥ सदा सन्निहितस्तस्यैरावणो वाहनं सुरः । व्यक्तो
नानाशक्तियुक्तो, भक्त्युद्युक्तः सुरेशितुः ॥ ८ ॥ दशार्णनृपवोधाय, विद्यासोरिव वज्रिणः । आज्ञां प्राप्या-
नेकल्पसमृद्धिं कर्तुमीश्वरः ॥ ९ ॥ यदा यदा स चेन्द्रस्य, क्वचिज्जिगमिषा भवेत् । तदा तदा हस्तिरूपं,
कृत्वेशमुपतिष्ठते ॥ १० ॥ दद्यात्सौ करे वज्रममोघशक्तिशालि यत् । निरीक्ष्यैव विपक्षाणां, क्षणात्क्षुभ्यति

मानसम् ॥११॥ प्रयुक्तं द्विपतो हन्तुमिन्द्रेण कुपितेन यत् । ज्वालास्फुलिङ्गानभितो, विकिरङ्गीपणांकृति ॥१२॥
 कुर्यद् दृष्टिप्रतीघातमुत्फुल्लकिंशुकोपमम् । निहन्त्येवानुगम्येनं, गतं दूरेऽपि साध्वसात् ॥ १३ ॥ यथाऽनेनैव
 शक्रेण, तन्मुक्तं चमरोपरि । ततो नंद्या गतस्यास्य, श्रीमद्यीरपदान्तरे ॥ १४ ॥ पृष्ठे पतद्गृहीतं च, जिनाचञ्चा-
 विपाऽमुना । चतुर्भिरद्भुलैर्धीरपावाद्भ्यवहितं रयात् ॥ १५ ॥ नन्वध्वन्येव वज्रेण, कथमेव न ताडितः ? । वज्र-
 पथमेन्द्रोऽपि, नात्राहि वज्रिणा कथम् ? ॥ १६ ॥ नरादिभिस्त्वधः क्षिप्तं, वस्त्वादातुं न शक्यते । सुरैः किं
 शक्यते येन, वज्रमत्रादि वज्रिणा ? ॥ १७ ॥ अत्रोच्यते—अधोनिपतने शीघ्रगतयोऽसुरनाकिनः । ऊर्ध्व-
 मुत्पतने मन्दगतयश्च स्वभायतः ॥ १८ ॥ वैमानिकाः पुनरधःपतने मन्दगामिनः । ऊर्ध्वमुत्पतने शीघ्रगतयश्च
 स्वभायतः ॥ १९ ॥ वज्रसप्तूर्ध्वगमने, शीघ्रं मन्दमयोगमे । असुरेन्द्राद्द्विषणस्तु, मन्दगामि द्विषाप्यदः ॥२०॥
 पाचत्क्षेत्रं शक्र एकसमयेनोर्ध्वमुत्पतेत् । वज्रं द्वाभ्यां तावदेव, चमरः समयैस्त्रिभिः ॥ २१ ॥ अधः पुनर्या-
 यत्रैकसमयेनासुरेश्वरः । तावद् द्वाभ्यां हरिर्ध्रुवं, त्रिभिर्निपतति क्षणीः ॥ २२ ॥ निग्रहीतुं ततो मार्गं, नाश-
 क्यतासुरमभुः । वज्रेणाधो निपतता, स्वतस्त्रिगुणव्रीषगः ॥ २३ ॥ नात्रादि शक्रेणान्येप, स्वतो द्विगुणवे-
 गयान् । वज्रं रततो मन्दगति, पुतं पृष्ठानुषायिना ॥ २४ ॥ सुराः सुलेन गृहीरन्नधः क्षिप्तं हि पुद्गलम् ।
 यत्रसौ सत्वरः पूर्वं, पथान्मन्दगतिर्भवेत् ॥ २५ ॥ पूर्वं पथादपि सुरो, महद्विकस्तु सत्वरः । नरादपस्तु
 तत्रतु, नापः पतितुमीशते ॥ २६ ॥ एवं च-अन्येषामपि देवानां, यदा विमानवासिनाम् । पुढं स्वादसुरैः

साद्धं, भवमत्ययवैरतः ॥ २७ ॥ तदा वैमानिका देवाः, काष्ठपर्णतृणादिकम् । शर्कराकणमप्येकमामृशन्ति
करेण यत् ॥ २८ ॥ अचिन्त्यपुण्यात्तत्त्वां, प्राप्य प्रहरणात्मताम् । सुभ्रूमचक्रिणः स्थालमिव प्रहरति द्विपः
॥ २९ ॥ तवेतेषां प्रहरणेष्वसत्त्वपि न हि क्षतिः । असुराणां तु नैतादृक्, शक्तिः पुण्यापकर्षतः ॥ ३० ॥
नित्यान्येते ततोऽन्नाणि, वैक्रियाणि च विभ्रति । ससयाः सुभटंमन्यास्तथाविधनरादिवत् ॥ ३१ ॥ तथाहुः-
'देवासुराणं मते ! संगामे किं णं तेसिं देवाणं पहरणत्ताए परिणमति?, गो० । जं णं देवा तणं वा कट्ठं
वे"त्यादि भगवतीसूत्रे १८-७ ।

विकुर्वणाशक्तिरपि, वर्ततेऽस्य गरीयसी । जम्बूद्वीपद्वयं पूर्णं, यदसौ स्वविकुर्वितैः ॥ ३२ ॥ वैमानिकैर्द-
वेद्वीपृन्दैः सांकीर्ण्यतोऽभितः । ईष्टे पूरयितुं तिर्यगसंख्यानं द्वीपवारिधीन् ॥ ३३ ॥ तथाहुः-“सक्के णं देवेद्वे
देवराणा जाव केवतियं च णं पभू विउधित्ताए?, एवं जहेव चमरस्स, नवरं दो केवलकण्णे जंबुद्वीवे दीवे, अच-
सेसं तं चेव” भगवतीसूत्रे, अयं भावः-जम्बूद्वीपावधिक्षेत्रं, यावच्छक्रविमानतः । तावद् द्विगुणितं भर्तुमीष्टे
रूपेर्विकुर्वितैः ॥ ३४ ॥ तथा च देवेन्द्रस्तवे चमरेन्द्रमात्रिय-“जाव य जंबुद्वीवो जाव य चमरस्स चमर चंचा
ओ । असुरेहिं असुरकत्ताहिं अत्थि विसओ भरेउं जे ॥१॥” न पञ्चमाद्भृत्तौ तु, सूत्रमेतत्स्फुटीकृतम् । तिर्यक्-
क्षेत्रस्यात्र पृथगुक्त्याद्भाव्यते त्विति ॥ ३५ ॥ तदत्र तत्त्वं बहुश्रुता विदन्ति । सामानिकानामेतस्य, त्रायस्त्रि-
शकनाक्रिनाम् । कर्तुं वैक्रियरूपाणि, शक्तिरेवं प्ररूषिता ॥ ३६ ॥ लोकपालाग्रपत्नीनामपि वैक्रियगोचरा ।

तुल्यैव शक्तिस्तिर्यक् तु, संख्येया द्वीपवार्द्धयः ॥३७॥ शक्तेर्विषय एवायं, न त्वेवं कोऽपि कर्हिचित् । चक्रे चिकु-
 र्धणां नो वा, करोति न करिष्यति ॥ ३८ ॥ शक्रस्याग्रमहिष्यस्तु, भवन्त्यष्टौ गुणोत्तमाः । रूपलावण्यशा-
 लिन्यः, प्रोक्तास्ता नामतस्त्विमाः ॥ ३९ ॥ पद्मा १ शिवा २ शच्य ३ धाञ्जु ४ रमलाख्या ५ तथाऽप्सराः ६ ।
 ततो नचमिका ७ रोहिण्यभिधा ८ स्याद्विहाष्टमी ॥ ४० ॥ साम्प्रतीनानामासां पूर्वभवस्त्वेषं-द्वे श्रावस्ती-
 निवासिन्यौ, दस्तिनागपुरालये । द्वे द्वे काम्पित्यपुरगे, द्वे साकेतपुरालये ॥ ४१ ॥ एताः पद्माख्यपितृका,
 विजयाभिभ्रमातृकाः । बृहत्कुमार्योऽष्टाप्यात्तप्रव्रज्याः पार्श्वसन्निधौ ॥ ४२ ॥ पुण्यचूलार्थिकाशिष्याः, पक्ष-
 संल्लिख्य सुवताः । मृत्वोत्पन्ना विमानेषु, पद्मायतंसकादिषु ॥ ४३ ॥ जाताः शक्रमहिष्योऽष्टौ, सप्तपत्न्योपमा-
 युपः । सिंहासनेषु क्रीडन्ति, पद्माख्यादिषु सोत्सवम् ॥ ४४ ॥ एकैकस्यास्तथैतस्याः, परिवारे सुराङ्गनाः ।
 स्रुतुल्यरूपालङ्काराः, सहस्राण्येव षोडश ॥ ४५ ॥ षोडशैताः सहस्राणि, विकुर्वन्ति नवा अपि । एवं च
 सपरीयाराः, पत्न्यो भवन्ति वधिणः ॥ ४६ ॥ अष्टाविंशत्या सहस्रैरधिकं लक्षमेव ताः । सुक्ते तावन्ति
 रूपाणि, कृत्वेन्द्रोऽप्येकहेलया ॥ ४७ ॥ तथाहुः-सफस्त णं भंते ! देविंदस्स पुच्छा, अज्जो ! अट्ट अगमहि-
 सीओ ५०' इत्यादि भगवतीसूत्रे १०-५ । यदा शक्रः सहैताभिः, कामक्रीडां चिकीर्षति । चारु चक्राकारमेकं,
 तत्रा स्थानं विकुर्वयेत् ॥ ४८ ॥ पञ्चवर्णतृणमणिरमणीयमहीतलम् । व्यासायामपरिक्षेपैर्जम्बूद्वीपोपमं च तत्
 ॥ ४९ ॥ मध्यदेशेऽस्य रचयत्येकं प्रासादशेखरम् । योजनानां पञ्च शतान्पुत्रं तदर्द्धविस्तृतम् ॥ ५० ॥ तस्य

प्रासादस्य नानामणिरत्नमयी मही । ऊर्ध्वभागोऽप्यस्य पद्मलतादिभक्तिशोभितः ॥ ५१ ॥ तस्य प्रासादस्य
मध्ये, रचयेन्मणिपीठिकाम् । धोजनान्यष्ट विस्तीर्णायतां चत्वारि मेदुराम् ॥ ५२ ॥ तस्या मणीपीठिकाया,
उपर्युक्तां मनोहराम् । चिकुर्येद्विव्यशेष्यां, कोमलास्तरणास्तृताम् ॥ ५३ ॥ रत्नश्रेणिनिर्मितोरुप्रतिपादकृतो-
न्नतिम् । गाथामियोग्यत्तुवर्णचतुष्पादां सुखावहाम् ॥ ५४ ॥ युग्मं ॥ ततः सपरिवाराभिः, प्राणप्रियाभिरष्टभिः ।
गन्धर्वनाट्यानीकाभ्यां, चानुयातः सुरेश्वरः ॥ ५५ ॥ तत्रोपेत्यानेकरूपो, गाढमालिङ्ग्य ताः प्रियाः । द्विभ्यान्
पञ्चविधान् काममोगान् सुक्ले यथासुखम् ॥ ५६ ॥ तथाच सूत्रं-‘जाहे णं भंते ! सके देविदे देवरायो दिवाइं
‘भोगभोगाइं सुंलिउकामे भवइं से कहुमिदाणिं पकरेइ ? गो० ! ताहे चेष णं से सके दे० एगं महं नेमिपंडि-
रूवगं विउषती’त्यादि’ भगवतीसूत्रे १४-६ ॥ चत्वारोऽस्य लोकरूपालाञ्चतुर्दिगधिकारिणः । तेषामपि विमानावि-
स्वरूपं किञ्चिदुच्यते ॥ ५७ ॥ विमानं तत्र शक्रस्य, यत्सौधमवतंसकम् । तस्मात् प्राच्यामसंख्येयधोजनानाम-
तिश्रमे ॥ ५८ ॥ तत्र सोममहाराजविमानमतिनिर्मलम् । संध्याप्रभाब्धं देवेन्द्रविमानाभं समन्ततः ॥ ५९ ॥
तत्रोपपातशय्यायामुपपातसभान्तरे । उत्पद्यते सोमराजः, शेषं सर्वं तु पूर्ववत् ॥ ६० ॥ अधोभागे विमानस्य,
सोमराजस्य राजते । जम्बूद्वीपसमा तिर्यग्लोके सोमाभिधा पुरी ॥ ६१ ॥ प्रासादपरिपाट्योऽत्र, चतस्रः शेष-
मुक्तवत् । वैमानिकविमानार्द्धमानमत्रोचतादिकम् ॥ ६२ ॥ शेषाणां लोकपालानामप्येवं खखसंज्ञया । तिर्य-
ग्लोके राजधान्यं, स्वविमानतले मताः ॥ ६३ ॥ सुधर्माद्याः सभास्त्वत्र, न सन्तीति जिना जगुः । नैषां

विमानोत्पन्नानामिहेताभिः प्रयोजनम् ॥ ६४ ॥ रोहिणी मदनं चित्रा, सोमा चैत्यभिधानतः । चतस्रोऽग्र-
महिष्योऽस्य, स्युः सहस्रपरिच्छदाः ॥ ६५ ॥ देवीसहस्रं प्रत्येकं, चिकुर्वितुमपि क्षमा! । पत्नीसहस्राश्चस्वारं-
स्तदेवं सोमभूयता ॥ ६६ ॥ लक्ष्म्या सुधर्मा मन्यत्रार्हत्सकथांशातनांभयात् । सहैताभिः पञ्चविधान्, कामं-
भोगान् सुनक्तंयसौ ॥ ६७ ॥ शेषाणां लोकपालानामप्येतैरेव नामभिः । चतस्रोऽग्रमहिष्यः स्युरियत्परि-
च्छदान्चिताः ॥ ६८ ॥ सामानिकादयो मेऽस्य, ये वैषामपि संपत्काः । तथा चिकुर्वकुमारात्रिकुमाराह्वयाः
सयोपितः ॥ ६९ ॥ मरुत्कुमाराः सूर्गेन्दुग्रहनक्षत्रतारकाः । सोमोज्ञाधत्सिनः सर्वे, ये चान्येऽपि तथाविधाः
॥ ७० ॥ ग्रहाणां दण्डमुसलशृङ्गादकाविसंस्थितिः । गर्जितं ग्रहसंचारो, गन्धर्वनगराणि खे ॥ ७१ ॥ उल्का-
पाताश्रयुक्षा दिग्वाहा रजांसि धूम्रिकाः । सुरैर्द्रधनुर्केन्दूपरागपरिवेषकाः ॥ ७२ ॥ प्राचीनादिमहाघातां,
ग्रामादिदहनां विकाः । जम्बूद्वीपदक्षिणाद्धे, ये चोत्पातास्तथाविधाः ॥ ७३ ॥ जनप्राणधनादीनां, क्षयास्ते
सोमभूयताम् । तत्सैविनां वा देवानां, नाविज्ञाता न चाश्रुताः ॥ ७४ ॥ विकांलकोऽङ्गारकश्च, लोहिताक्षः
ज्ञानेश्वरः । चन्द्रसूर्यशुक्रबुधवृहस्पतिचिद्युन्तुदाः ॥ ७५ ॥ भवन्त्यपत्यस्थानीयाः, सोमस्यैते वंशापि हि । विका-
लकावयवः सर्वे, ग्रहा एव पुरोदिताः ॥ ७६ ॥ पत्योपमत्तृतीयांशयुक्तपत्योपमस्थितिः । सोमराजः सुखं सुक्ले,
दिव्यनाद्यादिलालितः ॥ ७७ ॥ दक्षिणस्यां च सौधर्मावतंसकविमानतः । विमानं धरशिष्टाह्वयमस्ति पूर्वोक्त-
मानयुक् ॥ ७८ ॥ यमस्तत्र महाराजो, राजते राजतेजसा । धर्मराजं इति ख्यातो, निर्ग्रहाशुभ्रहक्षमः ॥ ७९ ॥

सामानिकादयो येऽस्य, तेषामपि च सेवकाः । ये प्रेतव्यन्तरा ये च, तेषामप्यनुजीविनः ॥ ८० ॥ तथाऽसुर-
कुमाराश्च, सर्वे नरकपालकाः । कान्दर्पिकाद्यास्ते सर्वे, यमाज्ञावशवर्तिनः ॥ ८१ ॥ जम्बूद्वीपदक्षिणाद्धे,
दुमराः कलहाश्च ये । अत्यन्तोष्णसंप्रामा, महापुरुषमृत्यवः ॥ ८२ ॥ देशद्रङ्गग्रामकुलरोगाः शीर्षादिवेदनाः ।
यक्षमृतोपद्रवाश्च, ज्वरा एकाहिकादयः ॥ ८३ ॥ कासश्वासाजीर्णपाण्डुशूलार्शःप्रसुखा रुजः । देशग्रामवंश-
मारिगोत्रप्राणिभक्षयाः ॥ ८४ ॥ इत्यादयो महोत्पाता, येऽनार्याः कष्टकारिणः । यमस्य तत्सेविनां वा,
नाधिज्ञाता भयन्ति ते ॥ ८५ ॥ अभ्यादयो ये पूर्वोक्ताः, परमाधार्मिकाः सुराः । भवन्यपत्यस्थानीया, यमरा-
जस्य ते प्रियाः ॥ ८६ ॥ अत एव मृतः प्राणी, यमदूतैर्यमन्तिकम् । नीयते ऋषमित्यादि, लोकैस्त-
न्यानपेक्षिभिः ॥ ८७ ॥ तथाहुः—“महिषो याहनं तस्य, दक्षिणा दिग् रविः पिता । दण्डः प्रहरणं तस्य,
भूमोर्णा तस्य वह्नभा ॥ ८८ ॥ पुरी पुनः संपमिनी, प्रतीहारस्तु वैध्यतः । दासौ चण्डमहाचण्डौ, चित्रगुप्तस्तु
लेनकः ॥ ८९ ॥ इत्यादि । तृतीयभागाभ्यधिकपत्योपमस्थितिर्यमः । महाराजः सुखं सुक्ले, दिव्यस्त्रीवर्गसंगतः
॥ ९० ॥ प्रतीच्यामथ सौधमर्षतंसकविमानतः । स्वयंज्वलाभिधं स्फूर्जद्विमानमुक्तमानयत् ॥ ९१ ॥ वरुण-
स्तत्र तरुणप्रतापाकौ विराजते । सामानिकादयो येऽस्य, येऽन्येषामनुजीविनः ॥ ९२ ॥ स्तनितोदधिनागाख्याः,
कुमारास्तत्त्रिन्नयोऽपि च । अन्येऽपि तादृशाः सर्वे, वरुणाज्ञानुसारिणः ॥ ९३ ॥ जम्बूद्वीपदक्षिणाद्धे, सन्मन्दा-
ल्यातिगृष्टयः । तटाकादिजलभरा, जलोद्भेदा जलोदहाः ॥ ९४ ॥ देशग्रामादिवाहाश्च, जलोद्भूता जलक्षयाः ।

नाशाता वरुणस्यैते, सर्वे तत्सेविनामपि ॥ ९५ ॥ अयं पाथःपतिरिति, विख्यातः स्थूलदर्शिनाम् । पश्चिमाशा-
पतिः पाशापाणिर्जलधिमन्दिरः ॥ ९६ ॥ कर्कोटकः कर्षमकोऽञ्जनश्च शङ्खपालकः । पुण्ड्रः पलाशमोदश्च, जयो
दधिमुलस्तथा ॥ ९७ ॥ अयंपुलः काकरिकः, सर्वेऽप्येते सुधासुजः । वरुणस्याधीश्वरस्य, भवन्यपत्यवत्प्रियाः ॥ ९८ ॥
अनुबेलन्धरं नागावासः कर्कोटकाचलः । ऐशान्यां लवणाब्धौ तत्त्वामी कर्कोटकः सुरः ॥ ९९ ॥ विद्युत्प्रभाद्रिरात्रेभ्यां,
तस्य कर्षमकः पतिः । अञ्जनस्तु लोकपालो, बेलंवस्य सुरेशितुः ॥ १०० ॥ घरणेन्द्रलोकपालस्तुर्योऽत्र शङ्खपालकः
पुंद्गायास्तु सुराः शेषा, न प्रतीता विशेषतः ॥ १ ॥ देशोनंपत्यद्वितयस्थितिरप मनोरमान् । वरुणाख्यो महा-
राजो, सुक्ले भोगाननेकया ॥ २ ॥ उदीच्यामथ सौधर्मावतंसकादतिक्रमे । असंख्येययोजनानां, विमानं चल-
नामकम् ॥ ३ ॥ देवस्तत्र वैश्रमणो, विभाति सपरिच्छदः । यः सौधर्मसुरेन्द्रस्य, कोशाध्यक्ष इति श्रुतः ॥ ४ ॥
अस्य सामानिकाद्या ये, तेषां भृत्याश्च ये सुराः । सुपर्णद्वीपदिग्गामरा व्यन्तरा अपि ॥ ५ ॥ सर्वेऽप्येते
सदेवीका, ये शान्येऽपि तथाविधाः । भवन्ति ते वैश्रमणानुशासनवशीकृताः ॥ ६ ॥ सीसकायस्त्रपुताश्रै-
रत्नरजताकराः । वज्राकरा वसुधाराः, स्वर्णरत्नादिवृष्टयः ॥ ७ ॥ पत्रपुष्पवीजफलमाल्यचूर्णादिवृष्टयः । वज्रा-
भरणसद्गन्धभाजनक्षीरघृष्टयः ॥ ८ ॥ तथा सुकालदुष्कालौ, वत्सलपार्थमहार्घता । सुभिक्षदुर्भिक्षगुडघृत-
धान्यादिसंग्रहाः ॥ ९ ॥ क्रयाश्च विक्रयाश्चैव, चिरत्नरत्नसंचयाः । प्रहीणस्वामिकादीनि, निधानानि च भूतले ॥
॥ १० ॥ नेत्याद्यविदितं जम्बूद्वीपपास्यार्द्धगोचरम् । धनवस्य विभोर्पद्मा, नाकिनां तन्निषेविणाम् ॥ ११ ॥ पूर्ण-

माणिशालिभद्राः, सुमनोभद्र इत्यपि । चक्ररक्षः पुण्यरक्षः, शर्वाणश्च ततः परम् ॥ १२ ॥ सर्वयशाः सर्व-
कामः, समृद्धोऽमोघ इत्यपि । असङ्ख्यापत्यसमा, एते वैश्रमणेशितुः ॥ १३ ॥ अंसौ कुर्वोत्तुङ्गनेहां, स्वर्ण-
प्राकारशोभिताम् । प्रवदावादिदेवाय, चिनीतां स्वःपतेर्गिरा ॥ १४ ॥ कृष्णापं द्वारिकामेव, कृत्वा शक्रोद्विया
द्वदी । जिनजन्मादिपु स्वर्णं, रत्नौघैश्चाभिवर्षति ॥ १५ ॥ समृद्धश्च वंदान्यश्च, लोकेऽनेनोपमीयते । सिद्धान्तेऽपि
दानशूरतया गणधरैः स्मृतः ॥ १६ ॥ तथाहुः—“खमासूरा अरिहता, तंवसूरा अणंगारा । वीणसूरा वैस-
मणा, जुद्धसूरा चासुदेवा ॥” एष वैश्रमणः पूर्णपल्योपमद्वयस्थितिः । सुखान्यनुभवत्युग्रगुण्यप्रगम्भार-
भासुरः ॥ १७ ॥ तथोक्तं—“सोमजमाणे सतिभागं पलिय वरुणससं दुद्धि देसूणा । वैसमणे दो पलिआ एसं
ठिइ लोमयालाणं ॥ १८ ॥” चतुर्णामप्यमीपां येऽपत्यप्रायाः सुधासुजा । ते पत्थलीविनाः सर्वे, विना शशि-
दियाकरो ॥ १९ ॥ एवं सामानिकेन्द्रायस्त्रिंशत्पर्यदमस्त्रिभिः । पत्नीभिरलोकपालैश्च, सेन्धैः सेनाधिपि सुरैः ॥
॥ २० ॥ अन्यैरपि घनैर्देवीदेवैः सौधर्मवासिभिः । सेचितो दक्षिणाद्धस्य, लोकस्य परमेश्वरः ॥ २१ ॥ यथा-
स्थानं परित्तितमौलिमालायलङ्कृतः । शरत्काल इव खच्छाम्बरोऽर्कन्दूच्छंक्रुण्डलः ॥ २२ ॥ पूर्णसागरयुग्मायु-
रास्तौ खैरं सुग्याम्बुधौ । ममो भप्रथमः स्वःस्त्रीनाद्यनादंप्रमोदितः ॥ २३ ॥ आश्रयमीदृजेश्वर्यन्यासस्तीऽप्य-
न्तरान्तरा । जम्बूद्वीपमवधिना, निरोक्षते महामनाः ॥ २४ ॥ संघे चतुर्विधे तादृग्गुणयन्तं प्रशंसति । सुराणां
पर्यदि चमत्कारचञ्चलकुण्डलः ॥ २५ ॥ दर्शं दर्शं जिनाश्यापसुत्सृष्टासनपादुकः । पञ्चाङ्गसृष्टभूषीठा, स्तौति

शक्रस्तथादिभिः ॥ २६ ॥ छांद्मस्थे वर्द्धमानं यः, प्रौढभक्तिर्व्यजिज्ञपत् । द्वां दशोर्द्धी तव स्वामिन् !, वैधावृत्त्यं
 करोम्यहम् ॥ २७ ॥ प्रत्युक्तश्च भगवता, नैदमिन्द्र ! भवेत् क्वचित् । यदहं निन्द्रसांहाय्यात्, कोऽपि कैवल्यमा-
 मुयात् ॥ २८ ॥ यो दशार्णेशयोधाय, ऋद्धिं विकृत्य तादृशीम् । नत्वाऽहन्तं दृपेसपि, क्षमयासांस रायतमम् ॥
 ॥ २९ ॥ ब्राह्मणीभूय यः कल्किरूपं हत्वा तदङ्गजम् । दत्तं राज्ञेऽभिपिच्यार्हच्छांसनं भांसयिष्यति ॥ ३० ॥
 जिनोपसर्गं यः सद्गमकामरकृते स्वयम् । निपिच्छे नाटकाद्युग्रं, पणमासांन् शोकमन्वभृत् ॥ ३१ ॥ अष्टप्रतिज्ञं
 तं निर्वासयामास त्रिचिष्टपात् । क्षणं मुमोच योऽहन्तं, न चित्तात्परमाहृतः ॥ ३२ ॥ यः पलिक्रविमानाधि-
 रुद्धो राजगृहे पुरे । श्रीचीरं समवसृतं, वन्दित्वेति व्यजिज्ञपत् ॥ ३३ ॥ अर्धग्रहाः कति विभो !, भगवतीनाह
 पश्च ते । स्वामिना स्वीक्रियते यस्सोऽवग्रह इति स्मृतः ॥ ३४ ॥ देवैन्द्रायग्रहस्तत्र, मथमः स्यात्स चेन्द्रयो ! ।
 सौधर्मेशानयोर्लोकदक्षिणाद्दोत्तरार्द्धयोः ॥ ३५ ॥ द्वितीयश्चक्रिणः क्षेत्रेऽखिलेऽपि भरतादिके । तृतीयो
 मण्डलेशस्य, स च तन्मण्डलाधधिः ॥ ३६ ॥ तुरीयस्तु गृहपतेः, स च तद्देगृहलक्षणः । पञ्चमः साधर्मिकस्य,
 पश्चक्रोशाधधिः स च ॥ ३७ ॥ तथोक्तं भगवतीवृत्तौ १६ शतं २ उषेशके—“साहसिमङ्गहे”ति समानेन
 पञ्चमं चरन्तीति साधर्मिकाः—साध्वपेक्षया साधवा एतंपामचग्रहः—तदाभाष्यं पश्चक्रोशपरिमाणं क्षेत्रं, ऋतु-
 पदे मासमेकं, वर्षोऽथ चतुरो मासान् याचदिति साधर्मिकावग्रहः । आस्पदस्वामिनामेपां, पञ्चनामप्यवग्रहम् ।
 माचन्ते साधवस्तेषामपि पुण्यमनुज्ञया ॥ ३८ ॥ शुत्वेति सुदितस्वान्तः, शचीकान्तः प्रभुं नमन् । ऊचे येऽसि-

न्मम क्षेत्रे, विहरन्ति मुनीश्वराः ॥ ३९ ॥ तेषामवग्रहमहमनुजानामि भावतः । इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते स्वर्गं,
प्रभुं पप्रच्छ गौतमः ॥ ४० ॥ सत्यवादी सत्यमाह, शक्रोऽयमथवाऽन्यथा । जिनेनापि तदा सत्यवादीत्येष प्रशं-
सितः ॥ ४१ ॥ एवं योऽनेकधा धर्ममाराधेतः स्थितिक्षये । विदेहेषूपच्य चैकावतारो मुक्तिमाप्स्यति ॥ ४२ ॥
अस्मिंश्च्युते च स्थानेऽस्य, पुनरुत्पत्स्यतेऽपरः । एवमन्येऽपि शक्राद्या, यथास्थानं सुरासुराः ॥ ४३ ॥

ईशानदेवलयोकस्य, प्रतरेऽथ त्रयोदशे । मेरोरुत्तरतः पञ्च, स्युर्विमानावतंसकाः ॥ ४४ ॥ अङ्कावतंसकं
प्राच्यां, विमानमस्ति शस्तभम् । दक्षिणस्यां स्फटिकायतंसकाख्यं निरूपितम् ॥ ४५ ॥ अपरस्यां तथा रत्ना-
वतंसकमिति स्मृतम् । उत्तरस्यां जातरूपावतंसकाभिधं भवेत् ॥ ४६ ॥ मध्ये चैपामथेशानावतंसकाभिधं
महत् । विमानं मानतः सौधर्मावतंसकसन्निभम् ॥ ४७ ॥ तत्रोपपातशय्यायामुपपातसभासृशि । ईशानेन्द्र-
तया प्रौढपुण्य उत्पद्यतेऽसुमान् ॥ ४८ ॥ साम्प्रतीनस्त्वसौ जम्बूद्वीपे क्षेत्रे च भारते । ताम्रलिप्यां पुरि मौर्य-
पुत्रोऽभूत्तामलिर्धनी ॥ ४९ ॥ स चैकदा रात्रिशोपे, जाग्रच्चित्ते व्यचिन्तयत् । नन्वियं यन्मया लब्धा, समृद्धिः
सर्वतोमुखी ॥ ५० ॥ तत्प्राच्यप्राज्यपुण्यानां, फलमत्र न संशयः । प्रागेव संचितं मुञ्जे, हन्त नूलमनर्ज-
यन् ॥ ५१ ॥ क्षीणेऽस्मिन् किं करिष्ये तद्भवान्तरसुखावहम् । किंचित्पुण्यमर्जयामि, गार्हस्थ्ये तु भवेन्न
तत् ॥ ५२ ॥ विचिन्त्येति विचारज्ञः, प्रातः प्रीत्या कुटुम्बकम् । आकार्यं ज्ञातिमित्रादीनुपचर्याशनदिभिः ॥
॥ ५३ ॥ कुटुम्बभारमारोप्य, ज्येष्ठपुत्रे विरक्तहृत् । तानापृच्छ्य दारुमयं, गृहीत्वैकं पतद्ग्रहम् ॥ ५४ ॥

प्राणामया प्रवव्राज, प्रव्रज्ययाऽथ तत्र सः । यत्र यं प्राणिनं पश्येदाकाकमासुरेश्वरम् ॥ ५५ ॥ तत्र तं प्रणमन्
 पष्ठतपा आतापनामपि । कुर्वाणो भान्वभिमुखः, पष्ठस्य पारणादिने ॥ ५६ ॥ आतापनाशुवः प्रत्युत्तीर्यं पुण्यां
 कुलान्यदन् । उचनीचमध्यमानि, भिक्षार्थमपराह्वके ॥ ५७ ॥ नादत्ते स्तूपशाकादि, किंतु केवलमोदनैः । पूर्णं
 पतद्ग्रहे भिक्षाचर्यायाः स निवर्त्तते ॥ ५८ ॥ एकविंशतिकृत्वस्तं, प्रक्षाल्योदनमम्बुभिः । तादृशीरसमाहार्यं,
 पष्टं करोत्यनन्तरम् ॥ ५९ ॥ एवं वर्षसहस्राणि, पष्टिं तपोऽतिदुष्करम् । कुर्वन् ऋशीयात्रिमांसो, व्यक्तस्ना-
 युशिरोऽभवत् ॥ ६० ॥ ततश्चिन्तयति सौप, घावदस्ति तनौ मम । शक्तिस्तावदनशनं, कृत्वा स्वार्थं समर्थये ॥
 ॥ ६१ ॥ ध्यायन्नैवं ताम्रलिप्यां, गार्हस्थ्यव्रतसंगतान् । आष्टच्छथ लोकानेकान्ते, त्यक्त्वा पतद्ग्रहादिक्रम् ॥ ६२ ॥
 ऐशान्यां मण्डलं पुर्वा, आलिख्यानशनं दधौ । पादपोपगमं मृत्युमनाकांक्षंश्च तिष्ठति ॥ ६३ ॥ तदा च बलिच-
 श्चाऽऽसीद्राजधानीन्द्रवर्जिता । तत्रत्याश्चासुरा देवदेव्यो निरीक्ष्य तामलिम् ॥ ६४ ॥ इन्द्रार्थिनः समुदितास्त-
 त्रैत्येति व्यजिज्ञपन् । ह्रिश्यामहे वयं स्वामिन्निर्नाथा विधवा इव ॥ ६५ ॥ इन्द्राधीना स्थितिः सर्वा, सीदत्य-
 स्माकमित्यतः । कृत्वा निदानमधिपा, यूयमेव भवन्तु नः ॥ ६६ ॥ इत्यादि निगदन्तस्ते, स्थित्वा तामलिसं-
 मुखम् । नानानाभ्यादिव्यर्द्धि, दर्शयन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ६७ ॥ देवाङ्गना अपि प्राणप्रियम्रेमदृशैकशः । त्यक्त्वा
 कठिनतां कान्तं, निभालय निभालय ॥ ६८ ॥ मनाग्र मनोऽस्मासु कुर्यास्तापस्विन्नधुना यदि । भवेम तय
 किंरुपेस्तपःक्षीलो भवावधि ॥ ६९ ॥ तामलिस्तु तदचोभिर्मरुद्भिरिव भूधरः । निश्चलस्तस्थिवांस्तूर्ण्णी, ततस्ते-

ऽगुर्यास्पदम् ॥ ७० ॥ ईशानैऽपि तदा देवाश्च्युतर्नाथास्तदार्थिनः । इन्द्रोपपातशय्यायामसंकुद्धते दृशम् ॥
॥ ७१ ॥ पाटि वर्षसहस्राणि, कृत्वा बालतपोऽद्भुतम् । मासयुग्ममनशनं, धृत्वा मृत्वा समाधिना ॥ ७२ ॥ तत्रो-
पपातशय्यायां, तस्मिन् काले स तामलिः । ईशानेन्द्रतयोत्पन्नो, घातंपर्याप्तिभागभूते ॥ ७३ ॥ बलिचञ्चासु-
रास्तावद्, ज्ञात्वैतत्कुपिता भृशम् । तामलेयत्र मृतकं, तत्रांगत्यातिरोपतेः ॥ ७४ ॥ शुम्बेन बद्धा वामांहि, निष्ठी-
यन्तो मुखेऽसकृत् । ताम्रलिहयां भ्रमयन्तो, मृतकं तत्रिकादिषु ॥ ७५ ॥ एवमुद्धोपयामासुस्तामलिस्तापसाधमः ॥
धृत्वा मूर्त्तां दग्ध इव, पश्यतैवं विडम्ब्यते ॥ ७६ ॥ ईशानेन्द्रतयोत्पन्नोऽप्यसौ नः किं करिष्यति ? । पुरतोऽ-
साकमीशानः, किमसौ तापसद्युयः ? ॥ ७७ ॥ असुरैः क्रियमार्णां स्वर्वाभिमिदहकदर्थनाम् । इद्वैशानंसुरा रुष्टाः,
स्वामिने तदजिज्ञपन् ॥ ७८ ॥ ईशानेन्द्रोऽयुपपातशय्यावस्थित एव ताम् । बलिचञ्चारीजघनी, दृशाऽपश्य-
त्सरोपया ॥ ७९ ॥ तस्य दिव्यप्रभावेण, बलिचञ्चाभितोऽभवत् । कीर्णाङ्गरेव तसाधःशिलाभयीव दुस्सहो ॥
॥ ८० ॥ असुरास्तेऽथ दयैयुव्यथार्ताः स्यातुमक्षमाः । मीना इव स्थले दीनाः, कृच्छ्रात्कण्ठगतासवः ॥ ८१ ॥
इतस्ततः प्रधावन्तः, कान्दिशीकाः सुरेश्वरम् । संभूय क्षमयामासुरष्टाङ्गैस्पृष्टमूर्त्तलाः ॥ ८२ ॥ स्वामिदज्ञान-
तोऽस्माभिरपरादोऽसि दुर्दृशैः । नैवं पुनः करिष्यामः, क्षमस्व संस्तवाजुगाः ॥ ८३ ॥ पुनः पुनर्बलपतो, दृष्टे-
तोन् करुणस्वरम् । तां शक्तिं संजहारेन्द्रो, दयार्द्रस्तेऽप्यधुः सुखम् ॥ ८४ ॥ एवं तामलिनां बालतपसेन्द्रत्वम-
जितम् । सम्यक्त्वैकावतारत्वे, प्राप्य तीर्णो भवार्णवः ॥ ८५ ॥ जैनक्रियांपक्षयैर्द, यद्यप्यल्पतरं फलम् ।

सम्यग्दृष्टिर्हि तपसा, लभेत मुक्तिमीदृशा ॥ ८६ ॥ तथाहुः—“साष्टिं वासुसहस्रा तिस्रसंखुत्तौ द्वएण धोएण ।
 अणुचिन्नं तामलिणा अण्णाणतवत्ति अप्पेफलो ॥ ८७ ॥” जन्प्रवादीडपि—“तामलित्तणइ तवेण, जिणमइ
 सिज्झइ सत्त जण । अन्नाणह दोसेण, तामलि ईसाणइ भयो ॥ ८८ ॥” तथाप्यस्य निष्फलत्वं, घेकुं शक्यं न
 सर्वथा । सज्ञानाज्ञानतपसोः, फले कुंतोऽन्यथाऽन्तरम् ? ॥ ८९ ॥ उक्ते—“अं अन्नाणी कम्मं खवेइ थहुयाहि
 वांसकोडीहि । तं नाणी तिहि गुत्तो खवेइ ऊसांसमित्तेणं ॥ ९० ॥” सति मिथ्यादृशांमिदं, सर्वथा निष्फला
 क्रियाम् । असत्फलां वा मन्वानास्तन्वते बालचेष्टितम् ॥ ९१ ॥ ततश्चेशाननाथोऽयं, प्राग्वज्जिनार्चनादिकम् ।
 कुत्वा सुधमोसदसि, सिहासनमंशिअियत् ॥ ९२ ॥ द्वायस्त्रिंशस्त्वस्यं चम्पायास्तव्याः सुहृदः प्रियाः । त्रय-
 स्त्रिंशन्निमथो यावज्जीवमुग्राहत्क्रियाः ॥ ९३ ॥ आराध्यानैक्यपर्याणि, धर्ममन्ते प्रपद्य ध । द्वौ मासौ प्रायमी-
 शाने, त्रायस्त्रिंशकतां दयुः ॥ ९४ ॥ सहस्राणि भवन्यस्याशीतिः सामानिकाः सुराः । दिशां चतुर्के प्रत्येकं,
 तावन्तं आत्मरक्षकाः ॥ ९५ ॥ दशं देवंसहस्राणि, सुरम्यन्तरपर्यदि । शतानि नव देवीनामिहोक्तानि जिने-
 श्वरेः ॥ ९६ ॥ मध्यमायां सहस्राणि, स्युर्द्वादशं सुधांसुजाम् । उदितानि शतान्यष्टौ, देवीनामिह पर्यदि ॥ ९७ ॥
 चतुर्दशं सहस्राणि, सुराणां बाह्यंसंसदि । शतानि सप्त देवीनामथायुर्बुध्यते क्रमात् ॥ ९८ ॥ सप्तपत्न्योपमा-
 न्यायुरन्तःपर्यदि नाकिनाम् । पत्न्योपमानि पञ्चाशद्देवीनां कथितां स्थितिः ॥ ९९ ॥ मध्यायां देवदेवीनां, पद्म-
 चंत्वारि क्रमात् स्थितिः । पञ्च त्रीणि च बाह्यायां, पत्न्योपमान्यनुक्रमात् ॥ १०० ॥ कुण्ठा च कुण्ठारंजी च,

रामा च रामरक्षिता । वसुश्च वसुगुप्ता च, वसुमित्रा वसुन्धरा ॥ १ ॥ सांप्रतीनानामासां प्राग्भवस्त्वेवं—
पूर्वं कासीनिवासिन्यौ, द्वे द्वे राजगृहालये । द्वे आवस्तिनिवासिन्यौ, द्वे कौशाब्ज्यां कृतस्थिती ॥ २ ॥
रामाख्यपितृका वृद्धकन्या धर्माख्यमातृकाः । श्रीपार्श्वपुष्पचूलान्तेवासिन्योऽष्टापि सुव्रताः ॥ ३ ॥ अन्ते
न पक्षं संलिख्य, कृष्णावतंसकादिषु । समुत्पन्ना विमानेषु, नवपत्न्योपमायुपः ॥ ४ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥
पृथाशत इत्येवमिन्द्राणां सर्वसंख्यया । इन्द्राण्यो द्वे शते सप्तत्यधिके सन्ति ताः समाः ॥ ५ ॥
पचूलार्थिकाशिष्याः, श्रीपार्श्वार्पितसंगमाः । कृतार्द्धमासानशना, दिव्यां त्रियमंशिअियन् ॥ ६ ॥ इत्यर्थतो
त० द्वितीयश्रुत० । अष्टाप्यग्रमहिष्योऽस्य, सौधर्मेन्द्राङ्गना इव । वसुनेत्रसहस्राब्जं, लक्षं स्युः सपरिच्छदाः ॥
॥ ७ ॥ सौधर्मेन्द्रवदेऽपि, स्थानं चक्राकृति स्फुरत् । विकुर्व्य भोगानेताभिः, सह भुङ्क्ते यथासुखम् ॥ ८ ॥
सैन्यानि पूर्ववत्सप्त, सप्तास्य सैन्यनायकाः । महाबायुः १ पुष्पदन्तो २, महामाठर ३ एव च ॥ ९ ॥ महादाम-
न्याया लघुपराक्रमः ५ । महाश्वेतो ६ नारदश्च ७, नामतस्ते यथाक्रमम् ॥ १० ॥ तुर्यस्येन्द्रस्य
स्य च । द्वादशस्यापि सेनान्यः, स्युरेतैरेव नामभिः ॥ ११ ॥ पादात्याधिपतिर्योऽस्य, नाम्ना
स्तं पूर्वोत्कहरिनैगमैपिजैत्रपराक्रमः ॥ १२ ॥ अनेन नन्दिद्योपाया, घण्टायास्ताडने कृते । युग-
, घण्टाः सर्वविमानगाः ॥ १३ ॥ अस्य यानविमानं च, प्रज्ञसं पुष्पकाभिधम् । पुष्पकाख्यः सुर-
स्तद्विकुर्वणे ॥ १४ ॥ तथोक्तं स्थानाङ्केऽष्टमे स्थानके—“एतेसु णं अटसु कप्पेसु अट इंदा प०,

तं० सके जाव सहस्रारे, पृतेसि णं अट्टणहमिंदाणं अट्ट परियाणिया विमाणा प०, तं०-पालए १ पुष्फए २
 सोमणसे ३ सिरिक्छे ४ णंदियावसे ५ कामकमे ६ पीतीमणे ७ विमले ८” इति । द्राक्षिणात्येन नियोगमार्गे-
 णावतरत्यथः । अयं नन्दीश्वरद्वीपैशान्यां रतिकराचले ॥ १५ ॥ प्रागुक्तवज्राभ्यधिकशक्तिवैभवशोभनम् ।
 शूलमस्य करे साक्षाच्छूलं प्रतीपचेतसाम् ॥ १६ ॥ ऐरावणाधिकस्फातिर्दृष्टोऽस्य वाहनं सुरः । स च प्रभौ जिग-
 म्पौ, दृषीश्रूयोपतिष्ठते ॥ १७ ॥ तमस्कायाभिधा देवाः, सन्त्यस्य वशवर्तिनः । द्विविधं हि तमः स्वाभा-
 विकं विव्यानुभावजम् ॥ १८ ॥ तत्रेशानखर्गपतिश्चिकीपुस्तमसां भरम् । पार्यदादिः क्रमात्प्राग्वद्, ज्ञापयत्याभि-
 योगिकात् ॥ १९ ॥ तमस्कायिकदेवांस्तेऽप्यादिशन्त्याभियोगिकाः । तमस्कायं ततश्चाविष्कुर्वन्त्येतेऽधिपा-
 ज्ञया ॥ २० ॥ चतुर्विधाः परेऽप्येवं, विक्रुर्वन्ति सुरास्तमः । क्रीडारतिद्विपन्मोहगोप्यगुह्यादिहेतुभिः ॥ २१ ॥
 विक्रुर्वणाशक्तिरपि, स्यादस्य वज्रपाणिवत् । सर्वत्र सातिरेकत्वं, किंतु भाव्यं विवेकिभिः ॥ २२ ॥ चत्वारोऽस्य
 लोकपालास्तत्रेशानावतंसकात् । असंख्येयसहस्राणां, योजनानामतिक्रमे ॥ २३ ॥ प्राच्यां विमानं सुमनोऽभि-
 धानं सोमदिक्रपतेः । विमानं सर्वतोभद्रं, याम्यां यमहरित्पतेः ॥ २४ ॥ अपरस्यां च वरुणविमानं वल्गुनाम-
 कम् । विमानं वैश्रमणस्योत्तरस्यां स्यात्सुवल्गुकम् ॥ २५ ॥ सौधर्मेशानवचैवं, खर्गेषु निखिलेष्वपि । खेन्द्रा-
 पतंसकाल्लोकपालावासाश्चतुर्दिशम् ॥ २६ ॥ उक्तंच—“ कप्पस्स अंतपपरे नियकप्पवडिसया विमाणाओ ।
 इंदनिवासा तेसिं चउधिसिं लोगपालाणं ॥ २७ ॥” अग्रेतनानामप्योजयुजामेवं विडौजसाम् । तृतीयतुर्ग-

रामा च रामरक्षिता । वसुश्च वसुगुप्ता च, वसुमित्रा वसुन्धरा ॥ १ ॥ सांप्रतीनानामासां प्राग्भवस्त्वेवं—
पूर्वं कासीनियसिन्यौ, द्वे द्वे राजगृहालये । द्वे श्रावस्तिनिवासिन्यौ, द्वे कौशाम्ब्यां कृतस्थिती ॥ २ ॥
रामाख्यपितृका वृद्धकन्या धर्माल्पमातृकाः । श्रीपार्श्वपुष्पचूलान्तेवासिन्योऽष्टापि सुव्रताः ॥ ३ ॥ अन्ते
च पक्षं संलिख्य, कृष्णावतंसकादिषु । समुत्पन्ना विमानेषु, नवपत्योपमायुषः ॥ ४ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥
पट्टयाशत इत्येवमिन्द्राणां सर्वसंख्यया । इन्द्राण्यो द्वे शते ससत्यधिके सन्ति ताः समाः ॥ ५ ॥
पुष्पचूलार्थिकाशिष्याः, श्रीपार्श्वार्थिपितसंयमाः । कृतार्द्धमासानशना, दिव्यां त्रियमंशिश्चियन् ॥ ६ ॥ इत्यर्थतो
ज्ञात० द्वितीयश्रुत० । अष्टाण्यग्रमहिष्योऽस्य, सौधर्मेन्द्राङ्गना इव । वसुनेत्रसहस्राढ्यं, लक्षं स्युः सपरिच्छदाः ॥
७ ॥ सौधर्मेन्द्रवदेपोऽपि, स्थानं चक्राकृति स्फुरत् । विकुर्व्य भोगानेताभिः, सह मुक्ते यथासुखम् ॥ ८ ॥
सैन्यानि पूर्ववत्सप्त, सप्तास्य सैन्यनायकाः । महावायुः १ पुष्पदन्तो २, महामाठर ३ एव च ॥ ९ ॥ महादाम-
र्द्दिनामा ४ च, तथा लघुपराक्रमः ५ । महाश्वेतो ६ नारदश्च ७, नामतस्ते यथाक्रमम् ॥ १० ॥ तुर्यस्येन्द्रस्य
पष्ठस्याष्टमस्य दशमस्य च । द्वादशस्यापि सेनान्यः, स्युरैतैरेव नामभिः ॥ ११ ॥ पादात्याधिपतिर्योऽस्य, नाम्ना
लघुपराक्रमः । स पूर्वोक्तहरिनैगमैपिजैत्रपराक्रमः ॥ १२ ॥ अनेन नन्दिद्योपाया, घण्टावास्ताडने कृते । युग-
पन्मुलरायन्ते, घण्टाः सर्वविमानगाः ॥ १३ ॥ अस्य यानविमानं च, प्रज्ञसं पुष्पकांभिधम् । पुष्पकाख्यः सुर-
थास्य, नियुक्तस्तद्विकुर्वणे ॥ १४ ॥ तथोक्तं स्थानाद्देष्टमे स्थानके—“एतेसु णं अट्टसु कल्पेसु अट्ट इंद्रा प०,

तं० सक्के जाव सहस्सारे, एतेसि णं अट्टपहमिद्राणं अट्ट परियाणिया विमाणा प०, तं०-पालए १ पुष्फए २
 सोमणसे ३ सिरिवच्छे ४ णंदियावत्ते ५ कामकमे ६ पीतीमणे ७ विमले ८" इति । दाक्षिणात्येन निर्याणमार्गे-
 णावतरत्यथः । अयं नन्दीश्वरद्वीपेशान्यां रतिकराचले ॥ १५ ॥ प्रागुक्तवप्राभ्यधिकशक्तिवैभवशोभनम् ।
 शूलमस्य करे साक्षाच्छूलं प्रतीपचेतसाम् ॥ १६ ॥ ऐरावणाधिकस्फातिवृषोऽस्य वाहनं सुरः । स च प्रभौ जिग-
 मिसौ, दृषीन्मूयोपतिष्ठते ॥ १७ ॥ तमस्कायाभिधा देवाः, सन्त्यस्य वशवर्त्तिनः । द्विविधं हि तमः स्वाभा-
 विकं विव्यानुभावजम् ॥ १८ ॥ तत्रेशानखर्गपतिश्चिकीपुस्तमसां भरम् । पार्षदादिक्रमात्प्रागवद्, ज्ञापयत्याभि-
 योगिकान् ॥ १९ ॥ तमस्कायिकदेवांस्तेऽप्यादिशन्त्याभियोगिकाः । तमस्कायं ततश्चाविष्कुर्वन्त्येतेऽधिपा-
 ज्ञया ॥ २० ॥ चतुर्विधाः परेऽप्येवं, विष्कुर्वन्ति सुरास्तमः । क्रीडारतिद्विपन्मोहगोप्यगुप्त्यादिहेतुभिः ॥ २१ ॥
 विष्कुर्वणाशक्तिरपि, स्यादस्य वज्रपाणिवत् । सर्वत्र सातिरेकत्वं, किंतु भाव्यं विवेकिभिः ॥ २२ ॥ चत्वारोऽस्य
 लोकपालास्तत्रेशानावतंसकात् । असंख्येयसहस्राणां, योजनानामतिक्रमे ॥ २३ ॥ प्राच्यां विमानं सुमनोऽभि-
 धानं सोमदिक्रपतेः । विमानं सर्वतोभद्रं, याम्यां यमहरित्पतेः ॥ २४ ॥ अपरस्यां च वरुणविमानं वल्गुनाम-
 कम् । विमानं वैश्रमणस्योत्तरस्यां स्यात्सुवल्गुकम् ॥ २५ ॥ सौधर्मेशानवच्चैवं, खर्गेषु निखिलेष्वपि । खेन्द्रा-
 चतंसकाह्लोकपालावासाश्चतुर्विंशम् ॥ २६ ॥ उक्तंच—“कप्पस्स अंतपरे नियकप्पवडिंसया विमाणाओ ।
 इंदनिवासा तेसिं चडडिंसिं लोणपालाणं ॥ २७ ॥” अग्नेतनानामप्योजयुजामेवं विडौजसाम् । तृतीयतुर्य-

गोर्वाच्यो, न्यलयो लोकपालयोः ॥ २८ ॥ यथा तृतीयेन्द्रस्यैते, क्रमात्सौधर्मराजवत् । चतुर्थेन्द्रस्य चेशाने,
सुरेन्द्रस्येव ते क्रमात् ॥ २९ विमानानां चतुर्णामप्येषामयो विवर्त्तिनि । तिर्यग्लोके राजधान्यश्चतस्रः प्राग्व-
दाहिताः ॥ ३० ॥ सौधर्मेशानेन्द्रलोकपालानां यास्तु वर्णिताः । नगर्ग्यः कृण्डलद्वीपे, द्वात्रिंशत्चास्त्वितः पराः
॥ ३१ ॥ स्थितिश्च सोमयमयोः, पत्योपमद्वयं भवेत् । पत्योपमस्य चैकेन, तृतीयांशेन वर्जितम् ॥ ३२ ॥
पूर्णं वैत्रमणस्याय, स्थितिः पत्योपमद्वयम् । तृतीयांशाधिकं पत्यद्वयं च चरुणस्य सा ॥ ३३ ॥ पृथ्वी
राज्ञी च रथणी, विद्युचेत्यभिधानतः । चतुर्णामप्यमीषां स्युश्चतस्रः प्राणवल्लभाः ॥ ३४ ॥ पृषामपत्यस्थानी-
यदेववक्तव्यतादिकम् । सर्वमप्यनुसंधेयं, सुधिया पूर्ववर्णितम् ॥ ३५ ॥ किंत्वमीषामौत्तराहा, वज्रयाः
सुरसुरादयः । उदीच्यामेव निखिलोऽधिकारः पूर्ववर्णितः ॥ ३६ ॥ तथाहुः—“चउसु विमाणेषु चत्तारि
उद्दसा अपरिसेसा, नवरं छितीण णाणत्तं-आदिदुगि तिमागूणा पलिया धणयस्स होंति दो चेव । दो सत्ति-
भागा चरुणे पलियमहावचदेवाणं ॥ ३७ ॥ भग०” तथा-स्थितेरल्पवेऽप्यमीषामाज्ञैश्वर्यं भवेन्महत् । लोकेऽ-
ल्पविभवत्चेऽपि, नृपाधिकारिणामिव ॥ ३८ ॥ उक्त्वा दशाधिपतयः, सौधर्मेशानयोर्ग्यतः । सूत्रे तत्र सुरेन्द्रौ
द्वौ, लोरुपालास्तथाऽष्ट च ॥ ३९ ॥ तथाहुः—“सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु कइ देवा आहेवच्चं जाव
विहरंति ?, गो० ! दस देवा जाव विहरंति” इत्यादि भगवतीसूत्रे । एवमीशानदेवेन्द्रः, सामानिकाविभिर्भृतः ।
विमानायासलक्षणाभिहाष्टाविंशतेः प्रसुः ॥ ४० ॥ उत्तरार्द्धलोकनेता, कान्त्या विद्योतयन् दिशः । असं-

ख्यदेवीदेवानामीशानस्वर्गवासिनाम् ॥ ४१ ॥ आधिपत्यमनुभवत्युदात्तपुण्यवैभवः । प्रतापनिस्तुलः शूलपा-
 णिर्धृपंभवाहनः ॥ ४२ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । अहो माहात्म्यमस्योचैर्पत्सौधर्मेश्वरोऽपि हि । आहतः पार्श्वमभ्येतुं,
 क्षमते न त्वनाहतः ॥ ४३ ॥ एवमालापसंलापौ, कर्तुं संसुलामीक्षितुम् । अनेन सह सौधर्माधीशोऽनीशो ह्यना-
 दृतः ॥ ४४ ॥ ईशानेन्द्रस्तु सौधर्माधिपतेरन्तिकं सुलम् । यातीक्षते जल्पति च, नास्यानुज्ञामपेक्षते ॥ ४५ ॥
 एवमुत्पन्नेषु नानाकार्येषु च परस्परम् । संभूय गोष्ठीमप्येतौ, कुर्वते प्रश्रयाश्रयौ ॥ ४६ ॥ गच्छेत्कदाचिदी-
 ज्ञाननाथोऽपि प्रथमान्तिकम् । सौधर्मेन्द्रोऽप्यनुज्ञाप्य, यायादेतस्य सन्निधौ ॥ ४७ ॥ ओ दक्षिणार्द्धलोकेंद्र !,
 सौधर्मेन्द्र ! हितावहम् । कार्यमेतदिति गिरा, वदेदीशाननायकः ॥ ४८ ॥ उत्तरार्द्धलोकनेतर्भो ईशानसुरेश्वर ! ।
 सत्यमित्यादिकृत्यौघानुभौ विमृशतो मिथः ॥ ४९ ॥ तथाहुः—‘पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणस्स
 देविंदस्स देवरणो अंतिअं पाडब्भवित्तए ? , हंता पभू !’ इत्यादि भगवतीसूत्रे ३, १ । साधारणविमानादि-
 हेतोर्जात्वेनयोर्द्वयोः । उत्पद्यते विवादोऽपि, मिथो निर्जरराजयोः ॥ ५० ॥ आध्मातताग्रवल्कोघात्ताम्नानन-
 विलोचनौ । कल्पान्तवह्निपनाविवाशक्यनिरीक्षणौ ॥ ५१ ॥ चण्डरूपौ तदा चैतौ, कोऽन्यो वक्तुमपीश्वरः ? ।
 योऽत्र युक्तमयुक्तं वा, निर्णय शमयेत्कलिम् ॥ ५२ ॥ ततः क्षणान्तरादीपच्छान्तौ विचिन्त्य चेतसा ।
 सनत्कुमारं देवेन्द्रं, स्मरतस्त्रासुभाचपि ॥ ५३ ॥ सोऽपि ताभ्यां सर्यमाणो, चिज्ञायावधिना द्रुतम् । तत्रागत्य
 न्याय्यकार्यमाज्ञाप्य शमयेत्कलिम् ॥ ५४ ॥ ततः सनत्कुमारेन्द्रचोधितौ त्यक्तविग्रहौ । तदाज्ञां विभ्रतौ

मौलौ, तौ सिंघः प्रीतमानसौ ॥ ५५ ॥ तथाहुः-‘अत्थि णं भंते ! सध्वीसाणाणं देविंदाणं देवराहंणं विवादा
समुप्पज्जंति, ? हंता अत्थीत्यादि’ भगवतीसूत्रे ३, १ । कद्राचिच्च तथा कुद्धौ, युद्धसज्जौ परस्परम् । सामा-
निकादयो देवा, उभयोरपि संमताः ॥ ५६ ॥ अहंद्दंष्ट्राक्षालनाम्बुसेकात्तौ गतमत्सरौ । निर्माय निर्मायतया,
बोधयन्ति नयस्थितिम् ॥ ५७ ॥ पश्यतातितमां रागद्वेषयोर्दुर्विलङ्घ्यताम् । यदेताभ्यां विडम्ब्येते, तादृशाव-
ष्यधीश्वरौ ॥ ५८ ॥ एचमीशानदेवेन्द्रोऽनुभवन्नपि वैभवम् । अहंन्तमहर्द्धर्मं च, चित्तान्न त्यजति क्षणम् ॥ ५९ ॥
उत्तरार्द्धजिनेन्द्राणां, कल्याणकेषु पञ्चसु । करोत्यग्रेसरीभूय, सहोत्साहं महोत्सवान् ॥ ६० ॥ जिनेन्द्रपादान्
भजते, भरतैरयतादिषु । नन्वीश्वरे च मलयन्दं, करोत्यष्टाहिकोत्सवान् ॥ ६१ ॥ असकृच्चाहंतां भावपूजामपि
करोति सः । अष्टोत्तरं नदनदीशतं विकृत्य नर्त्तयन् ॥ ६२ ॥ देवपर्पत्समक्षं च, चमत्कारातिरेकतः । प्रशंसति
नरस्यापि, धर्मदाढ्यादिकं गुणम् ॥ ६३ ॥ आराध्योनेकथा धर्मं, सम्यक्त्वायेवमुत्तमम् । समाप्यायुः सातिरेकं
सागरोपमयोर्द्धयम् ॥ ६४ ॥ इतश्च्युत्वेवानराजो, महाविदेहभूमिषु । उत्पद्य प्राप्तचारित्रो, भावी मुक्तिवधूधवः
॥ ६५ ॥ इत्थं मया प्रयुसुलौ प्रथमद्वितीयौ, स्वर्गावनर्गलशुभाचरणाधिगम्यौ । साधीश्वरौ श्रुतवतां वचनानु-
सारद्व्यावर्णितौ विभवशालिसुरालिपूणौ । (इन्द्रवज्रा) ॥ ६६ ॥ विम्वाश्चर्यदकीर्त्तिकीर्त्तित्विजयश्रीवाचकैर्द्रांतिप-
द्राजश्रीतनयोऽतनिष्ठ विनयः श्रीतिजपालात्मजः । काव्यं यत्किल तत्र निश्चितजगत्तत्त्वप्रदीपोपमे, पद्मविंशो
मधुरः समासिमगमत्सर्गो निसर्गोज्ज्वलः ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीलोकप्रकाशे पद्मविंशः सर्गः समाप्तः ॥ अं. १०८४ ॥

॥ अथ सप्तविंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

सौधर्मेशाननामानावुक्तौ स्वर्गौ समर्तुक्तौ । स्वरूपमुच्यते किञ्चित्पुत्रीयतुर्ययोरथ ॥ १ ॥ सौधर्मेशानना-
 कान्यां, दूरसूर्ध्वं व्यवस्थितौ । योजनानामसंख्येयकोदाकोटिव्यतिक्रमे ॥ २ ॥ सनत्कुमारमाहेन्द्रौ, स्वर्गौ
 निसर्गस्तुन्दरी । सौधर्मेशानवदिमावप्येकबलयस्थितौ ॥ ३ ॥ संस्थानमर्द्धचन्द्राभं, प्रत्येकमनयोर्भवेत् । उभौ
 पुनः समुदितौ, पूर्णचन्द्राकृती मतौ ॥ ४ ॥ तत्रापि सौधर्मस्योर्ध्वं, समपक्षं समानदिक् । सनत्कुमार ईशान—
 स्योर्ध्वं माहेन्द्र एव च ॥ ५ ॥ प्रतरा द्वादश प्राग्वद्, द्वयोः संगतयोरिह । प्रतिप्रतरमेकैकं, भवेद्विमानमिन्द्र-
 क्रम् ॥ ६ ॥ वैदूर्यं १ रुचकं २ चैव, रुचिकं ३ च ततः परम् । अङ्कं ४ च स्फटिकं ५ चैव, तपनीयाख्य ६ भेव
 च ॥ ७ ॥ भेष ७ मर्ध्यं च ८ हारिद्रं ९, नलिनं १० लोहिताक्षकम् ११ । चक्रं १२ चेति प्रतरेषु, द्वादशखिन्द्रकाः
 क्रमात् ॥ ८ ॥ चतस्रः पङ्क्तयो विक्षु, प्रतिप्रतरमिन्द्रकात् । अन्तरेषु विना प्राचीं, प्राग्वत्पुष्पाचकीर्णकाः ॥ ९ ॥
 पक्षोत्पन्नाशदष्टसप्तपञ्चकाधिका । चतुस्त्रिद्व्येकाधिका च, चत्वारिंशत्ततः परं ॥ १० ॥ चत्वारिंशद-
 धेकोत्पन्नाश्रिंशदिमानकाः । अष्टात्रिंशत्प्रतिपङ्क्ति, प्रतरेषु क्रमादिह ॥ ११ ॥ प्रथमप्रतरे सप्तदश त्र्यस्रा
 णिमानकाः । प्रतिपङ्क्ति चतुष्कोणा, पृत्ताः षोडश ॥ १२ ॥ सर्वे पङ्क्तिविमानाश्च, पणवत्यधिकं शतम् ।

द्वितीयप्रतरे त्रैघा, अपि षोडश षोडश ॥ १३ ॥ सर्वे च ते संकलिता, द्विनवत्यधिकं शतम् । तार्त्तीयिके प्रति-
पङ्क्तिः, वृत्ताः पञ्चदशोदिताः ॥ १४ ॥ षोडश त्रिचतुष्कोणाः, सर्वेऽष्टाशीतियुक् शतम् । तुर्वे त्र्यस्रा षोडशान्ये,
द्वैघाः पञ्चदशाखिलाः ॥ १५ ॥ शतं चतुरशीत्याद्यं, पञ्चमे प्रतरे पुनः । त्रैघा अपि पञ्चदश, सर्वेऽशीत्यधिकं शतम्
॥ १६ ॥ पञ्चदश पञ्चदश, षष्ठे त्रिचतुरस्रकाः । वृत्ताश्चतुर्दशैवं च, षट्सप्ततियुतं शतम् ॥ १७ ॥ संसंमे प्रतरे
त्र्यस्राः, प्रोक्ताः पञ्चदशोत्तमैः । वृत्ताश्च चतुरस्राश्च, चतुर्दश चतुर्दश ॥ १८ ॥ द्विसप्तत्या समधिकं, शतं सर्वेऽष्टमे
पुनः । चतुर्दशैव त्रैघापि, सर्वेऽष्टपष्टियुक् शतम् ॥ १९ ॥ नवमे त्रिचतुष्कोणांश्चतुर्दश चतुर्दश । वृत्तास्त्रयो-
दशैवं च, चतुःषष्टियुतं शतम् ॥ २० ॥ त्र्यस्राश्चतुर्दशान्ये च, द्वैघा अपि त्रयोदश । पष्ट्याधिकं शतं सर्वे,
दशमे प्रतरे पुनः ॥ २१ ॥ एकादशे त्रिघाप्येते, त्रयोदश त्रयोदश । सर्वे पुनः संकलिताः, षट्पञ्चाशद्युतं
शतम् ॥ २२ ॥ द्वादशे त्रिचतुष्कोणास्त्रयोदश त्रयोदश । वृत्ताश्च द्वादशैवं च, द्विपञ्चाशं शतं समे ॥ २३ ॥
एवं च षड्वृत्तानां, सार्थतिरिह पट्टशती । पङ्क्तित्र्यस्राणां च सप्त, शतानि द्वादशोपरि ॥ २४ ॥ स्यात्पङ्क्ति-
चतुरस्राणां, सपणवतिपट्टशती । द्वादशानामिन्द्रकाणां, क्षेपेऽत्र सर्वसंख्यया ॥ २५ ॥ पाङ्क्त्यानि विमानानि,
स्युः शतान्येकविंशतिः । भवन्त्यन्यानि पुष्पावकीर्णानि तानि संख्यया ॥ २६ ॥ सहस्राः सप्तनवतिलक्षाण्ये-
कोनविंशतिः । शतानि नव सर्वाग्रादिमानलक्षविंशतिः ॥ २७ ॥ तत्र द्वादश लक्षाणि, सप्तत्कुमारचक्रिणः ।
लक्षाण्यष्ट विमानानां, माहेन्द्राधीश्वरस्य च ॥ २८ ॥ सप्तत्कुमारमाहेन्द्रसुरेन्द्रयोः पृथक् पृथक् । सौधमे-

शानवद्भृत्तादिषु स्वामित्वमुत्थताम् ॥२९॥ संख्या सनत्कुमारे च, वृत्तानां पङ्क्तिवर्तिनाम् । द्वाविंशत्यधिका पञ्चशती
 प्राच्यैर्निरूपिता ॥३०॥ त्रिकोणानां सर्वसंख्या, पट्टपञ्चाशं शतत्रयम् । चतुष्कोणानां तथाष्टचत्वारिंशं शतत्रयम्
 ॥३१॥ पञ्चविंशाद्द्वादशशती, पाङ्क्त्यानां भवेदिह । लक्षण्येकादश्याष्टनचतिश्च सद्वक्रकाः ॥३२॥ सत्तुःसत्तुःससतिः
 सप्तशती पुष्पावकीर्णकाः । एवं द्वादश लक्षाणि, तृतीयस्य सुरेशिलुः ॥३३॥ तुयं वृत्तविमानानां, ससत्याऽभ्यधिकं
 शतम् । पट्टपञ्चाशत्समधिकं, त्रिकोणानां शतत्रयम् ॥ ३४ ॥ चतुष्कोणानां तथाष्टचत्वारिंशं शतत्रयम् ।
 शतान्यष्ट चतुःससत्यालानि सर्वसंख्यया ॥ ३५ ॥ सप्त लक्षाण्यथ नयनयतिश्च सद्वक्रकाः । पञ्चविंशं च
 शतं पुष्पावकीर्णा इह निश्चिताः ॥ ३६ ॥ त्रिंशं योगेऽष्टलक्षाणि, माहेन्द्रस्य सुरेशिलुः । विमानानीशित-
 ब्यानि, भाव्यानि भव्यधीधनैः ॥ ३७ ॥ अमी विमानाः सर्वेऽपि, घनवातप्रतिष्ठिताः । इयमं विना चतु-
 र्वर्णा, मणिरत्नविनिर्मिताः ॥३८॥ घनवातोऽतिनिश्चितो, निश्चलो वातसंचयः । जगत्स्वामाव्यतस्तत्र, विमानाः
 शब्दस्थिताः ॥ ३९ ॥ पञ्चविंशतिः शतान्येषु, पृथ्वीपिण्डे निरूपिताः । शतानि पट्टयोजनानां, प्रासादाः
 सुरिहोच्छ्रिताः ॥ ४० ॥ सौधमंशाननिष्ठानां, विमानानामपेक्षया । अत्युत्कृष्टवर्णगन्धरसइपशां अमी मताः
 ॥ ४१ ॥ सौधमंशानचच्छेषं, स्वरूपं भाव्यतामिह । विष्कम्भायामपरिधिमानं तु प्राक् प्रदर्शितम् ॥ ४२ ॥
 अथैतेषु विमानेषु, पूर्वपुण्यानुसारतः । उत्पद्यन्ते सुरास्तत्र, रीतिस्तु प्राक् प्रपञ्चिता ॥ ४३ ॥ पद्मेकेसर-
 वद्गौरास्तेऽथ सर्वाङ्गभूषणाः । वराहचिह्नमुकुटाः, सनत्कुमारनाम्निः ॥ ४४ ॥ सिंहचिह्नधारिचारुकिरीटरम्प-

लोकप्रकाशे
तृतीयाद्या
देवलोकः
॥३४६॥

मौलयः । देवा विशिष्टद्युतयो, माहेन्द्रस्वर्गवासिनः ॥ ४५ ॥ जघन्यतोऽपि पाथोधिद्वित्यस्थितयः सुराः ।
सनत्कुमारेऽधोत्कर्षात्, सप्तसागरजीविनः ॥ ४६ ॥ माहेन्द्रे तु जघन्येन, साधिकाब्धिद्वयायुपः । उत्कर्षतः
पुनः सातिरेफसस्रार्णवायुपः ॥ ४७ ॥ एकस्य सागरस्यांशाः, कल्पयन्ते द्वादशोदशाः । स्वर्गयोरेतयोर्भागा,
ज्ञेयाः स्थितिनिरूपणे ॥ ४८ ॥ प्रथमप्रतरे तत्रोत्कृष्टा जलनिधिद्वयम् । स्थितिः पञ्चलवोपेतं, द्वितीयप्रतरे पुनः
॥ ४९ ॥ दशभागार्थिकं यद्विद्वयं स्थितिर्गीपसी । त्रिभिर्भागीः समधिकास्तृतीये सागरास्त्रयः ॥ ५० ॥ चतुर्थे
प्रतरे साष्टभागं चारानिधित्रयम् । पञ्चमे सैकभागं च, चारानिधिचतुष्टयम् ॥ ५१ ॥ पङ्कगाभ्यधिकं षष्ठे, तदेव
सप्तमे पुनः । न्यूनमेकेन भागेन, सागरोपमपञ्चकम् ॥ ५२ ॥ एतदेव चतुर्भागभ्यधिकं प्रतरेऽष्टमे । नवमे नवभा-
गाढ्यमेतत्पयोधिपञ्चकम् ॥ ५३ ॥ साधिका दशमे द्वाभ्यां, भगाम्यां पद् पयोधयः । एकादशेऽप्येत एव, साधिकाः
सप्तभिर्लवैः ॥ ५४ ॥ प्रतरे द्वादशे चात्र, देवानां परमा स्थितिः । अर्णवाः सप्त सर्वत्र, जघन्या त्वम्बुधिद्वयम्
॥ ५५ ॥ सनत्कुमारे निर्दिष्टा, येयं ज्येष्ठतरा स्थितिः । माहेन्द्रेऽपि सैव किंतु, ज्ञेया सर्वत्र साधिका ॥ ५६ ॥
अत्रापि सातिरेकत्वं, सामान्योक्तमपि श्रुते । पत्योपमस्यासंख्येयमागेनेति विभाव्यताम् ॥ ५७ ॥ देहेत्त्वं
सुराणां स्यादिह स्थित्यनुसारतः । द्विसागरायुपस्तत्र, सप्तहस्तोच्चमूचनाः ॥ ५८ ॥ त्रिपाथोधिजीविनां तु,
कराः पद् तनुतुङ्गता । एकादशविभक्तस्य, चत्वारोऽंशाः करस्य च ॥ ५९ ॥ त्रयो भागाः कराः पद् च, चतु-
र्जलधिजीविनाम् । द्वौ भागौ पद् करास्तुङ्गौ, देहः पञ्चार्णवायुपाम् ॥ ६० ॥ एको भागः पद् कराश्च, पद्सा-

तृतीयतुर्थ-
योः देवानां
स्थितिः दे-
होच्छ्वासादि

२०

२५

॥३४६॥

२८

त्कुमारमाहेन्द्रव्यर्गयोरमृताशिनाम् । उक्तं स्वरूपमनयोः, स्वामिनोस्तदथोच्यते ॥ ७७ ॥ प्रतरे द्वादशे तत्र,
सनत्कुमारताविपे । सौधर्मवदशोकाद्याः, प्राच्यादिष्ववतंसकाः ॥ ७८ ॥ मध्ये सनत्कुमारावतंसकः पूर्वव-
द्भवेत् । तत्रोपपातशय्यायासुपपातसभास्थशि ॥ ७९ ॥ उत्पद्यते ग्बलु सनत्कुमारेन्द्रतया कृती । कृतपुण्यः
करोत्युक्तीत्याऽर्द्धचर्चनादिकम् ॥ ८० ॥ ततः सिंहासनासीनश्चारुङ्गारभासुरः । सामानिकैर्द्विससत्या, सहस्रैः
परितो वृतः ॥ ८१ ॥ पञ्चपल्योपमान्यार्द्धपञ्चमाम्भोधिजीविभिः । अन्तःपर्यङ्गतैर्देवसहस्रैरष्टभिर्वृतः ॥ ८२ ॥
चतुःपल्याधिकसार्द्धचतुःसागरजीविभिः । मध्यपर्यङ्गतैर्देवसहस्रैर्दशभिर्वृतः ॥ ८३ ॥ त्रिपल्यान्यधिकार्द्ध-
चतुरर्णवजीविभिः । सहस्रैश्च द्वादशभिर्जुष्टो बाह्यसभासदाम् ॥ ८४ ॥ त्रायस्त्रिंशोर्मन्त्रिभिश्च, लोकपालैश्च
पूरयत् । आश्रितः सप्तभिः सैन्यैः, सैन्याधिपैश्च सप्तभिः ॥ ८५ ॥ द्विससत्या सहस्रैश्च, पृथक् पृथक् चतुर्दि-
शाम् । सेवितः सज्जकवचैः, शस्त्रोत्थैरात्मरक्षकैः ॥ ८६ ॥ विमानावासलक्षणां, द्वादशानामधीश्वरः । तदा-
सिनां च देयानामसंख्यानां महौजसाम् ॥ ८७ ॥ सदैश्वर्यमनुभवत्युदात्तपुण्यवैभवः । दिव्यशक्तिसंप्रयुक्त-
पटुनाटकतद्वक् ॥ ८८ ॥ अष्टभिः कुलकं । अस्य यानयिमानं च, भवेत्सौमनसाभिधम् । देवः सौमनसा-
न्यश्च, नियुक्तस्तद्विकुर्वणे ॥ ८९ ॥ निजवैक्रियलब्ध्या तु, देवरूपविकुर्वितैः । जम्बूद्वीपांश्चतुरोऽयं, पूर्णान्
पूरयितुं क्षमः ॥ ९० ॥ तिर्यक् पुनरसंख्येयान्, भक्तुं द्वीपाम्बुधीन् क्षमः । सौधर्मेशानाधिराजापेक्षया
किल नृगसः ॥ ९१ ॥ भोगेच्छुस्तु सुधर्मायां, जिनास्थ्याशातनाभिया । जम्बूद्वीपसमं स्थानं, चक्रांकृति

विक्रव्रयेत् ॥ ९२ ॥ मध्ये रत्नपीठिकाख्यं, प्रासादं रचयत्ययम् । पद्मयोजनशतोलुप्तम्, रत्नचन्द्रोदपाञ्चितम् ॥ ९३ ॥ तत्र सिंहासनं रत्नपीठिकायां सृजत्यसौ । न शक्रेऽज्ञानवच्छयां, संभोगाभावतस्तथा ॥ ९४ ॥ सामानिकादिकाशेषपरिहारसंमन्वितः । लज्जनीयरताभावात्तत्रोपैत्यथ वासवः ॥ ९५ ॥ सौधर्मस्वर्गर्वांसिन्यस्तद्योग्यास्त्रिदशाङ्गनाः । तत्रायान्ति सहेताभिर्भुङ्क्ते वैपयिकं सुखम् ॥ ९६ ॥ माहेन्द्रेन्द्रादयोऽप्येवं, देवेन्द्रा अच्युतावधि । चक्राकृतित्यानकादि, विकृत्य सुजते सुखम् ॥ ९७ ॥ तत्र चक्राकृतित्याने, प्रासादांस्तु सृजन्त्यमी । स्वस्थविमानप्रासादोलुप्तान् सिंहासनाञ्चितान् ॥ ९८ ॥ एवमैश्वर्ययुक्तोऽपि, विरक्त इव धार्मिकः । महोपकारिणं प्राज्ञ, इव धर्ममविसरन् ॥ ९९ ॥ बहूनां साधुसाध्वीनां, जिनधर्मदृढात्मनाम् । आवकाणां आविकाणां, सम्यक्त्वादिद्रवतस्पृशाम् ॥ १०० ॥ हितकामः सुखकामो, निःश्रेयसाभिलाषुकः । गुणग्राही गुणवतां, गुणवान्-गुणिपूजकः ॥ १ ॥ सनत्कुमाराधिपतिर्भव्यः सुलभवोधिकः । महाविदेहेषूत्पथ, भवे भाविनि सेत्स्यति ॥ २ ॥ माहेन्द्रदेवलोकेऽपि, प्रतरे द्वादशे स्थिताः । पञ्चावतंसका अङ्कादय ईशाननाकवत् ॥ ३ ॥ मध्यस्थितेऽथ माहेन्द्रावतंसकविमानके । उत्पथोत्पातशय्यायां, प्राग्वत्कृतजिनार्चनः ॥ ४ ॥ सिंहासनसमासीनः, पीनश्रीभोग्यभासुरः । सामानिकानां ससत्वा, सहस्रैः परितो दृतः ॥ ५ ॥ सप्तपट्पञ्चपल्यादगं, सार्द्धार्णवचतुष्टयीम् । यथाक्रमं विक्रमाद्यैर्दघद्भिः स्थितिमायुपः ॥ ६ ॥ षड्विंशन्तरपार्षदैरष्टाभिर्मध्यपार्षदैः । दशभिः बाह्यपार्षदैः, सेव्यः सुरसहस्रकैः ॥ ७ ॥ चतुर्भिश्च लोकपालैः, सप्तभिः सैन्यनायकैः । सैन्यैश्च सप्तभिः

सेवाचतुरैरदुशीलितः ॥ ८ ॥ प्राच्यादिदिक्षु प्रत्येकमुष्णङ्गायुधपाणिभिः । जुष्टः सहस्रैः सप्तत्या, निर्जरैरात्म-
रक्षकैः ॥ ९ ॥ जम्बूद्वीपान् सातिरेकान्, चतुरश्रं विकुर्वितैः । रूपैर्भर्तुं क्षमस्तिर्यगसंख्यवीपवारिधीन् ॥ १० ॥
धिमानायासलक्षाणामिहाष्टानामधीश्वरः । देवानां भूयसामेवं, माहेन्द्रस्वर्गवांसिनाम् ॥ ११ ॥ ईशानोऽसौ
विजयते, विन्ध्यनाटकदराहृत । माहेन्द्रेन्द्रः सातिरेकसप्तसागरजीवितः ॥ १२ ॥ नवभिः कुलकं ॥ अस्य
यानधिमानं च, श्रीचत्सार्ह्यं प्रकीर्तितम् । श्रीवत्सनामां देवश्च, नियुक्तस्तद्विकुर्वणे ॥ १३ ॥

सनत्कुमारमाहेन्द्रस्वर्गाभ्यामूर्ध्वमुल्लसन् । असंख्यकोटाकोटीनां, योजनानामतिक्रमे ॥ १४ ॥ सनत्कुमार-
माहेन्द्रोपरिस्थितः समानदिक् । ब्रह्मलोकाभिधः स्वर्गो, भाति पूर्णेन्दुसंस्थितः ॥ १५ ॥ पडत्र प्रतराः प्राग्व-
त्प्रतिप्रतरमिन्द्रकम् । अद्भनं १ चरमालं च २, रिष्टं ३ च देवसंज्ञकम् ४ ॥ १६ ॥ सोमं च ५ मङ्गलं ६ चैव,
क्रमावेभ्यश्चतुर्विधम् । विमानपङ्क्तयः प्राग्वत्तत्र पुरुषावकीर्णकाः ॥ १७ ॥ संसपट्पञ्चयुक्तत्रिंशत्, चतुस्त्रिंश-
धिका च सा । प्रतिपङ्क्तिः विमानाः स्युः, प्रतरेषु क्रमाविह ॥ १८ ॥ प्रथमप्रतरे तत्र, प्रतिपङ्क्तिः विमानकाः ।
प्रयोवश त्रिकोणाः स्युर्द्वादश द्वादशापरे ॥ १९ ॥ अष्टचत्वारिंशमेवं, पाङ्क्त्यानां शतं मतम् । त्रैधा अपि
द्वितीयेऽस्मिन्, द्वादश द्वादशोविताः ॥ २० ॥ सर्वे शतं चतुश्चत्वारिंशं चाथ तृतीयके । घृत्ता एकादश द्वैधा,
द्वादश द्वादशापरे ॥ २१ ॥ चत्वारिंशं शतं सर्वे, प्रतरेऽथ तुरीयके । घृत्ता द्वादश किञ्चैकादश त्रिचतुरस्रकाः
॥ २२ ॥ सर्वे शतं च पटत्रिंशं, पञ्चमे प्रतरे पुनः । एकादशमितात्रैधा, द्वात्रिंशं च शतं सप्तमे ॥ २३ ॥

पष्ठेऽथ प्रतरे हृत्ताः, प्रतिपङ्क्ति वशापरे । विघाण्येकावश प्रथगष्टाविंशं शतं समे ॥ २४ ॥ बहुःसप्ततियुक्ते द्वे,
 शते च पङ्क्तिवृत्तकाः । भयन्त्येधमिन्द्रकाणां, पण्णां संयोजनादिह ॥ २५ ॥ पङ्क्तिव्यवस्थ चतुरशीतियुक्तं शत-
 द्वयम् । द्वे शते पङ्क्तिचतुरस्रकाः पद्मसप्ततिसृष्टी ॥ २६ ॥ चतुस्त्रिंशाष्टशब्देषु, पङ्क्तिषुः सर्वसंख्यया । निर्दिष्टाः
 पञ्चमस्वर्गे, पञ्चमज्ञानचारुभिः ॥ २७ ॥ लक्षास्तिष्ठः सहस्राणां, नवतिथ्य नयाधिका । शतमेकं सपद्म-
 पष्टिरत्र पुष्पावकीर्णकाः ॥ २८ ॥ विमानानां च लक्षाणि, चत्वारि सर्वसंख्यया । निर्दिष्टा ब्रह्मलोकैऽस्मी,
 घनवाते प्रतिष्ठिताः ॥ २९ ॥ प्रासादानामुच्चतैषु, शतानि सप्त निश्चितम् । पृथ्वीपिण्डो योजनानां, शतानि
 पञ्चविंशतिः ॥ ३० ॥ भवन्ति वर्णतश्चाभी, शुरुपीतारुणप्रभाः । ज्ञेयं दोषमशेषं तु, स्वरूपमशुक्तया विशा ॥
 ॥ ३१ ॥ उत्पद्यन्तेऽस्मीषु देवतया सुकृतशालिनः । कृतार्हदर्चनाः प्राग्वद्विषयसौख्यानि मुञ्चते ॥ ३२ ॥ मधु-
 कपुष्पवर्णिकाः, प्रभामाग्नमारभासुराः । छागचिह्नाद्यष्टकुटाः, पद्मलेइपाश्रिताशयाः ॥ ३३ ॥ तथाए जीर्णामि-
 गमः—'वंमलोगलंतगा देया अल्लमद्दूपपुष्पघनाभा' मत्तु संग्रहणयां—एते यद्यकेसरगौरा उक्ताः"तत्पुष्पमधुक-
 पुष्पपद्मकेसरपोर्वर्णे न विशेष" इति तद्वृत्तायिति ध्येयं । जघन्यतोऽप्यमीसप्तसागरस्थितयः सुराः । उत्कर्षतः
 पुनः पूर्णवृशान्मोनिधिजीचिनः ॥ ३४ ॥ प्रथममन्तरे त्वन्न, नाकिनां परमा स्थितिः । सार्द्धाः सप्तार्णवास्ते च,
 यितीमेऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ ३५ ॥ तृतीयेऽष्टाब्धयः सार्द्धाश्चतुर्धं च नवैव ते । पञ्चमे नव सार्द्धाश्च, पष्ठे पूर्णा
 वशाब्धयः ॥ ३६ ॥ सर्वत्रापि जघन्या तु, सद्यैव जलराशयः । तथा सप्तार्णवायुल्का, येऽत्र ते पद्मकरोच्छ्रिताः

॥ ३७ ॥ अष्टाकूपारायुषां तु, देहमानं भवेदिह । कराः पञ्चैकादशांशैः, पद्भिरभ्यधिका अथ ॥ ३८ ॥
नयाधिजीवितां पञ्च, कराः पञ्चलयाधिकाः । दशार्णवायुषां पञ्च, कराश्चतुर्लयाधिकाः ॥ ३९ ॥ स्यादेतेषां
निजनिजस्थितिसागरसंमितैः । मुक्तिर्वर्षाणां सहस्रैः, पक्षैश्चतुस्र ईरितः ॥ ४० ॥ एषां कामाभिलाषे तु,
देव्योऽभ्यायान्ति चिन्तिताः । सौधर्मस्वर्गचास्तव्यास्तद्योग्याः कान्तिभासुराः ॥ ४१ ॥ तद्वाजधानीस्थानीयं,
मनोभवमहीपतेः । दिव्यमुन्मादजनकं, स्वरूपं स्वर्गयोपिताम् ॥ ४२ ॥ विलोकयन्तस्तेऽक्षामकामाभिरामया
दृशा । प्रतीच्छन्तः कदाक्षांश्च, तासामाकृतकोमलान् ॥ ४३ ॥ एवं पश्यन्त एवामी, तृष्यन्ति सुरतैरिव । प्रागु-
क्तापेक्षया स्वल्पकामोद्रेकाः सुधासुजः ॥ ४४ ॥ देव्योऽपि ताः परिणतैस्तादृगिदव्यानुभावतः । दूरादपि
निजाद्देयु, तृष्यन्ति शुक्रपुङ्गवैः ॥ ४५ ॥ सेवार्त्तं विना ये स्युः, पञ्चसंहननाश्रिताः । गर्भजास्ते नृतिर्यश्च,
उत्पथ्यतेऽत्र ताविये ॥ ४६ ॥ नृतिरश्चोरेव गर्भजयोश्च्युल्लोद्भवन्त्यमी । च्यवमानोत्पद्यमानसंख्या त्वत्रापि पूर्व-
वत् ॥ ४७ ॥ अत्रोत्पत्तिच्यवनयोरन्तरं परमं यदि । द्वाविंशतिर्दिनान्यद्द्वर्धधिकान्येव भवेत्तदा ॥ ४८ ॥
वसुमत्यास्तृतीयायाः, पद्मन्यपस्तलाचधि । इहत्या निर्जराः स्वच्छतमेनावधिचक्षुषा ॥ ४९ ॥ अत्रापि प्रतरे
पष्ठे, ब्रह्मलोकायतंसकः । अशोकाद्यथयतंसानां, मध्ये सौधर्मवद्भवेत् ॥ ५० ॥ तत्र च ब्रह्मलोकेन्द्रो, देवराजो
धिराजते । सामानिकसुरैः पष्ठ्या, सहस्रैः सेवितोऽभितः ॥ ५१ ॥ पञ्चपत्योपमोपेतसाह्यैः प्रसागरायुषाम् ।

॥ ३७ ॥ अष्टाकूपारायुषां तु, देहमानं भवेद्विह । करः पशुकादद्यांशैः, पशुरभ्यधिका अथ ॥ ३८ ॥
नवाधिजीविनां पशु, करः पशुलयाधिकाः । दशार्णवायुषां पशु, करःशतुर्लवाधिकाः ॥ ३९ ॥ स्यादेतेषां
निजनिजस्थितिसागरसंमितैः । सुक्तिर्वापाणां सहस्रैः, पक्षैरुच्छ्रास ईरितः ॥ ४० ॥ एषां कामाभिलाषं तु,
देव्योऽभ्यापान्ति चिन्तिताः । सौधर्मस्वर्गवास्तव्यास्तथोग्याः कान्तिभासुराः ॥ ४१ ॥ नद्राजधानीस्थानीयं,
मनोभयमहीपतेः । दिव्यसुन्मसादजनकं, खलुषं स्वर्गयोपिताम् ॥ ४२ ॥ विलोकयन्तस्तेऽक्षामकामाभिरामया
दद्यात् । प्रतीच्छन्तः कटाक्षांध, तासामाशुतकोमलान् ॥ ४३ ॥ एवं पश्यन्त एवामी, तृष्पन्ति सुरतैरिव । प्राशु-
कापेक्षया खल्पकामोद्रेकाः सुधाशुजाः ॥ ४४ ॥ देव्योऽपि ताः परिणतैस्तादृदिद्व्यधातुभावतः । प्राशु-
निजाश्रेयु, तृष्पन्ति शुकपुङ्गवैः ॥ ४५ ॥ सेवार्त्तान विना ये स्युः, पशुसंहननाश्रिताः । गर्भजास्ते नृतिर्यश्च,
उत्पद्यतेऽत्र ताविषे ॥ ४६ ॥ नृतिरथोरेव गर्भजायोश्चपुत्रोश्चपन्त्वमी । व्ययमानोत्पद्यमानसंख्या खद्यापि पूर्व-
पत् ॥ ४७ ॥ अघोत्पत्तिव्यवनयोन्तरं परमं पदि । द्वाविंशतिर्दिनान्यद्द्वीधिकात्पेच भवेत्तदा ॥ ४८ ॥
पशुमत्यास्तृतीयायाः, पश्यन्त्यथस्तालापधि । इहत्या निर्जराः खच्छनमेनापधिषष्टुषा ॥ ४९ ॥ अद्यापि प्रन्तरे
पठे, द्रव्यलोकापतंसपाः । अघोकायापतंसानां, मध्ये सौधर्मवक्रवेत् ॥ ५० ॥ तत्र च द्रव्यलोकेन्द्रो, वेधराजो

स्वनिवासाय, भीमदुर्गां महाम्भसि ॥ ६७ ॥ योजनानां सप्तदश, घातान्यथैकविंशतिम् । यावदूर्ध्वं सम-
भिर्याकार एवायमुद्गतः ॥ ६८ ॥ ततश्च विस्तरस्तिर्यक्क्रमादसंख्यविस्तृतिः । निक्षिप्य कुक्षौ चतुरः,
सौधमार्दींस्त्रिविष्टपान् ॥ ६९ ॥ ततोऽप्यूर्ध्वं ब्रह्मलोके, तृतीयप्रस्तटावधि । उद्गत्य निष्ठितः श्रान्तः, इवाचि-
श्रमसुत्पतन् ॥ ७० ॥ अधश्चायं समभिर्याकारस्वाद्वलयाकृतिः । शरावबुधं तुलयत्यूर्ध्वं कुर्कुटपद्मरम् ॥ ७१ ॥
आदेरारभ्योर्ध्वमयं, संख्येययोजनावधिम् । संख्येयानि योजनानि, विस्तारतः प्रकीर्तितः ॥ ७२ ॥ ततः
परमसंख्येययोजनान्येष विस्तृतः । परिक्षेपेण सर्वत्राप्येषोऽसंख्येययोजनः ॥ ७३ ॥ यद्यप्यधस्तमस्कायः, संख्ये-
यविस्तृतिः स्वयम् । तथाप्यस्य कुक्षिगतासंख्यद्वीपपयोनिधेः ॥ ७४ ॥ परिक्षेपस्त्वसंख्येययोजनात्मैव संभ-
वेत् । क्षेत्रस्यासंख्यमानस्य, परिक्षेपो ह्यसंख्यकः ॥ ७५ ॥ अन्तर्बोध्यपरिक्षेपविशेषस्त्वह नोदितः । उभयो-
रपि तुल्यरूपतयाऽसंख्येयमाततः ॥ ७६ ॥ इत्थमस्य महीयस्तामहुः सिद्धान्तपारगाः । महर्षिकः कोऽपि
बो, यो जम्बूद्वीपमजसा ॥ ७७ ॥ तिष्ठणां चप्युटिकानां, मध्य एवैकविंशतिम् । वारान् प्रदक्षिणीकृत्यागच्छे-
त्या ययाऽथ सः ॥ ७८ ॥ तथैव गत्या काचित्कं, तमस्कान्यं व्यतिव्रजेत् । मासैः पङ्क्तिरपि काचित्कं तु नैव
व्यतिव्रजेत् ॥ ७९ ॥ तत्र संख्येयविस्तारं, व्यतिव्रजेत् चापरम् । एवं महीयसितमस्कायेऽथाब्दाः सविद्युतः ॥ ८० ॥
प्रादुर्भवन्ति चर्षन्ति, गर्जन्ति विद्युतोऽपि च । द्योतन्ते विलसेद्देवासुरनागधिनिर्मिताः ॥ ८१ ॥ तथाहुः—
'अतिथिं नं भजे ! तमुक्त्वा ए उराला घलाहया संसेधंति संमुच्छन्ति घासं घासन्ति, ? हंता अस्थि' इत्यादि

स्वनिवासाय, भीमदुर्गो महाभ्रमसि ॥ ६७ ॥ योजनानां सप्तदश, क्षतान्यथैकविंशतिम् । यावदूर्ध्वं सम-
भिरयाकार प्वापमुद्गतः ॥ ६८ ॥ ततश्च विस्तरस्तिर्यक्क्रमदादसंख्यविरतृतिः । निक्षिप्य कुक्षौ चतुरभुः,
सौधमार्दींश्चिविष्टपान् ॥ ६९ ॥ ततोऽप्यूर्ध्वं ब्रह्मलोके, तृतीयमस्तदावधि । उद्गत्य निक्षितः श्रान्तः, इवावि-
श्रमस्तपतन् ॥ ७० ॥ अथश्चायं समभिरस्याकारत्वाद्ब्रह्मलयाकृतिः । क्षरावबुधं तुल्यत्यूर्ध्वं कुर्कुटपञ्जरम् ॥७१॥
आदेरारभ्योर्ध्वमयं, संख्येययोजनावधिम् । संख्येयानि योजनानि, विस्तारतः प्रकीर्तितः ॥ ७२ ॥ ततः
परमसंख्येययोजनान्येव विस्तृतः । परिक्षेपेण सर्वत्राप्येषोऽसंख्येययोजनः ॥७३॥ यथाप्यथस्तमस्काथः, संख्ये-
यविरतृतिः स्वयम् । तथाप्यस्य कुक्षिगतासंख्यद्वीपयोनियेः ॥ ७४ ॥ परिक्षेपरत्वसंख्येययोजनात्मैव संभ-
वेत् । क्षेत्रस्यासंख्यमानस्य, परिक्षेपे षासंख्यकः ॥ ७५ ॥ अन्तर्वाह्यपरिक्षेपविशेषस्त्वह नोदितः । उभयो-
रपि तुल्यरूपतयाऽसंख्येयमाततः ॥ ७६ ॥ इत्थमस्य महीपसामाहुः सिद्धान्तपारगाः । महर्द्धिकः कोऽपि
देवो, यो जन्बुद्वीपमञ्जसा ॥ ७७ ॥ तिस्रणां चप्युटिकानां, मध्य एवैकविंशतिम् । वारान् प्रदक्षिणीकुल्यागच्छे-
द्गत्या यथाऽथ सः ॥ ७८ ॥ तथैव गत्या काचित्कं, तमस्काथं व्यतिव्रजेत् । मासैः पङ्क्तिरपि काचित्कं तु नैव
व्यतिव्रजेत् ॥७९॥ तत्र संख्येयविस्तारं, व्यतिव्रजेन्न चापरम् । एवं महीयसि तमस्काथेऽथान्दाः सविद्युतः ॥८०॥
पादुर्भवन्ति वर्षन्ति, गर्जन्ति विद्युतोऽपि च । द्योतन्ते विलसद्देवासुरनागविनिर्मिताः ॥ ८१ ॥ तथाहुः—
'अत्थि पां मते । तसुक्काए उराला बलाहया संसेधन्ति संसुच्छन्ति वासं वासन्ति, ? हंता अत्थि' इत्यादि

भगवतीसूत्रे ६-२ । पचप्यद्य नरक्षेत्राद्दहिर्नाङ्गीकृतं श्रुते । घनगर्जितवृष्ट्यादि, तथापि स्वात्सुरोक्तवम् ॥ ८२ ॥
 यथा नराः स्वभाषेन, लक्षितुं मानुषोत्तरम् । नेशा विद्यालक्षिदेवानुभावाह्वयन्त्यपि ॥ ८३ ॥ अत्रोक्ता विद्युतो
 याश्च, भास्वरास्तेऽपि पुद्गलाः । दिव्यानुभावजा ज्ञेया, वादराग्नेरभावतः ॥ ८४ ॥ तथाह्युः—“इह न वादरास्ते-
 जस्कायिका मन्तव्याः, इहैव तेषां निर्पेत्स्यमानत्वात्, किंतु देवप्रभावजनिता भास्वराः पुद्गला” इति भग-
 वतीष्टत्वा । तथा नाद्य तमस्काये, देशाग्रामपुरादिकम् । नाप्यद्य चन्द्रचण्डांशुग्रहनक्षत्रतारकाः ॥ ८५ ॥ येऽप्य-
 दासद्यचन्द्रार्ककिरणस्तेऽपि तामसैः । मलीमसरा असत्प्राया, दुर्जने सदृशुणा इव ॥ ८६ ॥ अत एवातिकृष्णोऽ-
 यमगायश्च भयङ्करः । रौद्रान्तिरेकात्पुलकोद्भेदमालोकितः सृजेत् ॥ ८७ ॥ आस्तामन्यः सुरोऽप्येनं, पर्ययत्तादौ
 प्रकल्पते । ततः स्वशीघ्रप क्षीघ्रगतिरेनमतिवजेत् ॥ ८८ ॥ तम १ द्यैव तमस्कायोऽ रन्धकारः ३ स भद्गा-
 दिकः ४ । लोकान्धकारः ५, स्याह्योक्तमिधं ६ देवपूर्वकाः ॥ ८९ ॥ अन्धकार ७ स्तमिधं ८ चारण्यं ९ च
 व्यूह १० एव च । परिषद्य ११ प्रतिक्षोभो १२ रुणोदो वारिधिस्तथा १३ ॥ ९० ॥ अयोदशास्य नामानि,
 कथितानि जिनैः श्रुते । तत्र लोकेऽद्वितीयत्वाह्योकान्धकार उच्यते ॥ ९१ ॥ न हि प्रकाशो देवानामप्यद्य प्रथते
 मनाक । देवान्धकारोऽयं देवतमिधं च तदुच्यते ॥ ९२ ॥ चलवहेवभयतो, नश्यतां नाकिनामपि । अरण्यवच्छ-
 रण्योऽयं, देवारण्यं तदुच्यते ॥ ९३ ॥ दुर्भेदत्वाद्द्यूह इव, प्रतिक्षोभो भयावहः । शक्तिं कन्धन् परिषवत्, देव-
 व्यूहादिरुच्यते ॥ ९४ ॥ अरुणोदान्भोधिजलधिकारत्वात्तथाभिधः । एवमन्वर्धता नामास्तामन्येयामपि भाव्य-

ताम् ॥ ९५ ॥ यत्र रिष्टप्रस्तरेऽयं, तमस्कायश्च निष्ठितः । तस्येन्द्रकविमानस्य, रिष्टार्यस्य चतुर्विंशाम् ॥ ९६ ॥
जीवपुद्गलसत्पृथ्वीपरिणामस्वरूपिके । द्वे द्वे च कृष्णराज्यौ स्तो, जाल्वाञ्जनघनश्रुती ॥ ९७ ॥ तथाहि दिश्वि
पूर्वस्यां, द्वे दक्षिणोत्तरायते । पूर्वपश्चिमविस्तीर्णं, कृष्णराज्यौ प्रकीर्त्तिते ॥ ९८ ॥ स्यातामपाच्यामर्धेवं, ते द्वे
पूर्वापरायते । दक्षिणोत्तरविस्तीर्णं, कृष्णराज्यौ यथोदिते ॥ ९९ ॥ प्रतीच्यामपि पूर्ववत्ते दक्षिणोत्तरायते ।
उदीच्यां च दक्षिणावत्ते द्वे पूर्वापरायते ॥ १०० ॥ प्राच्यां प्रतीच्यां या बाह्या, पद्कोणा सा भवेत्तिकल । दक्षि-
णस्याशुदीच्यां च, बाह्या या सा त्रिकोणिका ॥ १ ॥ अभ्यन्तराश्वतुःकोणाः, सर्वा अर्धेवमासु च । द्वे पद्कोणे
द्वे त्रिकोणे, चतस्रश्चतुरस्रिकाः ॥ २ ॥ पौरस्त्याभ्यन्तरा तत्र, कृष्णराज्जी सृशाल्यसौ । निजान्तेन कृष्णराज्जी,
दाक्षिणात्यां वहिःस्थिताम् ॥ ३ ॥ दक्षिणाभ्यन्तरा चैवं, बाह्यां पश्चिमदिग्गताम् । एवं बाह्यामौत्तराह्यं, पश्चि-
माभ्यन्तरा सृशोत् ॥ ४ ॥ उदीच्याभ्यन्तरा बाह्या, प्राचीनिष्ठां सृशाल्यतः । अद्यापि कृष्णराज्यः स्युरक्षपाट-
कसंस्थिताः ॥ ५ ॥ स्यादासनविशेषो यः, प्रेक्षास्थाने निर्पेदुषाम् । स चाक्षपाटकस्तददासां संस्थानमीरितम् ॥ ६ ॥
एता विष्कम्भतोऽष्टापि, संख्येययोजनात्मिकाः । परिक्षेपायामतश्चासंख्येययोजनात्मिकाः ॥ ७ ॥ तमस्काय-
मानयोत्पसुरो यः प्राग् निरूपितः । स एव च तथा गत्या, मासाद्धेन व्यतिव्रजेत् ॥ ८ ॥ काञ्चिदत्र कृष्णराज्जी,
काञ्चिद्वैव व्यतिव्रजेत् । महत्त्वमासामित्येवं, वर्णयन्ति बहुश्रुताः ॥ ९ ॥ तमस्कायवदत्रापि, गृहग्रामायसंभवः ।
नाप्यत्र चन्द्रसूर्याद्या, न तेषां किरणा अपि ॥ १० ॥ अजान्भोददृष्टिविशुद्धजितादि च पूर्ववत् । परं तद्वैव-

जनितं, न नागासुरकर्तृकम् ॥ ११ ॥ असुरनागकुमाराणां तत्रागमनासंभवादिति भगवतीवृत्तौ ॥ कृष्णराजी
भेषराजी, मघा माघवतीति च । स्याद्वातपरिवो वातप्रतिक्षोभस्तथैव च ॥ १२ ॥ स्याद्देवपरिवो देवप्रतिक्षो-
भोऽपि नामतः । आसां नामान्यष्ट तेषामन्वर्थोऽथ विभाव्यते ॥ १३ ॥ कृष्णशुद्धलराजीति, कृष्णराजीयसु-
च्यते । कृष्णाब्दरेखातुल्यत्वान्नेघराजीति च स्मृता ॥ १४ ॥ मघाया माघवत्याश्च, सवर्णोत्याह्वया तथा ।
यातोऽथ याला तद्दद्या, तस्मिन्ना भीषणापि च ॥ १५ ॥ ततोऽसौ वातपरिवस्तप्रतिक्षोभ इत्यपि । स्याद्देव-
परिवो देवप्रतिक्षोभश्च पूर्ववत् ॥ १६ ॥ अथासां कृष्णराजीनामन्तरेषु किलाष्टसु । लोकान्तकविमानानि,
निर्दिष्टान्यष्ट पारसैः ॥ १७ ॥ तत्राभ्यन्तरयोः प्राचोदीच्ययोरन्तरे तयोः । विमानमार्चैः प्रथमं, चकास्ति प्रभु-
रप्रथमम् ॥ १८ ॥ अन्तरे प्राच्ययोरैव, बाह्याभ्यन्तरयोरथ । द्वितीयमर्चिर्मालीति, विमानं परिकीर्त्तितम् ॥ १९ ॥
तृतीयमभ्यन्तरयोरन्तरे प्राच्ययान्ययोः । वैरोचनाभिधं प्रोक्तं, विमानं मानवोत्तमैः ॥ २० ॥ बाह्याभ्यन्तर-
योरैवान्तरेऽथ द्वाक्षिणात्ययोः । प्रभंकराभिधं तुयं, विमानमुदितं जिनेः ॥ २१ ॥ अभ्यन्तरद्वाक्षिणात्यप्रती-
च्ययोरथान्तरे । विमानमुक्तं चन्द्राभं, पञ्चमं परमेष्ठिभिः ॥ २२ ॥ स्यात्प्रतीचीनयोरैवं, बाह्याभ्यन्तरयोस्तयोः ।
विमानमन्तरे षष्ठं, सूर्यभिषिति नामतः ॥ २३ ॥ पश्चिमोदीच्ययोरभ्यन्तरयोरन्तरेऽथ च । विमानमुक्तं ह्युक्ताभं,
सप्तमं जिनसत्तमैः ॥ २४ ॥ बाह्याभ्यन्तरयोरौत्तराहयोरन्तरेऽथ च । विमानं सुप्रतिष्ठाभमष्टमं परिकीर्त्तितम्
॥ २५ ॥ सर्वासां कृष्णराजीनां, मध्यभागो तु तीर्थयैः । विमानं नवमं रिष्ठाभिधानमिह वर्णितम् ॥ २६ ॥

ब्रह्मलोकान्तभाविताह्योकांतिकान्पसून्यथ । लोकान्तिकानां देवानां, संवन्धीनि ततस्तथा ॥ २७ ॥ नवाप्येते
विमानाः स्युर्धनवायुप्रतिष्ठिताः । वर्णादिभिश्च पूर्वोक्तब्रह्मलोकविमानवत् ॥ २८ ॥ संस्थानं नैकधाऽमीषाम-
पारुप्यतया खलु । एभ्यो लोकान्तः सहस्रैर्षांजनानामसंब्धकैः ॥ २९ ॥ एतेष्वथ विमानेषु, निवसन्ति यथा-
क्रमम् । सारस्वतास्तथाऽऽदित्या, बहुषो वरुणा अपि ॥ ३० ॥ गर्दतोपाश्च तुपिता, अव्याधाथास्तथाऽपरे ।
आग्नेया अथ रिधाश्च, लोकान्तिकसुधासुजः ॥ ३१ ॥ अत्राग्नेयाः संज्ञान्तरतो मकतोऽप्यभिधीयन्ते ॥ खत एवा-
वयुद्धानामनुत्तरचिदात्मनाम् । विज्ञाय दीक्षावसरं, दिस्सुनां दानमादिदकम् ॥ ३२ ॥ प्रब्रज्यासमपाद्वार्क,
संवत्सरेण तत्क्षणम् । श्रीमतामर्हतां पादान्तिकमेत्य तथास्थितैः ॥ ३३ ॥ विमानयानाद्दुस्तीर्य, स्रोत्साहाः
सपरिच्छदाः । सारस्वतप्रभृतयः, सर्वे लोकान्तिकाः सुराः ॥ ३४ ॥ विज्ञा विज्ञपयन्त्येवं, जय नन्द ! जगद्गुरोः ।
द्वैत्योऽप्यबंधो ! भगवन् !, धर्मतीर्थप्रवर्तय ॥ ३५ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ यदेतत्सर्वलोकानां, सर्वलोके भविष्यति ।
सुक्तिराजपथीभूतं, निःश्रेयसकरं परम् ॥ ३६ ॥ इह सारस्वतादित्यद्वये समुदितेऽपि हि । सप्त देवाः सप्त देवरात्तानि
स्यात्परिच्छदः ॥ ३७ ॥ एवं वह्निरुणयोः, परिवारश्चतुर्दश । देवास्तथाऽन्यानि देवसहस्राणि चतुर्दश ॥ ३८ ॥
गर्दतोपतुषितयोर्द्वेषुः संगतपोरपि । सप्त देवाः सप्त देवसहस्राणि परिच्छदः ॥ ३९ ॥ अन्यावाधाग्नेपरिष्ठदेवानां
च सुरा नव । शतानि नव देवानां, परिवारः प्रकीर्तितः ॥ ४० ॥ अन्यावाधाश्चैषु देवाः, पुरुषस्याक्षिपक्षमणि ।
दिव्यं क्षाद्विंशत्प्रकारं, प्रादुर्भुवन्ति तत्राण्डवम् ॥ ४१ ॥ तथापि पुरुषस्यास्य, बाधा काऽपि न जायते । एवंरूपा

शक्तिरेषां, पञ्चमाद्रेप्रकीर्तिता ॥४३॥ भ० १४, ८। लोकान्तिकविमानेषु, देवानामष्ट चार्द्धेषुः। स्थितिकका जिनेरेते,
 पुण्पात्मानः शुभाशयाः ॥ ४३ ॥ एकापताराः सिद्धयन्ति, भवे भाविनि निश्चितम् । अष्टापतारा अप्येते, निरु-
 पिता मतान्तरे ॥ ४४ ॥ तन्मतद्वयं देवं-लोकान्ते-लोकामलक्षणे सिद्धिस्थाने भवा लोकान्तिकाः, भाविनि
 भूतपदुपपादन्यापेन एवं न्यपदेखाः, अन्यथा ते कृष्णराजीमध्यवर्तिनः, लोकान्ते भावित्वं तेषाम-
 नन्तरभवे एव सिद्धिगमना”दिति स्थानाद्गृह्णा ९ स्थानके “श्रीब्रह्मलोके प्रतरे तृतीये, लोकान्तिकास्तत्र
 पद्यन्ति देवाः । एकापताराः परमापुरष्टा, भवन्ति तेषामपि सागराणि ॥ १ ॥” इति श्रेणिकथरिन्ने । “अद्वैत
 सागरादं परमाडं शोष सधदेवाणं । एगावपारिणो खलु देवा लोगंतिषा नेषा ॥ १ ॥” इति प्रवचन-
 सारोद्धारे, तत्त्वाधर्तीकापामपि—लोकान्ते भवा लोकान्तिकाः, अत्र प्रस्तुतत्वाद्ब्रह्मलोक एव परिगृह्यते,
 तदन्तनिषासिनो लोकास्तिकाः, सर्वप्रलोकदेवानां लोकास्तिकप्रसङ्ग इति चेन्न, लोकान्तोपश्लेषात्, जरा-
 मरणादिजयालाकीर्णो वा लोकस्तदन्तवर्तित्याह्लोकान्तिकाः कर्मक्षयाभ्यासीभावाचेति, लघिपस्तोत्रे तु-सप्त-
 दशुभा चटकपञ्चाशदारण्यसमगजिजगणहरादं । निश्चयेण तन्भवसिषवा सत्तद्व्यभवेहिं लोगंती ॥ १ ॥”

अधोर्ध्वं प्रकृतोक्तस्य, समपक्षं समानदिक् । योजनानामसंरूपेयकोटाकोटिव्यतिक्रमे ॥ ४५ ॥ विभाति
 छान्दसः सर्गाः, पञ्चप्रतरसंकेकेनेन्द्रकेण विराजितः ॥ ४६ ॥ प्रथमप्रतरे तत्र, बलभद्राक्षय-
 सिन्द्रकम् । ध्रुवं गद्या खस्तिकं च, नन्यावर्त्तमिति क्रमात् ॥ ४७ ॥ प्रतिप्रतरमेतेभ्यः, पृङ्गपोऽपि चतुर्दिक्षाम् ।

प्राग्वदत्र विना प्राचीं, प्रोक्ताः गुण्यावकीर्णकाः ॥ ४८ ॥ एकत्रिंशदथ त्रिंशदेकोनत्रिंशदेव च । तथाऽष्टा-
विंशतिः सप्तविंशतिश्च यथाक्रमम् ॥ ४९ ॥ पञ्चस्त्रेषु प्रतरेषु, प्रतिपङ्क्तिं विमानकाः । एकैकस्यामथो पङ्क्तौ,
प्रथमप्रतरे स्मृताः ॥ ५० ॥ त्र्यस्रा एकादशान्ये च, द्वैषा दश दशोति च । चतुर्विंशं ज्ञानं सर्वं, पङ्क्तिस्थायिधि
मानकाः ॥ ५१ ॥ धृत्ताकपद्याधतुरसा, द्वितीयप्रतरे दश । प्रतिपङ्क्तयत्र सर्वं च, विंशं ज्ञानमुदीरिताः ॥ ५२ ॥
तृतीये द्विचतुःकोणा, दश धृत्ता नवेति च । सर्वं विमानाः पङ्क्त्या, भवन्ति षोडशं ज्ञानम् ॥ ५३ ॥ धृत्ताश्च
चतुरसाश्च, तुर्ये नव नव स्मृताः । दश त्रिकोणाः सर्वे च, पङ्क्त्या द्वादशं ज्ञानम् ॥ ५४ ॥ पञ्चमे च नव नव,
त्रिचतुःकोणषुत्तकाः । षट्कोत्तरं ज्ञानं सर्वं, चात्र पङ्क्तिविमानकाः ॥ ५५ ॥ एवं पञ्चन्द्रकक्षेपे, सर्वेऽत्र पङ्क्ति-
धृत्तकाः । विमानाश्चिन्नववत्याढ्यं, शतं ज्ञान्तकताविषे ॥ ५६ ॥ पङ्क्तित्र्यस्राणां ज्ञाने द्वे, द्विनवत्यधिकं ज्ञानम् ।
स्यात्पङ्क्तिचतुरस्राणामेवं च सर्वसंख्यया ॥ ५७ ॥ पञ्चाशीत्याभ्यधिकानि, ज्ञानानि पञ्चपङ्क्तिगाः । सदृसाण्ये-
कोनपञ्चाशद्यत्वारि ज्ञानानि च ॥ ५८ ॥ युक्तानि पञ्चदशाभिरिह गुण्यावकीर्णकाः । विमानानां सदृसाणि,
पञ्चाशत्सर्वसंख्यया ॥ ५९ ॥ विहायसि निरालम्बे, प्रतिष्ठितो घनोदधिः । घनघातोऽस्मिन्निहामी, स्युर्विमानाः
प्रतिष्ठिताः ॥ ६० ॥ वर्णाद्यत्वादिमानं च, स्यादेपां ब्रह्मलोकवत् । देवास्त्वत्र शुक्लवर्णाः, शुक्लेदया महर्षिकाः ॥
॥ ६१ ॥ इतःप्रभृति देवाः स्युः, सर्वेऽप्यनुत्तरावधि । शुक्लेदया शुक्लवर्णाः, किन्तुत्कृष्टा यथोत्तरम् ॥ ६२ ॥
प्रथमप्रतरे तत्र, स्थितिर्द्वेषंष्टा सुधाशुजात् । पञ्चभागीकृतस्याढ्येश्चत्वारोऽंशा दशाढ्ययः ॥ ६३ ॥ द्वितीयप्रतरे

भागाख्य एकदशाब्धयः । द्वाभ्यां भागाभ्यां समेतास्तृतीये द्वादशाब्धयः ॥६४॥ चतुर्थे त्वेकभागाख्याख्यो-
 दशा पयोधयः । पञ्चमे प्रतरे पूर्णाश्चतुर्दशैव वार्द्धयः ॥ ६५ ॥ जयन्येन तु सर्वत्र, दशैव मकरा-
 कराः । स्वस्वस्थित्यनुसारेण, देहमानमथ श्रुवे ॥ ६६ ॥ एकदशोद्भवैर्भागेश्चतुर्भिरधिकाः कराः । पञ्चदेहमा-
 नमत्र, दशरत्नाकरायुषाम् ॥ ६७ ॥ त्रिभागाख्याः कराः पञ्चैकादशार्णवजीविनाम् । हस्ताः पञ्च लघौ द्वौ च,
 द्वादशान्भोधिजीविनाम् ॥ ६८ ॥ सैकभागाः कराः पञ्च, त्रयोदशार्णवायुषाम् । चतुर्दशाब्धिस्थितानां,
 पूर्णाः पञ्च करास्तनुः ॥ ६९ ॥ ईशानस्वर्वासिनीभिर्देवीभिर्विषयेच्छवः । चिन्तामात्रोपस्थिताभी, रमन्ते ब्रह्म-
 देवत् ॥ ७० ॥ न्यवमानोत्पद्यमानसंख्या गत्यागती अपि । अवधिज्ञानविषयः, स्यादत्र ब्रह्मलोकवत् ॥७१॥
 अत्रोत्पत्तिन्यवनयोरन्तरं परमं भवेत् । दिनानि पञ्चत्वारिंशत् क्षणश्च जयन्वतः ॥ ७२ ॥ पञ्चमे प्रतरे चात्र,
 स्याह्यन्तकावतंसकः । अङ्गावतंसकादीनां, मध्ये ईशाननाकवत् ॥७३॥ ज्ञानकस्त्र देवेन्द्रः, पुण्यसारो विराजते ।
 सामानिकामरैः पञ्चाशता सेव्यः सहस्रकैः ॥ ७४ ॥ द्वाभ्यां देवसहस्राभ्यां, सेव्योऽभ्यन्तरपर्षदि । मध्य-
 मायां चतुर्भित्तैः, पट्टिश्च बाह्यपर्षदि ॥ ७५ ॥ युग्मम् ॥ सप्तपट्पञ्चभिः पत्योपमैः समधिका स्थितिः ।
 द्वादशैवान्मुनिधयस्त्रिंशत्पर्षदां क्रमात् ॥ ७६ ॥ आत्मरक्षकदेवानां, पञ्चाशता सहस्रकैः । एकैकस्यां
 दिशि सेव्यो, दण्डाद्यायुधपाणिभिः ॥ ७७ ॥ प्राग्वदन्यैरपि मन्त्रिन्नायस्त्रिंशकवाहनैः । सेन्यैः सेन्याधिपै-
 र्नाप्यासैः पालितशासनः ॥ ७८ ॥ जिनार्चनादिकं धर्मं, कुर्वाणः परमार्हतः । दिव्यनाट्यदत्तचेताश्चतुर्दशा-

विषजीवितः ॥ ७२ ॥ सातिरेकानष्ट जन्वद्वीपान् पूरयितुं क्षमः । सूर्यैर्विकृर्वैतैस्तिर्यगसंख्यद्वीपतो-
मधीन् ॥ ८० ॥ स विमानसहस्राणां, पञ्चाशतोऽप्यधीश्वरः । सात्वाल्यं शास्ति देवानां, ज्ञानतकस्वर्गवा-
सिनाम् ॥ ८१ ॥ पञ्चभिः कुलकं ॥ अस्य यानविमानं च, भवेत्कामगमाभिधम् । देवः कामगमाभिन्धयो,
नियुक्तस्तद्विकृर्वणे ॥ ८२ ॥

प्रमानिकाः किल्विषपिकास्त्रिधा भवन्ति तद्यथा । त्रयोदशालिष्यन्मोधित्रिपत्न्योपमजीवितः ॥ ८३ ॥ तत्र
त्रय—वसन्ति ज्ञानतकस्याधस्त्रयोदशालिष्यजीवितः । अधः सनत्कुमारस्य, त्र्यम्भोधिजीवितः पुनः ॥ ८४ ॥
त्रिपत्न्यस्थितप्रस्ते च, सौधमंशानपोरधः । स्थानमेवं किल्विषपिकसुराणां त्रिविधं स्मृतम् ॥ ८५ ॥ नन्वजाधः-
शब्देन किमभिधीयते ? अधस्तनं प्रस्तदं, तस्मादप्यधोदेशो वा ? अन्यच्च द्वात्रिंशद्विमानमध्ये साधारण-
देवीनामिवैतेप्रां कतिचिद्विमानानि सन्ति, विमानैकदेशे वा विमानाद्दहिर्चा तिष्ठन्ति ते इति, अत्रोच्यते—
अत्राधःशब्दस्तस्यानवाचको ज्ञेयो, यतोऽत्राधःशब्दः प्रथमप्रस्तदाधो न घटते तृतीयपष्ठकल्पसत्ककिल्वि-
षिकामराणां, तत्प्रथमप्रस्तदयोस्त्रिसागरोपमत्रयोदशसागरोपमस्थित्योरसंभवात्, तथा तद्विमानानां संख्या
शास्त्रे नोपलभ्यते, तथा देवलोकगतद्वात्रिंशद्विमानसंख्यामध्ये तद्विमानगणनं न संभाव्यते इति, तत्त्वं
सर्वविद्वेषामिति वृद्धाः ॥ अमी च चण्डालप्राया, निन्धकर्मधिकारिणः । अष्टरूपत्वादन्यदेवैर्धकृतास्तजैना-
दिभिः ॥ ८६ ॥ देवलोकं विमानेषु, स्वधासुकृत्पर्षदादिषु । कौतुकादिसंगतेषु, देवानां निकरेषु च ॥ ८७ ॥

लोकं देव-
मानादि-
किल्वि-
षिकाः

अष्टाहिकाद्युत्सवेषु, जिनजन्मोत्सवादिषु । अप्राप्नुवन्तः स्थानं ते, खं शोचन्ति विषादिनः ॥ ८८ ॥
 आचार्योपाध्यायगच्छसंघप्रतीपवर्तिनः । येऽवर्णवादिनस्तेषामयशःकारिणोऽपि च ॥ ८९ ॥ असन्नावोद्भाव-
 नाभिमिश्रयात्वाभिवेद्यकैः । व्युद्भ्राह्मयन्तः स्वात्मानं, परं तदुभयं तथा ॥ ९० ॥ प्रतिपालयापि चारित्र-
 पर्षायं वत्सरान् पद्वन् । तेऽनालोच्यप्रतिक्रम्य, तत्कर्माशर्मकारणम् ॥ ९१ ॥ त्रयाणां किल्विषिकानां, मध्ये
 भवन्ति कुत्रचित् । तादृशव्रतपर्षायपेक्षया स्थितिशालिनः ॥ ९२ ॥ पृथग्भ्युत्वा देवनरतिर्यग्राकजन्मसु ।
 चतुरः पञ्च वा पारान्, भ्रान्त्वा सिद्ध्यन्ति केचन ॥ ९३ ॥ केचित्पुनरर्हदादिनिबिडाशातनाकुतः । कृतानन्त-
 भवा भीमं, भ्रान्मपन्ति भवसागरम् ॥ ९४ ॥ तथाहुः—“देवकिषिसिषा णं भंते । ताथो देवलोगाथो” इत्यादि ।
 जामेपोऽपि च जामाता, यथा वीरजगद्गुरोः । जमालिः किल्विषिकेपूत्पन्नो लान्तकवासिषु ॥ ९५ ॥ स हि
 क्षत्रियफुण्डस्यः, क्षत्रियस्ताण्डवादिषु । मग्नः श्रुत्वा महावीरमागमं वन्दितुं गतः ॥ ९६ ॥ श्रुत्वोपदेशं संवि-
 श्रोऽनुज्ञाप्य पितरौ व्रतम् । जग्राह पञ्चभिः पुंसां, शतैः सह महामहैः ॥ ९७ ॥ अधीतैकादशाङ्गीकस्तथैवाहं-
 दनुज्ञया । सेव्यः सायुपञ्चशाला, चकारानेकथा तपः ॥ ९८ ॥ पप्रच्छ वैकदाऽर्हन्तं, विजिहीर्षुः पृथग् जिनात् ।
 तूष्णीं तस्यी प्रभुरपि, जानंस्तद्भाववैशासम् ॥ ९९ ॥ अननुज्ञात एवैप, उपेक्ष्य जगदीश्वरम् । विहरन्
 सहितः शिष्यैः, श्रावस्तीं नगरीं ययौ ॥ ३०० ॥ तत्र तस्यान्यदा प्रान्ताद्यशनेन ज्वरोऽभवत् । शिष्यान्
 शिष्याधिषुः संस्तारकहृष्यै समादिशत् ॥ १ ॥ तमास्तरन्ति ते यावत्तावदेषोऽतिपीडितः । ऊचं संस्तारको

हन्त, कृतोऽथ कियतेऽथवा ? ॥ २ ॥ द्रगोप क्रियते स्वामिन् !, श्रुत्वेति शिष्यभाषितम् । मिथ्याविपर्यस्तम-
तिरिति चेतस्यचिन्तयत् ॥ ३ ॥ प्रत्यक्षं क्रियमाणोऽयमकृतो यन्न युज्यते । क्रियमाणं कृतमिति, तत्किमाहा-
न्तिमो जिनः ? ॥ ४ ॥ ध्यात्वेति सर्वानाह्वय, शिष्यानेषोऽब्रवीदिति । कृतमेव कृतं वस्तु, क्रियमाणं न
तत्तथा ॥ ५ ॥ क्रियमाणं कृतं किञ्चित् वेदायक्षणानिषु । सर्वमन्त्यक्षणे तर्हि, तत्कर्तुं शक्यते कथम् ? ॥ ६ ॥
देशतः कृतमेवेति, क्रियमाणं क्षणे क्षणे । जीर्यमाणं जीर्णमेवं, चल्चलितमेव च ॥ ७ ॥ युगम् । इत्यादियु-
क्तिभिः शिष्यैर्वाधितोऽपि कदाग्रही । कैश्चिद्धर्माधिभिरत्यक्तः, कैश्चिन्स एव चाहतः ॥ ८ ॥ यैस्त्वक्तस्ते
महावीरं, चम्पायां पुरि संस्थितम् । अभ्युपेत्य गुरुकृत्योद्युक्ताः स्वार्थमसाधयन् ॥ ९ ॥ क्रमाद्विसृक्तो रोगोण-
द्रव्यतो न तु भावतः । जमालिरपि चम्पायामुपवीरमुपागतः ॥ १० ॥ कदाग्रहग्रहग्रस्तः, पशस्ताधिपणाबलः ।
इत्याललाप भगवन् !, भवच्छिष्याः परे यथा ॥ ११ ॥ छद्मस्या न तथैवाहं, किंतु जातोऽसि केवली । इति
शुवाणं भगवानिन्द्रभूतिस्त्वमब्रवीत् ॥ १२ ॥ ज्ञानं केवलिनः शक्यं, नावरीतुं पटादिभिः । यदि त्वं केवली
तर्हि, पशयोमं कुरुत्तरम् ॥ १३ ॥ जमाले ! नन्वसौ लोकः, शाश्वतोऽशाश्वतोऽथवा ? । जीवोऽप्यशाश्वतः
किं वा, शाश्वतस्त्वद्द्रुतम् ॥ १४ ॥ जगद्गुरुप्रत्यनीकतया प्रश्नमपीदृशम् । सोऽक्षमः प्रत्ययस्थानुं, वभूव मलि-
नाननः ॥ १५ ॥ ततः स वीरनाथेन, प्रोक्तः किं सुखासीह भोः ? । शाश्वताशाश्वतौ ह्येतौ, द्रव्यपर्याप्यभेदतः
॥ १६ ॥ छद्मस्थाः सन्ति मे शिष्या, ईदृक्प्रश्नोत्तरे क्षमाः । अनेके न तु ते त्वद्द्रुतत्सार्थद्वयशंसिनः ॥ १७ ॥

किञ्चिपि-
नेषु जमाले-
रधिकारः

२०

२५

॥३५५॥

२८

अथपरात्रिनीकं, सैरं पुनरपि भ्रमन् । व्युद्ग्राहयंश्च स्वपरं, कुर्वस्वपांस्वनेकधा ॥ १८ ॥ अन्तेऽर्द्धमासिकं
 गृह्याऽनघानं तद्य पातकम् । अनालोच्यपतिक्रम्य, मृला कित्त्विकोऽभवत् ॥ १९ ॥ ततश्च्युत्वा च विद्युध,
 तिर्यग्मनुजान्मसु । उत्पथ पश्चाः पश्चदशे जन्मनि सेत्स्यति ॥ २० ॥ तथाहुः—“गो० ! चत्वारि पञ्च तिरि-
 फलजोणिपमणुस्सर्वेष्वभयगाहणाहं संसारं अणुपरियटित्वा ततो पच्छा खिन्निरिति जाव अंतं काहिति”
 भाषतीसूत्रे श् ० ९ उ० ३३ ॥ ग्रन्थान्तरे च यथस्थानन्ता अपि भवाः श्रुताः । तदा तदनुसारेण, तथा ज्ञेया
 विवेकिभिः ॥ २१ ॥ जिनं विनाऽन्यः फस्तत्त्वं, निश्चेतुं क्षमतेऽपरः । ततः प्रमाणसुभयं, शीवीराज्ञाऽनुसा-
 रिणाम् ॥ २२ ॥ सत्यप्येवं पश्चमाद्भवचो विलुप्य ये जडाः । एकान्तेन भवानस्थानन्ताच्चिद्धिन्वतेऽधुना ॥ २३ ॥
 कदाग्रहतमद्दघ्ननयनास्ते सुधा स्वयम् । अर्धरनन्तैर्युज्यन्ते, परानन्तभवाग्रहात् ॥ २४ ॥ एवं च—“अनन्ता-
 संख्यसंख्येयानुत्सृष्टभाषिणोऽपि हि । परिणामविशेषेण, भवान् भ्रान्त्यन्ति संसृतौ ॥ २५ ॥” तथोक्तं महानिशी-
 पद्वितीयाध्यायने—“जे णं तित्थगारादीणं महतीं आसायणं कुज्जा से णं अज्जावसायं पडुच जावणं अणंतसंसारिच-
 खाणं सभेज्जा,” पाचच्छब्दमयादया चात्र संख्याता असंख्याता अपि भवा लभ्यन्त इति ध्येयं । उत्सृष्टभाषिणां
 ये चानन्तानेव कदाग्रहात् । भवाननुत्सृष्टेक्ष्यं तत्तेषां चातूलचेष्टितम् ॥ २६ ॥ अतः परं कित्त्विकजातीयानामसं-
 ख्यः । यथाऽऽभिषेगिकादीनामच्युतस्वर्गतः परम् ॥ २७ ॥

अथोक्तं

एतन्नफस्वर्गात्समपक्षं समानदिक् । योजनानामसंख्येयकोटाकोटिव्यतिक्रमे ॥ २८ ॥ अस्ति

स्वर्गं महाशुक्रेः, संपूर्णचन्द्रसंस्थितः । चत्वारः प्रतरास्तत्र, प्रतिप्रतरमिन्द्रकम् ॥ २९ ॥ आभङ्करं शुद्धिसंज्ञं,
केतुश्च गरुलाभिधम् । चतस्रः पङ्कपरस्वेभ्यः, प्राग्बतुण्पावकीर्णकाः ॥ ३० ॥ पद्मविंशतिः पञ्चचतुष्टय-
धिका दिंशतिः क्रमात् । प्रतरेषु चतुर्वर्षेषु, प्रतिपङ्क्ति विमानकाः ॥ ३१ ॥ तत्राद्यप्रतरे पङ्क्तौ, पङ्क्तावष्टैव
धृत्तकाः । नव च त्रिचतुःकोणाः, सर्वे चतुर्युतं ज्ञातम् ॥ ३२ ॥ द्वितीयप्रतरे त्र्यधा, नयाष्टाष्टापरं द्विधा ।
सर्वं ज्ञातं तृतीये च, प्रतरेऽष्टाष्ट ते त्रिधा ॥ ३३ ॥ सर्वे च ते पणवतिश्चतुर्यप्रतरे पुनः । अष्टौ त्र्यस्रा-
श्चतुरस्रा, धृत्ताः सप्त विमानकाः ॥ ३४ ॥ सर्वे चात्र द्विनवतिः, पाङ्क्त्याः परिकीर्तिताः । चतुरिन्द्रकयोरेऽत्र,
सर्वे स्युः पङ्क्तिधृत्तकाः ॥ ३५ ॥ अष्टाविंशं ज्ञातं पङ्क्तित्र्यस्राः पद्मत्रिंशकं ज्ञातम् । द्वाविंशं च ज्ञातं पङ्क्तिचतुरस्राः
प्रकीर्तिताः ॥ ३६ ॥ एवं पङ्क्तिविमानानां, महाशुक्रे ज्ञातत्रयम् । पणवत्या समधिकं, शेषाः पुण्पावकीर्णकाः
॥ ३७ ॥ सहस्राण्येकोनचत्वारिंशद्देव च पद्मशती । चतुर्युतैव सर्वे च, चत्वारिंशत्सहस्रकाः ॥ ३८ ॥ आधारतो
लान्तकवत्, द्विधाऽमी वर्णतः पुनः । शुक्राः पीताश्च पूर्वभ्यो, वर्णाद्युत्कर्षशालिनः ॥ ३९ ॥ पृथ्वीषिण्डः ज्ञातानीह,
चतुर्विंशतिशेरितः । योजनानां ज्ञातान्यष्टौ, प्रासादाः स्युः सप्तुष्टिताः ॥ ४० ॥ प्रथमप्रतरे चात्र, देवानां परमा
स्थितिः । पादोनानि पञ्चदश, स्युः सागरोपमाणपथ ॥ ४१ ॥ द्वितीयप्रतरे पञ्चदश सार्दानि तान्यथ । तृतीये
च सपादानि, षोडशैतानि निश्चितम् ॥ ४२ ॥ चतुर्थे च सप्तदश, बार्दयः परमा स्थितिः । सर्वेष्वपि जघन्या
तु, चतुर्दश पयोधयः ॥ ४३ ॥ कराः पञ्च देहमत्र, चतुर्दशाधिजिचिनाम् । कराश्चत्वारस्त्रयोऽशाः, पञ्चदशार्ण-

वायुपाम् ॥ ४४ ॥ पौडशाब्धवायुपां हस्ताब्धत्वारोऽंबाद्रयान्विताः । एकांशाल्यास्ते तु सप्तदशसागरजी-
 पिनाम् ॥ ४५ ॥ एकादशपापिभर्तौककरस्यांशा आभी इह । आधारीच्छ्वासकालस्तु, प्राग्वत्सागरसंख्यया
 ॥ ४६ ॥ कामभोगाभिलाषे तु, नेपां संकेतिता इष । सीधर्मसर्गादेव्योऽजापान्ति स्वाहा विचिन्तिताः ॥ ४७ ॥
 अपासां विषयसुखां, भृङ्गाररसकोसलम् । गीतं रफीतं च साकृतं, स्यातं ललितकूर्जितम् ॥ ४८ ॥ विविधान्यो-
 स्थिभक्षोस्थिचपयश्चसुषयोभरम् । इश्याणपथानप्यभक्षकाल्यादिषुद्धतिम् ॥ ४९ ॥ कङ्कणानां रणत्कारं, हार-
 क्षाक्षीश्लश्वतिश्च । मणिमशीरशंभारं, किङ्किणीनिष्कणोत्पणम् ॥ ५० ॥ कामप्रहासिंशामनमन्त्राक्षरमिवाङ्कु-
 लम् । शब्दं भृशयन्त एवामी, कृत्पन्ति सुरसादिय ॥ ५१ ॥ देव्योऽपि ता दूरतोऽपि, वैक्रियैः शुकुपुद्गलैः ।
 तृणतश्चै परिणतैस्तान्दिव्यप्रभापतः ॥ ५२ ॥ अर्द्धनाराचावसानचतुःसहस्रनाश्रिताः । गर्भजा नरतिर्यञ्चो,
 १३अन्तेऽस्माद्युगाश्रिताम् ॥ ५३ ॥ अस्त्राच्छ्युत्वा सतिरञ्चोरेष यान्ति सुधाभुजः । क्यवमानोत्पद्यमानसंहृपां
 श्रयापि पूर्वपम् ॥ ५४ ॥ अपोत्पस्त्रिद्विपयनयोर्विरहः परमो भवेत् । अशीतिं दिवसानेकं, समयं च जघन्यतः
 ॥ ५५ ॥ पद्मनिम् देवा अब्रुवा, अपथिज्ञानचक्षुषा । पङ्कजभापास्तुर्यायाः, पृथ्व्या अधस्तलावधि ॥ ५६ ॥
 १४अभयानां च पैयानां, विष्वां देहयुतिं ननु । सोढुं प्राप्नोति सौधर्माधिपोऽपि न सुरेभ्यरः ॥ ५७ ॥ श्रूयते हि
 १५अथ परमभयपरिवारम् । आगन्तं परिज्ञाप, नन्तुं वीरजिनेश्वरम् ॥ ५८ ॥ पूर्वागतो वज्रपाणिस्तत्तेजः
 १६अपुष्पाम् ॥ १४शानापृच्छ च संक्षेपात्, संञ्जान्तः प्रणमन् ययौ ॥ ५९ ॥ एतद्यार्थतो भगवतीह्वये पौडशा-

शानकपञ्चमोद्देशके ॥ चतुर्थं प्रतरेऽत्रापि, महाशुक्रावतंसकः । सौधर्मवदशोकाद्यावतंसकचतुष्कयुक् ॥ ६० ॥
 उत्पद्यते चात्र महाशुक्रनामा सुरेश्वरः । प्राग्वत्कुत्वाऽहंदाद्यर्चामलंकुर्षान्महासनम् ॥ ६१ ॥ एकदेवसहस्रेण,
 सेव्योऽभ्यन्तरपर्वताम् । पञ्चपर्याधिकापार्श्वपोडशाभ्योधिजीविनाम् ॥ ६२ ॥ सहस्रद्वितयेनैप, सेवितो
 मध्यपर्वताम् । चतुःपत्न्याधिकसार्द्धपञ्चदशार्णवायुषाम् ॥ ६३ ॥ चतुःसहस्रया देवानां, सेवितो द्वाष्टापर्वताम् ।
 त्रिपत्न्योपमयुक्तसार्द्धपञ्चदशार्णवायुषाम् ॥ ६४ ॥ सामानिकानां चत्वारिंशता सेव्यः सहस्रकैः । चतुर्दशैः
 च प्रत्येकं, तावन्निरङ्गरक्षकैः ॥ ६५ ॥ त्रायस्त्रिंशैर्लोकपालैरनीकानीकनायकैः । अन्यैरपि महाशुक्रवासिभिः
 सेवितः सुरैः ॥ ६६ ॥ जम्बूद्वीपान् पूरयितुं, क्षमः पोडशा सर्वतः । स्वैर्विभ्रुर्वितैस्तिर्यगसंख्यद्वीपतोयधीन्
 ॥ ६७ ॥ सद्भिमानसहस्राणां, चत्वारिंशत् इश्वरः । महाशुक्रं चास्ति ससद्वरापथोनिधिस्थितिः ॥ ६८ ॥
 ससभिः कुलकम् । अस्य यानविमानं च, भवेत्प्रीतिमनोजन्मिधम् । देवः प्रीतिमनाः लयातो, नियुक्त-
 स्त्विदुर्बणे ॥ ६९ ॥

महाशुक्रादयस्सूद्वयं, सहस्रारः सुरालयः । योजनानामसंख्येयकोटाकोटीव्यतिक्रमे ॥ ७० ॥ चत्वारः
 प्रतरास्तत्र, प्रत्येकमिन्द्रकाञ्चिताः । ब्रह्म ब्रह्महितं ब्रह्मोत्तरं च तान्तकं क्रमात् ॥ ७१ ॥ चतस्रः
 पद्भ्यश्चैभ्यः, प्राग्वत्तुल्यावकीर्णकाः । द्वाविंशतिस्तथा चैकविंशतिर्विंशतिः क्रमात् ॥ ७२ ॥ एकोन-
 विंशतिश्चेति, प्रतरेषु चतुर्दशेपि । एकैकपद्भौ संख्यैवं, विमानानां भवेद्विद् ॥ ७३ ॥ तत्राद्यप्रतरे

द्यत्वा, अष्टान्ये सप्त सप्त च । प्रतिपङ्कथ सर्वेऽत्राष्टाशीतिः पङ्क्तिवर्तिनः ॥ ७४ ॥ द्वितीयप्रतरे सप्त
 सप्तैते द्विधिधा अपि । सर्वे चतुरशीतिश्च, तृतीयप्रतरे पुनः ॥ ७५ ॥ दृक्ताः पद्म सप्त सप्तान्येऽशीतिश्च सर्व-
 संख्यया । तुर्ये द्यक्षाः सप्त पद्म पद्, परे पद्मसप्ततिः सप्ते ॥ ७६ ॥ चतुर्णामिन्द्रकाणां च, योगेऽत्र पङ्क्तिदृ-
 स्तकाः । अष्टोत्तरशतं पङ्क्तिग्रह्याथ षोडशं शतम् ॥ ७७ ॥ अष्टोत्तरं शतं पङ्क्तिचतुरस्रास्ततोऽत्र च ।
 द्वात्रिंशदधिकं पङ्क्तिविमानानां शतत्रयम् ॥ ७८ ॥ पद्मशताभ्यधिकाः पञ्च, सहस्राः साष्टपष्टयः । पुष्पा-
 वकीर्णका अत्र, सर्वे ते पद्मसहस्रकाः ॥ ७९ ॥ आधारावर्णोच्चलादि, स्यादेपां शुक्रनाकवत् । उत्पथान्त एषु
 देवतया प्राग्वन्महाषायाः ॥ ८० ॥ सपादा यार्द्धयः सप्तदशाऽऽद्ये प्रतरे स्थितिः । द्वितीये त्वव्ययः सप्तदश
 सार्द्धाः परा स्थितिः ॥ ८१ ॥ अष्टादश च पादोनास्तृतीये परमा स्थितिः । तुर्येऽष्टादश संपूर्णाः, सागराः
 स्यात्परा स्थितिः ॥ ८२ ॥ सर्वत्रापि जघन्या तु, भवेत्सप्तदशाव्ययः । अथ स्थित्यनुसारेण, देहमानं निरूप्यते
 ॥ ८३ ॥ चलारोऽत्र करा देह, उत्कृष्टस्थितिशालिनाम् । त एवैकादशैकांशयुजो जघन्यजीविनाम् ॥ ८४ ॥
 अष्टादशाभिरव्दानां, सहस्रैः परमायुषः । जघन्यस्थितयः सप्तदशाभिर्भ्रंजनार्थिनः ॥ ८५ ॥ उच्छ्वसन्तीह
 नषभिर्गोसैः परमजीविनः । शीनायुषोऽष्टभिः सार्द्धैः, परे तदनुसारतः ॥ ८६ ॥ भोगो गत्यागती संख्यो-
 र्णावृत्त्यपनशोचरा । अवधिज्ञानविषयः, सर्वमत्रापि शुक्रवत् ॥ ८७ ॥ अत्रोत्पादच्यवनयोर्गोशियान् विरहो
^{व्ययम् ।} प्राप्तं दिनानामल्पीयान्, स पुनः समयो मतः ॥ ८८ ॥ चतुर्थप्रतरेऽत्रापि, सहस्रारवतंसकः । अङ्गावतंसका-

दीनां, चतुर्णां मध्यतः स्थितः ॥ ८९ ॥ सहस्रारस्तत्र देवराजो राजेव राजते । प्राग्वत्कृतजिनाद्यर्षो, महासिंहासने स्थितः ॥ ९० ॥ पञ्चभिर्निर्जरशतैः, सेव्योऽभ्यन्तरपर्षदि । सप्तपत्न्याधिकापाद्द्विष्टादशान्भोधिजीविभिः ॥ ९१ ॥ एकदेवसहस्रेण, सेवितो मध्यपर्षदि । सपद्पत्न्यसाद्धसप्तदशतोषधिजीविना ॥ ९२ ॥ द्विसहस्रया च देवानां, सेवितो बाष्पपर्षदाम् । पञ्चपत्न्युतापाद्द्विष्टादशार्णवजीविनाम् ॥ ९३ ॥ सामानिकामरैः सेव्यः, सहस्रास्त्रशता सदा । सहस्रास्त्रिशतैकैकदिश्यात्परमरक्षकैः सुरैः ॥ ९४ ॥ प्राग्वत्रायस्त्रिशालोकपालसैन्यतद्दीभ्यरैः । देवरन्पर्य्युपास्यः, सहस्रारनिवासिभिः ॥ ९५ ॥ सातिरेकान् षोडशौष, जम्बूद्वीपान् विकुर्वितैः । रूपैर्भर्तु क्षमस्त्रिगणसंख्यान् द्वीपचारिधीन् ॥ ९६ ॥ स विमानसहस्राणां, पणामैर्भ्यर्मन्वहम् । भुङ्क्ते भाग्यौजसां भूमिरष्टादशाधिषजीवितः ॥ ९७ ॥ सप्तभिः कुलकं ॥ अस्य यानविमानं च, विदितं विमलाभिधम् । देवश्च विमलाभिहयो, नियुक्तस्तद्विकुर्वणे ॥ ९८ ॥

ऊर्ध्वं चाथ सहस्रारादसंख्ययोजनोत्तरौ । आनतप्राणतौ स्वर्गौ, दक्षिणोत्तरयोः स्थितौ ॥ ९९ ॥ अनयो-
रेकपत्न्यस्ययोरर्द्धाद्विचन्द्रवत् । अत्यारः प्रतरास्तत्र, प्रतिप्रतरमिन्द्रकम् ॥ १०० ॥ महाशुकसहस्रारमानतं प्राणतं क्रमात् । एभ्यश्च पङ्क्तयः प्राग्वत्पुण्यावकीर्णकास्तथा ॥ १ ॥ अष्टादश सप्तदश, पद्पञ्चाभ्यधिका दश । विमानान्पैकपङ्क्तौ, मतरेषु चतुर्विह ॥ २ ॥ प्रथमप्रतरे तत्र, प्रतिपङ्क्तिं विमानकाः । वृत्तान्प्रस्रचतुरस्राः, पद् पद् द्वासप्ततिः समे ॥ ३ ॥ द्वितीयप्रतरे वृत्ताः, पञ्च पद् पद् परे द्विधा । सर्वेऽष्टपष्टिः पाङ्क्तेयास्तृतीय-

लोकप्रकाशे
२७ सर्गे
आरणाच्यु-
तयोः
॥ ३६० ॥

तिनिर्मलाम् । बहुपर्यायां च तत्राप्यारणेभ्यः परेऽधिकाम् ॥ ४४ ॥ अथात्र मन्तरे तुर्पे, स्यात्प्राणतावन्तस्तकः ।
सौधर्मवदशोकाद्यवन्तसकचतुल्लुक्चुक् ॥ ४५ ॥ प्राणतः स्वापतिस्तत्रोत्पन्नोऽत्यन्तपराक्रमः । कृत्वाऽहत्प्रति-
त्यम्भोधिजीविनाम् ॥ ४७ ॥ पञ्चभिश्च देवशतैर्जुष्टो मध्यमपर्वदाम् । चतुःपल्पाधिकेकोनविंशत्यर्णयजी-
विभिः ॥ ४८ ॥ एकदेवसहस्रेण, सेवितो बाह्यपर्वदि । स त्रिपल्पोपमैकोनविंशत्यर्णयजीविना ॥ ४९ ॥
सामानिकानां विशाला, सहस्रैः परितो वृत्तः । एकैकस्यां विशि दृतस्तावद्विरङ्गरक्षकैः ॥ ५० ॥ आगन्निशो-
र्लोफपालैः, सैन्यैः सैन्याधिकारिभिः । आनतप्राणतखर्गवासिभिश्चापरैरपि ॥ ५१ ॥ अनेकैर्देवनिकरैः, समारा-
धितशासनः । द्वयोस्ताधिपयोरीष्टे, स विशाल्यब्धिजीवितः ॥ ५२ ॥ पङ्क्तिः कुलकं ॥ अस्य पानविमानं च, वरनाम्ना
प्रकीर्तितम् । वराभिधानो देवश्च, नियुक्तस्तद्विकुर्वणे ॥ ५३ ॥ द्वाविंशदेष संपूर्णान्, जम्बूद्वीपान् चिकुर्यतिः ।
रूपैर्भर्तु क्षमस्तिर्यगसंख्यान द्वीपचारिधीन् ॥ ५४ ॥

अथानतप्राणतयोरुर्ध्वं दूरमतिक्रमे । असंख्येययोजनानामुभौ स्वर्गौ प्रतिष्ठितौ ॥ ५५ ॥ आरणाच्युतनामानो,
सथामानौ मणीमधैः । विमानैर्योगविद् ध्यानैरिवानन्दमहोमयैः ॥ ५६ ॥ युग्मम् । चत्वारः प्रतराः प्राग्वद्, ययोः
साधारणा इह । प्रतिप्रतरमेकैकं, मध्यभागे तथेन्द्रकम् ॥ ५७ ॥ पुष्पसंज्ञामलङ्कारं, चारणं चाच्युतं क्रमात् ।
पृथग्चतुर्विधं प्राग्वत्पङ्कपथ मकीर्णकाः ॥ ५८ ॥ चतुस्त्रिद्व्येकसंयुक्ता, दर्शतेषु क्रमादिह । प्रतिपङ्क्ति विमा-

इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेत्तए, तओ णं तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाने
 खिप्पामेव ताओ अच्छराओ तत्थ गयाओ चेव समाणीओ अणुत्तराहं उच्चावयाहं मणाहं पहारेमा-
 णीओ चिट्ठति, तओ णं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेत्ति, 'आरेण अच्छयाओ गमणा-
 गमणं तु देवदेवीण'मित्यादिपूर्वसंग्रहणीगतप्रक्षेपगाथायास्तु संवादो न दृश्यते, " इति लघुसंग्रहणीवृत्तौ ॥
 प्रज्ञप्ताः सर्वतः स्तोका, देवा अप्रविचारकाः । स्युः संख्येयगुणास्तेभ्यश्चेतःसुरतसेविनः ॥ ३४ ॥ तेभ्यः
 क्रमाच्छब्दरूपदर्शसंभोगसेविनः । यथोत्तरमसंख्येयगुणा उक्ता जिनेश्वरैः ॥ ३५ ॥ आद्यैस्त्रिभिः संहननै-
 रूपेता गर्भजा नराः । उत्पद्यन्त एष्वमीभ्यश्च्युत्वाऽप्यनन्तरे भवे ॥ ३६ ॥ गर्भजेषु नरेष्वेवोत्पद्यन्ते नापरे-
 ष्वथ । अनुत्तरान्तदेवानामेवं ज्ञेये गतागती ॥ ३७ ॥ एकेन समयेनामी, व्यवन्त उद्भवन्ति च । संख्येया
 एव नासंख्याः, संख्येयत्वाञ्चुणामिह ॥ ३८ ॥ अत्रोत्पत्तिच्यवनयोर्विहः परमो भवेत् । वर्षाद्वर्षागेव मासाः,
 संख्येयाः प्राणतेऽपि ते ॥ ३९ ॥ अब्दाद्वर्षागेच कित्वानतव्यपेक्षयाधिकाः । अग्रेऽप्येवं भावनीयं, बुधैर्वर्ष-
 शतादिषु ॥ ४० ॥ संपूर्णमभविष्यच्चैद्धर्षचर्षशतादिकम् । तत्तदेवाकथयिष्यन्, सिद्धान्ते गणधारिणः ॥ ४१ ॥
 संख्येयानेव मासादीन्, वर्षादेरविवक्षया । केचिन्मन्यन्तेऽविशेषाद्द्वर्षादेरधिकानपि ॥४२॥ तथाहुः संग्रहणी-
 वृत्तौ—“विशेषव्याख्या चैषा हारिभद्रमूलटीकानुसारतः, केचित्तु सामान्येन व्याचक्षते” पञ्चमीं पृथिवीं याव-
 त्पश्यन्त्यवधिचक्षुषा । आनताः प्राणताश्चैनामेवानल्पाच्छर्षयाम् ॥ ४३ ॥ आरणाच्युतदेवा अप्येनामेवा-

ज्येष्ठा, स्थितिर्विशतिरव्ययः ॥ २० ॥ सर्वत्रापि जयन्त्या तु, स्थितिरैकोनविंशतिः । पयोधपो देवमानमप्य
स्थित्यनुसारतः ॥ २१ ॥ कराश्चत्वार एवाङ्गमष्टादशाब्धिस्थितीनां तु, देहमानं कराख्यः । द्विभागाद्या मध्यमीयायुषां तदनुसारतः
॥ २२ ॥ विशत्यब्धिस्थितीनां तु, देहमानं कराख्यः । विशत्या च यथायोगममी आहारफाङ्गिणाः ॥ २४ ॥ नचभिः
साद्धनवभिर्मार्गवासिनीः । विचिन्तयन्ति यथायोगं, खल्वस्थित्यनुसारतः ॥ २५ ॥ रिरंसपस्त्वमी देवाः,
चेतसा । रिरंसया स्वभोगार्हा, ईशानस्वर्गवासिनीः ॥ २६ ॥ प्राणतखर्गदेवास्तु, विचिन्तयन्ति
विदेशस्थाः स्त्रिय इव, कान्तमभ्येतुमक्षमाः ॥ २७ ॥ देव्योऽपि ताः कृतस्फारशृङ्गारा मदनोद्गराः ।
तथावस्थास्ताः संकल्प्य स्वचेतसा ॥ २८ ॥ उचावचानि चेतांसि, कुर्वन्तो दूरतोऽपि हि । सुरतादिव तृप्यन्ति,
मन्दपुंवेदेवेदनाः ॥ २९ ॥ देव्योऽपि तास्तथा दूरादपि दिव्यानुभावतः । सर्वाद्भ्यो परिणतैस्तुप्यन्ति शुक्र-
पुद्गलैः ॥ ३० ॥ यत् ऊर्ध्वं सहस्रारान्न देवीनां गतागते । तन्नस्या एव तेनैते, भजन्ते भोगवैभवम् ॥ ३१ ॥
यश्च तासां सान्तराणामसंख्यैरपि योजनैः । शुक्रसंचारोऽनुभावात्, स ह्यचिन्त्यः सुधासुजाम् ॥ ३२ ॥ तथा
च मूलसंग्रहणीटीकायां हरिभद्रसूरिः—“ देव्यः खल्वपरिगृहीताः सहस्रारं यावद्गच्छन्ति”, तथा च भग-
वानार्थश्यामोऽपि प्रज्ञापनायामाह—“तस्य णं जे ते मणपरियारगा देवा तेसि इच्छामणे समुप्यज्जह,

प्रतरे पुनः ॥ ४ ॥ त्र्यम्बाः पद्म पञ्च पञ्चान्ये, चतुःपट्टिः समेऽप्यमी । तुर्ये त्रैधाः पञ्च पञ्च, पट्टिश्च सर्वसं-
 ख्यया ॥ ५ ॥ चतुर्भिरिन्द्रकैर्युक्ताः, सर्वेऽत्र पङ्क्तिवृत्तकाः । अष्टाङ्गीतिर्दिनवतिः, पङ्क्तिग्रन्था इहोद्विताः ॥ ६ ॥
 अष्टाङ्गीतिः पङ्क्तिचतुरस्राः सर्वे च पङ्क्तिगाः । द्वे शते अष्टपट्टिश्च, शेषाः पुष्पावकीर्णकाः ॥ ७ ॥ शतं
 द्वात्रिंशदधिकं, विमानाः सर्वसंख्यया । स्वर्गद्वये समुदिते, सुश्रुत्वारि शतानि ते ॥ ८ ॥ आभाव्यत्वविभा-
 गस्तु, विमानानामिहास्ति न । यतोऽनयोरेक एव, द्वयोरपि सुरेश्वरः ॥ ९ ॥ विहायसि निरालम्बा, निरा-
 धाराः स्थिता अमी । जगत्स्वभावतः शुक्लवर्णाश्च रुचिरप्रभाः ॥ १० ॥ योजनानां न च शतान्येषु प्रासादतु-
 ल्लता । पृथ्वीपिण्डः शतान्यत्र, त्रयोविंशतिरीरितः ॥ ११ ॥ एषां पूर्वोदितानां च, विमानानां शिरोऽग्रतः ।
 ध्वजस्तत्तदर्ण एव, स्यान्मरुच्चञ्चलाश्चलः ॥ १२ ॥ अथ सर्वे शुक्लवर्णा, एवैतेऽनुचारावधि । किन्तूत्तरोत्तरो-
 त्कृष्टवर्णा नभःप्रतिष्ठिताः ॥ १३ ॥ उत्पन्नाः प्राग्वद्वेतेषु, देवाः सेवाकृतोऽर्हताम् । सुखानि भुञ्जते प्राज्यपुण्यमा-
 र्गभारभारिणः ॥ १४ ॥ तत्र दक्षिणदिग्बसिन्यानतस्वर्गसंगते । प्रथमप्रतरेऽसीपां, स्थितिरुत्कर्षतो भवेत् ॥ १५ ॥
 अष्टादश सपादा वै, द्वितीयप्रतरेऽब्धयः । सार्द्धा अष्टादश पादन्यूना एकोनविंशतिः ॥ १६ ॥ तृतीयप्रतरे ते
 स्युस्तुर्ये चैकोनविंशतिः । सर्वत्रापि जघन्या तु, स्युरष्टादश वार्द्धयः ॥ १७ ॥ प्राणतस्वर्गसंबन्धिन्यथोत्तरदिशि
 स्थिते । प्रथमप्रतरे ज्येष्ठा, स्थितिर्भवति नाकिनाम् ॥ १८ ॥ एकोनविंशतिस्तोषधस्तुर्यलवाधिकाः । एकोन-
 विंशतिः सार्द्धा, द्वितीयप्रतरेऽब्धयः ॥ १९ ॥ तृतीयप्रतरेऽब्धीनां, पादोना विंशतिः स्थितिः । तुर्ये च प्रतरे

नानि, प्रतरेषु चतुर्वर्षि ॥ ६९ ॥ अथाद्यप्रतरे पङ्क्तौ, पङ्क्तौ वृत्ता विमानकाः । चत्वारोऽन्ये पञ्च पञ्च, पट्पञ्चा-
 शत्समेऽव्ययी ॥ ६० ॥ द्वितीयप्रतरे ऽपस्त्राः, पञ्चान्ये द्विविधा अपि । चत्वारश्चत्वार एव, द्विपञ्चाशत्समेऽ-
 व्ययी ॥ ६१ ॥ चत्वारश्चत्वार एव, तृतीये द्विविधा अपि । अष्टचत्वारिंशदेवं, पाङ्क्त्याः सर्वसंख्यया
 ॥ ६२ ॥ चतुर्थप्रतरे वृत्तात्रयोऽन्ये द्विविधा अपि । चत्वारः स्युश्चतुश्चत्वारिंशच्च सर्वसंख्यया ॥ ६३ ॥
 सर्वेऽत्र पङ्क्तिवृत्ताश्च, चतुर्भिर्निद्रकैः सह । चतुःपटिस्तथा पङ्क्तित्रिकोणाश्च द्विसप्ततिः ॥ ६४ ॥ अष्टपटिः
 पङ्क्तिचतुःकोणाः सर्वे शतद्वयम् । चतुर्युतं पणवतिश्चेह गुणवकीर्णकाः ॥ ६५ ॥ एवं शतानि त्रीण्यत्र,
 विमानाः सर्वसंख्यया । एवमानतप्राणतवद्वर्णाधारोच्चतादिकम् ॥ ६६ ॥ अत्र दक्षिणदिग्भागे, आरणस्यर्ग-
 वर्त्तिषु । नाकिनां स्थितिरुत्कर्पात् प्रतरेषु चतुर्वर्षि ॥ ६७ ॥ सपादविरातिः सार्द्धावैश्रतिश्च यथाक्रमम् ।
 पादोर्नैकवैश्रतिश्च, चार्द्धानां चैकवैश्रतिः ॥ ६८ ॥ अथाच्युतस्यर्गसंबन्धिषूदग्भगवर्त्तिषु । प्रतरेषु चतुर्वर्ष-
 पृक्पृष्ठा सुधाभुजां स्थितिः ॥ ६९ ॥ सपादैकवैश्रतिश्च, सार्द्धैकवैश्रतिः क्रमात् । पादोर्नद्रावैश्रतिश्च,
 द्वावैश्रतिश्च चार्द्धयः ॥ ७० ॥ सर्वज्ञाप्यरणे चारांनिधयो वैश्रतिल्लुः । अच्युते सागरा एकावैश्रतिः सा
 निरूपिता ॥ ७१ ॥ द्वाभ्यामेकदशांशाभ्यां, युक्ता इह कराख्ययः । देहप्रमाणं देवानां, विशाल्यन्भोधिजीविनाम्
 ॥ ७२ ॥ त एव सैकांशा एकावैश्रतयुदधिजीविनाम् । त्रयः कराश्च संपूर्णा, द्वाविंशत्यर्णवायुपाम् ॥ ७३ ॥
 विशाल्या चैकविंशत्या, द्वाविंशत्या सहस्रकैः । स्वस्वस्थित्यनुसारेण, चर्पराहारकाङ्क्षिणः ॥ ७४ ॥ दशभिः सार्द्ध-

दशाभिरैकादशाभिरैव च । मासैरमी उच्युसन्ति, स्थितिसागरसंख्यया ॥७५॥ च्युताद्युत्पत्तौ च संख्या, भोगो
गत्यागती इह । अवधिज्ञानसीमा च, सर्वं प्राणतनाकवत् ॥ ७६ ॥ किंवाद्याभ्यामेव संहननाभ्यां स्वस्व-
प्राप्तिनः । आराधितार्हताचारतः, उत्पद्यन्तेऽथ सदुष्णतः ॥ ७७ ॥ च्युत्युत्पत्तिविधयोगोऽत्र, संख्येया वत्सरा-
शुक्रः । आरणोऽब्दश्रुतादयार्क, त एव चाच्युतेऽधिकाः ॥७८॥ अत्रापि प्रतरे तुर्येऽच्युतेऽच्युतावतंसकः । ईशा-
नवद्भवेदंकाद्यवतंसकमध्यगः ॥ ७९ ॥ तत्राच्युतस्वर्गपतिर्वशीचर्षि महामतिः । योऽसौ दाशरथेरासीत्प्रेयसी
पूर्वजन्मनि ॥८०॥ शुद्धाऽशुद्धेति को वेदः, स्थिता रावणमन्दिरे । किमादताऽपरीक्षयेति, लोकापवादभीरुणा ॥८१॥
रामेण सा सुशीलापि, स्वर्गार्थं तस्यजे वने । सतां लोकापवादी हि, मरणादपि दुरसहः ॥८२॥ युज्यम् । चिन्तयन्ती
सती साऽथ, विपाकं पूर्वकर्मणाम् । भयोऽज्ञान्ता परिश्रान्ता, बध्नामेतस्ततो वने ॥ ८३ ॥ पुण्डरीकपुराधीशः,
पुण्डरीकोद्भ्रस्यथाः । गजवाहनराजस्य, वधुदेव्याश्च नन्दनः ॥ ८४ ॥ महार्हतो महासत्त्वः, परनारीसहो-
दरः । धार्मिको नृपतिर्वज्रजटस्तत्र समागतः ॥ ८५ ॥ स्वीकृत्य भगिनीत्वेन, तां निनाय स्वमन्दिरम् । तत्र
उर्ध्वे इव, वसति सा निराकुला ॥८६॥ क्रमात्तत्वारदात् श्रुत्या, भामण्डलमदीपतिः । पुण्डरीकपुरे सीतां,
राप सत्वरः ॥ ८७ ॥ तत्रथ जानकी तत्र, सुषुप्ते द्रोढिमनो सुतौ । नामतोऽनङ्गलयणं, मदनाकुञ्जामप्यथ
॥ पितुः स्वरूपमप्राप्यं, मातरं तौ महाशयो । जातपूर्वं व्यतिकरमवोचत् साऽपि साश्रुदक ॥ ८९ ॥ ततो
तसो मातुस्त्यागात्पितरि सकुथौ । युद्धाय धीरौ पितरमभ्यर्पणयतां हुतम् ॥९०॥ उत्पन्नाः कोऽपि वैसीति,

विपण्णौ रामलक्ष्मणौ । चतुरङ्गचमूचक्रेः, सन्नद्येते सा सायुधौ ॥११॥ ततस्तौ धलिनी तीक्ष्णनिर्द्विद्य रणकर्मभिः ।
 नारदावेदितौ तातं, पितृव्यं च प्रणेमतुः ॥ १२ ॥ पुत्रौ तावप्युपालक्ष्य, त्रुष्टौ पुष्टौजसायुधौ । शुजोपपीड-
 मालिङ्ग्य, भेजाने परमां सुदम् ॥ १३ ॥ भवतोर्जननी क्रेति, पृष्टौ ताभ्यां च दर्शिता । गृहायाद्द्वयमाना च,
 सती दिव्यमयाचन ॥१४॥ ततः स ख्यातिकां रामोऽङ्गारपुर्णामरीरचत् । पुरुषद्वयदर्धीं चायतां हस्तशानत्रयीम्
 ॥ १५ ॥ पश्यन्सु सर्वलोकेषु, सुरासुरनरादिषु । चमत्कारात्पुलकितेन्द्रियत्भूचे सा कृताञ्जलिः ॥ १६ ॥ हंहो
 श्रानर्तुहृद्धानो!, जागल्को भवान् भुवि । पाणिग्रहणकालेऽपि, त्वमेव मतिभूरभूः ॥१७॥ जाग्रत्या वा स्वपत्या वा,
 मनोवाक्पापगोचरः । कदापि पतिभावो मे, राघवात्परं यदि ॥ १८ ॥ तदा देहमिदं दुष्टं, दह निर्वाह कौश-
 लम् । न पाप्मने ते स्त्रीहत्या, दुष्टनिग्रहकारिणः ॥ १९ ॥ त्रिधा च यदि शुद्धाऽहं, तर्हि दर्शय कौतुकम् ।
 लोकानेतात् जलीभूय, भूयस्तरङ्गरङ्गितैः ॥ ५०० ॥ अत्रान्तरे च वैताड्यस्योत्तरश्रेणिवर्तिनः । हरिविक्रमभू-
 भर्तुर्नन्दनो जयभूषणः ॥ १ ॥ ऊढाष्टशतभार्यः स्वफान्तां किरणमण्डलात् । सुसां हेमशिलादभ्येन, समं
 मातुलसूनुना ॥२॥ दृष्ट्वा निर्वासयामास, दीक्षां च स्वयमाददे । विषय समभूत् सापि, विशुद्धं द्रुति राक्षसी ॥३॥
 जयभूषणसाधोश्च, तदाऽयोध्यापुराद्वहिः । तया कृतोपसर्गस्योत्पेदे केवलमुज्वलम् ॥ ४ ॥ आजगमुस्तत्र
 शक्राद्यास्तदुत्सवविधितसया । आयान्तो दृढशुस्तं च, सीताव्यतिकरं पथि ॥ ५ ॥ ततस्तस्या महासत्याः,
 साहाययादिशाद्धरिः । पद्मालनीकेशं साधोः, समीपे च स्वयं पर्यौ ॥ ६ ॥ ततस्तस्यां ख्यातिकायां, सा सीता

दशाभिरैकादशाभिरैव च । मासैरमी उच्छुसन्ति, स्थितिसागरसंख्यया ॥७५॥ च्युताहुत्पत्तौ च संख्या, भोगो
गत्यागती इह । अथधिज्ञानसीमा च, सर्व प्राणतनाकवत् ॥ ७६ ॥ किंत्वाद्याभ्यामेव संहननाभ्यां सत्त्व-
शालिनः । आराधिताहैताचारा, उत्पद्यन्तेऽत्र सदुणाः ॥ ७७ ॥ च्युत्पुत्पत्तिवियोगोऽत्र, संख्येया वत्सरा-
शुः । आरणेऽन्दशतादर्वाक, त एव चाच्युतेऽधिकाः ॥७८॥ अत्रापि प्रतरे तुर्येऽच्युतेऽच्युतावतंसकः । ईशा-
नवद्भवेदंकाथवतंसकमध्यगः ॥ ७९ ॥ तत्राच्युतखर्गपतिर्वरीवर्त्सि महामतिः । योऽसौ दाशरथेरासीत्प्रेयसी
पूर्वजन्मनि ॥८०॥ शुद्धाऽशुद्धेति को वेद, स्थितारावणमन्दिरै । किमाहताऽपरीक्षयेति, लोकापवादभीरुणा ॥८१॥
रामेण सा सुशीलापि, सगर्भा तलजे वने । सतां लोकापवादी हि, मरणादपि दुस्सहः ॥८२॥ शुभम् । चिन्तयन्ती
सती साऽथ, विपाकं पूर्वकर्मणाम् । भयोञ्जानता परिश्रान्ता, वध्रामेतस्तनो वने ॥ ८३ ॥ पुण्डरीकपुराधीशः,
पुण्डरीकोल्लसद्यथाः । गजवाहनराजस्य, वधुदेव्याश्च नन्दनः ॥ ८४ ॥ महार्हतो महासत्त्वः, परनारीसहो-
दरः । धार्मिको नृपतिर्वज्रहस्तत्र समागतः ॥ ८५ ॥ स्त्रीकृत्य भगिनीत्वेन, तां निनाय स्वमन्दिरम् । तत्र
आतुर्य इव, वसति स्म निराकुला ॥८६॥ क्रमात्तजारदात् श्रुत्वा, आमण्डलमहीपतिः । पुण्डरीकपुरे सीतां,
समुपेयाय सत्वरः ॥ ८७ ॥ ततश्च जानकी तत्र, सुपुत्रे दोषिमनौ सुतौ । नामतोऽनङ्गलवणं, मदनाङ्कुशमप्यथ
॥ ८८ ॥ पितुः स्वरूपमप्राष्टां, मातरं तौ महाशयौ । जातपूर्वं व्यतिकरमवोचत् साऽपि साशुदक ॥ ८९ ॥ ततो
निरागसो मातुस्त्यागातिपतरि सकुधौ । युद्धाय धीरौ पितरमभ्यर्षणपतां हुतम् ॥९०॥ उत्पन्नः क्रोऽपि वैशिति,

विपण्णी रामलक्ष्मणी । चतुरङ्गचमूचकैः, सन्नद्येते सा सायुधौ ॥११॥ ततस्तौ बलिना तीक्ष्णैर्निर्जित्य रणकर्मभिः ।
 नारदावेदितौ तातं, पितृव्यं च प्रणेमतुः ॥ १२ ॥ पुत्री तावत्पुणालक्ष्य, तुष्टौ पुष्टौजसाधुभौ । भुजोपपीड-
 मालिश्व, भेजाते परमां सुदम् ॥ १३ ॥ भवतोर्जननी केति, पुष्टौ ताभ्यां च दर्शिता । गृहायाद्गृह्यमाना च,
 सती दिव्यमयाचत ॥१४॥ ततः स ख्यातिकां रामोऽङ्गारपूर्णां गरीरचत् । पुरुषद्वयदर्शी चायतां हस्तशतत्रयीम्
 ॥ १५ ॥ पश्यत्सु सर्वलोकेषु, सुरासुरनरादिषु । चमत्कारात्पुलकितेवित्यूचे सा कृताञ्जलिः ॥ १६ ॥ हंशो
 भ्रातर्बृहन्नानो, जागत्को भवान् सुवि । पाणिग्रहणकालेऽपि, त्वमेव प्रतिभूरभूः ॥१७॥ जाग्रत्या वा स्वपत्या वा,
 मनोवाक्पायगोचरः । कदापि पतिभारो मे, राघवादपरे यदि ॥ १८ ॥ तदा देहमिदं दुष्टं, दह निर्बह कौश-
 लम् । न पाप्मने ते स्त्रीहत्या, दुष्टनिग्रहकारिणः ॥ १९ ॥ त्रिधा च यदि शुद्धाऽहं, तर्हि दशैव कौतुकम् ।
 लोकानेतान् जलीभूय, भूयस्तरङ्गरङ्गितैः ॥ २० ॥ अत्रान्तरे च वैताल्यस्योत्तरश्रेणिवर्तिनः । हरिविक्रमभू-
 भर्तुर्नन्दनो जयभूषणः ॥ १ ॥ ऊढाष्टशतभार्यः स्वकान्तां किरणमण्डलाम् । सुप्तां हेमदित्वात्वर्येण, समं
 मातुलस्सूनवा ॥२॥ दृष्ट्वा निर्वासयामास, दीक्षां च स्वयमाददे । विपथा समभूत् सापि, विशुद्धं द्रुति राक्षसी ॥३॥
 जयभूषणसाधोश्च, तदाऽयोध्यापुराद्बहिः । तथा कृतोपसर्गस्योत्पेदे केवलमुज्ज्वलम् ॥ ४ ॥ आजगमुस्तत्र
 शक्राद्यास्तदुत्सवविधित्सया । आपान्तो दृढशुस्तं च, सीताञ्जयतिकरं पथि ॥ ५ ॥ ततस्तस्या महासत्याः,
 साहाय्यापादिशररिः । पदाल्यनीकेशं साधोः, समीपे च स्वयं ययौ ॥ ६ ॥ ततस्तस्यां ख्यातिकायां, सा सीता

तिर्भयाऽविधात् । अभूद्य सुरसाहाय्यात्क्षणादप्युदकैर्भुता ॥ ७ ॥ तदुच्छलज्जलं तस्या, उद्वेलस्यैव तोयधेः ।
उत्क्रावयामास मध्रांस्तुङ्गान् द्रष्टृजनाश्रितान् ॥ ८ ॥ उत्पतन्त्यम्बरे विद्याधरा भीतास्ततो जलात् । चुक्रुशुभ्र-
चराश्वेवं, पाहि सीते ! महासति ॥ ९ ॥ स्वस्थं चक्रे तदुदकं, ततः संपश्यं पाणिना । अचिन्त्याच्छीकमाहा-
त्नपाह्योके किं किं न जायते ? ॥ १० ॥ तदाऽस्याः शीललीलाभिरनलं सलिलीकृतम् । निरीक्ष्य देवा नन्दुर्ब-
द्युः क्रुस्तुमादि च ॥ ११ ॥ जह्युः सजनाः सर्वे, पौरा जयजयारवैः । तुष्टुवुस्तां सतीं दिव्यो, नन्दयोऽजनि
महोत्सवः ॥ १२ ॥ इत्युन्मृष्टकलङ्कां तां, कान्तां नीत्याऽऽत्मना सह । जगाम सपरीवारो, रामः केवलिनोऽ-
न्तिके ॥ १३ ॥ पप्रच्छ देशानन्ते च, रामः पूर्वभयाद्रिजान् । तांश्चाचख्यौ यथाभूतान्, केवली जयभूषणः
॥ १४ ॥ सीताऽपि मासर्वैरगपा, संसारासारतेक्षिणी । दीक्षां पार्श्वं सुनेरस्य, जग्राहोत्साहतो रयात् ॥ १५ ॥
पट्टि यर्पाणि चारिष्यमाराधय विमलाश्रयात् । त्रयस्त्रिंशदहोरार्थी, विहितानशाना ततः ॥ १६ ॥ मृत्वा समा-
धिना सर्गोऽच्युते हेशेऽच्युतेन्द्रताम् । सोऽथ प्रागवज्जिनाद्यर्था, कृत्वा सदसि तिष्ठति ॥ १७ ॥ श्रानेन पञ्च-
दशेन, सेव्योऽभ्यन्तरपर्षदि । एकविंशत्यधिससपत्न्यस्थितिकनाकिनाम् ॥ १८ ॥ सार्द्धद्विशत्या देवानां,
मध्यपर्षदि सेवितः । पद्मपत्न्योपमयुक्तैकविंशत्युदधिजीविनाम् ॥ १९ ॥ सेव्यः पर्षदि वाह्यायां, पञ्चभिर्ना-
मिनां शतः । एकविंशत्यधिवपश्चपत्न्योपममितायुषाम् ॥ २० ॥ सामानिकानां दशभिः, सहस्रैः सेवितक्रमः ।
एकैकदिशि तावद्विस्त्रायद्विधात्मरक्षकैः ॥ २१ ॥ सैन्यैः सैन्याधिपैस्त्रायस्त्रिशकैर्लोकपालकैः । सेव्यः परैरपि

अच्युते सी-
तेन्द्राधि-
कारः

२०

२५
॥ ३६२ ॥

२८

सुरैरारणाच्युतवासिभिः ॥ २२ ॥ द्वाविंशत्साधिकाश्च शक्तो, जन्वद्दीपान् विकुर्वितैः । रूयैः पूरयितुं तिर्यक्,
 चासंख्यद्वीपवारिधीन् ॥ २३ ॥ भुङ्क्ते साम्राज्यसुभयोरारणाच्युतनाकयोः । विमानत्रिशक्तीनेता, द्वाविंशत्सु-
 दधिस्थितिः ॥ २४ ॥ सप्तभिः कुलकं ॥ अस्य यानविमानं स्यात्सर्वतोभद्रसंज्ञकम् । सर्वतोभद्रदेवश्च, नियुक्त-
 स्तद्विकुर्वणे ॥ २५ ॥ स्थानाङ्गपञ्चमस्थाने तु आनतप्राणतयोरारणाच्युतयोश्च प्रत्येकमिन्द्रा विवक्षिता दृश्यन्ते,
 तथा च तत्सूत्रं—‘जहा सक्त्स तहा सर्वेसिं द्राहिणिह्लाणं जाव आरणस, जहा ईसाणस तहा सर्वेसिं
 उत्तरिह्लाणं जाव अचुपसस” एतद्दृत्तावपि देवेन्द्रस्त्वामिधानप्रकीर्णक इव द्वाद्दशानामिन्द्राणां विवक्षणादा-
 रणस्येत्याहुक्तमिति संभाव्यते, अन्यथा चतुर्षु द्वावेवेन्द्रावत आरणस्येत्याव्यनुपपन्नं स्यादिति, प्रज्ञापनाजीवाभि-
 गमसूत्रादौ तु दशैव वैमानिकेन्द्रा उक्ता इति प्रतीतमेव ॥ अच्युतस्वर्गपयन्तमेषु वैमानिकेण्विति । यथासं-
 भवमिन्द्राणा, भवन्ति दशधा सुराः ॥ २६ ॥ तथाहि—इन्द्राः सामानिकास्त्रायस्त्रिंशद्विधपर्येशः । अतस्-
 रक्षा लोकपाला, अनीकाश्च प्रकीर्णकाः ॥ २७ ॥ जाभिभयोऽर्थाः क्तिन्विधिका, एवं व्यवस्थाऽन्विताः । अत
 एव च कल्पोपपन्ना वैमानिका अमी ॥ २८ ॥ एवं च भवनाधीशोऽवप्येते दशधा सुराः । भवन्त्यष्टविधा एव,
 ज्योतिष्कल्पन्तरेषु तु ॥ २९ ॥ जगत्स्वाम्याव्यतस्तत्र, द्वौ भेदो भवतो न यत् । त्रायस्त्रिंशा लोकपाला, अच्यु-
 तात्परतः पुनः ॥ ३० ॥ त्रैवेयकानुत्तरेषु, स्युः सर्वेऽप्यहमिन्द्रकाः । देवा एकविधा एव, कल्पानीता अमी
 ततः ॥ ३१ ॥ आरणाच्युतनाकाभ्यां, दूरमूर्ध्वं व्यतिक्रमे । नवत्रैवेयकाभिध्याः, प्रतरा दधति श्रियम् ॥ ३२ ॥

शधस्तनं मध्यमं च, तथोपरितनं त्रिकम् । त्रिधाऽमी रत्नस्वरूप्याः, संपूर्णचन्द्रसंस्थिताः ॥ ३३ ॥ अनुत्तर-
सुखस्यास्य, लोकस्य पुरुपाहुतेः । दधते कण्ठपीठेऽमी, मणिश्रेयकश्रियम् ॥ ३४ ॥ प्रतरेषु नचखेषु, क्रमादकै-
कमिन्द्रकं । सुदधानं सुप्रबुद्धं, मनोरमं ततः परम् ॥ ३५ ॥ विमानं सर्वतोभद्रं, विशालं सुमनोऽभिधम् ।
ततः सौमनसं प्रीतिकरमादित्यसंज्ञकम् ॥ ३६ ॥ एभ्यश्च पङ्क्तयो दिक्षु, विमानानां विनिर्गताः । पङ्क्तौ पङ्क्तौ
दद्या नय, विमानान्यष्ट सप्त पद ॥ ३७ ॥ पञ्च चत्वारि च त्रीणि, द्वे चैतेषु यथाक्रमम् । आद्यश्रेयके तत्र,
प्रतिपङ्क्तिं विमानकाः ॥ ३८ ॥ ष्यस्त्राश्रयत्वारो द्विधाऽन्ये, त्रयस्त्रयः सप्ते त्वमी । चत्वारिंशत्पङ्क्तिगता, द्विती-
यप्रतरे पुनः ॥ ३९ ॥ त्रयस्त्रयस्त्रिधाऽन्ये, पदत्रिंशत्पङ्क्तिगाः सप्ते । तृतीयप्रतरे वृत्ता, द्वौ द्विधाऽन्ये त्रय-
स्त्रयः ॥ ४० ॥ द्वात्रिंशत्पङ्क्तिगाः सर्वे, चतुर्थप्रतरे पुनः । ष्यस्त्रास्त्रयः परौ द्वौ द्वौ, सर्वोऽष्टात्रिंशत्संज्ञिताः ॥ ४१ ॥
श्रेयके पञ्चमे च, शेषाऽन्येते द्वयं त्रयम् । सर्वे चतुर्विंशतिश्च, षष्ठे श्रेयके ततः ॥ ४२ ॥ द्वौ द्वौ स्तस्त्रिचतुःको-
णावेको वृत्ताः सप्ते पुनः । विंशतिः पङ्क्तिगा श्रेयके ततश्च सप्तमे ॥ ४३ ॥ एको वृत्ताश्चतुःकोण, एकोऽथ
ऽप्यस्त्रयोर्द्वयम् । षोडशैवमष्टमे च, त्रिधाऽन्येक इत्यन्ते ॥ ४४ ॥ सर्वे द्वादश नवमश्रेयके च पङ्क्तिषु । केवलं
त्रिचतुःकोणावेकैकावष्ट तैऽखिलाः ॥ ४५ ॥ अधस्तनत्रिके चैवं, संयुक्तास्त्रिभिरिन्द्रकैः । पञ्चत्रिंशत्पङ्क्तिवृत्ता,
विमाना वर्णिता जिनैः ॥ ४६ ॥ चत्वारिंशच्च पदत्रिंशत्पङ्क्तित्रिचतुरस्रकाः । एवं पाङ्क्त्याश्च सर्वे, शतमेका-
दशोत्तरम् ॥ ४७ ॥ तत्रापि—एकचत्वारिंशदाद्ये, सप्तत्रिंशद् द्वितीये च, त्रयस्त्रिंशत् सप्ते

स्मृताः ॥ ४८ ॥ पुण्यावकीर्णकाभावादाद्यश्रैवेयकत्रिके । सर्वसंख्यापि पाङ्केपसंख्याया नातिरिच्यते ॥ ४९ ॥
 सुखयोर्विशतिर्बुक्ताः, सेन्द्रका मध्यसत्रिके । व्यसा अष्टाविंशतिश्च, चतुरसा त्रिर्निर्मिताः ॥ ५० ॥ द्वाविं-
 शत्पुण्यावकीर्णाः, ससोत्तरं शतं समे । तृतीये च त्रिके वृत्ता, एकादश सहेंद्रकाः ॥ ५१ ॥ व्यसाश्च चतुर-
 साश्च, षोडश द्वादश क्रमात् । पुण्यावकीर्णका एकपट्टिः शतं च मीलितः ॥ ५२ ॥ श्रैवेयकेषु नवसु, विमानाः
 सर्वसंख्या । अष्टादशाद्या त्रिंशती, वृत्ताश्चैकोनससतिः ॥ ५३ ॥ व्यसाश्चतुरशीतिश्च, चतुरसा द्विससतिः ।
 सर्वायेण द्विनवतिश्चैषु पुण्यावकीर्णकाः ॥ ५४ ॥ द्वाविंशतिर्योजनानां, शतानि पीठगुष्टता । प्रासादाश्च दश
 शतान्यत्रोच्चाः कम्पकेतवः ॥ ५५ ॥ एषु देवतयोत्पन्ना, जीवाः सुकृतशालिनः । सुखानि भुञ्जते मञ्जुतेजसः
 सततोत्सवाः ॥ ५६ ॥ सर्वेऽहमिन्द्रा अर्पेष्वा, अनीशा अपुरोहिताः । तुल्यानुभावास्तुत्याभावलरूपयशःसुखाः
 ॥ ५७ ॥ स्वाभाविकान्ना एवामी, अकृतोत्तरवैक्रियाः । वखालङ्काररहिताः, प्रकृतिस्था विभूषया ॥ ५८ ॥
 तथाहुः—“गोवैज्जगदेवाणं भंते । सरीरा केरिसा विभूसाए पणस्ता, गो० । गोविज्जगदेवाणं एगे भवधार-
 णिज्जे सरीरे, ते णं आभरणवसणरहिया पणतितथा विभूसाए पणस्ता, ” इति जीवाभिगमे । यथाजाता अपि
 सदा, दर्शनीया मनोरमाः । प्रसूत्वरैर्धुतिभरैर्वातयन्तो दिशो दशा ॥ ५९ ॥ यास्तु सन्ति तत्र चैत्ये, प्रतिमाः
 श्रीमदहताम् । भावतस्ताः पूजयन्ति, साधुवद् द्रव्यतस्तु न ॥ ६० ॥ गीतवादित्रनाट्यादिविनोदो नात्र कर्हि-
 चित् । गमनागमनं कल्याणकादिव्यपि न कश्चित् ॥ ६१ ॥ तयोक्तं तत्त्वार्थवृत्तौ—“श्रैवेयकादपस्तु यथावस्थिता

एव कापवाङ्मनोभिरभ्युत्थानाञ्जलिप्रणिपाततथागुणवचनैकाग्र्यभावनाभिर्भगवतोऽर्हतो नमस्यन्तीभिति ।
सुरते तु कदाप्येषां, मनोऽपि न भवेन्मनाक् । निर्माहानामिचर्षाणां, सदाप्यधिकृतात्मनाम् ॥ ६२ ॥ न चैवं
गीतसंगीतसुरताखादवर्जितम् । किमेतेषां सुखं नाम, स्पृहणीयं यदङ्गिनाम् ? ॥ ६३ ॥ अत्रोच्यतेऽत्यन्तमन्द-
बुवंदोदयिनो लामी । तत्प्रारक्तनेभ्यः सर्वेभ्योऽनन्तप्रसुखशालिनः ॥ ६४ ॥ तथाहि कापसेविभ्योऽनन्तप्र-
सुखशालिनः । स्युः स्पर्शासेविनस्तेभ्यस्तथैव रूपसेविनः ॥ ६५ ॥ प्राग्दोषभोगिनस्तेभ्यस्तेभ्यश्चित्तोपभोगिनः ।
तेभ्योऽनन्तगुणसुखा, रतेच्छावर्जिताः सुराः ॥ ६६ ॥ यथैषां तनुमोहानां, सुखं संतुष्टचेतसाम् । वीतरगा-
णासि योर्धस्तादन्वेषां कृतो भवेत् ? ॥ ६७ ॥ मोहानुदयजं सौख्यं, खाभाविकमतिस्थिरम् । सोपाधिकं वैप-
यिकं, यस्तुतो दुःखमेव तत् ॥ ६८ ॥ भोऽप्याङ्गनादयो येऽत्र, गीषन्ते सुखहेतवः । रोचन्ते न त एव क्षुत्का-
मायास्ति विनाऽङ्गिनाम् ॥ ६९ ॥ ततो दुःखप्रतीकाररूपा यते मतिभ्रमात् । सुखत्वेन मता लोकेर्हन्त मोह-
षिद्वन्वितैः ॥ ७० ॥ उक्तं च—“तृपा शुष्यत्यास्ये पिपति सलिलं खादु सुरभिः, क्षुधासर्तः सन् शालीन्
कवलपति मांसपाकवलितान् । प्रदीप्ते कामाग्नौ दहति तनुमाश्लिष्यति चधुं, प्रतीकारो व्याधेः सुखमिति
विपर्यस्यति जनः ॥ ७१ ॥” नन्वेवं यदि निर्वाणमदन्ज्वलनाः स्वतः । कथं ब्रह्मव्रतं नीते, स्वीकुर्वन्ति मह-
धिपः ॥ ७२ ॥ अत्रोच्यते देवभवस्यभावेन कदापि हि । एषां विरत्यभिप्रायो, नालपीयानपि संभवेत् ॥ ७३ ॥
अयस्यभाववैचित्र्यं, चाचिन्त्यं पशयोऽपि यत् । भवन्ति देशधिरतास्त्रिज्ञाना अप्यमी तु न ॥ ७४ ॥ आषाश्रये-

यकेऽसीपां, स्थितिरुत्कर्षतोऽन्धयः । स्युखयोर्विश्रान्तिर्लघ्वी, द्वाविंशतिः पयोधयः ॥ ७५ ॥ कनिष्ठायाः सम-
 धिकमारभ्य समयादिकम् । यावज्ज्येष्ठां समयोनां, सर्वत्र मध्यमा स्थितिः ॥ ७६ ॥ द्वौ करावष्टभिर्भाग्यु-
 क्तावेकादशोद्भवैः । ज्येष्ठायुषां हीनस्थितीनां तु कराख्ययः ॥ ७७ ॥ श्रैवेयके द्वितीये तु चतुर्विंशति-
 रन्धयः । ज्येष्ठा स्थितिः कनिष्ठा तु, त्रयोविंशतिरन्धयः ॥ ७८ ॥ द्वौ करौ सप्तभिर्भाग्युक्तावेकादशोच्छ्रितैः ।
 वपुर्ज्येष्ठायुषां ह्युत्थायुषामष्टलयाधिकौ ॥ ७९ ॥ श्रैवेयके तृतीये च, चार्द्धयः पञ्चविंशतिः । शुर्षा स्थितिर्ज-
 यन्या तु, चतुर्विंशतिरेव ते ॥ ८० ॥ ज्येष्ठस्थितीनामत्राङ्गं, द्वौ करौ पङ्कलयाधिकौ । तत्कनिष्ठस्थितीनां तु,
 ससांशाढ्यं करद्वयम् ॥ ८१ ॥ श्रैवेयके तुरीये च, पङ्कविंशतिः पयोधयः । आयुर्ज्येष्ठं कनिष्ठं तु, पञ्चविंशति-
 रन्धयः ॥ ८२ ॥ ज्येष्ठस्थितीनां द्वौ हस्तौ, देहः पञ्चलयाधिकौ । पङ्कभागान्भ्यधिकौ तौ च, तनुर्जयन्पञ्जी-
 विनाम् ॥ ८३ ॥ श्रैवेयके पञ्चमेऽथ, चार्द्धयः सप्तविंशतिः । स्थितिर्ज्येष्ठा कनिष्ठा तु, पङ्कविंशतिपयोधयः
 ॥ ८४ ॥ चतुर्लयाधिकौ हस्तौ, द्वावत्राङ्गं परायुषाम् । तौ जयन्पायुषां पञ्चभागयुक्तौ प्रकीर्तितौ ॥ ८५ ॥
 अष्टाविंशतिरुत्कृष्ठा, पष्टे श्रैवेयकेऽन्धयः । स्थितिरत्र जयन्त्या तु, सप्तविंशतिरन्धयः ॥ ८६ ॥ ज्येष्ठस्थिती-
 नामत्राङ्गं, द्वौ करौ त्रिलयाधिकौ । तौ कनिष्ठस्थितीनां तु, भागैश्चतुर्भिरन्वितौ ॥ ८७ ॥ श्रैवेयके सप्तमे स्यु-
 र्कोनत्रिंशदर्षणाः । स्थितिर्गिरिष्ठा लघ्वी तु, साष्टाविंशतिरन्धयः ॥ ८८ ॥ द्वौ द्विभागान्धिकौ हस्तौ, वपु-
 र्ज्येष्ठायुषामिदं । लघ्वायुषां तु तावेव, त्रिभागान्भ्यधिकौ तनुः ॥ ८९ ॥ त्रिंशद्भयो ज्येष्ठा, श्रैवेयकेऽष्टमे

लोकप्रकाशं
२७ सर्गं

वैभानिके

॥ ३६५ ॥

स्थितिः । एकैर्नानिन्द्रशोदंते च, स्थितिरत्र लघीयसी ॥ ९० ॥ द्वौ करावेकभागादौ, देहो ज्येष्ठायुषामिह ।
तावेव द्वौ सद्विभागौ, स्याज्ज्वन्यायुषां तनुः ॥ ९१ ॥ श्रैवेयकेऽथ नथम, एकाञ्चिंशत्पर्योध्यः । स्थितिर्भुवोर्वा
लधिष्ठा तु, त्रिंशदम्भोधिसंमिता ॥ ९२ ॥ हस्तौ द्वावेव संपूर्णौ, वयुक्तकुष्ठजीविनाम् । द्वौ करावेकभा-
गादौ, तनुजयन्यजीविनाम् ॥ ९३ ॥ खल्वस्थित्यम्भोनिधीनां, सख्ययाऽज्दसहस्रकैः । आहारकाङ्क्षिणः पक्षै-
स्तावद्विरुद्ध्यसन्ति च ॥ ९४ ॥ आद्यसंहननाः साधुक्रियानुष्ठानशालिनः । आयान्त्येणु नरा एव, यान्ति
च्युत्वाऽपि कृत्वमी ॥ ९५ ॥ मिथ्यात्विनो येऽप्यभज्या, उत्पद्यन्तेऽत्र देहिनः । जैनसाधुक्रियां तेऽपि, सया-
राधैव नान्यथा ॥ ९६ ॥ समये ज्यत्वोरपत्तिसंख्या चात्र यथाऽच्युते । ज्यत्वोत्पत्तिविरहः, परमस्तु भवे-
दिह ॥ ९७ ॥ संख्येया वत्सरयाता, आद्यश्रैवेयकत्रिके । अर्वाण्यर्षसहस्रास्ते, मध्यमीयत्रिके पुनः ॥ ९८ ॥
लक्षादर्वाण्यत्सरानां, स्युः संख्येयाः सहस्रकाः । कोटैरर्वाण्यर्षलक्षाः, संख्येयाश्चरमत्रिके ॥ ९९ ॥ वाद्यपद्मै-
व्यकस्याः, पश्यन्त्यवधिचक्षुषा । पद्यास्त्रसोऽभिधानायाः, पृथग्या अधस्तात्वावधि ॥६००॥ अधस्तनापेक्षया च,
पश्यन्त्यूहवर्धनाः सुराः । विशिष्टबहुपर्यायोपतामेतां यथोत्तरम् ॥ १ ॥ तृतीयत्रिकगाः पश्यन्त्यधो माध-
वनीक्षितेः । अवधिज्ञानमेतेषां, पुण्यचङ्गेरिकाकृति ॥ २ ॥ अथोऽध्वनवमश्रैवेयकादूरमतिक्रमे । स्याद्योजनैरसं-
ख्येयैः, प्रतरोऽनुत्तरामिधः ॥ ३ ॥ नास्त्यस्मादुत्तरः कोऽपि, प्रधानमथवाऽधिकः । ततोऽयमद्वितीयत्वाद्विख्या-
तोऽनुत्तराख्यया ॥ ४ ॥ सिद्धिसिंहासनस्यैष, विभर्त्सि पादपीठताम् । चतुर्विमानमध्यस्थस्त्विशैकविमानकः

श्रैवेयकरः

२०

२५

॥ ३६५ ॥

२८

॥ ५ ॥ सर्वोत्कृष्टास्तत्र पञ्च, विमानाः सुरतुत्तराः । तैर्वेकमिन्द्रकं मध्ये, चत्वारश्च चतुर्दिशम् ॥ ६ ॥ प्राच्यां
 तत्रास्ति विजयं, विमानवरशुचमम् । दक्षिणस्यां वैजयन्तं, प्रतीच्यां च जयन्तकम् ॥ ७ ॥ उत्तरस्यां दिशि
 भवेद्विमानमपराजितम् । सर्वार्थसिद्धिकृन्मध्ये, सर्वार्थसिद्धिनामकम् ॥ ८ ॥ प्रथमप्रतरे प्रोक्ताः, पङ्क्त्यो याश्च-
 तुर्दिशम् । द्वापष्टिकास्ता एकैकहान्याऽत्रैकावशेषिकाः ॥ ९ ॥ मध्ये द्रुतं त्रिकोणानि, दिक्ष्वत्र प्रतरे ततः ।
 पङ्क्तित्रिकोणाश्चत्वारः, पञ्च ते सर्वसंख्यया ॥ १० ॥ सर्वेऽप्येवमूर्ध्वलोकैः, पङ्क्तिवृत्तविमानकाः । द्व्यशीत्याऽ-
 न्यधिकानि स्युः, शतानि पञ्चविंशतिः ॥ ११ ॥ शतानि साष्टाशीनिनि, पङ्क्तिविंशतिस्त्रिकोणकाः । पङ्क्ति-
 शतिः शताः पङ्क्तिचतुरस्राश्चतुर्युताः ॥ १२ ॥ चतुःससत्यभ्यधिकैः, शतैरष्टभिरन्यिताः । सहस्राः सप्तोर्ध्वलोकैः,
 सर्वे पङ्क्तिविमानकाः ॥ १३ ॥ लक्षाश्चतुरशीतिः सुरेकोनवतिस्रथा । सहस्राण्येकोनपञ्चाशं शते च प्रकीर्णकाः
 ॥ १४ ॥ सर्वे विमानाश्चतुरशीतिर्लक्षा इदोपरि । सहस्राः ससनवतिस्त्रयोविंशतिसंयुताः ॥ १५ ॥ व्यासायामप-
 रिक्षेपैर्जम्बूदीपेन संमितम् । विमानं सर्वार्थसिद्धमसंख्येयान्मकाः परे ॥ १६ ॥ त्रैवेयकवदत्राणि, देवाः
 सर्वेऽहमिन्द्रकाः । सर्वे मिथः समैश्वर्यरूपकान्तिमुखश्रियः ॥ १७ ॥ येष्वाकाशप्रदेशेषु, शय्यायां प्रथम-
 क्षणे । यथेत्पदास्तथोत्तानशया एव भवावधि ॥ १८ ॥ सर्वसंसारिजीविभ्यः, सर्वोत्कृष्टसुखाशयाः । लील-
 यैवामितं कालं, गमयन्ति निमेषवत् ॥ १९ ॥ तथाहुर्विशेषावश्यके-“विजयाहसूत्रवापु जन्थोगाढो भव-
 क्लवञ्जो जाव । सेत्सेऽवधिद्वर तद्दि द्रवेषु प देहसयणेषु ॥२०॥” एकत्रिंशद्धारिष्यश्चतुर्षु विजयादिषु । स्थिति-

जैषन्धोत्कृष्टा तु, त्रयस्त्रिंशत्पर्योधयः ॥ २१ ॥ इति प्रज्ञापनाभिप्रायः, समवायाङ्गे तु-“विजयवेजयंतजयंत-
अपराजियाणं भंते । देवाणं केवद्वयं कालं ठिई प० १, गो० । जह० वत्सीसं सागर० उक्की० तेत्सीसं साग०” ।
स्थितिः सर्वार्थसिद्धे तु, स्यादुत्कृष्टैव नाकिनाम् । त्रयस्त्रिंशदम्बुधयो, जयन्या तत्र नास्ति सा ॥ २२ ॥
तत्र मध्ये चतुःषष्टिमणप्रमाणमौक्तिकम् । द्वात्रिंशन्मणमानानि, चत्वारि परितस्त्वदः ॥ २३ ॥ अष्टौ तत्प-
रितो मुक्ताः, स्युः षोडशैताः परितो, मुक्ता अष्टमणोन्मिताः ॥ २४ ॥ द्वात्रिंश-
दैताः परितस्ताश्चतुर्मणसंमिताः । ततः परं चतुःषष्टिमणद्वयमितास्ततः ॥ २५ ॥ अष्टाविंशं शतं मुक्ता,
एकैकमणसंमिताः । यथोत्तरमथावेष्ट्य, स्थिताः पङ्कथा मनोज्ञया ॥ २६ ॥ मौक्तिकानामथैतेषां, मरुत्तरङ्गर-
ङ्गितैः । परस्परैणास्फुलतां, जायते मधुरध्वनिः ॥ २७ ॥ सर्वान्तिशायिमधुषु, तं च श्रोत्रमनोरमम् । चाकि-
दैवेन्द्रगन्धर्वादप्यनन्तगुणाधिकम् ॥ २८ ॥ ध्वनितं शृण्वतां तेषां, देवानां लीनचेतसाम् । अप्यन्धयस्त्रय-
स्त्रिंशदतिपान्ति निमेषवत् ॥ २९ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । विजयादिविमानेषु, चतुर्षु नाकिनां वपुः । एकत्रिंश-
दम्बुनिधिस्थितिकानां करद्वयम् ॥ ३० ॥ चतुर्द्वात्रिंशदम्बोधिस्थितीनां तु भवेदिह । एकैकैकादशांशेन, कर-
एकः समन्वितः ॥ ३१ ॥ एकः करस्त्रयस्त्रिंशदम्बोधिजीविनां तनुः । देवाः सर्वार्थसिद्धे तु, सर्वोऽप्येककरो-
च्छ्रिताः ॥ ३२ ॥ विजयादिविमानस्थाः, स्वस्थित्यम्बुधिसंख्यया । पक्षैः सहस्रैश्चाद्दानामुच्छुसन्त्याहरन्ति
च ॥ ३३ ॥ सर्वार्थं तु त्रयस्त्रिंशन्मितैर्वर्षसहस्रकैः । पसान्ति सार्द्धेषोडशभिर्मासैरेवोच्छुसन्ति च ॥ ३४ ॥

अनुतराः
२५३ मौ-
क्तिकानि

२०

२५

॥ ३६६ ॥

२८

पशुकियाभिजापस्तु, नैतेषां तत्त्वदर्शिनाम् । प्राग्भवाभ्यस्तनवमरंसाद्भ्रुकृतचेतसाम् ॥ ३६ ॥ अतिप्रतनु-
 कर्मणो, महाभागाः सुरा अर्षी । इहोरपत्नाः पृथभक्तक्षेप्यकर्मवशोपतः ॥ ३६ ॥ यदाहुः पञ्चमाद्भ्रु-
 सरोववाहया षं देवा षं भंते । केवहृणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाहृयत्सेणं उववणणा ? गो० । जावति-
 यन्नं छट्टभत्तिए ससणे निगंथे कम्मं निज्जेरेइ एवत्तिणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाहृयत्ताए उववणणा ”
 इति । धात्प्यादिकवलिकानां सप्तानां छेदने भवति यावान् । कालस्त्वावति मनुजायुत्केऽपर्यासवति मृत्वा
 ॥ ३७ ॥ मोक्षार्हाध्यवसाया अपि ये कर्मवशोपतो जाताः । त्वसत्तामदेवास्ते जयन्ति सर्वार्थसिद्धयः
 ॥ ३८ ॥ (आर्ये) भगवतीशतक १४ व० ७ । आद्यसंहननाश्चैषु, सारार्द्धोऽज्वलसंयमाः । मठ्याः स्वल्पभवा
 एवापान्ति यान्ति च तृत्वमी ॥ ३९ ॥ कर्मभूमिसमुत्पन्ना, मानुष्योऽपि शुभाशयाः । सम्पन्नदृशाः शुक्लेश्या,
 जायन्तेऽनुत्तरेदिवह ॥ ४० ॥ तथाहुः—“केरिसिया षं भंते ! मणुस्सी उक्कोसकालडिहयं आउयकम्मं वंथति ?,
 गो० कम्मश्चमीया वा ’ इत्यादि प्रज्ञा० त्रयोविंशतितमे पदे । मानुषी सप्तमनरकयोग्यमानुर्न वधति, अनु-
 त्तरसुरायुस्तु वधतीत्येतद्दृत्तौ । जीवाः सर्वार्थसिद्धे तुरूवन्येकभवोद्भवाः । ङ्युत्वा ते भायिनि भवे,
 सिद्धयन्ति निपमादितः ॥ ४१ ॥ उक्तं च—“सवदाओ निपमा एणंमि भवंमि सिज्झए जीवो । विजयाइ-
 विमाणोहि य संखिज्जभवा उ बोद्धवा ॥ ४२ ॥” चतुर्विंशतिं भवाद्यातिक्रामन्तीति तु वृद्धवाद्भ्रुः, तथा-चतु-
 र्व्येषु विमानेषु, द्विरुत्पन्ना हि जन्तवः । अनन्तरभवेऽवश्यं, प्रयान्ति परमं पदम् ॥ ४३ ॥ तथोक्तं जीवाभिग-

मधुतौ—“विजयादिचतुर्षु चारद्वयं सर्वार्थसिद्धमहाविमान एकवारं गमनसंभवः, तत ऊर्ध्वं मनुष्यभवासाद्-
नेन मुक्तिप्राप्ते”रिति । योगशास्त्रदृत्तौ तु विजयादिषु चतुर्ध्वन्तरविमानेषु ‘द्विचरमा’ इत्युक्तमिति श्रेयं, तन्वा-
र्धभास्वेषुऽपि विजयादिवचनसरेषु विमानेषु देवा द्विचरमा भवन्ति, द्विचरमा इति ततश्च्युताः परं द्विर्जनित्वा
सिद्ध्यन्तीति, एतदीकापि—द्विचरमत्वं स्पष्टयति—ततो विजयादिभ्यश्च्युताः परमुत्कर्षेण द्विर्जनित्वा मनुष्येषु
सिद्धिमधिगच्छन्ति, विजयादिविमानाच्च्युतो मनुष्यः पुनरपि विजयादिषु देवस्ततश्च्युतो मनुष्यः स
सिद्ध्यतीति । पञ्चमकर्मग्रन्थे—‘तिरिनरयतिजोआणं नरभयजुअरस चउपह्लतेसट्टं ॥’ एतद्वाथासूत्रदृत्त्यनु-
सारेण तु विजयादिविमानेषु द्विर्गतोऽपि संसारे कतिचिद्भवान् भ्रमन्ति, नरकतिर्यग्गतियोग्यमपि कर्म
यथातीति दृश्यते, तदत्र तत्त्वं केवलिंगमयं । सर्वार्थदेवाः संख्येया, असंख्येयाश्चतुर्षु ते । एतेष्वेकक्षणेत्पत्तिच्यु-
तिसंख्याऽच्युतादिवत् ॥४४॥ पत्न्योपमस्यासंख्येयो, भागः परममन्तरम् । सुरोत्पत्तिच्यवनयोर्विजयादिचतुष्टये
॥ ४५ ॥ पत्न्योपमस्यासंख्येयो, भागः परममन्तरम् । सर्वार्थसिद्धे सर्वत्र, जघन्यं समघोऽन्तरम् ॥४६॥ जघना-
लकापराख्यं, कन्याचौलकमुच्छिन्नम् । आकारेणानुक्नुते, एतेषामवधिर्यतः ॥ ४७ ॥ किञ्चिद्दुर्गां लोकनाडीं,
पदयन्त्यवधिचक्षुषा । ऊनत्वं तु स्वविमानध्वजादूर्ध्वमदर्शनात् ॥ ४८ ॥ उक्तं च तन्वार्थवृत्तौ—“अनुत्तरवि-

१ चारद्वयमिति द्विचरम इति वैकार्यावेव, आनन्वयेण वेद्विर्जनिर्न स्यात् तदा चतुर्विधाति भवान् यावत् संसारः न परत् इति
तदव्यविरुद्धं, कर्मग्रन्थोक्तं तु उद्योतादीनां बन्धान्तरालस्योत्कर्षस्य संभवमपेक्ष्य, न तु तावता विरोधः ।

मानपञ्चकवासिनस्तु समसां लोकनाडीं पश्यन्ति लोकमध्यवार्त्तिनीं, न पुनर्लोकं"मिति अतं पृथावधिज्ञाना-
धारपर्यापवत्ताया । क्षेत्रस्यावस्थानमुक्तं, त्रयस्त्रिंशत्तममनुधीन् ॥ ४९ ॥ यद्देपामुत्पत्तिदेशावगाढानां भवा-
वधि । अवधेरप्यवगाढक्षेत्रावस्थितिनिश्चयः ॥ ५० ॥ तथोक्तं विश्वोपावश्यके—“खेत्तसस उऽवदृष्टाणं तेत्तीसं
सागरा उ कालेणं । दधे भिन्नमुहूर्तो पञ्जवलंभे य सत्सदृ ॥ ५१ ॥”

सर्वार्थसिद्धशृङ्गाभाइत्या द्वादशयोजनीम् । जालार्जुनखर्णमधी, भाति सिद्धिशिलाऽमला ॥ ५१ ॥ पञ्च-
चत्वारिंशत्ता सा, मिता योजनलक्षकैः । विक्रमभादायामतश्च, परितः परिधिः पुनः ॥ ५२ ॥ एका कोटी
योजनानां, सहस्रास्त्रिंशत्ताऽन्यता । द्विचत्वारिंशत्ता लक्षैर्योजनानां द्विशाल्यपि ॥ ५३ ॥ तथा पञ्चाशदेकोना,
योजनानां च साधिका । बाहल्यं मध्यभागोऽस्या, योजनान्यष्ट कीर्त्तितम् ॥ ५४ ॥ स मध्यभागो विक्रमभा-
यामभ्यामष्टयोजनः । ततोऽऽहुलपृथक्त्वं च, योजने योजने गते ॥ ५५ ॥ बाहल्यं हीयते तेन, पर्यन्तेव्यखिले-
व्यपि । अहुलासंख्यभागानी,मक्षिकापत्रतस्तमुः ॥ ५६ ॥ तुषारदारगोक्षीरधाराधवलरोचिपः । नामान्यस्याः
प्रशस्याया, द्वादशाहुर्जनेभ्वराः ॥ ५७ ॥ इप १ स्वधेपत्प्रगभारा २, तन्वी च ३ तनुतन्विका ४ । सिद्धिः ५
सिद्धालयो ६ मुक्ति ७ मुक्तालयो ८ ऽपि कथ्यते ॥ ५८ ॥ लोकाग्रं ९ तत्सतूपिका च १०; लोकाग्रप्रतिवा-
हिनी ११ । तथा सर्वपाणभूतजीवसन्वसुत्त्वावहा १२ ॥ ५९ ॥ उत्तानच्छत्रसंकाशा, घृतपूर्णां करोटिकाम् ।
तादशां तुलयत्यस्या, लोकान्तो योजने गते ॥ ६० ॥ ऊचुर्द्वादशयोजन्याः, केचित्सर्वार्थसिद्धितः । लोकान्त-

स्वत्र तत्त्वं तु, श्रेयं केवलशालिभिः ॥ ६१ ॥ योजनं चैतदुत्सेधाहुलमनेन निश्चितम् । सिद्धावगाहना यस्मा-
दुत्सेधाहुलसंमिता ॥ ६२ ॥ तथोक्तं—“यच्चेत्प्रागभारायाः पृथिव्या लोकान्तस्य चान्तरं तदुत्सेधाहुल-
निष्पन्नमित्यनुमीयते, यतस्तस्योपरितनक्रोशस्य पङ्कमार्गे सिद्धावगाहना धनुस्त्रिभागयुक्तत्रयस्त्रिशदधिकशा-
नत्रयमानाऽभिहिता, सा चोच्छ्रयाश्रयणत एव युज्यत इति भगवतीवृत्तौ । तद्योजनोपरितनक्रोशपष्ठांशगो-
चरम् । धनुषां सदृतीयांशं, त्रयस्त्रिंशं शतत्रयम् ॥६३॥ अभिव्याप्य स्थिताः सिद्धा, अवेदा वेदनोद्भिन्नाः ।
चिदानन्दमयाः कर्मघर्माभावेन निर्मुक्ताः ॥ ६४ ॥ श्रेयं सिद्धस्वरूपं तु, द्रव्यलोके निरूपितम् । तत एव ततो-
क्षेपं, शसिस्त्रीसंगमोत्सुकैः ॥ ६५ ॥ देशादमुष्मात्परतोऽस्वलोकः, स्वकृक्षिकोणाकलितत्रिलोकः । सुक्तकमु-
क्ताकणकुम्भगर्भोपमः समन्तादपि रिक्त एव ॥ ६६ ॥ (उपजातिः) धमाधमोद्भिन्नजीवान्यगत्यागत्याचैस्सैः
स्वभावैर्विमुक्ते । स्याद्देस्मिन् ज्ञानचातुर्यमेव, तद्वत्तेऽसौ शुद्धसिद्धात्मसाम्यम् ॥ ६७ ॥ (आलिनी)
विश्वार्थदकीर्त्तिकीर्त्तिविजयश्रीवाचकेन्द्रान्तिप्रद्राजश्रीतनयोऽतनिष्ट विनयः श्रीतेजपालात्मजः । काव्यं
यत्कल तत्र निश्चितजगत्तन्त्रप्रदीपोपमे, संपूर्णः खलु सप्तविंशतितमः सर्गो निसर्गोज्ज्वलः ॥ ६६८ ॥

॥ इति महोपाख्यायश्रीविनयविजयगणिविरचिते श्रीलोकप्रकाशे सप्तविंशतितमः सर्गः

समाप्तः ॥ अं. ७२३ । तत्समाप्तौ च समाप्तोऽयं क्षेत्रलोकः ॥ अं. ७२५ ॥

इति श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धार प्रणयाङ्कः ७४

इति श्रीमहोपाध्यायकीर्तिविजयसिन्धु-महोपाध्यायश्रीमद्विजयविजयगणिविरचिते
लोकप्रकाशे—क्षेत्रलोकः समाप्तः ।

इति श्रेष्ठि-देवचन्द लालभार्द-त्रैलपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्कः ७४.